

DİCLE'NİN SÜRGÜNLERİ*

Dicle'nin Sesi - II

MEHMED UZUN, (1953-2007) Kürtçe sözlü hikâye anlatım geleneğini yazı diliyle harmanlayarak anadilin gelişimine ve Mezopotamya kültürlerinin görünür kılınmasına büyük katkı sunan çokdilli yazar ve çevirmen. 12 Mart Muhtırası'nın ardından politik nedenlerle tutuklanıp sevk edildiği Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde Musa Anter'in yönlendirmesiyle anadili Kürtçeye ağırlık verdi. 1974 yılında arkadaş çevresiyle Komal Yayınevi'ni kurdu. Genel yayın yönetmenliğini yaptığı *Rizgari* (Kurtuluş) dergisinde kaleme aldığı yazılar nedeniyle tekrar tutuklandı ve yargılama süreci devam ederken siyasi mülteci olarak İsveç'e yerleşti. Türkiye Yazarlar Sendikası'nın 1980 Askeri Darbesi gerekçesiyle kapatılması ve yazarların tutuklanmasına ilişkin yazıları nedeniyle 1981 yılında Türkiye vatandaşlığından çıkarıldı. 2006 yılında ülkesine dönene kadar sürgünde yaşadı.

İsveç'e yerleştikten sonra *Dagens Nyheter* ve *Aftonbladet* gazetelerinde, 90-tal isimli edebiyat dergisinde; *Rizgariya Kurdistan* (Kürdistan'ın Özgürlüğü), *Kurmanci*, *Berbang* (Şafak) ve kendisinin çıkardığı *Hêvî* (Umut) gibi Kürtçe dergilerde yazmayı sürdürdü. M. Ferzend Baran takma adıyla da şiirler ve yazılar kaleme aldı. İsveç Yazarlar Birliği'nde, İsveç ve Uluslararası PEN kulüplerinde görev aldı. Kürt PEN'in kuruluşuna katkı sundu.

Eserleri yirmiyeye yakın dile çevrildi. *Aşk Gibi Aydınlık Ölüm Gibi Karanlık* (1998) romanı ve *Nar Çiçekleri* (1996) denemesi Türkiye'de yargılanmasına sebep oldu; bu kitaplar ile *Bir Dil Yaratmak* (1997) ve *Kürt Edebiyatına Giriş* (1992) metinlerinin basımı 2001'de yasaklandı. Türkiye Yayıncılar Birliği tarafından Düşünce ve İfade Özgürlüğü Ödülü'ne, romanları vesilesiyle Berlin Kürt Enstitüsü Edebiyat Ödülü'ne, İskandinavya'nun en prestijli ödülllerinden Torgny Segerstedt Özgürlük Kalem Ödülü'ne, İsveç Akademisi tarafından Stina-Erik Lundberg Ödülü'ne, Irak Kürdistan Bölgesi Onur Ödülü ile Diyarbakır Belediyeleri Onur Ödülü'ne layık görüldü.

11 Ekim 2007 tarihinde mide kanseri nedeniyle Diyarbakır'da hayatını kaybetti.

Yapıtları:

Tu (Sen), roman, 1985; *Mirina Kalekî Rind (Yaşlı Rind'in Ölümü)*, roman, 1987; *Siya Evîne (Yitik Bir Aşkın Gölgesinde)*, roman, 1989; *Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê* (Türkçeye ilk olarak *Abdal'ın Bir Günü* başlığıyla çevrilen *Evdalê Zeynikê'nin Hayatından Bir Gün*), roman, 1991; *Destpêka Edebiyata Kurdî (Kürt Edebiyatına Giriş)*, inceleme, 1992; *Hêz û Bedewiya Pênûsê (Kalemin Gücü ve Görkemi)*, deneme, 1993; *Mirina Egîdekî (Bir Yiğidin Destanı)*, destan-ağıt, 1993; *Världen i Sverige (Tüm Dünya İsveç'te)*, Madeleine Grive'yle birlikte, antoloji, 1995; *Antolojiya Edebiyata Kurdî (Kürt Edebiyatı Antolojisi)*, antoloji, 1995; *Bîra Qederê (Kader Kuyusu)*, roman, 1995; *Nar Çiçekleri*, deneme, 1996; *Ziman û Roman (Dil ve Roman)*, söyleşiler, 1997; *Bir Dil Yaratmak*, söyleşiler, 1997; *Dengbêjlerim*, deneme, 1998; *Ronî Mîna Evînê-Tarî Mîna Mirinê (Aşk Gibi Aydınlık Ölüm Gibi Karanlık)*, roman, 1998; *Zincirlenmiş Zamanlar Zincirlenmiş Sözcükler*, deneme, 2002; *Hawara Dicleyê (Dicle'nin Sesi I – Dicle'nin Yakarışı, Dicle'nin Sesi II – Dicle'nin Sürgünleri)*, roman, 2003; *Ruhun Gökkuşağı*, anlatı, 2005; *Küllerinden Doğan Dil ve Roman*, söyleşi, 2005; *Bir Romanın Hatıra Defteri*, günlük, 2007.

***SEL YAYINCILIK**

Kuloğlu Mahallesi, Turnacıbaşı Caddesi,
No: 17, Beyoğlu – İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

<http://www.selyayincilik.com>

e-posta: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:

Çatalçeşme Sokak, No: 19/1

Cağaloğlu – İstanbul

e-posta: siparis@selyayincilik.com

Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

***SEL YAYINCILIK: 1057**

ISBN 978-605-772-868-5

DİCLE'NİN SÜRGÜNLERİ

DİCLE'NİN SESİ - II

Mehmed Uzun

Roman

Türkçesi: Muhsin Kızılkaya

Özgün Adı:

Hawara Dicleyê

© Zozan Uzun, 2020

© Sel Yayıncılık, 2020

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı

Yayına hazırlayan: Mısra Gökyıldız

Kapak tasarımı: Aslı Sezer

Sayfa tasarımı: İklim Yılmaz

Birinci Baskı: Ekim, 2020

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası

Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203

Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 44865

Mehmed Uzun

Dicle'nin Sürgünleri

Dicle'nin Sesi - II

Türkçesi: Muhsin Kızılkaya

Roman

İÇİNDEKİLER

“Yakarış” tan “Sürgünler” e Zorunlu Bir Açıklama.....	7
ŞEVBUHÊRK V	
Yıldız.....	13
ŞEVBUHÊRK VI	
Cennet.....	169
ŞEVBUHÊRK VII	
Cehennem	315
Kandil.....	417
Açıklayıcı Sözlük.....	423

“Yakarış”tan “Sürgünler”e Zorunlu Bir Açıklama

“Dicle’nin Yakarışı”, “Dicle’nin Sürgünleri” ile bitiyor. Birinci kitap, romanın kahramanı Büro’nun, dinleyicilerinden “kandil”i yakmaları isteğiyle başlamıştı; ikinci kitap ise, bu kez aynı “kandil”i söndürmeleri ricasıyla son buluyor. Aslında tek roman olarak tasarlanmış, zorunlu nedenlerden iki kitaba dönüşmüş bir romandır elinizdeki kitap.

Bir romana önsöz veya açıklayıcı bilgi yazmak, yazarların da, çevirmenlerin de pek haz ettiği bir iş olmasa gerek, ancak tek kitap olarak tasarlanıp iki kitaba dönüşmüş bir roman söz konusu olunca, “sevimsiz” de olsa bir açıklama yapma gereği bana düştü.

Çünkü elinizdeki kitap, beşinci *şevbuhêrk** YILDIZ bölümüyle başlıyor. Birinci kitabı okumamış olanların kafasında ister istemez bazı soru işaretleri belirecek. Daha önce yaşanmış olan dört *şevbuhêrk*’te neler olmuş? Aslında, yazarı bu tür sorularınızın bir

* *Şevbuhêrk*: Geleneksel Kürt kültüründe, dengbêjlerin türkü, destan söyledikleri, hikâye, masal anlattıkları, akşam namazından sonra kurulan ve geceyarılarına kadar süren geleneksel gece meclislerine denir. Kelimenin tam karşılığı “birlikte geçirilen gece”dir. Bu gece meclislerinde dengbêjler anlatır, divanhanede bulunanlar da dinler, kimi zaman dinleyiciler de çeşitli hareketlerle dengbêjin anlatisına katılır. Dinleyiciler ne kadar dikkatliyse, dengbêj de o kadar coşar. (ç.n.)

çoğunun karşılığını romanın içinde veriyor. Zaman zaman, kahramanı Biro'nun aracılığıyla geri dönüp, daha önce olup bitenlerle ilgili bazı bilgiler yeniden aktarıyor. Yani anlayacağınız, "Dicle'nin Sürgünleri", "Dicle'nin Yakarışı" okunmadan da, tek başına okunabilir. Yazarı böyle kurgulamış. Buna rağmen, yine de bir özet yapmak gereklidir bana göre.

"Dicle'nin Yakarışı"nın, "GÖKYÜZÜ", "AY", "GÜNEŞ" ve "TOPRAK" başlıklı dört *şevbuhêrk*'i boyunca Biro bize neyi anlatıyor? Anlatısının içinde yer alan ve uzun uzadıya tartıştığı, üzerinde durduğu felsefi, coğrafi, tarihi, lenguistik, çok kültürlülük, milliyetçilik, yaratıcılık, zor koşullarda sanatçı olmak gibi ayrıntıları bir yana bırakıp kısa bir hikâye özeti yapmaya çalışalım:

Biro, bir saldırı sonucu bütün ailesini yitirmiş, bir kılıç darbesiyle tek gözünü kaybetmiş Yezidi bir öksüz çocuktur. Çobanlar çobanı dediği, yine Yezidi asıllı olan Apê Xelef'in beslemesi olmuş, Apê Xelef'in çocukları Heme ve Gulîzer ile Mir Bedirhan'ın danışmanı, zengin bir kütüphaneye sahip Ermeni asıllı Mam Sefo'nun çocukları Mıgo ve Armê'yle Cizre'de büyümüştür. Mir Bedirhan'ın tahta çıktığı bir Newroz günü, Apê Xelef'le şenliklere katılmış, orada Mir'in huzurunda, bütün roman boyunca bize bazı parçalarını söylediği ve hayatı boyunca üstünde çalıştığı "Dicle'nin Türküsü"nden okuduğu bir bölümle Mir'in sevgisini kazanmış, onun istediği üzerine, Cizîra Botan'ın en büyük medresesi olan Medresa Sor'a (Kızıl Medrese) girerek tahsil görmüş, burada Zebur, Tevrat, İncil ve Kuran gibi kutsal metinlerle tanışmış, Mam Sefo'nun zengin kütüphanesinde de birçok kitap okuyarak, hem Hayyam, Mevlana, Sadi, Firdevsi, Ehmedê Xanî, Feqîyê Teyran, Melayê Cizîrî gibi doğu ve klasik Kürt edebiyatının önemli yazarlarıyla, hem de Ovidius, Vergilius, Ksenophon gibi Roma-Latin yazarlarıyla tanışmıştır. İçinde baş gösteren merak duygusu ve sanatçı huzursuzluğuyla, yanına Mıgo, Heme ve Kamo gibi çocukluk arkadaşlarını da alarak, Dicle üstünden giden bir sal aracılığıyla yola çıkmış, yolda salları alabora olmuş,

bir süre sonra arkadaşları ondan ayrılmış, böylece tek başına Yezidilerin kutsal mekânı Laleş vadisine doğru yola çıkmış, burada kökleriyle karşılaşmıştır. Laleş'te, yanında kaldığı süre içinde Yezidi bir *qewal* olan Kekê Zerdeşt'ten Yezidilikle ilgili önemli bilgiler edinmiş, Zerdeşt de, sevdiğinden başkasına vermemek koşuluyla ona Melek Tavus işlemeli bir kolye hediye etmiştir. Boynunda taşıdığı kolyeyle Musul'da tekrar arkadaşı Mıgo ile buluşmuş, onunla birlikte Musul ve Bağdat'ta bir süre avarelik yapmış, daha sonra Asur ve Ninova'yı da görerek eski medeniyetlerin izlerine rastlamış, dönüş yolculuğuna hazırlanırken, onu ve arkadaşlarını sallarıyla taşıyan salcı Apê Yakup ve oğlu Bedros'tan Ester adını duymuştur. Mıgo'yla Mezopotamya'da yaşadığı maceradan sonra Cizre'ye dönmüş, fakat oraya döner dönmez yokluğunda bir sürü büyük olayın meydana geldiğini görmüştür. Mirin amcasının oğlu Sait Bey kalesi, Mir Bedirhan'ın Osmanlılara verdiği destek sonucu yakılmış, Sait Bey'in yeğeni, Biro'nun çocukluk arkadaşı Yezdînşêr o büyük arbededen canını zor kurtarmıştır. Mir Bedirhan, bununla da yetinmemiş, Hakkari bölgesinde yaşayan Keldanilere bir فرمان çıkarmış, Hakkari Miri Nurullah Bey'in ve Osmanlıların da desteğini aldıktan sonra Hakkari'nin Tiyar bölgesine bir sefer düzenlemiş, orada bulunan bütün Keldanileri kılıçtan geçirerek büyük bir katliam yapmıştır. Bundan sonra Biro, çocukluğunun dingin, huzurlu, sakin ve mutlu Cizre'sini düşünecek, yavaş yavaş baş gösteren düşmanlıkların ortasında "gazap toprakları" dediği Mezopotamya'nın değişmeyen kaderini, kin ve nefretle biçimlenen hayatı, insanların birbirlerine karşı neden bu kadar acımasız olduklarını, zalim-mazlum ilişkisini düşünecektir. Bu sırada, Dicle yolculuğu sırasında salıyla onu istediği yere götüren Apê Yakup'un ailesinin, Tiyar'da yaşanan katliamın yangınları arasında kaldığını duyacak, ailenin akıbetini öğrenmek için bu kez Hakkari seferine çıkacaktır. Yanına aldığı iki üç adamla gittiği Tiyar'da tarihin gördüğü en büyük vahşetlerden birinin

izleriyle karşılaşacak, insan cesetleri, çürümüş hayvan leşleri arasından geçerek, Apê Yakup'un ailesini, bir dağın içinde bulunan bir mağaranın içine inşa edilmiş yarısı yanmış bir kilisede bulacaktır. Apê Yakup'un ailesinden sadece bir kişi katliamdan arta kalmıştır: O da kızı Ester'dir! "Dicle'nin Yakarışı": Biro'nun Ester'i, Hakkari'nin Tiyar bölgesinde, kılıç darbeleriyle vücudu lime lime olmuş, ölmek üzere, yaralı bir halde kanlar içinde bulmasıyla son buluyor.

O günden itibaren Keldani kızı Ester, Biro'nun göklerini aydınlatan Stêr olacaktır; işte elinizdeki kitap bundan sonra olacakların otuz iki kısım tekmili birden hikâyesidir.

"Dicle'nin Sürgünleri", Biro'nun yönünü bu kez Mezopotamya'dan Anadolu'ya çevirecek. "Yakarış" Mezopotamya'da bir iç yolculuksa, "Sürgünler" bir dış yolculuktur. "Yakarış"ın mekânı Mezopotamya ise, "Sürgünler"ın mekânı bu kez Anadolu, İstanbul, Girit ve Şam'dır. Bu kez Biro'nun yabancı olduğu diyarlarda dolaşacağız. Sadece coğrafya, iklim, insan ilişkileri değildir yabancı olan, bu kez Biro, yabancı bir dilin de dünyasına girecek; ister istemez "bir türlü sevemediği" Osmanlıca ile karşılaşacak. Onun için önüne yeni kelimeler, yeni cümleler çıkacak. Kitabın Kürtçe metninde, Biro'nun bilmediği dilin kelimeleri Osmanlıca olarak duruyor. Ben de Biro'nun diline sadık kaldım. Onun başka dillerde olduğu gibi kullandığı kelimeleri, metnin içinde italik yazarak olduğu gibi bıraktım, tıpkı yazarın özgün metninde yaptığı gibi. Biro gibi dengbêjler dipnot bilmezler, zaten o bu tür açıklamalardan da pek haz etmiyor anlaşılır. Biro'nun da affına sığınarak, metnin ahengini bozmamak için bazı Kürtçe kelimeleri, atasözlerini, türkü dizelerini, deyişleri olduğu gibi bıraktım ve Türkçe anlamlarını dipnotlara sığdırdım. Gittiği her yerde, orada kullanılan yeni bir dille karşılaşan Biro'nun çat pat öğrendiği kelimeler arasında Girit'teki günlerinde öğrendiği Yunanca bazı kelimeler de vardır. Onlar da metin içinde italik

halde duruyor ve anlamlarını Büro, metin içinde kendisi veriyor. Onlar için ayrıca bir açıklama yapma gereği duymadım.

“Dicle’nin Sürgünleri,” Mehmed Uzun’la olan yazar-çevirmen işbirliğimizin ilginç bir örneğidir. Uzun’un romanları daha önce Kürtçe çıkıyor, aradan bazen altı ay, bazen bir yıl geçtikten sonra onları Türkçeye çeviriyordum. Bu kez öyle olmadı, bu kez yazma ve çevirme serüvenini neredeyse an be an birlikte yaşadık. Yani neredeyse birlikte çalıştık. Paralel bir çalışma diyebilirim buna. Uzun, yazdıkça yazdıklarını bana gönderdi, ben çevirdikçe ona gönderdim. Birkaç gün arayla, neredeyse romanın yazılışı ile Türkçeye çevrilmesi aynı anda bitti. Romanın redaksiyonuna gelince; bu işi yazar arkadaşım Murat Uyurkulak üstlendi. Diyarbakır’a yerleşen Uyurkulak, Dicle nehrine çok yakın bir yerde, yani bu romanın asıl mekânında benim çevirimle boğuştu. Katkısının büyük olduğuna inanıyorum, teşekkür ediyorum.

Bu çeviri serüveni, hem benim, hem de Mehmed Uzun için ilginç bir deneyimdi, yazmanın ve çevirmenin sancılarını aynı anda yaşamak, hem yazarı olarak Uzun’a, hem de çevirmeni olarak bana büyük hazlar yaşattı.

Okurken aynı hazzı yaşamamız dileğiyle.

Muhsin Kızılkaya
Cihangir, Mart 2003

ŞEVBUHÊRK V

Yıldız

SESİM, DENG BÊJ BİRO'NUN, YANİ UNUTULANLARIN SESİ, bu gece de sizinle olacak; siz istediniz, ben de anlatacağım; o halde kandili yakın ve bu geceki meclisimizde, yeni olayları ve haberleri, yeni dönemleri ve anları, yeni yeni seslerle size ulaştıracak olan anlatacağım olaylardan, vereceğim haberlerden dolayı çokça hüzünlü olacak sesime kulak verin. Bir önceki meclisimizde, güzel endamlı ama kötü talihli, hayatımın ortalarında bana rastlayan ve o andan itibaren herkese yol gösterdiği gibi bana da yol gösteren sabah yıldızına benzeyen yıldızıma, Keldani kızı Ester'e getirmiştik sözü.

Aziz dinleyiciler, elbette insan istediği zaman bazı olaylardan bahseder, bazı hikâyeler anlatabilir, fakat o olay ve hikâyeler evlerden irak kötü şeylerse, onları her zaman her yerde dillendirmek kolay değildir. Tedirgin sesleri, kötü olayların içinde kaybolmuş biçare sesleri anlatmak da hiç kolay değildir. Kötü olayların kurbanı olmuş sevgiliyi anlatabilmek ise zordan da öte bir şeydir. Sözün ve anlatının zorluğu sadece bu kadarla kalmaz, bugün kim artık kötü olayları duymak, yitik seslere kulak vermek ve sadece bir insanın sevgilisi olmuş, gözlerden uzak düşmüş sevgilinin başına gelenleri dinlemek ister ki? Bunları duymaya kimin zamanı var, zamanı olsa bile kimin dinlemeye gücü var,

gücü olsa bile kim, bugün olup bitenler yerine, bugünün zevk ve sefası, tantana ve gürültüsü yerine, dünün artık yüreklerden, hafızalardan ve ruhlardan uzaklaşmış ve kayboluşun dalgaları arasında, bir daha dönmek üzere gitmiş sesleri duymak ister ki? Ve beni hep gölgem gibi takip eden bir başka zorluk ise şudur; insan, nasıl, hangi biçimde, hangi seslerle dünün seslerini bugünün seslerine dönüştürebilir; dünün seslerinden yeniden yaşayan insanlar yaratabilir ve insanın ruhunda, beyinde ve yüreğinde onlar için, küçük ama sıcak bir mekân açabilir? Her defasında siz kandili söndürüp gittikten sonra ve her defasında siz tekrar kandili yakıp dünün seslerini size ulaştıran yaralı Büro'nun sesine kulak kesilmeden önce, dudakları arasında sigaram, elim kâh yaralarımın, kâh Melek Tavus işlemeli kolyemin üstünde, şunu düşündüm durdum; ne, nasıl, hangi yolla?!

Ester... Son meclisimizde sözü Ester'e getirmiştik ve siz evlerinize, çoluk çocuğunuza, sevgili ve aşklarınıza döndükten sonra, ben de sevgilime gittim, sevgilimi ilk defa kanlar içinde bulduğum ve son defa onu kanlar içinde kucakladığım ve kapalı gözlerinden, berrak alından, sarı saçlarından öptüğüm yerlere. Evet oldukça basit olan ortak hayatımız kanla başladı ve kanla son buldu. Kötü kaderimizde yazılı olan şeydu, sadece şu; kader insandan ve insanlıktan uzak bir yerde, bir hawar çılgılığıyla hayatımızı örmeye başladı ve gurbetten de gurbet, ülkeden çok uzak bir yerde, gaddar bir hançerin ölüm darbeleriyle aynı hayatımızı yıktı ve şimdi de, nehrimizin kıyılarında, ölüm iniltileri eşliğinde, geri kalanı yok ediyor.

Geçen meclisimizde sözü Ester'e getirip meclisi kapattıktan, kandili söndürüp sizler evlerinize döndükten sonra ben de yatağımın içinde, kör gözümde yaman bir sızıyla, yaralarım depreşmiş bir halde, yorgun argın, birkaç yudum su içip ağzıma birkaç kuru üzüm tanesi attıktan sonra kaderimi, hayatımı, hayatımın ayrıntılarını ve onun üstünde yükseldiği temeli, yani Dicle'yi düşündüm; Dicle, hayatımın sebebi, yok oluşumun şa-

hidi. Hayatım, benim bildiğim kadarıyla veya şöyle söyleyeyim, hatırladığım kadarıyla, Dicle'nin kıyılarında başladı ve şimdi de yeniden yaşanan bütün o olaylar, işitilen sesler, hayatıma giren isimler, girdiğim ilişkiler, gezdiğim yerler, ulaştığım diyarlar, geçirdiğim dönemler, atlattığım devir ve devranlardan sonra tekrar Dicle'nin kenarında son buluyor. Şimdi artık yaşamamın sebebi diyebileceğim dilimi, Dicle kenarında öğrendim, bu dilin töre ve gelenekleriyle büyüdüm ve buralarda feleğin çarkının nasıl döndüğünü, hayatın karmaşık oyunlarını anlamaya başladım. Dicle; kuzeyi dağlar ve yaylalar, doğusu Cudi, Herekol, Hakkari ve Zagros dağları, batısı bereketli ovalar, güneyi kum ve çöller ülkesi. Kıtık ve tufan zamanlarında, gaddar ve kanlı bir tarih içinde hayatın kaynağı, yukarıdan aşağıya, kıvrılarak, kimi yerlerde nazlı nazlı, kimi yerlerde çığlık çığığa... Ve insanlar, milletler, topluluklar, kavimler, gidiş gelişler, göçler ve kervanlar, düğün dernekler, ölümler ve matemler. Ve hayatım, kah burada, kah orada, bir mekândan başka bir mekâna, ülke ülke, nehir nehir, deniz deniz, fakat her yerde o, Dicle; Batı ülkelerindeki dağınuk yoksul hayatımda, her zaman yüzüm Dicle'ye, sabah güneşine dönük, seher vakti ve akşamüzeri yüzlerini güneşe çevirip içlerinden geçenleri ona mırıldanan bağı yanık Yezidi atalarım gibi.

Her yerde, Dicle kıyılarında yetişen kırmızı, beyaz ve kara dutların tadı, her ülkede güllerinin, zambak, nergis ve reyhanlarının kokusu, karşıma çıkan her suda, dalgalarının üstünde yansıyan Dicle ışığının şavkı. Her yerde, hatta İstanbul zindanlarında bile, koyak ve vadilerde yaşayan Yezidilerin kavilleri, ova ve yaylalarda yaşayan Müslümanların türküleri, mağaraları dini mesken tutan Ermeni, Asuri, Süryani, Keldani, Nasturi ve Yakubilerin ilahileri, kentli Yahudilerin Tevrat meselleri; her daim ses, geceyarılarının yanık sesli dengbêjleri,* seher vakitleri sesleri daha

* Dengbêj: Meclislerde türkü söyleyen, hikâye, destan, efsane anlatan, toplumsal hafızayı, belleklerdeki sözle diri tutan ses sanatçısı. (ç.n.)

bir güzel çıkan *feqîr*'ler,* sesleri akşamüzeri duyulan papaz ve hahamlar... Haftalarca süren düğün derneklerin, aylarca güneşte bekleyip ürün veren tarla ve harmanların, yıllarca süren kavga ve savaşların, atalardan yadigâr kalan av merasimlerinin sesleri.

Çocukken, akşamüzerleri altında sere serpe uzandığım o dut ağacı, ilk gençliğimde içinde ateş yaktığım o mağaralar, kelama dair hikâyemin başlarında çıkıp da yaktığım acemi türkülerimi sade bir sesle söylediğim o dağ dorukları, her bahar derlediğim o laleler, ilkbaharlarda kokusuna doyamadığım o Muhammedi gülleri, hepsi, nereye gidersem gideyim hiç terk etmediler beni. Apê Xelef; onun koyun ve keçileri, kuzu ve oğlakları, akşamüzerlerinin süt sağma zamanı, *bêrîvan*'lar,** süt ve koyun memeleri. O eğlenceli zamanlarda çıktığım geziler ve ben, yer yer sözle, yer yer makamla, yer yer de kavalının sesi yankılanan çobanın yanında. Dudaklarımdan darmadağınık dökülen sözler, birbirine eklenen sözler, daha sonraları ruhumu ve yüreğimi terbiye eden, önüme yeni kapılar açan sözler, beni hiçbir zaman terk etmeyen o kelimeler... Her çeşit faciaya, devir ve devranlara, savaş ve kavgalara, gurbet ellerin zalim dalgalarına kafa tutan o kelimeler, o avaz, o yankılar, hep bana sahip çıktılar, hep hayatımın esas sesleri haline gelip bana yol gösterdiler. Savaş, kavga ve sürgün dalgaları da dahil olmak üzere, üzerime gelen her türlü dalgadan sonra hep bana geri dönen, hep hayatımın esas sesleri olan, hep bana yol gösteren sesler, mekânlar, yankılar ve sözler. Hep değişen, kimi zaman kapkaranlık, kimi zaman berrak, kimi zaman aşağılara doğru hışımla, kimi zaman yukarılara doğru güçlkle akıp giden hayatın dalgaları, ama her zaman her yerde bütün o dalgaların içindeki o ölümsüz sesler.

Bahar, yeşeren yaprakların, başkaldıran dalgaların, taşan sellerin ve coşan yeşilliğin zamanı; dut yaprakları, yemyeşil, güm-

* Feqîr: Yezidi inanışında, pir, şeyh ve qewaldan sonra gelen bir dini mertebeye. Dini inancı halk arasında yaygınlaştırmakla görevli kimse. (ç.n.)
Bêrîvan: Süt sağan kadın veya kız. (ç.n.)

rah, ölümsüz, güçlü, şen şakrak; badem çiçekleri, bembeyaz, ufacık, nazlı; nar çiçekleri, kıpkırmızı, sapsarı, yemyeşil, ölümsüz sevgilinin dudakları misali... Yapraklardan oluşan rengârenk taşlar, kız saçlarını süsleyen taşlar, Dicle'nin dalgalarına kapılıp aşağı ülkelere giden taşlar, hayata dair bütün güzel isteklerin timsali olarak benimle birlikte yastıklara yayılan ve yanı başımda, gelecek günlere dair kurduğum hayal ve gördüğüm düşlere şahitlik yapan taşlar. Bütün çocukları kendi çocuk ve torunları sayan, her şart altında söz dolu torbalarının ağzını büyük bir cömertlikle bana açıp ders ve tecrübe dağıtan o yaşlı adamlar ve kadınlar. Taslarını dolduran kuru üzüm, incir ve bademler; oturup kalkmayı, yani hayatı öğretmedeki o sebat ve sıcaklıkları, uzun bir ömrün sükûnet ve ağırbaşlılığı, ölümsüz bir yankı gibi hiçbir zaman beni terk etmeyen yüzyıllık masal ve anlatıları, hepsi şimdi yüreğimin ve ruhumun en derin yerlerinde saklı. Değirmende öğütülen unun, sacda pişen ekmeğin, kızların elinde mayalanan sütün, yayla göçerlerinin getirdiği balın tadı, her yerde, her zaman, hep damağımda kaldı. Cirit attığım o nehir boyları, yanında soluklandığım veya tırmandığım o kaya ve dağ dorukları, balık tutmak için ağ attığım nehir göletleri, gidip dengbêjlerine kulak verdiğim o köyler...

Yani Dicle, başlangıcımın ve şimdi de sonumun nehri, uzun bir hayattan sonra bütün bu anlattıklarımın dair sevdanın yüreğime düştüğü ilk mekân. Tuhaf hayat, hiç kimsenin dolambaçlı yollarına tam akıl erdiremediği esrarlı hayat. Sır ve sihir dolu hayat, her şeyin sonunun geldiğini sandığın bir anda tekrar başladığı yere dönen hayat.

Size benzeyen kadir bilen adamlar, beni yaralı ve ölüm döşeğindeyken Şam'dan alıp kadim evime, çocukluğumun yurdu Cizre'ye getirince, o kadir bilen adamlardan ne istedim biliyor musunuz? Kuşkusuz tahmin edersiniz; onlardan Cizre'nin kuru üzüm, incir, ceviz ve bademlerini, sac ekmeğini ve otlu peynirini, yayla balını ve nehir kenarındaki üzüm bağlarından da-

mıtlmış pekmezini getirmelerini; yine onlardan kollarımdan tutup beni nehir kenarındaki kayaların, arkların arasına götürmelerini; Mir'in kasrını, Birca Belek'i, Medresa Sor'u, Melayê Cizîrî'nin türbesini, Mem û Zîn'in mezarını, çarşı ve pazarları, kentin han ve hamamlarını, yaratıcılığın ilk duygusunu, Dicle anlatisının, aşk ve hüznün şarkılarının ilk kıvılcımlarını yüreğime düşüren bütün o yerleri gezdirmelerini istedim. Acaba, hayatın membasında başlangıçla son arasında değişen bir şey var mıydı? Bunu merak ediyordum. Size diyebilirim ki, Cizîra Botan da, tıpkı benim gibi takattan düşmüş ve ölmek üzeredir; kalenin duvarları yıkılmış, Birca Belek'in beyaz taşları yerlerinden oynamış, Medresa Sor ihtişamını yitirmiş, Mem û Zîn'in mezarında dengbêjlerin yerine baykuşlar tünemiş, Melayê Cizîrî'nin türbesine ağır bir rutubet kokusu sinmiş, hanlar boşalmış, sokaklar susmuş, pazarlar sahipsiz kalmış. Artık ne mirler, ne şehzadeler, ne beyleri ve onların didişmeleri, ne ağa ve şeyhlere düzülen övgüler, ne çocukluğumun yaşlıları, ne de dengbêjlerim kalmış. Zaman, zamanın girdapları arasında kopan tufan, zamanın koyunda saklı boran her şeyi önüne katmış, silmiş süpürmüştü. Ne bir ses kalmış, ne de seda.

Kuşkusuz, bütün o yitik ses ve duyguların bileşimi olan ve artık o seslerin ardına düşerek son yolculuğa çıkmaya hazırlanan sesim ve duygularım hariç.

Onun için aziz dinleyiciler, her şeyden geriye sadece bu gece dinlediğiniz kelim kaldı, bütün istek ve arzular, kavga ve gü-rültüler, savaş ve çarpışmalar, uğraş ve mücadeleler kayboldu, sadece kelim, bütün bunların ders ve tecrübeleriyle örülmüş, bütün güç ve ordulardan daha kuvvetli olan yaratıcı güce ait kelim, hiç kaybolmayacak olan kelim kaldı geriye. Kadir bilen gençler, onun için, su ve kuru üzüm dolu taslarımı, bal kasemi, tütün tabakamı, çakmağımı ve küllüğümü önüme sürün, kandilin ışığını biraz daha açın, derlenip toparlanın, sesinizi kesin, kulaklarınızın pasını silin ve yüreğinizin kapılarını ardına kadar kelamın büyüüne açın.

Çünkü yine ölüme yatmış olan, sıcak bir yürek, bir dost eli ve yaralarına şifa olacak bir derman bekleyen yaralı Ester'in yanına gideceğiz şimdi.

ESTER'İN İNİLTİSİNİN SESİ, hiçbir zaman kulaklarımdan çıkmayacak kadar yumuşak, derin ve sarsıcıydı. Karanlık ve dilsiz bir dünyada, ölümlle kalım arasında salınan, bana yüz yıl gibi gelen uzun bir zaman dilimi içinde gidip gelen ipince bir ses. Beni yürek atışlarının tutsağı haline getiren ve teres hayatıma yeni bir yön veren Ester'le hikâyem, bir dengbêjin sözü kısa olursa eğer, kısaca şöyle başladı: Yol arkadaşlarımla birlikte, artık kahrolası bir savaş alanına, mezarları, mezar taşları olmayan bir mezarlığa dönüşen, insan bedenlerinin kılıç ve hançer darbeleriyle, tüfek mermileriyle paramparça olup yazın kavurucu sıcakları altında çürüyüp at sineklerine, yılan çiyana, çakal ve kurtlara yem olduğu lanetli katliam ve ölüm diyarı Hakkarî ülkesinde, dünyanın güneşin gazabından kendini az buçuk kurtardığı bir akşamüzeri, vadinin dibindeki yanmış kilisede gördük onu, ve kan, ter, barut ve yangının pisliğinden alıp kilisenin dışına çıkardık. Kirli bir mendille alını ve yüzündeki kanı ve pisliği biraz sildikten ve boğazına birkaç damla su döküp iniltisinden onun Keldani kızı, Bedros'un kız kardeşi, gençliğimde Ninova ve Babil yolculuğu sırasında bana yardım eden Apê Yakup'un kızı Ester olduğunu anlayınca hemen toparlandık, onu ağaçtan yaptığımız sedyenin üstüne yatırarak vadinin dibinden, dağlara doğru tırmanmaya başladık. Kuşkusuz Gurzo da yanımızdaydı, insandan akıllı, aslandan kuvvetli, kaplandan güçlü, bizi önüne katıp vadinin dibindeki Ester'in yanına götürmüş olan Gurzo. Biz, bir zamanlar ders ve tecrübelerin, ilim irfan diyarı olan, ancak şimdi en yürek dağlayıcı savaş ve katliamların merkezine dönüşmüş Cizîra Botan'dan gelmiş üç Boti, küheylan atların sırtında, rengârenk *şal û şepik*'lerin* için-

* Şal û şepik: Geleneksel Kürt giysisi. Koyunların sırt yününden dokunur, rengârenk şalvar ile mintandan oluşur. (ç.n.)

de, dağ ve yaylaları, vadi ve koyakları aşarak, Nasturi dedikleri Keldanilerin binlerce yıllık yurtları olan ve onlara karşı büyük bir kıyımın yaşandığı Hakkari ülkesine varmıştık.

Hakkari ülkesinde yaşanmış olan vahşete ve kilisede de Apê Yakup'un ailesinin başına gelenlere bizzat gözlerimizle şahit olduktan ve Ester'i can çekişir halde orada bulduktan sonra, artık bu kan ve ölüm diyarında yapacak başka bir şeyimiz kalmamıştı, hemen dönüş yolculuğuna başladık. Ancak yol boyunca, Hakkari ülkesinin Mir'i, Botan Miri'nin yakın dostu, Keldanilerin baş düşmanı Nurullah Bey'in silahlı güçlerinin ve onun isteği üzerine buralara gelmiş, kılıçları keskin, tüfeklerinin namluları her daim sıcak, katliama önderlik yapan, sayıları binleri bulan Mirimizin silahlı adamlarının tuzaklarına karşı tedbirli olmalıydık. Öte yandan zavallı Keldanilere karşı da tedbirli olmalıydık; tesadüfen katliamdan kurtulmuş olanları, kan dökücü silahlı adamların eline düşmemek için mağaralara, koyaklara, vadilere ve asi dağ doruklarına sığınmıştı. Bizi görürlerse eğer, bizi Mir'in adamları sanabilir, üzerimize kurşun yağdırabilirlerdi. Tedbiri elden bırakmadan, sarp yerlerden geçerek yola koyulduk, ancak acele de etmeliydik, çünkü yanımızda ağır yaralılar vardı.

Evet, yaralı olan sadece Ester değildi, ondan başka sağ kolundan ve koltuk altından hafif bir kılıç yarası almış bir çocukla, durumu çok ciddi, karnı, baldırı ve boğazından ağır darbeler almış genç bir kadın daha vardı yanımızda. Aslında orada birkaç yaralı daha vardı, ancak onların durumu çok ağırdı, ölüm soluğu sirmişti üzerlerine, ölüm meleği göz kapaklarını bir daha açmamacasına kapatmış, artık onlar için yapabileceğimiz hiçbir şey kalmamıştı, üstüne üstlük biz sadece üç kişiydik ve yanımıza sadece üç kişiyi alabilirdik. Yanımıza aldığımız üç kişinin de hali haraptı; ilaca, ameliyata, ciddi bir bakıma ve uzunca dinlenmeye ihtiyaçları vardı. Yanımızda ne ilaç, ne de hasta ve yaralılara iyi gelecek başka bir şey vardı. Yolumuz uzun, yol üzerinde bizi bekleyen tehlike ve tuzaklar gırlaydı. Biz Ester'le diğer yaralıla-

rı o asi diyardan, yeni bir kaza ve belayla, yolda vuku bulacak yeni bir olayla karşılaşmadan, üstelik ölmeden Cizre'ye nasıl ulaştıracaktık? Atlarımızın çullarını sedyelere serdik, yaralıları sedyelere yatırarak bağladık, gömleklerimizle, dökülen Keldari kanlarıyla çılgına dönmüş Hakkari ülkesinin saldırgan sinek ve sivrisineklerinden korumak için üstlerini örttük, önümüze düşmüş olan Gurzo'nun ardı sıra, ormanların, sivri kayaların, sarp dağların patika yollarından geçerek yola koyulduk. Ancak yola çıkmadan önce, kilisenin saklandığı kayarın altında, vadi boyunca akan ırmağın kenarında, mendillerimizle yaralıların yaralarını biraz temizledik ve üzerlerine sınımış olan kan, yanık, duman ve ölüm kokusunu birazcık da olsa onlardan uzaklaştırdık. Bana kim öğretmiş, kimden duymuş veya nerede okumuştum bilmiyorum, ancak tütünün yaraya iyi geldiğini bir yerlerden biliyordum. Üçümüz, tütün torbalarımız ve tabakalarımızdaki tütünü bir araya getirdik, suda ıslattık ve açık yaraların üstüne bastık. Etrafımız meşe, ceviz ve incir ağaçlarıyla doluydu. Özellikle yaz sıcaklığında insanın içine bir ferahlık duygusu veren sulak kocaman yeşil ceviz yapraklarını, yaralara bastığımız tütünün üstüne koyduk ve mendillerimizle sardık onları. Bundan başka yapabileceğimiz hiçbir şey yoktu. Sürekli yokuşlara çıkan, yukarı diyarlara, yüksek dağlara doğru uzanan ve yoldan başka her şeye benzeyen güzergâh boyunca, yaralıların yanı sıra, kah yaya, kâh at sırtında, ancak gözlerimizi onlardan hiç ayırmadan, Cizîra Botan ülkesine doğru yol aldık. Gündüzleri çok sıcaktı, gökyüzünden yeryüzüne öyle bir sıcak iniyor, yeryüzünden öyle bir ısı fışkırıyordu ki, bırakın yaralıları, biz sapasağlam adamlar bile nefes almakta güçlük çekiyorduk. Üstüne ölüm sonrası sessizliğin sindiği, ortalığı kasıp kavuran ve her yeri saran sıcaklık karşısında, ağaç yaprak, dağ taş boyun eğmiş, arklardan, su ve pınarlardan boz bir buhar yükseliyordu. Güneş battıktan, gece inip her yeri ay ve yıldızların şavkı sardıktan sonra da ilikleri donduran bir soğuk sarıyordu her yeri.

O ölüm sessizliği içinde, bizi hiç yalnız bırakmayan sesler de vardı kuşkusuz; tan yeri atar atmaz kurbağa, sinek ve Hakkari dağlarını mesken tutmuş yırtıcı kuşlar, güneş batıp akşam indiğinde, ay ve yıldızlar çıkmaya başladığında da, insanlar kadar kalabalık ve onlardan daha hareketli olan asi dağların sakinleri çakallar, yaban domuzları, kurtlar ve ayılar bizi hiç yalnız bırakmıyor, ürkütücü sesleriyle hep yöremizde doluyorlardı. Katliam en çok vahşi hayvanlara yaramıştı besbelli, tekmil Hakkari ülkesi şimdi bir leş ve ceset meydanıydı çünkü.

Yol boyunca çoğu zaman yakılmış evlere, katledilmiş insanların cesetlerine, kesilmiş hayvan leşlerine rastlıyor, yolun geçit vermezliğinden çoğu zaman yaralılarımızı sırtımızda taşıyor, zaman zaman sedyeleri omuzlarımıza alıyor, atlarımızın ardı sıra yürüyorduk. Yorgunluktan bayılacak gibi olduğumda, şahit olduğum bütün o vahşetin ağırlığı ruhuma çökmüş bir halde, göz kapaklarım uykuya yenik düşüyor, o vakit uykuda, hayal aleminde, arkadaşım Mıgı'yla birlikte ziyaret ettiğim Babil ve Ninova'yı, o geçmiş günlerde yaşanan vahşetin yeni bir örneğini arkamda bırakırken, Mezopotamya'nın tarihini, ders ve tecrübelerini, orada yaşayan insanları ve onların seslerini düşünüyordum.

Ey insan, kimsin sen? diyerek, sessizce, öfkem kabarmış, yüreğim hüznü dolu, kendi kendime sorup duruyordum. Kimsin sen, âşık mı, sevdalı mı, yufka yürekli mi? Katil mi, canı mı, hırsız mı, eşkıya mı, kan içici mi? Kahraman mı, vefakâr mı, cefakar mı? Hain mi, kiskanç mı, fitneci mi, fesat mı, günahkâr mı? Ey insan, kara gecelerin çocuğu, kin ve nefretin ders ve tecrübeleriyle terbiye edilmiş, kin ve nefret karanlığının evladı, bugünün, bugünkü devir ve devranların, insan ve kuşakların sahibi, dünün yaşlı egemeni, dünün ses ve tecrübelerinin mucidi, kaderin ve feleğin çarkının hükümdarı, niçin çırılçıplak yüzünü bana göstermiyorsun, niçin yüzün hep ya aydınlığa, ya da karanlığa dönüktür senin? Niçin yüreğinin ve ruhunun, hafızanın ve düşüncelerinin kapılarını ardına kadar açmıyor, niçin yüreğinden yükselen seslerin sonuna kadar duyulmasına izin vermiyorsun? Yoksa sen

de, tıpkı ataların gibi ülkeni bir harabeye, kum ve kül ülkesine mi çevireceksin, yoksa sen de o kum, taş yığını, kil ve küle bir kat daha mı eklemek istiyorsun, yoksa yoksa binlerce yıldan beri, kurak rüzgârlara kapılan, tufan ve boranlarda savrulan o küle, yeni küller mi katacaksın? Yapma ey insan, merhametin sesine kulak ver, vicdanın sesine; yüreğinle, ruhunla barış, ellerini çocukların, yaşlıların kanıyla yıkama, kara ve karanlık bir hükmün mührünü, gelecek günlerin, doğacak çocukların alınına basma. Kılıç ve hançer senin, tüfek ve tabanca senin elinde, ancak kendine, yaralının iniltisine, kırık seslere, hawar'a kulak ver, bahtına sığınıyorum senin, kurbanın olayım, kendine gel. Bir yanda insan sıcaklığı, dil, söz, komşuluk, insani alışveriş, beraberliğin coşkusu; öte yanda da kin, nefret, düşmanlık, kavga, dedikodu, fitne ve fesat... Hangi yana gideceksin ey insan, kılıç, hançer, tüfek tabanca senin emrinde, hangi yana? Bu kan, bu kin çare değil; ya kendi ellerinle tüm ülkeni gömeceğin bir mezarlığın bekçisi olacaksın çaresizce ya da özgür olacaksın, ülkesini mezarlıktan kurtaran özgür insan. Kaderin, dünün, bugünün ve yarının kaderi senin elinde ey insan, evinde, çoluk çocuğunun arasında mutlu, mesut, minnetsiz, çocuklar kucağında, ellerin saçlarının arasında bahtiyar, ancak dışarıda sahtekâr, ikiyüzlü, kuşkulu, tedirgin, düşman. Çocukların kaderiyle oynama ey insan, kader sahibi, doğacak çocukların sana lanet yağdırmalarına izin verme, gece karanlığının esiri olma. Bu ülke, bu insanlar, bu dağlar, bu ovalar, bu şehirler, bu köyler, bu yapılar, bu nehirler, bu zaman, bu sesler hepsi senin elinde ey insan, hem kılıçla tüfek, hem zamanla kader senin elinde, şimdi cehennem ateşine kapılmış insanları öldüren, öldürten, her yeri harabeye çeviren, talan eden, elleri, ayakları, burunları, kulakları kesen, gözleri oyan, yalazlara kapılmış insan, attığı her adımla cehennemın derinliklerine biraz daha gömülen ve bunun farkında olmayan insan.

Daha sonra, vahşetin içinde kaybolmuş insanları anlatan türkü sözlerine dönüşen buna benzer sözleri, çoğu zaman sessiz,

bazen de hüzünlü bir sesle kendi kendime söylüyor, yularını elimden bırakmadığım atımın sırtında uyukluyordum. Ancak bir soluk alışverişi kadar, çok kısa süre. Çünkü sürekli yaralıları düşünüyor, az biraz soluklanınca atımdan iniyor, teker teker yaralıları kontrol ediyordum. Üçünün de yüzü çok güzeldi, gözleri kocamandı, yüzleri kumla kül arasında kumral bir renkte, kaşları ve kirpikleri sanki kalemle çizilmiş gibi zarif ve çok güzeldiler. Küçük oğlan güzeller güzeliydi. Artık iyice Cizre'ye yaklaştığımız bir yerde, içinden çiçek, ot, ağaç kokuları yükselen, güneş ışıklarının zorlukla bize ulaştığı sık bir ormanın içinde, suyu berak akan bir pınar başında yemek molası için durduğumuzda, dikkatle yaşı dokuz-on civarında olan oğlan çocuğuna baktım. Küçük yüzü, bir güvercin yüzünü andırıyor, kara gözleri yakut gibi parlıyor, küçük ağzı henüz açılmamış bir gül tomurcuğuna benziyordu. Savaşı ve ölümü hiçbir şekilde insanın aklına düşürmeyen o yüz karşısında, içimi bir sıcaklık kapladı.

Allah'ım, *Yezdanê Dilovan*,* ne kadar güzel çocuk, dedim, içimden yayılan sıcaklıktan olsa gerek sanki onunla konuşur gibi, çocuk, güzel çocuk, dedim yine ve sağ elimin parmaklarını kısa saçlarının arasında dolaştırdım.

Yanımıza aldığımız genç kadın da, uzun boylu, zarif endamliydi. Hangisinin Ester olduğunu biliyordum, fakat kadınla çocuk hakkında hiçbir fikrim yoktu. Kimdi onlar, hangi köyden, hangi aşiretten, kimin çocuklarıydı, ailelerinin başına ne gelmişti acaba? İsimleri neydi, yakınları onları hangi isimlerle çağırıyorlardı? Belki de kadın evli, çocuk sahibiydi, eğer öyleyse kocasının, çoluk çocuğunun başına neler gelmişti? Ölmek üzere olan bu yıkılmış ve yalnız insanlar, dedim kendi kendime ve keder dolu bir yürekle düşünmeye başladım, varlığından kimselerin haberdar olmadığı, herkes tarafından unutulmuş olan insanlar. Kimselerin bir şey anlamadığı, dillerini bilmediği, bu dünyaya

* *Yezdanê Dilovan*: Yezidi inanışında Tanrı'nın sıfatı. Şefkatli yaradan. (ç.n.)

ait, ancak başka bir dünyadan gelmişler gibi yabancı muamelesi gören, sadece hayali hikâyelere ve *şevbuhêrk* meclislerinde anlatılan efsanelere konu olan bir tarihe ve kadere sahip bu insanlar. Adsız, namsız, kimsesiz, talihsiz, sadece *file** olarak bilinen, bazen de Nasturi ve bazı bazı da Keldari diye çağrılan... Sadece bu kadar, fakat yaradılış gününden beri onlara miras kalan ve hep katledilmelerine sebep olan bu isme sahip insanlar.

Ve Ester, nedendir bilmem, ilk görüşten son ana kadar ona her bakışında, içim anlatılmaz bir heyecanla doldu, yüreğim yerinden sökülüyormuşçasına güp güp attı. Varlığı, endamı, bakışı, uykusu, gözlerinin hareketleri, dudakları, elleri ve boynu hep bir ferahlık, ferahlıktan da öte, huzursuz ruhuma hep bir huzur dağıttı. Pınar başında, çocuğa uzun bir süre bakıp, temiz yüzünü yolculuğun kiri ve terinden biraz temizledikten sonra, mendilimi tekrar ıslattım ve Ester'e döndüm, yüzünü, boynunu ve alnunu usulca yıkadım. Gözleri kapalı, kıpırtısız, dudaklarında hafif bir iniltiyle terliyor, her nefes alışında göğsü yavaşça inip kalkıyordu. Boyu uzun, yüzü ince, ağzı dudakları uyumlu, teni beyaz, kirpik ve kaşları, örülmemiş saçları uzun, boynu inceydi. İnceliği ve uzunluğu yakışıyordu ona; elleri, kolları ve parmakları da ince ve uzundu. Yüzüne tarifsiz bir sükûnet yayılmış, bir katliamdan değil de, yorgun bir aşk gecesinden büyük bir huzurla çıkmış gibiydi. Sağ yanağında, ağzına yakın bir yerde, bir türlü anlam veremediğimiz kurumuş bir yara izi göze çarpıyordu. Bedeninde rastladığımız ve tütün bastığımız yaraları, kılıç yaralarıydı. Ancak ilginç olan, ağzının yakınındaki kılıç yarasına benzemeyen yaraydı; bir yaradan çok mor bir menekşeymiş gibi görünüyordu. Çocuğun yüzünden yansıyan güzellik, Ester'in yüzünde de vardı. Hatta diyebilirim ki, Ester'in yüzünde büyük bir özenle büyütülmüş, bakıcıların ellerinde yıkanmış bir çocuğun güzelliği vardı. Narin, tatlı ve güzel bir yüz.

* File: Kürtler, Hıristiyan dinine mensup herkesi bu adla çağırır. (ç.n.)

Dudağının kenarındaki yarayı da usulca yıkadım, işimi bitirdikten sonra kafasını yavaşça kaldırıp dizimin üstüne koydum ve ağzını açıp, boğazına birkaç damla su damlattım. Boğazından su geçer geçmez ağzı ve dudakları kıpırdadı ve ilk defa hayata dönüşün belirtisi olabilecek bir şey yaptı; diliyle dudaklarını yaladı. Gözleri hâlâ kapalıydı, ona kimin yardım ettiğini görmüyor, yardım edenin duygularını bilmiyordu. Sakin yüzü ve bakışları okadar güzeldi ki, insanın içinden o yüze türkü yakmak, dünyanın en güzel edebi sözleriyle seslenmek, bir aşk şarkısı söylemek isteğini uyandırıyor. Ancak ben, sözün zırdelisi Dengbêj Biro, o zaman hiç konuşmadım, ağzımdan tek söz bile çıkmadı. Söyleyeceklerimle Ester'i korkutmaktan çekiniyordum. Söyleyeceklerimi Kürtçe dillendirecektim ve o bu sözleri duyarsa korkar diye düşünüyordum. Çünkü Ester'i bu hale düşürenler, Kürtçe sözlerle çekmişti kılıcı kınından ve Kürtçe sözler eşliğinde yanındaki yöresindeki insanların kellelerini uçurmuş, bedenlerini lime lime etmişti. Cinayet Kürtçe yankılanmıştı, ölüm çığılığı Kürtçe yükselmişti. Onun için sesimi yükseltmeden söylüyordum söyleyeceklerimi; o duymasa da, tıpkı benim yüzüm gibi kılıç darbesine şahit olmuş ve ölümler arasında gidip gelmiş o güzel yüze edebi sözler lazımdı. Bana göre bedeninin en güzel ilacı, yüreğe ve ruha sürülendi; yani söz, edebi söz. Evet, şimdi diyeceksiniz ki, ey zırdeli, ey eksik akıllı, zulmün karşısında sözün kıymeti mi olur, zorun karşısında söz ne yapabilir? Her şeye rağmen, o sırada, o güzellik, o zarafet, o çaresizlik ve Ester'in çektiği acılar karşısında böyle düşünmekten kendimi alamıyordum.

Dün gibi hatırlıyorum, uzun bir süre yüzüne baktıktan sonra sağ elini avucumun içine aldım. Nedendir bilmem, belki de havanın sıcaklığından, belki de yorgunluğumdan, ellerimiz buluşur buluşmaz, vücudumun her yanını büyük bir heyecan sardı. Nasıl bir duyguydu o, neden öyle oldu bilmiyorum, belki de o an için önemli bir şey de değildi. Pınarın başında yayvan bir

taşa oturmuştum, onun başı dizimdeydi, kıpırtısız kendinden geçmiş bir şekilde uzanmıştı; etrafımızda suyun sesi, kuşların cıvıltısı, sineklerin vızıltısı, usulca parmaklarını okşadım ve çok alçak bir sesle, Ester, dedim. Sadece ismi çıktı ağzımdan, başka bir şey değil, Ester...

En az benim kadar, belki de benden daha yorgun olan, hep ağır işleri omuzlayan, her daim yaralılarla ilgilenen arkadaşlarım da, şimdi bizden biraz uzakta, diğer yaralılarla meşguldü, onların yaralarını tedavi etmeye çalışıyorlardı. Yol boyunca onlara hikâyemi, Mıgo ile yaptığımız yolculuğu, Ester'in kardeşi ve babasını teker teker anlatmıştım, Ester'le ilgili hassasiyetimi iyi bildikleri için de ben istemedikçe Ester'in yanına yaklaşmıyorlardı. Ester'le ilgilenmek benim işimdi.

Ester... O ince, zarif ve kumral yüzü, kılıç yarasını taşıyan bir yüz değil de, sanki uykunun, düş ve hayallerin yüzü, o kurumuş ve yaralarla çatlamış sarı ve pembe dudakları, o bir ölü bedeni gibi kıpırtısız, arada bir sanki taşıdığı yaraların farkındaymış gibi büzülen bedeni, o arada bir arzuyu, bazen bir utancı, bazen de merhamet duygusunu yayan yüzündeki, bakışlarındaki ve bedenindeki sessizlik ve sükûnet. Uzun bir süre adlandıramadığım bütün o karmakarışık duygular içinde, ona baktım ve düşünmeye başladım, şu dizimde uyuyan kız, acaba kaç yaşındaydı? On beş mi? Belki de on sekiz. Ne olursa olsun, uzun boyu, beyaz gerdanı, genç bedeni, masum yüzü yirmiye geçmediğini gösteriyordu. Üzerinde uzun beyaz bir fistan vardı, neredeyse deri değiştirir gibi, o dönem her şeye egemen olan kül rengine dönüşmüş bir fistan; beyaz rengini yitirmiş, kanlı olaylar sonucu onun bedeninden daha koyu, simsiyah olmasa da boz bulanık bir renge bürünmüş bir fistan. Kaşları ve kirpikleri uzun ve ince, her daim kapalı olan göz kapakları geniş ve büyüktü. Burnu küçük, burun delikleri, nefes alışındaki güçlükten olsa gerek, oldukça genişti. Boyu, büyük yaratıcının bir reyhan dalı yaratır gibi uzunca yarattığı benim boyum kadar olmasa da, Cizîra Botanlı kadınlarımızın boyuna nazaran oldukça uzundu. Çıplak

ayakları küçük ve zarifti. Kirli ve ince fistanunun altından beden bütün hatlarını görmek mümkündü. Fistanunun üst düğmeleri kopmuş, fanilas yırtılmış, oradan da fanilas ve altından olgunlaşmış memelerinin uçları ile ayaklarına geçirdiği şalvar benzeri donunun paçaları görülüyordu.

Islak mendili, usulca yüzünde, dudaklarında, boynunda, alnında ve göğsünde gezdirdim, kulaklarını, göz kapaklarını sildim. Dudaklarını kıpırdatıp, diliyle dudaklarını yaladıktan sonra, bir şey söylemek ister gibi ağzını birazcık açtı. Heyecanla ağzından bir şey, bir kelime, bir cümle çıksın diye baktım, fakat hayır, o kadar çok istememe rağmen, bütün çabalamasına rağmen, ağzından tek bir kelime bile çıkmadı. Ama bir şey oldu, orada, o pınar başında belki de ilk defa, kim bilir belki de bana öyle geldi, yüzü usulcacık bir hareketle parladı, sanki yüzünde ince bir ışık dolaşıyormuş, sanki çekilmiş kanı tekrar damarlarında dolaşmaya başlıyormuş gibi. Ancak bu an çok kısa sürdü, bir süre sonra hayatın müjdesini bana ulaştıran o parlayan yüzü aniden tekrar eski rengine, kül rengine büründü.

Evet, hangi yolun yolcusu olduğunu bilmeyen ve yol boyunca başına geleceklerden bihaber olan Ester, ölüm ve kalım arasında gidip geliyordu. Bu minval üzere, adım adım, her an kulakları dik, dikkati üzerimizde, bir önümüzde, bir ardımızda yürüyen Gurzo'nun eşliğinde, arada bir süvari, arada bir yaya, bazen de yaralılarımız sırtımızda, namlusuna mermi sürülmüş tüfeklerimiz ellerimizde, benim elim sürekli boynumdaki Melek Tavus işlemeli kolyemin üstünde, dudaklarımda Laleş'te öğrendiğim Yezidilerin kavil ve duaları, şehrin derin bir uykuya yattığı, köpek, çakal, baykuş ve Dicle'nin sesinden başka hiçbir sesin duyulmadığı karanlık bir geceyarısı Cizre'ye girdik ve gizlice, kimselere görünmeden eve ulaştık.

TEVRATTA GEÇEN ESTER'İN HİKÂYESİNİN SESİ, -ki Dicle gibi kadim kitabın sararmış sayfaları arasında hep akıp durur-, kadınsız, çocuksuz naçar malikanemde, iniltiden baş-

ka hiçbir ses çıkarmayan yaralı Ester'in sesine dönüşüp, onun yerine geçti. Kavurucu bir yaz gecesinin, çok geç bir vaktinde girdik şehre, ancak şehre girmeden önce, Cudi'nin eteklerinde, gecenin yarılanmasını, ayın batmasını ve şehrin tamamen uykuya yatmasını bekledik. Şehirde de tedbirli olmalıydık, çünkü Keldanilere karşı bir ferman çıkartılmıştı, artık Çin-i Maçin'deki sağır ve dilsizler bile, bu kılıçtan keskin fermandan haberdardı; buna göre Keldanilerin katli vacipti, her kim ki bir Keldani görse onu öldürmeli, eğer öldürmek mümkün değilse tutsak etmeli, tutsak etmek mümkün değilse de ihbar etmeliydi ve herhangi bir Keldani'nin yerini bilip de söylemeyen, bir Keldani'yi saklayan, koruyan, merhamet eden, vicdanının sesini dinleyen olursa eğer, onların da akıbeti, Keldanilerin akıbetinden farklı olmayacaktı. Komşularının ve tanıdıklarının bahtına sığınan Keldaniler, kayıtsız şartsız teslim edilmeli, akıbetlerini de kimse sormamalıydı.

Kinle nefretin libas olup Cizîra Botan ile Hakkari ahalisine giydirildiği, binlerce yıllık komşuların birbirine düşman kesildiği böyle bir ortamda, biz de bıyıklarımızı burup, hiçbir şey olmamış gibi, güler bir yüzle atlarımızın üstünde salına salına şehre giremezdik. Ester'i, çocuğu ve kadını, şehrin nöbetçilerine kendi ellerimle teslim etmeye, ben ölmeden onları yeni bir ölüme göndermeye hiç niyetim yoktu. Mam Sefo'ya, Ester'in kardeşi Bedros'la babası Apê Yakup'a erkek sözü vermiş, arkadaşlarımla birlikte o kan diyarına gitmiş, kötü bahtıma bakın ki orada yaşayan insanlar yerine sayıları binleri bulan ölümlerle karşılaşmış, ama iyi talihime de bakın ki, bir vadinin dibinde ölümlerin arasında, akranları gibi öte dünyaya henüz göçmemiş Ester'e rastlamış, onu ve yanındaki iki kişiyi almış, şimdi uzun uzun anlatarak başınızı ağrıtmak istemediğim binlerce güçlkle savaşıyor onları meşum Cizre'ye ulaştırmıştım. Ne olursa olsun, başıma ne gelirse gelsin, Ester ve yanındaki iki kişiyi teslim etmemeliydim. Dağın eteklerinde durup geceyi beklediğimiz vakit, arkadaşlarımla anlaştık; kimselere görünmeden Ester'i

evime götürecektim, geri kalan iki kişiyi de arkadaşlarım evlerine götürecektlerdi. Ancak kadının durumu hiç de iç açıcı değildi. Yol boyunca, bazen ben, bazen de arkadaşlarım, geceyarıları gizlice, yolumuzun üstündeki köylerde, Osmanlı mecidiyelerini vererek bal ve süt satın alıp yavaş yavaş, bin bir güçle yaralananımıza verdiğimiz halde, ellerini ayaklarını yıkayıp alın, yüz ve boyunlarını her an silip temizlememize, bütün çabalarımıza rağmen, kadın iyileşeceğine, her geçen an biraz daha kötüleşti. Ester'le çocuk hayata dönmüşlerdi, ancak kadın hayata tamamiyle yüz çevirmişti, Cizre dışında geceyi beklerken, artık iyice sararmış otlara uzandığımız ve kentin etrafında nazlı nazlı akan Dicle'ye, bütün coğrafyanın tarihi olaylarının merkezi haline gelmiş Mir'in kasrı Birca Belek'e, olan biten her şeye, o ahir zaman günlerine rağmen hâlâ yan yana yükselen camilerin minareleri ile kiliselerin burçlarına ve evlerin baca ve ocaklarından yükselen dumana baktığımız o akşam vaktinde kadın tamamen kendinden geçti ve ister istemez Azrail'in soluğunu her yerde hissettiren ölüm hırıltısı çöktü üstüne. Yapabileceğimiz hiçbir şey yoktu, üstelik biz, yaralı insanların nasıl tedavi edildiğini de bilmiyorduk, ancak atalarımızdan, yağmurun alame-tinin rüzgâr, ölümün alametinin de nöbet olduğunu biliyorduk. Ölüm nöbeti kadını sarmıştı, artık çaresizdik. İsimsiz, kimsesiz ve talihsiz güzel kadın, Cizre kentinden biraz uzakta, tanıdık ve akrabalarından, yerinden ve yurdundan da bir hayli uzakta, hiçbir şeyin farkına varmadan, nerede olduğunu bilmeden, yıldızların şavkı altında, gözlerimizin önünde ruhunu teslim edip, öldü. Ölüm ardımızdaydı, bizi terk etmeye hiç niyeti olmayan ölüm, evlerimizden bir kurşun atımı uzakta gelip bizi bulmuştu. Kadın gitmiş, Gurzo'yu da hesaba katarsak eğer, geriye biz altı kişi kalmıştık.

Geceyarısı, artık her yere sükûnetin hakim olduğuna ve şehrin uyuduğuna iyice kanaat getirince, büyük bir dikkatle, üç yönden, ben Gurzo ile Ester bir, çocukla bir arkadaşım bir, öl-

müş kadınla öteki arkadaşım da bir yönden, zifiri karanlıkta talana giden eşkıyalar misali, kuytuluk yerlerden, sarp yollardan geçerek, sessizce şehre girdik. Şehre girmeden önce şu kararı aldık; kadını evine götüren arkadaşımız, şüphelenip bizi takibe almasınlar, böylece Ester'le çocuğun hayatını kurtarabilelim diye ertesi gün Hakkari'ye gittiğimizi bilen askeri karargâha varacak, Ester'le çocuktan hiç söz etmeyecek, kadının ölüsünü onlara teslim edecekti.

Eve ulaşınca, zaten hiçbir zaman kilitlenmeyen, sadece ben değil, Armê ile Gulîzer'in de istedikleri zaman bir tekmeyle açabilecekleri evin kapısını açtım ve Ester'i kollarıma alarak, vakti zamanında, kavalı ve türküleriyle büyüdüğüm cennetmekân Apê Xelef'in oğlu, abuk sabuk lafları ve oyunlarıyla beni serseme çeviren Gulîzer'in ağabeyi, osuruklarıyla beni deli eden, çok sonra kendini dine vererek sofu ve imam olan, şimdi de Hıristiyan katlinin peşine düşen Heme ile birlikte kaldığımız küçük odaya girdim. Odada her daim kirli bir yatak seriliydi, kim bilir ne zamandan beri yumuşak bir döşeğin yüzünü görmemiş, zorlu bir yolculuk sonucu Cizre'ye ulaşmış olan Ester'i yatağa yatırarak, Nuh Nebi'den kalma sert yastığı başının altına koydum ve ince yorganla üstünü örttüm. Gurzo'ya gelince, zaten yanımdan hiç ayrılmuyordu, babasının evine girer gibi rahattı; Ester'i yatağa yatırınca, o da Ester'in başucunda, tanıdık bakışlarıyla, artık eskisi gibi dik olmayan kuyruğunun üstüne oturdu. Evet, yalnız çıktığım seferden, şimdi yaralı güzel bir kız ve mağrur bir kurt köpeğiyle geri dönmüştüm, fakat bana aydınlığı çok gören kör gözüm yeniden sızlamaya başlamıştı ve tecrübelerimden ölü gözüme düşen sızının, hiç de hayra alamet bir durum olmadığını biliyordum. Her ne kadar çekemeyen fesatlar bana Zırdeli Büro deseler de, dönüşümün hayatımda yepyeni bir dönem başlatacağını bilmeyecek kadar zırdeli değildim. Bundan sonraki hayatım eskisinden çok farklı olacaktı, her zaman yalnız yaşayan, özgürce dolaşan, saklısı gizlisi olmayan, *Yezdanê Diloan'*dan

başkalarına minnet etmeyen, sözünü hiç sakınmayan, hiçbir şeye yltz çevirmeyen ben, Dengej Büro veya Kör Büro, şimdi çok tedbirli olmak, her adımımı ölçüp biçip öyle atmak zorundaydım. Şimdi bütln dünyanın düşman kesildiği, yıkılmış, yaralı, öksüz ve kimsesiz bir kız yanımda, biçare, yoksul evimdeydi. Dünya gazap olmuş üstüne gelmiş, belki nedenini onun da bilmediği bir ferman, onun, ahalisinin, ailesinin üstüne gelmiş, hepsinin katli vacip görülmüştü. Kılıç darbesinden tesadüfen kurtulmuş ve hayata tesadüfen dönmüş kıza çıkartılan ferman şöyle buyuruyordu; ne senin ne de sizin kendi topraklarınızda, atalarınızın yurdunda yaşama hakkınız yok, yeryüzünde senin ve sizlerin hiçbir insani hakkı yok, sen ve sizler ne burada, ne de başka yerde yaşayamazsınız, ne buradan, ne de başka bir yerden gidebilirsiniz, ne ülke senin ülkendir ne de toprak senin toprağıdır, onun için senin ve sizlerin tek bir hakkı var, ölüm; taziyesiz, mezarısız, sözsüz, elvedasız kayboluş.

Bu fermana karşı çıktığımı biliyor, kendi durumumu da en az kızın durumu kadar tehlikeye sokuyor, bir kaderi paylaşmaya hazırlanıyordum. Hayır, kendi kaderimi onun kaderiyle birleştirmiyor, kaderini kendi kaderim haline getiriyor, ona düşman olan dünyayı kendime de düşman ediyor, tıpkı kör gözüm gibi hiçbir ışığın seçilmediği bir yola çıkıyordum. Bile isteye karar vermiş, artık dönüşü olmayan ve hiç de dönmek istemediğim bir yola koyulmuştum bir kez.

Babil, Ninova ve Laleş yolculuğu sırasında düşlediğim, Musul Kalesi'nin burçlarında sesini merak ettiğim, hatta adına türküler yaktığım Ester, şimdi hayalini kurduğum durumdan çok uzak, hiç kimsenin düşmek istemediği, yaralı, kendinden geçmiş ve dilsiz bir durumda yanımda, evimdeydi. Yaraları için merheme, yaralıların halinden anlayan birilerine ihtiyacı vardı. Acele edip ilaç ve hekim bulmazsam eğer, onu buralara getirmek için harcadığım bütün çaba boşa gidecek, onu ölümün kollarına teslim edecektim; acele etmeliydim. Ancak işe nereden başlamalıy-

dım? Nasıl? Eğer birtakım fesatlar yanımda olduğunu bilse, onu hemen ihbar eder, o zaman da onu korumak için elimden hiçbir şey gelmezdi. Böyle bir durumda, zaten az olan dostlarım iyice azalmıştı, ne Armē ile Gulīzer'den, ne de tamamen emin olmadığım hiç kimseden yardım isteyemezdim. İyi talihim diyeyim, bir kazan kadar kocaman olan başım her belaya düştüğünde aklıma ilk gelen, bütün zamanların en büyük hayırseveri Mam Sefo'yu hatırladım yine. Başka birini düşünmeden, bir an önce ona ulaşmalı, bütün tehlikelere rağmen, ataların iyi adam kötü günde belli olur sözünü bir kez değil, binlerce kez ispatlamış olan o kadir bilen adamın bahtına sığınmalıydım. Zaten, geçmiş dönemlerde iyi insanların ve mehtabın yurdu olan, ayın etrafa, dağ yamaçlarına ve dağların en kuytuluk yerlerine büyük bir ustalıkla inşa edilmiş olan kilise kapılarına gümüşi ışıkların nazlı nazlı yaydığı, koyak ve vadileri rengārenk iek ve gllerle bezeli, nehir, dere ve pınarları cevherden sarımtırak renklerle süslü, yalçın dağların ve asi kayaların derinliklerindeki koyak, vadi ve mağaraların eşsiz manzaralar oluşturduğu, sakın şafaklarda berrak bir gökyüzünün altında ve bir masal ülkesini andıran rengārenk bir doğada cirit atan dağ keçileri ve geyiklerin sürüler halinde Zap ve Habur nehirlerine su içmeye indiği, içinde her türlü börtü böcek, ağaç ve taş, şıfalı ot ve bitkinin bulunduğu o katliam diyarına gitmemi bizzat kendisi istemişti benden. Ancak Mam Sefo'nun Cizre'de olup olmadığını bilmiyordum, nk bir dönem her dinden insanların, Hıristiyan, Yahudi, Yezidi, Kürt ve Keldanilerin aynı köy veya komşu köylerde, ormanların içinde, dağ başlarında ve yaylalarda, Nasturilerin inşa ettiği mağaralarda yaşadığı, şu anda ise bir kan deryasına dönüşmüş olan Hakkari ülkesine doğru yola çıktığımda, Mam Sefo Cizira Botan ülkesinde değil, Mks ve Van lkesindeydi. Ester'i yerleştirdiğim kirlili ve dağınıklı evi aynı gece biraz toparlayıp, Gurzo'nun bilmesi gereken her şeyi teker teker sakın el kol hareketleriyle izah ettikten sonra dışarı çıkmak için hazırlandım.

Ancak evden çıkmadan önce, yanımda duran Gurzo'yla birlikte ayakta, cehennem kılıcının verdiği acılar içinde kıvranan o güzel kıza, tekrar büyük bir dikkatle baktım. Bakar bakmaz, gözleri kapalı olan kızın göğsünün hafifçe inip kalktığını ve ağzından ince bir iniltinin çıktığını gördüm. O ince inilti, o hafif ses bana, hayata dönüşün, içinde insan yüzünde beliren gülücüklerin, merhametin, dilin, kelimelerin, duyguların bahtiyarlığının bulunduğu hayatın belirtileri gibi geldi. Acaba kız, Cizre'ye gelişiyse birlikte, o sessiz, dar ve kan dolu karanlık diyardan çıkıp, ölümün kara kefenini yırtıyor, içinde seslerin ve insanca hareketlerin olduğu bir aydınlığa doğru adım mı atıyordu? Kim bilir, Hakkari ülkesinin kışları kadar soğuk boranların estiği içinde, nasıl fırtınalar kopuyordu: İki eli, dağların korunaklı yerlerine inşa edilmiş bir kilisede bulunan İsa Mesih'in bir resmi önünde duaya durmuş gibi, parmakları iç içe geçmiş halde, göğsünün üstündeydi. Uzun sarı saçları omuzlarına dökülmüştü. Acıdan olsa gerek, duru yüzü gerilmiş, bir hayaletin yüzünü andırır olmuştu. İnsanda hem bir merhamet duygusu yaratan, hem de yaşadığı yerin dağ ve vadilerinde süren korkuyu hatırlatan, kül rengine dönmüş asaletli yüzü yüreğimi sızlattı, sesimi yükseltmeden kendi kendime düşündüm:

Hayır, bu kadar darbe almış bu zavallı kız artık acı çekmemeli, bu acılara teslim olmuş esir, artık acılardan, korkulardan, iniltiden, ağlama duygusundan kurtulmalı.

İçimden geçirdiğim bu sessiz cümleden sonra sesimi biraz yükselttim, bu kez doğrudan doğruya, beni duyması yine de imkânsız olan kıza seslendim:

Güzel kız, eğer gözlerini açamazsan da kulak ver bana, güzel kız, kılıç darbelerine maruz kalmış beden, vahşet ateşinde yakılmış ruh, acılara gark olmuş yürek şunu iyi bilmeli ki, yüreğin ilacı sabırdır. Sabret ve diren, ellerini göğsüne koydum ki, alemin yaratıcısının huzurunda, çektiğin acıların, umudun ve aydınlığın farkına varasın, öfkelenesin, birkaç söz söyleyip sesimi duyusun.

Bu sözlerden sonra evden çıktım, kapıyı arkamdan kapattım, kapının önündeki yorgun atımın yularından tutup yürüyerek, تنها sokaklardan, dudaklarım Mam Sefo'yu evde bulayım diye ettiğim dualarla kıpır kıpır, Mam'ın evine doğru yola koyuldum. Gecenin zifiri karanlığında yorgun şehir uykudaydı, köpek havlamalarından başka ses duyulmuyordu. Beni ben yapan ve bilginin, sözün ve sanatın ilk kıvılcımlarını içime düşüren ve uzaktan terk edilmiş bir yapının gölgesi gibi görünen ev, şehir gibi, çıra ve kandil ışıklarından uzak, uykudaydı. Beni hiç yolda bırakmayan atımın yularını avluda bir ağaca bağladım ve sessizce, çalışanların hiç eksilmediği soldaki mutfak kapısından içeri girdim. Bu kez de öyle oldu, daha önce hiç görmediğim orta yaşlarda bir kadın mutfak masasının önünde oturmuş, bıçakla et kesiyordu. Beni görünce, korkudan olsa gerek, irkildi: Benim, dedim gülerek, Bıro, Bıroyê Dirêj.*

Bıro, diyerek tekrarladı, D...

Ağzından "d" sesi çıkınca sustu, büyük bir ihtimalle "dengbêj" veya "direj" değil, "Deli Bıro" diyecekti bana.

Evet, Dengbêj Bıro, diye anlamazlıktan gelerek cevap verdim. Sen Hakkari'de değil miydin?

Evet, Hakkari'deydim, ancak döndüm, her gidişin bir dönüşü var anacım. Evde kim var acaba?

İyi talihime bakın ki, Mam Sefo da dahil olmak üzere herkes evdeydi. Herkes odasında mışıl mışıl uyuyordu.

Mam Sefo çok yorgun, dedi kadın, bu gece Diyarbakır'dan döndü, çok yorgundur.

Ben de yorgunum dedemin anası, ben de uzak diyarlardan, ölüm ülkesinden geliyorum. Kimseyi uyandırmadan gidip Mam'ı uyandırır mısınız?

İsrarım üzerine çaresiz kalan kadın, elindeki işi bırakıp ayağa kalktı, ellerini yıkadı ve sessiz adımlarla oradan uzaklaştı. Mut-

* Bıroyê Drêj: Uzun Bıro. (ç.n.)

fakta bir başıma kalınca acıktığımı anladım. Ekmek, yoğurt, yağ ve peynirin yerini biliyordum, acele ekmek teknesine saldırdım ve bir sac ekmeğini çıkardım, kuru ekmeği suyla biraz ıslattım, bir tas yoğurt çıkardım ve tadı bana ördek etinden daha lezzetli gelen ekmeğimi yoğurda daldırdım. Her yerim ağrıyordu, ayaklarım, dizlerim, kollarım, boynum, belim her yerim. Hakkari'den dönüş yolculuğumuz zorluydu, yanımızdaki yaralıların verdiği korku ve telaştan dolayı yol boyunca hemen hemen hiç dinlenmemiş, en sarp yollardan geçmiştik. O sırada yine Ester'i düşünmeye başladım, ben boyu iki metreyi bulan, ağırlığı birkaç kantar gelen İri Büro bu kadar yorgunsam eğer, kim bilir o ne kadar yorgundu?

Bu karmakarışık düşünceler içinde, ağızımda çiğnediğim ekmek lokmaları, aklımda uzak diyarlar, bilincim insanın hal ve ahvalini anlatan türkülerde, oturduğum yerde ayağım uyuytu, kafamı kaldırıp dışarıya, avluya baktım ve tanıdık bir sesle kendime geldim. Mam Sefo, gecelikler içinde, omuzlarını örten ince bir örtüyle, mutfak kapısında, gözlerinden akan uyku, yüzüne yayılmış bir gülümsemeye bana bakıyordu:

Büro, hoş geldin, dedi ve bana doğru gelmeden, eliyle yukarı çıkmamı işaret etti. Kuşkusuz nereye gideceğimizi biliyordum; korkudan, endişe ve kuşkudan uzak bir halde, içinde rahatlıkla konuşabileceğimiz yere, kütüphaneye. O önde, ben arkasında ikinci kata çıkıp kütüphaneye girdik. Kütüphaneye girip arkamızdan kapıyı kapatınca, daha fazla dayanamadım, kendini herkesten büyük gören ben, bıyıklı sakallı koca adam, bir çocuk gibi gözlerimde yaşlarla varıp elini öptüm:

Mamo, dedim, ağızımdan sadece bu kelime çıktı. Önüne geçemediğim bir ağlama duygusu, beni tutsak almıştı adeta.

Oğlum, dedi, o da, sadece bu kadar, oğlum, diye tekrarladı ve onun da gözleri doldu.

Duygular, insani heyecanlar ne ömür dinliyor, ne de şan ve şöhet. İnsani haletlerini elden bırakmadan yaşayan insanoğlu, duyguları karşısında hiçbir yer ve zamanda direnemediği gibi,

onlar olmadan da yapamıyor. Benle Mam Sefo tecrübelerimizden biliyorduk ki bazen ağlamak, en değme neşeden daha iyi gelirdi yüreğe, gözyaşları, yaralara çok iyi gelen ilaçtan daha iyi bir huzur ve sükûnet verebilirdi insanın ruhuna. Başım, daha fazla ayakta duramayıp bir sandalyeye çöken Mam Sefo'nun dizinde, onun elleri ayı tüyleri gibi uzamış saçlarımın arasında, birlikte doyasıya sessizce ağladıktan, içimizdekileri gözyaşlarımızla dışarıya akıttıktan sonra, ayağa kalkıp, yaşadıklarımızı birbirimize anlatmak için hafifçe uzaklaştık birbirimizden.

Üstünde tavuskuşu levhasının asılı olduğu duvardaki rafların önüne doğru yürüdüm, karanlıkta iyi seçilmeyen tavuskuşuna ve diğer levhalara baktım ve ağlamaklı bir sesle konuştum:

Mamo, sanırım Hakkari ülkesinde olup bitenlerden haberin vardır... Sana olup bitenlerden teker teker söz etmeye ne gücüm ne de mecalim var.

Evet, dedi masanın üstündeki kandili yakıp sandalyeye oturduktan sonra ve iki elini bir âlim edasıyla masaya koyup devam etti: Evet her şeyi biliyorum, bütün ayrıntılarına kadar olup bitenlerden haberim var oğlum, bilmediğim ve merak ettiğim tek şey şudur; Yakup'un ailesinin başına neler geldi acaba?

Hakkari ülkesinde olup biten her şeyden, teker teker söz etmeye gücüm yetmediği halde, çaresiz, Apê Yakup'un ailesinin durumunu açıklamak için yolculuğumuzdan, Gurzo'dan, içine girdiğimiz vadilerden, kayalıkların ardına gizlenmiş yıkılmış ve yakılmış kiliseden, içindeki cesetlerden, Apê Yakup'un karısının soğuk bedeninden, can çekişen Ester'den söz ettim. Sözü henüz ölmemiş olan kıza getirince, büyük bir heyecanla sözü mü kesip sordu:

Ne yaptınız, dedi ve piposunu yaktı. Kızı ne yaptınız? Bu soru üzerine de Ester'i ve dönüşümüzü anlattım.

Demek kızı getirdin, şimdi evde öyle mi? Demek adı Ester' dir ha? Şimdi Ester senin yanında öyle mi? deyip ayağa kalktı ve soru soran gözlerle baktı bana.

Evet Mamo, ancak durumu hiç de iç açıcı değil, kurtarabilir miyiz, bilmiyorum.

Derman biz insanlardan, korumak ve yaşatmak Allah'tan oğlum. Ancak sana söylemeliyim, sadece onun değil, bizim durumumuz da hiç açıcı değil. Şimdiye kadar bunun tek bir sebebi vardı; yarı cahil hocaların, din, iman ve merhameti; aptal ve kendini bilmezlerin, canı, yüreği, ruh ve bedeni yok ettiği ülkemiz bugün, katı yürekli ve eli kanlı insanların hüküm sürdüğü bir ülke haline gelmiş. Ele bulaşan kan belki temizlenebilir, ancak katı yürek hiçbir zaman yumuşamaz. Onun için oğlum, katı bir yürek, kanlı bir elden her zaman daha tehlikelidir. Bugün katı yüreklerin çıkardığı bir ferman kol geziyor ülkemizde ve bu ferman herkesi çaresiz bırakmış. Ve şimdi, dönüşünüzle birlikte sebepler ikiye çıkmış oldu; kötü talihli kız da yanında. Ve bugün hüküm süren fermanlara göre, kızı müfrezelere teslim etmelisin, ancak ne sen onu teslim edebilirsin, ne de ben buna izin veririm. Ben, Mir'i her an gölgesi gibi takip eden danışmanı olarak, mirliğin aldığı kararları, özellikle büyük bir yıkımın habercisi olmalarından korktuğum son kararları hiç tasvip etmiyorum. Hiçbir zaman Mir'e yüz çevirmedim, ancak şimdi kötü duruma uygun davranmak zorundayım; onu teslim etmeyeceğiz, onu iyileştirdikten sonra tekrar sahiplerine teslim edeceğiz.

Teşekkürler Mamo, dedim, Böyle düşüneceğini biliyordum, şimdi çok rahatladım. Yıkımdan söz ettin, durumun ne kadar vahim olduğunu bana anlatmayacak mısın?

Elinde piposuyla, çoğu zaman yaptığı ve benim de sessizce izlediğim gibi sol eli beyaz geceliğinin cebinde, bana veya başka bir şeye bakmadan, kafası önünde dolaşmaya başladı. Sanki hepten çökmüştü, saçları, sakalları ve bıyıkları kırışmış, göbeği sadece çıkmamış, tıpkı Mıgo'nun işkembesi gibi öne fırlamıştı. Her zaman nurani olan güzel ve yuvarlak yüzü, gam, endişe ve keder dolu çaresiz bir hayatın izlerini taşıyan kuşkulu ve hüznü bir yüze dönüşmüştü. Belki de şişmanlıktan olsa gerek, boynu

kısalmiş, kafası vücuduna yapışmıştı. Her zaman şık giyinen, sakal ve saçlarını tarayan, gözlerine sürme çeken, bıyıklarına badem yağı süren Mam Sefo, şimdi bir pejmurdeye benziyordu. Evet, ataların dediği gibi duvar nemden, yiğit gamdan yıkılıyordu. Akılım ataların sözünde düşünürken, o kütüphanenin terasa açılan kapısına doğru yürüdü, kapıyı açtı ve bana dönüp dedi ki:

Bıro, ataların şu sözünü küpe yap ve kulağına tak; ocağın yıkılsın istemiyorsan, kimsenin ocağını yıkma. Eğer birinin ocağını yıkarsan, unutma ki, günün birinde, birileri de senin ocağını yıkar. Hatırlıyorsan, birkaç yıl önce senle Mıgırdıç'ı uyarmış ve size demiştim ki, Cizîra Botan, Hakkari, Bahdinan, Musul ve Serhat ülkelerinin ahalisi, kınlarında paslanmış olan kılıç ve hançerlerini kınlarından çekmek için bir bahane arayıp duruyorlar. Şimdi o kılıç ve hançerler kınlarından çekilmiş, keskin ağızlarından insanların al kanları damlıyor. Sayısız insan öldürüldü, sayısız ocak yıkıldı, sayısız yurt talan edildi. Ve hiçbirimizin elinden, hiçbir şey gelmedi. Cinayet, beraberinde cinayeti getirir Bıro, dünyanın düzeni böyle, yıkım yıkımı, yangın yangını... Eskiden savaşta değildik, aslandık hepimiz, şimdi hepimiz savaştayız, herkes düşman. Çünkü düşmansız savaş olmaz, savaş düşmanı, düşman savaşı yaratır ve ikisi birden yıkımı getirir.

Sözünü kesti ve tekrar gezinmeye başladı. Sonra aniden hatırlamış gibi konuşmaya başladı:

Onu ne yapacağız şimdi? Ülkenin durumunu düşünmek için çokça vaktimiz var, ancak kız için hiç vaktimiz yok.

Yapabileceğimiz fazla bir şey yok Mamo, dedim ve balkonun kapısına, serin havaya doğru yürüdüm. Ancak derhal güvenebileceğimiz bir hekime ve ilaca ihtiyacımız var, acele etmezsek Ester'i kurtaramayız.

Elinde piposu, kafası önünde, sanki uykusunda dolaşmış gibi, kütüphanenin içinde gidip geldi bir süre. Sonra, hekim, ilaç, şifa, güvenebileceğimiz ve sırrımızı ele vermeyecek birisi, dedi.

Bir süre sonra aniden durdu, dikkatle bana bakıp konuştu:

Evet, hatırladım, yaşlı kadın, Reşê... İlaç, evet en iyisi o, ağzı sıkı, eli çabuk... Büro tanıyor musun onu?

Kimi Mamo, diye sordum gülümseyerek.

Evet Reşê, dedi ve bilgisizliğim karşısında biraz hayrete düşerek bana baktı. Musevi Reşê. Reşê iyidir, halden anlar, evi ilaç ve şifalı otlarla doludur. Kentin en ünlü aktar dükkânunun sahibi olan torunuyla birlikte yaşıyor, Musevi cemaatinin en tarunmuş simalarından biridir. Söylentilere göre Reşê, İsa'nın ekmeğini yiyip Musa'ya şükreder ve Muhammed'i de hiç unutmamış. Koynunda Tevrat'ı, dilinde, değişik dillerden karmakarışık, yalan yanlış dualarıyla, doğurmak üzere olan kadınların ve inleyen yaralıların imdadına yetişir. Her ne kadar hafif tırlatmış olsa da, ondan iyisini bulmamız mümkün değil.

Kuşkusuz Amojna Reşê'yi* çocukluğumdan biliyordum. Sadece ben değil, bütün Cizre şehri, hatta çok uzun bir zamandan beri geniş bir Musevi cemaatinin yaşadığı teknil Cizîra Botan ülkesi, asıl adı Raşel olan ve hepimizin adı gibi kısalarak Reşê'ye dönüşmüş bu çelimsiz, yaşlı, sayısız çocuğa ebelik yapmış, torununun aktar dükkânına benzeyen, içi incik boncuk, ilaç ve şifalı otla dolu bohçası omzunda, her an kara çarşaf lar içinde, hafif adımlarla kapı kapı dolaşan kadını tanıyordum.

Evet, dedim. Amojna Reşê çok iyidir, kuşkusuz diline hakim olabilirse eğer. Acele etmeliyiz Mamo. Kız evde yalnız, gerçi akıllı Gurzo yanında, fakat Gurzo'nun yaralı birisine, yaralarını yalamaktan başka bir yardımı dokunmaz.

Hayır, hayır Gurzo onu yalamasın! Haydi acele eve dön sen. Ben şimdi birini Reşê'ye yollayıp, ilaçlarıyla birlikte sana gönderiyorum. Musul'da bulunan ve şimdi bizden gelecek haberi merakla bekleyen kızın babası Yakup'a haber gönderip, her şeyden en ince ayrıntısına kadar haberdar edeceğim. İşleri biraz yoluna koyunca da yanıma gel, bu zor günlerde senle Mıgırdıç yanımda olun istiyorum.

* Amojna Reşê: Kara Yenge. (ç.n.)

TEVRAT'TAKİ ESTER'İN SESİ, Şimdi başta verdiğim sözü tutarak doğrusunu söyleyecek olursam eğer, Amojna ReŐ'nin gelişiyle birlikte, naÇar ve gizli hayatımızın bir parÇası oldu. Ertesi gün, sabah vakti, Amojna ReŐ koltuğunun altında bohÇası, tek başına kapının önünde belirdi ve selamsız sabahsız, hiÇbir Şey söylemeden doğrudan bana seslendi:

GenÇ, hey genÇ, ocağı yıkılasıca, kapıya gel de iÇeri al beni. Onu görmek iÇin kapıya seğirtince, nasıl diyeyim, hiÇ de tahmin etmediğim bir insan buldum karşımda; kadın mıydı, yoksa erkek mi, doğrusu anlamak Çok zordu, Őnk neredeyse kara bıyıklıydı ve Őenesinden uzun kara kıllar sarkıyordu; boyu ne bir cceninki kadar kısa, ne de normal bir insanunki kadar uzundu; yaŐına gelince, yaŐını tahmin etmek iÇin kahin olmak gerekiyordu. Belki yetmiş-seksen, belki de yüz-iki yüz; en az altmış-yetmiş yaşında olan torununun yaŐına bakınca, belki de Amojna ReŐ Tevrat zamanından kalmaydı. Belki de, Tevrat'ta adı geÇen Raşel'in ta kendisiydi! Hafızası ŐoĐu zaman oyunlar oynar insana, kandırır, hatırladığım Amojna ReŐ bana daha genÇ, daha uzun boylu ve daha iriyarı gibi geliyordu. ŐocukluĐumda görmüştüm onu ve Çocukluktan kalan her Şey gibi, hafızamda bambaaŐka biri olarak kalmıştı.

Geldim, geldim, dedim. Koluna girerek, dışarı bir göz atıp iÇeri Çektim onu ve kapıyı hemen kapattım.

Yavaş ol ulan, ciğeri patlayasıca, babanın malını talan etmeye mi geldim beni böyle ŐekiŐtiriyorsun, dedi ve ardıma düştü. Hani kız nerede, beni ona götür. Ulan zırdeli, Allah dağı görür ve ona göre kar yağdırır, sen kim, hastaya bakmak kim.

Sustum, cevap vermedim ona, Gurzo da yarımızda Ester'in yattığı odaya girdik, derin bir uykuya yatmış olan Ester'in sesi soluğu Çıkmıyordu.

Ha bir de arkadaŐın var senin, bana hiÇ arkadaŐın yokmuş gibi geliyordu, demek bir köpek dostun var, köpek iyidir, köpek iyidir, dedi Amojna ReŐ. Köpek, kpekliğine rağmen insandan

daha vefakârdır, böyle bir köpeğe sahip olduğun için aferin sana. Böyle bir arkadaşı edinmeyi akıl ettiğin için aferin.

Ancak kızı görünce aniden dondu ve bağırmaya başladı: Ulan ne hal bu böyle, bu masuma neler yapmışsın sen böyle? Nereden getirdin bunu, mezardan mı?

Amojnê uzun hikâye, diye cevap verdim. Ben ona bir şey yapmadım, evet onu mezardan çıkarıp getirdim. Onu kurtarmak istiyorum, sana hikâyesini de anlatacağım, fakat şimdi bana yardım etmelisin, bahtına sığınıyorum Amojnê, bu zavallıyı kurtarmalıyız.

Sustu, Ester'in başucuna oturdu, bohçasını açtı, içindeki ot ve ilaç keselerini, küçük koku ve yağ şişelerini, merhem kutularını, küçük kaşık, çakı ve makasını çıkardı, kuşağını yere serdi, bohçasından çıkardıklarını teker teker üstüne dizdi, küçük gözlerini yumdu ve elini kızın alnuna koydu. Dudaklarıyla ve dudaklarının üstündeki bıyığa benzer kıllarla oynadı, dudaklarından ufak ufak sözler döküldü, ancak bu sözlerin dua mı, yoksa başka bir şey mi olduğunu anlamadım doğrusu. Bir süre böyle fısıltılarla, tıpkı kızın uyumasına benzer bir uyku hali içinde bir şeyler söyledi durdu, daha sonra gözlerini açarak kıza doğru eğildi ve dikkatle yüzüne baktı.

Ulan, gözü akasıca dedi. Bana niye bağırdığını anlayamadan dinledim onu. Zavallının yüzünü görmüyor musun? Sanki karı durmuş, yüzü küle dönüşmüş, ölüm külüne, yanmış evlerin, şehir ve ülkelerin külüne, Asur ve Keldanilerin külüne... Kız Keldani'dir değil mi?

Evet, dedim, sözlerine biraz sinirlenerek. Amojnê abuk sabuk lafları bırak, onu uzak bir ülkeden, bin bir güçlkle getirdim, kuşkusuz sana anlatılmış, biliyorsun, eğer onu alıp getirmeseydim, şimdiye kadar çoktan ölmüştü. Bu kızı kurtarmalıyız, benim güzel ve tatlı teyzem.

Güzel ve tatlı, diye tekrarladı sözlerini ve bana bakmadan sözünü sürdürmek istedi, ancak sözünü kestim.

Adı Ester olan bu kız, Hakkari ülkesinin güzel kızlarından biridir, gencecik, aşk ve sevgi çağında yaralı bir kız. Onunla konuşmadım, sesini henüz duymadım, ancak biliyorum ki bu kız Koçanis, Aşut, Tuxup ve Tiyar'ın bülbülü, Keldani yaylalarının çiçeğidir. Evet doğrudur, yüzü Keldani harabelerinin külüne benziyor, çünkü kaderleri birdir onların. Adı Ester'dir, ancak unutulmuş dağların ve kimsesiz bir kavmin kızıdır o, onun için ne adı var onun, ne de varlığından kimsenin haberi, onun için hikâyesi kavminin yaşadıklarının hikâyesidir. Alnu, gözleri, gençliği gönülleri fethediyor, ancak ne başında altından tacı, ne de üzerinde Bağdat ve Şam ipeğinden fistanı var, ne banu, ne mir kızı, ne de kraliçedir. Sadece kimsenin beş meciydiye bile değer vermediği bir çobanın ve salcının kızıdır. Yaraları mutlaka iyileştirilmeli Amojnê, senin ellerinle, bizim dilimizle, senin ilaç ve hünerlerinle. Sen, kimsenin anlamadığı fısıltılarınla, ben, kimsenin dinlemediği türkülerimle ona hayatı anlatmalıyız. Kalbini okşamalı, herkesten çok biz naçar ve zahmetkeşlere, çoban ve yaralılara ait olan Alemin Rabbi'ne, ellerini ve merhemlerini şifa etsin, sözlerimizi güce dönüştürsün diye dua etmeliyiz. Amojnê, nasıl herkesten önce aç insan, Alemin Rabbi'nin güneş ve suyuyla meyve veren ve aslında kurdun kuşun, sineğin böceğin payı olan dağ başlarındaki alıç, incir ve duta muhtaçsa, bu zavallı kız da, herkesten önce yıkılmışların ve yaralıların payı olan merhem, merhamet ve şifaya muhtaçtır. Bülbül, nasıl dut, incir, şeftali, badem ve ceviz gibi gür yapraklı, süslü ağaçları seviyor, dallarına tüneyip türküler yakıyorsa Amojnê, haydi bu kızın da yeniden gür yapraklı süslü bir ağaca dönüşüp, tekrar bülbül gibi has sesi ve yumuşak avazıyla türküler yakabilmesi için bir şeyler yap.

Ulan zırdeli, dedi, biraz şaşırmış gibi. Sana neden zırdeli dediklerini şimdi anladım, ancak senin zırdeliliğin bir başka... Zırdeli... Yine dikkatle bana baktı ve yüzünde bir tebessümle sözünü tamamladı: Bana annenin kim olduğunu söylemeyecek misin? Sen benim ellerime doğdun, öyle değil mi?

Hayır değil, diye gülümseyerek cevap verdim. Evet, ben burada, çobanların çobanı Apê Xelef'in ellerinde büyüdüm, ancak başka bir yerde dünyaya gelmişim, annem ve babam buralı değil, uzak bir ülkeden.

Kimdir onlar, hangi kavimden, hangi aşiretten, hangi aileden?

Bilmiyorum... Gerçekten de bilmiyorum, hatırlamıyorum ve nedenini de sorma, yaralı yüzüme ve akmış gözüme bak ve düşün. Zaten biraz önce bana, gözü akasıca demiştin.

Ulan, sözlerin babaannemin sözlerinden de ağır, bırak şimdi bu saçma sapan lafları da, gel yanıma... Yaralarına, her şeyden önce kızın yaralarına bakmalıyız.

Yavaşça ona yardım ettim; kızın kollarını kaldırdım, birkaç çul çaputla birlikte evde unuttuğu ve benim giydirdiğim Gulizer'in fistanını üstünden çıkardım. Şimdi üstünde incecik bir fanila ile üstünden hiç çıkarmadığım uzun paçalı donu vardı. Amojna Reşê, yine dudaklarında fısıltıları, kızın yüzünü, kollarını, boynunu, ellerini, ayaklarını, sırtını, belini ve göğsünü gözden geçirdi, bulduğu bütün yaraları temizledi ve hepsini sardı.

Kimsesizim, mahrumum, serçem, dedi sonra. Bu yaralar, bu cılk yaralar merhemlerin yardımıyla iyileşebilir, ancak bu zavallı neden bu kadar halsizdir, bir türlü anlayamıyorum, kanı niçin durmuş, rengi niçin kül rengine dönüşmüş ve üstüne niçin bu kadar ağır bir koku sinmiş?

Ağır koku mu? Ne kokusu?

Bana dönerek sordu: Duymuyor musun, bir öküzü bile serseme çevirebilecek olan bu kokuyu duymuyor musun?

Hayır, duymuyorum, dedim ve küçük odada beraber büyüdüğümüz malwêran* Heme'nin osuruk kokusunu düşündüm. Belki de osurgan Heme'nin, acı osuruklarının kokusundan olsa gerek, artık hiçbir kokuyu hissetmiyor ve bu yüzden kızdan yükselen kir, ter ve kan kokusunu duymuyordum.

* Malwêran: Evi yıkılmış, ocağı sönmüş, viraneye dönmüş. (ç.n.)

Demek ki, misk-i amber kokusu ile sidik ve bok kokusu senin için aynı şeydir zırdeli, dedi ve elini kızın donuna uzattı.

Ona yardım etmek istiyordum, onun için hemen kızın uçkuruna uzandım, ancak Amojnê bu hareketimden rahatsız oldu ve bana bağırdı:

Kör herif, sende hiç ar ve terbiye yok mu! Hadi cehennem ol, git öbür odaya ve seni çağırمامı bekle!

Öbür odaya gittim, pencerenin önünde durup sigara tabakamı çıkardım, bir sigara sarıp yaktım, birkaç nefes çekip dışarıyı, nehri, nehrin öte yakasındaki sararmış otları seyre daldım. Allah'ım, nedir bu hal böyle, diye düşündüm, durumu kimsele-re fark ettirmeden bu halden nasıl kurtulacağız? Sigaramı bitirmeden, Amojna Reşê içerden seslendi:

Bıro, hey Bıro çabuk ol, suyu ısıt, evdeki bütün keten çarşaf, yorgan ve bezleri hazırla, ulan bahtsız, ne hale düşürmüşsünüz kızı böyle.

Pencerenin önündeyken sordum: Ne hali, ne olmuş?

Bana cevap vermedi. Keten... Keteni nereden bulacaktım şimdi? Evde sadece bir-iki çarşaf, yorgan ve birkaç parça kirli don fanilam vardı; onlar da o derece kirliydi ki, kız hasta olmasa bile, onların kırı onu hasta etmeye yeterdi.

Amojnê, evde bir-iki çarşaf ve yorgandan başka keten bez yok, dedim bağırarak, suyu ısıtıyorum ısıtmasına da, keten kumaş yok bende.

Hırsıyla odadan çıktı, yengeç adımlarına benzeyen ağır adımlarla pencerenin önüne kadar gelip üstüme öfkesini boşalttı:

Elbette senin gibi ipini koparmış birinin yanında bulunmaz böyle şeyler. Düşünmeliydim. Ben gidiyorum, bulabildiklerimi getireceğim, ancak zinhar içeri girmeyeceksin. En kısa zamanda döneceğim, belki de kızı kurtarabiliriz.

Ne olmuş, söylemeyecek misin?

Bok olmuş! Sersem, yarım akıllı! dedi ve kapıyı çarpıp gitmeden önce sözünü tamamladı: Her yerine kurt düşmüş sersem,

gözlerinin önünde kurt yemiş bitirmiş. Bacaklarının arasında ağır yaralar var ve o ağır yaraları iltihap kapmış, iltihaptan da kurt türemiş. Her şeyden önce, bütün vücudunu sarmadan kızı kurtlardan kurtarmalıyım... Suyu ısıt oğlum, suyu!

Amojnê bir yengeç misali yuvarlanıp gittikten sonra, bir sigara daha sardım ve yanıma gelmiş, kuyruğunu tıpkı Ninova, Laleş ve Babil gezisi boyunca dikleştirdiği gibi dikleştirmiş olan Gurzo'yla konuştum; anlat bakalım akıllı köpek, nedir bu böyle başımıza gelen? Bir tek, hiçbir zaman hayra alamet olmayan kurtlar eksikti naçar hayatımızdan, şimdi onlar da geldi evel!

Bir sigara içimi vakit geçmemişti ki Amojna Reşê, kambur sırtında bir bohçayla tekrar çıkıp geldi. O kısa boyu ve çarpık bacaklarıyla nasıl gitmiş, nasıl dönmüş, sırtına alıp getirdiği bütün o şeyleri nereden bulup buluşturmuş anlayamadım, ancak Amojnê kısa bir süre içinde dönmüş, ateşe koyduğum su da ısınmıştı.

Çabuk ol oğlum, suyu getir, yanımda zeytinyağı var, sen suyu getir, dedi ve bana bakmadan kızın bulunduğu odaya girdi.

Suyu derin bir leğene boşalttım, kapının önüne götürüp seslendim. Geldi, suyu alıp tekrar içeri girdi. Bu minval üzere, sabah vakti akşama döndü, akşam da yerini geceye bıraktı. Kandilleri yaktım, Mam Sefo'nun evinden biraz yiyeceklerle birlikte getirdiğim ekmek peynir elimde, sigara üstüne sigara içtim, odanın içinde gidip geldim, kazan kazan su ısıttım, Amojna Reşê'nin kapının önüne bıraktığı kanlı irinli bezleri bir torbaya koydum, türküyü türküye, kavili kavile ekledim, güneş batmadan dışarı çıktım, sağ elim göğsümdeki Melek Tavus işlemeli kolyemin üstünde, kızıl bir renge bürünmüş olan güneşe yüzümü döndüm ve *Yezdanê Dilovan'* dan aydınlığı ve aydınlıktan doğan ferahlığı bizden esirgememesini diledim ve her adım başı, kapının önüne giderek, imdadımıza yetişmiş olan Amojnê'den kızın durumunu sordum.

Mûsayê Tur'un izni,* Yunisê Nînovayê'nin** yardımı, yaşlı Eyubê Harran'ın*** sabrıyla kızı kurtaracağız, diyerek yüksek sesle cevap veriyor ve peygamberlerin isimlerini art arda diziyordu: İbrahim'in sebat ve merhameti, Yusuf'un metaneti, Davut'un gücüyle.

Gecenin geç bir vaktinde, bir elinde kandil, öteki elinde küçük bir kova, ahlaya poflaya Ester'in odasından çıktı. Şimdi daha da ufalmış olan küçük yüzü, belki de kandilin cılız ışığından olsa gerek, tıpkı Ester'in yüzü gibi sapsarı bir hal almış, bana bakmasına rağmen sanki gözleri derin bir boşluğa takılmıştı. Elindeki kovayı kapının önüne bıraktıktan sonra, pencerenin önündeki döşeğe kendini atıp oturdu.

Zorlukla duyulan yorgun bir sesle konuştu: Ben ömrümde böyle korkunç bir şey görmedim. Çok kadın doğurttum, sayısız çocuk elimde hayatın ilk çılgınlığını attı, yerinden çıkmış bir çok kolu, ayağı, bileği yerine yerleştirdim, birçok yarayı tedavi ettim, çok yaralıya şifa dağıttım, ancak böyle bir tuhafılık ne gördüm, ne de yaşadım Bürocuğum. Kız birkaç kez öldü, ben de yanındaydım, kaç kez sırat köprüsünden döndü, ben de yanında. O sessiz iniltisi, o dilsiz bedenindeki acı ve ıstırap... Ben öldüm Bürocuğum, öldüm...

Sessizce kalktım, bir parça ekmek, peynir ve bir tas yoğurdu getirip, artık bana Bürocuğum, diye seslenen yaşlı kadının önüne koydum.

Galiba kızı kurtardık, dedi ve hızlı hızlı yemeğini yemeye başladı. Ancak unutma, zamana ihtiyacı var, ilaca, sabıra, uzun bir zamana. Ben gelip gideceğim, gözümü üstünden ayırmayacağım, çarşaf ve yorganını değiştirdim, temiz bir fistan giydirdim, ayağında donu yok, gelip altını temizleyeceğim, ancak üst taraflarını sen temizleyeceksin, temiz tutacaksın, süt ve bal yedi-

* Tur dağındaki Musa. (y.h.n.)

** Ninova'daki Yunus. (y.h.n.)

*** Harran'lı Eyüp. (y.h.n.)

receksin, başucuna oturup ona durmadan türkü söyleyeceksin. Ben şunu anladım ki, kız sözden hoşlanıyor, konuşunca, o bir şey söylemediği ya da yapamadığı halde mutlu oluyor. Artık gi-deyim ben, sabah geleceğim. Ancak gitmeden önce bana söyle bakalım, bu masumu seviyor musun? Çok mu seviyorsun?

Onu seviyor muyum? Aniden gelen sorusuna, bir soruyla karşılık verdim: Bilmiyorum Amojnê, ancak ona çok acıyorum. Sen beni tanımıyorsun, yüreğim ve ruhum, sade ve temiz bir çobanın sözleri, Medresa Sor'un hadisleri, Melayê Cizîrî, Feqîyê Teyran, Ehmedê Xanî'nin dizeleri, ruhani papazların, kutlu Laleş'in pir, *qewal* ve *feqîr*'lerinin duaları, Nuh Nebi ile Tur Dağı Musa'sının meselleriyle terbiye görmüş. Onun için yüreğim, yıkılmışların, dilsizlerin, kırık kaderlilerin yanındadır. Çünkü onlara ait olan hiçbir şey dile gelmiyor, kayıtlara geçmiyor, ders ve tecrübelere dönüşmüyor, sanki onlar yıkılmaya, kaybolmaya ve unutulmaya mahkûmdurlar. Yeryüzünde dilsizlikten daha zor bir şey yoktur, Amojnê. Kırığa uğrayanlar dilsizdir, kah utançlarından, kah korkularından, ıstıraplarını, çektikleri acıyı anlatamıyorlar. Bu masum kızın tekmil hayatı acı ve ıstırap doludur, acı çekiyor, bedeni, ruhu derin bir acıya gömülmüş, o bu acıları yaşıyor ancak dillendiremiyor, tıpkı cehennem ateşi her yerini sarmış olan ve onu anlatamayan, anlatmayı bıraktım, bağırmanın, o ateşin verdiği acıyı söyleyemeyen insan misali... Ona acıyorum, öte yandan hikâyesi çokça benim hikâyeme benziyor, belki de bu ortak kaderden dolayı her türlü tehlikeye rağmen ona sahip çıkmaya çalışıyorum; aldığı bütün kılıç darbelerine rağmen hiçbir şeyini yitirmemiş olan bu masumiyeti ve kimse-sizliği, bu saflık ve berraklığı, başkalarının tüfek ve kılıçlarıyla paramparça ettikleri kırık kaderi... Bu kapkaranlık günlerde ihtiyacımız olan, benim Amojnam, merhamettir, biraz merhamet, bir damlacık.

Hüzünlü bir sesle başladığım konuşmamı bitirince, sessizce ayağa kalktı, toparlandı, kara çarşafını başına çekti, bohçasını

koltuğunun altına aldı ve gitneye yeltendi, ancak geri dönerek koyundan küçük bir kitap çıkarıp bana uzattı.

Adı Ester'dir, dedin değil mi? Bunu al ve oku ona, içinde onun, yani Ester'in hikâyesi var, dedi.

Amojnê, o nedir, diye sordum ve kandil ışığında kitaba baktım.

Tevrat'tır, dedi, kitapların kitabı.

Ancak kitap, benim hiç bilmediğim bir dildendi.

Bu küçücük harfler! Hangi dildendir Amojnê? diye sordum.

Bizim dilimizden.

Ama ben İbranice bilmiyorum, dedim, ayrıca Ester'in İbranice bildiğini nereden biliyoruz?

Sersem oğlum, ben nereden bileyim, yanımda bu vardı, onu verdim sana, hiçbir şey beğenmeyen kahrolası herif! Çobanın armağanı, kenger sakızıdır. Gönlüne göre değilse kitabımı geri ver. Ben gidiyorum, kötü bir şey olursa evime gel, evim Nuh Nebi mahallesinde, Nuh Nebi türbesinin yanındadır, sabah erkenden gelip yaralarına tekrar ilaç süreceğim, bu kurt kovasını da götürüyorum. Kurt istemiyorsun değil mi?

Hayır, hayır, dedim. Tevrat'ı Ester'in başucuna koyacağım. Ancak Amojnê senden bir ricam var, buraya gelişinden, kızdan ve durumumuzdan hiç kimsenin haberi olmasın.

Sana öyle geliyor ki, ben her yerde, her şeyi konuşuyorum. Ulan zırdeli, benim hayatım sırdır, cennetmekân anne ve babamdan öğrendiğim ilk şey, sır saklamaktı, eğer yalan söylemiyor, Yezidi kavillerinden anlıyorsan, söyleyeyim sana; bizimle Yezidilerin kavli birdir; serini ver, sırrını verme. Anladın mı eksik akıllı?

Amojna Reşê gittikten sonra pencerenin önündeki döşeğe kıvrıldım, üstüme bir çul serip anında uykuya daldım. Çok yorgundum. Ertesi gün Amojna Reşê gelip doğrudan Ester'in odasına gidince, bütün isteklerini teker teker yerine getirdim ve evden çıktım, bir hırsız gibi Mam Sefo'nun evine gittim, kimselere görünmeden doğrudan kütüphaneye vardım, bana Tevrat lazımdı. Amojna Reşê'nin küçük kitabı işime yaramıyordu, ne

dilinden anlıyordum, ne de küçük harfleri hoşuma gidiyordu. Ben deri ciltli, büyük harfli, sayfaları arasında büyük resimler bulunan kitaplara alışkındım. Bütün Tevrat'ları indirip masanın üstüne yaydım. Birçok dilden, birbirinden farklı bir sürü kitap, irili ufaklı masanın üstündeydi. İçlerinden Ermenice ve Arapça Tevrat'ları seçtim, koltuğumun altına alıp yeniden gizlice eve döndüm. Ermenice bilmiyordum, ancak Ermenice Tevrat'ın sayfaları arasında çok güzel resimler vardı, bütün hikâyeler, farklı renkli kalemlerle bir bir resmedilmişlerdi. Arapça Tevrat'a gelince, onda da resimler vardı, ancak Ermenicedeki gibi değildi; onu da, Medrese'de öğrendiğim ve sayesinde birçok kitap hatmettiğim dili için almıştım yanına. Daha önce de Tevrat'ın sayfalarını çevirmiş, bazı bölümlerini okumuş, resimlerine bakmış, resimlere göre bazen sözle, bazen makamla, bazen bağırarak türküler söylemiştim. Ancak bölüm başlığı Ester olan ve Ester'in hikâyesini anlatan sayfaları hiç okumamıştım. Dostları ziyaret etmeye, Armê ile Gulîzer'i görmeye, şehri dolaşmaya hiç vaktim yoktu, merhemın peşine düşmeliydim, Amojna Reşê'nin merheminin, sözün, ders ve tecrübelerin bahşettiği merhemin.

Akşam vakti ben yorgun ve tedirgin, Ester yaraları derin ve derin uykuda, Gurzo uyanık ve tetikte, yeniden yalnız kalıp gecenin sessizliği etrafı sarıp, gökyüzünde yıldızlar aydınlığın türküsüne durunca, Ester bölümünü Arapça okumaya, bölümün resimlerine bakmaya başladım ve bir kez daha gördüm ki, bütün insanlığın hayatı bir tekrardan ibarettir; insana ait her şey, insanın her haleti sadece tekrarlanıyor, ta Tevrat devrinden bize, bugünkü hayatımıza gelinceye dek. Ester bölümünde, aslen Yahudi olan Ester -belki de bu yüzden Amojna Reşê kendisi için çok büyük bir değer taşıyan hediye bana vermişti-, Fars ve Med ülkesinin kralı Aheşverop'la, birçok olaydan sonra evleniyor ve en sonunda büyük bir insanlık katliamının önüne geçiyordu. Tevrat'ın hikâyesinde çok iyi görülüyordu, insan aynı insandı, dün de, bugün de; kiskanç, gözü dönmüş, cimri, ikiyüzlü, fesat,

mağrur, kendini beğenmiş ve düşman. Gözle görülmeyen bütün insani durumlar da aynıydı, dün de, bugün de; merhamet, şefkat, yufka yürek, duygu, vicdan ve dostluk... Tıpkı keklik gibi kavmine düşman olan insan, her zaman, her yerde, bu iyi insani haletleri yıkmaya, yok etmeye çalışıyordu.

Fakat bu kez, katliamlardan çıkmış yaralı bir kızın evimde olduğu meşum bir geceyarısı Tevrat'ı okuduğumda, en çok dikkatimi çeken şey, kitabın dili oldu; sade, berrak, insana ait ders ve tecrübeleri doğrudan doğruya, süslemeden, anlatırken dolambaçlı yollara sapmadan, okuyanları ders ve tecrübelerin ortağı yapıyordu. Tevrat'ın dili, Yahudi kavminin dengbêjlerinin diliydi, tıpkı, çok iyi tanıdığım Yezidi dengbêjleri *qewal* ve *feqîr*'lerin dili olan Yezidilerin kutsal kitabı Mishefa Reş'in* dili gibi. Tıpkı insan ve insani haletler gibi, insani ders ve tecrübeleri anlatarak yeni kuşaklara ulaştırmak isteyen dil de hiç değişmemişti, dün de, bugün de; insani felaketlere şahitlik yapan berrak, sade, samimi ve sıcak bir dil, her şeyi teker teker, ancak edebi sözlerle, edebi anlatılar biçiminde, kimi zaman sözlü, kimi zaman yazıyla insana ulaştırıyordu; günlük methiyelerden, egemenlerin siyasi yalanlarından uzak bir dil, günlük dalgaların etkisinde kalmayan, insanın önünde yeni kapılar, yeni dünyalar açan ve insanın uykusunu getireceğine, tam tersine uykularını kaçırان, acı, ıstırap, çaresizlik, endişe, kuşku ve tedirginliğin ürpertici duygularını insanın ruhuna ulaştıran bir dil.

Ester bölümünü bitirdikten sonra, gidip Ester'in başucuna oturdum ve ona Ester'in hikâyesini Kürtçe şerh etmeye başladım. Şimdi uyuyan Ester, Hakkari ülkesindendi ve ister istemez komşularının dilini, bütün bölgenin egemen dili olan Kürtçeyi mutlaka biliyordu. Arapça okuyacağıma, Kürtçe şerh etmem daha iyiydi, ona kılıç çalanlar ve onu Sırat Köprüsü'nün, Yezidi kavlince Pira Sor'un** ucuna gönderenler Kürtçe bağırılmış olsa-

* Mishefa Reş: Kara Kitap. (ç.n.)

Pira Sor: Kızıl Köprü. Yezidi inancında sırat köprüsünün adı. (ç.n.)

lar bile. Arada bir tekrar ettiğim şerhler sırasında bir şey vuku buldu; hikâye değişti. Belki de sözün karşısındaki deliliğimden olsa gerek, Tevrat'ın hikâyesi, Tevrat'ın üslubuna, şivesine ve sözüne sadık, benim yazdığım bir türküye dönüştü. Bir türkü de iki türküye, iki türkü birkaç türküye dönüştü. Başka bir deyişle, birkaç türkü değil de birçok halkadan oluşan bir türkü oldu, tıpkı hayatımın her döneminde yeni bir halka eklediğim Dicle'nin Türküsü gibi. Dün gibi hatırlıyorum, sonbahar başlangıcının sıcak bir gecesi kısa süren bir uykudan terlemiş vaziyette uyanaarak usulca toparlandım ve pencereden Dicle nehrine ve yıldız dolu gökyüzüne baktım. Ayın ve yıldızların şavkı Cizre toprağının ve usulca akan Dicle'nin üstünde parlıyor, sanki ay, yıldızlar, toprak ve su birbirini kucaklamış, ay ve yıldızlar ruhani bir ışık saçmış gibi, su insanlığın türküsünü söylüyor, toprak da onu dinliyordu. Otlar ve ağaçlar hafif bir yelle sallanıyor, kanatları şavkın içinde, aniden yanıp sönen bir ışık gibi bir görünüp bir kaybolan sabah kuşlarının sesi duyuluyordu. Zaman, sözün zamanıydı, ders ve tecrübelerin, yeni sözler yaratmanın zamanıydı. Ester'in yanına gittim, başucuna oturdum, ıslak bir mendille alnunu, yüzünü ve boynunu temizledim, ağzına iki parmak bal çaldım, sanki ben de derin bir uykudaymışım gibi, bir türkü, hayır, bir *lawij** gibi ona söylemeye başladım:

Bu masuma acıyın, çaresizlikten insafımıza sığınmış olan masuma, ey ruhu körelmiş, yüreği buz tutmuş insanlar. Yüzü, yüreğimin güneşi, sessizliği kalbimin yankısı, soğumuş narin ellerine, gül tomurcuğu yanaklarına bakıyorum. Yorgun ruhum yalvarıyor, yanık yüreğim dua ediyor, dışarıda yıldızlar nur yağdırıyor, buradaki arzum ise ruhani bir nur, Stêr'im,** yıldızların şavkıdır arzuladığım, kavuşmak için dua ettiğim.

* Lawij: Dengbêj geleneğinde, tek kişi tarafından söylenen, bir olayı, bir hikâyeyi anlatan, makamı düğün türkülerinden farklı, çoğu zaman dini içerikli bir tür uzun hava. (ç.n.)

Stêr: Yıldız. (ç.n.)

Sözlerim tam tamına böyle olmayabilir, bazı sözler, bazı dizeler zamanın, duyguların değişmesiyle birlikte değişmiş olabilir, ancak Tevrat'ın Ester'i bahanesiyle Keldani Ester'e söylediğim *lawij* bu minval üzereydi ve galiba o vakit ilk defa Ester'in adını bir yıldız gibi, yani Stêr olarak andım. Tevrat'ın Ester'i, sadece hikâyeye olduklarına inanmadığım, tersine, insani vakalar olan Tevrat hikâyeleri gibi, zamanla, Tevrat zamanından binlerce yıl uzak olan günümüzün Stêr'ine dönüştü.

CİZİRA BOTAN ÜLKESİNİN SESİ, artık hayat yolunda yeni bir konağa ulaşmış olan Ester'in durumunu bir kenara bırakıp, sizin de merak ettiğiniz ülkenin durumuna ve içinden yükselen seslere dönecek olursak eğer, sadece kavga ve savaşın sesi idi. Bazen bir nara gibi duyulan, bazen de güçlkle hissedilen bir iniltinin sesi. Ses ne olursa olsun, hangi biçimde gelirse gelsin, benim için önemli değildi, çünkü ben artık seslerin, duyguların ustasıydım. Hayatımın en verimli çağındaydım, boyum bir Hintlinin boyu kadar olmasa da, ondan hiç de kısa değildi, göbeğim şişman Migo'nunki kadar olmasa da, bir reyhan dalına benzediğim yıllar çoktan geride kalmış, yüzümde derin bir iz bırakan keskin kılıcın ayıbını az da olsa örtebilmek için, Yezidi *qewal* ve *feqîr*'lerinin sakallarına benzeyen uzun bir sakal bırakmış, sarkık bıyıklarımı sakalların üstüne salmıştım.

Üç çeşit *şal û şepik*'im vardı; biri Cizîra Botan, biri Hakkarî, öteki de Bahdînan işi, üçü de tarak altı olmayan, zülûf yünüdüdü; biri menekşe, biri gök mavisi, öteki boz renkliydi. Migo'nun verdiği mecidiyelerle satın aldığım *şal û şepik*'lerimi haftada bir değiştiriyor, üstüne yeleşimi çekiyor, belime şalımlı sarıyor, çarıklarımı giyiyor, bazen tek *cemedanî*'yi* kafama sarıyor, bazen sadece külah takıyor, bazen de başım açık, saçlarım, bıyık ve sakallarım taranmış, cebimde param, kulağında

* Cemedanî: Siyah-beyaz veya kırmızı-beyaz benekli, başa sarılan bir tür poşu. (ç.n.)

küpem, dudaklarımda bir türkü, şimdi boş bir misafirhaneye dönüşmüş olan ahırın arkasında ihtiyacımı giderdikten ve artık kendi odası haline gelmiş odada bulunan Ester'in birkaç damla süt, birkaç parmak bal ve biraz merhemden menkul ihtiyaçlarını giderdikten, vazgeçilmez dostum olan Gurzo'yu da iyice tembiledikten sonra evden çıkıyor, nehir boyunca, gözlerim dut, çınar, badem ve kavak ağacının dallarında, büyük bir kalabalığın ses verdiği şehrin sokaklarına dalıyordum. Bilgi ve görgümü artırmak, ruhumu daha da zenginleştirmek için gördüğüm eğitim ve terbiye, çıktığım gezi ve ziyaretler, kurduğum çevre ve ilişkiler, başka yüzleri, başka ruhları tanımama yardım ediyordu. Söylendiği gibi göz, gönlün görmek istediğini görüyor ve ben de sağ gözümle gönlümün içindekileri görüyordum. Yüzler, değişik ruhların aynasıydı, ekşi veya şen, küskün veya mutlu bir yüz, o yüzü taşıyan ruhun sahibinin halini gösteriyordu. Yüzler, sahiplerinin dengbêjleriydi. İnsanın oturup kalkması, hareket ve davranışları da bir tür dengbêjlikti, onlar da sahiplerine göre değişiyor, bazen hızlı, bazen de yavaş ve sakin hareket ediyorlardı ve hareketlere göre insan, hareket sahibinin içinden neler geçtiğini anlayabiliyordu. Yürümek de bir tür dengbêjlikti, usul, hafif, sert, yumuşak, hızlı, geniş, kısa adımlar da yürüyen adam hakkında çok şey söylüyordu. Giyim kuşama gelince, uzaktan bile, minareye çıkıp Müslüman ahaliyi namaza çağıran müezzinin sesine benzer biçimde, sahiplerinin durumunu anlatıyordu. Eğer bir ülkenin, bir cemaatin, bir milletin veya bir şehrin durumunu öğrenmek istiyorsanız, o vakit inin çarşılarla, aşhanelere, kahvehanelere, hanlara, hamamlara, meydan ve pazarlara, oralardan yükselen alışverişin, pazarlıkların, kavgaların, beddualarının, methiyelerin, şakaların ve sohbetlerin sesine kulak verin, bir gözlemci gibi insanların hareketlerini inceleyin. Ülkelerin kalbi oralarda atıyor çünkü.

Cizîra Botan ülkesinin kalbi de; pazarlarda, sokak ve cadde-lerde atıyordu; ancak yavaşça, korkuyla, tedirginlikle. Savaşlar

yaşanmıştı ve bu savaşlar görünür, görünmez izlerini ülkenin her tarafında bırakmıştı. Savaş, kılıcın fermanıyla örülen zaman, kanla dolan mekânlar... Kadir bilen dinleyenler, size nasıl anlat-sam, savaş felakettir, bir tufan ve gazab zamanıdır savaş. Kanın hüküm sürdüğü acı bir dönem, bedenlerin kavrulduğu bir zaman. İnsanlar düşer, ocaklar söner, göçler başlar, kadınlar kocasız kalır, erkekler dönüşü olmayan yollara çıkar, her yer talan olur, mezatlar kurulur, kadın ve çocuklar köle olup pazarlarda satılığa çıkarılır. Etrafı ağır bir sis ve duman kaplar, her yere ağır bir kan kokusu siner. Yürekler yanar, ruhlar kavrulur, beyinler küçülür; sayısız defa, durmaksızın, dermansız. Hayat hepten değişir, her şey altüst olur, sevenler öldürülür veya sırlara karışır, mal mülk tarumar olur. Hayatta kalırsanız eğer, siz bir yanda, sevenleriniz, tanıdıklarınız, hısımlarınız ve akrabalarınız öte yanda, birbirinizden ayrı, şaşkın ve tedirgin yeni bir hayata başlarsınız.

Değerli gençler, kırıma uğramış bu toprakların geleceği ve umudu olan gençler, o günleri yaşamadınız veya o günlerin felaket ve gazabını hatırlamıyorsunuz, ama ben içindeydim, savaşın nasıl bir şey olduğunu, insanlara ve ülkelere neler yaşattığını gördüm. Savaşın içine düşen veya savaşın getirdiği felaketlere şahit olan, ister istemez her şeyiyle değişiyor. Korku, gölge olup insana yapışıyor, özlem yara olup ruha nüfuz ediyor, hasret kor olup yürekleri yakıyor. Bütün bunların üstüne de sorular, en içinden çıkılmaz sorular geliyor, hiç kimseye soramayacağınız sorular, sadece yürek, beyin ve ruhta alevlenen, insanda ne huzur, ne de takat bırakan sorular; niçin oldu bütün bunlar? Olup bitenlerin önüne niçin kimse geçemedi? Niçin bu kadar insan öldürüldü, ocaklar söndü, göçler yaşandı? İnsan, insana karşı nasıl bu kadar zalimleşebiliyor? Niçin kimse vicdan ve merhametin sesine kulak vermedi? Yanlış olan neydi, nerede hata yaptım, dostlar, arkadaşlar nerede yanlış yaptı? Benim eksikliğim, sizin eksikliğinizi, onların eksikliği neydi? Her an insanın nefesini kesen ve hiçbir zaman kurtulamadığınızı buna benzer sorular, ölüp

sevdiklerinizin yanına gidinceye kadar süren sorular. Bu tür sorulardan kurtulmanın tek yolu da mezardır, mezara girince insan, bu tür sorulardan da kurtulmuş oluyor.

Şu veya bu sebepten, bir şekilde çıkan ve kimsenin önüne geçemediği büyük veya küçük savaşa bir isim verecek olursak eğer, diyebiliriz ki, savaş gözü dönmüştür. Öte yandan, savaş zulüm ve vahşettir de. Cinayet ve yıkım diye de adlandırabiliriz savaşı. Veya talan ile göç. Veya bunların tümü; buyurun, seçin, biri diğerinden beter, biri diğerinden berbat. Bazıları gelip, kendilerinden güçsüz olan ötekilere karşı vahşet uyguluyor. Bazıları da gelip, vahşeti yapanlara karşı, ötekinden daha beter olan yeni bir vahşet uyguluyor. Başkaları da gelip, bu kez kazananlara karşı yepyeni bir vahşet rüzgârı estiriyor. Ve başkaları, başkaları, başkaları... Böyle sürüp gidiyor. Kazanmak veya kaybetmek, hayat, her iki tarafı da keskin kılıç ağzına benzeyen bu iki söz arasında gidip geliyor. Mirler, kral ve padişahlar, başkalarına karşı zafer kazanıyor. Ancak yeni mirler, kral ve padişahlar gelip onları yıkıyor. Savaşın iki esası olan kazanmak ve kaybetmek, hem ülkeleri, hem de insanları yok eden kanlı bir oyuna dönüşüyor.

Ben, savaşı görmüş, savaşın içine girmiş, savaşlarla gözünü açmış ve savaşlarla gözlerini yumacak biri olarak, tecrübelerimden yola çıkarak diyebilirim ki, savaşı görmüş, yaşamış her insan yaralıdır. Ruhundan, yüreğinden ve beyninden yaralıdır. Bu söz milletler ve ülkeler için de geçerlidir; onlar da yaralıdır.

Ülkemiz savaş görmüştü gençler, savaşın içine düşmüş, tüfek ve top sesleriyle uyanmış ve savaşçıların naralarıyla, korkuyla ve can havliyle uykulardan uyanmıştı. Kardeşler, yeğenler, dayılar amcalar, dostlar komşular katledilmişti; evleri viraneye dönmüş, talan edilmişti, göç kaderleri haline gelmiş ve kan, kanla yıkanmıştı. Cizre şehrinde, civar köylerde, ülkenin her tarafında insanlar, hiçbir şey olmamış gibi, aslında yüreklerinde büyük kuşkular, tedirginlikler ve yaralarla yaşıyorlardı. Sigara, pipo ve nargile dumanlarıyla birer keşhaneyi andıran kahveler, pişmiş

et kokularıyla dolu aşhaneler, her türlü yiyecek içecek, giyecek eşyası ve baharat kokuları sinmiş dükkan ve pazarlar, gece gündüz açık han ve hamamlar, yolcuların eksik olmadığı yol ve konaklar, değişik dil ve lehçelerin yurdu meydanlar, her an, her daim doluydu. Diller birbirine karışıyor, şiveler çarpışıyor, ticaretin, bezirganlığın, ilim ve irfanın, dinin ve dengbêjlerin dilleri i içe geçiyor ve tümü birden özel bir dil meydana getiriyordu. Her türlü olay, her şey konuşuluyordu, ancak savaş ve savaşın getirdiği cinayet, yangın, göç ve kaybolma hadiselerinden kimse söz etmiyordu. Evet, insanlar konuşuyordu, ama onları derinden yaralayan savaş ve yıkımdan hiç kimse bahsetmiyordu.

Gün, Dicle'nin sesi ve güneşin parlak ışıklarıyla başlıyor, gökyüzünü kaplayan beyaz bulutlar ve titrek, kıpkızıl ışıklarla son buluyordu; şehirlilerle köylüler, aşiretlerle aileler günün hayhuyuyla uyanıyor ve gündelik naçar bir hayatın yorgunluğuyla uykuya yatıyordu; gün parlak ışıklarla süsleniyor, geceler yıldızların saçtığı kıvılcımlarla aydınlanıyordu, Medrese ve cami hocaları yüksek sesle Kuran okuyor, kiliselerin çanları alınıyor, geceyarıları, ova ve yaylalarda obanlar gecenin sessizliğini yırtıyor ve büyük bir hazla kavallarına sarılıp Mem ile Zîn'in veya Binevşa Narin ile Hakkari Miri'nin oğlu Cembeli'nin aşkını çalıyorlardı; uzak yollardan kervanlar geliyor, büyük kalabalıklar nehir dalgaları misali şehrin pazar ve meydanlarına akıyor ve dengbêjler, bir günde olup biten her şeyi söze ve türkülere döküyordu. Kaybetmenin ve unutmanın eşsiz ustası insanlar, her yerde, hayatın her alanındaydılar, ancak onların yaşayan gerçek insanlar mı, yoksa, yangın, ölüm ve yıkımlardan artakalmış insanların gölgeleri mi olduğunu bilmiyordum. şehre her inip kalabalıklara karıştığımda, yüreklerin eskisi gibi atmadığına, daha önce olan hiçbir şeyi hatırlamadıklarına, ruhlarının geçmişte olduğu gibi hayata, dostluğa ve arkadaşlığa açık olmadığına şahit oluyordum. Dilleri, ağızları kendi gerçeklerine kapalı, kendi gerçeklerini ifade edebilecek sözlerin çıkmadığı kilitli kapılar-

mış gibi geliyordu bana. Şüphesiz şimdi sözünü ettiğim şeyler sadece benim hislerimdi, belki de hiçbiri gerçeği ifade etmiyordu, ancak insanlar gözüme, Sırat Köprüsü'nü, Yezidilerin kavlince Kızıl Köprü'yü geçip hayatın öte yakasına geçmiş ve her nedense hayatın bu yakasına yeniden gelmiş gibi görünüyorlardı. Kadir bilen dinleyenler unutmayın, ölümü görmüş insanlar, hiçbir zaman eskisi gibi olamazlar; ölümü görmüş insan, ölümü yüreğinde, ruhunda saklar.

Kahvehanelerde, bir başıma küçük taburelere oturuyor, şekersiz birkaç bardak çay içiyor, elimde çay bardağım, konuşan, gülen, şakalaşan, nargile içen, kâğıt ve satranç oynayan insanlara bakarak düşünüyordum; acaba kimdi bunlar, neler düşünüyorlar, cümlemizin gördüğü bu hayatın ardına neyi saklıyorlar? Bütün olup bitenlere onlar da şahit olmadılar mı? Belki onlar da olayların kurbanlarıydı. Belki tam tersine sessizlikleri ve kabullenmişlikleriyle suç ortaklarıydılar? O kahvehanelerde oturan o insanların bana göre, bütün ülkede olduğu gibi, tıpkı benim hayatım gibi iki hayatları vardı; hepimizin şahit olduğu ve günlük meşguliyetlerle geçen hayatla, yaşayanların dışında kimse-nin görmediği ve anlamadığı gizli hayat. Gördüğümüz hayatta, her şey göz önünde cereyan ediyor ve hiçbir şey insana garip gelmiyordu; eğlence şaka, düğün dernek, türkü ziyaret, her şey kendisi gibiydi, dün, evvelsi gün olduğu gibi. Peki kimsenin görmediği öteki hayat? Ben, kendi gizli hayatımı biliyordum sadece, ancak o kahvehanelerde, aşhanelerde, hanlarda, kervansaraylarda, dükkân ve pazarlarda hayatını sürdüren insanların gizli hayatı nasıldı acaba?

Bazen de geceleri çıkıyor, oralarda bulunan insanlara bakmak, anlattıklarını dinlemek, seslerine kulak vermek için, bin bir çeşit meclis ve divanın kurulduğu şehrin han ve aşhanelerine gidiyordum. Dışarı çıkıp nehir kıyısından şehre doğru giderken, yol boyunca oradan buradan, evlerin pencerelerinden cılız kandil ışıkları süzülürdü, ancak bana bütün cadde ve sokaklar,

pazar ve meydanlar, Cizre'nin bütün evleri, nehrin kenarındaki bütün ağaçlar, kentin doğusunu kuşatan bütün dağ dorukları görülmemiş bir acayip aydınlığın içinde parlıyor gibi görünürdü. Ancak bu aydınlık, çıra ve kandillerin değil, yangınların aydınlığı gibi gelirdi bana, sanki tekmil şehir, bütün bölge, Dicle dalgaları gibi yükselen ateşin yalazları içindeydi. Odunların tutuşmasından meydana gelmeyen, suyun söndüremediği, gündüzlerin yumuşak, sıcak havasının dinginleştirmedeği ya da seher vakitlerinin serin rüzgârının harlandırmadığı bir yangın. Bana göre, top ve tüfeklerin, hırs ve öfkenin çıkardığı ve kanın alevlendirdiği bir yangındı bu; mirliğin ruhuna ve yüreğine kan sıçramıştı, hal ve ahvalden anlamayan, seslere kulak vermeyen mirlik, kasır ve konaklarıyla, hanları ve kervansaraylarıyla, kale ve şehirleriyle, bütün varlığıyla gazap ateşinin alevlerinin içinde debeleniyordu.

Savaşları ardımızda bırakmıştık, peki gelecek günler bize ne gösterecekti? Sanırım sadece, büyük bir sorumluluk sahibi olan ve evinde geçerli kuralların ardında, yaşamaması gereken bir hayat gizleyen ben değil, artık bir şekilde savaşın sesini duymuş veya savaşın rüzgârını hissetmiş olan herkes bu sorunun cevabını arıyordu. Onun için arada bir hanlarda ve mirliğin asilzadelerinin geniş divanhanelerinde düzenlenen dengbêj meclislerine gidiyordum. Elbette bu tür meclislerin dengbêji olmadığı için türkü söylemek için değil, anlatılanlara kulak vermek için gidiyordum, çünkü dünün ve gelecek günlerin sesleri en iyi bu meclislerde duyulup hissediliyordu. Bu meclislerde, ilk farkına vardığım şey, korkuydu. Her ne kadar doğrudan doğruya söylemeseler de, dengbêjlerin sözlerinin, ses ve avazlarının içinde, ancak usta dinleyicilerin seçebileceği ayrıntılar vardı; bazen bir mecazla, bazen bir şakayla kendini dışarı vuran ayrıntıların içinde korkunun izleri vardı. Dengbêjler ülkenin her tarafından, bazen şehirden geçen kervanlarla, bazen de beyleri, ağa ve şeyhleriyle geliyorlardı. Şive ve ağızları gibi, ses ve avaz-

ları da farklıydı, ancak hepsi birbirine benziyordu ve hedefleri aynıydı; kendi ülkelerinin geçirdiği devir ve devranları anlatıyor, ağa ve beylerinin hal ve ahvalini tasvir ediyorlardı. İnsanın haleti ruhiyesinden çok yönetenlere methiye düzdüklerinden, benim nezdimde sözlerinin değeri, beş Osmanlı mecdiyesi bile etmiyordu. Ancak o soluklanma ahlarında, söz sonundaki iniltilerinde, bazı sözleri tekrarlama biçimlerinde, türkü sonrası fısıldaşmalarında, birbirleriyle yarışmalarında, çaresizlik ve yoksullukla ilgili sözlerinde, o sıcak anlarda, yüreklerindeki o saklı korkuyu, tek gözümle görebiliyordum. Anlattıkları çaresizlik ve yoksulluk, mal mülk, zenginlik ve bahtiyarlık dilekleriyle son buluyordu; para istiyorlardı, iyi bir hayat, başarılı bir ömür, bağ bahçe, konak kasır, hizmetçi ve nedime arzuyorlardı. Herat ve Kermaşah kilimlerini, Tebriz ve Horasan halılarını, beyaz taşlardan inşa edilmiş Halep ve Musul kasırlarını, Bağdat ve Şam altınlarını, kitaplarda anlatılan Asur ve Ninova hazinelerini, kimsenin görmediği, fakat düşmanlarının ağzında sakız olmuş Yezidilerin altın dolu küplerini hayal ediyorlardı. Bu isteklerin tümü, dengbêjlerin diliyle topluma ulaşabilen ağa ve beylerinin gönlünden geçenlerdi aslında. Altın ve ziynet, hizmetçi ve nedime nereden gelecekti? Kuşkusuz talan ve yağmadan, saldırı ve yıkımdan. Evet korku vardı, ancak öte yandan da savaşların ardından kalan yağma ve talan isteği de bakiydi. Dengbêjlerin türkülerinde sürekli tekrarlanan bazı sözler ilgi çekiciydi; sözgelimi şöyle şeyler söylüyorlardı:

Lêdin, lo birano, lêdin...*

Cizîra Botan ahalisinin, amcalarını, yeğenlerini, dayılarını, kardeşlerini, komşularını, tanıdıklarını, kirve ve dostlarını vurmasından sonra, bu vurma sözü her yerde durmadan tekrarlanan değerli bir söz haline gelmişti. Veya şöyle bir cümle sürekli tekrarlanıyordu:

* Lêdin, lo birano, lêdin...: Vurun kardeşler, vurun... (ç.n.)

Begê min bi sê dengan dike gazî.*

Mazlumlara ve çaresizlere üç koldan ferman çıktıktan sonra bu söz, dengbêjlerin en revaçta, en güzel sözü haline gelmişti. Dengbêjler sözleriyle bir hatırlatma yapıyor, bir şuur yaratıyordu, evet bu doğrudu, ancak aynı zamanda da sözleriyle hafızanın ve şuurun önünü de kesiyorlardı. Dalkavuk ve sahiplerinin kemiksiz dilleri olan ve her sözünün önüne, yaşasın önder, yaşasın bey, yaşasın mir, yaşasın aġam sözünü getiren dengbêjler, ister istemez sözü kendi sahiplerinin isteklerine göre biçimlendiriyor ve çok önemli şeyleri, büyük olayları, sahiplerinin gönlünü hoş tutmak için, bilerek bir kenara bırakıyorlardı. Dalkavuk dengbêjlerin sözleri, hatırlatmanın olduğu kadar, unutturmanın da hizmetindeydi. Söz, hiçbir zaman ne günahsızdı, ne de tarafsız, her sözün bir sebebi, bir vesilesi vardı. Onun için dengbêjlerin ağızından çıkan her söz kadar, düşündükleri, ama dile getirmedikleri sözleri de benim için önemliydi. Sesler kadar, sessizlik de has bir sese sahipti ve ben dengbêjlerin sessizliğinden, ağızlarından çıkmak isteyip de çıkamayan sözlerinden de kendime göre neticeler çıkarıyordum.

Öte yandan bir kez daha anlatının berraklığına, sadeliğine ve samimiyetine olan inancımın ne kadar önemli olduğunu görüyordum. Anlatının sıcaklığı, gücü, sözlere bir şekil vermenin üslubu, yumuşaklığı, dilin berraklığı ve güzelliği, konunun edebi yönü, yeni kelimelerin, yeni olayların kullanımı, olay örgüsü, eski masal, destan, efsane, türkü ve anlatıların kullanımı, dilin lehçeleri arasında yeni bir birlik yaratma çabası ve bütün bunlar kadar önemli olan sesin ve kelamın sıcaklığı ile samimiyeti... Her mecliste, teker teker bunları da düşünüyordum. Bunlara ek olarak Cizre ahalisinin sesi ve sessizliği, Cizîra Botan halkı, dengbêjlerle anlatıcılar, hep birlikte, bana bir şey daha gösteriyorlardı; korku, kuşku ve kararsızlık. Bazen görülen, bazen de

* Begê min bi sê dengan dike gazî...: Beyim üç koldan sesleniyor... (ç.n.)

görülmeyen bir korku vardı, ancak korkuya rağmen saldırma ve talan isteği de vardı, nasıl döneceği konusunda henüz kimsenin fikri bulunmayan dolaplar vardı, ülkeyi ta temellerinden sarsmaya muktedir yeni hesaplar, planlar vardı. Belirsizlik, bana bir şey gösteriyordu, insanlar değişmişti ve savaşın yeni dalgaları, üstümüze geliyordu.

İnsanlara bakınca, onlarla konuşunca veya onları düşününce, şüphesiz kendi durumumu da düşünüyordum. Savaşlar sadece Cizîra Botan ahalisini değil, beni de değiştirmiş, önüme yeni yollar açmış, omuzlarıma yeni sorumluluklar yüklemişti. Şimdi, her zamankinden daha derin düşünceler içindeydim, hareketlerime dikkat ediyor, temkinli konuşuyor, etrafıma bakmadan hiçbir adım atmıyordum. Konuşmaktan çok dinlemek, görünmekten çok saklanmak, etkilemekten çok hissetmek ruhumun haletleri haline gelmişti. Dostlarım, arkadaşlarım azalmış, sırdaşlarım hepten yok olmuştu. Her zaman açık olan evimin kapısının üzerinde şimdi kocaman bir kilit vardı, evden çıkınca kapıyı kilitleyip öyle çıkıyordum. Kapı için üç anahtar yaptırmıştım, biri bende, biri Amojna Reşê'de, öteki Mıgo'daydı. Saklı hayatımın sırdaşları da Mam Sefo, Mıgo, Amojna Reşê ile dönüşümüzden sonra bir daha göremediğim, benimle birlikte Hakkari ülkesine gelmiş olan iki yol arkadaşımıydı. Her zaman, hayatımın ortakları ve ömrümün iki esaslı sesi olan Gulîzer ile Armê şimdi tamamen benden uzaklaşmış, veya şöyle söyleyeyim, çaresizlikten onları hayatımdan çıkarmıştım. Hayatıma yeni birisinin girmesini hiçbir zaman istemeyeceklerini, Ester'i asla kabul etmeyeceklerini biliyordum çünkü. Armê, belki de yufka yürekliliğinden kabul edebilirdi, ancak Gulîzer asla. Onun için en iyisi kendi ayakbaşınsının hırsızlığı olmak ve onları uzaklaştırmaktı, eve gelmemeli, onları daha az görmeliydim. Elbette bu durum bana acı veriyordu, ancak bundan başka çare var mıydı? Gülün hatırı için, çaresizce dikenleri koynuma alacaktım. Atalarımız söylemiş, yüksek dağlar sisi üzerine çeker, diye ve ben de doğrusu yeni

durumumdan dolayı kendimi yüksek bir dağ olarak görüyor, ancak sisi üzerime çekmeyi hiç düşünmüyordum. Kendim için değil, Ester'in selameti için halkın dikkatini üzerime çekmeye hiç niyetim yoktu.

GELECEK OLAYLARIN SESİ, o zaman, Mam Sefo'nun kütüphanesinden, Cizre Kalesi'nden, Mir'in kasrı Birca Belek'ten her zamankinden daha çok duyuluyordu. Cadde ve sokaklarda, kahvehane ve pazarlarda dolaşılıyor, Botan ahalisinin sesine kulak veriyor ve arada bir de kaleye, Mir'in kasrına, körlüğünden dolayı elinden pek bir iş gelmeyen, kendini tamamıyla İslam ilmine vermiş ve kalenin çok önemli hafızlarından biri haline gelmiş olan arkadaşım Têlî'nin yanına gidiyordum. Fakat çoğunlukla Mam Sefo'nun evine gidiyor, onu ve Mıgo'yu ziyaret ediyordum, arada bir de Armê'yi. Sadece durumumu ve sırrımı bilen Mam Sefo ve Mıgo'yla her şeyi konuşabiliyordum. İki katlı taştan evleri, üst katta bulunan kütüphane, kütüphanenin Dicle'ye uzanan geniş balkonu, evin nehre değil de şehre bakan cephesinde bulunan büyük avlusu, avludaki dut, nar, badem ve şeftali ağaçları, yılın on iki ayı içinden birilerinin mutlaka tomurcuk açtığı çiçek ve gül bahçesi, yüzüm nehre ve Yukarı Mezopotamya'nın serin yeline dönük, üstüne oturup düşündüğüm küçük tabureler, evin damına veya balkonun korkuluklarına tüneyen güvercin ve kuşlar, her an güzel yemek kokularını etrafa yayan mutfak, içinde hep odun ateşinin harladığı evin ocak ve tandırları, odaları birbirine bağlayan kemerler, katları birbirine bağlayan taş basamaklı merdivenler, ruhumun dershanesi olan evin büyük kütüphanesi, ruhumu ve beynimi terbiye eden kitaplar, duvarlarda asılı levhalar, kütüphaneye hep aydınlık saçan, geceleri açık tuttuğum sayfaları benim de ruhumu aydınlatsın diye ince ışığını esirgemeyen kandil ve mumlar... Evin her şeyi, halıları, masaları, divanları, sandalyeleri, rafları ruhumu büyük bir ferahlık veriyor, hayatıma huzur dağıtıyordu. Ve

kuşkusuz yeryüzünde bana en yakın insanlar olan ev sahipleri; umur görmüş, ülke ülke dolaşmış, ders ve tecrübe yaşamış, savaş ve kavga bilen Mam Sefo; tıpkı bana benzeyen, benim gibi hayatla ilgili soruların ardına düşen, ruhun ve yüreğin verdiği cevapları dünyanın mal ve mülküne değişmeyen Mıgo. Yaşanan savaşlar, savaşın yaşattığı tecrübeler tıpkı benim gibi onları da değiştirmişti. Hayatın insana bağısladığı güzellikleri seven bir insan olan Mam Sefo, neredeyse hayata yüz çevirmiş ve birkaç yıl içinde yaşlı bir adama dönmüştü. Mıgo'ya gelince, o da giyim kuşamdan, eğlenceden, gezilerden el çekmiş, göbeğini daha da büyütmüş, sakallarını neredeyse birkaç karış uzatmıştı.

Geceleri herkes uykuya yatınca, hiç de iyi görünmeyen Ester'in sütünü içirip balını yedirip, uyuttuktan sonra, sis ve dumanın içinde iyi görünmeyen bir gölge gibi, gizlice, kuytuluk yerlerden geçerek, bazen tek başına, bazen Mıgo'yla birlikte beni bekleyen Mam Sefo'nun evine, kütüphaneye gidiyordum. Bana bir bilinç ve insani duygular aşılıp beni ben yapan o kütüphaneye, yenilgiden sonra içindeki bütün kitaplarla birlikte yanıp kül olan o eşsiz mekâna. Ben nerede dünyaya gelmişim, kulaklarım ilk sesi nerede işitmişti, o ses kimin sesiydi, ruhumun terbiyesinin ilk kıvılcımı olan hayatımın ilk sözleri yüreğime nerede ulaşmıştı? Bu soruların cevaplarını bilmiyordum, ancak ne zaman kütüphaneye gitsem, bana sanki orada dünyaya gelmişim, hayatın en önemli seslerini ilk defa orada işitmişim, talim ve terbiyenin seçkin sözleri ilk defa orada ruhum a ulaşmış gibi geliyordu. Cizîra Botan ahalisinin çoğunluğuna göre Mam Sefo'nun kütüphanesi zırdeli ve ahmakların mekâruydu; bu nedenden olsa gerek, benim iyiliğini istemeyenler bazen bana zırdeli sıfatıyla da sesleniyorlardı. Kimsenin yüzüne bakmadığı, tuhaf, yabancı dillerle yazılmış kitapları açan, sayfalarda yer alan resim ve şekillere bakan, dillerini bilmeden onlarla konuşan, o resim ve şekillerden kendisine göre hikâye, anı, efsane ve meseller yaratan, sessiz resimlerin seslerini dinleyen veya yüre-

ğinden yükselen sesleri o resimlere yakıştırıp onlara bir ses veren, zırdelinin dilini konuşan Cizîra Botan'daki imam, hacı hoca ve aksakallıların yerine, Latince, Yunanca konuşan Maro, Naso gibi ozanlarla Keso'ya benzer âlimleri hayatının öğretmenleri olarak seçen, dillerini anlamadan kafasını onların sözleri, musraları, hikâye ve anularıyla meşgul eden, bildiği dillerle okuma imkânına sahip olduğu Tevrat, Avesta, Zebur, İncil, Kuran ve Mishefa Reş'i kutsal kitaplar gibi değil de, oralarda yazılanları yaşadığı anın hadiseleri olarak gören, onlardan çağdaş insani ders ve tecrübeler çıkaran, tatlı ve güzel sözü Medresa Sor'da sopa zoruyla öğreneceğine, kitapların sayfaları arasındaki hayali sesleri tekrarlayarak edebi sözün cevherine ulaşan, akranları gibi dünyanın malı mülküyle övünmeyi bilmeyen, kendini mal varlığıyla akıllı saymayan, tam tersine sözün güzelliği ve insani sözün yaratıcılığıyla kendini değme zenginden daha zengin sayan, bilginin ve sanatın yolunun, cemaat ve toplulukların ezberlenmiş satırlarında değil de edebi dizelerin, sözün has yaratıcılığından geçtiğini bilen, bir kişi veya önderi, bir inancı veya dini övmek yerine, hiçbir çıkar beklemeden, bağırp çağırmandan, zamanı, devir ve devranları, yurt ve mekânları, insani hal ve ahvalleri anlatmayı seven bir zırdeli.

Kütüphane benim için, yani kahrolası dünyanın zırdelişi için bunlardı işte; o mekân benim evim, ülkem, huzurevim, dershanemdi. Kütüphane olmasaydı eğer, tarihin varlığından, geçmişin ve geleceğin şuurundan, kültür mirasından, tarihi geleneklerden, kısacası hayattan nasıl haberdar olacaktım? Mezopotamya'yı, Babil ve Ninova'yı, Dicle ve Fırat nehirlerini nasıl hatırlayacak ve nasıl onların ardına düşecektim; küflenmiş sayfalar arasında yok olmuş isimler yerine, hayatımın içinde hepsi de yaşayan şahsiyetler olarak gördüğüm Nuh Nebi'yi, Yunus Peygamberi, Musa ile İbrahim'i, Eyup ile Davut'u, İsa ile Muhammed'i nasıl hatırlayacak, onları nasıl hayatımın en yakın yoldaşları haline getirecektim?

Tarih, ülkemiz insanı için neydi, ne ifade ediyordu? Söyleyeyim size; hiçbir şey veya Mam Sefo'nun sözünü tekrarlayacak olursam, insanımız için iki baş kuru soğan, tarih ve tarihi şuurdan daha önemliydi. Soğan, hele soğanın cücüğü bulgur pilavının lezzetine lezzet katardı. Peki tarih, bilgi, şuur ve hafıza ne yapıyor, neye lezzet veriyordu?

Kitap, zırdelilerin işi.

Kitabın kann doyurduğu nerede görülmüştü? Mam Sefo'nun kütüphanesinin, Medresa Sor'un, Mir Medresesi'nin, Musul ve Bağdat kütüphanelerinin, Keldani, Ermeni ve Süryani kiliselerinin kitapları, sandıklarda veya raflarda çürüyordu. İnsanımız için bir kilo kuzu eti, on kütüphaneden daha değerliydi. Mam Sefo'nun kütüphanesinin sayesinde, sadece okuma yazmayı, sözü bir araya getirmeyi, insanı, aşkı, kadınları, arkadaşları ve mekânları sevmeyi öğrenmedim, aynı zamanda cehaletin havasından, bilgisizliğin kibrinden nefret etmeyi de öğrendim. Ülkemiz sadece, Tevrat'ın sözünü ettiği, Dicle ve Fırat nehirleri arasında yer alan cennet bahçesi Eden değil, aynı zamanda cehaletin ve kibrin de cennetiydi. Bu kadar çok nefret ettiğim cehalet, bilgisizlik ve kibir... Mam Sefo'nun sık sık tekrarladığı gibi, her kuş kendi sürüsüyle uçmalıydı; soğan ve eti sevenler, etin ve soğanın eksik olmadığı yerde olmalı, burunları bulgur pilavı kazanlarının içinden çıkmamalıydı; bana gelince, ben de sözün, kitapların ve beni anlayanların bulunduğu yerde olmalıydım, burnum kitapların tozuyla, kulaklarım sözün sesleriyle dolmalıydı.

Kuşkusuz çocukluğumun Mam Sefo'sundan, kitaplarındaki suretlere benzeyen endamunun güzelliğinden, kitaplarında anlatılan asaletle benzer asaletinden ve oturup kalkmasından, Maro ve Naso'nun kahramanlarının bıyıklarına benzeyen burulmuş kaytan bıyıklarından ve pirüpak kıyafetlerinden eser kalmamıştı. Ancak ülkemizde pek bulunmayan berrak ve selim aklı, ders tecrübe dolu, ağırlığı olan sözleri, sadece geçmişte olup biten felaketleri bilmekle kalmayıp gelecekte bizi bekleyen yangın ve

yıkımları da gören ve esaslı bir haleti olan uzak görüşlü gözleri hâlâ çok güçlüydü; eğer doğrusunu söyleyecek olursam, benim yorgun ve paslanmış beynimin ona ve onun bu tür hususiyetlerine çok ihtiyacı vardı.

Botiler, diyordu Mam Sefo geceyarısı sohbetlerimizde, Botiler güçlüdür, silah ve pusatlarını, kılıç ve hançerlerini çok severler, sıcakkanlı küheylan atları, altı yivli, gümüş saplı tüfekleri, çelikten Mısır işi kılıçları, altın kakmalı hançerleri ve namusları demek olan kadınları, hepsi birlikte Botilerin varlığı, Botan insanının her şeyidir.

Çoğu zaman olduğu gibi elinde piposu, gözleri suyun dalgalarında, balkonun kapısında ayakta durmuş, sesinde sakin ama derin bir üzüntü gizlemiş gibi sözünü sürdürüyordu: Botiler kendilerine, kılıç ve hançerlerinin gücüne inanıyorlar, korkusuzca düşmana saldırıyor, korkusuzca kendilerini düşmana karşı savunuyor, boyun eğmiyor, savaşa yüz çevirmiyorlar; sözünün eridir onlar... Ancak binlerce yazık ki, çoğu zaman düşmanları, hısum ve akrabaları, kirve ve dostlarıdır; esas düşmanlarını görmüyor, en yakınlarına düşmanlık besliyor ve dostlarını düşmanlarından daha büyük düşman olarak görüyorlar. Dertleri büyüktür onların, dertleri Cudi Dağı misalidir diyebiliriz, ancak güçleri dertlerini bastırmaya yetmiyor, Cudi'nin yükseltilerine ulaşamıyorlar, onun için güçlerini dostlarının üstünde sınıyor, sonra da kederle inleye sızlaya, sessizce dizlerini dövmeye başlıyor, acı çekiyorlar. Söylendiği gibi, yabancı koç demiş ki, bu dertten değil, bu çaresiz öfkeden öleceğim ben. Yabancı koçlar en çok nerede görülüyor? Botan ülkesinde. Ve cehalet, her şeyin üstünde cehalet. Sadece yabancı koçlar değil, en çok cehalet nerede var? Yine Botan ülkesinde. Ben artık yoruldum, cehaletin yarattığı felaketlerden ve bilginin değerinden söz ede ede artık dilim şişti, ama dinleyen kim? Bilgi ve bilginin kıymetine dair durmadan sarf ettiğim sözlerim, öküze çalınan kaval misali, bir kulaktan girip öteki kulaktan çıkıyor.

Mam Sefo'nun durmadan tekrarladığı bu genel sözlerin yanında, ağzından ülkede olup biten yeni olaylara ve gelişmelere dair sözler de çıkıyordu. En son haberler, en yeni fikir ve havadisler, hep ondaydı. Mam Sefo artık yaşlanmıştı, başlangıçta hayatını kuşatan birçok heves ve istekten vazgeçmişti, Mir'i kuşatan muhafazakarlarla savaşmaya gücü kalmamıştı, olayların önüne geçemiyordu, ancak hâlâ Mir'in en yakınındaki adamdı, meclisinde bulunuyor, sözünü söylüyor, önerilerini sıralamaktan sakıncıydı.

Eğer atalarımın kavli olmasaydı, diyordu parmaklarını ak sakatlarının içinde gezdirip derin derin düşünerek. Buralarda bir saniye bile durmaz, çocuklarını alıp uzak bir ülkeye, kendimi tamamen okuma yazmaya verebileceğim sessiz bir yere giderdim. Ancak iki şey izin vermiyor bana, birincisi ataların kavli; biz de Botiyiz, Botilerin nefesiyle gözlerimizi açtık hayata, atalarımız da Botilerin nefesiyle hayata gözlerini yumup bu toprağa baş koydular. İkincisi de Mir'dir... Her şeye rağmen temiz niyetine, başarı arzusuna ve iyi amaçlarına inanıyorum. Bütün bu korkunç olaylara rağmen hâlâ ona ve hareketine dair inancımı yitirmedim... Varlığı, yeri göğü yaratan Allah'ın bu gazap topraklarına bir hediyesidir, belki başarır da, böylece Yukarı Mezopotamya'nın uzun yıllardan beri esarete yazılmış kaderini de değiştirir.

Mam'ın sözünü ettiği umut yerindeydi; vuku bulan savaşlar ülkeyi daha da güçsüz kılmıştı, dersem doğru söylemiş olmam, tam tersine, ülke güçlenmişti. Doğruydum, ülke savaşın yarattığı vahşetin korkusuyla sarmalanmıştı, belki ülke ruhsal olarak zayıflamıştı, ama Mir savaşlardan başarıyla çıkmıştı ve bu durum da Mir'in gücünü artırmış, egemenliğini perçinlemişti. Günden güne yeni gelişmeler, Cizre'yi tekni Yukarı Mezopotamya'nın önemli bir payitahtı haline getiriyor, ülkeye uzun yıllardan beri tanık olmadığı bir inanç ve mağrurluk yolu açıyordu. Her zaman kendini esaret altında çaresiz hisseden, güvene, umuda,

zenginliğe ve özgürlüğe ihtiyacı olan Cizîra Botan insanı, Mir sayesinde şimdi kendini başarmaya hazır, inançlı ve mağrur hissediyordu. Mir bütün bunları Botan insanına fazlasıyla veriyordu.

Şimdiki gibi hatırlıyorum, bir gün, güneşin yavaş yavaş batmaya hazırlandığı, ışıklarıyla etrafı kızıl bir renge boyadığı bir akşamüzeri, Dicle'ye bakan balkonun sağ köşesinde, artık bir kadana beygirinin kışından hiç de eksik olmayan kışımıza küçük gelen taburelere tünemiş, dikkatimiz suyun yüzeyinde oynaşan güneşin ışıklarıyla otlaktan dönen koyun sürülerinde, kulaklarımız büyük bir sükûnetle akşama dönenen etrafın, sürüleri canlı tutan çoban kavallarının, Cudi Dağı'na doğru uçan kuş sürülerinin, Dicle'nin yukarısından, Mir'in kasrının bahçelerini geçerek aşağı doğru gelen at ile kısrakların seslerinde, gelecek günlerden konuşuyorduk. Bu vakitte hiçbir zaman evde olmayan Mam Sefo, o gün evden çıkmamış, gün boyunca kütüphanede çalışmış, akşamüzeri de, benle Mıgo'yu yemeğe davet etmişti. Yemekten sonra da, bütün komşu mirlerinin katılacağı önemli bir toplantı için Mir'in kasrına Birca Belek'e gidecek, Mir'in isteği üzerine, gelecek günlere dair önerilerini toplantıda dile getirecekti. Hiç unutmuyorum, balkonda çay içiyor, akşam yemeğini bekliyorduk. Artık çok ağır hareket eden, güçlkle yürüyen ve oldukça yavaş konuşan Mam Sefo, sol elinde piposu, sağ eliyle cepkeninin cebinden bir tomar kâğıt çıkarıp önümüzdeki sehpa koydu ve bize dedi ki:

Bütün bunlar, sonuna kadar inandığım görüşlerim ve bu önemli toplantıda sunacağım önerilerimdir. Kabul görüp görmeyeceklerini bilmiyorum, büyük bir ihtimalle hiçbiri kabul görmeyecek, ancak inandığım şeyleri söylemek zorundayım.

Kâğıtlardaki görüşler, bana yabancı olmayan, az buçuk anladığım Ermenice yazılmış gibiydi, ancak Mam sözünü sürdürünce, hepsinin Kürtçe yazıldığı ortaya çıktı.

Görüşlerimi, herkes açık seçik anlansın diye Kürtçe yazdım, dedi Mam Sefo gözleri yazdığı şeylerde ve sözünü sürdürdü:

Yazı hafıza ve şuurdur, fikirlere ahalimizin alışkın olmadığı bir düzen veriyor. Halkımız, özellikle beylerimiz, büyüklerimiz, bu tür sözlerin sadece bilgisizlik olmadığını, aynı zamanda ahmaklık olduğunu bilmeden, bağıra çağıra, öfkeyle, zor ve buyrukla fikirlerini ifade ediyorlar. Onun için ahalimize, söz ve anlatmanın çeşitlerine dair terbiye de lazım. Ancak ben sizi bunun için çağırmadım, size çok önemli bir şey söylemek istiyorum: Gençler, kapıda büyük bir savaş var, sadece biz değil körler de savaşın rüzgârını görüyor, sağırılar da o savaş rüzgârının sesini işitiyor. Zaman yine tedbir alma zamanıdır, oğullarım, hikâyemiz, ataların hikâyesidir; yıl, yıldan beter! Çok nazik zamanlara, çok güçlü kararlar gerekiyor. Bu gece Baban, Soran, Bahdinan, Hakkari, Müks, Bitlis, Şikak mirleri ile Mardin, Nusaybin, Rasileyn, Urfa, Antep, Antakya, Kürt Dağı, Halep, Diyarbakır, Siverek, Adıyaman, Malatya, Harput, Dersim, Van ve Serhat bey, seyit, şeyh, ağa ve ileri gelenleri Mir'in misafiridir. Meclis toplanacak, belki de ülkenin ve ülke insanının kaderini yepyeni bir yola çıkaracak çok önemli kararlar alınacak. Bunu bilmelisiniz oğullarım.

Bu sözlerden sonra Mam, piposunun ateşini tazeledi, dudaklarına götürdü, birkaç nefes çekti, yüzünü bizden çevirdi ve sessizce, şimdi kızıla bürünmüş olan ova ve yaylaların olduğu uzaklara baktı. Mam'ın sözünü ettiği savaş, anlaşılan Mir'le Osmanlılar arasında vuku bulacaktı, çünkü hem Mir ordularını alarına geçirmiş, hem de Osmanlılar bölgedeki güçlerini her geçen gün takviye etmeye başlamıştı. Mam'ın sözünü ettiği mir ve beylerin, aslında hiçbiri artık ne mir, ne de beydi. Unvanları, artık ataların şu sözüne çok benziyordu; büyük bir isim, harabe bir köy...

Neredeyse bütün sınır boylarında, Avrupa ve Balkanlar'da, Mağrip ve doğu ülkelerinde yenilgi üstüne yenilgi alan Osmanlılar, bunun üzerine Anadolu ve Yukarı Mezopotamya'da gücünü yoğunlaştırıyor, anlaşılan bütün bölgeye yeni bir düzen vermek istiyor, bunun için de Kürt mirlikleri ile özgür Süryani,

Keldani, Ermeni, Yahudi, Yezidi ve Alevi bölgelerini tümünden ele geçirip, mutasarrıf ve paşaların idare ettiği kendi vilayetlerini inşa ediyordu. Neredeyse, bizim mirimiz, Mükslü Han Mahmut Bey ile Hakkari Bey'i Nurullah Bey dışında özerk hiçbir mir kalmamıştı ve artık idare mir ve beylerin elinde değildi. Osmanlı devleti uzak sınır boylarında ne kadar yenilgi alıyorsa, Anadolu ve Mezopotamya'da hükmünü bir o kadar sağlamlaştırıyordu. Devlet idaresini ve ordunun gücünü her yerde sıkılaştırıyor, bütün bölgeyi, adım adım merkezi idareye bağlıyor, bölgeyi ilgilendiren bütün önemli kararlar, devletin merkezi olan Babıalî'de alınıyor ve bütün bölgede uygulamaya konuluyordu. Durmadan yenilen ve geri çekilen Osmanlı devleti, Yukarı Mezopotamya'da ise kazanıp gücünü genişletiyordu. Tekmül Osmanlı ülkesinin en gaddar, en kan dökücü paşaları tarafından yönetilen Malatya, Sivas, Diyarbakır, Şam, Lübnan, Musul ve Bağdat vilayetleri aynı zamanda birer talan ve askeri saldırı merkeziydi. Darağaçlarının daima hazır bulunduğu ve bu darağaçlarında her gün birkaç muhalifin sallandırıldığı bu vilayetlerde alınan kararlar sonucu, köyler yakılıyor, bölge tarumar ediliyor, aşiretler ve büyük aileler sürgüne gönderiliyordu.

Bu arada ordularını güçlendiren sadece Osmanlılar değildi, aynı zamanda Mir de güçlerini büyütüyor, egemenlik alanını genişletiyordu. Ardında derin izler bırakan savaşlar ve savaşların yarattığı korku, başka bir şey daha ortaya çıkarmıştı; Mir, gerçekten de tam anlamıyla bir mirdi. Mam'ın sözünü ettiği o geceki toplantı bile tek başına Mir'in gücünü göstermeye yeterdi. Kalubeladan beri birbirine düşman kesilmiş, hiçbir zaman birbirini sevmemiş, ziyaret etmemiş, birbirinin yardımına gitmemiş, tam tersine hep birbirlerinin malını mülkünü talan etmiş, birbirini güçsüzleştirmek için bin bir hile ve dolap çevirmiş olanlar, salınan buyruk üzerine o gece hep birlikte, Mir'in gücünün timsali olan Birca Belek'te biraraya geliyorlardı! Böyle bir şey, tarih boyunca görülmuş, duyulmuş değildi. Devletin

kapısında büyük bir saygıyla sıraya giren neredeyse bütün bey ve ileri gelenler, şimdi pahalı hediye ve bahşişlerle aynı saygıyı Mir'e gösteriyorlardı. Çevresinde yiğitliğe hanel getirmemiş, ki-birli, kendini beğenmiş Osmanlı paşa ve mutasarrıfları hariç, hiç kimsenin divanhanesine gitmeyen, komşu aşiret ağaları ve bey-lerini kendilerinden aşağı gören mirler, beyler, aşiret reisleri ve ileri gelenler, şimdi hediye diye yanlarına aldıkları altın kılıçlar, seglavi kısraklar, altından ev eşyaları ve ipek kumaşlarla Mir'in huzuruna gidiyor, ona saygılarını iletiyorlardı. Bunu yapmakla yetinmiyor, bu davranışlarını bir gurur, bir övünç vesilesi yapıyor ve divanhanelerinde avaz avaz bağırarak dengbêjleri aracılı-ğıyla bu büyük haberi dört bir yana duyuruyorlardı.

Mir'in sözü, artık sadece Cizîra Botan ahalisinin, değil, bütün mirliklerin de kabul etmesi gereken bir fermana dönüşmüştü. Mir, bir tarafı korkuya, öteki tarafı sevgiye, aşka ve saygıya çı-kan bir hükümdarlık tesis etmişti. Cizîra Botan'ın her yerinde Mir adına hutbeler okutuluyor, adı üstüne yeminler ediliyor, biri birini korkutmak istediğinde, Mir'in adını ve kılıçtan keskin hükümdarlığını anması yeterli oluyordu. Bazıları adını "Mirê mêrxas",* bazıları ise "bîrbir û dûrbîn"*** koymuştu, silahları sevenler ona "kumandarê yekta û serekê bibiryar"**** onu sev-meyenler de ona "asiyê xwînrej"***** diye hitap ediyordu. Sü-rekli doğu veya batı ülkelerine sefere çıkan yabancı askerlerin çizmeleri altında inleye sızlaya ezilmiş olan ülke, şimdi Mir'in hükümdarlığıyla kendine gelip geliyordu. Kârhaneler, hatta Mam Sefo'nun deyimiyle, fabrikalar açılmış, kervanların sayısı artmış, bir anda para, altın, gümüş ve mecdiyeler çoğalmış ve en önemlisi, üstünde Mir'in adı bulunan Cizîra Botan'a has, özel bir para tedavüle girmişti.

* Mirê mêrxas: Yiğit Mir. (ç.n.)

Bîrbir û dûrbîn: Uzak görüşlü, ihtiyatlı. Bilge. (ç.n.)

*** Kumandarê yekta û serekê bibiryar: Büyük komutan, kararlı önder. (ç.n.)

**** Asiyê xwînrej: Kan dökücü asi. (ç.n.)

Her yerde hükmünü süren şiddetli korkuya rağmen, ülkeye herkesi oldukça memnun eden ve herkesin çokça yararlarını gördüğü, belirgin bir barış ve sükûnet ortamı hakim olmuştu. Suç, cinayet, talan, hırsızlık, sahtekârlık ve zorbalık şiddetle cezalandırılıyor, çoğu suçlu, işlediği suçlara karşılık parmaklarını, ellerini, kollarını, ayaklarını ve hatta kellesini kaybediyor ve başına gelenler yıldırım hızıyla her yere yayılıyor, bu durum da köşe bucağa anlatılmaz bir korku salıyordu. Yol kesen asilerle hırsızlar, artık yol kesmeye, ahaliyi rahatsız etmeye, komşu köy ve aşiretlerin malını mülkünü talan etmeye cesaret edemiyorlardı. Belki de binlerce yıldan beri bölgenin şahit olmadığı bir sükûnet, Mir sayesinde her yere yayılmış ve yeni köyler, yerleşim yerleri, sonbaharın güçlü yağmurlarından sonra ortaya çıkan mantarlar misali, her yerde bitmeye başlamıştı. Şehirler, kervansaraylar, hanlar, aşhaneler, pazarlar, her daim şen şakrakti. Ekinler gür, ticaret bol, alışveriş canlıydı.

Üstünde Mir'in adı kazılı bulunan sikkelerden başka, Osmanlılar da dahil olmak üzere herkesin artık anladığı, uzak vadeli başka hedefleri vardı Mir'in; mirlik idaresi, Cizîra Botan, Hak-kari ve Müks'ten, birçok genci askeri, siyasi ve idari konularda okuyup uzmanlaşsınlar diye, Avrupa'ya göndermişti. Yanılmı-yorsam eğer, bu fikir de Mir'in danışmanları Mam Sefo ile Mam Ogenes'ten çıkmıştı, gönderilen gençler de, artık bir devlete dönüşmek isteyen mirliğin idari işlerinin yürütülmesi konusunda eğitim görüyorlardı. Mirlik, mir, şeyhülislam, serasker, iktisat, hazine ve idare işlerini gören bir-iki nazır ile birkaç danışman tarafından idare ediliyordu, ancak devlet işleri için sadece güçlü, bilgili ve uzak görüşlü bir mir yetmiyor, aynı zamanda yeni bir düzen, resmi bir ilişki, düzenli bir ordu, olgun sermayedarlar, becerikli elemanlar, derin ve güçlü bir bilgi ve devletin varlığını her şeyin üstünde gören teşkilatlı bir toplum gerekiyordu. Mir'in niyetini ortaya koyan başka bir şey de, silah, barut ve savaş araç-larını üreten fabrikaların kurulmasıydı. Mir'in hükmünün geç-

tiği her yerde, doğrudan doğruya mirliğin seraskerliğine bağlı bu tür fabrikalar kurulmuştu. Üretilen silahlar, sadece silahlı glere değil, aynı zamanda halka da dağıtılıyor ve her yerde şu söyleniyordu; bu silahlar Mir'indir, bir savaş çıkması halinde, herkes silahlarını alıp Mir'in hizmetine koşmalıdır... Bu, büyük bir hazırlığın habercisiydi. Her evde tüfek, kılıç, mermi ve barut vardı, her evin avlusunda bir at bağlıydı, her samanlıkta saman, her mutfakta bolca zahire vardı.

Civarda bulunan mirliklerden, yre ve bölgelerden öbek öbek insanlar, kafileler halinde aileler gelip Cizîra Botan'a yerleşiyordu. Mir ve mirliğe bağlılıklarını gösterenler, toprak, mal, at, davar, kılıç ve tüfek sahibi oluyordu. Fakirler, naarlar, kimsesizler, yetimler, dul ve yaşlı kadınlar, iş görmez yaşlı adamlar ve sakatlar için mirlik toprağı bir cennet haline gelmişti, onlara sahip çıkılıyor ve herkese de onlara saygıda kusur etmemeleri hatırlatılıyordu. Nasturi ve Keldaniler hariç, herkesle barış sağlanmış ve Cizîra Botan'da her çeşit dil, şive, lehçe birbirine karışmıştı. Özellikle Ermeni ve Yahudiler, mirliğin emrinde büyük sorumluluk sahibi olmuştu. Ve doğrusunu söyleyecek olursam eğer, zaferi en çok onlar istiyor, bölge insanının yabancısı olduğu çok önemli işleri, bilgi ve becerileriyle onlar yürütüyordu.

Daha önce de isyanlar patlak vermişti, dedi Mam Sefo, dikka-ti suyun üstünde oynayan güneş işiklerinde, sehpanın üstündeki kğitlerini toplayıp cebine koyduktan sonra. Burada, orada, hep Osmanlı ve Fars zulmüne karşı isyanlar patlak verdi. Mağdurlar, Kürtler, Ermeniler, Keldaniler olsun, Araplar, Yahudiler, Türkmenler, Yezidiler, Aleviler olsun din veya ırk sebebiyle bütün topluluklar baskıya karşı başkaldırdılar, ancak hiçbir zaman zafere ulaşamadılar. Kimse bu soruyu kendine sormasa da, ben Mir'in bir danışmanı olarak kendime sormak zorundayım, bu ayaklanmalar niçin başarılı olmadı? Cevabımı merak ediyorsanız eğer, bana göre sebebi şuydu; ayaklanma için yeterli bir hazırlık devresinden gemediler, ne yeterince yandaş toplayabil-

diler, ne de devletle baş edebilecek kadar yeterli güce ulaşabildiler. İsyanlar... Büyük orduların güçlü saldırılarıyla, zorla, kan ve vahşetle bastırılan, liderleri katledilen, sürgüne gönderilen ve unutturulan, hazırlıksız, cılız isyanlar... Balık henüz sudayken, bağırsız çağırışla, bin bir pazarlık yapan ve en sonunda yenilgiye uğrayıp ortalığı kan gölüne çeviren isyanlar. Özgürlük hayalleriyle, bir damla su kadar berrak temiz duygularla başlayıp insan kanundan bir deryayla, önceki baskılara rahmet okutacak yeni baskılarla son bulan isyanlar. Onun için gençler, isyan için sadece uzun bir süre ve mükemmel bir hazırlık devresi değil, aynı zamanda alçakgönüllülük, sessizlik, gizlilik, iyi bir fikir ve iyi bir tasarı da gerekiyor.

Rüyada geçen kelama benzer bu sözlerden sonra Mam Sefo bir süre durdu, bize baktı, sehpanın üstünde duran, artık soğuduğuna inandığım çaydanlıktan, bardağına biraz çay doldurdu, ağzına bir parça şeker atıp içti. Etraf biraz serinlemiş, güneş batmış, ancak akşam henüz inmemişti. Dicle nehri usulca, kurşuni renkte dalgalanarak akıyordu. O akşamüzeri, oldukça sabırsızdım, karnum acıkmış ve çok çişim gelmişti. Eğer Mam Sefo orada olmasaydı, ayağa kalkıp, Gulîzer'in deyimiyle kazığımı çıkarıp, balkonun korkuluklarının üstünden Yukarı Mezopotamya'nın bereketli topraklarını sulardım, fakat şimdi Mam Sefo'nun yanında ayıp olurdu. Üstelik Mam Sefo'nun sözünü ettiği şeyler oldukça önemliydi, saygısızlık edip tuvalete gidemezdim. İçeri girmeyi veya aşağıya mutfağa inmeyi çok istediğim halde, ne sesimi çıkardım, ne de ayağa kalktım. Bir tek çocukluk arkadaşım, gençlik dostum, Mezopotamya yolculuğumun yoldaşı, mecediye ortağım, hayat sermayedarım, ahret kardeşim Mıgo'ya baktım. Birlikte çocukluğumu geçirdiğim o şişman Mıgo'nun yerinde yeller esiyordu, şimdi kocaman bir kadana kadar olmuş, boynu gövdesinin içinde kaybolup bir çınar gövdesi kadar kalınlaşmış, göbeği davul gibi şişmişti. Aşağı inmek için her ne kadar göz ettiysem de, çocukluk arkadaşım kılını bile kıpırdat-

madı, çok ciddi bir ifadeyle dikkatini babasına verip sessizce ona baktı. Evet, Mam Sefo'nun anlattığı şeyler çok önemliydi, ancak hem ben hem de Mıgo biliyorduk ki, anlattıklarının arkasında ikimizin de şahsi hayatını ilgilendiren başka bir şey daha vardı. Büyük bir sabırla onu dinlemekten başka çare yoktu.

Bütün bu isyanlar mağlubiyetle sonuçlandı, diye tekrar başladı Mam Sefo aniden bize bakarak. Fakat bu kez zafere ulaşacağımıza dair bir umut var içimde. Çünkü Mir, tarihimiz boyunca, ne istediğini bilen, büyük bir birlik ve güçlü bir hükümdarlık için gereken her şeye sahip tek mirdir. Ülke ahalsinin birliğine inanıyor ve bazen zorbalık, bazen iyilik, bazen de rica ve minnetle güçlü bir birlik kuruyor. Ona göre birlik, aşiretler, aileler, bölge ve mirlik topraklarında yaşayanlar birbirleriyle çekiştikleri, dayanışacaklarına, hasımlarının yardımıyla birbirlerine düşmanlık besledikleri sürece hiçbir şey olmaz. O, atalarının tecrübelerinden, egemen devletlerin tarih boyunca mirlerin, beylerin, ağaların, askeri komutanların iç düşmanlıklarını hep kullanmış ve onları birbirlerine karşı kışkırtmış olduğunu biliyor. Onun için Mir, her şeyden önemli olan şey şudur diyor; bütün ülkenin işlerini yürütebilecek bir önder, kendi kendine yetebilecek, besleyebilecek, o gün geldiğinde yabancılara karşı kendini koruyabilecek bir ülke ve dünyada ülkeye ve ahalsine yer açabilecek bir büyük saygı. O hem dost ve düşmanların yüreğine büyük bir korku, hem de büyük bir aşk ve saygı düşürmüş bir liderdir. O ne atalarına, ne de dindar ağabeyine benziyor; soru soruyor, etrafındakilere, dost ve danışmanlarına kulak veriyor, bir konuda karar vermeden önce, o meselenin şartlarını düşünüyor, danışmanlarına soruyor, aksakallılarla tartışıyor, araştırıyor, düşünüyor, öyle karar veriyor. Özellikle bu işler askeri işlerse; komutanlarının fikirlerini, danışmanlarının ne düşündüğünü öğrenmeden, önceki tecrübelere, ortamın şartlarına bakmadan karar vermesi mümkün değil. Büyük gayreti, geniş sabrı, mirliğin işlerinin yürütülmesindeki sebatı, oturup kalkmasından, yiyip

içmesinden, giyim kuşamundan da anlaşılan mütevazılığı, aynı zamanda konuşmasından, sözlerinden ve hareketlerinden belli olan kendine güveni ve mağrurluğu, bütün bunlar onu, herkesi etrafına toplayan milli bir sembol haline getiriyor. O şimdi, bildik geniş sabrıyla, Osmanlılar kışkırtıp birbirine düşürmesin diye ülkenin doğusu batısı, kuzeyi güneyi arasında güçlü bir birlik meydana getirmek istiyor. İç çekişmeler, düşmanlıklar, Osmanlı ve Fars zaferlerinin kaynağıdır ve bu düşmanlıklar sayesinde herkese hükmedebiliyorlar. Mir'in devletin içinde sadece dostları yok, aynı zamanda kolları da uzundur ve o görünen, görünmeyen kollar, ona devletlerin muhtemel karar, hedef ve hareketlerinden, özellikle Osmanlı paşa ve mutasarrıflarından en son haberleri getiriyorlar. Hem Bağdat ve Şam'dan, hem Tahran ve Tebriz'den, hem de Selanik ve İstanbul'dan haberdardır. Hem Bahdinan, Soran ve Şikak aşiretlerinin ne yaptığını biliyor, hem de Van, Serhat ve Malatya'nın. Sadece kendi silahlı güçlerini değil, aynı zamanda mirliğin ve civar mirliklerin bütün işlerini büyük bir askeri dehayla yürütüyor. Devir ve devrana, zamanın şartlarına göre esas olan buyruktur, bazen tüfek ve kılıcın buyruğu, bazen söz ve sohbetin, bazen de saygı ve hürmetin.

Mam konuşuyordu, fakat benim iki elim kasıklarımın arasında, gözüm balkonun kapısında idi. O hayırsız hizmetçiler, ne zaman gelip bizi akşam yemeğine çağıracaklardı acaba? Mıg'o'nun hiçbir şey umurunda değildi; oturuşundan, buraya gelmeden önce işkembesini doldurup bağırsaklarını boşalttığı belliydi.

Mir sadece iki hükümdardan bahsediyor, dedi Mam. Hiç ayağa kalkmaya niyeti yokmuş gibi piposunun ateşini söndürüp sehpaye bıraktıktan sonra sözünü sürdürdü: Büyük İskender ile Selahattin Eyyubi. Onları anlatmakla yetinmiyor, haklarında yazılanları da okuyor. Bu iki hükümdar hakkında, Arapça, Farsça ve Osmanlıca yazılmış ne kadar kitap varsa hepsini getirtmiş, onları hem okuyor, hem de her meclis ve divanda, her toplantı ve toplulukta onlardan bahsediyor. Kuşkusuz bu durum sebep-

siz değil; hem Iskender, hem de Selahattin, çok genç bir yaşta, ülke ve ahalilerinin çok karmaşık bir dönemden geçtiği bir anda, hükümdarlık tahtına oturmuşlar. Tahta çıktıkları dönemde de kimse onlardan bir şey beklememiş, ancak onlar hükümdarlıkları, idare ve icraatlarıyla büyüklüklerini, sadece dostlarına değil, cümle düşmanlarına da ispat etmişler. Yani sadece ülke ve ahalisinin birliğini sağlamakla kalmamış, seçkin hünerleriyle yeni bir cihan yaratmış ve o cihanın büyük hükümdarları olmuşlar; sadece kendi halkları değil, aynı zamanda diğer insanlar da, onların adı üzerine yemin etmiş... Bu iki hükümdarın tecrübe ve anıları, Mir'inkilerine çok benziyordu.

Büyük İskender, Selahattin Eyyubi ve Mir... Kuşkusuz Mam Sefo'nun onlardan söz ettiği gün, yeni olayların Mir'in kaderini Selahattin Eyyubi ile Büyük İskender'in kaderine yaklaştıracığını, Mir'in sürgün diyarı Girit'te Büyük İskender'i daha iyi tanıyacağını, ömrünün sonlarında Şam'da, mezarında uyuyan Selahattin Eyyubi'ye konuk olacağını, onun mezarından birkaç adım uzaklıkta, vatan hasretiyle kavrulmuş bir halde rahmet toprağına uzanıp ölüm uykusuna yatacağını hiçbirimiz bilmiyorduk. Takatım yeter ve *Yezdanê Dilovan* izin verirse eğer o günlere de geleceğim, fakat şimdi sözümüzü bitirelim, Mam Sefo ve hizmetçilere dönelim tekrar.

İyi talihime bakın ki, Mam Sefo henüz Büyük İskender ile Selahattin Eyyubi'nin hayatı, seferleri, fetihleri, savaş ve ölümlerinden söz etmeye ve akşamı geceyarısına çevirmeye başlamadan önce, Allah razı olsun, bir hizmetçi balkonun kapısında görünerek sofranın hazır olduğunu söyledi. Hizmetçinin sözüyle birlikte, yüzümde beliren bir memnuniyet ifadesiyle, dikkatim gelen kızın üzerinde, aniden ayağa kalktım. Ancak Mam Sefo elimden tuttu, beni oturttu, kendisi ayağa kalktı.

Peki kızım, birazdan geliyoruz, dedi kıza ve içeri geçti.

Mıgo, ulan koca göbekli, daha fazla dayanamıyorum, altıma işeyeceğim, diye sert bir ifadeyle Mıgo'ya söylendim. Mıgo bana cevap vermedi, sadece güldü, buyur, kalkabilirsen kalk der gibi.

Mam Sefo elinde küçük bir bohçayla yanımıza dönüp kürsüye oturdu. Hayır, gideceğimiz yoktu, daha oturacaktık!

Bıro, bu senin için, dedi Mam ve bohçayı bana verdi. Musul'dan, Ester'in babasından gelmiş. Ester'den haber ulaştırdım babası Yakup'a. Onlar da, selamlarıyla birlikte sana ve Ester'e bu bohçayı yolladı. Yemekten sonra Mir'in kasrına gideceğim, fakat yemeğe inmeden önce, sizi buraya niye çağırdığımı anlatmalıyım. Elbette size anlattıklarımın, büyük bir savaşın yolda olduğunu, büyük hazırlıkların yapıldığını biliyorsunuzdur artık. Anlattığım nedenlerden dolayı Mir'i terk etmek bana yakışmaz, ömrümün sonuna kadar yanında kalacağım. Ben zaten ömrümü tamamladım, artık ölüm nereden gelecek, keyfi bilir. Nereden, nasıl gelecek bilmiyorum, fakat ondan korkup kenara çekileceğime onu ve bana giydireceği kefeni bekleyeceğim. Size gelince, uzun bir hayat bekliyor sizi, bunun için sizden üç isteğim var; Bıro, senden istediğim, Ester biraz iyileşir iyileşmez, durma buralarda, daha fazla beklemeden kızı da alarak Musul'a Yakup'la Bedros'un yanına git. Orada başınıza bir şey gelmez, dostlarımız çok orada, orada hayata yeni bir yön ver. Mıgırdıç oğlum, senden de istediğim şudur; bir an önce malımızı mülkümüzü, koyunlarımızı, davarlarımızı sat, karını, çocuklarını ve kız kardeşini, hizmetçilerle birlikte al, dayılarının ülkesi Van'a göç. Üçüncü isteğime gelince, size vasiyetim olsun, ortalık biraz durulunca birbirinizin izini sürün, birbirinizi bulun, birbirinize yardımcı olun ve birbirinizi unutmayın. Bu sözümü küpe yapıp kulağınıza takın, su içtiğiniz pınarı taş atıp pisletmeyin. Kimsenin iyiliğini unutmayın, unutmayın; iyiliğe iyilik yiğidin işi, iyiliğe kötülük eşeklerin işidir. İyi insanları unutmayın, unutmayın; unutmak en büyük kötülüktür.

Hey uzak görüşlü güzel amcam benim! Hey gidi seni hey! Aziz dinleyiciler, şimdi yüreğim hüznle dolu, gerçekten de kulaklarıma birer altın küpe olarak asılı kalmış Mam Sefo'nun

sözlerini hatırlıyorum. O, yola çıkmış olan savaşı görmüş ve vasiyetini bize söylemişti, ancak binlerce yazık ki, o vasiyeti yerine getirmeye hiçbir zaman fırsatımız olmadı.

KADİM AYETLERDEKİ VASIYETLERİN SESİ, eğer sözü yine Ester'in durumuna getirecek olursak, Apê Yakup'un Musul'dan gönderip Mam Sefo'nun bana teslim ettiği bohçadan yükseliyordu. Geceyarısı kuytuluk yerlerden geçerek eve geldim. Uyuyan Ester'in başucunda duran Gurzo yanımda, ortalığı hafifçe aydınlatan kandil ışığının altında, Musul'dan gelen bohçayı açınca, ilk gözüme çarpan şey bir mektup oldu. Uzun ve ince bir kâğıda yazılmış olan mektup, bohçanın içindeki şeylerin en üstündeydi. Arapça yazılmış mektup, imzasızdı, ancak "aziz kardeşim" cümlesiyle başlayıp "aziz kardeşin" cümlesiyle bittiği için Bedros'un yazdığı anlaşılıyordu. Bedros'un iri harflerle yazılmış uzun mektubu teşekkür ve minnettarlıkla başlıyor, ricayla son buluyordu.

Şüphesiz ortaya çıkan gelişmeler, yaşanan katliam, annem ve kız kardeşim Sarah'ın öldürülmesi canımızı çok acıttı, diyordu mektubunda. Böyle olmamalıydı, binlerce yıldan beri bir arada yaşamış olan, aynı mekânlarda dünyaya gelen, aynı sofrada yiyip içen, aynı toprağın üzerinde hayat sürdürüp göçen, aynı toprakta yatan, komşu, hısım olan Kürtler ve Nasturiler kendilerine hakim olmalı, aralarındaki anlaşmazlıkları gaddar bir savaşa dönüştürmemeli, atalarının yurtlarını kan gölüne çevirmemeliydiler. Ülke toprağı sadece Kürtlerle Nasturilere değil, herkese yeter. Çoğu şeyde olduğu gibi insan, çoğu zaman bedbaht olayların da önüne geçemiyor işte, her zaman bazı şeyler, bazı tezgahlar, bazı güçler ve insani duygulardan daha güçlü olan bazı kimseler, insanın yoluna kötü şeyler çıkarıyor ve insanlığın yok oluşuna sebep oluyorlar.

Mektuptan belliydi ki Bedros, Dicle nehri üstünde yaptığımız yolculuktan bugüne kafasını ilim, felsefe, kitap ve tasav-

vufra çok meşgul etmişti. Ölen annesi ve kız kardeşi ile yaralı kardeşi hakkında bir mektup yazdığı halde, içinde "insanların kardeşliği" gibi, hayatta fazla bir şey ifade etmeyen cümlelere, ilmi, edebi sözlere, güzel belagata ve bilgece şeylere yer vermişti.

Şüphesiz benle babam sana, Mam Sefo'ya ve Mıgo'ya minnettarız, bütün tehlikelere rağmen kalkıp ta o virane Hakkari ülkesine gidip Ester'i ölümden kurtardın, diyordu mektubunda ve sürdürüyordu: Katliamdan artakalmış, ölen anne ve kız kardeşimden ayrı düşmüş küçük kız kardeşim Ester, evin gülü, ailenin tatlı dili, dini cemaatimizin türkücüsüdür. Bülbülün sesini andıran sesi hâlâ kulaklarımda, diyerek şu anda sessizce, kendinden geçmiş bir halde yatakta uyuyan kız kardeşini anlatıyordu Bedros. Nasturi cemaatimizin ilahileri, Ester'in sesiyle ilahi olup, yeryüzünde Mesih'in İncil'inden başka sığınacak hiçbir şeyleri olmayan biz zavallı Nasturilerin ruhuna nüfuz ediyordu. Ester'in sesi, matemlerin ilahileri, düğün derneklerin türkü ve şarkıları, ruh ve yüreklerin ilacıydı. Onun için senden ricam aziz kardeşim, bize ulaşan haberlere göre ölümle kalım arasında gidip gelen yaralı kardeşimle konuş, güzel dilinle oku, türkü söyle durmadan, yorulmadan; ona kendi türkülerini söyle, bu mektupla gönderdiğimiz İncil'den parçalar oku, atalardan, devir devranlardan, aşktan ve âşıklardan söz et ona, istediğin zaman bir ipek yumuşaklığına, kadife sıcaklığına benzeyen yumuşacık sesinle ağıtlar söyle, dini methiyeler oku, ayet ve hadisleri teker teker dile getir ona. Sözü her zaman her şeyin üstüne koyan kız kardeşime, senin sözlerin ilaç gibi gelecek biliyorum, anlat ona ki iyileşip bize tekrar geri dönsün. Söz kardeşim, söz... Göz, nasıl gözün aynasıysa, söz de öyle kalbin aynasıdır.

Mektubun bir yerlerinde Bedros, Ester'in ses ve avazından, giyim kuşamından, oturup kalkmasından, sevdiği yemeklerden de söz ediyordu. Sebeplerle ilgili bir bilgi olmadığı halde Bedros'un mektubu sayesinde Ester'in renklerden en çok yeşil, kırmızı, sarı, beyaz ve moru, yemeklerden Hakkari'ye özgü bir

yemek olan gulûl'u,* seslerden suyun sesini, tatlılardan incirle ceviz içini, meyvelerden üzüm, dut ve narı, kitaplardan İsa Mesih'in İncil'ini, sözlerden ezbenî û ezxulam'ı,** ışıkların içindedeki kandil ve mum ışığını sevdiğini öğrendim. Kilisenin dili olan Aramice ve günlük dil olarak da Süryanice ve Arapça biliyor, Farsça'dan biraz anlıyor, Hakkari'nin berrak Kürtçesini de çok iyi konuşuyordu. Hayatı boyunca Hakkari ülkesinden başka bir yer görmemiş, Hakkari'nin dağlarını, koyaklarını, orman, mağara ve vadilerini mesken edinmiş, ne dünyanın malını mülkünü tanımıştı, ne de hayatı idame ettiren parayı pulu. Rahibe olmadığı halde, bir rahibeden daha saf, daha temiz olan Ester, dipsiz vadilerin kimsesiz geyiği, derin koyakların tatlı dilli bülbüldür, diyordu Bedros onun için.

Ester, dedim ben de, gözlerimi ondan ayırmadan, geceyarısı başucuna oturmuş, sağ elim boynumdaki Melek Tavus işlemeli kolyemin üstünde, Bedros'un yazılı sözünü sözle tekrarladım, unutulmuş ülkenin ağaçlarına, ormanlarına tünemiş olan bülbül, başı göğe eren dağların ceylanı, dağların, mağaraların kuytuluk yerlerine inşa edilmiş kiliselerin sesi, Apê Yakup'un kızı, kardeş Bedros'un kız kardeşi, Keldani katliamından artakalmış güzel, evimin yaralı, kaderimin ve *Yezdanê Dilovan'*ın bana yadigârı...

Bohçada başka şeyler de vardı; kırmızı bir dantel mendil, bir sac ekmeği, renkli iki ince fistan, iki beyaz içlikle iki don, bir çift altın küpe, nakışlı bir gümüş yüzük, gümüş iplikle dokunmuş bir zincir, yeşil bir boncuk, mercana benzeyen taştan bir yumurta, bir küçük İncil, anlamadığım bir küçük manzume kitabı, siyah bir tahtaya işlenmiş, renkli kalemlerle çizilmiş bir İsa Mesih tasviri, bir el büyüklüğünde gümüş bir haç, gümüş bir su tası, demirden küçük bir buhurdanlık, demirden siyah bir şamdan.

* Gulûl: Hakkari yöresinde ayran ve pirinçle yapılan, piştikten sonra ortasına tereyağı dökülerek yenen bir yemek. (ç.n.)

Ezbenî û ezxulam: Kendinden büyüklere karşı, "efendimsin, kölenim" anlamına gelen bir karşılık verme sıfatı. (ç.n.)

Bir anda karşıma çıkan ve Cizre'deki naçar hayatıma ortak olan Ester, şimdi bohça ve içindeki mektup sayesinde bir hüviyete bürünmüş, bir tarihe sahip olmuştu. Artık birçok özelliğini biliyor, anlam veremediğim birçok şeyini tanıyordum. Fakat her yeni şeyin, hem etrafa bir ışık saçması, hem de bir takım gölgeler yaratması gibi, bohça ve mektup, aydınlığın yarattığı gölge misali, bazı yeni sorular da ortaya çıkarmıştı; hiç bilmediğim kadim Süryani dilindeki İncil, ince deri sayfalara, çok küçük harflerle yazılmıştı. Küçük kitap da hiçbir anlam veremediğim, ne olduğunu bilmediğim, karmakarışık bir el yazısıyla yazılmıştı. Ester'e İncil'i nasıl okuyacaktım? Öteki kitabın ne olduğunu kimden öğrenecektim? Ve bohçadaki bazı şeyler niçin yollanmıştı, bütün bunların anlamı neydi? Galiba bütün bu soruların cevaplarını bulmak için yine Mam Sefo, Mıgo ve Ermeni cemaatine başvurmalıydım.

Ancak ertesi gün, güneş Cudi'nin doruklarından doğup Dicle sularını altın sarısı bir renge büründürdüğü sabah vakti, Amojna Reşê'nin ayak sesleri ve dırdırıyla uyanınca, gece aldığım kararımdan vazgeçtim. Mektup ve bohçanın heyecanı, kambur, ekşi suratlı ve katran bıyıklı, her zaman, her yerde, her sorunun cevabını bilen Amojna Reşê'nin varlığını unutmuşum. Doğru veya yanlış, sadece sözleriyle değil, hayatıyla da masal ve rivayet dünyasında yaşayan, o dünyanın diliyle konuşan Amojna Reşê, günlük hayattan uzak, ruhani dünyaya yakın her şeyi biliyordu. Hâlâ haftada iki-üç kez eve geliyor, Ester'e bakıyor, yaralarına ilaç sürüyor, bazen dua ve hadislerle, bazen de küfür ve beddualarla evi derleyip topluyor, bize yemek yapıyordu. Eve her gelişinde, benimle ilgili ağızından tek bir tatlı söz çıkmadığı halde, biraz kuru üzüm, birkaç tane kuru incir, biraz kuru dut gibi tatlılar getirerek, beni de unutmadığını hissettiriyordu. O gün de, her zaman olduğu gibi dudaklarından eksik olmayan beddualarla, küfürlerle eve gelmiş, ortalığı süpürüp toplamıştı. Heme'nin osuruk kokusuyla her daim berbat kokan, daha sonra yaratıcılı-

ğının mekânı haline gelen, çocukluğumuzun geçtiği odayı şimdi Ester'e bırakmış, ben de Cizîra Botan ülkesinin en namlı çobanı, sade sözleri ve güzel kavalından çıkan nağmeler eşliğinde beni büyütmüş olan Apê Xelef'in odasına yerleşmişim. Ancak Amojna Reşê için odalar arasında herhangi bir fark yoktu, istediği zaman istediği yere giriyor, her odayı istediği gibi karıştırıyordu. O gün, odama girip ortalığı toparlarken, kendince dırdırına başlayınca, karmakarışık bazı sözleri geldi kulağıma:

Kahrolasınca hâlâ uyuyor! Öğlen olmuş, hâlâ kokuşmuş yatağında taşaklarını okşuyor. İpini koparmış tembel, rüzgârla bile yalan dolan yarıştıran adam!

Günaydın Amojnê, tatlı dillim benim, dedim don fanilayla yataktan çıkarak.

Edepsiz! Günaydın mı? Güneşin nereye vardığından haberin var mı? İyi akşamlar serser! Böyle dal taşak bir kadının yanında dolaşmaya utanmıyor musun?

Fakat Amojnê, diye başladım, ancak yüzümde beliren bir te-bessümle konuşmaktan vazgeçtim. Şimdi kara bir hamamböceği gibi görünen Amojnê, belli ki kendini hâlâ kadın sanıyordu! Bir sürü dırdırdan ve yalancı öfkesi biraz dindikten sonra, başucumda duran bohçayı açtım, ona bohçadan ve mektuptan söz ettim.

Yardıma ihtiyacım var, dedim yumuşak bir sesle. Bu kitaplar, bu eşyalar neyin nesidir?

Merakla, sessizce bohçaya ve içindekilere göz gezdirdi.

Şimdi vaktim yok murdar herif, dedi asabiyetle. Bu zavallıyı aşıktan, pislikten öldürdün. Bekle. Şu zavallıyla işimi bitirinceye kadar bekle.

Nazlanmalarına, asabi söylenmelerine alışkındım, benim yetime onu tanımayan biri olsaydı, Amojnê'yi mirliğin bütün işlerini omuzlarında taşıyan, başka hiçbir işe vakti olmayan bir hanımağa sanırdı. Cevap vermedim, Ester'in odasına girince, ben de *şal û şepik*'lerimi giydim, kapı önünde elimi yüzümü

yıkadım, bir tas su içtim, tütün torbamı ve çakmağımı alarak, Gurzo'yla birlikte dışarı çıktım. Evin köşesinde duvar dibinde etrafıma bakmadan uzun uzun işedim, sonra tekrar kapının önüne döndüm, gözlerimi kapattım, yüzümü güneşe çevirerek, duvar dibinde, güneşin vurduğu yerde, önümde altın sarısı hafif dalgalarıyla halaya durmuş nehre bakarak yere çömeldim.

Akşamüzeri, güneş karış karış batmaya hazırlanırken, yatağa uzanmış, gözlerim kapalı, yeni dönemi anlatan bir türküye dönüşmesi umuduyla usul usul sözü söze eklerken, Amojna Reşê bulunduğum odaya girdi.

Kahrolasica, diye bağırdı odaya girer girmez. Bu zavallıyı öldüreceksin, keskin kılıç öldürmedi onu, ama böyle giderse, sen yalanlarıyla, serseriliğinle mezara göndereceksin. Ulan, biraz kıza bak, ekmeğini suyunu ver, etrafını topla, Gurzo'nun bokunu kızın odasından temizle. Hiç burnun sürtmeyecek mi, hiç utanmayacak mısın ulan?

Amojnê, dedim, Amojnê burnum...

Sözümü bitirmeme izin vermedi, sanki biraz önceki sözler onun ağızından çıkmamış gibi hem sesini, hem de mevzuyu değiştirdi.

Haydi bohçayı getir de, bakalım.

Yüzümde belirgin bir asabiyetle bohçayı açınca, o da gelip yanıma, yatağa oturdu, büyük bir dikkatle, bohçadaki her şeye teker teker baktı. Bir süre her şeyi inceledi ve yine bir bedduayla konuşmaya başladı:

Sağ gözün de aksın e mi, kör herif. Bunların ne olduğunu bilmiyor musun? Don fanila, senin de yaptığın gibi giymek içindir. Mendilin iki anlamı var; tıpkı don fanila gibi hem ihtiyaç giderir, hem de barışın ve kardeşliğin sembolüdür. Efsaneye göre, bütün dinlerin sembolü olan, senin de adını aldığın İbrahim Peygamber'in böyle bir mendili vardı ve Muhammed Peygamber de, mukaddes kitapların, Müslümanlarla bir arada yaşayan Hıristiyan cemaat ve ahalisinin kardeşliğini pekiştirmek için

böyle bir mendil sunmuş onlara, onlar da o mendili sürekli korumuş, her zaman, her yerde anlatmışlar. Sac ekmeğinin anlamı hayattır. Bizim zavallımız da yeniden hayata dönmüyor mu anlayışsız adam? Küpe, yüzük, zincir, altın ve ziyet, Keldanilerin varlığı ve saygıdeğerliğinin sembolüdür, çünkü Yahudilerimizi saymazsak eğer, doğu ülkesinin en usta kuyumcuları Keldaniler, Asuriler, Süryaniler, Nasturilerdir. Altın, gümüş ve demir işçiliği Keldani atalarının mirasıdır; altın ve gümüşü olmayan kız, onlara göre çıplak sayılır. Boncuk, göz nazarına karşı bir tedbirdir. Boncuk, serünekine benzer kem gözleri kör eder. Yumurta, sen de dahil olmak üzere herkes bilir ki, doğuda dinin sembolüdür, bağında sabır, metanet, şefkat ve merhamet taşır. Öyle değil mi?

Amojnê, hem eşyaları teker teker eline alıp bakıyor, hem de durmadan konuşuyordu. Söylediği şeylerin kaçta kaç doğrudu, kaçta kaç rivayetti, kaçta kaçını kendisi uyduruyordu bilmiyordum, ancak sesimi çıkarmadan anlattıklarını dinliyordum. Çünkü biliyordum; en doğru şeylerin içinde rivayet, hayal ve uydurma, en rivayet olan şeylerin içinde de mutlaka doğru olan bir şeyler vardı. Üstelik sözün sahibi Amojna Reşê gibi biriyse, o vakit doğru ve hayali olanı birbirinden ayırmak bir hayli güçleşiyordu.

Kısa bir süre soluklandıktan sonra devam etti: Kör herif, baksana bu kitap İncil'dir, İsa Mesih'in İncil'i, fakat tamamı değil, birkaç parçası. Yanılmıyorsam dili, kadim Aramicedir, İsa Mesih'in konuştuğu dil yani. Zaten İncil'in anlamı da müjdedir, öyle görülüyor ki kızın sahipleri, hayata dönüşünün müjdesini veriyorlar, her çeşit müjdeden uzak kalmış lanet olası Cizîra Botan ülkesine. Bu kitap hangi dildir bilmiyorum, gözlerim harflerini de seçemiyor, ancak içinde geçen tanıdığım harflerden çıkardığım kadarıyla, Yunus ve Ninova'dan söz ediyor, belki de içinde eski Keldani hadis ve ayetleri vardır. Tas, kandil, buhurdanlık ve şamdana gelince, onlar kilisede yapılan ibadetin araçlarıdır. Ulan salak kör, Hıristiyan dinine inanmış bir Keldani

masumu, dipsiz bir vadinin içindeki yanık kiliseden alıp evine getirdiğinde, onunla birlikte bütün bir kiliseyi de evine getireceğini kestiremiyor muydun?

Hayır, dedim sessizce. Kestirseydin veya bilseydin de gam yemezdim, yine de kızı orada kanun ve ölümün içinde bırakmazdım. İnsanlarımız inançlarının, duygu ve düşüncelerinin esiridir. Amojnê, onun için nerede bir Allah'ın belası varsa, gelip bizi buluyor, onun için bana göre insan duygularına teslim olmamalı, tam tersine onlara egemen olup paslı zincirlerini kırmalı.

Yine abuk sabuk konuşmaya başladın, dedi, evinin bütün eşyası olan, toz, kurutulmuş bitki, otla çiçek, fanıla fistan, para ziyaret, kâğıt hadis, ekmeğe soğanın tıktırıldığı torbasını aldı, ayağa kalktı, bu tür abuk sabuk laflara karnım tok, haydi bana eyvalah, gözden irak olmak iyidir. Bu masuma iyi bak geberesice, iki göz olmasa da Allah tek göz vermiş sana, ona iyi bak, yoksa sağ gözüne de kara sular iner ona göre.

Deli Amojna Reşê'nin bu söyledikleri bir şaka mıydı, yoksa onlara gerçekten de inanıyor muydu? Bu sorunun cevabını bilmiyordum, ancak bana, hayatımda kızıdan başka bir şey kalmamış gibi geliyor, ondan başkasını düşünmüyorum, elim neredeyse başka bir şeye varmıyordu. Evet, bana göre kız, sessiz varlığı, sonsuz uykusu, acı veren iniltisiyle beni, yüreğimi, beynimi tamamen kuşatmıştı. Neredeyse onun varlığının kölesi olmuşum. Bedros'un mektubunda geçen, Ester'in en sevdiği kelimelerden biri olan ezbenî, naçar evimde, görülen tek doğrum haline gelmişti. Hakkari ülkesine gidiş, katliama yaptığım şahitlik, Ester'in bulunuşu, buraya getirilişi, gizli yeni hayatım, bütün bunlar yeni şeylerdi; diyebilirim ki, karanlık bir dönemin yeni adımlarıydı ve o zamana kadar deli ve saldırgan ruhumun hiç tanık olmadığı korku, kuşku, tedirginlik ve evham, hep birlikte, hayatımın temelleri haline gelmişti. Ancak korku, kuşku ve tedirginliğin yanında, yine o zamana kadar tanık olmadığım, heyecan, merak, şefkat, merhamet ve biraz da aşktan oluşan sıcak ve yumuşak

bir duygu her yerimi sardı. Hatta şunu bile söyleyebilirim; bu yeni duygu yüreğimi kuşatarak, Apê Xelef'in kavalı, Medresa Sor'un hadisleri ile Mam Sefo'nun kütüphanesinde edindiğim terbiyeden farklı bir biçimde yüreğimi terbiye etmeye başladı. Hayır, eğer bu terbiye biçimlerinin farklılığından söz edersem, aslında çok farklı şeyler değildi, çünkü kaval da, hadis ve kitaplar da buna benzer duyguları anlatıyorlardı; biri söylüyor, biri anlatıyor ve biri de yazıyordu. Ester'in gelişiyle birlikte, sözlü ve yazılı anlatımla duyup okuduğum hisler, bir anda hayatımın doğruları haline gelmişti; sözlü ve yazılı anlatımla öğrendiğim, yüreğimin bir yerinde saklı tuttuğum duygular, bir anda bir kor parçasına dönüşüp yüreğimi, ruhumu yakmaya başlamıştı. Okuduğum sayfaların arasında benimle konuşan, şimdi adını hatırlamadığım o sayısız âlim, yazar ve filozoflardan biri, kir ve toz arasında kalmış bir sayfada, yanılmıyorsam eğer, aşağı yukarı şuna benzer bir şey söylüyordu; sadece kitap sayfalarından oluşan bilgi ve duygu ruhsuzdur. Ester'in gelişiyle, canlı bilgi ve duygu, yüreğin ateşiyle oluşuyordu. Duygu ve bilginin ruh kazanması için, önce yürek ateşin yalazlarına kapılıp yanmalıydı.

Karanlık, korku, kuşku ve tedirginlik dolu yeni hayatım, aynı zamanda içimde alevlenen, ancak benden başka kimselelerin göremediği berrak bir aydınlıkla da şavkıyordu. Karanlık, aynı zamanda aydınlık; acı keder, aynı zamanda şefkat; hüznün ve elem, aynı zamanda merak; İnilti, aynı zamanda aşk damlaları; yara ve yaranın verdiği acı, aynı zamanda şefkat, şefkatin verdiği utanma hali.

Yüreğin ve ruhun halinden anlayan gençler, durmadan tekrarlandığı gibi, aşk, coşkunun damlalarıyla yeşermiyor mu? Şavkın, merakın, şefkatin ve utanma halinin damlalarıyla sulanmıyor mu?

Karanlık ve aydınlıktan müteşekkil yeni hayatım, çok farkında olmadığım halde, dengbêjlik hayatımın usul ve âdetlerine de yakışıyordu. Çoğu zaman, ne benden, ne de duygu ve düşünce-

lerimden haberi olmayan Ester'in başucunda, yüreğim büyük bir korku ve kuşkunun girdabına kapılmış bir halde, dengbêjlik hayatımı, Dicle türkümü, yeni türkülerin yeni seslerini, Cizre ahalsinin gözünde beş mecdiyelik değeri olmayan böyle bir hayatın hedeflerini düşünüyor, arada bir, Gurzo'yu bile irkilten yüksek bir sesle kendi kendime şuna benzer şeyler söylüyordum:

Bıro, sözün ve yüreğin delisi, ölmeden önce Dicle Türküsü'nü bitirmelisin, yeni döneme ait yeni sözler bulmalı, onları olgunlaştırıp örmeli ve onlarla yeni dönemin yaralarının acısını, dert ve elemelerini, karanlık dönemin korku ve kuşkularını, çaresizlik ve kınkıklarını dile getiren yeni türküler yaratmalısın; ölümlerin, cinayetlerin ve katliamların üstünü örten sessizlik perdesini yırtmalı, yüreğindeki aydınlıkla, ruhuna sinen korku ve kuşku-dan kurtulmalısın, sadece kendi ruhunu değil, aynı zamanda beylerin ve ağaların dalkavuk dengbêjlerinin sesinden başka ses duymayan çevrenin ruhunu da diriltmelisin. Kirli döneme tanıklık eden, Cizîra Botan ahalsine yasaklanan dizelere, ölümü, dert ve elemeleri anlatan sözlere sığınmalı, ölümlerden yadigâr kalan o sade ve berrak sözleri nakış gibi işleyerek türküler yakmalısın. Evet, bana öyle geliyordu ki, o günlerde her yerimi sarmalayan yeni hayatımın korku ve kuşkuları, akıl kârı olmayan dengbêjlik hayatıma uyuyordu; ötekilere benzemeyen, bir tek kendi yüreğinin egemeni olan, bütün diğer dengbêjlerden çok farklı olmak isteyen bir dengbêjin, kendi sezgi ve sedasıyla, kendi nefesi ve avazıyla diğer bütün seslerden ayrılan sesi; yazılı ve sözlü anlatımın ezberlenmiş ruhsuz sözleriyle değil, canlı anlatımın kaynağı olan yüreğin ve ruhun yakıcı alevleriyle oluşan anlatımı. Yeni türkülerimin temel direği haline gelmesi gereken bu sözler, aynı zamanda korkularımı da göstermeliydi; huzursuz uykularımdan, karanlık rüyalarımın, Ester'i kaybetme duygusundan, kan damlayan kılıcın ağzından, soluğumuzu kesen gözü dönmüş kan içicilerin naralarından oluşmuş korkularım. Alların bildiğini sizden niye saklayayım, korkuyordum ve kâbus dolu rüyalarım

bunun şahidiydi; rüyalarımnda bazıları, bazı yüzler, bazı sesler, bazı güçler geliyor, hançerle dilimi kesiyor, beni dilsiz koyuyorlardı; bazen de, benden başka hiç kimsenin işine yaramayan kitaplarımı alıp yakıyorlar, çocukluğumdan kalan kavallarımı kırıyor, benden başka kimsenin içinde oturamayacağı harabe evimi yakıyorlardı. Bir dengbêjin başına gelebilecek en büyük felaket, onun dilini yok etmek, onu sözden mahrum bırakmak, aşk ve şefkatten uzaklaştırmak değil mi?

Şimdi sözünü ettiğim korku daha önce de vardı, fakat Ester'in gözlerinin açılmasıyla birlikte bu korku daha da güçlendi. Amojna Reşê'nin hüneri, şifalı otları ve ilaçları sayesinde Ester gözlerini açtı; gözleri, yüzümdeki yara, yerinde olmayan kör gözüm ve esmer çehremle karşılaşır karşılaşmaz, bir anda irkildi. Derinden inledi ve yüzünü gayri ihtiyari öte tarafa çevirdi. Uzun bir süreden beri, ölümle kalım arasında gidip gelmiş, bir mucizeyle hayata dönmüş olan Ester, nerede olduğunu ve hangi yastığa baş koyduğunu anlamak için gözlerini açmıştı. Gözlerini yummadan önce, sanırım en son kanlı kılıcı görmüş, kan döken katilin narasını işitmiş, kılıcın vücuduna işleyen ince sızısını hissetmişti. Şimdi, sabah güneşinin aydınlattığı harabe bir evde gözlerini açıyor ve karşısında hiç tanımadığı, kılıç yarasının yamalı bir beze benzettiği, ister istemez ona aldığı darbeleri hatırlatan bir yüzle karşılaşılıyordu.

Korkma Ester, korkma dedim, en şefkatli sesimle, adını tekrarlayarak.

Şimdi dünyasından çok farklı bir dünyada, evine hiç benzemeyen yabancı bir evde, hayatında hiç görmediği tuhaf bir adamın karşısında olan Ester'in gözlerini açmasına, benden ve sesimden çok, sevgili Gurzo yardımcı oldu. Ester, Gurzo'nun yaşlı bir kadının ağıtına benzeyen sesi ve sıtma nöbetine tutulmuş gibi titreyen yüzünü yalayan meşhur dili sayesinde biraz sakinleşti, yine gözlerini açarak küçük odayı incelemeye başladı. Hayatının hepten altüst olduğunu ve şimdi bambaşka bir yerde,

düşmanların bulunmadığı, belki de dost bir yerde bulunduğunu anlamıştı. Gözleri odanın her tarafını taradıktan sonra, önce parmaklarını, sonra iki elini yorganın altından çıkararak elini ağır ağır Gurzo'nun başına götürdü ve uzun parmaklarıyla okşamaya başladı. Uzun bir süreden beri yatakta sessiz sedasız uyuyan kız, yavaş yavaş hayata dönüyor, karanlığın derinliklerinden bu dünyanın aydınlığına geliyordu; elleri ve uzun parmakları oynuyor, göz kapakları açılıp kapanıyor, kolları yataktan aşağı sarkıyor, uzun boynu hareket ediyor, dudakları bir şeyler söylüyor, kafası kalkıp iniyor, bedeni kıpırdıyordu. Yüzünü ve bedenini kül rengine dönüştürmüş olan çekilmiş kanı, şimdi tekrar damarlarına geri dönüyordu; güzel bedeni, kolları, boynu, yüzü, dudakları ve alnı, ağır hareketlerle yavaş yavaş renk değiştiriyordu.

Eski zaman dengbêjlerinin deyimiyle berrak bir dolunaya benzeyen yüzü, hayatın belirtileriyle yavaş yavaş renk değiştiriyor, yanakları, alnı, dudağı ve ağzı pembeleşmeye başlıyordu. Sarı uzun saçları, kâh omuzlarında, kâh yastığın üstünde, güneşin ışıklarıyla parıldayan Dicle'nin dalgaları misali parlıyordu. Yumuşakça, meraklı bir edayla etrafı kolaçan eden kocaman mavi gözleri, insanın aklına engin gökyüzünü düşürüyordu. Dicle'nin suyu ve Amojna Reşê'nin elleriyle katliamın pisliğinden temizlenmiş olan tertemiz bedeni, sigara kâğıdı gibi apak görünüyordu. Bir insanın yaşayabileceği kötü ne varsa, her şeyi ömrünün baharında yaşamış olan bu gencecik kız acaba kaç yaşındaydı? On sekiz, on dokuz, yirmi mi? Belki de yirmi küsur, ama daha fazla değil. Sarı saçlı, mavi gözlü, ince belli, uzun boylu bir kız. Ve ben, siyah saçlı, esmer tenli, kalın belli, kör gözlü, yaralı yüzlü, yamalı elbiseli, belki de mahçup... Dünyanın bütün pislikleri, kılıcın zulmü, tüfeğin kavli ve insanın çaresizliği karşısında mahçup... Ben ve o, benle onun hikâyesi, *şevbuhêrk*'lerimizin mevzuu, gecelerimize konuk olan o hikâyenin sözleri...

Siz istediniz, ben başladım.

Siz istiyorsunuz, ben de devam edeceğim.

Bir katliamdan artakaldığı, annesi, kardeşi ve akrabaları kan dökücü silahların gazabına uğrayıp kılıç darbeleriyle öte dünyaya göçtükleri halde, alnındaki iki derin çizgiden başka, yüzünde bu katliama dair hiçbir iz yoktu. Çekici ve güzel yüzü, henüz yazılmamış tertemiz bir kâğıt gibi bomboştur. Kandil ışığında bir meleğin incecik yüzüne benzeyen yüzü ve gözlerinden hiç eksilmeyen korku ve kuşku, ömrünün baharında korkunç şeyler yaşadığını yine de hissettiriyordu. Hareketlerinin ağırlığı, yüzündeki sükûnet ve bakışlarındaki sıcaklık, açlık ve susuzluk, kan ve ölüm, yıkım ve çaresizlik, horlanma ve hakaret gördüğünün belirtileriydi. Hayatının bu demlerinde aşk hayallerini, sevginin coşkusuyla yaşamayı, evinde sevdiğiyle, çocuklarıyla, sevişme sonrası basan terle son bulan geceleri düşünmesi gereken kız, kanın buğusuyla karanlık bir ölüm dünyasına dalmıştı ve belki de bu yüzden gözleri seçilebilir bir kederle, şimdi bu kadar kocaman, bu kadar büyük açılıyordu. Belki de yanılıyordum, ancak hareketlerinden ve bakışlarından çıkardığım kadarıyla, Bedros'un deyimiyle o bir ceylandı, vahşi bir ceylan, kendi ormanları, ağaçları ve çalılarında başka bir yer bilmeyen, ağaçları, ormanları ve çalılarının yanmasıyla birlikte yanmış olan ve o yangından bizzat tanık olmadığı bir olay sonucu, büyük bir tesadüfle kurtulmuş olan bir ceylan. Dağların ve vadilerin ceylanı ömrünün baharında, hayatın en coşkun yerinde, dünyanın bir başka yüzüyle karşılaşmıştı; kin, nefret, zorbalık, tecavüz, kılıcın hükmü ve ölüm. Bakışlarından, o kavurucu, o kahrolası yaz aylarında meydana gelen her şey geride kalmış olsa da, meydana gelen korkunç olayların, yüzünde ve alnında olmasa da, yüreğinde ve ruhunda derin izler bıraktığı anlaşılıyordu; tıpkı benim de taşıdığım ve hiçbir zaman yüzümden silinmeyecek olan izlere benzer bir iz. Beni utanca boğan ve sebeplerini başkasına anlatmaya hiç mecalim olmayan yüzümdeki izler, onun yüreğinin

de, ruhunda oluşan izlerin ne tür izler olduğunu bana anlatıyor, gözlerindeki korkunun sebeplerini de, sağlam gözümle, onun gözbebeklerinin derinliklerinde görüyordum. Mavi gözlerinin derinliklerinde, kör gözümün kabuğunun derinliklerindeki karartıya benzer bir karartı vardı; derin izlere sahip birinden başka kimsenin fark edemeyeceği bir karartı; gür bir ateşten artakalan, kül dolu bir baca ağzındaki ise benzer bir karartı.

Ona her bakışında içim aydınlık dolu bir sıcaklık ve korku dolu üşümeye benzer bir ürpertiyle doluyordu. İnce ve beyaz yüzüne, pak alnına, belli belirsiz gamzelerine, küçük burnuna, kalın dudaklarına, sürekli açık ağzına, yumuşacık, yuvarlak çenesine, uzun boyuna, apak gerdarına bakıp düşünüyordum; acaba kader yoluma aniden çıkmış olan bu kız, hayatın bir süre sonra kaybolacak bir oyunu muydu, yoksa birbirine çok benzeyen iki kaderin kesişmesinin bir işareti miydi? Ona her bakışında içime bir sıcaklık yayılıyor, önüne geçemediğim bir arzu her yerimi sarıyordu; alnundan, kocaman gözlerinden öpmek, altın sarısı saçlarını okşamak, parmaklarımı saçlarında dolaştırmak, ellerimi boynuna götürüp oradan sırtını ve oradan her yerini keşfetmek istiyordum. Artık bana, evime ve yüzüme alıştıktan sonra, yüzünde hafif bir gülümseme belirtmeye başladı; çok kısa süren bu anlarda derin bir bakışla yüzüne, gözlerine ve ağzına bakıyor, hafif gülümsemesine ve doyumсуz suretine türkü yakmak istiyordum. Beni sürekli meşgul edecek, sözleri kendisi kadar sade ve berrak, Musul'dan gelen bohçadaki atalarının vasiyetinin sesini her yere ulaştıracak bir türkü; tıpkı Dicle'nin Türküsü gibi üstünde her daim çalışacağım, sesinin yankısını hayatımın sonuna kadar yüreğimde ve ruhumda hissedeceğim bir türkü.

Özellikle biraz kendine gelip, benle, Amojna Reşê ve Gurzo'yla ilişki kurmaya başlayınca, ona türkü yakma isteği daha da depreşti içimde. Çünkü ağabeyi Bedros'un Hakkari ülkesinin

tatlı dilli güzeli, Keldani cemaatinin bülbülü dediği ve Mıço'yla bana her zaman güzel sesini anlattığı Ester, artık konuşamıyordu. Yaşadığı evin bir dost evi olduğunu anlasın diye, ona dur durak bilmeden kendimi, gençliğimi, Apê Yakup ve Bedros'la çıktığımız Dicle yolculuğunu, Musul'u, Asur'u, Babil'i, Keldanilerin mirasını, Gurzo'yla olan dostluğumu anlattığım gecelerden bir gece, kandil ışığının altında yatağından çıktı, yastığın üstüne oturdu, aradan geçen aylardan sonra ilk defa bir şey söylemeye yeltendi. Ancak ağzından sadece uzun bir hece çıktı: Bırrr..

Evet Büro, dedim. Benim adım Büro'dur. Senin adın da Ester.

Bennn... Bu kez de ağzından sadece böyle bir ses çıktı.

Evet, Ester... dedim, gözlerimde birkaç damla yaşla.

Kelimeleri tamamlayamıyor, ağzından sadece, kelimenin sonunu getirmeyen belli belirsiz sesler çıkıyordu. Yüreğime saplanmış yumruk gibi bir acıyla, benimle konuşsun diye durmadan konuştum onunla, cevap versin diye sorular sordum ona, ağzından kelimeler eksiksiz çıksın diye çarpınıp çabaladım, o da ağzından anlaşılır bir kelime çıksın diye çok çabaladı, fakat heyhat, derin vadilerde kurulu kiliselerin dengbêji, sesini kaybetmişti.

Ester lâl olmuştu.

Onun için lâl olana söz, dilsiz olana dil, sessiz olana ses lazımdı.

LÂL OLANLARIN SESİ DE SESSİZLERİN SESİNE BENZER; içinde bir türlü dışarı vurulmayan bir sürü ses, söz, yakarış, çığlık ve inilti barındırır. Lâl ve sessizlerin iki hayatı vardır; sadece kendi içlerinde yankılanan ses ve duygulardan oluşan gizli bir hayat ile diğer insanlarla sürdürmek zorunda kaldıkları dilsiz ve sessiz bir hayat. Lâl ve sessizler hem sürekli konuşurlar, hem de sürekli susarlar; insanların yanında sesleri duyulmaz, ancak hüznün basınca, yalnız kalınca veya geceyarıları sessizlik her yere hükmünü kurup, dingin gece cümle alemleri koynuna alınca, işte o vakit dilleri çözülür, sesleri çıkar. Karşıdakiyle konuşamazlar,

ancak ruhlarının derinliklerinden gelen dilsizliklerinin sesi, her daim sessizliğin türküsünü söyler. Ölülerin türküsü, geride kalanların türküsü, yaraları ve özlemleri anlatan o türkü, tanyeri atana kadar sürer ve şafakla birlikte kanatlanarak asi yerlere, yüksek dağ doruklarına ve dipsiz vadilere uçar ve yerini tekrar o derin sessizliğe bırakır.

Gün ışığına benzeyen Ester'in yüzünde kılıç yarasının hiçbir izi yoktu, ama o kılıçlar dilini kilitlemişti. Sesi su gibi yumuşaktı, fakat aynı oranda berrak değildi, kelimeler ağzında tamamlanamıyordu veya şöyle söyleyeyim, sesi yeni konuşmayı öğrenmiş bir çocuğun sesine benziyordu. İnsan konuşmayı öğrenirken, her şeyden önce kelimelerin sesini, sedasını ve avazını öğrenir. Her dilin, her sözün, her çeşit konuşmanın bir sesi, bir sedası, bir avazı vardır. Çocuk önce ses çıkarır, daha sonra konuşabilmek için önce birtakım hırıltılar, mırıltılar, inilti çıkar ağzından. İlk defa bir çığlıkla insanın kulaklarına ulaşan o ses, konuşmanın başlangıcıdır; bir inilti veya anne ninnisi gibi duyulan sesin ahengi ise anlamının başlangıcı. Anlatılanlara göre seslerin ustası olan Ester, şimdi yeriden karmakarışık seslere, konuşmaya çalışan çocukluğuna dönmüştü; konuşmayı beceremeyen, kelimeleri bir araya getiremeyen bir çocuk. Hem uyanırken, hem de uyurken sesler çıkarıyordu, ancak neyin sesiydi onlar? Etrafındakilerin düşman olmadığını, yaralarının Amojna Reşê'nin şifalı ilaçları ve şefkatiyle kabuk bağladığını anladıktan sonra daha rahat uyumaya başladı, sakinleşti, huzura kavuştu. Uykudayken, bir yas türküsünün iniltisine veya bir ilahinin ince mırıltısına benzeyen sakin ve yumuşak sesler çıkarmaya başladı. Uyanır uyanmaz da, benimle, Amojna Reşê veya Gurzo'yla konuşmak için çabalıyordu, fakat bunu başaramıyor ve başaramayınca da yüzündeki huzur yavaş yavaş dağılmaya başlıyordu.

Hayır, diyordum o vakitler. Rahatsız olma Ester, sen ölümden döndün, *Yezdanê Dilovan'*a şükürler olsun ki sağsın, sadece bu yeter, sen yaşıyorsun...

Teres kaderim, ses ve avazdan müteşekkil hayatıma bir oyun daha oynamıştı; adını ilk defa, atalarının yurdu olan yarık Ninova'ya karşı durduğum Musul Kalesi'nin burçlarında bir seher vakti duyduğum, o günden itibaren sesini merak ettiğim, türkülerini duymak, iki dengbêj gibi birlikte türkü söylemek istediğim Ester şimdi yanımda, evimdeydi, ancak dilsiz, sessiz ve avazsızdı. O kadar çok dinlemek istediğim sesi kesilmiş, o kadar çok hissetmeyi hayal ettiğim dili kaybolmuştu. Ancak buna rağmen, ona da anlattığım gibi, bu hiç önemli değildi; onu bulmuştum, yanımdaydı ve gelişiyile birlikte hayatım, beyazla siyah arası bir grilik olarak tanımlayabileceğim başka bir renge bürünmüştü. Elbette ona anlatmadım, ancak gelişiyile birlikte yeniden insanlığın haletlerini düşünmeye, önemli ile önemsiz şeyleri ayırt etmeye başladım ve harabe evimin dışında kalan dünyayla ilişkilerimi biraz daha azalttım. Heme gibi bedbaht, cırcır Kamo gibi yalan dolan ve gözü kan bürümüş usullerle kendi doğrularını herkese farz kılan kişilerin, bir karış toprak veya bir çuval buğday için dostlarına ve komşularına düşmanlık besleyen taş yürekli ağa ve beylerin, İslamın şartlarını altıya çıkarmış, namaz kılmaya, oruç tutmaya, hacca gitmeye, zekât vermeye ve kelimeyi şahadet getirmeye kılıç ve tüfeğin hükümünü de eklemiş olanların, Ali'nin külahını Veli'ye, Veli'nin külahını Ali'ye giydiren, boklu götlerinden bile razı olmayıp ona, biraz daha öteye git diyen hacı hocaların yaşadığı o kanlı dünya beni korkutuyordu. Ester'in sayesinde kendimi o dünyadan, tamamen olmasa da bir hayli uzaklaştırdım. Gerçi önceki hayatımda olmayan bir sıcaklık sarmıştı şimdi her yanıma, ancak onun adını henüz koymamış, ne olduğunu çözememiştim; sevgi ve aşk mı? Şefkatle merhamet mi? Görev ve sorumluluk mu? Ne olursa olsun, o sıcaklık, başımı dış dünyanın didişmeleriyle ağrıtmak yerine, türkü sözleriyle, yürekte gelen duygularla, ruhun haletleriyle meşgul etmeme yardım ediyordu. Kızın şahsında kırıma uğra-

mı, annesini, kardeşini ve akrabalarını yitirmiş bir insanı, temel ihtiyaçlarını karşılamaktan başka hiçbir lüksü bulunmayan naçar bir evde, konuşarak değil, bakışlarla sadece korumuyor, aynı zamanda karanlıktan aydınlığa da çıkarıyordum. Eğer ona anlattığım hikâye, türkü ve insani vakalarını saymazsam, aslında bizim konuşmaya hiç ihtiyacımız yoktu, birkaç sigara içimi boyunca başucunda oturuyor, uzun uzun ona bakıyordum. Ona gelince, onun öyle benim gibi dur durak bilmeden takip etmeye, bana Dicle ve Fırat sularını, Babil ve Ninova seyahatimizi hatırlatan mavi gözleriyle Gurzo'ya, bomboş odaya, taş duvarlara bakmaya gücü yoktu; kısa bir bakış attıktan sonra yorgun gözlerini kapatıyor ve tekrar usul usul uykuya dalıyordu.

Bazen, Amojna Reşê'nin, gulûl pişirmesinden ve etrafını temizlemesinden sonra ona, şimdi yaşadığı yabancı şehir Cizre'den, iki kol halinde şehrin içinden geçen Dicle'den, okuduğum Medresa Sor'dan, her daim şen şakrak olan çarşı ve pazarlardan, iğne atsan yere düşmez han ve kervansaraylardan, şehrin doğusunu sarmalayan yüksek dağlardan ve ahir zaman dağı Cudi'den, nehrin iki yakasından suya uzanan ağaçlardan, atalarından bugüne hiçbir zaman boyun eğmeyen şehir ahalisi Botilerden, onun ve atalarının dostu olan Mam Sefo ile Mıgo'dan ve şimdi tek mil ülkenin Büyük Miri olan Mîrê Zirav'dan* söz ediyordum. Fakat bana öyle geliyordu ki, kulağı ona anlattığım yabancı olduğu bu tür şeyleri işitmiyordu. Ona yabancı olan şeyler, nesnelere ve meselelere dikkatini çekmiyordu, ancak söz Tevrat'ın mesellerine, İncil'in hadis ve hikâyelerine, Musul ve Ninova'nın hayatına, Hakkari ülkesine, Tiyar'ın pınar ve nehirlerine, Aşut'un ceviz, üzüm ve incirlerine gelince kulakları aniden dikleşiyor, gözleri kocaman açılıyor, elinde kırmızı mendiliyle, parmakları göğsündeki haçın üzerinde, gözlerini yumarak büyük bir dikkatle beni dinliyordu.

* Mîrê Zirav: İnce Mir. (ç.n.)

Dilsizliğin korkudan mı, yoksa aldığı kılıç darbelerinden mi kaynaklandığını hiçbir zaman öğrenemediğimiz lâl kız, gözlerini kapatarak bir dua okur gibi dudaklarını kıpırdatıyor ve nehirler, dereler, yaylalar ve dağlar ülkesini anlatan o serin sözlere kulak kesiliyordu. Şüphesiz ona ne savaş ve kavgalardan, ne de onu korkutacak şeylerden söz ediyordum. Çocukluğumun arkadaşları ve "bilo"yla oynadığımız oyunların sırdaşları olan Gulîzer ile Armê'nin de anlattıklarımın arasında yeri yoktu. Evimin kapısını da, annesinin ölümünden sonra bulduğu her fırsatta bana gelen Armê'ye ve oturduğum evin sahibi olan Gulîzer'e kapatmıştım. Ester'den önce herkese açık olan evin kapısı şimdi kilitliydi ve bunun en büyük nedeni de Armê ile Gulîzer'di. Kızı korumak, varlığından kimsenin haberdar olmamasını sağlamak zorundaydım, fakat aynı zamanda, istesem bile onu daha fazla saklayamayacağımı da biliyordum. Herkes Hakkari ülkesine gittiğini biliyordu, fakat birkaç kişinin dışında hiç kimse, yaralı bir Keldani kızını alıp getirdiğimi, onu evimde akladığımı bilmiyordu.

Eğer sözü şimdi kadınlara getirecek olursam diyebilirim ki, seyahatimiz sırasında karşıma çıkan, eğlence olsun diye vakit geçirdiğim kadınları saymazsam, hayatımda önemli bir yer tutan kadın sayısı çok azdı. Armê'nin annesinden başka, galiba hayatıma sadece iki kadın girdi; başlarına neler geldi, onlarla olan ilişkim nasıldı sorusunu hiç sormadığımız Armê ile Gulîzer... Durmadan kişneyen tayım Gulîzer, şimdi Arabistan çöllerinin bir kırsağına dönüşmüştü. Nehir kenarında yetişen reyhanım olan Armê ise şimdi incecik bir serviye benziyordu. Çoğu kimse gibi onlar da, neden onları aramadığımı, ziyaret etmediğimi veya evime çağırmadığımı merak ediyordu. Herkese söylediğim gibi onlara da, Sait Bey Kalesi olayı ve Hakkari'de yaşananların, Apê Xelef ve öteki tanıdıkların ölümünün beni çok etkilediğini, onun için dünyanın mal mülkünden, şenlik ve eğlencesinden el ayak çektiğimi, kendimi tamamen kelama, şiirlere ve türkülere verdiğimi söylüyordum. Bilinmedik yerlere doğru dörtnala gi-

den bu yeni dönemde, herkes bir şeylere sığınmıştı; kimisi kılıç ve tüfeklere, kimisi mal mülke, kimisi ayet ve dualara, kimisi kadın kıza; ben ise söze sığınmışım.

Ancak yaygın bir sözdür, yüksek dağlar karsız, derin vadiler susuz olmaz. Ester'in artık tamamen olmasa da, az buçuk kendine geldiği, Amojna Reşê'nin yardımıyla elbiselerini giyebildiği, evin içinde gezebildiği, aynı zamanda banyo olarak kullandığımız mutfakta sıcak suyla yıkanabildiği günlerden bir gün yalanım ortaya çıktı. Havanın kapalı olduğu ıslak bir öğle sonrası, odamda, sıkıntılı bir şekilde yatağıma uzanmış, ellerim taşaklarımın arasında, sözlerimi, gelecek günlere dair hayallerimi düşünürken, aniden çoktandır unuttuğum bir sesle irkildim; ses Gulîzer'den geliyordu.

Kâfir oğlu kâfir, diyerek odanın kapısında dikilmiş, bağıryordu. Senin gibi bir sokak serserisinin benden bir şey sakladığını bilmediğimi mi sanıyordun? Kaç defadır geliyorum, ayıbını örtmek için kapıyı da kilitlemişsin! Demek bütün o kibrin, o attığın havalara, o yalanların bu kaltak içinmiş.

İyi talihiime bakın ki, o gün Amojna Reşê de evdeydi; anlaşılana Amojnê içeri girince arkasından kapıyı kilitlemeyi unutmuş, böyle bir fırsat bekleyen Gulîzer de naçar evde neler olup bittiğini, içerde ne döndüğünü anlamak için içeri dalmıştı.

Sen de ne ar var, ne de haya, ulan kalleş, ulan alçak, diyerek kişnemeye başladı. Beni kandırdın, Armê'yi, herkesi, dünya alemini kandırdın, şimdi de, kim bilir hangi kerhaneden peydahladığın bu kaltağı kandıracaksın.

Gulîzer, güzelim, tatlı dillim, dedim, ancak sözümü tamamlayamadan, Ester'in yanında olan Amojna Reşê gelip imdadıma yetişti.

Kızım utanmıyor musun, bunlar ne biçim laflardır böyle? Bu zavallı yaralıdır, ölümden yeni yeni kurtuluyor. Büro onu büyük bir fedakarlıkla, bin bir zahmetle kurtarmış. Önce ne olduğunu anla, sonra bağır.

Niçin, nereden? diyerek hiddetle sordu Gulîzer.

Hakkari ülkesinden, Nasturi katliamından, diyerek, hiçbir şey düşünmeden cevap verdi Amojna Reşê. Keşke cevap vermeseydi, diye düşündüm ve sözünü ağzından aldım:

Gülüm, gel otur, sana her şeyi anlatacağım, senden saklayacağım hiçbir şey yok, dedim Gulîzer'e, ayağa kalkıp ona doğru yürüdüm.

Yalnız olsaydık eğer, daha önce yaptığım gibi önce ona saldırır, kemiklerini sikarak altıma yatırırdım, ancak şimdi olmazdı. Ağzından alev çıkıyormuşçasına, büyük bir asabiyetle bir bana bir Amojna Reşê'ye baktı. Gögsü inip kalkıyordu, bir eli kapının pervazında, öteki eliyle konuşuyordu.

Demek bu kahpe Nasturidir, dedi ve keskin bakışlarını Amojnê'ye çevirdi. Koca karı, sen bu serseriye tanımazsın, bu herifin neler yaptığını, başımıza neler getirdiğini bilmezsin. Yalanlarına kanma, işi gücü yalandır bunun, yalancılığın ve sahtekârlığın adını da dengbêjlik yapmış.

Hayır kızım, öyle söyleme, yazıktır, senle Büro birlikte ne cezizler kırdınız bilmiyorum, ama bu masum kıza acımalısın.

Masum! diyerek Amojnê'ye bağırdı tekrar. Masum... Zaten bir sen masumsun, bir de bu orospu. Masum, tam da masumların olduğu bir ev... Nasturi bir orospu, Yahudi bir koca karı, kafir bir kör ve bir sokak köpeği, masumlara bak. Sahtekar yabancılar... Biyanî bide goştê canî, aqîbet dîsan poşmanî.*

Bir zamanlar çok sıradan, sade ve yumuşak kalpli olan Gulîzer'in bu son sözleri üzerine daha fazla dayanamadım, kör gözümde derin bir sızıyla, hiddetle yürüdüm üstüne ve var gücümle suratına bir yumruk indirdim. Ağzı burnu kan içinde yere yuvarlanınca toparlandım ve kendimi sokağa atarak, dışarıda yağın yağmurun kollarına atıldım; artık ne olursa olsun, hiçbir şey umurumda değildi!

* Biyanî bide goştê canî, aqîbet dîsan poşmanî: Yabancıya canından et sun, akıbet yine pişmanlıktır. (ç.n.)

YABANCILARIN SESİ, YABANCI BEDENLERİN SESİ,

Gulîzer'in anlattığı gibi değildi, tam tersine, siz canınızı sunduğunuz zaman, o da ruhunu, bedeninin güzelliğini, yüreğini ve canını veriyordu. Kuşkusuz Ester'i kast ediyorum, fakat sözü ona getirmeden önce diyebilirim ki, Gulîzer'in sözleri beni çok korkuttu ve ona attığım yumruktan çok pişman oldum. Kendimi tutmalı ve yetim Gulîzer'in öfkesini boşaltmasına izin vermeliydim, çünkü süte benzediğini, kaynayan sütün de çabuk taşığını biliyordum. Gulîzer sadece beni istiyordu, bana çok öfkelendiği için böyle konuşuyordu. Yabancılarla ilgili sarf ettiği sözler ise büyük ihtimalle onun değil, ağabeyi malwêran Heme'nin sözlüydi. Hıristiyanlara düşmanlık besleyen osurgan Heme'ye göre, o ve ona benzeyenler hariç, ben de dahil olmak üzere, herkes yabancıydı. Osuruğa alışmış göt oturduğu hiçbir taşta rahat etmezdi ve o osuruklarına hakim olamayan Heme, çaresizlikten yanında oturmak zorunda kalan kız kardeşini de buna benzer sözlere alıştırmıştı.

Benim korkum ise Ester yüzündendi, eğer Gulîzer ağabeyine veya başkasına ondan söz edecek olursa işimiz çok zordu. Onun için yağmur dindikten, doğayla birlikte ben de biraz sakinleştikten sonra, Amojna Reşê'yle kafa kafaya verip durumu değerlendirmeye başladık. Tedbir olsun diye, hiç olmazsa birkaç günlüğüne, olup bitenler biraz netleşinceye kadar Ester evden çıkmalıydı. En önemlisi, bir an önce Mam Sefo'nun söylediğini yapmalı, Ester'i Musul'a, babasına ve kardeşine götürmeliydim. Ancak az biraz kendine geldiği halde, zayıf bedeni böyle zorlu ve tehlikeli bir yolculuğa hazır değildi hâlâ.

Aynı günün geceyarısı, Amojnê'yle birlikte Ester'i aldık, şehrin ıslak ve dar sokaklarından gizlice geçerek bir süre kalacağı Amojna Reşê'nin evinde küçücük bir odaya yerleştirdik. Aradan bir-iki gün geçti, hiçbir şey olmadı, ne Gulîzer bir daha eve geldi, ne Heme bir yerlerde görüldü, ne de mirliğin silahlı adamları beni ziyaret etti. Bir hafta geçti, hâlâ sessizlik vardı her yerde,

yanımda kalan Gurzo'yla birlikte evde, kulaklarımız kirişte, bir haber, özellikle iyi bir haber bekledik durduk. Aradan iki hafta geçince, beni sürekli Ester'den haberdar eden, sağlık durumunu anlatan Amojna Reşê çıkageldi; bu kez Ester'in artık ata binebilecek kadar iyileştiğini söyledi, o vakit ben de, belki de onu görme isteğimden olsa gerek, toparlandım, yine bir geceyarısı, büyük bir heyecanla onu alıp, Amojnê'yle birlikte tekrar eve getirdim.

Bu iki hafta boyunca ben de asıl kararımı vermiştim; eğer Ester beni kabul ederse, hayatıma yeni bir yön verecek, onunla sadece Musul'a gitmekle kalmayacak, orada onunla yaşayacaktım. Hayat devam ediyordu ve herkes aklının yettiğince mutlu bir hayat sürüyordu, benim de hayatım için çizdiğim yeni yol, böyle bir yoldu. Cizre'yi, Cizîra Botan ülkesini, dostlarımı, Mam Sefo, Mıgo ile Armê'yi terk edecektim, fakat ne gam, ortalık durulunca tekrar dönebilirdim çünkü. Korku dolu o iki hafta boyunca, yavaş yavaş kendimi bu fikre alıştırdım, ancak bir şey canımı çok acıtıyordu; ikisinin de beni sevdiğine emin olduğum, ikisinin de yanlarında olmamı istediği Gulîzer ile Armê... Onları, isteklerini, bedenlerini, varlıklarını da terk edecektim ve bu bana ihanetmiş gibi geliyordu. Gulîzer doğru söylüyordu, onları aldatmış, duygularıyla oynamıştım. Gerçi Ester hayatıma girmemiş olsaydı bile, Armê ile Gulîzer'den hangisini seçeceğimi bilmiyordum, bildiğim tek şey, kalbimin kapısının şimdi ikisine de kapalı olduğuydu, bu durum da bana büyük bir sıkıntı veriyordu. Evin içinde kafese kapatılmış bir aslan misali dolaşiyor, yaptığım kazanlar dolusu gulûl'dan yiyor, bilincim aşk ve sevdâ sözcükleriyle dolu, soluğum kesik, durmadan sigara üstüne sigara içiyordum. Bir akşamüstü Mıgo'yla birlikte, arada bir ziyaret ettiğimiz şehrin kahvehanelerinden birinden çıktuktan sonra, onu eve davet ettim. Eve varınca, gulûl tenceresini tahta kaşıklarla birlikte getirip önüne koydum:

Kardeşim bilirsin, halkımız, sırtını ya güçlü bir adama veya sarp bir kayaya ver, der. Cudi Dağı ile sarp kayalar zaten arka-

mızda, ancak senin desteğine de sonsuz ihtiyacım var. Bana ne yapmam gerektiğini söylemeyecek misin?

İşkembe Mıgo'nun gözleri Hakkari gulûl'undan başka bir şey görmüyor, ha bire kaşık sallıyordu. Ağzı dolu, konuşmaya başladı: Hadi söyle bakalım, derdin ne senin?

Elimde kaşık, gözlerim kocaman göbeğinde cevap verdim ona: Derdim, yüreğin derdidir.

Bırak bu lafları da, derdini söyle deli, dedi kafasını yediği yemekten kaldırmadan. Sadede gel sadede.

Bilirsin...

Ne biliyorum? Bu kez kızgın bir edayla konuşuyordu, evet, gözüm seninki gibi kör değil, görüyorum ve kim olduğunu biliyorum, ama sen ne olduğunu söylemeden ben ne bileceğim?

Bilirsin, dedim ve bu kez çok yavaş bir sesle sözümü tekrarladım: Agirê eşqê germ e, dikeve nav hestî û çerm e, ne dibêje fedî ye û ne jî şerm e.* Ancak eğer doğrusunu soracak olursan, aşk olup olmadığını da bilmiyorum.

Yine bir şey söylemedin, diyerek sözümü kesti, o vakit?

O vakit hikâyem şöyledir koca göbekli, gulûl sever kardeşim benim, dedim ve Ester, Gulîzer ve Armê ile olan ilişkiyi daha önceden bilen Mıgo'ya, kız kardeşi Armê'ye dair hikâyemi anlattım. Konuşmadan, dikkatini yemek tenceresinden uzaklaştırmadan dinledi beni. Ben de yavaşça, gözlerim onun tencereyle ağzı arasında durmadan gidip gelen kaşığında, teker teker yaşadıklarım bahsettim.

Durumum bu testinin durumuna benziyor, diyerek sözümün bir yerinde sesimi yükselttim ve kapının önünde kırılmış olan testi gösterdim.

Hızlıca testiye baktı ve ağzından tek bir laf çıkmadan yeniden gulûl'a döndü.

* Agirê eşqê germ e, dikeve nav hestî û çerm e, ne dibêje fedî ye û ne jî şerm e: Aşk ateşi yakıcıdır, bedeni tutuşturur, ne utanç dinler, ne de ayıp. (ç.n.)

Tor ülkesinin toprağından yapılmış olan şu gördüğün küçük testi, diye başladım, yine sesimi alçaltarak, bundan bir süre öncesine kadar sapsağılandı, Ester ve Gurzo'nun gelişiyle birlikte aniden kırıldı. Gurzo ona takıldı ve düştü. Düřerken ne bir ses çıkardı, ne de parçalandı, bir tek içindeki su aktı ve küçük bir çizik oldu. Önce küçük bir çizikti, ancak anbean, günbegün büyüdü, en sonunda belirgin bir kırığa dönüştü. Yemyeşil renge, kupkuru boz rengine dönüştü, artık ne içine su koyabiliyor, ne de kullanabiliyordum; testi artık hiçbir işe yaramayan kırık bir testiydi. Yürek de böyledir kardeşim, kırık kalp iyileşmiyor. Gulizer'in kalbini kırdım, Ester'i Armé'ye anlattığımda onun da kalbini kıracağım, çünkü artık yüreğime hükmedemiyorum ve o teres yaralı yüreğim derman istiyor. İkisinin de yüreğinde birer çizik bıraktım ve biliyorum o çizik artık günden güne bir kırığa dönüşecek; hayatın kırmızı renginden rengini alan yürekleri, kuru bir boz rengine dönüşecek, hiç kimse bu değişimi görmeden, hiç kimse kırılan kalplerinin çıkardığı sesi duymadan... Hadi söyle bakayım bana, ne yapayım ben şimdi?

Hele bir yudum su ver bana, dedi durmadan yiyen ve tence-redeki bütün yemeği tüketmiş olan Mıgo.

Bir tas su getirdim, sessizce içti, ayağa kalktı, uçkurunu biraz gevşetti, toparlandı, sorduğum soruya cevap vermeden gitmeye yeltendi. Ancak kapıda durup hüzünlü yüzüme bakarak konuştu: Eve kadar gidip geleceğim, bir şey getireceğim sana. Bu arada, ben gelinceye kadar sen bize birkaç sigara sar.

Peki bir şey demeyecek misin? diye sordum, o ise cevap vermeden çekip gitti.

Çok sıkıntılı döndüm içeri, sabır kaynağım, hep beni düşünen sadık bir dost gibi yanımdan hiç ayrılmayan Gurzo'nun önüne birkaç kemikle bir tas su koydum. Hava soğuktu, mutfağa gidip ocağa biraz odun koydum ve ateş yaktım. Dikkatim ateşin alev ve kıvılcımlarında, Mıgo'nun döneceğine hiç ihtimal vermeden, ocağın önüne oturup sigara sarmaya başladım. İri be-

deninin verdiği ağırlıkla çok yavaş hareket eden Mıgo, bir süre sonra yıldırım gibi gelip içeri girdi. Elinde o zamana kadar görmediğim, daha doğrusu sayfalarını açmadığım ve ne olduğunu bilmediğim kalın ve büyükçe bir kitap vardı. Bana hiçbir şey söylemeden, tıpkı benim gibi ocağın önündeki döşeğe oturup kitabın sayfalarını açmaya başladı. Bir sayfada durdu, açık kitabı ikimizin arasına döşeğin üstüne koydu.

Şu resme bak, dedi, iyi bak.

Kitabı biraz kendime çektim, çıra ve ocakta harlanan ateşin aydınlığında, büyük bir dikkatle açık sayfalara baktım. Elle çizilmiş, çok güzel büyük bir resim iki sayfayı da kaplamıştı; yakışıklı alımlı bir delikanlı, yan yana durmuş üç güzel genç kıza bakıyordu. Roma veya Yunan ya da Tevrat'ın kahramanlarına benzeyen resimdeki dört kişinin sadece kafaları görülüyordu. Resmin altında, anlamadığım Latince birkaç satır yazı vardı. Bir süre sonra kafamı resimden kaldırdım ve yerine iyice kurulup sigara içen Mıgo'ya baktım.

Altının değerini kuyumcu bilir, dedi, sigarasının dumanını tütürerek. Yüreğin derdini ise yürekten bahseden hikâyeler, masallar... Bak, sağlam gözünü iyice aç ve resme bak; bu resim yüreğin derdini anlatıyor hepimize. Bu genç delikanlı, Truva Kralı Friyamos ile karısı Hakabe'nin oğlu Paris'tir; bu üç güzel kız da, dönemin güzellik tanrıçaları Hera, Atena ve Afrodite... Sen de biliyorsun Paris ve Helena ile Truva Savaşı'nın hikâyesi oldukça uzundur, fakat bu resmin özetle hikâyesi şöyledir: Paris dünyaya gelmeden, henüz annesinin karnundayken, annesi Hakabe bir gece hiç de hayra alamet olmayan bir rüya görür; çocuk yerine bir meşale doğuracak ve o meşale güzel şehirleri Truva'nın tümünü yakacak. Onun için oğlu Paris dünyaya gelince, annesi ve babası onu gizlice orada ölsün diye İda Dağı'na çıkarırlar. Fakat gelin görün ki, dağdaki çobanlar bulur onu, sahip çıkar ve büyütürler. Büyüyünce, Paris de çobanlık yapmaya başlar. Günlerden bir gün, güzellik tanrıçaları arasında bir anlaşmazlık çıkar; acaba

içlerinden en güzel olanı hangisidir? Tanrılar anlaşılamazlar ve İda Dağı'nın çobanı olan Paris'i hakem tayin ederler, en güzel tanrıçaya vermek üzere de eline altından bir elma tutuştururlar. İşte bu resim, o anın resmidir; Paris, içlerinden birini seçmek için bakıyor onlara. Biri birinden güzel, biri birinden nazenindir tanrıçaların. Peki, Paris'in kimi seçtiğini biliyor musun?

Hayır, diye kısaca cevap verdim ki sözünün gerisini getirsin diye.

Afrodit'i seçiyor. Peki neden biliyor musun?

Hayır, diye yine kısaca cevap verdim, aslında çok bilgili olan, ancak bunu hiç dışa vurmayan Mıgo'ya.

Çünkü Afrodit en sessiz olanıydı. Ötekiler durmadan konuşuyor, cilve yapıyor, nazlanıyordu, ancak Afrodit sadece bakıyor, bir şey yapmadan, hiçbir şey söylemeden sadece bakıyordu. Sessizlik, değerini kuyumcunun bildiği altındır, yaşadığı tecrübelerden sessizliğin değerini bilmesi gereken zırdeli kardeşim. Sessizlik, içinde birçok insan haleti barındıran insani bir durumdur. Armê kız kardeşimdir, Gulîzer de kardeşim sayılır, ancak bana göre sen en doğrusunu yapıyorsun; yüreğinin sesine kulak veriyorsun. Unutma, yüreğin sesinde korku ve umut bir arada bulunur, korku umutsuz, umut korkusuz olmaz, fakat asıl olan yüreğin sesidir. Yüreğinin sesine kulak ver.

Oturup kalkması, koca göbeği, giyim kuşamıyla bilge bir adamdan çok bir aptala benzeyen Mıgo, o gece bilgideki hünerini gösterdi bana. Mıgo'yu seviyordum, her şeyini, en çok da onu çocukluğumuzun bilgisi yapan, aydın ve fikir sahibi halini seviyordum!

Mıgo, sadık kardeşim, dedim, bundan başka ağızımdan tek bir söz çıkmadı ve kendime daha fazla hakim olamadım, ağlamaya başladım.

Mıgo'nun o gece sarf ettiği, içimi ferahlatan, zamanın değişimine rağmen duyguların, seslerin ve insani haletlerin hiç değişmeden tekrarlandığını gösteren kadim zamanlara dair söz-

lerinden sonra biraz kendime geldim, kendime güvenim arttı ve Ester'i alıp eve getirdikten sonra da, artık keyfime diyecek yoktu. Evi temizlemiş, sevdiği gulül tenceresini ocağa sürmüş, Hakkari ülkesinden bal, otlu peynir ve tereyağı getirtmiş, kitaplarını başucuna koymuş, kandil ve mumları yakmış, pencerenin önüne buhurdanlığı koymuş, ona türkü söylüyor, hadis okuyor, *lawij* çığırıyor, mesel anlatıyordum.

O da durmadan gülümsüyordu.

Evet, ölüm kalımın söz konusu olduğu gaddar bir savaştan sonra şimdi ayaktaydı, yüzünde bir tebessüm vardı, yüzündeki bu tebessüm de onu cennetten çıkma bir huriye dönüştürüyordu. Konuşamıyordu, ancak el kolla, kaş gözle ben ve Gurzo'yla ilişki kuruyor, istediği her şeyi söylüyordu. Eve döndüğü gece, ona bir an önce Musul'a gideceğimizi söyledim ve onu babasına, kardeşine, arkadaşlarına ulaştıracak olan bu haber, sevincine sevinç kattı.

Birkaç gün yağan dolu dolu yağmurdan sonra dingin ve berak bir yaz gecesine dönüşen ve kaybolmuş yıldızların tekrar gökyüzünde yanıp sönmeye başladığı aydınlık bir gece vakti Ester, bütün sevincime rağmen hâlâ yüreğimde gezinmeye devam eden korku ve kuşkuyu tamamen dağıttı. Yanımdaydı, fakat ne yapacağını, nasıl hareket edeceğini, içimden yükselen heyecana nasıl cevap vereceğini bilmiyordum. Evet, yürek yüreğe karşıydı, fakat onun yüreği ne anlatıyordu? O gece yüreğinden geçenleri yüreğime sundu; üzerinde Musul'dan gönderilmiş uzunca rengârenk bir ipek elbise, ayağında beyaz, incecik bir uzun pahalı don, belinde gümüş kemer, sağ elinde bir kandille, ona sütlaç yaptığım mutfak kapısında göründü. Omuzlarına dökülmüş güür sarı saçları, kandil ışığında şavkıyor, boncuk dizisinin sarktığı alnıyla, gümüş gerdanlık takılı boynu parlıyordu. Fistanının önü göbeğine kadar açtı, altında beyaz göğüsleri görülüyordu. Kocaman yeşil gözleri gözbebeklerine kadar gülüyor, gözlerini süsleyen, siyah kirpikleri, gergin bir yaya benzeyen buğday

sarısı kaşları, yüzündeki güzelliği ve mağrur ifadeyi tamamlıyordu. Küçük burnu, al yanakları, kalın dudakları, biçimli ağzı, uzun kolları hep birlikte, yüzündeki sadeliği ve berraklığı şimdi daha iyi gösteriyordu. Yüzünde şen bir gülümseme ve o zamana kadar pek dikkatimi çekmeyen uzun boyuyla, çok ender zamanlarda, çok derin uykularda görülen güzel bir rüya gibi öyle aniden, bir elinde kandil, öteki eli kapının pervazında, boynu biraz eğik, Tevrat'ın bir kadın kahramanı, hatta diyebilirim ki Tevrat'ta geçen Ester misali karşımda duruyordu. Elimde sütlac kasesiyle, ne yapacağımı bilmeden, taş kesilmiş bir şekilde, sanki onu ilk defa görüyormuşum veya karşımdaki cennetten çıkma bir periymiş gibi ayakta dikilip seyrettim onu. Güzelliği karşısında büyülendim, ocağın bulunduğu duvara tutunmasaydım yere düşebilirdim. Daha önce de kadın kız görmüştüm, fakat böylesini değil, sanki ilk defa böyle birini görüyordum; hiçbir zaman o an kadar güçlü atmamış yüreğimin sesini duyuyor, tarifsiz bir heyecanla titriyordum. Dikim tarzlarıyla asi bir diyara ait olduklarını gösteren rengârenk ince giysileri bedenini örttüğü halde, yine de gülücükleri, bakışları ve duruşuyla, güzel bir kadının bedenini ve kokusunu hissediyordum. Beni çağıran o biçimli, taze bedeni aklımı başımdan alıyordu. Daha önce, bu tür heyecan dalgalarına kapıldığım zamanlarda, örneğin Gulîzer'le birlikteyken, durup düşünmeden, hemen kendimi beni heyecanlandıranın kucağına bırakıyor, avına dolanan bir yılan misali hemen ona sarılıyordum, ancak şimdi bedenim sanki görülmeyen bir zincirle bağlanmış gibi hiçbir şey yapmama izin vermiyordu. Ağzımdan tek bir söz çıkmıyordu; ben de onun gibi lâl olmuştum, dilim dönmüyordu. Bedenine duyduğum arzuyla kudurmuştum, kapıldığım heyecan beni zor bir duruma düşürmüştü, adeta bir çocuk veya yaşlı bir adam gibi hassaslaşmıştım. Hiçbir zaman hissetmediğim, şimdi başıma gelen bu şey neydi acaba? Onu, bedenini, oyluklarını, bacaklarını, memelerini, yüzünü, dudaklarını, ağzını, yürek ve ruhunu arzuluyordum;

tıpkı Gulizer'e yaptığım gibi, şimdi Ester'in de beline sarılmak, kemiklerini sıkmak, ince bedeninin üstüne uzanmak, kocaman ellerimle her yerini okşamak, vücutlanmızı birleştirmek, büyük bir çılgınlıkla üstünde gevşemek ve başım göğsünde uykuya dalmak istiyordum, ancak kavat bahtıma bakın ki, afsunlanmış gibi yerimden bile kıpırdıyamıyordum.

Fakat o halden anlayan düşünceli kız imdadıma yetişti, bana doğru yürüdü, önce kaynayan tencereyi ateşten aldı, sonra da elimden tutup beni kendine çekti.

Ester, dedim zorlukla, gözlerim yüzündeki gülümsemede, süt kesilecek...

Güldü, sanki o sırada en önemli şey sütmüş gibi, sadece bir ses çıkardı.

Geee.

Anlamıştım, gel, diyordu.

Ester, dedim yine heyecan ve minnet dolu bir sesle, fakat sözün gerisini getiremedim, o parmağını dudaklarına götürüp sus işareti yaptı.

El ele tutuştuk. O elindeki yanan kandille önüme düştü, beni karanlık odama götürdü. O ağır adımlar boyunca aklım başımdan gitmiş halde, aşk ateşinin sıcak buğusunu düşündüm; tadı Hakkari balının tadına benzeyen aşk duygusu, tıpkı ağır adımlarımız misali, yavaşça her yerimi sardı. Aşkın tadını hissediyor, aşkın sessiz sesini duyuyor, Ester'den yükselen aşk buğusunu görüyor ve yaralı yüreğim o tat, o buğu ve o duyguyla doluyordu. Evet, hiç kimse keşke diyerek herhangi bir kızın saç örgülerine sarılamaz, ancak şimdi örgü sahibi sanki aklımdan ve yüreğimden geçenleri okuyormuş gibi keşke diyenin niyetine sarılıyor ve beni, yani Kör Büro'yu düş ve hayallerinin mekânı olan odasına götürüyordu. İnsani bir halet olan ve her zaman saygı duyduğum ve her yerde denediğim için adımları Zırdeli Büro'ya çıkarmış olan cesaret, şimdi el değiştirmiş ve cesaretin yeni sahibi cesaretiyle beni esir almıştı. Korkulanı, son dönemlerde içinde

bulduğum, hiç kimseye güvenmememe yol açan insani haletimi biliyormuş gibi, sakin hareketleri, yumuşacık gülümsemesiyle bana güven veriyor, yüreğimin esaretini katmerleştiriyordu. Bana bahsettiği güven şuydu; ona güvenebilirdim, hiçbir şey düşünmeden, kendimi yüreğine ve vicdanına teslim edebilirdim. Beni elimden tutup çekince, çeliğe benzer bazı meziyetleri olduğunu da anladım ve onun bu meziyetleri sayesinde büyük işlere kalkışabilir, örneğin Dicle'nin Türküsü'ne benzer güçlü, sağlam anlatılara, yitik mevzulara, yitik insanların hikâyelerine el atabilirdim. O zaman anladım ki Ester'le yaşamak, ateşle, coşkuyla, heyecanla, yaratıcılıkla, korkuyla ve arzuyla yaşamak demekti. Güzel bir hayat da bu değil miydi?

Cesaretle birlikte, hareket ve bakışlarından bir tedirginlik de hissettim, belki de cesaretinin kaynağı olan bir tedirginlik. Elbette yıkılmış ve yaralı insanların gösterdiği cesaretin içinde her zaman bir korku ve tedirginliğin de olduğunu bilmeliydim, cesaret perdesinin arkasında tedirginlik ve korku vardı ve şimdi onca darbeye rağmen hâlâ ayakta duran genç Ester tedirginliğini, narin hareketleri, yumuşacık bakışları ve sıcacık cesaretiyle örtüyordu; ancak aynı zamanda, çocuk ve gençlerin cesaretinin yürekten geldiğini, bu cesaretin, şimdi evimdeki Ester'in şahsında kendini gösteren, temizliğin saflığın timsali olduğunu da bilmeliydim. Saflığı ve dürüstlüğü elimi kolumu bağlamıştı ve şimdi hiçbir şey talep etmeden, hiçbir söz etmeden, utanmadan, övünmeden temiz yüreğiyle elimi tutmuş olan Ester'le aramda, Nasturi atalarının deyimiyle, bir kıl kadar yer kalmıştı; isteyerek peşine düştüğüm Ester, uzak yerlerden hayata dönüşün yadigarı olarak ona gelen en güzel elbiselerini giymiş, belli ki Amojna Reşê'nin ona verdiği kokuları sürünmüş, şimdi beni arzuluyordu.

Allahım! Yeri göğü yaratan Allahım! Körün istediği tek göz, Allah verdi iki göz. Alemin yaratıcısının bana vereceği en güzel armağandı bu!

Dağınık yatağımın bulunduğu odaya ulaştınca, elindeki kandili, duvardaki rafın üstünde yanan diğer iki kandilin yanına koyup bana döndü ve iki eliyle cepkenimin düğmelerini açtı. Sonra iç gömleğimi çıkardı, ancak iç gömleğimin altında pamuklu bir atlet vardı. Hava çok soğuktan ve neredeyse bulup buluşturduğum bütün elbiselerimi giymiştim, onun için işi kolay değildi. Onun yerine ben devreye girdim ve fanilamı hızla üstümden çıkardım; ona yardım etmeliydim! Üstümdelikler, derin bir sessizlik içinde bir bir üstümden çıktı, tamamen çıplak kalınca, gözleri Gulizer'in üvendire adını taktığı, ancak şu anda üvendireden çok bir mir çadırı direğine benzeyen aletime takıldı ve bir kahkaha attı. O gülünce ben de kendimi tutamadım, gülmeye başladım ve bir anda gergin bir yaya benzeyen heyecanım söndü.

Ester, dedim bir şeyler söylemek için, ancak iyi talihiime bakın ki, yeniden ağzımı kapattı.

Anlaşılan konuşmaya bir başlasam sonunu getirmeyeceğimi bildiği için hayatımızda yeni bir aşkın başlangıç anı olan gecemizi, saçma sapan laflarımla berbat etmek istemiyordu. Tekrar anadan üryan halime dönünce, karşımda ayakta dikilmiş olan Ester, acele etmeden, beni hayrete boğan güçlü bir cesaretle iki elimden tutup, ellerimi fistarunun düğmelerine götürdü. O beni soymuş, şimdi de benim onu soymamı istiyordu. Doğrusunu söyleyecek olursam eğer, elim ayağıma karışmıştı, onun yardımı olmadan bana verdiği görevi yapmam mümkün değildi. Karşımda çırılçıplak kalıp büyük bir arzuyla genç bedenine bakınca, gayri ihtiyari bağırmaya başladım.

Ester...

Şimdi çıplak kalınca, onu hayatın öte yakasına götürüp getiren yaralarını daha iyi görüyordum; karnı, beli, göbeği, baldır ve bacakları kılıç ve hançer darbelerinin izleriyle doluydu; yeni iyileşmiş ve ağzı kapanmış olan yara yerleri pembemsi görülüyordu. Şimdi Arnojna Reşê'nin sıkıntısını, bana ettiği küfürleri daha iyi anlıyordum; beyaz bedeni o pembe renkle, yamalı bir ipek beze dönüşmüştü.

Ester, dedim yeniden, bu kez duvar dibinde çömelmiş bir vaziyette. Ancak ağzımdan, adından başka bir söz çıkmıyordu. Şimdi kafasını önüne eğmiş ve büyük bir ihtimalle bedeninden utanan kıza, ne anlatabilirdim?

Yavaşça ağlamaya başladım, ezik bir halde hareketsiz kaldım, yine imdadıma o yetişti, yanıma gelip elimden tuttu, beni ayağa kaldırdı. Zaman, gam, keder zamanı değildi, tam tersine zaman, yaratıcılığın zamanıydı, gam, keder ve endişeden bahtiyarlık ve mutluluk yaratmanın zamanıydı. Yavaşça, yatağın yanında, ayakta duran ona doğru yürüdüm, çömelip yaralarından teker teker öptüm, gözyaşlarımla yara izlerini ıslattım. O sırada, ten ve bedenlerimiz birbiriyle temas edince, *Yezdanê Dilovan'a* inanın ki, bir ışık, mucizeye benzeyen sıcak ve güçlü bir ışık içime yayıldı. O soğuk gecenin koynunda, bedenlerimiz birbirine sığındı, bedenlerimiz kandillerin cılız ışığı altında ruhlarda yanan güçlü bir ışık yarattı ve soğuk oda, sıcaklığını sevginin gücünden alan bir aşk ve sevişme ocağına dönüştü. Bedenler, eller, ayaklar, parmak ve diller durmadan hareket etti, gözler, onun iki, benim tek gözüm birer kandil ışığı oldu. Kanı çekilmiş damarlarımın, gerilmiş tenimin, etimin ve kemiklerimin her hareketini hissediyor, en tuhafı da, sadece kendiminkileri değil, onunkileri de hissediyordum; bedenler birleşmiş, benim koca gövdemle onun incecik bedeni iki yılan gibi birbirine dolanmış, birbirlerinin ayrıntılarını keşfediyorlardı. Sevişmenin o nazik anlarında, bir kez akıl edip yüzüne baktım. Tanrım, o ne güzellikti, o ne zerafet, o ne aydınlıktı! Dışarıda yıldızların ışığı, odada kandil ışığı, içimde aşkın aydınlığı ve karşımda da Ester'in yüzünün ışığı vardı. Kutsal bir ayine benzeyen o anda yüzündeki ışık, Mishefa Reş'ten bir satır düşürdü aklıma: Tanrı inci tanelerinden yıldızları yarattı ve onları süs olsun diye, mücevherler misali gökyüzüne astı.

Stêr, dedim, farkında olmadan; Stêr.

Yüzü pırıl pırıl ışık saçan bir yıldızla benziyordu.

Daha önceleri de sık sık yaptığım gibi, isimleri kısaltma veya onlara yeni biçimler verme huyumdan o gece de vazgeçmedim ve uzun bir süreden beri tekrar göklerimizi süsleyen yıldızlara benzeyen ve ismi onlarla aynı anlama gelen Ester'e, ilk defa Stêr diye hitap ettim.

Güldü ve yine eliyle ağızını kapattı. Konuşmamı istemiyordu, söze hacet yoktu, çünkü bedenler konuşuyordu. Bedenlerin sözleri aydınlığa ve aydınlığın sıcaklığına dairdi. Karanlıklar, karanlık demler geride kalmıştı, tedirgin yüreklerimiz şavkıyor, aydınlığın ısıyla atıyordu. Bedenler bir aydınlık yaratmıştı ve o aydınlık dağılık, pis odamı değişik yerlerden, yurtlardan oluşan bir cennete çevirmiş, biz de o cennetin her yerini karış karış, yudum yudum, parmak parmak keşfe çıkmıştık. O cennetteki şölenimizde, sadece bildiğim hiçbir bedene benzemeyen, vahşetle lime lime edilmek istenmiş ve Şemdinli ülkesinin olgun ve leziz bir inciri misali anlatılmaz bir cömertlikle, istek ve arzuyla bana sunulan o çıplak bedeni tanımamla kalmıyor, aynı zamanda, büyük bir şaşkınlıkla, nazik elleri sert ellerimin arasında, kalın ve tüylü parmaklarım onun ince ve uzun parmaklarını kuşatmış, ıslak gözlerim onun mutlu gözlerinde, kulağım titreyen bedeninin sesinde, bilincim durmadan kımıldayan karın, kasık ve kalçaların hareketlerinde, kendimi de, bedenimin kudretini de keşfediyordum. Bedeninin ısı ve cömertliği, ondan hiç beklemediğim kadar taşkın bir aşk coşkusunun eşlik ettiği hareketleri, erkekliğin güven ve mağrurluğunu veriyordu. Kendimi Şengal Dağları'nın bir aslanı, Ermeni ülkesinin kaplanı gibi görüyordum, onun için bağırmalı, nara atmalı, ulumalıydım, ben Cudi Dağı'nın dengbêji böyle sessiz duramazdım! Bu coşku ve güvenle aklım tamamen başımdan gitmiş, göğsüm onun göğsünde, içimdeki aydınlık ağızından fışkırıyormuş gibi, olsa olsa Stêr'e benzeyen bir Süryani kızın ağızından çıkan bir türküyü, çocukluğumda Apê Xelef'in yaptığı gibi, kendime göre değiştirdim ve usulca kulağına fısıldadım:

Lê Amojê, ez heyranê, ez ê sîng û berê xwe yî ji penêrê Cizîra Botanê spîtir, hiriya Torê nermtir, lêvên xwe ku ji tiriye Bûnîsrayê sortir û şêrîntir, sîngên xwe ku ji ava Serê Kahniyê xweştir, serên memikên xwe ku ji zeytûnên Dêrika Çiyayê Mazî bi tahmtir, ji bilî Bira, Biroyê dengbêj pê ve nespêrim çu kesekî din...*

SESSİZ STÊR'İN BEDENİNİN SESİ, cennet rüyalarındaki mekânlara benzeyen bir mekâna dönüşmüş olan derbeder evimde, aşk türküsüne böyle başladı.

Kadir bilen dinleyiciler, çocukluk günlerimde Mam Sefo, önemli bir şey söylemek istediği zaman, küpe yap, kulağına tak, derdi. Ben de şimdi sizden, küpe yapıp kulağınıza takmanız gereken bir şey söyleyeceğim; dünyada hiçbir şey aşk, sevgi, sevişme ve onun sonunda yatılan uykuya benzemez. Aşk zamanı, sevişme sonrası yatılan uyku vakti, kimsenin eline kolay kolay geçmeyen cennet zamanlarıdır ve öyle bir zamanı ele geçirerseniz eğer, kaçırmayın, sığının ona; arzuladığınız beden yanınızdadır, onu seviyorsunuz, onunla birleşiyor, şehvet sonrası iniltiyle gevşeyip yanına yatıyor ve yavaş yavaş uykuya ve derin rüyalara gömülüyorsunuz. Dünyada bundan daha güzel bir şey olabilir mi? Ruh ve yüreğin en çok huzura kavuştuğu an, bedenlerin birleşmesinden sonraki dinlenmedir, dinlemeden sonraki uyku ve rüyaların verdiği huzur da anlatılmaz bir şeydir. Dünyayı, hayatı, duyguları, renkleri, sesleri, sedayı ve sezgileri değiştiren, insanı yeni doğmuş gibi sade ve çıplak bir dünyaya götüren o sevişme sonrası anlar, o rüyalar, bazen dingin ve berrak, bazen de önümüzdeki gecelerde size sözünü edeceğim Karadeniz'in

* Lê Amojê, ez heyranê, ez ê sîng û berê xwe yî ji penêrê Cizîra Botanê...: Güzel teyzem, hayran olduğum, Cizîra Botan peynirinden daha beyaz, Tor yününden daha yumuşak göğsümü, Basra üzümünden daha kırmızı, daha tatlı dudaklarımı, Sere Kani pınarının suyundan daha güzel memelerimi, Derik zeytininden daha lezzetli meme uçlarımı, Biro'dan, Dengbêj Biro'dan başkasına sunmayacağım. (ç.n.)

dalgaları gibi kudurgandır; coşkulu bir sevişme sonrasının uyku ve rüyaları, içinde farklılığı, düşmanlığı, rekabeti, karşıtlığı barındırmayan, berrak ve dingin bir denizdir; herkes birdir, bütün renkler benzerdir, bütün sesler aynıdır ve içinde sadece mutlulukla başarı vardır.

Bahtiyarlıktan uzak teres hayatım boyunca, en mesut, en bahtiyar rüyalarımı Stêr'in yanındayken gördüm. Bedenlerimiz birleştikten ve *Yezdanê Dilovan* o Keldani güzelini ve varlığını, ilk ve son hediye gibi, hayatında hiç hediye almamış olan bana bağışladıktan sonra, Musul'dan gelmiş olan kandil ve mum ışıkları altında, geçmiş hayatımdan kalan buhurdan kokuları arasında, Melek Tavus işlemeli kolyem boynumda, başım onun âşık genç bedeninin kokusunu duyduğum göğsünün üstünde, rüyalar aleminin o sakin denizine daldım. Evin eşyaları, odadaki şeyler, kandil ve mum ışığı, kitaplarımız, keder duygusu, buhurdan yayılan koku, onun haçı, benim Melek Tavus'um, her şey kötü olayları hatırlatıyordu, ancak o, güzel Keldani kızı, yumuşak ve yaralı, tertemiz bedeni, diri vücudu, buğusunu şehvet ve aşktan alan sıcacık kokusuyla birlikte yanımdaydı ve ben başımı çıplak bedene yaslamış, aşk sarhoşluğuyla, bedeninin ısıyla, sessiz dili ve ruhunun zenginliğiyle, dolunay gibi parlayan, Ninnova ülkesinin güneşi gibi sıcaklık yayan kocaman gözlerinin önünde, bir annenin ninnisine benzeyen soluklarının altında, kıştan kalan çerçöpü önüne katıp götürün serin bir bahar yeli misali uykuya dalıyordum. Ortada ne yüreğimi burkan gam ve keder, ne de ilk günden beri yakamı bırakmayan, hayatımın bir parçası haline gelmiş olan korku ve endişe vardı; ne her an huzurumu kaçıran ses ve sedalar, ne de hatırladığım zaman soluğumu kesen kötü anıların sessiz sesleri vardı; ne korkunun nişanı bir ağıt, bir sarsıntı, ne de gaddar darbelerden sonra kulağa çalınan bir çığlık duyuluyordu. Her şey Nasturi güzeli gibi lâl olmuş, göğsünden duyulan uyku sesleri beni sarmalamış, etrafımda bülbüller ötüyormuş gibi, o zamana kadar hissetmediğim

acayıp bir huzurla, uyku ve rüya aleminin sihirli derinliklerine dalıyordum. Dışarıda yıldızların şavkı, içerde Stêr'imın aydınlığı, lanetli Cizîra Botan'ın felaketlere yol açacak, bizi tanımadığımız yerlere sürükleyecek olaylara gebe gecesi, beni kuşku ve gamdan uzak, çok uzak bir yere doğru götürüyordu. Yarın göğsünde yatılan uyku, her çeşit uykunun en güzel olanıdır; yarin göğsünde yatılan uyku ve görülen düş, aşk dalgalarıyla birlikte gelir, yüzünüzü okşayan hafif bir yelle birlikte serin yaylalara doğru tırmanır; yüreğinizde huzur dolu bir sıcaklıkla bahtiyarlığın derinliklerine inersiniz; yeni tomurcuk açan bir lale yaprağı misali, aşkın sır ve sihirleri bir bir önünüze açılır, bir din, hadis ve iman gibi aşka tapırır ve sevginizle koyun koyuna, kendini dünyanın en bahtiyar, en mesut insanı sayarsınız. Benim gibi anne ve babasını tanımamış, Cizîra Botan ülkesini anne ve babası bellemiş, söz ve mesel zengini, kaval çalan bir çoban için; okumamış bir dengbêjin yanında büyümüş, her çeşit alçaklık, esaret ve dalkavukluktan kaçan, Dicle ve Fırat ülkesinin söz, anı, mesel ve duygularına bağlı, onun için zirdeli adını almış, parasız pulsuz, evsiz barksız, kimi kimsesi olmamasına karşın söyleyecek sözü olan, belagati güçlü, yaratıcı ve duygusal bir yetim için Stêr'in varlığı, rüzgârın bir yerinden girip, bir yerinden çıktığı yırtık pırtık bir göçer çadırına benzeyen hayatımın temeli oldu. Stêr, her daim devrilen, derme çatma çadırımın en sağlam direği haline geldi. O, kırına uğramış yitik Keldani ülkesinin kızı, ben, yitik ve esaret altındaki Yezidi kavminin oğlu, birbirimizi, ikimizin de tecrübelerimizden çok iyi tanıdığı kılıç sayesinde, esaret altında tedirgin, ama aynı zamanda kan içici ve gaddar olan bir ülkede bulmuş, bu çaresiz kaderimizden, ikimize yeten bir hayat inşa etmiştik. Benzer anılardan ve gizli duygulardan müteşekkil kaderimizden başka, hiçbir şeyimiz birbirine benzemiyor, ancak bu kader, kilitlenmiş dilleri ve sessiz insanları bir araya getiriyor ve sadece yüreğin, ruhun duyabildiği ses ve sedalardan bir hayat yaratıyordu.

Uyumak ve düş görmek kadar, sevgilin yanında uyanmak da büyük bir bahtiyarlıktır. Yamacınızda yatan güzel de uykuya dalıp her şey sessizliğin tülüne sarılınca, siz yavaşça uykudan uyanır, gözlerinizi açarsınız ve bir süre önce bedenini, sevgisinin sıcaklığını ve aşkını size sunmuş olan yarı görürsünüz yanınızda. Yumuşacık ve nazik bir beden, sizde yeniden arzu uyandıran yüz, boyun, göğüs, bel, bacaklar, denizin dalgaları misali yastığın üstünde dalgalanan uzun ve gümrah saçlar, yabancı güzeli masum bir çocuğa dönüştürmüş olan derin uyku, her şey çok sade, çok berrak... Seher vakitleri, henüz horozlar ötmeden, gevşemiş bir beden ve yüreğimde bahtiyarlık duygusuyla yavaşça uyanıyor, yabancı bir ülkeden gelmiş olan genç sevgiliyi seyrediyordum. Bedenlerimizin devinimiyle birlikte hareket eden ve gölgelerimizi duvara düşüren kandil ve mumlar çoktan sönmüşken, artık bir geceyi daha geride bırakmış olan gün ağarmış oluyordu. Aşkıma inanmış olan ve bir nöbetçi gibi sürekli bizi gözetleyen Gurzo, kapının önünde uyuyordu. Doyuncaya kadar sevgiliyi seyrettikten sonra yavaşça yataktan çıkıyor, mutfağa gidiyor, artık sönmüş olan ocağın karşısında, bilincim biraz önce rüyalarımda duyduğum seslerde, sedire oturup bir sigara yakıyordum. Sigara dumanının acı tadı, dünyanın sükûneti, sade evimin huzuru, bedenimin yorgunluğu ve baldırlarımda hissettiğim aşkın eseri olan, ince sızı beni tarifsiz mutlu kılıyordu. Sigaramı içtikten sonra, önceleri çocukluk hayatımın mekânı olan Stêr'in odasına gidiyor, pencerenin önünde duruyor, güneşin ilk ışıklarıyla pırıl pırıl parlayan Dicle'yi seyrediyordum. Uyku ile uyarıklık arasında, gözüm yakında Musul'a gitmek üzere kucağına atılacağımız, yeni yeni uyanan baharın sunduğu hayatta, bir sigara daha sarıp Stêr'i düşünmeye başlıyordum; o benden birkaç adım ötede, odada uyuyordu, ancak her an yanına gitmek, bir türlü doyamadığım koynuna girmek, okşamak, alnunu, gözlerini ve yüzünü öpmek, ellerinde kudurmak, sonra da onun kokusu ve şefkatiyle birlikte uykuya yatmak, güzel rüyalar gör-

mek istiyordum. Yeryüzünde her türlü insani ilişki, bir bakış, bir söz ve bir temasla başlıyordu ve her ne kadar söz eksik de olsa, biz derin bakışlar ve sıcak bir temasla yeni bir ilişki biçimi icat etmiştik; bize yeni bir dünya sunan bir dilimiz, üç gözümüz ve dört elimiz vardı. Zorunlu ses ve sözlerin dışında başka hiçbir şeyi olmayan ve bize düşman olduğunu bildiğimiz dış dünyadan tamamen ayıran uyku ve rüyalardan oluşmuş sessiz bir dünya. İkinci sigaramı da bitirdikten sonra, biraz önce ayrıldığım bedenim hasretiyle yeniden yanına dönüyor, bir rüya gibi sürekli şu sözü tekrarlıyordum; *Yezdanê Dilovan*, kimsesiz kuşun yuvasını yapan büyük Yaradan, yaralı yürekleri bahtiyar kılan bu rüya hep sürsün, küçük bir yuvaya benzeyen, hiç kimseye zararı dokunmayan bu naçar dünyamız yıkılmasın.

Ancak heyhat. Heyhat aziz dinleyicilerim, heyhat.

Bir sigara içimi öncesinde, kader bize aşktan bir dünya yaratıyordu dedim, evet kader böyle bir şeye yeltenmişti, ancak ne çare ki kaderimiz teresti, özlediğimiz şeyi yazık ki yaratmadan yıktı ve yine yoluna devam ederek bizi dipsiz uçurumlara yuvarladı. O tatlı rüyalarla, rahat uykularla dolu geçen aydınlık günlerde, bir yandan büyük bir coşkuyla Nasturi güzelinin koynuna giriyor, bir yandan da bir an önce yola koyulabilmek için hazırlanıyordum. Ester artık tamamen kendine gelmiş, belki de aşkın gücünden, yüzü her geçen gün bir gül tomurcuğu gibi açılıyordu. Ancak yolculuk için, hepsi de benim gücümü aşan, imkân, para ve hazırlık gerekliydi. Yolculuğumuzdan Mam Sefo, Mıgo ve Amojna Reşê'nin haberi vardı; hepsi, ama özellikle Mam Sefo çok sevinçliydi ve Mıgo ile ailesinin de bir an önce gitmesini istiyordu. Bu arada Gulîzer gibi Armê'nin de kalbini kırdım; bir akşamüzeri, Mam Sefo ile Mıgo'nun evde olmadığı bir anda, kütüphanede, Armê'nin artık tamamen cennetmekân annesi Sinemhan'ın ellerine benzemiş olan zayıf elini tuttum, ona her şeyi anlattım ve bize görünmüş olan yolculuktan bahsettim. Sessizce sonuna kadar beni dinledi, sonra da hiçbir şey söy-

lemeden oturduğu divandan kalktı, yüzünde derin bir üzüntü, gözlerinde bir damla yaş ile bir süre bana baktı ve bir daha dönüp bakmamak üzere çıkıp gitti. Onun da kalbini kırmıştım ve biliyordum; kırık kalp kolay kolay sağalmıyordu. Ancak o sırada yapabileceğim bir şey yoktu, şimdi üzüntüsüyle gidebilirdi, ancak dostluğun eli uzundu, elbet onu başka bir yerde, başka bir ülkede görür gönlünü alırdım, fakat o sırada gidişinin dönüşsüz olduğunu, onu bir daha hiç görmeyeceğimi bilmiyordum.

O sırada kafam tamamen Stêr ve yolculukla meşguldü; Mıgo ile Amojna Reşê'nin yardımıyla yolculuk hazırlıkları yapıyordum. Bizi götürecek atlar hazır, selametimiz için yanımızda yolculuk yapacak iki kişi belli olmuş, denklerimiz bağlanmıştı, kalan eşyalarımızı toparlıyorduk. Artık havanın yaz sıcaklarına doğru döndüğü bir bahar günü, aydınlık ve sıcak bir sabah vakti, yolculuk için satacağımız koyunların parasını almak için Mıgo'yla birlikte mezattaydık. Mezata çıkardığımız koyunların yarısını sattıktan ve bir sigara içimi için mola verdikten sonra, mezat yerinin kahvehanesinde ellerimizde çay bardakları, dudaklarımızda sigara, benim Stêr'le birlikte Musul'a, Mıgo'nun da Mam Sefo'nun bütün ailesiyle birlikte Van'a yapacağı yolculuktan konuşurken, kör gözüme aniden müthiş bir ağrı saplandı ve gayri ihtiyari haykırdım:

Ester. Stêr...

Ne oldu ulan, dedi Mıgo şaşırnuş bir edayla.

Stêr, dedim tekrar Mıgo'ya ve ona vereceğim cevabı düşünmeden ayağa kalktım. Stêr...

Ne oldu? Ulan deli anlatsana.

Stêr, dedim son defa ve eve doğru koşmaya başladım.

Bütün yüreğimle bana aydınlığı yasak eden kör gözümdeki sızının bir tehlike işareti olmamasını temenni ediyordum. Ama ne yazık ki bana sadece acı, azap ve utançtan başka şey sunmayan kör gözüm umutlarımı yine boşa çıkardı. Soluk soluğa evin önüne ulaşınca sağlam gözüme çarpan ilk şey Gurzo oldu;

Gurzo eve ulaşan yolun ağzında kendi kanına bulanmıştı. Daha önce de yaralanmış, boynunda ve bacaklarındaki beyaz tüyler kırmızıya dönüşmüş olan Gurzo'nun şimdi tekmil bedeni al kan içindeydi.

Gurzo! diye bağırarak ona doğru koştum, yarı başında toprağa oturdum, birkaç kurşunla paramparça olmuş olan kafasını kaldırıp kucağıma koydum.

Hakkari ülkesinin artık iyice yaşlanmış, hayatı boyunca birçok büyük olaya tarıklık etmiş o kurtboğan köpeğinin bu defa yaralarını iyileştirip geri dönmesi mümkün değildi. İyi ve kötü günde, bana, Apê Yakup, Bedros, Stêr ve ailesine çok büyük yardımları dokunmuş, bir insandan daha vefakâr olan Gurzo ölmüştü. Bir kurşun kafatasım parçalamış, beynini orta yere dökmüştü, bir başkası alt çenesini parçalamış ve bütün gövdesi kılıç darbeleriyle paramparça olmuştu. O kadar uyanık, haydar, uzaktan birçok şeyi görme yeteneğine sahip olan, her kokuyu alan ve yaklaşan tehlikeleri hareketleriyle bize duyuran, Gurzo, şimdi her yerinden sızan kanla, kızıl bir leşe dönüşmüştü.

Gurzo, dedim usulca. Niçin, niçin Gurzo, nasıl!

Sonra aniden kendime gelip bağırdım:

Stêr...

Fırlayıp bir yıldırım misali ardına kadar açık olan evin kapısına ulaştım. Aceleyle kapıdan içeri girince acı gerçeği gördüm; ev ağzına kadar silahlı adamlarla doluydu ve tüfeklerinin namluları ile kılıçları bana dönüktü. Sanki onların farkına varmamışım gibi, yine Stêr, dedim ve odasına doğru koştum. Ne orada, ne odamda, ne mutfakta ne de misafir odasında Stêr yoktu, ardından ne bir ses, ne bir seda, ne de bir iz bırakmıştı.

Stêr! diye bağırarak silahlı adamların üstüne yürüdüm. Onun adı Stêr değil, Ester'dir, dedi yüzünde tebessümle, mağrur bir ifadeyle bana bakan ve silahlı adamların komutanı olduğu her halinden belli olan sakallı ve palabıyıklı biri. Yoksa sen gavur oğlu gavur bir kızın adını Stêr diye mi değiştirdin? Neden Büro?

Ne neden? diye cevap verdim. Ne olmuş, ne istiyorsunuz siz?

Mirliğin fermanından haberin yok mu? Her kim ki bir Nasturi'yi görse veya yerini bilip de mirliğin silahlı güçlerine haber vermezse, onun suçlarına ortaktır diyen buyruktan bihaber misin?

Hayır bilmiyorum, dedim ve devam ettim: Kız nerede? Yaralıdır o, ölecek.

Hayır, hayır ölmeyecek, eğer sen ölmezsen, o ölmez, sen önce bize söyle bakalım, neden?

SESSİZLİĞİN SESİ, çoğu zaman insanın yüreğini burkan bu tür sorulara cevap veremez, sorular cevapsız kalınca da sessizliğin sesi her yeri sarar ve tekrar hüznü türküsünü söylemeye başlar. Aziz dinleyiciler, mazur görün beni, sözü daha fazla uzatamayacağım, ne yazık ki şimdi tekrar susacak ve sessizliğin sesinin dalgalarına kapılıp gideceğim..

Sessizliğin sesi hawar'dır; yürek ve ruhtan kopan bir hawar, bilincin ve beynin hawar'ı... Peki hawar nedir? Acının sedası mı? Duyulmayan bir çığlık mı? Unutulmuşların serenadı mı? Yürekten kopan bir ağıt mı? Kaderin yakarışı mı? Tekmil bedeni, ateş saçan bir ocağa dönüştüren bir nara mı?

Hawar... hawar... hawar, ey dinleyiciler, hawar.

Hawar'ın anlamını doğrusu tam bilmiyorum ey dinleyenler, bildiğim, hafıza ve şuuru da ihtiva ettiği. Sessizliğin sesi hafızayı canlandırır, şuuru uyandırır ve insanı unutulmuş devir ve devranlara uçurur; viç viç, diye öten küçük bir kırlangıcın yanına götürür ve yaralılara hayatın müjdesini ulaştırır.

Sessizliğin sesi, içinde neyin doğru neyin hayal olduğu belli olmayan rüyaların sesidir, her şey iç içedir, her şey tarifsiz bir karmaşanın içinde yeniden hayat bulur. Sessizliğin sesi, karanlığın derinliklerinden bir kıvılcım ışık, bir tutam şavk, bir damla umut ve bir avuç aşk yaratır. Sessizliğin sesi, günü gelince gazap topraklarının karnu yarsın, vuku bulan bütün çirkinliklere rağmen boy versin diye, yanık ve karanlık toprağa küçük bir tohum saçar.

Tohum, ey dinleyenler, tohum; ne ekerseniz, onu biçersiniz.

Onun için, sessizliğin sesinin ektiği tohum, hem artık sona yaklaşan benim hayatım, hem de yeni başlayan sizin hayatınız için önemlidir. Bir damla su bile ulaşmadan, güneşin ısısı bile duymadan, kanla sulanmış, yangınla kıraç kalmış toprakta tohum direniyor, sessizce olgunlaşıp büyüyor. Gün haftalara dönüyor, haftalar aylara, aylar yıllara, yıllar on yıllara, on yıllar da bir ömre ve tohum yavaş yavaş yeşeriyor. Kılıç yaraları, çekilen acılar, kılıçtan artakalan izler, sesi her yerde yankılanan dert ve elemeler, hepsi hep birlikte tohumu besliyor. Sizin gibi dinleyicilerin saygıyla kulak kesildiği anıların sözleriyle, yaşanmış olayların hikâyeleriyle beslenen tohum, biten bir ömrün sonunda, aniden bir hafızaya, bir ışığa, belki de titrek bir ışığa, ama ne olursa olsun, etrafını aydınlatan bir ışığa dönüşüyor. Anıların karanlıkta kalmış yanlarını aydınlatan, unutulmuş olayları hatırlatan, artık kimselerin duymadığı, hissetmediği sesleri hissettiren, kırırma uğramış mazlum kadelere az buçuk şahitlik yapan bir ışık.

Ey dinleyenler, şimdi gözlerim kapalı, sessizce, soluğum kesilmiş, elim Melek Tavus işlemeli kolyemin üstünde, yüreğimden kopan bir hawar'la, artık yeşermiş olan tohumun ardına düşeceğim. Tohum beni alıp siyah beyaz, çatal kuyruklu küçük bir kırlangıcın yanına götürecektir.

Mucize. Gazaptan oluşan bir mucize.

Kırlangıç, onun sesi; viç viç, viç viç, viç viç.

Kırlangıcın sesi, hayatın sesi.

Mucize. Bir anne ve bir çocuk.

Katledilmiş bütün seslerden

Kılıç darbelerinden artakalmış.

Onların sesi, meydana gelen mucize.

Aydınlık. Seher vaktinin güneş ışıkları. Mavi bir gökyüzü.

Köy. Harabe evler. Virane yapılar.

Yangın, yanan evler, ahır ve samanlıklar.

Cesetler; atlar, eşekler, köpekler, tavuklar, horozlar.

Darmadağın, orada burada.

Ve ağaçlar, ormanlar, çalılar, ağaçlardan yemyeşil bir derya.

Ve arklar, su. Suyun şarılısı. Köy çeşmesinin şarılısı.

Ve suyun sesinden, kırlangıcın sesinden başka

Ne bir ses, ne bir seda.

Hawar'dan sonra derin bir sessizlik.

Sessizlik, hawar, hawar, sessizlik.

Yaralı bir anne, yaralı bir çocuk.

Kan, kıpkırmızı eller, yüzler. Kana bulanmış libas.

Neden? Neden kılıç, nara, kan ve cinayet?

Ve ne? Şimdi ne, nasıl, nereye doğru?

Su, hayatın kaynağı. Köyün çeşmesi.

Su, hayata dönüş.

Aç ve susuz. Alev yakıcılığında yaralar. Su

Çeşmeye doğru, sürünerek, karış karış. Tınaklarla

Kısa bir an, yerde, fakat bir asır kadar uzun.

Ağlamak. Çocuk ağlıyor. Anne ağlıyor.

Ağlama yavrum, ağlama.

Kan, çocuktan, anneden, etraftaki cesetlerden yükselen kan kokusu.

Köy meydanı. Koca koca dut ağaçları. Çeşme.

Gölge. Serin. Akan su.

Suya doğru bir karış daha. Bir daha, bir daha.

Su ve onlar. Önce eller ve ayaklar. Sonra yüz. Sonra beden.

Çeşme suyunun içinde. Islak vücutlar; kanla ve suyla.

Su ve kan. Şimdi kıpkızıl akan su.

Su, yudum yudum, avuç avuç.

İç... iç yavrum iç.

Su, yanan bedenler. Su, bedenlerin susaması.

Asırlık dut ağaçları. Meyveye durmuş bereketli ağaçlar.

Sağlam gövdeleri, dalları, yaprakları.

Kara dutlar, beyaz dutlar, her biri bir parmak kadar.

Köyün meydanında, çeşmenin etrafında, boydan boya.
Dut lazım, sulu, olgun dutlar
Su ve dut; hayata dönüş. Ve kırlangıcın sesi.
Ye... ye yavrum ye.
Kesilmiş soluk, bitmiş takat, kaybolmuş kuvvet.
Dut, suyu, tadı.
Dut, rengi; kara, beyaz. Dutun rengi, kanın rengi.
Anne ve çocuğun ağzında, dudaklarında, yüzünde.
Su, dut, his, nefes, koku, hayat.
Ağaçların dalları arasında sarkan güneşin ışıkları.
Etrafı süsleyen ot ve çiçeklerin kokusu.
Onları hiç terk etmeyen kırlangıcın sesi, viç viç, viç viç.
Suyun sesi.
Fakat hayata dönerken kesilen ses; annenin sesi.
Boğulan nefes, annenin nefesi.
Sönen ışık; annenin gözlerindeki ışık.
Oğlum... sadece bu kadar.
Çocuk annenin kucağında, kolları çocuğu sarmalamış.
Oğlum... bir kez daha. Son defa.
Sonra, güneşin o parlak ışığı altında inen, karanlığın perdesi.

TUTSAKLARIN SESİ, o zamana kadar hiç tanışmadığım bu yeni ses yakalanmamla birlikte benim gerçeğim, ülkede olup biten yeni olaylarla birlikte bilinmedik yerlere doğru giden hayatımın yeni bir adımı haline geldi. Serasker, evdeyken bana Nasturilerle ilgili mirliğin fermanını bilip bilmediğimi sorunca, hayır demiştim, ancak bütün o fermanlardan haberim vardı kuşkusuz. Fakat gelin görün ki, çoğu zaman korku, acı ve çaresizlik insana öyle yalanlar söyler ki, söyleyen bile ağzından dökülen yağlı yalanlar karşısında şaşırır. O fermanları biliyordum, ancak onlara inanmıyordum; bana göre bu fermanlar doğru fermanlar değildi, vicdan ve merhametten çok, o günün şartlarına göre ilan edilmişti, adaletten çok hükümranlığa dalkavukluktu. Bel-

ki de ben yanılıyordum, ancak bana göre, adalet, merhamet ve vicdan her şeyin üstündeydi ve her çeşit fermanın önce gelmeliydi. Yani fermanlar adaletin, merhametin ve vicdanın sesine göre ilan edilmeliydi. Eğer bir yerde adalet ve merhamet yoksa, bana göre, adil bir ferman da olamazdı. Üstüne üstlük ben kimi kimsesi olmayan, kimseye zararı dokunmayan, ilaca ve şefkate ihtiyacı olan yaralı bir kızı korumaktan başka ne yapmıştım ki?

Ancak o gün evime gelen serasker ve askerler ne yalanlarıma inandılar, ne de vicdan, adalet ve merhamet üstüne ettiğim lafları dinlediler; derhal beni tutuklayıp yıldırım hızıyla şehrin dışında, koyun ve davarların mezat yerine yakın bir yerde bulunan hapishaneye götürdüler. Galiba şöyle düşünmüş olmalılar; tutsaklar, koyun ve davarlara yakın olmalı! Konuşmanın, ricada bulunmanın ve soruların anlamı yoktu, çünkü her ağzımı açmaya yeltendiğimde, bana şunu söylediler:

Dua et ki hâlâ sağsın, ağzını kapat ve kızı unut.

Adı üstünde, hapishane hayatı, dışarıdaki hayata benzemeyen tutsak bir hayattır; tutsaksınız, daracık bir yere mahkûmsunuz ve gece gündüz bu daracık yerde yaşamak zorundasınız, hiç tanımadığınız, tutsak olmaktan başka hiçbir ilişkinizin olmadığı insanlarla geçer hayatınız. Cizre hapishanesi de böyle bir yerdi; iki büyük koğuş, büyükçe bir mutfak, tuvalet ve banyo ile uzun ve geniş bir bahçeden müteşekkildi. Koğuşlarda biz yüz seksen kişi, doksan kişilik gruplar halinde kalıyor, yakınlarımızın dışarıdan getirdiği yemeği mutfakta yiyor, orada namaz kılıyor, akşama kadar, kapılar üstümüze kapanıncaya kadar da volta atıyor veya duvar diplerine çömeliyorduk. Silahlı askerler tarafından korunan hapishanenin çevresi yüksek duvarlarla çevriliydi ve mahkûmlar gökyüzünden başka bir yer görmüyordu. Dünyadan kopuk, içindekilerin işledikleri cürümlerin cezasını çektiği bu yere aniden düşmüştüm. Hep söylendiği gibi, her mahkûmun işlediği bir cürüm vardı, peki benim işlediğim cürüm neydi, bu cürümün cezası neydi? Bu sorunun cevabını ne ben biliyordum,

ne de başkası biliyordu. Bana hiçbir ceza kesilmemişti; kadının karşısına çıkarılmamış, hiçbir mahkemede yargılanmamıştım; kendimi savunmam için kimse bana bir çağrı bile yapmamıştı. Hapishanede öyle, Mıgıo'nun bana yolladığı döşeğin üstünde, ön koğuştta, gözlerim odanın tavanında, sabahtan akşama kadar yatıp düşünüyordum. Çoğu zaman yalnız yaşayan, yalnızlığından dengbêj anlatılarını, türkü dizelerini yaratan ben, Dengbêj Büro, şimdi aniden, cezalandırılmış insanlardan menkul bir denizin içine düşmüştüm. Hapishanede her çeşit insan, her çeşit huy ve alışkanlık vardı; köylü, bezirgan, imam, okumuş, hürsüz, eşkıya, katil, sahtekâr, uçkâğıtçı, gözünü kan bürümüş, kıskanç, çaresiz, fakir... Ne tür insan ararsanız, orada ziyadesiyle mevcuttu. Mirlik ülkeye yeni bir düzen veriyordu ve o mahkûmlar, çeşitli sebeplerden dolayı bu yeni düzene uyum sağlayamayanlardı, ancak buna rağmen tuhaf olan şey, mahkûmların tümünün her an Mir'den ve getirdiği yeni düzenden konuşmalarıydı. Mir, Mir'in icraatları, anuları, yaptıkları dillerinden hiç düşmüyor, ağzı laf yapanlar da Mir'i anlatan türküler, methiyeler düzüyor, çoğu zaman makam ve hünerden uzak sesleriyle o türkü ve methiyelerini göğün yedinci katına ulaştırıyorlardı. Tutuklanmalarına sebep olmuş Mir ve getirdiği yeni düzen, içerde söz ve türküleriyle yaşayan bir efsaneye dönüşmüştü. Fakat akıl erdiremediğim en ilginç şey şuydu; hapishane adeta bir medreseydi. Hayır bu medrese lafı tam oturmadı, çünkü medresede, hapishaneyle hiç bağdaşmayan okunacak kitaplar, bilgi ve ilim olur. Daha doğrusu hapishane bir camiye benziyordu ve mahkûmlar neredeyse gece gündüz namaz kılıyor, dua ediyor ve Kurandan seçme bölümler ezberliyorlardı. Mahkûmların çoğunluğu birlikte abdest alıyor, hep birlikte mutfakta, yere serilmiş çullar üstünde namaz kılıyor ve hep birlikte kendisi de mahkûm olan bir hafızın yüksek sesle okuduğu Kurana kulak veriyorlardı. Bütün hapishanede, kendi kitaplarımı saymazsam eğer, tek bir kitap vardı; Kuran. Herkes, okumuş cahil, bilen bilmeyen, inançlı inançsız Kuran okuyordu.

Tutuklanmamdan önceki son dönemde, Stêr ve kendi durumumla o kadar meşguldüm ki, etrafımda olup bitenleri görmemişim, ancak hapishanede, toplumun içine girdiği yeni durumun farkına daha iyi vardım. Yüreğinde Allah korkusu olmayanlar, cinayet kılıcını eline geçirip her tarafı kesip biçenler kazanmıştı. Hain, dünya malına tapan, dini kendi menfaatlerine alet eden ağa ve şeyhler, kendi osuruklarını etrafındakilerin şalvarlarına kapatan, gözünü kan bürümüş bir edayla din ve imanı öteki cemaatlere karşı kullanan Heme, Kama ile onların mürit ve adamları, hep sözünü ettikleri hedeflerine ulaşmışlardı. Şimdi içerde, mürlüğe akıl yolunu göstermek isteyen, ancak bunda başarılı olamayan, sözünü hiç kimseye geçiremeyen Mam Sefo gibilerinin dertlerini, öfkelerini daha iyi anlıyordum. İnsanlar bir inanca sığınmıştı, ancak bu inancın içinde şefkat ve bağışlama yoktu, tam tersine kin ve nefret doluydu. Namaz, niyaz, hadis, türkü ve anlatılar belki de bir birliğe ve yeni duruma yardımcı oluyordu, ancak benim gördüğüm ve hissettiğim, bunlar aynı zamanda yeni bir düşmanlık da yaratıyordu; komşu cemaat, topluluk ve şahıslara karşı bir düşmanlık.

Ancak ben hapishanede onların içindeydim, zaten ellerim ayaklarım bağlıydı ve durumumu daha da kötüleştirecek kötü bir olaya sebebiyet vermek istemiyordum. Uyuyan köpeklere taş atmaya hiç niyetim yoktu. Mıgo'dan istediğim yatak, çanak çömlek, elbise ve kitaplarım geldikten sonra, uzaktan tanıdığım, kan ve ölümle sonuçlanan bir aşiret kavgasından dolayı buraya düşmüş olan birkaç köylünün yanına yatağımı serdim ve kendimi okumaya, söze ve sözün yaratıcılığına bıraktım. Hapishanede, içerdeki kavgadan gürültüden, düşmanlıklardan uzak durmak, kendi kabuğuna çekilen küçük bir kaplumbağa veya keskin iğnelerini çıkararak kabuğuna çekilen kirpi misali, hiç olmazsa az buçuk kendimi özgür hissetmek için, kendime küçük bir hapishane daha yarattım. Komşularımdan bir köylü benimle Medresa Sor'da okumuştı, diğer ikisi ise türkü söyleyebiliyordu. Hep

birlikte söylüyor, yiyip içiyor, bahçede volta atıyor, tutsak ülkenin gökyüzünü seyrediyor, geceleri de doksan kişinin horultu ve osuruk sesleri arasında uyumaya çalışıyorduk ve ben bu durumdan hiç şikayetçi değildim. Bundan başka sürekli sözlerle ve kitaplarımla meşguldüm. Her hafta cuma günü beni ziyarete gelen Mıgo, çocukluk ve gençlik yıllarımdan arkadaşları olan kitaplarımı getirmişti, Keso,* Maro,** Melayê Cizîrî, Ehmedê Xanî, Feqîyê Teyran, Hafız, Firdevsi, Hayyam, Arabi, Haldun ve daha birçok ses yine yanımdaydı. Askerler beni hapishaneye atmıştı, ben de şair ve yazarlarımdı. Kuşkusuz Kuran da vardı yanımda, ondan durumuma denk düşen, kardeşlikten, şefkat ve merhametten söz eden bölümleri tek başıma okuyordum.

Ancak en dikkat çekici şey, Mıgo'nun artık virane olmuş evimden, bana yadigâr kalmış olan Apê Xelef'in kavalı ve kitaplarla birlikte getirdiği eşyalarımdan içinde, istemediğim halde, Musul'dan gelmiş olan Ester'in İncil'i de çıktı. Kötü adamlar, Stêr'le beni ayırmıştı, ancak hâlâ kokusunu taşıyan kitabı bana ulaştırmıştı. Kitapların arasında onun kitabını görünce, yavaşça aldım, gözümde birkaç damla yaşla, sayfalarını teker teker, acele etmeden çevirmeye başladım. Sayfaların arasında kurumuş bir papatyaya ile bir beyaz kâğıt vardı. Belli ki evimdeyken onları oraya koymuştu, çünkü Musul'dan eşyalarıyla birlikte geldiğinde kitabın arasında bunlar yoktu. Kâğıtta zarif bir el yazısıyla Kürtçe birkaç satır vardı; yazı Arami alfabesiyle değil, Arap alfabesiyle yazılmıştı. Stêr'in yazdığı satırlar, hatırladığım kadarıyla şöyleydi:

Kalbimin azizi, yüreğime düşürdüğün aşk yarasını Aziz Şerbel bile tedavi edemez. Keşke yemin ettiğimi bilseydin şimdi; Kartmın'de, Mor Gabriel Kilisesi'nde, kanlı abide Meryem Ana

* Keso: *Anabasis* adlı eseriyle ünlenmiş Ksenefon adlı Yunan yazar-komutan. Romanın kahramanı Biro, bütün isimleri kısaltarak söylediği gibi, Ksenefon'un adını da, "Keso" diye kısaltmış. (ç.n.)

Maro: *Aeneis* kitabıyla ünlenmiş, Roma döneminin büyük şairi Publius V. Maro Vergilius. (ç.n.)

Mesihî'nin huzurunda; Ernas'ta, kilisenin rahiplerinin can ve cesetleri üstüne; Mardin'de Mor Hananya Kilisesi'nde on iki şehidin anısına, Nusaybin'de güzel rahibe Zıyan'ın İncili üstüne; Tor Avdin'in yüreğinde yer alan Umro Kilisesi'nde, Mar Şemul'un mezarı üstüne, Tiyar, Aşut ve Hakkari kiliselerinde; Nastur ve Mar Şemun'un başı üstüne, kaderimi senin kaderinle birleştirdim.

Hepsi Keldani kavmine mensup olan Nasturi, Asuri, Süryani ve Yakubiler arasında bu tür dizelere sık rastlanırdı; belli ki Stêr dağınuk birkaç türkü dizesini bir araya getirmiş, kendine göre yeni dizeler yaratmış ve gönlünden geçenleri dile getirmişti. Vakti zamanında sözlü anlatımın ustası olan dilsiz kız, fazla ilgim olmamakla birlikte evimden eksik olmayan kâğıt ve kaleme sarılmış, dile getiremediği söze yazıyı aracı yapmış, haberim olmadan, ustalığını bu kez yazılı anlatımla göstermişti. Nasturi tarikatının öncüsü Mar Şemun da, çaresizlikten ülkesini ve ahalisini terk edip Musul'a kaçmak zorunda kalmış, Hakkari ülkesinde yaşayan Nasturilerin ruhani lideriydi. Kalbimin azizi sözüyle, her ne kadar kimi kast ettiğini bilmiyorsam da, kendimi onun kalbinin azizi saydım ve bazıları kendisine, bazıları da kadim türkülere ait olan dizelerini, aşkımızın taze satırları olarak kabul ettim.

Her ne kadar serasker, asker ve etrafımdaki mahkûmlar Stêr'i unutmamı tembih ediyorlarsa da, onu unutmaya ne gönlüm razı oluyordu, ne de buna takatım vardı. Onu neden unuttuğum, istesem bile nasıl? Neden, diye kendi kendime soruyor, evimde gördüğüm bahtiyar rüyalardan çok uzak olan hapis hanenin dipsiz geceleri boyunca, yüreğimde derin bir hüznün, iki elim başımın altında, yatağın içinde onu düşünüyordum. Tekmil bedenimi bir ateş sarmış gibi, göğsümden alevler tütüyor gibi, bütün bedenim o derin hüznün ısıyla inliyor ve sıcaklık vücudumdaki bütün damarları dolaşıp duruyordu. Ne önüne geçebiliyor, ne de ondan kurtulabiliyordum, çaresi yoktu, o ateş sönmüyordu.

Uykusuz geceler sonsuz, sorular, kuşklar, tedirginlikler sayısızdı; silahlı adamlar eve neden baskın yapmış, o çaresizi neden benden ayırmışlardı? Onu kim ihbar etmişti, neden? Yüreğini yaktığım ve bir daha görmediğim Gulîzer mi? Artık benden umudunu kesmiş, kocasız, çoluk çocuksuz bir hayatı tercih etmiş olan Armê mi? Yoksa kız kardeşi Gulîzer'den, Stêr'in varlığından haberdar olma ihtimali olan Heme mi? Yoksa yoksa mirliğe bağlılığını göstermek isteyen veya kıskançlık duygusuna kapılmış olan Mam Sefo'nun evinden birileri mi? Acaba Amojna Reşê diline ket vuramamış, bir yerlerde kızdan bahsetmiş olabilir miydi? Yoksa, benimle birlikte Hakkari ülkesine gelmiş olan iki arkadaşımın biri sözünden mi dönmüştü? Kim ve neden?

Şüphe dolu gecelerde, beni tutsak alan sorular sadece bu kadar değildi; askerler Stêr'i nereye götürmüştü, şimdi neredeydi, kimin yanında, ne yiyip ne içiyordu? Ve en önemlisi yaşıyor muydu, eğer yaşıyorsa benden, içinde bulunduğum durumdan haberi var mıydı? Bir daha ona nasıl kavuşacaktım?

Her hafta beni ziyarete gelen, gelirken de bana kitap, para, incir, dut ve ceviz getiren Mıgo'dan, bana elbise, yoğurt, peynir, yemek ve özellikle artık çok sevdiğim gulûl'u getiren Amojna Reşê'den, iki haftada bir mutlaka gelen Mam Sefo'nun kahyasından, arada bir beni ziyaret eden tanıdıklarımın hep Stêr'i soruyordum. Ancak hiç kimse, hatta Mam Sefo sayesinde bir sürü şeyden haberi olan Mıgo ve sürekli gezmesi ve ilişkilerinden dolayı uçan kuştan bile haberi olan Amojna Reşê bile Stêr'in başına neler geldiğini bilmiyordu; sanki yer yarılmış, Stêr içine girmişti. Askerler onu alıp karargâha götürmüş ve Stêr orada iz bırakmadan kaybolmuştu. Acaba öldürülmüş müydü, yoksa satılmış mıydı? Veya karar sahipleri onu uzak bir yere mi göndermişti? Belki de şimdi bir ağa evinde, bir şeyh dergahında cariyeydi. Hiçbir şey bilmiyordum, ne ben, ne de ziyaretime gelenler bu konuda hiçbir şey bilmiyordu.

Stêr, deyip uykuya yatıyor, Stêr, deyip uyanıyordum. Rutubet kokan çürümüş duvarın dibinde, bir çulun üstüne serilmiş yatakta, daha önce de söylediğim gibi, kabuğuna çekilmiş küçük bir kaplumbağa misali, günler boyunca, seher vaktinden akşam karanlığına kadar onu düşünüyor, kâğıda yazdığı satırları tekrarlıyor, onun için bir araya getirdiğim sözleri usulca, kimselere duyurmadan kendi kendime söyleyip duruyordum. Gözlerim koğuşun tavanında, ellerim birbirine kenetlenmiş, parmaklarım göğsümdeki Melek Tavus işlemeli kolyemin üstünde, yamacında kitaplarım ve kavalım, sade aşk türkülerim dilimin ucunda onu düşünürken, Hakkari ülkesi dağlarında gezen bir ceylanın gözlerine benzeyen, çoğu zaman hüznle açılan, bazen de bir mutluluk ifadesini barındıran kocaman mavi gözleri düşüyordu aklıma. Acaba gördüğüm bir rüya mıydı? Stêr, onun gelişi, birlikte geçirdiğimiz gün ve geceler, zarif bedeni, soluğu, inlemeleri ve sıcaklığı, o bahtiyar hayatım, şimdi karanlık bir kâbusla uyandığım bir rüya mıydı yoksa?

Sen, kimsesizim, diyordum türkü sözlerimin arasında.

Sen kimsesiz, ben kimsesiz, kimsesizliğimizden biz iki kişi, tek yürek. Sesini hiçbir yere ulaştıramayan tek yürek.

Ne anne, ne baba, ne hısım akraba, ne de bir arkadaş.

Kimsesiz, türkülerimin sözlerinin mırıldandığı.

Kimsesiz, kimsesizim.

Bir damla bahtiyarlıktan yoksun.

Kimsesizliğimden bile ayrı düşmüş...

Türkülerin, öfkemi az biraz azaltmaktan ve hasretimi büyütmekten başka bir yardımı dokunmuyordu bana; birbirine benzeyen günleri günlere ekliyor, yeni hayatıma alışmaya çalışıyordum. Günler geçiyor, ancak ben kokuşmuş koğuşta, ekşi, tatsız tuzsuz, soğuk yemekler yiyerek, bomboş geçen sonsuz bir zamanın içinde yaşıyordum. Babam sayılan, Mir'e en yakın adamlardan biri olan Mam Sefo'ya, Mir'in oğlu Têlî ile yeğeni

Yezdînşêr'in arkadaşlarım olmasına ve bizzat Mir'in kendisinin bana Medresa Sor'un yolunu açmasına ve beni korumasına rağmen durumumda hiçbir değişiklik olmuyordu. Bu durum nasıl böyle sürebiliyordu, nasıl hiç kimse bana yardım edemiyordu? Ve en kötüsü, hiç taş atmadığım halde, namaz ve niyazı kendi hedeflerine alet eden çevremdeki köpekler çoktan havlamaya başlamışlardı. Şefkat ve merhamet ışığını yüreklerine dağıtması gereken Kur'anı okumalarına rağmen, sanki cehennemden çıkmışlar gibi, sanki babalarını öldürmüşüm gibi, gündün güne daha çok kin ve nefretle bakmaya başladılar bana. Sanki dünyanın bütün gazabı gelip yüreklerine oturmuş gibi, yüzlerinde kan dökücü, kıskanç, kötü yürekli bir ifade, keskin ve mağrur bakışlarla bakıp yanımdan geçiyorlardı. Bazıları yanımdan geçerken, yere tükürüp, euzu billahi mine şeytani recim* diyor, bazıları da mutfakta göz altından bana bakıp duyabileceğim bir sesle, kafir, gavur, şeytanın dölü, diyorlardı. İçinde yaşadığım büyük hapishaneyle kendi kendime inşa ettiğim küçük hapishane gündün güne bana daha da dar geliyor, kulağıma gelen fısıltılar soluğumu kesiyordu. Bir gün, ellerimi yıkamak için girdiğim banyodan çıkıp yatağıma dönmüş, bütün kitaplarımı dağılmış bir halde buldum; bir başka gün de aynı durum tekrarlandı ve Stêr'in İncil'i, içindeki kurumuş papatya ve kâğıtla birlikte kayboldu. Bir başka gün ise, durumuma çok üzülen ve amcaoğluyla birlikte sürekli beni koruyan yanımdaki arkadaşlardan biri, bir insanı ısırsırsa oracıkta öldürebilecek kadar kocaman bir akrebi başucuma yakın, kokuşmuş odanın köşesinde gördü.

Bıro, bunlar seni öldürecek, dedi elinde öldürdüğü akreple mutfakta karşıma dikilen arkadaşım. Buna bir çare bulmalıyız.

İçerde, böylesine çaresiz bir durumdayken nasıl bir çare bulabilirdik ki? Havaların hâlâ sıcak olduğu bir sonbahar gününde, dingin bir sabah vakti, sorduğum sorunun cevabını aldım. Kah-

* Euzu billahi mine şeytani recim: Ya Allah, her kötülüğün başı olan ve rahmetinden uzak tuttuğun lanetli şeytandan bizi koru. (ç.n.)

valtidan sonra iki nöbetçi girdi içeri, mutfakta Amojna Reşê'nin getirdiği guhûl'u sıkıntılı bir şekilde kaşıkladığım sırada, onları takip etmemi söylediler bana. İki silahlı nöbetçinin arasında, hapisanenin bitişiğindeki nöbetçilerin karargâhu olarak kullanılan binaya gittik. Orada, bahçede, Dicle nehrine uzanan balkonun kenarında, çoktandır görmediğim üç tanıdık yüzle karşılaştım; çocukluk ve gençlik arkadaşlarım Yezdînşêr, Têlî ile Mıgo. Botan işi *şal û şepik*'leri içinde çok yakışıklı ve güzel görülen Yezdînşêr, biraz daha şişmanlamış olan Mıgo ile biraz daha zayıflamış Telî'nin arasında, sıcacık bir asaletle gülümsüyordu. Üçünü bir arada görünce, içimdeki sıcaklıktan apayrı bir ateş sardı her yanımı; evet, arkadaşlarım oradaydı, bir gün, ölmeden önce imdadıma yetişeceklerini biliyordum.

Gel Büro, gel deli arkadaşım, dedi Yezdînşêr çoktandır unuttuğum gür sesiyle ve bana doğru yürüdü.

Üçünü de sessizce kucakladım, sonra hep birlikte, yüzümüzde neşeli gülüşlerle, yönümüz uzun bir aradan sonra gördüğüm Dicle'ye ve sonsuz ufka dönük bir halde, küçük taburelere oturduk. Etrafımız silahlı adamlarla doluydu, ama umurumda değildi, çünkü o silahlı adamların sahipleri yanımdaydı. Bir süre, ellerimizde sigaralarla sessizce oturduk, çaylar gelince, uzun boyu, siyah sakalı ve bıyığıyla bir mire benzeyen Yezdînşêr, çayından bir yudum aldı, bütün dikkati üzerimde, büyük bir ciddiyetle sordu:

Neden, Büro, neden?

Yezdînşêr'in sorusuna soruyla karşılık verdim: Neden, sevgili kardeşim neden? Beni tanımıyor musunuz? Ne yaptım ben, kimi öldürdüm, fitne mi çıkardım, hırsızlık mı yaptım? Bir tek, yaralı bir masum kıza yardım ettim, o kadar. Neden başımıza bu kadar kötülük gelsin, neden? Yani...

Büro, beni dinle, diyerek sözümü kesti Yezdînşêr. Sana sorduğum soru, benim sorum değil, Mir'in sorusudur. Mir, senin mirliğin fermanına neden karşı çıktığını öğrenmek istiyor. Eğer,

kızı şehre getirdiğin ilk gün gelip ondan söz etseydin, belki de onu barındırmana izin verilir. Ancak sen bunu yapmadın, onu sakladın, gizlice onu korudun, belki de farkına varmadan Mir'in emrine karşı çıktın. Bunun cezasının ne olduğunu biliyor musun? Mir'in, buyruğuna karşı gelen oğlunu bile öldürtebileceğini, çoğu zaman en yakınlarını bile cezalandırdığını bilmiyor musun? Emir emirdir, karar da karar. Bütün mirlik toprağında herkes onun bir çoban olduğunu, buyruğunun önemini biliyor, Büro; çobansız sürü, kurda yem olur. Eğer bizim ve Mir'in tutuklandığından zamarında haberimiz olmasaydı, önüne geçmeseydik, şimdiye kadar çoktan öldürülmüştün; belki de hatır için öldürülmeyebilirdin, ancak bir elin, bir kolun veya kulağın çoktan kesilmişti. Ne ben, ne Têlî, ne de Mıgo sormuyoruz, Mir soruyor, neden?

Yezdîşêr ölümünden, öldürülmekten, ferman ve cezadan bahsetmesine rağmen hâlâ yüzünde nur, bakışlarında tuhaf bir yumuşaklık vardı. O da, hatırladığım Mir gibi gözlerine sürme çekmiş, bıyıklarını bademyağıyla parlatmış ve sakallarına kına yakmıştı. O, birkaç yıl önce, dağ başında sessizce duran, tamamen yenilmiş, yıkılmış, dayısı Sait Bey'in yanan kalesini seyreden Yezdîşêr değildi. Şimdi karşımda oturan insan, tıpkı amcası gibi bilgin, inançlı, kendine güvenli, mağrur ve yumuşaktı. Bir süre büyük bir hayranlıkla, artık mirliğin işleri dolayısıyla kimselerin kolay kolay görmediği sakin yüzünü seyrettim. Yüzünde ne heyecan ve telaş, ne de keyif ve coşku vardı; yüzü sonbaharda yağmurlar yağmadan önce büyük bir sükûnetle akan Dicle'ye benziyordu; berrak, dingin, sade ve biraz da hüznünlüydü. Giyim kuşamından, hareket ve konuşmasından, yüzü ve bakışlarından belliydi ki, her şeyi ölçüp biçerek, bilerek yapıyordu. Têlî ile Mıgo'ya gelince, Yezdîşêr'in tersine, giyim kuşama, güzelliğe ve anlatmaya önem vermiyorlardı. Têlî babasından daha yaşlı, Mıgo babasından daha şişmandı.

Hapishanenin yüksek duvarlarını ardında bırakmış, parmaklarının arasında sigarayla, biiy k bir dikkatle arkadaşlarının yüzüne, etrafıma, hayatımın nehrine bakıyordum. Dünya sakin ve dingindi, etrafımızda rengârenk kelebekler uçuşuyordu. Kelebeklerin arasında gözüm kanatları sapsarı bir kelebeğe takıldı ve bütün dikkatimi onun nazlı hareketlerine çevirdim.

Neden Biro, diye sorarak sessizliği tekrar bozdu Yezd n  r. Neden?

Korktum, sevgili kardeşim, dedim gözlerim kelebekte, bir cevap vermiş olmak için. Eğer kızd n bahsetseydim, onu alıp g t r rlerd .  lmek  zereydi.

Ve bir Şey daha, dedi yüzünde bir gülümsemeyle. Hem Mir, hem ben, T l  ve Mıgo öğrenmek istiyoruz, o Nasturi kızına  şık mıydın? Seviyor musun onu?

Ne söyleyebilirdim? Mir yüreğimin hal ve ahvalini öğrenmek istiyordu, ben ne diyebilirdim, doğru olan neydi, Mir nasıl bir cevaptan hoşlanırdı?

Sevmek, dedim yavaşca, gözlerim hâlâ uçuşan kelebekte, sevmek nedir acaba? Açık bir cevap veremem, bilmiyorum, acıdım galiba. Merhamet lazım, Şefkat lazım. Yazıktır, ne günahı vardı ki, ne yapmıştı ki?

Kelebek tam o sırada bizden birkaç adım mesafede bulunan balkonun duvarına kondu; bunun üzerine daha fazla dayanamadım, ayağa kalkıp kelebeğin ardına düştüm, tam onu yakalamak üzereyken, tekrar Yezd n  re doğru uçmaya başladı. Onu yakalamak, ellerimin arasına alıp hapishaneye götürmek istiyordum. Tekrar konuğu yere doğru gidince, Yezd n  r sert bir hareketle kolumdan tutup oturttu beni:

Ulan tamamen delirmişsin sen. Ne bu halin böyle

Ne olmuş halime? Gözlerim hâlâ uçmakta olan, kanatları altın sarısı kelebekteyken devam ettim: Baksanıza ne kadar güzel bir kelebek.

Bu delilikleri bırak Bıro, şimdi bizi iyi dinle, dedi o zamana kadar hiç konuşmamış olan, durumun vahametini bildiği için sadece dinlemekle yetinen, kafası yukarı kalkık, kör gözleri kapalı olan Têlî. Biz babamın da haberi olduğu bir şey için geldik buraya. Şimdi, bu karmakarışık zamanda seni kimse kurtaramaz, ortalık biraz sakinleşip yaptıkların unutuluncaya kadar, bu hapishaneden başka bir yere gitmen gerekir.

Ne yapmışım ki ben? dedim sesimi biraz alçaltarak. Bahtınza sığınyorum, beni buradan çıkarın, kızı bulun.

Bıro, diyerek tekrar elini omzuma koydu Yezdînşêr. Biz de bunu istemiyor muyuz? Şimdi bizi iyi dinle, ülke savaşa doğru gidiyor, bugün yarın büyük bir savaş patlamak üzere, herkes savaşı bekliyor, herkes savaş hazırlıkları yapıyor. Böyle bir durumda mirliğe ve fermanlarına hiçbir hanel gelmemeli, hiçbir güç mirliğin demirden fermanlarını kuşkuya düşürecek şeyler söylememeli, fakat sen bu hapishaneden başka bir yere gitmelisin. Durumunu biliyoruz, seni unuttuğumuzu sanma. Sesini kes. Seni kalenin zindanına göndereceğiz. Zindan daha dar, orada çok az insan var, ancak orada hem daha güvende, hem de bize yakın olursun.

Bu arada kelebek, incecik sarı kanatlarına kuvvet vererek konduğu yerden havalandı ve nehre doğru uçmaya başladı.

MEMÊ ALAN'IN DÜŞTÜĞÜ ZINDANIN SESİ, kuşkusuz aynı zamanda, o günlerde yine her haliyle tekerrür eden tarihin de sesiydi; savaş ve kavga, yer ve yurt, duygu ve sezgilerin tarihi. Kürt ülkesinin en büyük destanı haline gelen Memê Alan ile Zîna Zêdan'ın hikâyesi, bütün Yukarı Mezopotamya'da biliniyordu ve önüne yüksek hedefler koymuş, ölümsüz bir nam peşinde koşan her güçlü dengbêj, ruhunu ve beynini, ses ve sedasını bu destanla terbiye etmeye çalışıyordu. Kürtlerin en büyük şairi olan üstat Ehmedê Xanî, en büyük eserini bu destanın temelleri üstüne kurmuş ve destandan "Mem û Zîn" adında

yüksek bir manzum divan yaratmıştı. Sizin de bildiğiniz veya bilmeniz gereken destan uzun bir dstandır; Serhat bölgesi Kürt mirinin yakışıklı, yetenekli oğlu Mem, peri padişahunun kızları Tavbanu, Heyvbanu ve Stêrbanu'nun hüneriyle, Cizîra Botan mirinin güzeller güzeli kızı Zîn'i rüyasında görüp, ona âşık olur. Ülkesini, babasının taht ve tacını terk ederek, denizden devşirdiği ve denizin oğlu adını taktığı atı Bozê Rewan'a biner, Zîn'i bulmak için yönünü Dicle nehrine, Cizîra Botan ülkesine çevirir. Sayısız maceradan, zorluk ve engelden sonra Mem ile Zîn buluşunca, Cizîra Botan mirinin danışmanı, fitneciliğiyle bilinen ve dünyanın en kiskanç insanı sayılan Bekoyê Ewan, iki aşkın arasına girerek çevirdiği dolaplarla onları birbirinden uzaklaştırır ve Mem'i tutsak alarak zindana atar. Yer yer hikâye, yer yer türkü olarak söylenen ve en az bizim sonsuz *şevbuhêrk*'lerimiz kadar uzun, dengbêj ve anlatıcıların en değerli eseri olan destanda Mem'in düştüğü zindandan şöyle söz edilir:

Memê, Ewan'a der ki, çabucak at tavlasına git, Bozê Rewan'ın yelelerinden birkaç kıl çek, saçımdan alacağın birkaç kıla bağla, kendimden geçip bir saat baygın kalacağım.

Beko namertlik yapmaz, Bozê Rewan'ın kıllarını getirir, Mem'in saçından da birkaç kıl çeker.

Kılları birbirine dolar, ince uzun bir iplik yapar.

Mem'in ellerini ayaklarını onunla bağlar.

Mem hareket edemez, donmuş, baygın bir halde hafif bir yük olur.

Beko korkarak bakar ona, durumu karşısında kalakalır.

Mir'in hayali düşer aklına, Mem'in cesedini alır, koşar.

Yönünü kalenin altına çevirir, Mem'i derin ve karanlık zindana atar.

Evet, Mem'in düştüğü zindan benim zindanımdı veya şöyle söyleyeyim, şimdi beni attıkları zindan, Mem'in baygın, elleri bağlanmış, üç gün üç gece aç ve susuz kalıp sevdiğine kavu-

şamadan içinde öldüğü tarihi zindandı. Çocukluğumda Apê Xelef, harabe evimizde, Mem ile Zîn'in hüznü hikâyesini bir türkü gibi bana söyleyip, ben de destanı öğreneyim diye, acemi sesimle söylediklerini tekrarlarken, destanda geçen o zindanın günün birinde benim de mekânım olacağını hiç bilmiyordum. Bundan bir ömür öncesinde, yine bu evde, yine böyle bir türkü, ses, anlatı ve destan gecesinde Apê Xelef, Memê Alan'ın acısını şöyle dillendirmişti:

Mem zindanda kalır üç gün boyunca
Ne kimse bir tas su, ne de bir parça ekmek verir ona
Ne yatağı vardır, ne de üstüne yatmak için kuru bir tahta...

Ben de terbiye görmemiş bir avazla Apê Xelef'in söylediklerini tekrarlar ve Mem'in zindanda yattığı uykulardan, gördüğü rüyalarından söz ederken, kuşkusuz her masalın arkasında bir parça gerçeğin bulunduğunu anlamadan, sadece masallarda geçen bir zindandan bahsettiğimi sanıyordum.

Memê gözlerini açar uykulardan.

Bakar ne Amer Bey, ne Bengin, ne kocamış annesi, ne de yaşlı babası var yanında.

Görür kendini Cizîra Botan zindanında.

Cizre Mir'i Ezîn Bey'in evinin altında.

Hayat da tarih gibi tekerrür ediyordu, yüzlerce, belki de bundan binlerce yıl önce Botan ülkesinin Cizre şehrinde yaşanmış, edebi sözün gücüyle bir destana dönüşmüş ve genel bir hafıza yaratmış bir hikâye, şimdi yeniden, dünya üzerinden hiç eksik olmayan, hiçbir zaman sönmeyen, değişmeyen aşk ateşi nedeniyle tekrarlanıyordu. Ancak buna rağmen küçük bir fark da vardı; zamanın dengbêj ve söz ustaları Mem ile Zîn'in hikâyesini anlatmıştı ve bu anlatı sayesinde, sadece aşklarını, hüznü ve acılarını ölümden kurtarmakla kalmamış, onları aynı zamanda ölüm-

süz bir destana da dönüştürmüşlerdi. Peki bencileyin Dengbêj Büro'nun, biçare Yezidi çocuğu ile yaralı Nasturi kızı Ester'in, biz kimsesizlerin aşklarını, hüznün ve acılarını kim söyleyecekti? Benden başka bunu söyleyebilecek kimse var mı? Ben, önce ben. Sonra da sizler. Hayatımı gerçek ve hayallerden meydana gelmiş bir hikâye olarak size devrettiğim zaman, siz, bugün ve geleceğin dil ve sesi olan sizler de onu söyleyeceksiniz. Sizden sonra gelecek kuşaklar da onu söyleyecek. Ve belki de bir gün edebiyatı ve kalemın hünerini bilen, sözlü anlatımı yazılı anlatıma dönüştürmeyi becerebilen biri, yaralıların hikâyesini alıp, her yeni döneme kalabilsin diye defter ve kitaplara geçirecek.

Sürekli tekerrür eden hayat şöyledir; duygular, sesler, sedalar, olaylar ve insanın başından geçenler, zamanla türkü olup dile gelirler; zamanı, devir ve devranları aşarak, bugüne ulaşırlar; zamanın kıyıcı dalgalarına karşı direnir, ölümsüzleşirler ve en sonunda tarih olurlar, tecrübelerden meydana gelmiş, hayat gibi tekerrür eden bir tarih.

Eğer şimdi kimsesizlerin hikâyesine dönecek olursak, yani benle Stêr'in hikâyesine, diyebilirim ki, Yezdîñşêr, Têlî ve Mıgo'nun yanına geldiği günün ertesinde bir seher vakti, Dicle'nin sesi kulaklarımda, sabah yeli yüzümda, hapishanedeki eşyalarım sırtımda, beni hapishaneden alıp kaleye getiren askerler etrafımda, Mir'in zindanının kapısından girip üstüme kapı kapanınca, o sırada kendimi Memê Alan gibi hissettim, Memê Alan olarak gördüm; Memê Alan yeniden karanlık zindana düşüyordu. Çocukluğumda ve gençliğimde de bu durumu yaşıyordum; kendimi hep kitaplarda geçen masal ve hikâye kahramanlarının yerine koyuyor, onlarla özdeşleşiyor ve hayalle gerçeğin sınırlarını sürekli ihlal ediyordum. Şimdi de Memê Alan olmuştum, ancak kaderimin onunkine benzemesini asla istemiyordum. Memê Alan kaderine razı olmuş, sevdiğine kavuşmadan zindanda ölmüştü; fakat ben böyle bir şey istemiyor, tam tersine zindandan çıkmak, öldürülmemişse eğer, sevdalının peşine düşmek, onu

bulmak istiyordum. Onun için kalenin zindanına gelmiş olmam sadece bir kurtuluş değildi, bana göre aynı zamanda özgürlüğe bir adımdı; bu zindandan mutlaka kurtulmalıyım.

Kalenin içindeki zindanı dışarıdan hiç kimse görmediği halde, dengbêjler doğru söylüyordu; zindan derin, karanlık ve küçüktü. Tekmil zindan, kocaman kara taşlarla inşa edilmiş yuvarlak bir burca benziyordu. Zindanın tavanı yoktu, duvarları kemerlerle birbirine bağlanmıştı ve yukarıda bir minare yüksekliğinde kubbesi vardı. Tabanı düz, geniş taşlarla döşeliydi, zindanın tam ortasında, yukarıdaki kubbeye yetişen yuvarlak ve kalın bir taş sütun vardı; zindanın bir köşesinden yürüyen biri, kısa süre sonra başladığı yere geri dönüyordu. Duvarla ortadaki sütunun mesafesi yaklaşık beş adımdı. Bir çembere benzeyen, köşesiz yuvarlak duvarın bağrına, eğri kemerler ve ince duvarlarla birbirine bağlanan, her birine ancak bir insanın sığabileceği altı küçük hücre kazılmıştı ve hücrelerin karşısındaki taşın sütunda, tutsakları bağlamaya yarayan prangalar ve zincirler asılıydı. Altı hücre, altı kişilik pranga ve zincir yeri vardı; yani zindana ancak on iki kişi sığabiliyordu. Kapıdan içeri girince, birkaç basamak aşağı indikten sonra zindanın tabanına ulaşıyordu. Işığa gelince, zindandan çok uzaktı, bir tek yukarıda, kubbenin yanındaki iki küçük delikten içeri bir avuç ışık sızıyordu.

İçeri girip askerler üstüme kapıyı kapattıktan ve gözlerim az biraz zindanın karanlığına alıştıktan sonra, gayri ihtiyari yüksek sesle kendi kendime söylendim; bu ne biçim zindandır böyle!

Zindan, beyzade ve mirzaların zindanıdır, diyerek cevap verdi bana yamacımda beliren biri. Zindanda benden başka iki kişi daha vardı; mirliğin hazine nazırının yardımcısı olan ve daha sonra para çalmakla suçlandığını öğrendiğim Tahar Bey ile ondan hoşlanmayan nazır yardımcısına göre, Mir'in cariyelerine göz dikmiş olan kasrın kahyalarından Şemo Ağa... Yakışıklı, uzun boylu, yaşları altmışa yakın olan bu iki kişi de son kararı bekliyorlardı. Şehrin hapisanesi ne kadar ağzına kadar

doluysa, zindanın kalesi de bir o kadar boştu; belli ki kasır ve kalede asayiş berkemaldi, kalede her şey düzen içindeydi. Ne olursa olsun, Kürt türkü ve destanlarında özel bir yeri olan ve halka korku salan zindan, tuhaf bir yerdi; belki burası vakti zamanında zindan olarak değil de, cephanelik veya erzak deposu olarak kullanılmıştı.

Şehrin hapishanesinden kurtulmuş, dost olmayan gözlerden uzaklaşmış, kaleye, Mir'in yakınına, mirliğin kalbine gelmiştim. Zaten, günün birinde mirliğin kalbine ulaşmak, o kalbin nasıl attığını görmek dileğim değil miydi? Şimdi dileğim gerçekleşmişti, gerçi özgür biri değil, tutsak biri olarak, ancak önemli değildi, seslerin hünerini biliyordum çünkü; zindanda, kalın duvarlara rağmen mirliğin kalbinin sesini dinleyebilirdim.

Zindanın dört hücreyi boştu, iki tutsağın yan yana bulunduğu hücrelerin karşısına düşen bir hücreyi seçtim, hapishaneden getirdiğim eşyalarımı yerleştirdim. Büyük taşlardan yapılmış olan bu tür binaların yazın serin, kışın sıcak olduğunu ve en önemlisi, sesler için bulunmaz mekânlar olduğunu biliyordum; çünkü sesler oralarda yankı yapıyordu. Sesler, avazlar orada çok diri, her ses her avaz orada çok berrak ve çok güçlü çıkıyordu. Ağızdan çıkan ses perde perde yükseliyor, sağlam duvarlara çarpıyor ve yeniden, bu kez ilk sestən on kat daha güçlü bir şekilde sesin sahibine ve diğer dinleyenlere geri dönüyordu. Sesler ve türküler için zindan, hamam, kervansaray ve en sağlam hanlardan da daha iyiydi; zindanda avaz ve makamlar halaya duruyordu. Sesler, sözler ve tekrar tekrar söylenen türküler olmasaydı eğer, zindanda vakit nasıl geçerdi acaba? Çamaşırlarımız yıkanıyor, haftada bir kez cuma günleri, hanın hamamında, sabahın erken saatlerinde, kimselerin bulunmadığı zamanlarda, etrafımızda nöbetçilerle yıkanıyoruz. Yiyecek ve içeceğimiz kasırdan geliyor, nöbetçiler günde iki kez yemek getiriyordu. Günde iki kez, sabah ve akşam vakitleri birer saat, nöbetçilerimizle birlikte, hava almak ve ihtiyaçlarımızı gidermek

için bahçenin nehre inen tarafına çıkıyorduk. Kalenin meydanına bakan ve hemen hemen hiç açılmayan zindanın büyük kapısı, kalenin medresesine karşıydı. Oradan kalenin bütün bina ve yapıları, Mir'in kasrı, Birca Belek ve kalenin geniş balkonu görülmüyordu. Belki de bu yüzden, büyük kapı sürekli kapalı tutuluyor, onun yerine bahçeye ve hana açılan alt kapı kullanılıyordu. Nöbetçiler yemeğimizi oradan getiriyor ve biz de oradan, karanlık ve uzun koridorları kandil ışığının yardımıyla geçerek bahçeye çıkıyorduk. Bu benim için bulunmaz bir minnetti. Biz nehir kenarındaki Mir'in bağ ve bahçelerine iniyorduk. Orada, nehrin kenarında geziniyor, her zaman yeşil olan otlar ve bin bir koku salan çiçeklerle meşgul oluyor veya nehrin kenarına oturuyor, kulağım etrafın seslerinde, suyun akışını, rengini ve dalgalarını seyrediyordum.

Bana hiç benzemeyen zindandaki arkadaşlarım, pek de hoş olmayan suçlarla itham edildikleri halde, namaz ve niyazlarını asla sektirmiyor, durmadan tespih çekiyor, dua okuyor, günde beş vakit namaza duruyor, sakal uzatıp göbek büyütüyor ve günün birinde serbest kalacakları umuduyla, güçlkle sığıldıkları küçük hücrelerinde yatıyorlardı. Onlara sözden, türkülerden, Mezopotamya'nın ahvalinden her söz etmeye kalkıştığımda, sanki sürüye kaval çalıyormuşum gibi, öyle boş gözlerle, önemsemeyen tavırlarla bana bakıyorlardı. Fakat ben sözü ve türkülleri seviyordum, küçük birkaç didişmeden sonra anlaştım onlarla; ne zaman isterlerse ayet ve hadislerini okuyacak, namaz ve niyazlarını eda edebilecekler, ben de bazı bazı türkü söyleyecektim. Sabah vakitlerinde bahçeye çıkmadan önce ve akşamüzeri bahçeden dönünce elimi kulağıma götürüp türkü söylemeye başlıyordum. Günün o iki vaktinde, sabahları doğudan, akşam üzerleri de batıdan cılız bir ışık, kubbenin deliklerinden içeri sızıyor ve ortada bir ışık huzmesi oluşuyordu. İşte o zaman söylemenin, seslerin yankısının zamanıydı, zindan sestten yankılanıyordu. Söylemek hayattı ve her şeye rağmen hayat devam etme-

liydi. Söylemek yüreği ve ruhu korumaktı ve yürek hissetmeli, durmadan atmalıydı. En zayıf, en gereksiz söz bile, sakinleşmek, heyecana kapılmak, hayal ve yaratıcılık alemine girmek, zindanın karanlığından kurtulmak ve aydınlığın ardına düşmek için bana yardımcı oluyordu. Sabah vakitleri, doğudan yükselen ışık kubbenin deliklerinden içeri sızıp hücremin kemerinde yansıyınca, yavaş yavaş soğuk ruhumu uyandırmak, insani bir sıcaklıkla yeniden sarmalamak ve kalbimi aydınlatmak için söylemeye başlıyordum. Hücremde, elimde bir parça kuru ekmek, tasım süt dolu, başucumda kitaplarım, bahtiyarlık kuşum boynumda, sözün yardımıyla sıcak ses, his ve sedaların ardına düşüyor ve zindandan uzaklaşıyordum. Yeni gün sesimi yankı yoluyla bana ulaştırıyor, zindanın tozu dumanı içinde, bazen bir ağıt, bazen bir çığlık gibi, ebedi güzelliklerini bana sunuyordu. Zindan her yerde zindandı; ışık girip çıkıyor, kandiller yanıp sönüyor, yatak ısınıp soğuyor, dışarıda yağmur yağıyor, rüzgâr çıkıyor, kar düşüyor, güneş doğuyor, yıldızlar parlıyor, ay süsleniyor ve sen içerde gamlı, sıkıntılı ve tek başına bir hayat sürdürüyorsun. Gün geceye, gece gündüze dönüyor, yeni bir gün başlıyor, ardından yeni bir gece geliyordu. Bir gün daha geçerken, sen içerde, yatakta veya yatağın dışında hep düşünüyordun. Kimi, neyi?

Evet, onu... Bir geyiğin bakışına benzeyen masum bakışını, bir reyhan dalına benzeyen güzel endamını, Dicle'nin berrak bir damla suyuna benzeyen mavi gözlerini, hayatımda gördüğüm en güzel şey olan tenini, bedenini, sarı saçlarını... Gelip geçen zaman, günler, aylar benden birçok şeyi alıp götürdüğü, beni birçok şeyden uzaklaştırdığı halde onu ve hayalini götüremiyordu; tam tersine o ve hayali günden güne büyüyor, içimde daha da derin bir yer buluyordu. Onun için zindan çoğu zaman, hasret ateşinin yalazlarıyla kavru lan bir cehenneme dönüşüyordu. Kandiller sönüp uykuya yatınca, rüyalarım da ne anne, ne baba, ne arkadaş, ne de dostlar oluyordu; sadece o vardı. Sabahları aşağı kapı açılıp nöbetçiler ekmek, peynir, süt ve bazen de

zeytin getirince, ne sevinç ne üzüntü vardı; olan sadece hasretti. Zindandaki arkadaşlarımla aksine, düşünce ne malım mülküm, ne de çoluk çocuğum vardı. Hayatımda ne mağrur anılar, ne yüceltici tecrübeler, ne gaddar yıkımlar, ne de yüz kızartıcı suçlar vardı. O ve onun kaderinden başka hiçbir şey umurumda değildi; kimsesiz ben, kimsesiz bir zindandaydım ve beni sevmeyenler her şeyi söyleyebilir, her türlü dedikoduyu yapabilir, yaralı yüzümle, kör gözümle ve yabancı sevdalımla istediği gibi alay edebilirdi. Varlığım ve yokluğum nasıl kimsenin umurunda değilse, dünyanın şan ve şöhreti, mal ve mülkü de benim umurumda değildi.

Umurumda olan tek şey ses, söz ve sevdandı; günler, haftalar, aylar ve yıllar gelip geçebilirdi, gökyüzündeki yıldızlar eriyip sönebilirdi, mal ve mülke kıran girebilirdi, ancak sesler, sözler ve sevda benden uzaklaşmamalıydı. Zindandayken bir kez daha farkına vardım ki, hayat nasıl olursa olsun, bir tek sessiz, sözsüz ve sevdasız olmuyordu.

Zindan hayatım bu minval üzere, bu fikir, düşünce ve duygularla ağır ağır, önemli hiçbir şey olmadan geçiyor, günler haftalara, haftalar aylara, aylar mevsimlere ekleniyordu. Ancak dışarıdaki hayat da, içeridekinin tam tersine, Mam Sefo, Yezdînşêr ve şehir ahâlisinin sözünü ettiği savaşa doğru tüm hızıyla gidiyordu. Kalenin zindanına geldikten sonra, arada bir sadece bir tek kişi beni ziyaret ediyordu; Têlî. Artık ne Mıgo, ne Amojna Reşê, ne de bir başkası yanıma gelebiliyordu. Kuşkusuz onu, sözlerini, piposunu ve yüksek kahkahalarını çok özlediğim Mam Sefo ile artık yiğitlerden bir yiğit ve bilgelerden bir bilgi olmuş Yezdînşêr gelebilirlerdi, fakat belli ki o karmakarışık günlerde bunu yapmaları zordu. Bahçeye çıktığımız kimi zamanlarda, sakallarını ince boyu kadar uzatmış Têlî, elinde bastonu, bazen tek başına, bazen kardeşi Necip veya küçük oğluyla birlikte yanıma geliyor, mirliğin gidişatı ve dünya ahvali üzerine bana bilgi veriyordu. Söylediğine göre, yola çıkmış olan büyük savaşı durdurabilecek,

etrafı sakinleştirebilecek hiçbir güç yoktu artık. Mir ve mirlik, Osmanlı devletine ve fermanlarına başkaldırmıştı ve yıldırım hızıyla gaddar bir ölüm kalım savaşına doğru gidiyordu. Her ne kadar zindanda dahi olsam, olup bitenlerin farkındaydım; nehir üstünde salların geliş gidişleri çoğalmış, han ağzına kadar dolmuş, bahçeden gözün alabildiği yere kadar dört köşeye asker dikilmişti. Sayıları binleri bulan silahlı süvariler, nehrin öte yakasında durmadan Cudi Dağı'na veya etraftaki dağlara doğru gelip gidiyorlardı. Mam Sefo'nun bize bahsettiği, onun için de Cizre'yi terk etmemizi istediği savaş, şimdi ülkenin gerçeği haline gelmişti. Bizim gerçeğimize gelince, o henüz Mam Sefo'nun istediği gibi değildi; ben zindana düşmüş, Stêr kaybolmuş, Mıgo da karışıklıktan Van'a göç etmeye fırsat bulamamıştı.

Bir gün, dingin, aydınlık bir sabah vakti bahçede, henüz içeri girmeden önce Têlî, altı-yedi yaşındaki, Mir'e çok benzeyen oğluyla birlikte kapıda göründü ve hiç tanık olmadığım bir aceleyle yanıma gelip beni kenara çekti. Birlikte oradan biraz uzaklaştık, nehrin kenarındaki yayvan bir taşta oturduk. Onun elinde iki, oğlunun elinde bir elma vardı, Têlî sessizce elmalardan birini bana verdi, kendi elmasından da asabi hareketlerle bir-iki ısırıldıktan sonra, hal hatırımı sormadan, acele acele konuştu:

Bıro, artık savaşta'yız.

Ona cevap vermeden, içerde sardığım iki sigarayı cebimden çıkardım, birini ona uzattım, ötekini dudaklarımın arasına koydum. Her zamankinden asabi, ince ve sarı benizli görünen Têlî de sigarasını dudaklarına götürünce, önce onunkini, sonra kendiminkini yaktım.

Dün gece Mir'in konukları vardı, dedi, sigarasından birkaç derin nefes çektikten sonra devam etti: Önemli birkaç Frenk misafir. Akşam yemeğinden sonra Birca Belek'te divan kuruldu, ben de oradaydım, her şeyi kulaklarımla duydum.

Ne duydun sen? diye yavaşça sordum.

İçlerinden biri zabıt olan Mir'in misafirleri İstanbul'dan gelmiş, Sultan'dan haber getirmişlerdi. Vergilerden, askerlerden, fermanlardan ve Osmanlıların hükümdarlığından bahsettiler. Mir vergi vermeli, Osmanlı ordusuna asker göndermeli ve sadece devletin hükümlerini ve fermanlarını değil, aynı zamanda Diyarbakır, Malatya, Sivas ve hatta Musul vilayetleri paşalarının kesin egemenliğini kayıtsız şartsız kabul etmeliydi. Osmanlı devleti yeni bir döneme girmişti ve herkes kayıtsız şartsız yeni dönemin kural ve buyruklarına riayet etmeli, elinden gelen bütün fedakarlıkları yapmalıydı. Mir büyük bir sükûnetle onları dinledi ve daha sonra yine aynı sükûnet ve fakat kararlı sözlerle şunları söyledi: Ben hiçbir sultan tanımıyorum, sultan da kim oluyor? Burada ev sahibi benim, ferman sahibi benim, hükümdar benim. Bugüne kadar yaptığımız fedakarlığı hiç kimse yapmadı, peki devlet benim için nasıl bir fedakarlık yaptı acaba? Yeter artık... Büro, Mir bunları söyledi, sen de en az benim kadar biliyorsun ki, bu tür sözler savaş ilanından başka bir şey değil.

Ben hiçbir sultan tanımıyorum, sultan da kim oluyor? diye tekrarladım içimden.

Bir elimde elma, ötekinde sigara, her daim Cizre ve Mezopotamya'nın kaderine şahitlik yapmış olan ve o gün suyu güneş ışıklarıyla parlayan Dicle'nin kenarında, her zaman yeni musibetlerin işareti olan kör gözümde ağır bir sızıyla Mir'in sözlerini düşündüm ve kendi kendime birkaç defa tekrarladım: Ben artık hiçbir sultan tanımıyorum...

Ben Mir'in tekmül hayatını, tahta çıkışını, mirliğin genişlemesini, ilişkilerini, fikir ve tasarılarını, hedeflerini az çok yakından tanıyordum. Tahta çıktığı gün, o kutlu Newroz gününde, yeni-yetne bir çocuk olarak, Apê Xelef'in yamacında yine kaledaydım ve çok genç yaşta İnce Mir'in tahta çıkışını görmüştüm. Babam sayılan Mam Sefo, hep Mir'in etrafında dolaşan arkadaşlarım Migo, Têlî ile Yezdînşêr, her zaman en doğru şeyleri, olayların en ince ayrıntılarını bana ulaştırmışlardı. Onun için Birca Belek'in

meclisinde Mir'in ağızından çıkan sözlerin, son sözler olduğunu biliyordum. Yine Mir'in hiçbir zaman bu tür sözler sarf etmek istemediğini de biliyordum, çünkü o Osmanlı Sultanı'na karşı her zaman saygılıydı, her vesileyle değerli hediyeler göndermiş ve büyük bir hürmetle kendini takdim etmiş, bölgedeki devletin bütün paşalarıyla iyi ilişkiler kurmak istemiş, vergilerini eksiksiz ödemiş, devlet dara düştüğünde yardımına koşmuş, ordunun saflarında yaklaşık on bin kişilik silahlı güçleriyle ağır savaşlara katılmış, hatta devletin saygınlığı adına kardeşlerine, yeğenlerine, dayılarına karşı durup isyanlarını bastırmıştı. Bütün bunları da, yazılı olmayan ve fakat herkesin bildiği bir şarta bağlamıştı; padişah, devlet, Babıali, paşa, idareci ve mutasarrıflar onu ve mirliğini rahatsız etmeyecek, onlar da en az onun onlara gösterdiği saygıyı göstereceklerdi. Daha bin beş yüzlü yılların başlarında, o zamanlar Sultan Selim'in hükümdarlığı altında bulunan Osmanlı devleti ile Kürt ülkesinde hüküm süren Kürt mirlikleri arasında bir anlaşma yapılmıştı; Kürt mirleri ve mirlikleri kendilerini Osmanlı ülkesinin bir parçası olarak görecekti, her işte devletin yanında olacak, ona yardım edecekti; devlete gelince onlar da içerde mirlerin bağımsızlığını kabul edecek, iç işlerine karışmayacak ve mirlerin kurduğu nizamı bozmayacaktı. Bundan yetmiş, seksen yıl öncesine kadar bozulmayan ve herkesin bildiği bu anlaşma, artık bozulmuştu. Osmanlılar Avrupalıların, özellikle Almanların yardımıyla, artık hasta adam durumuna düşmüş olan devlete yeni bir düzen veriyor ve bu yeni düzen içinde Kürt mirliklerinin ve bölgede bulunan diğer özerk azınlıkların yeri yoktu. Her gün yeni bir toprak parçasını kaybeden, sınır boylarından çekilen ve yenilgi üstüne yenilgi alan devlet, her yönden kendini yenilemek istiyordu; düzenli yeni bir devlet, güçlü yeni bir ordu, yeni bir idari sistem ve yeni bir merkezi idare. Herkes biliyordu ki, Têlî'nin, Mir'in son sözlerini bana ulaştırdığı günden yedi-sekiz yıl önce İstanbul Gülhane'de, Sultan Abdülmecit Tanzimat Fermanı adında bir ferman ilan etmiş ve bütün dün-

yaya devletin yeni bir merkezi idareye geçtiğini duyurmuştu. Tanzim Arapça'da düzen demektir ve yeni düzenin içinde farklı seslere, güçlere ve önderlere yer yoktu.

Avrupa kıtasından, Afrika ülkelerinden çekilen, Mısır paşası gibi isyancı paşalara karşı yenilgi üstüne yenilgi alan devlet, Mezopotamya'da adım adım, kılıç, kan, fitne fesatla hükmünü sürdüren tecrübeli paşalar sayesinde zafer üstüne zafer kazanıyordu. Kah Kürtlerin, kah diğer kavimlerin bey ve mirleri arka arkaya yeniliyor, hükümdarlık alanından bir daha dönmek üzere kayboluyor ve yerlerine paşalar, mutasarrıflar, yeni idareciler geliyordu. Ancak Cizîra Botan'da, devletin hesap etmediği bir şey vuku bulmuştu; Mir iktidara gelmişti. Diğer bey ve mirler gibi hafif rüzgâra karşı dansa durmayan, son sözü başta söylemeyen bir Mir; düşmanı sinek bile olsa hesaba katan, devletle kalıcı bir dostluk sürdüren, ancak gücünü ve sınırlarını da günden güne genişleten, devlet kadar olmasa da, idarecililiği diğer mirlerden daha iyi bilen, sadece günlük işleri yürütmeyen, aynı zamanda gelecek yılların hesabını da yapan, ona göre hazırlıklarını sürdüren, imanın gücüne inandığı kadar, kendi gücü ve kılıcına da inanan ve hükümdarlığını bununla sürdüren bir mir. Kürtlerin mir, bey, ağa ve şeyhleri, neredeyse tümü yenilmiş, ancak bu mir, hepsinin yerine günden güne gücünü arttırmış ve Hakkari Miri Nurullah Bey'den Müks Miri Han Mahmut'a kadar herkesi etrafına toplamıştı. Mezopotamya'da kendisinden başka hiçbir güç istemeyen devlet, karşısında yeni bir güç bulmuştu; devlet kadar, devlet gibi hazırlık yapan bir güç. Ataların sözüydü, iki koç kellesi aynı tencerede pişmezdi, birinden biri mutlaka kırılmalıydı. Çaresi yoktu, koçlar kavgaya tutuşacaktı. Devlete karşı Mir her ne kadar sözünün eriye de, her fırsatta elçiler aracılığıyla saygısını ifade ediyorsa da, bana öyle geliyordu ki, devlet kararını vermişti, Mir ne yaparsa yapsın, devlet hedefinden vazgeçmeyecekti. Mir yüksek sesle öksürüyordu ve devlet bunu hissediyor, görüyordu; kim devletten daha yüksek

sesle veya devlet kadar yüksek öksürebilirdi ki! Kılıç kınından çekilmişti ve herkes biliyordu ki, Mezopotamya'da silahla gezen, kendi silahının kölesiydi.

Bizden hiç uzaklaşmamış olan savaşın sesi, şimdi en yüksek katına çıkmış ve Mir son sözünü söylemişti; ben hiçbir Sultan tanımıyorum...

Ancak Têlî, sevgili kardeşim, savaş kapıya gelmiş, ben hâlâ Memê Alan gibi zindan kapısının arkasındayım, dedim uzun süren bir sessizlikten, bir sigara içiminden sonra, çok alçak bir sesle, benim durumum ne olacak?

Bu savaş, ağır bir savaş olacak Büro, bu savaş diğer savaşlara benzemeyecek, dedi kafasını önüne eğmiş bir halde. Yarısını yediği elmayı nehre attı ve devam etti; bu savaş ölüm kalım savaşıdır. Herkes, her şey gibi senin durumuna da bir çare bulmak lazım.

Nasıl, sevgili kardeşim, nasıl? Ben Memê Alan gibi bu zindanda ölmek istemiyorum. Nasıl bir çare, anlat bana?

Bilmiyorum, dedi biraz asabi bir tavırla ve ayağa kalktı, bacakları uyuşmuştu. Bilmiyorum Büro, ancak Mam Sefo, amcam Esat, Yezdîñşêr ve güvendiğim birkaç kişiyle konuşacağım. Sana bir haber ulaştıracağım...

CİZİRA BOTAN MİRLİĞİ İLE OSMANLI DEVLETİ ARASINDAKİ BÜYÜK SAVAŞIN SESİ, çalınan davul zurnalarla, zindanda bile duyulan, patlayan top ve tüfeklerle her yere yayıldı. Tufan kopmuştu bir kere ve tufan, Nuh Nebi tufanı misali her şeyi önüne katıp sürüklüyordu. Mezopotamya'dan ve ülkemizden hiçbir zaman eksilmeyen savaş dalgası, yeniden yükselmişti. Savaşın ahvalinden, zindan ve kaleden bahsetmeye başlarsam eğer, her şeyden önce söylemeliyim ki, silahlı nöbetçiler, kaleyi çevreleyen kandil ve meşaleler olabildiğince çoğalmış, o zamana kadar oldukça şen olan hana geliş gidişler bir hayli azalmıştı. Bahçeye çıkınca gördüğümüz Dicle'nin üstündeki sallar, tıpkı kervanlar gibi, günden güne azaldı. Her zaman farklı

biçimlerde duyduğum seslere gelince, hem azaldılar, hem de çoğaldılar. Bir yandan şehirden, sokaklardan, pazarlardan, hanlardan, kahvehanelerden, aşhanelerden, medreselerden, camilerden, kiliselerden ve evlerden yükselen sesler, tamamen yok olmasalar da, azaldılar; öte yandan da teflerin, davulların, bendirlerin, tekbirlerin, hadislerin, savaş türkülerinin ve serasker fermanlarının sesi çoğaldı. Hayat tuhaftı ve tuhaf hayat tekerrür ediyordu; gözümle gördüğüm ve nasıl bir tufana yol açacağını bildiğim savaş yine üstümüze abanmıştı. Dicle yine kızıl akacak, davul zurnalarla uğurlanan gençler, taziye ve matemle karşılaşacaktı. Yine birkaç hayata dönüşen yeni bir hayat başlıyordu.

Ben ise içerde, karanlık ve soğuk zindanın dibindeydim! Ne ben buradan çıkabilmişim, ne yaralı sevdalım dönmüştü, ne de o savaş içinde kimse beni hatırlamıştı. Üstüne üstlük zindandaki iki arkadaşım da gitmiş, askerler ikisini de alıp bilmediğim bir yere götürmüşlerdi. Ben şimdi yeryüzünde, tek başıma, yapayalnızdım.

Ey Mir, ey Mam Sefo, ey Têlî, ey Yezdînşêr, neredesiniz siz! diye bağıyor, uykuya yatıyordum ve hawar, gelin imdadıma yetişin diyerek, uykudan uyanıyordum.

Bu zindandan çıkmalıydım, ama nasıl?

Mir ailesinin en büyük oğlu olan, şimdi savaş nedeniyle neredeyse ailenin bütün işlerini gören Têlî, eskiden olduğu gibi arada bir yanıma, bahçeye geliyordu. Ancak birkaç sigara içimi kadar bahçede kalıyordu, bu kısa süre de hiçbir şeye yetmiyordu. Mir, Mam Sefo, Yezdînşêr, Têlî'nin iki kardeşi ve askeri komutanlardan hiçbiri artık kasırda değildi, hepsi silahlı güçlerle birlikte ülkenin her yerine dağılmışlardı. Geliş gidişlerin merkezi olan kasır ve kale adeta boşalmış, içinde siyasi, toplumsal ve edebi meclislerin toplandığı, kandilleri sabahlara kadar yanan Birca Belek divanı artık kurulmaz olmuştu. Sadece zindanın karşısında bulunan kalenin medresesinden durmadan hadis, tekbir ve dua sesleri yükseliyordu.

Mir'in ve kasırda bulunan sayısız kadının, cariye ve çocuk-

ların sorumluluğunu da üstlenmiş olan âmâ Têlî, savaştan son haberleri getiriyordu bana. Savaş bölgede şu ana kadar patlak vermiş olan en büyük savaştı. Osmanlı devleti, mağrur ihtişamı, özel askeri alayları, kıyamet topları, altın ve zümrütlerle dolu dipsiz hazineleri, kırmızı fesli, altın nişanlar ve payelerle süslü özel kıyafetler giymiş paşaları, vicdansız ve kan dökücü seraserkerleri, talancı orduları, bin bir dolap, ihanet, yalan, idam, cinayet ve sürgünleriyle iyi bilinen tekmil gücüyle Cizîra Botan ve Mir'e saldırmaya başlamıştı. Devlet, zaten çoktan beri Anadolu Orduları adıyla, büyük bir askeri kuvveti mirliğin etrafına yığmış, Sivas, Erzurum, Muş, Bitlis, Diyarbakır, Halep, Musul ve Bağdat paşaları vasıtasıyla mirliği kuşatmıştı. Ancak şimdi, Têlî'nin söylediğine göre devlet işi savaşa dökmüş ve en gaddar, dolap çevirmede en mahir paşalardan Halep Paşası Osman Paşa'yı müşir, yani saldırının önderliğini yapan Anadolu Orduları'nın başına getirmiş ve talanlarla, cinayetlerle, yangınlarla nam salmış, isimleri insanın içine büyük bir korku düşüren Sabri Paşa, Ömer Paşa, Mustafa Paşa gibilerini Cizîra Botan'ın etrafındaki vilayetlere tayin etmişti. Bölge insanını dışın arasında kalmış et olarak gören, üstelik bunu dillendiren ve kısa bir süre içinde Şengal Yezidilerine uyguladığı katliamla tanınan Musul Paşası Mehmet Paşa, Mir'in en büyük düşmanıydı ve söylenenlere göre savaşın ilk kıvılcımını o yakmış, mirliğin zaptını hedef bellemişti. Osmanlı paşaları; Hafız Paşa, Reşit Paşa, buranın paşası, oranın paşası, kırmızı fesli paşa, uzun sakallı paşa; tümü aslen ezilen halklara mensup ve çoğunluğu henüz beşikteyken ailelerinden uzaklaştırılmış, devlet işlerinde çalıştırılmak üzere terbiye edilmiş, büyütülmüş ve hayatlarında tanıdıkları tek kural, her şart ve ahval altında devlete ve Padişah'a sonsuz itaat olan sayısız paşa. Ne babalarını, ne atalarını, ne de yurtlarını tanıyan Osmanlı paşaları; devlete ve padişaha itaat eden, ama idare ettikleri ve hiç tanımadıkları öteki halklara karşı bir o kadar zalim olan, şan ve şöhretlerini katliam, talan ve yı-

kımlardan alan paşalar.

Böyle bir anı bekleyen paşalar, savaş başladıktan sonra birçok koldan saldırdılar. Bu savaş için seçilmiş ve tayin edilmiş olan Osman Paşa, uzun tecrübelerinden dolayı, savaşın ahvalini bilen, bölgeyi tanıyan ve savaşın gidişatına vakıf bir paşaydı. Mir'in güçlerini parçalamak ve bir an önce ölüm darbesini indirmek için, ordusunu ikiye ayırdı; bir bölümünü Van ve çevresine, bir bölümünü de Diyarbakır ve çevresine yerleştirdi ve karargâhını da Diyarbakır'a kurdu. Komşu paşaların güçlerini de ağır ağır Cizîra Botan'ın üstüne saldı.

Eğer bütün silahlı güçleri sayarsan, yüz bin kadardır, diyordu her görüşmemizde Têlî, ellerini sakallannın arasında dolaştırıyor, sayıyı sürekli tekrarlıyordu: Milislerle birlikte yüz yirmi bin silahlı adam, yaklaşık kırk elli ağır top, ölçsüz cephane, sayısız süvari... Kardeşim. Buna rağmen kazanan biz olacağız kardeşim... Artık biz de hünerlerine vakıfız; yeri geldiğinde konuşup yağabiliriz, yeri geldiğinde susup sadece gürleyebiliriz. Dostluk, arkadaşlık, düşmanlık, rekabet, saldırı ve savunma, savaş ve barış, silah ve talim, tanzim ile nizam, bütün bunlar Osmanlı'nın bizim bilmediğimiz hünerleriydi. Ancak şimdi biliyoruz, şimdi artık birliğimiz var, nerede ne yapacağımızı artık biliyoruz.

Têlî'nin ağzından mağrur bir ifadeyle dökülen o inanç ve güven, anladığım kadarıyla tek mil mirliğin inancı ve güveniydi. Osmanlı ordusu güçlerini hazırlıyor, mirlik de onlardan hiç geri durmuyor, aynı şeyi yapıyordu. Mir'in oluşturduğu birlik, o zamana kadar ülkede hüküm süren mir, ağa, bey, şeyh ve seyitlerin kendi aralarında hiçbir zaman oluşturmadıkları tarihi bir birlikti. Yukarıdan Serhat, Ağrı, Van ve Muş dahil olmak üzere, aşağıdan Kürt Dağı, Halep ve Kaniya Spî'ye kadar, doğudan Erdelan, Sakız, Şikak ve Urmiye'ye, Arap ülkesinden Soran ve Babanlar'a kadar güçlü bir birlik vücuda gelmiş ve bütün buraların önderleri, en başta da Hakkari Mir'i Nurullah Bey'le Müks ülkesinin miri Han Mahmut hep birlikte ayaklanmaya destek

veriyorlardı. Düşmanlık, rekabet, kıskançlık, çekememezlik ve ihanet ülkenin kaderiydi ve yüzyıllardan beri ölümcül bir çıban gibi ülkenin bedenini kemiriyordu; ancak şimdi Mir'in hüneri sayesinde, durum belki de ilk defa bu kadar değişiyor ve dağınıklık yerini birlik ve beraberliğe bırakıyordu.

O zaman biz buna inanıyorduk, bunu umut ediyorduk.

Ancak ne olursa olsun Mir son sözünü söylemişti: Ben hiçbir Sultan tanımıyorum, demişti. Şimdi bu cümle, ülkenin tek gerçeği haline gelmişti. Ülkenin gerçeği böyleydi, ancak benim gerçeğim ülkenin gerçeğinden daha kötüydü; ben tutsaktım. Zaman seglavi bir kısrak gibi dörtmala kalkmıştı, dert ve elemelerimin, yalnızlık ve arzularımın tek ilacı olan sözlü ve yazılı anlatım artık bana yardımcı olamıyordu. Kitaplarım defalarca okunmuş, yaratmak istediğim Dicle Türküsü'nün bölümleri de dahil olmak üzere, çoğu kez, birkaç biçimde söylenmişti. Kuşkusuz onlar beni hem daha da zenginleştirmiş, daha kamil bir insan yapmış, hem de daha bir sadeliğe ulaştırmışlardı. Söz, hayal, düş ve edebi yaratıcılık beni zindandan almış, Cudi'nin yükseltilerine, Laleş vadisinin derinliklerine, Hakkari ülkesi yaylalarının akşamüzerlerine götürmüş, nehirlere, denizlere, göllere gark etmiş, çiçeklere ulaştırmıştı. Ancak her şeyin sonu olduğu gibi okumanın ve hayal kurmanın da bir sonu vardı. Çoğunlukla okuduğum kitaplar, şiirlerinden dizeler ezberlediğim şairler, artık sonsuz bir zevk vermiyorlardı bana; onun için sözlü anlatıma dönüyordum, fakat her zaman hayata sıkı sıkıya bağlı olan sözlerim o sırada hiçbir şeye yaramıyorlardı; hayat yoktu, hayat benden ve gerçeğimden çok uzaktı. Ben hayatı istiyordum, hayatımın sevdalısını istiyordum, hayatın zevklerini, çabasını, cefasını istiyordum. Onun için Têlî'nin her gelişinde, durmadan durumumun ne olacağını, benim için ne yaptığını soruyordum.

Sabret, diyordu, o zamana kadar gösterdiğim sabrın Eyup peygamberin sabrından da fazla olduğunu bilmeden.

Ancak bir gün, bir akşamüzeri, silahlı nöbetçilerle birlikte

aniden bahçeye, yanuma geldi, bana hızlı hızlı birkaç söz söyleyerek tekrar çıkıp gitti.

Yarın sabah Ruşen Hanım bahçeye gelecek, onunla konuş. Senin durumundan haberi var.

Ruşen Hanım, Mir'in birkaç karısından biriydi. Ne ben, ne başkası, inanıyorum ki ne de Mir'in bizzat kendisi bile kaç karısı olduğunu bilmiyordu, ancak söylentilere göre Ruşen Hanım en son karısıydı, onun için Mir'in gözünde pek kıymetliydi ve ettiği her söz kasırda altından bile daha değerliydi. Ruşen Hanım aslen Yezidiydi, bir talandan sonra kasma gelmişti, fakat bir cariye olarak değil de, Mir'in karısı olarak. Kısa süre içinde sayısız kadın ve cariye içinde söz sahibi olmuştu, bu durum da bilgi ve hüner sahibi biri olduğunu gösteriyordu. O gece gözüme uyku girmedi, sabaha kadar, ertesi gün Ruşen Hanım'a söyleyeceğim şeyleri kendi kendime tekrarlayıp durdum. Bana yardım edecekti, fakat nasıl? Durumum sadece kötü değil, tam anlamıyla berbattı. Serbest kalmam için birkaç yol vardı; birincisi mirliğin şeyhülislamı, Cizre'nin seraskeriyle birlikte karar vermeliydi, ki böyle bir karar da akıldan çok uzaktı. İkincisi de, İslam fetvası ve mirliğin fermanıyla kurulan mirlik mahkemeleri beni serbest bırakmalıydı ki, bu yol da akıldışıydı. Üçüncü bir yol da şöyleydi; şeyhülislamın, şehrin seraskerinin ve danuşmanlarının fikirlerini sorduktan sonra bizzat Mir'in kendisi karar vermeli ve kararını mührüyle ilan etmeliydi. Fakat hani, Mir neredeydi?

Ertesi gün, kahvaltıdan sonra, nöbetçiler beni bahçeye çıkarınca, çabucak harun abdesthanesinde ihtiyaçlarımı gördüm, çeşmede elimi yüzümü yıkadım, sakalımı ve bıyığımı tarayarak, nehrin kenarındaki soğuk, yayvan bir taşta oturdum ve Ruşen Hanımı beklemeye başladım. Ona ne diyeceğimi biliyordum, fakat hanın köşesinden dört beş korumayla birlikte belirip yavaş yavaş bulunduğu yöne doğru gelince, söyleyeceğim her şeyi unuttum, aklımda ne bir söz kaldı, ne de bir ayrıntı. Namını çok duyduğum, benimki gibi sonu gelmeyen uzun konuşmalardan

hiç haz etmediğini bildiğim Ruşen Hanım, tahmin ettiğimden de gençti, belki benim yaşında, belki de benden daha küçük. Parlak beyaz kıyafetler içinde bir periyi andırıyordu; yüzü uzun esmer, gözleri Stêr'inki gibi mavi, gülyüzlü, tatlı bakışlı, uzun boyluydu. Uzun zülüfleri öne, uzun örgüleri arkaya düşmüştü. Boyu posu, yürüyüşü bakışı, dünyanın en büyük devletlerinden birine kafa tutmuş olan kasrın mağrurluğuna çok yakışıyordu. Her an kırığa uğramış Yezidi kavminin kızı, yumuşak gülüşü ve bakışlarıyla, diğer ağa, bey ve egemen aşiretlerin kadınlardan eksik bir tarafı olmadığını gösteriyordu. Ona, bakışına, boyuna posuna büyük bir dikkatle bakınca, ona her şeyi anlatabileceğimi anladım, fakat neyi, nasıl anlatacaktım? Belki de söze gerek yoktu, kuşkusuz şimdi karşımda duran kadın, benim kim olduğumu ve neden zindana düştüğümü biliyordu. Bir ihtimal daha vardı, uzun ve sonu gelmeyen laflarımla durumumu daha da içinden çıkılmaz hale getirebilirdim. Boynumdaki talih kuşumu daha iyi görebilsin diye göğsümü biraz daha açtım, ayakta, iki elim önüme bitirilmiş bir vaziyette, boynumu biraz daha büküm ve genç, güzel, esmer yüzüne baktım.

Neden? diyerek artık unuttuğum o malum soruyu sordu ve sorusunu tekrarlardı, neden?

Ne, neden gibi ters bir cevap verme yerine bir süre sessiz kaldım ve daha sonra, şimdiye kadar kimselere vermektan korktuğum gerçek cevabı verdim.

Sevdim onu... onu seviyorum...

İlk defa karşılaştığımız ve şimdiye kadar hiç konuşmadığımız halde, dingin ve pak bakışlarından beni iyi tanıdığını, korkularım da dahil olmak üzere, bütün düşüncelerimi, duygu ve isteklerimi kavradığını anladım. Sadece gözlerine sürme çekmişti ve yüzünün, beyaz kıyafetlerinin sadeliği, egemenlerin kibrinden uzak, yumuşak bakışları bana güven veriyordu. Bir zamanlar bilge bir âlim şöyle demişti: İnsanlar buğday başaklarına benzer, boş oldukları zaman kafaları yukan, içleri dolu ol-

duğu zaman aşağı bakarlar. Şimdi karşımda duran zarif hanım, guvenebileceğim biriymiş gibi geliyordu bana. Onun için hemen hemen herkesten gizlediğim gerçeği Şimdi ona anlatıyor ve daha yüksek bir sesle tekrarlıyordum:

Seviyorum onu...

Konuşmadı, bir süre sessiz, fakat çok dikkatli bir Şekilde bana baktı ve korumalarıyla birlikte çekip gitti.

Aziz dinleyiciler, gelecek günlerin söz ustaları, bazı durumlarda söz çok gereklidir, fakat bazı yerlerde, bazı durumlarda ise söz gereksiz ağır bir yüktür. O zaman da öyle oldu, ezberlediğim sözlerin hiçbir değerı yoktu, Ruşen Hanım sessizliğin sesinden ve hal izlerin halinden anlıyordu.

O günden iki üç hafta sonra, bir sabah vakti kahvaltıdan sonra, bahçeye inmek için hazırlıklarımı yaparken, zindanın hiç açılmayan büyük kapısı aniden açıldı ve Tl, kk oğlu ve üç asker içeri girdi. Tl, kafası yukarıda, kr gözleri kapalı, sağ elinde bastonuyla bana doğru yürüdü ve sol elindeki kâğıdı, gller bir yüzle bana uzattı.

Haydi deli çabuk ol, senin hakkında karar verildi, dışarı çıkıyorsun, dedi.

İnsanın önüne yeni yollar açan, Mir'in başkaldırıya dair sözlerine benzeyen bazı sözler hiçbir zaman unutulmaz. Tl'nin o sabah sarf ettiği sözler de yleydi, Şemdinli'nin balından daha tatlı, Dicle'nin üstünde parlayan güneş ışıklarından daha sıcak olan sözlerdi. Kendimi tutamadım, ona sarıldım ve zayıf bedenini sıkabildiğim kadar sıktım.

Ulan kaburgalarımı kıracaksın, dedi, gülerek.

Girdiğim kapıdan çıktık, içeri girerken yaptığım gibi, çıkarırken de zavallı Mem Alan'ı düşündüm; kaderim onun kaderine benzemiyordu, ancak o zamanlar, günün birinde kaderimin onunkinden çok daha berbat olacağını henüz bilmeden böyle düşündüm.

Talihlisin, dedi bana Tl kaleye giden yolda, Ruşen Hanımın

yardımlı ve çabasıyla serbest kaldın, fakat şansın da yardım etti sana.

Têlî'nin koluna girmiş, biz iki uzun boylu adam tek gözle, yine sıcak güneşin altında yürüyorduk.

Şansın yardım etti ve her şey iyi gitti. Ruşen Hanım Mire haber ulaştırdı, bu arada Yezdînşêr de şehrin seraskerliğine getirildi, siyasi ve askeri idare onun eline geçti. Durumu soruşturdu, mahkemenin ve şeyhülislam Mela Abdülkuddus'un onayından sonra bu kâğıdı hazırladı, altına mührünü bastı ve bir nüshasını çadırını şimdi İran sınırında kurmuş olan Mir'e yolladı.

Serbest kalmıştım, fakat durumum hiç de iç acıcı değildi, çok zayıflamış, yeme içmeden kesilmiş, elbiselerim zindanın pisliğinde çürümüş, sakal ve bıyığım uzamış, saçlarımın durumu, büyük bir yenilgiden sonra evlerine dönen Keso'nun askerlerinin saçlarının durumundan bile berbat olmuştu. İki gün kadar Têlî'nin evinde misafir kaldım, misafirperver evinde yedim içtim, sonra da Yezdînşêr'in mührünü bastığı tahliye kâğıdım cebimde, vedalaşıp evime, şahsi hayatıma ait bütün ders ve tecrübelerimi edindiğim fakirhaneme döndüm. Başka bir yerde barınamıyordum, kafam sürekli her yeri sarmış olan savaşta ve kayıp sevdalımdaydı, sadece fakirhanemde derin düşüncelere, hayallere dalabiliyor, sadece orada derinliklerine indiğim karanlıklarda bir ışık görebiliyordum. Dünya değişmişti, şehir değişmişti, toplum ve insanlar değişmişti, savaş her şeyi yeniden değiştirmişti ancak ben hayretle gördüm ki, Apê Xelef'in yadigârı olan evim hiç değişmemiş, tam tersine ev daha da düzelmiş, ortalık süpürülmüş, her şey düzene sokulmuş, kaval, saz, bendir, tef ve kitaplarım yerlerine yerleştirilmiş, yatak yorgan toplanmış, hatta kokuşmuş odam bile havalandırılıp temizlenmişti. Evin ahvalini bilen hünerli bir el evin her yerinde dolaşmıştı ve evimin kapısında Amojna Reşê belirip dudağında bir küfürle içeri girince anladım ki, hüner sahibi gizli elin sahibi ta kendisiydi. Kuşkusuz oydu, en kötü küfürleri en tatlı sözmüş gibi

söyleyen, en berbat şeyleri söyleyerek, tam tersi bir şey yapan ve beni şaşırtan kadındı.

Geberesice, diyerek içeri girdi ve en tatlı ilk sözünü sürdürdü, sağ gözü de akasıca, zirdeli, hem kendine, hem de kıza kıydın, sana gidin, buradan gidin demedim mi?

O geldiğinde ben odamda, zindandan getirdiğim kitaplarımı başucuma diziyordum. Sadece geniş ve dar zamanların vefakâr dostları olan kitaplarımı getirmiştim, diğer eşyalarımı, yatağımı, elbiselerimi, tabak çanakları, o hayatı tamamen ardımda bırakmak için zindanda bırakmışım. Amojnê'yi görünce büyük bir heyecanla ona doğru yürüdüm, kucaklamak istedim, fakat buna izin vermeyerek, kenara çekildi.

Hadi cehennem ol oradan, dedi bir canavar görmüş gibi ve elindeki bohçayla mutfağa doğru yürüdü. Ancak küfürlerini savurmayı ihmal etmeden, haram herif, pis cenabet...

Serbest kaldığımı kimden duymuştu acaba? Fakat bu tür soruları ona sormanın anlamı yoktu, çünkü bir yengeç gibi her yere girip çıkıyor, dik kulakları her şeyi duyuyordu. Ona sorular sormanın hiçbir yararı yoktu, ondan hiçbir zaman doğru dürüst bir cevap almak da mümkün değildi, ancak kendisi istediği zaman, gerekli şeyleri söylüyordu. Kitaplarımı yan yana dizdikten sonra mutfağa gittim. Mutfaktan özlediğim bir koku yükseliyordu, ocağı yakmış, yan yana iki tencereyi ateşe sürmüş, yere çömelmiş ve elindeki kepçeyle tencereyi karıştırıyordu. Mutfağın kapısında, dudaklarımda bir sigarayla, eşik taşına oturdum. O özgürlük günlerinde Têlî ve birkaç kişiden, Mir'in, Mam Sefo ve mirliğin askeri işlerini yürüten birçok yetkiliyle birlikte Urmiye'ye gittiğini öğrenmişim. Mıgo da, yaşlı babasının ardın düşüp gitmişti. Cizre ve civarının seraskerliğine getirilmiş olan Yezdînşêr, şehri korumak için gece gündüz at sırtında askeri müfrezeleri teftiş ediyordu. Günün rüzgânna göre yön değiştiren Heme şimdi Yezdînşêr'in yanındaydı ve kuşkusuz Yezdînşêr fırsat vermiş-

se eğer, osuruk ve yalanlarıyla, büyük bir sorumluluk almış olan zavallı Yezdînşêr'i serseme çevirmiştir mutlaka. Çocukluk günlerimin oyun arkadaşlarına gelince, ikisi de, hem zehir dilli Gulîzer, hem de kayıp dilli Arnê, sessiz evlerindeydiler. Şehir boşalmıştı, artık ne kervanlar gelip gidiyor, ne de şehrin civarından kimseler vardı. Pazarlar تنها, kahvehaneler sessiz, cadde ve sokaklar boştu. Daha önce sözünü ettiğim savaşın getirdiği durum, yine şehre egemen olmuştu.

Fakat o, o neredeydi?

Ne Têlî, ne Ruşen Hanım, ne de kasır çevresinden kimseler bilmiyordu; Stêr kayıptı.

Bilincim o karmakarışık fikir, haber ve endişelerle dolu, eşik taşına oturmuş, gözüm Amojna Reşê'nin hareketlerinde sigara içiyordum. Durum karmakarışık, tamamen umutsuzdu. Bir an önce Mir'in ordularına yetişmek istiyordum, belki de oralarda, içinde bir damla ışık bulunan bir habere ulaşırdım.

Fakat beklediğim ışık orada, mutfakta, Amojna Reşê'nin küfürleri arasında gizliydi!

Bir an önce İran'a doğru gitmek istiyorum, dedim, mutfaktaki sessizliği bozmak için, Mir'in, Mam Sefo ve Mıgo'nun yanına.

Qûna tazî tembûr dixwazî,* dedi keskin bakışlarla bana bakarak, gidişin olsun, dönüşün olmasın evi yıkılasıca! Ölüm nöbetine tutulasın kör herif, oralara gidip cehennem olacağına, kıydığın masumun peşine düşsene!

Aniden yerimden kalktım, yanına gittim, yanına çömelipler elindeki kepçeyi aldım, tencereyi karıştırmaya başladım.

Ondan haberin var mı, diye sordum, en şefkatli, en hüznü sesimle, Amojnê, bahtına sığınıyorum, söyle bana, haberin var mı?

Elbet haberim var taşakları patlayasınca, onu takip etmeyeceğimi mi sanıyordun sersem? Bu kambur babanın düğününde mi doğdu? Sen zindanda kış büyütürken, ben onun izini

* Qûna tazî tembûr dixwazî: Çıplak götüne bakmadan saz istiyor. (ç.n.)

sürüyordum.

Eğer kışım küçülmemişse de kış büyütmemiştim, ancak hiç konuşmadım, kepçeyi yine ona verip eşik taşına geri döndüm, aceleyle cebimden sigara ve çakmağı çıkardım, telaşla sigaramı yakıp oturdum.

Savaşa gitme deliliklerinden vazgeç eksik akıllı, nasıl olduğunu aklım almıyor, ama kız hâlâ yaşıyor ve çok zor durumda, ardına düş evi yıkılasıca. Taşaklarını şişirip savaflara gitme, git onu kurtar! Ve şunu bil; bu tencereleri onun hatırına sürdürdüm ateşe, yemekten sonra toparlanıp yola çıkasın diye. Git, çabuk git, hiç kimseyi görme, yola çık ve git.

Amojnê Hakkari yemeği guhûl ile Şırnak'ın ekşili sebze yemeğini koymuştu ateşe. Pişirdiği yemeği kaşıklamaya başlayınca, o da bütün gelişmeleri, teker teker, kuşkusuz tatlı küfürleri eşliğinde anlattı bana; Ester, Cizre'de bir mahalle komutanının eline düşmüş, o da onu Cizra Botan'dan uzaklaştırsın diye, Mardin'de bir seraskere teslim etmişti. Serasker de onu, Samsur ülkesinden yaşlı bir şeyhe bir hediye gibi sunmuş, şeyh de Anadolu, Mezopotamya ve Mağrip ülkeleri arasında gidip gelen ve köle ticareti yapan bezirganlara satmıştı. Ester şimdi Diyarbakır'a da, satılmamışsa eğer, ünlü bir köle tacirinin elindeydi.

Ne? Ester ve kölelik! Son sözü duyunca elimde olmadan bağırdım ve ayağa kalktım. Gerçi Osmanlı ülkesinde köle ticareti hâlâ makbul bir işti ve neredeyse ülkenin bütün ileri gelenleri, Osmanlı olsun, Kürt olsun, diğer ahaliden olsun, hepsinin köle ve cariyeleri vardı ancak insan ticaretinin bu kadar yakınumızda olduğunu bilmiyordum. Arada bir Kürt bey, ağa ve şeyhlerinin, saldırı ve talanlardan sonra Yezidi, Nasturi, Asuri, Süryani ve Yakubi kızlarını mal gibi alıp, köle tacirleri vasıtasıyla pazarlarda sattığını duymuştum. Fakat benden ve hayatımdan çok uzak olan bu tür sözlere pek fazla kulak vermemiştim. Anlatılanlar insandan ve hayatının gerçeğinden uzaksa ve o anlatılar başkalarının gerçeğini ifade ediyorsa, o vakit insan o sözlerle kafasını

pek meşgul etmez, ancak aynı sözler insanın bizzat hayatının gerçeği haline gelirse, o vakit o sözler birer kor olup yüreğini yakar. Amojna Reşê'nin sözleri şimdi böyleydi, sözleri yüreğime bir ateş saldı, iştahım kesildi, o kadar özlediğim yemekleri yemedim; yanıyordum, sonbahar başlangıcının sıcak havası değildi beni yakan, içimdeki ateşti. Akşam inmişti, virane ülkenin gökyüzünde yıldızlar yavaş yavaş beliriyor, şimdi yeni bir insanı felakete tanıklık yapan binlerce yıllık nehrin suyu hışırtıyla akıyor, yakarışını bize ulaştırıyor ve ben yanıyordum:

Hawar, hawar...

Bağırmayı bırak zırdeli, bağırarak hiçbir şeye çare değil. Tazi, av sırasında sıçacağım diye tutturmasın şimdi. Bağıracağına toparlan, git, virane şehir Diyarbakır'a git, gözü akasıca, bul onu, esaretten kurtar ve getir...

Zindandaki sonsuz zaman, şimdi altın olmuş zamanın her anı bir kese altından daha değerli hale gelmişti. Ayağa kalktım, elim kaâh saçlarımın arasında, kâh sakallarımdan, evin içinde gidip geldim. Şimdi ne yapmalı? Elzem olan neydi? Bir an önce ona nasıl ulaşacak, onu esaretten nasıl kurtaracaktım? Birkaç turlamadan sonra, atacağım adımlar, ayrıntılı olmasa da belli olmuştu.

Amojnê, şimdi Medresa Sor'un yanındaki hamama gidiyorum, senden ricam, Mam Sefo'nun kahyasına git, bana birkaç parça yeni elbise ve ayakkabı getirmesini söyle. O her şeyimi biliyor, seglavi bir kısrakla, bir kese para da hazırlasın, geceyarısı yola çıkacağım. Yanın da kasra git, Têlî ve Ruşen Hanım'a gidişimi ve her şeyi anlat. Umudunu diri tut, dağ ne kadar yüksek olursa olsun, oraya giden bir yol mutlaka vardır. Ester'e ulaşacağım...

Evden çıkarken, Amojnê, küfürlerini unutmadan, bana bir kese para verdi:

Geberesice, bu keseyi al, sana lazım olur, ama bu paraları Diyarbakır'da orospulara yedirirsen, benle o masumun iki eli yakanda olacak, bilesin.

Hamamda, tellakların maharetli elleri sayesinde, zindanın

kiri ve pasından temizlenip bedenimi yumuşattıktan sonra, kahyanın getirdiği temiz elbiseleri giydim, uğur kolyemi boynuma astım, Yezdînşêr'in kâğıdı ile kahyanın getirdiği keseyi koynuma soktum, Melayê Cizîrî'nin türbesinin eşik taşını öptüm, en parlak yıllarımın geçtiği Medresa Sor'un kapısının önünde, tavlardan yeni çıkmış zinde ata bindim ve yönümü kuzeye çevirdim. Tüfek, hançer ve kılıçtan hoşlanmıyordum, savaştaydık, her yer asker doluydu, silahlı olsam bile onlara karşı kendimi koruyamazdım, onun için en iyisi silahsız olmaktı, eğer Mir veya Osmanlı askerleriyle karşılaşısam da onlar beni sıradan bir yolcu sanmalıydı. Çetin dağ yollarından, geliş gidişlerin yoğun olduğu ana yollardan uzak yerlerden geçerek, Dicle boyunca, adım adım yukarıya, Diyarbakır'a doğru yol aldım ve hiçbir askerle karşılaşmadan, ertesi gün akşamüzeri Diyarbakır köprüsünün civarına vardım. Kırmızı fesli Osmanlı askerleri köprüyü tutmuştu ve köprünün her iki ayağına ağır toplarını yerleştirmişlerdi. Kenara çekildim, başka bir yoldan şehre girmek için, kayaların arkasında gizlenerek karanlığın baskısını bekledim. Bundan önceki savaşta da yola çıkmış, Hakkari ülkesine gitmiştim ve bir vadinin dibinde, bir Keldani kilisesinin içinde Stêr'i yarı ölü bir halde bulup getirmiştim. Bu savaşta da, şimdi köle olan Stêr'in ardına düşmüştüm. Acaba bu kez de başarabilecek miydim, onu bulup kurtarabilecek miydim? Sıkıntılı, yorgun, asabi bir halde, kayaların arkasında elimde bir parça kuru ekmek ve bir parça peynirle yayvan bir taşla uzandım, akan nehri ve şehrin kadim manzarasını seyre koyuldum. Şehir, kalesi, burç ve ebedi surlarıyla bir rüya şehrine benziyordu. Musul, Bağdat, Babil, Ninova ve birkaç tarihi şehri görmüştüm, fakat Diyarbakır'ın asalet ve azameti hiç birine benzemiyordu, hepsinden farklıydı. Dicle'ye gelince, kıvılcıkla yakın bir renkle akıyordu; batmakta olan güneşin ışıkları, şehrin yamacında fetbah ve nazlı bir gelin misali cilveleşerek akan suyun üzerinde oynaşuyordu. Dicle, hem aşağı, hem de yukarı Mezopotamya'da, bir kez daha hayatın kaynağı

ve insan ile insanlığın kaderinin şahidi olduğunu gösteriyordu.

Akşam karanlığı iyice basınca, nehrin iyice daraldığı bir yerde karşıya geçip, gizlice şehre girdim ve ilk rastladığım kişiye Cemil Paşazadelerin konağını sordum. Şehrin en eski ve en güçlü ailelerinden biri sayılan Cemil Paşa ailesi, Mam Sefo'nun dostlarıydı, aileden herhangi biri, arada bir Cizre'ye gelince, Mam Sefo'nun evinde veya şehrin hanında onları mutlaka rastlardım. Başka dostları aramaya vaktim olmadığı gibi, Cemil Paşazadelerden daha iyilerini bulacağıma inanmuyordum. Birkaç meci-diye verdiğim bir hamal yardımıyla, dar sokaklardan geçerek, odaları, kemerleri, bahçesi, mutfağı, misafirhanesi, divanhanesi ve avlusuyla Mir'in kasrını hiç aratmayan Cemil Paşazadelerin konağına ulaştım. Tanrı misafiriydim ve uzak bir yerden geliyordum. Kahyalar bana birkaç soru sorup kim olduğumu öğrendikten sonra, evden iki kişi gelip beni misafirhaneye götürdü. Geç kurulmuş bir sofrada hem leziz Diyarbakır yemeklerini yedim, hem de Stêr'le yaşadığım hikâyeyi anlattım. Kahveler gelip bir tas su eşliğinde onu da içtikten sonra, saygıyla onlara baktım.

Acele etmeliyiz, dedim rica ve minnetle. Mümkünse eğer, şimdi gidelim..

Amojna Reşê, Stêr'i bulabileceğimiz yeri söylemişti; arada bir köle pazarı olarak kullanılan, kalenin Mardin kapısına yakın bir kervansaray... Ev sahiplerim kervansarayı biliyordu ve gülümsemelerinden o pazardan cariye satın aldıkları kuşkusuna kapıldım. Köle ticareti bütün Osmanlı ülkesinde yaygındı. Padişahın, sarayın, Babıali'nin, sadrazamın, vezirin, nazırın, paşanın, mirin, şeyhin, seyidin, eyalet yöneticilerinin, şehir hakimlerinin, bölge beylerinin ve kervansaray soytarılarının, hepsinin cariyeleri vardı, cariye alıp satıyorlardı, hediye gibi birbirlerine cariye sunuyorlardı. Köle pazannın iki yolu vardı; birinci yol Afrika'dan gelip İstanbul'a ulaşıyor, öteki yol da Kafkasya'dan gelip tekmiil Osmanlı ülkesine dağılıyordu. Afrika yolundan kara derili kızlar getiriliyordu. Onların içinde de en makbul olanları Sudanlı,

Habeş ve Berberi olanlardı. Kuzey ülkeleri yolundan gelenlerden ise, Çerkez, Gürcü, Çeçen ve Tatar kızları makbuldü. Aristokrat ve zengin evlerin gururu olan Çerkez kızları, diğer ahali-lerin kızlarına oranla çok pahalıydı. Ordular, bey, mir ve paşalar sefere çıkıp mazlum halkların her şeyini talan ettiklerinde, köle pazarları da kuruluyor ve o mazlumların kızları, kadınları ve çocukları pazarlarda, konaklarda, han ve kervansaraylarda satılığa çıkarılıyordu. Nasturi ahalisinin başına gelen şuydu; kızları ve kadınlarının büyük bir çoğunluğu, büyük ailelere cariye olarak verilmiş veya pazarlarda satılmıştı. Benim mazlum Stêr'imın başına gelen ise şuydu; bir elden, başka bir ele geçmiş, oradan başka bir ele, oradan başka bir ele, ta ki en sonunda köle pazarına çıkıncaya kadar.

Bahtınıza sığınyorum, dedim ev sahiplerime yalvaran bir edayla, sevdalımı bulmama yardım edin. Savaştayız, yarın ne olacak, hiç belli değil.

Ev sahiplerim birbirlerine baktı, belli ki bir şey söyleyemiyorlardı. İzin isteyip dışarı çıktılar. Benim için önemli değildi, ne olursa olsun, kimi görürlerse görsünler, kimden neyi sormak isterlerse sorsunlar, keyifleri bilirdi. Hiçbir şey umurumda değildi, ne savaş ve kavga, ne hedef ve iş, sadece o, onun bulunması... Bir süre sonra döndüler, oturmadan, içlerinden biri bana seslendi: Buyurun.

Hemen ayağa kalktım, ayakkabılarımı giydim, ev sahiplerimden iki kişi ve kahyalarıyla birlikte acele yola çıktık, dar sokaklardan geçerek Cemil Paşazadelerin konağına benzeyen, geniş bir avlusu ve sayısız odası kemerlerle birbirine bağlanan, iki katlı kervansaraya vardık. Kervansarayın misafirhanesinden dengbêjlerin sesi yükseliyordu, fakat biz onların eğlendiği tarafa gitmedik. Kapının yanındaki odaya girince, kahya bir yerlere kayboldu. Orada bulunan birkaç kişiyle birlikte birer çay içtikten, şehrin ahvalinden, her yere dağılmış olan Osmanlı askerlerinin sıkı yönetiminden biraz konuştuktan sonra, kahya, kısa boy-

lu, koca göbekli çember sakallı biriyle çıkıp geldi. Koca göbekli adamın boyundan posundan, köle taciri olduğu besbelliydi. Böyle biri, köle alım satımından başka bir iş yapamaz, diye düşündüm öfkeyle. Elimdeki çay bardağını yüzüne fırlatmak geldi içimden, fakat bu iş için ne zaman, ne de yer uygundu. Dikkatle bize baktı, sonra bana dönüp, gülümseyerek sordu:

Kimi istiyorsun? Koca göbekli işinin ehliydi, tecrübelerinden kime soru soracağını biliyordu.

Ester'i, dedim, Stêr'i...

Böyle bir ismi hatırlamıyordu. Yanında bu adla biri yoktu.

Tekrar gülerek bana dedi ki:

Bana gelen kadın ve kızların isimleri, yolda on kez değişir, sadece ben değil, Allah bile gerçek isimlerini bilmez.

Koca göbeklinin kölelerini görmek için önümüzde tek yol kalmıştı. Önce hayır dedi, sonra gözleri para kesesine takılınca, hemen tamam dedi ve ayağa kalktı. Ellerimizde kandillerle ardına düştük. Koca göbeklinin kölelerinin bulunduğu üç oda yan yanaydı. Zincirle bağlanmış koca bir kilidi çevirip ilk odaya girince, ahırdaki koyunlar misali içi içe girip büzüşmüş, korkmuş bir halde altı kadın gördük. Yaklaştım onlara, elimdeki kandille dikkatli bir şekilde yüzlerine baktım. İçlerinde Stêr yoktu. İkinci odaya girip, orada bulunanlara da bakınca, orada gözüm Stêr'e ilişti. Saçları kesilmiş, daha da zayıflamış, yüzü incelmış, perişan bir haldeydi, buna rağmen duruşundan tanıdım onu; boynunu eğmiş, gözlerini yere dikmiş, iki elini önüne bitişirmiş, çaresizce, umutsuzca, kendine benzeyen kadınların arasında öyle duruyordu. Yanlış bir yerde dünyaya gelmiş, esaret altında bir kadere gözlerini açmış, daha gençlik çağlarındayken hayatın darbeleleriyle kendinden, kimliğinden, mağrurluğundan, güzelliğinden, naz ve oyunlarından, arzu ve isteklerinden vazgeçmiş, katillerin kılıcına boyun eğmiş, kılıcın zulmünden tesadüfen kurtulmuş, yaraları iyileştikten sonra yeniden kılıcın gazabına uğramış, pis bir evden, daha kirli bir eve yuvarlanmış, hakaret, küfür, teh-

dit ve zorbalıkla köle tacirlerinin mutfak, bodrum ve odalarında, bin bir rica ve minnetle bir parça ekmek bulabilmiş, söylenen her şeyi hiç itiraz etmeden kabullenmek zorunda kalmış, hiçbir istek duymadan sahiplerinin bütün arzularına boyun eğmiş, Allah bilir daha başına neler geldiğini kimselerin bilmediği Ester, şimdi karışında duruyordu.

Stêr, dedim, güçlkle ağzımdan çıkan bir sesle, Ester, Stêr'im. Kendimi daha fazla tutamadım, ağlamaya başladım.

DİCLE TÜRKÜSÜ'NÜN SESİ, böyle berbat bir durumda nasıl olabilir? Söyleyin bana gençler, türkünün dizeleri nasıl olmalı, nasıl birbirine eklenmeli? Belki de sessizliğin sesinin dizeleri gibi, belki sadece bir çığlık biçiminde belki de hiçbir biçimde. Fakat kelimeler, en berbat durumlarda bile ses ve sedaları, duygu ve acıları dillendirmeli, onların dili olmalı, onlara derman olmalıdır. O berbat durumda kelimeler belki de şöyle olmalıydı:

Kandil, yüzünde. Sessiz, dilsiz.

Hüzünlü, küskün, tedirgin. Umutsuz.

Acı bir savaşın karanlık gecesi. Karanlık bir oda.

Benle o, alın yazımız hep böyle başlıyor.

Karanlıkta benle o.

Apaydınlık bir ay, parlak yıldızlar. Aşağıda Dicle'nin sesi.

Başka hiçbir ses yok, ne kaval, ne türkü.

Sadece kandil, bir zamanlar sevdamıza şahitlik yapan kandil.

Bir zamanlar kavalın sesiyle ısınan sade bir sevda. Kandil ışığıyla aydınlanan sessiz bir sevda.

İnce yüz, sade duruş, kayıp dil. Korkmuş, utangaç, esaret altında. Köle.

Hawar, hawar. Dicle'yim ben. Çıldırıyorum. Hawar.

Kadim bir kitabın arasındaki o sarı papatya.

Bir zamanlar yaralı bir yüreğin, aşk coşkusuyla yazdığı mektup.

Yüreğin cömertliği, aşkın oyunu, dilsizlerin dili.

O zamanlarda biraz korku, biraz utanç, biraz da mutluluğun verdiği endişe.

Mutluluk payımıza düşer mi? Hawar...

Aşkımız bir hawar kadar, dilsizlerin hawar'ı, sade Dicle'nin yakarışı, berrak.

Artık ne utanç, ne korku, ne de endişe.

Artık sadece hayat, sadece hayata karşı direnç, aşka karşı direnç.

Açın karanlık odanın kapısını, ay ve yıldızların ışığı vursun.

Açın kokuşmuş odanın kapısını, Dicle'nin serin rüzgârları içeri dolsun.

Açın yüreğimin kapısını, haykırınsın; hawar!..

ŞEVBUHÊRK VI

Cennet

SESİM, DENG BÊJ BİRO'NUN, YANİ UNUTULANLARIN SESİ, bu gece de sizinle olacak. Evet, siz istediniz, ben de anlatacağım, fakat hızla ömrümün sonuna, ahrete doğru gittiğimi fark ediyorum; durumum daha da kötüleşiyor, yaralarım soluğumu kesiyor, acılarım, anlatmak için bana çok gerekli olan hafızamı tamamen siliyor. Kaç gecedir anlattığım, sizin de yorulmadan dinlediğiniz hikâyemde, yıldırım hızıyla üstümüze gelen ve hayatımızı kökünden sarsan esas olaylara yeni ulaştık. Zindandan yeni çıktım, sevgilime yeni kavuştum ve tekrar eski Büro, yani anlatırın delisi olan, seslerin ardına düşüp ta Babil ve Basra ülkelerine kadar yol aşan zırdeli Büro oldum.

Ancak ben gidiyorum kadir bilen dinleyiciler, direnmeye daha fazla gücüm kalmadı. Meclisimiz kurulmadan bir süre önce, kendi kendime bazı kararlar aldım; bu gecedan itibaren, hikâyenin sonunu getirmek için biraz daha acele edeceğim, sizin de hatırlayabileceğiniz bazı teferruatları atlayıp, pek gerekli olmayan veya daha önce başka biçimde anlatılmış bazı olayları, sesleri, sedaları, duygu ve ilişkileri anlatmayacağım, hikâyemde çokça yer vermeyeceğim onlara. Buna rağmen, hikâyemin sonunu getirememekten korkuyorum. Böyle bir şey olursa, hikâyeye yarım kalırsa, eğer onu sizler tamamlamalısınız. Edebi anlatırın

usulüdür zaten; anlatının yeni ustaları, eski ustaların anlatılarını, kendilerine has sesleriyle tamamlarlar. Anlatı da hayata benzer; bittiği yerde yeniden doğar, kendini yeniden var eder. Anlatı ağacı, hayat ağacına benzer; her zaman yemyeşildir, kuşkusuz anlatının yeni ustaları varsa eğer.

Sizler varsınız, sizler anlatının yeni ustalarısınız. Sergilediğiniz sabırdan, dinleme biçiminizden, sesli hareketlerinizden, anlatırken gösterdiğiniz dikkatten anlıyorum ki, anlattığım hiçbir şey boşa gitmiyor.

Ben gideceğim, anlattıklarım kalacak. Onlar, sizin hüneriniz sayesinde sadece devir ve devranlara ulaşmakla kalmayacak, aynı zamanda sesiniz ve avazınızla, daha iyi, daha güçlü, daha olgunlaşmış bir biçimde her daim yaşayacak. Ölüm bizim payımıza, ebediyete kadar yaşamak ise edebi anlatının payına düşecek. Sonsuza kalacak olan, anlatıcılar ve dengbêjler değil, edebi söz ve anlatıdır. Benim ve onların, yani yaralı Büro ile unutulmaların hikâyesini anlatmamı benden istediğiniz için size minnettarım. Siz istemeseydiniz, ben anlatamazdım; eğer ben anlatmasaydım, hikâye bu geceye kadar gelmezdi; eğer sözüm size ulaşmasaydı, ben gözleri açık giderdim. Uzak görüşlü aziz dinleyenler, şimdi ben bahtiyar gideceğim. Söz bana kuvvet verdi, içimde yeni arzulara yer açtı ve yaralarımın acısından çok aklımdan geçenleri, hayatımın ses ve sedalarını, hikâyemin kahramanlarını, kaderimi çizen korku ve cesareti düşünmemi sağladı. Bütün bunları kurgulayıp bir edebi anlatı halinde size anlatıyorsam, sebebi sözdür.

Fakat bilmelisiniz ki, ölüm korkusu ve Azrail'in gölgesi hep çevremde dolaşüyor. Onun için, belki de yarım bırakma korkusuyla, bazen sesimi yükseltiyor, bazen sessizliğe bürünüyor, bazen bağılıyor, bazen ağıt yakıyor, bazen aceleyle, bazen de ağır ağır anlatıyorum. İsimler ve şahıslar, yüzler ve bakışlar, sesler ve cümleler üstüme geliyor; hasret, pişmanlık, kuşku, endişe ve korku her yerimi sarıyor. Gözlerim açık, sizler karşımda oturmuş

halde, elim Melek Tavus işlemeli kolyemin üstünde, bahar aylarındaki Dicle selinin güçlü dalgalarına benzeyen düş ve hayal aleminin dalgalarına kapılıyorum; onlar beni bir tüy gibi alıp sürüküyor. O vakit bağıyor, hayata, hayatlara, dünün hikâyelerine, yaşanmış devir ve devranlara ve bugüne sesleniyorum.

'Hawar;' diyorum, 'hawar!'

O vakit yeniden kendime, sizlere, küçük meclisimize, düş ve gerçeklerden müteşekkil *şevbuhêrk*'lerimize dönüyorum. Maksadım şudur zeki dinleyicilerim; anlatımına ağır ve fazla gelen ses ve sedaları atın, anlatımı ağırlıktan, fazlalıktan kurtarın, üstünde bir kuyumcu titizliğiyle çalışın, yapabildiğiniz kadar sadeleştirin ve ona sahip çıkın. Eğer bunu yapabilirseniz, inanıyorum ki, bir *şevbuhêrk* sırasında sesim kesilse bile, hikâyenin gerisini siz tamamlayacaksınız. Beraber geçirdiğimiz bu uzun gecelerden sonra artık biliyorsunuz; ben hikâyemizi, tekmil üzüntüleri, hasretleri, acıları, çaresizlikleri ve umutlarıyla yeniden yaşıyor ve sizin de onları yaşatabileceğiniz bir biçimde size ulaştırıyorum. Yeniden yaratmak zordur; geçmişte kalmış şeyleri, durumları ve ilişkileri baştan yaratmak daha zordur; hepten unutulmuş olan hikâyeleri, olayları, duyguları, sesleri, seda ve sözleri yeniden yaratmak ise dünyanın en zor işidir. Şimdi, ne tuhaftır ki biz, dünyanın en basit insanları işte bunu yapıyoruz, çünkü biz dünün hikâyelerinin derinliklerine dalıyor, onlarla birleşip, kendimizi onların parçası haline getiriyoruz. Geçmiş *şevbuhêrk*'lerimizde, hapishane ve zindandan söz ettim. O zaman tutsaktım ve zindanda geçirdiğim günleri size aktardım. Kuşkusuz biliyorsunuz; o günleri bugüne getirdim, çünkü anlatının dengbêji o dünyaya aitti, ben o anlatıya aittim; ben anlatıydım, anlatı da bendi. Geçmişe ait anularım, onların ses ve sedaları, neyi, nasıl anlatacağımı gösteriyor bana.

Siz istediniz, ben de hikâyemin aktarıcısı oldum. Artık çaresi yok, ben anlatacağım, sizler de dinleyeceksiniz; sesim kesilince sıra size gelecek, hikâyenin bir parçası olacak, onun dünyasına

girecek, onunla özdeşleşecek, onu anlatacaksınız; artık sizin de dinleyicileriniz olacak, bu kez sizin hikâyeniz dinlenecek. Hayat böyledir zaten, zorla değil, sırayla...

Bugün, öğle uykusundan uyandıktan, yaralarım merhem sürdükten, elimi yüzümü yıkadıktan ve bir parça ekmeği bir tas süt eşliğinde yedikten sonra, kapı önüne çıkıp eşik taşına oturdum. Ortalık çok sakindi, kuşlar uçuşuyor, Dicle sessizce akıyor, birkaç atlı dağın eteklerine doğru atlarını sürüyordu; Cudi'nin dorukları ince bir sis tabakasıyla çevrelenmişti; iki tarafında dut, çınar, badem ve meşe ağaçları bulunan, nehir boyunca kaleye uzanan yol bomboştu; uzaktan, Nuh Nebi Camii'nin göğe yükselen minaresi görülüyor, kale ve kasrın sur ve burçları eskide olduğu gibi suya uzanıyor, seslerin hiç eksik olmadığı şehir büyük bir sükûnet yaşıyordu. Akşamüzeri olduğu için, her yer kalabalık olması gerekirken, etrafa tuhaf bir ıssızlık hakimdi, neredeyse Mezopotamya toprağından çok uzak olan bir sükûnet... Bu sükûnet dolu akşamüzerini, sanki savaştan önce yaşamışım gibi bir duyguya kapıldım, özlem dolu bir duygu her yerimi sardı, ağlamaklı oldum. Sanki o savaş, bu kahrolası toprakta olmamış, o evler, kasırlar, yanmamış, o ocaklar sönmemiş, o göçler yaşanmamıştı. Sanki hiçbir zaman aileler ailelere, aşiretler aşiretlere girmemiş, yeğenler amcalara, dayılar yeğenlere başkaldırmamış, sanki birbirlerini hiç kırmamışlardı. Sanki hiçbir zaman bu gazap topraklarında hawar diyen çığlıklar duyulmamıştı. Evet, her şey tuhaftı, ancak ben bütün bu sesleri duymuş, yangınları ve ölümleri görmüş, o yurttan kopmaları, o göçleri yaşamıştım. Eğer şimdi Dicle sussa, Cudi dünün mesellerini anlatmasa, sükûnet insanları kandırsa, korku dünyayı sustursa da ben vardım, sizler vardınız. Ben her şeyin şahidiydim ve uzun sözlerimle kafanızı ağrıtmaya pahasına, her şeyi size anlatacaktım. Her şey ölebilir, her şey yok olabilirdi, bir tek ses ve söz hariç.

Melek Tavus işlemeli kolyem bir tespih misali elimde, yüzüm vuran güneş ışığıyla birlikte sırtımı duvara verdim, kafamı biraz kaldırdım ve her çeşit kötülüğe şahit olmuş, çoktan beridir

onun da ışıktan mahrum kalmasını arzuladığım gören gözümü kapattım. O vakit atlar, tüfekler, toplar, kılıçlar ve insan kalabalıkları gördüm; kulaklarım çığlıklarla, ağıtlarla, yakarışlarla, ağlamalarla ve karışık sözlerle doldu taştı. Sonu olmayan bir göç yaşanıyordu, ferman çıkmıştı bir kez, etrafı ateş sarmış, barut kokusu her şeye egemen olmuştu. Dicle'den, Cudi Dağı'ndan, şehrin sokaklarından, kalenin burç ve surlarından sesler yükseliyordu. Dün, dünün anıları dile gelmişti; her yerden sesler geliyordu ve her ses bana bir şey anlatmak istiyordu, sesler beni halsiz düşürüyordu. Gözlerimi açtım ve yavaş ol, dedim kendi kendime. Etrafımda kimseler, hiçbir şey yoktu, yavaş, dedim dünün ses ve anılarına; hangi ses nereden geliyor, neyi, nasıl anlatıyor, anlayabilmem için bir kez daha yavaş diye fısıldadım; karmaşık devir ve devranlardan gelen bütün o karışık sesleri bir düzene sokmam için, yavaş... Gözümü yeniden kapadım ve yüreğimin kapısını, bir zamanlar, bir yerde, bir hadisenin içinde bana ulaşmış, kulaklarıma çalınmış bütün o seslere açtım.

Uykuya yatmadan bir süre önce, yine gözümü açıp şehre baktım; şehir de dünya gibi tuhaftı. Evler, hanlar, hamamlar, camiler, kiliseler, kahvehaneler, yollar, sokaklar, pazarlar, kasırlar, kaleler, burçlar, köprüler... Yani şehri şehir yapan her şey, şimdi önümde sessizce duruyorlardı. Burçlar, surlar ve kale, şehri ve kasrı her türlü tehlikeye karşı korumak için inşa edilmemişler miydi? Zindanda bile seslerini duyduğum askerlerin elindeki o tüfekler, Mir ve mirliği korumak için değil miydi? Hani onlar şimdi neredeydi, Mir ve mirliği neden koruyamıyorlardı? Burçlar, surlar ve kale şimdi neden Osmanlı paşaları ile seraskerlerinin mekânı haline gelmişti? Şehir neden konuşmuyor, kendini nasıl olup da koruyamadığını neden bize anlatmıyordu?

Ey şehir, dedim kimseler duymasın diye çok alçak bir sesle, şehir söyle bana, neden?

Gözümü kapattım, sesler tekrar çıkıp geldi, kulaklarımı her biri bir yerden, bir devirden, bir olay ve anıdan gelen seslere ka-

barttım yeniden. Seslerden her biri, çıktığım gezintilerde gördüğüm Dicle'nin damarları misali, Dicle'yi besleyen dereler misali, ruhumun bir yarından akıp gitti. Bir zamanlar benden uzaklaşmış olan, unuttuğum sesler tekrar geldi, art arda, birbirinin içine geçmiş şekilde. Unutulan sesler; zindan ve hapishanelerin, başkaldırı ve direnişlerin, korku ve endişelerin, kin ve nefretin, sevgi ve aşkın sesleri...

Ah, her daim soluğumu kesen sesler!

Ah, o sürekli kulaklarımda uğuldayan, yüreğimde durmadan yankılanan sesler!

Hayat tekerrür ediyor ey dinleyenler; dünya, olaylar, zaman, devir ve devran tekerrür ediyor. Onun için söz, anlatı ve kelimeler de tekrarlanıyor. Ben de aynı şeyi yapıyorsam eğer, bazı sözlerim ve anlattığım olaylar size tanıdık geliyorsa, tekrarlanıyormuş izlenimini veriyorsa, bilin ki bu durumun sebebi hayatın kendisinden başka bir şey değil; bu zaman ve devranın tekrarıdır. Sadece bundan değil, aynı zamanda dert ve öfkeden de kaynaklanıyor tekrar; biz olaylardan ve anılardan ders ve tecrübe çıkarmadan, vicdan ve merhametin kıvılcımını yüreğimize düşürmeden, hayata ve zamana kendisini tekrarlama fırsatı veriyoruz ve söz de yeniden kendini var ediyor.

Şimdi toparlanın artık ey dinleyenler, şimdi *şevbuhêrk'*imizi, yeni dönemin sözleriyle tekrarlayacağız; su tasımı ve kül tablamı, kuru üzüm ve dutlarımı, sigara ve çakmağımı yanıma bırakın, bellerinize yastık koyun, yaşanmış olayları hep birlikte yeniden yaşamak için susun ve sesime kulak verin.

CİZİRA BOTAN'IN SINIR BOYLARINDA GÜÇLÜ BİR ŞEKİLDE DUYULAN TOP VE TÜFEKLERİN SESİ, -yeniden hikâyemize dönüp, onu yeniden yaratıp ardına düşecek olursak eğer- bana sesleniyorlardı, ey dinleyenler. Yola çıkmalı, beni çağırın kıyamet seslerine doğru gitmeliydim, fakat şimdi yanımda, köle tacirlerinin elinden kurtarmış olduğumuz Stêr vardı. Stêr;

yani Zap Vadisi'nin derinliklerinde açan bir yasemin çiçeği gibi dünyaya gelen, Hakkari ülkesinin yüksek yaylalarında, güneşin altında sıcak renkleriyle her daim taze kalan bir menekşe gibi büyüyen, atalarının, asi dağların bağrına bin bir güçlkle kazdığı kiliselerde, bir bülbül misali, kutsal beyitler ve İncil'den ayetler okuyan, sonra çok sert, çok vicdansız bir dünyaya çarpan, kan dökücülerin kılıçlarına hedef olan, oradan da büyük bir tesadüf eseri kurtulan, yarı ölü, Cizre'de, fakirhanemde, ölümle kalım arasında gidip gelen, daha sonra da bildiğiniz tekni olmaları yaşayan, şimdi de bana asır kadar uzun gelen bir süreden sonra Diyarbakır'da, bir anda ortaya çıkan kız... Yüreğime onulmaz bir aşk düşüren, sevdamızı koruyayım diye yüreğimde bir kale inşa eden, arzularımızı, mutluluğumuzu ve özgürlüğümüzü koruyayım diye o yürekte yeni bir ülke yaratan, ruhumda mutluluk fırtınaları koparan, fakat gidişle birlikte derin bir sevdanın duvarlarını ördüğü o kaleyi, o ülkeyi yıkan, şimdi ise tekrar ortaya çıkarak yüreğimin ve ruhumun kapısını çalmaya başlayan Nasturi kızı Stêr... Sade ve berrak aşkıyla beni serseme çeviren, sessizliğiyle de beni hayretler içinde bırakan, o karmakarışık netameli günlerde şaşkın şaşkın, sersem sersem dolaşmanın ne büyük bir tehlike olduğunu bildiğim halde, beni daha da sersemleştirmesine izin verdiğim, şimdi, hayatı boyunca hiç görmediği yabancı bir diyarda yeniden, bu kez tamamen farklı bir biçimde beni serseme çevirip hayretler içinde bırakan o güzel; Stêr.

Zaten okuduğum bütün o kitaplarda, ezberlediğim bütün o şiirlerde, bildiğim bütün o türkülerde aşk, maşukları serseme çevirmiyor muydu? Zaten bütün o kitaplar aşkı, hem sınırsız bir güç, hem de görülmemiş bir zayıflık olarak tarif etmiyor muydu? Bütün o kitapların, destanların tüm o kahramanları yüreklerinin kapısını aşka açtıkları vakit, heyecanın sıcak rüzgârlarına kapılıp kendilerini yitirmiyorlar mıydı, deli divane olmuyorlar mıydı? Memê Alan, benim de kaldığım zindanda sevdalısı Zîna Zêdan için ölmemiş miydi? Hem ben gerçek hayatın doğrula-

rından çok, edebi sözün, kitap ve destanlarda anlatılan hayatın doğrularına inanmıyor muydum? Edebi sözün doğruları doğrusa eğer, o zaman ben de Diyarbakır'da, o doğruların yeni bir örneğiydim işte; bahtiyar, fakat çılgın, sersem, güçlü, aynı zamanda zayıf ve kırılgan, heyecan dolu, ancak tam anlamıyla kederli bir âşık.

Her şeyden önce size şunu söylemeliyim; Stêr'i, köle tacirlerinin elinden kurtarmak hiç de kolay olmadı, ne Cemil Paşazadeler'in namı, ne de aşk ve âşıklar üzerine sarf ettiğim abuk sabuk laflarım onu kurtarmaya yetti. Bütün insani değerlerini çoktandır ruhundan defetmiş olan köle tacirinin istediği para çok fazlaydı; benim param da, Amojna Reşê'nin bana verdiği kese de isteklerini karşılamaya yetmiyordu. Tacir, Stêr için altı Osmanlı lirası, yani yaklaşık altı bin kuruş istiyordu; bu, İstanbul'da Osmanlıların payitahtında, doğrudan doğruya saraya, sultan, vezir ve paşaların konuklarına götürülen Çerkez kızlarına istenen paraya denkti. Köle pazarlarında satılan, oralardan büyük evlere giden cariyeler gibi değer biçilen genç kızların, Şam, Bağdat, Musul ve Diyarbakır dolaylarında fiyatı yaklaşık sekiz yüz, bilemedin bin kuruştı; Stêr'in değeri ise anlaşılan, İstanbul'daki zengin pazarlarda satılan o kızların değerine eşitti. Çökmüş, zayıflamış, adeta bir avuç kadar kalmış olan benim dilsiz yarım, nasıl da bir anda kıymete binmişti! Bu duruma güler misin, ağlar mısın! Belki de aşk ve âşıklar üzerine söylediğim o laflar değerini artırmıştı, kim bilir; belki de kocaman göbeğine bir hançer saplamak için yanıp tutuştuğum, her lafın başında devlete verdiği vergi ve haracın çokluğundan bahseden tacirin, bütün ısrarlarımıza rağmen fiyatından bir kuruş indirmemesinin nedeni buydu. Tam bu sırada, onca çaresizlik içinde kalmışken, belki de ender rast giden talihim sayesinde, usul erkan gereği, ne konuklarının sözlerini ne de sırtlarını yere getirmeyen ev sahiplerim imdadıma yetişti, tacire paranın geri kalanını ertesi gün getirmek için söz verdiler. Çok kötü bir Türkçeyle konuşan, hiç Kürt-

çe bilmeyen ve birçok dili birbirine karıştıran taciri bin bir rica minnetle ikna ettikten sonra bütün paramı verdim, Stêr'i oradan aldım, kölenin alışverişi için düzenlediğimiz senedi koynuma soktum ve oralarda başımıza gelebilecek yeni bir belayla karşılaşmadan, virane Diyarbakır'ın aydınlık bir gecesinde, yıldırım hızıyla bir faytona binerek, konağa geri döndük.

Konağa geliş anımız, şüphesiz hayatımız için de yeni bir konak oldu. Daha yoldayken, patika yollardan geçerek Diyarbakır'a gelirken, dikkatim aşağıdaki ovada, akşamüzerleri altın sarısı bir renge bürünmüş olan Dicle'nin zikzaklar çizen akışındayken, kararımı vermiştim; eğer *Yezdanê Dilovan* bana ve ona acır da bizi buluşturursa, eğer benim istediğimi o da istiyorsa kuşkusuz, sevgimizi dosta ve düşmana ispatlamak için onunla evlenecektim. Cemil Paşazadelerin konağına getirir getirmez, bir anda ortalıktan kaybolup kadınların oturduğu bölüme geçmiş olan Stêr'i nihayet yine bulmuştum. Şimdi yeni konakta, ilk işim evlenmek olacaktı. Az da olsa uyuyup dinlenmek için ev sahiplerim beni yalnız bırakıp gitmeden önce, onlardan rica ettim: Nikahımızı kıymak için, yarın sabah Nasturi bir papaz ile bir imam bulursanız çok sevinirim...

Aslında ne papaza, ne imama, ne de nikaha ihtiyacım vardı; kendi göbeğimi, o günden çok daha önce kendim kesmiştim zaten; Stêr'in tenini, canını ve bedenini tanımuştum, fakat yine de her şey geleneklere göre olmalıydı. Başımıza yeni bir bela açılın istemiyordum. Gerçi Hıristiyanlarla Müslümanların, Yezidilerle Keldanilerin, Yahudilerle Arapların evlenmeleri artık daha da kolaylaşmıştı. Her yeni savaşın getirdiği yeni dönem, kendi şartlarını da beraberinde getiriyordu. Keldanilere ölüm fermanının çıktığı, Müslümanların Hıristiyanlara karşı cihat ilan ettiği bundan önceki dönemde, bırakın evlenmeyi, Keldanilerle arkadaşlık yapmak, hatta onlarla konuşmak bile yasaktı. Keldaniler, Cizîra Botan ile Hakkari mirliklerinin silahlı güçlerine teslim olmalıydılar, o kadar. Ancak şimdi, yeni savaş döneminde, durum tama-

men değişmişti; ne savaş Müslümanlarla Hıristiyanların savaşıydı, ne de kimse yeni bir cihattan söz ediyordu. Osmanlı Sultanı, aynı zamanda dünyanın halifesi ve cihadın komutanıydı. Yeni savaşta, ülkedeki tekmil ahalinin birliği önemliydi, onun için mirlik sadece Hıristiyanlarla Müslümanların evlenmesine rıza göstermekle kalmıyor, hatta bu tür evlilikleri teşvik bile ediyordu. Müslüman Kürtler Ermenilerle, Keldaniler Yezidilerle, Aleviler Hanefilerle, Yahudiler diğer dinlere mensup olanlarla evlenebiliyordu. Hıristiyanlar artık, o güne kadar kendilerine yasak olan Dicle'nin kenarlarında çamaşırlarını yıkayabiliyorlardı. Mir ve önderlik, diğer halkların, özellikle Ermeni, Yahudi ve Asurilerin askeri birliklerde yer almalarına, ekonomik faaliyetlerde bulunmalarına ve ticaretle uğraşmalarına izin vermişti. Savaş, merhamet ve vicdanın sesiyle değil, savaşın kurallarıyla yürütülüyordu ve önceki savaşta bağrış çağırışlarla cihadın ve Hıristiyan katliamının çığırtkanlığını yapan Heme, Kama ve gözü dönmüş bazı toplulukların bile artık sesi çıkmıyordu. Peki onlar şimdi ne yapacaklardı? Bu sorunun cevabını bilmiyordum henüz, ancak ben ne yapacağımı çok iyi biliyordum; yoluma çıkmış olan ve yaşadığım onca şeyin müsebbibi olan kızla hayatımı, binlerce yıldan beri İstanbul, Adana, Antakya, Halep, şam, Bağdat, Musul, Tebriz, Van, Erzurum, Trabzon ve Samsun'un askeri, ekonomik ve kültürel yollarını birbirine bağlayan Diyarbakır'a birleştirecektim. şüphesiz Heme ve Kama gibi, olan olmuş, olanı unut demeyecek, geçmiş dönemleri unutmayacaktım; ancak yeni bir dönem de, kimseyi dinlemeden yola çıkmış geliyordu; yeni dönem bütün yakıcılığıyla yaklaşıyor ve geçmiş dönemde olduğu gibi yaşla kuruyu birlikte yakmaya hazırlanıyordu. Çoktan beridir görmediğim Mam Sefo, şimdi yanımda olsaydı, yeni dönem, yeni tedbirler gerektirir, diyeceğini adım gibi biliyordum. Yeni tedbirlere ihtiyaçımız vardı ve evlenerek ilk tedbiri alacaktım.

Ertesi gün, o özel günün mahiyetine uygun kurulmuş zengin bir akşam yemeği sofrasından sonra, döşeklerine kurulduğu-

muz misafirhanenin geniş balkonunda, ev sahiplerimiz, Hıristiyan mahallesindeki Keldani kilisesinden bir papaz, bir imam, Mam Sefo'nun dostu iki Ermeni ile Cemil Paşazadelerin sesleri ve avazlarıyla tanınan iki dengbêjinin huzurunda nikahımız kıyıldı. Konaktaki kadınlar tarafından süslenmiş olan Stêr, yeni, güzel kıyafetler içindeydi; başına ipekten siyah bir tül bağlanmış, alınına birkaç dizi gümüş sarkıtılmış halde, kafası önünde, hep sessiz ve hareketsizdi. Sadece nikah kıyılırken kafasını salladı ve lâl olduğunu, başına olmadık şeylerin geldiğini bilen cemaat, bu hareketini büyük bir memnuniyetle, "evet" in karşılığı olarak kabul etti. Hava sıcak, etraf sakin ve aydınlıktı; ay ve yıldızlar çıkmış, geniş avludaki akan çeşmeden suyun sesi duyuluyordu; konağın sayısız kahya ve hizmetçileri, avludaki üzüm asmalarının, dut ve incir ağaçlarının altında, yayvan kara taşlara, alçak taburelere ve döşeklere oturmuş, sessizce, fakat büyük bir neşe içinde yiyip içiyorlardı. Bugün, dünden çok farklıydı, topluluk şen, insanlar coşkuluymuştu; bana gelince, keyfime diyecek yoktu. Kadınların Stêr'i alıp misafirhanedeki hareme götürmesinden ve orada bulunan dengbêjlerin de birkaç düğün türküsü söylemesinden sonra şenlik dağıldı. Kimsesizlerin ve yaralıların düğünü de bu kadar olur demeli, itiraz etmemeliydim, çünkü böyle bir düğün bile bizim için çok fazlaydı. Tecrübelerimden, özellikle son tecrübelerimden, çaresizlerin çok şey istemeye hakları olmadığını, arzularını gemlemeleri, başlarına daha kötü olaylar gelmesin diye kötü durumlarına şükretmeleri gerektiğini biliyordum.

Stêr, dedim yavaşça ben de içeri girip baş başa kalınca, bak yine kavuştuk birbirimize, bak seni terk etmedim.

Dışarıda her şey sakin ve aydınlıktı, balkonun köşesinde ve misafirhanenin içinde ikişer kandil yanıyordu. Stêr benden uzakta, misafirhanenin bir köşesinde, tam benim karşımda, pencerenin önünde bir döşeğe oturmuştu, ancak oturuşundan çok sıkıntılı olduğu belliydi. Göğsü inip kalkıyor, zayıf yüzü dışa-

rıdan ve içerden gelen ışığın altında bembeyaz görünüyordu. Bana bakmıyordu, bakışları soğuk ve endişe doluydu; belli ki korkuyordu. Daha önce de onu çok kötü durumlarda görmüştüm, fakat bu haline ilk defa rastlıyordum; şimdi zindeydi, akli başındaydı, her şeyi görüyor, her şeyi anlıyordu, ancak olup biten her şeyden de çok uzaktı, yaşamıyormuş, görmüyormuş gibi bir ruh hali içindeydi. Eğik boynu, yuvalarına kaçmış gözleri, zayıflamış bedeni, kesilmiş saçları beni çok etkiledi. Ne olmuştu ona, bu çaresiz kızın başına neler getirmişlerdi? Neden korkuyordu acaba? Stêr, dedim tekrar, Ester, ve alnını, yuvalarına kaçmış gözlerini öpmek için ona doğru yürüdüm.

Ancak bir anda irkilerek toparlandı, iki bacağını karnına çekti, ona doğru gitmeyeyim diye iki elini öne doğru uzattı. Herkes gitmiş, biz yalnız kalmıştık, neden böyle davranıyordu acaba?

Stêr, bana bak, dedim ve yerime döndüm, gözlerimi ondan ayırmadan döşeğe oturdum.

Kafasını hafifçe kaldırdı, boynunu eğerek bir süre bana baktı ve yine gözlerini yere, önüne indirdi. Yaşadıklarından kaynaklanan sessizliğine alışkındım, ancak başına gelmiş yeri şeylerin sebep olduğunu düşündüğüm şimdiki sessizliği bana çok yabancıydı. Bütün varlığıyla, bütün davranışlarıyla derin bir sessizliğe gömülmüştü; burada değil, sanki İsa Mesih'ten bahseden ayetlerin, cenneti anlatan ilahilerin egemen olduğu bir başka dünyadaydı. Cizre'deki evimde de yürürken, başka bir dünyada yaşayan bir peri gibi salınıyordu. Dikkati hiçbir şeyin üzerinde değildi; ne bir şeyi merak ediyor, ne de el ve kol hareketleriyle bana bir şeyler anlatıyordu. Dünya, hayat, dışarıda olup bitenler, insanlar, cemaat, ona beslediğim duygular, patlamış bahar, tomurcuk açmış güller, gökyüzündeki ay, ışık saçan güneş, hiçbir şey umurunda değildi sanki; o bütün bunları, ben onu bulmadan çok önce Tiyar Vadisi'nde bırakıp her şeyi terk etmişti. Ben onu bulduğumda, hayatından çoktan vazgeçmişti. Bütün bunları kabul ediyordum, ama şimdi neden böyle davranıyor-

du? Onu bulduğum, köle tacirlerinin elinden kurtardığım için sevinmemiş miydi? Ardına düşüp onca güçlükten sonra bulduğum Stêr, şimdi karşımda, bu kadar yakınken, neden benden bu kadar uzaktı?

Stêr, sevinmedin mi? diye sordum, bir şey söylemiş olmak için, ancak söyler söylemez de pişman oldum.

Sadece kapanan yorgun gözlerini biraz araladı, kısık gözkapaklarının arasından bana baktı ve elleriyle işaret ederek benden bir şey istedi. Anlamıştım, kâğıt ve kalem istiyordu. Kâğıt ve kalem âlimlerin işiydi ve ben, ruhu beş para etmez bir dengbêj olan ben, âlimlikten, gecede ışık saçan ay, gökyüzünde kayan yıldızlar kadar uzaktım; fakat sadece bana değil, çoğu zaman âlimlere de ev sahipliği yapan paşazadelerin misafirhanesinde, döşek, yorgan, yastık, su testileri, kuru üzüm, badem, ceviz dolu taslar, meyve tepsileri, kitap rafları, okuma rahlelerinin yanında, kâğıt ve kalem de vardı. Bir raftan kâğıt kalem alıp verdim ona ve tekrar yerime döndüm. Uzattığım kâğıda iki-üç satır yazı yazdı sadece ve kâğıtla kalemi önüne bıraktı. Yine ayağa kalktım merakla, kâğıdı alıp yerime döndüm. Yazdığı şeyler beni serseme çevirdi.

Hayır, dedim gayri ihtiyari, hayır!

Vücudumun her yerini bir ateş kapladı, terledim, alırumu sıcak mı soğuk mu olduğunu anlamadığım bir ter bastı ve tekmil bedenimi bir titreme sardı.

Hayır, dedim yine... Neden?

Anlaşılır bir Kürtçeyle yazdığı satırları kelimesi kelimesine hatırlıyorum, şöyleydi:

Artık sana yar olamam. Öldür beni. Eğer sen beni öldürmezsen, ben kendimi öldüreceğim...

Elimde kâğıt, neredeyse kendimden geçmiş bir vaziyette, sessizce ona baktım, bir süre, uzun bir süre, bir ömür kadar uzun süre belki de... O sessizce ağlıyordu. Ben sessizce ağlıyordum. Ne olmuştu, neler yaşamıştı? Sorsaydım eğer, soruma cevap ver-

meye gücü var mıydı? Yaşadıkları kuşkusuz hoş şeyler değildi, bunu bir yana bırakın, benim onu dinlemeye veya yaşadığı her şeyi bilmeye gücüm var mıydı? Ben de yorgun değil miydim, benim de yüreğim çaresizliğin ateşinde kavrulmamış mıydı?

Hayır, dedim tekrar ve oracıkta, hem onun için, hem de gelecek hayatım için bir karar aldım. Hayır, ona hiçbir şey sormayacak, ondan hiçbir şey öğrenmeyecek, hiçbir zaman köle hayatından söz etmeyecektim; ağa, bey, şeyh, serasker ve köle tacirlerinin evlerinde, konaklarında, haremlelerinde geçirdiği o berbat günleri, şüphesiz yapabilirsem eğer, tamamen unutacaktım.

Stêr, haydi uyuyalım, yazdığın şeyleri unut. Ne ben seni öldüreceğim, ne de sen kendini öldüreceksin; unut, buralardan çekip gideceğiz ve her şeyi unutacağız, ama şimdi yorgunuz, dedim. Yüklükten bir yastıkla yorgan çıkartıp yere uzandım ve hiç uykum olmadığı halde yorganı başıma çektim; zaman lazımdı bana, her derde deva olan zaman, şimdi tekrar imdadıma yetişmeliydi. Yıllardır beklediğim gün gelmişti, sevgilim yanımdaydı, üstüne üstlük evlenmişim onunla, ama o, ne beni, ne de bir başkasını istiyordu, istediği tek şey ölmektir. Zaman lazım, dedim kendi kendime yatağın içinde ve çaresizce yeni durumu kabullendim.

Stêr biraz kendine gelebilsin, köle dünyasında geçirdiği o berbat tecrübelerden sıyrılabilsin diye üç-dört gün Diyarbakır'da kaldık. Gündüz kadınların yanında, gece benim yanımda, misafirhanedeydi, ama ne bana bakıyor, ne elini sürüyor, ne de benim ona yaklaşmama izin veriyordu. Yanımda, benden çok uzak bir başka dünyada yaşıyordu. Ev sahiplerimiz Diyarbakır'da kalmamızı istiyordu, mahallede bize küçük bir ev bulabileceklerini, benim bir işe girebileceğimi, dünyanın çarkının nasıl döndüğünü anlayıncaya kadar bekleyebileceğimizi söylediler bana. Cizîra Botan ülkesinde yine savaş vardı, yeni başlayan büyük bir savaş her şeyi altüst edecekti. Cizre'de ne yapabiliirdik ki? Musul'a, Stêr'in babası ve kardeşine giden yol da tamamen ka-

panmuştı; Musul'daki Osmanlı ordusu, Mir'in en büyük düşmanlarından biri olan, Osmanlı paşaları içinde en kan dökücü paşa olarak ünlenen Musul Paşası Mehmet Paşa komutasında yola çıkmış, Cizîra Botan'a doğru gidiyordu. Savaşın seraskeri olan, yıkım, ölüm ve kıyımdan başka bir şey bilmeyen Osman Paşa komutasında bir ordu da Van'a doğru yürüyordu; o yüzden, Van, İran, Serdeşt ve Süleymaniye yolundan Musul'a ulaşmamız imkânsızdı. Ev sahiplerimize göre yapmam gereken en doğru şey şuydu; susacak, gidiş hevesimden vazgeçecek, Stêr'le birlikte oturduğum yerde oturacaktım.

Osmanlılar büyük bir orduyla, yakıp yıkmaya, talana geliyorlar, diyorlardı.

Bir gece, akşam yemeğinden sonra, konağın yaşlı dengbêji kulağıma eğilip alçak bir sesle, Mir kaçmıyor, yoksa abdal da mı kaçmıyor? dedi.

Belki de bu laf üzerine, o gece yatakta, parmaklarımın arasında sigara, gözüm karşı köşede uyuyan Stêr'in üzerinde, kararımı verdim. Doğruydu, ben abdaldım; zirdeli, kimsesiz, kör ve belki de sersem bir abdal, fakat aynı zamanda ben sözün, yüreğin ve ruhun da abdalydım. Belki sözümün de, tıpkı varlığım gibi beş paralık değeri yoktu, ancak ben sözü kendim için seviyor, onu bir araya getiriyor ve sadece bana ait olan bir dünyayı sözün gücüyle yeniden yaratıyordum. Sözden ve hayattan öğrenmiştim ki, ders ve tecrübelerden, sıcaktan ve soğuktan, bahtiyarlık ve felaketlerden meydana gelen söz, ruhun ve yüreğin kapısını açıyor, insanın içine anlatılmaz, derin duygular salıyor. Zaman, yine ders ve tecrübelerin zamanıydı, söz yine başarı ve felaketlerin karmaşası içinde doğacaktı; peki ya ben onlardan uzak mı olacaktım? Hayır, bu olamazdı, belki başka biri bunu yapabilirdi, ama anlatmaktan başka bir işe yaramayan benim gibi biri bunu yapamazdı. Öte yandan şehrim, dostlarım, arkadaşlarım, yani Büro'yu Büro yapan herkes orada, savaşın içindeydi. Bile isteye onlardan nasıl uzak kalabilir, kulaklarımı her şeye kapatıp nasıl

bir kenara çekilebilirdim? Şimdi, savaşta ne yapabileceğimi so-
rabilirsiniz bana. Kuşkusuz hiçbir şey, fakat ömrüm el verirse sa-
vaşı görebilir, hissedebilir, savaşın devir ve devranlarından yük-
selen seslere kulak kesilebilirdim. Onun için bencileyin Allah'ın
gariban abdalı orada olmalıydı, onun için bana ve Stêr'e acıyan,
aksakallı dengbêje verdiğim cevap çok yerindeydi:

Yerde olan düşmekten korkmaz, dedemin güzel babası benim.

Yerde olan, sadece benle Stêr değildik artık; şimdi hepimiz,
yani Mir, mirlik, komşu mirlikler, tekmil ülke, ülkenin bütün
ahalisi yerlerdeydi, üstelik başımızı biraz daha eğelim diye
devlet var gücüyle hepimize saldırıyordu. Yeni isyan bu yüz-
den çıkmıştı; onun için ben orada, insanların yanında, onla-
rın ses ve sedalarının yakınında olmalıydım. Daha çocukken,
Mir'in mirliğine tanık olduğum gün, sanki içime doğmuş gibi,
Mir'in hayatıyla benim hayatımın iç içe geçeceğini biliyordum
ve şimdi yaşadığımız günler, hayatımızın en önemli anıydı; bü-
yük bir. saygıyla, istek ve merakla, övgü ve methiyeden tama-
men uzak, sessizce, yeni arın sesini hissetmek için yine oraya
doğru yola çıkmalıydım, eğer yol üstünde ölüm varsa bile, hoş
gelip sefa gelmeliydi.

Ertesi gün akşamüzeri güneş batınca, yemekten sonra ev
sahiplerimizden izin istedim, onlara teşekkür ettim ve en kısa
zamanda paralarını göndereceğime dair sözümü tekrarladıktan
sonra, ki o sözü asla yerine getiremedim, tavladan yeni çıkarıl-
an atıma atladım, Stêr'i terkime alarak geldiğim yoldan dönüş
yolculuğuna başladım. Konaktan iki kişi, Osmanlı askerleri ve
zabitleriyle dolu virane Diyarbakır'dan çıkıp Dicle'nin karşı kı-
yısına geçinceye kadar bize eşlik etti. Bir ata iki kişi binmiştik,
yerimiz dardı, ama özellikle böyle olmasını istemiş, Stêr'e de bir
at vermek isteyen ev sahiplerimizin önerisini kabul etmemiştim.
Onu, bedenini, çokça özlediğim sıcaklığını yeniden hissetmek
istiyordum; bedenlerimiz tıpkı daha önce olduğu gibi birbirine
yapışmalıydı. Baş başa kalıp, atımızın başını yavaşça kıyısından

gitmemiz gereken geniş ovaya çevirince iki elimi arkaya götürdüm, ellerini tutup karnımın üstünde bitiştim; beni sıkıca sarmalasin istiyordum. Yol boyunca ona, en yumuşak sesim ve en ince sözlerimle, hem benim yaktığım, hem de cennetmekân Apê Xelef ve eski zaman dengbêjlerinden öğrendiğim aşk türkülerini söyledim. Dudaklarımdan bir ağıt gibi dökülen sözler, atalarının ülkesinin seslerini, avazlarını, türkülerini, kiliselerindeki ilahi ve duaları hatırlasın diye, ona hiç de yabancı olmayan ses ve avazlara dair; ağızımdan çıkan sözler, ona çocukluğunun en güzel anlarını ve kutsal kitabın arasına koyduğu çiçeği hatırlasın diye, Hakkari ülkesinin yaylalarında yetişen yasemin, menekşe, papatya, lale, nergis ve çiğdem çiçeklerinin güzelliklerini anlatıyordu; dile gelen sözler, Cizre’de geçirdiğimiz son demleri hatırlasın diye, Binevşa Narin ile Hakkarili Cembelî, Zîna Zêdan ile Memê Alan, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha gibi aşk destanlarına dair. O sözler, çirkin ve biçare hayata güzellikler saçsın, ona eski hayatını unutturup içinde yeni istekler uyandırsın istiyordum. Manevi sözün gücüne inanıyordum ben ve rahvan giden atın üstünde dudaklarımdan dökülen söz, derin yaralarına merhem olsun, o berbat dünyadan onu biraz uzaklaştırsın istiyordum; sadece biz değil, düşüncelerimiz de Diyarbakır’dan uzaklaşmalıydı. Eğer o gün sözlerim tam istediğim etkiyi gösterdi dersem yalan söylemiş olurum, fakat galiba yine de sözlerim bir parça işe yaradı ki, bir yay gibi gerilmiş olan vücudu biraz gevşedi ve her hareketinden akseden asabiyeti az biraz dindi; bir süre sonra da karnımda kenetlenmiş olan elleriyle beni biraz daha sıkarak, kafasını omzuma koydu ve uykuya daldı. Çoktandır şöyle ağız tadıyla uyumadığı, tilki uykusuna benzer, sığ bir uykuya alıştığı belliydi; hem atın sırtında yapılan yolculuk, hem de biraz önce ardında bıraktığı hayatın ona yaşattığı korku ve kâbuslar derin ve tatlı bir uykuya izin vermiyordu zaten. O berbat hayatın sesleri hâlâ onu takip ediyordu, büyük bir dinginlikle kendinden geçip uykuya dalıyor, fakat çığlık ve bağırışlarla

aniden irkilerek uyanıyordu. İrkilince de atın üstünde olduğunu ve önünde oturanın ben olduğumu anlıyor, az biraz sakinleşiyordu. Anlaşılan, içinde çaresizlik ve esaret barındıran eski hayatın sesi ile, her ne kadar yüzümüz savaşa dönük de olsa, içinde umut ve insani sıcaklık barındıran şimdi yaşadığımız hayatın sesi, ruhunun derinliklerinde birbiriyle kıyasıya savaşıyordu. Onu uykusundan uyandıran çığlık, yenilmiş, hüznü kölelerin çığığı; çığığıktan sonra ağzından çıkan inilti, insanın yüreğine ateş düşüren, kuşkulu ve endişeli insanların iniltisiydi.

Neden, diye sordum bu kez sessizce, kendi kendime. Neden? Hayatın verdiği daim bir cezaymış gibi, neden bütün o kötü olaylar, bunların hiçbirini hak etmeyen bu kızın başına geliyordu; neden onun tümüyle razı olduğu, ona yetecek sıradan bir hayattan bu kadar uzak düşmüştü; neden hak ettiği bahtiyarlık ve mutluluktan tamamen nasipsizdi? Ne yapıp ettiysem cevabını bulamadığım başka bir sorum daha vardı; onu kim, neden ihbar etmişti? Amojna Reşê, kendisinin de bilmediği birilerinin ihbar ettiğini söylemişti. Ama neden?

Tenha patika yollardan, dağ yamaçlarından, aşağıya, Mardin Ovası'na doğru yol aldığımız halde, etrafta çokça asker, süvari ve piyade birlikleri görülüyordu. Onları uzaktan görüyorduk ve gözlerimiz onlara değer değmez, kuytuluk bir yere çekiliyorduk, ancak bazen nara ve buyruk, bazen marş ve şarkı gibi duyulan sesleri her yerde kulağımıza çarpıyordu. İlk defa Sait Bey'in sığınağı olan Gurkêl Kalesi'nin zaptında gördüğüm o toplar, şimdi tekrar ortaya çıkmıştı. İki yerde de tüfek sesleri işittik. Bizden çok uzak oldukları ve gözümüze çok büyük görünmedikleri halde, toplar yine de insanın içine büyük bir korku sahyordu. Bütün o askerler, süvariler, toplar, tüfekler, silahlar, atlar ve katırlar aşağı doğru, bizim de gittiğimiz Cizîra Botan'a doğru gidiyordu.

Yeniden çirkin bir olayla karşılaşmamızı hiç istemiyordum, acele edip atımızı yormadan, ağır ağır, yer yer su başlarında dinlenip yemek yiyerek, konak konak Cizre'ye yaklaştık ve herke-

sin uykuya yattığı bir gece vakti, sessizliğe bürünmüş olan şehre girdik. Şehrin etrafında, sadece mirliğin silahlı güçleri vardı; dağ yamaçlarında, Dicle kenarında, köprülerin ayaklarında, şehrin dış mahallerinde, cadde ve sokaklarda ve Mir'in kasrının etrafında, her yerde... Bundan uzunca bir süre önce, yeni bir savaşın başlangıcında, bizim atımıza benzeyen bir başka atın sırtında, o vakit tek başıma, yine yukarıdan, Van ülkesinden gelmiş ve buna benzer bir sessizliğe bürünmüş olan şehre girmiştım. Sessizlik aynı sessizlikti, savaşın sessizliği her yerde, her zaman birbirine benziyordu; korkudan, endişeden, heyecandan, merak ve umuttan menkul bir sessizlik. Fakat o zaman Osmanlı'nın silahlı güçleri, kıyamet toplarıyla şehrin çevresindeydi, şimdi ise yerlerini mirliğin güçleri almıştı. O zaman Osmanlı ve mirlik güçleri, hep birlikte bir akrabanın, yeğenin üstüne saldırıyordu, fakat şimdi Osmanlı güçleri tek başına bir amcaya, Mir ve mirliğe saldırıyordu. Savaş değişmiyor, savaşın yarattığı sessizlik değişmiyor ve hep kendi kurallarıyla tekrarlanıyordu, ancak devir değişiyordu; dünün dostları, bugünün düşmanları oluyordu. Tıpkı Mam Sefo'nun sık sık tekrarladığı gibi, Romî'lerin* ekmeği dizlerinin üstündeydi, dün yeğen, bugün amca, yarın dayı, bir başka gün dayı oğlu; düşmanlarının düşmanı, dostlarıydı onların, o kadar. Savaş, ekmek ve sularıydı, Osmanlı ülkesi sürekli savaş halindeydi, bir gün Ruslarla, bir gün Araplarla, bir gün Slavlarla, bir gün Yunanlarla, Bulgarlarla, Türkmenlerle, Kürtlerle... Osmanlılar yedi düvelle durmadan savaşıyordu. Devletin çarkı savaşla dönüyordu, savaş ve talanla gözlerini açmış ve bunun sayesinde yükselip paşa rütbesine ulaşmış olan paşalar, biraz daha yükselmek, biraz daha zenginleşmek için sürekli yeni bir savaşın yolunu gözlüyorlardı; neredeyse devletin bütün işlerini yürüten vezir ve nazırlar, sonu gelmeyen savaşlar sayesinde ferman, söz,

* Romî: Geleneksel Kürt halk kültüründe Romî deyimi, hep Osmanlı askerleri için kullanılagelmiş bir sıfattır. Batı'ya, Romalı askerlere bir gönderme ihtiva eder. (ç.n.)

kuvvet, mal, mülk, han, köşk, konak, kadın ve cariyeye sahibi oluyorlardı; on, on beş, yirmi yıl askerlik yapan ve bir daha evlerine dönemeyen süvari ve piyade yeniçeriler, orduyu evleri olarak biliyor, bir tek savaşta kinlerini kusabiliyor ve sürekli yakıp yıkarak, cinayet işleyip adam öldürerek yiğitliklerini ispatlıyorlardı. Şimdi tekmili birden, bir ülkeyi talan etmek, kadın ve kızlarını kaçırmak, insanların kellelerini, kulak ve burunlarını kesmek ve bu konuda birbirleriyle yarışmak için yola çıkmış, geliyorlardı.

Şimdi, bir okadar özlediğim yarımle birlikte, cümle hayatıma şahitlik yapmış olan şehrim geri dönüyordum. Gerçi bedeninden yükselen ve beni mest eden o yumuşak kokusu yoktu şimdi üzerinde, ama yarımdaydı, benimle birlikte giriyordu şehre.

Bak kadim şehir, dönüyorsun, dönüyoruz, o da yanımda, hasta ve yaralı, ama benimle; ey karmaşaya bulanmış şehrim, *Yezdanê Dilovan*'ın bize bahşettiği en büyük huzur, aşkın huzurudur; ebedi aşkım yanımda, yüreğim sakin, ruhum huzur içinde, koynuna girmeye hazırlanıyorum ey şehir, dedim sessizce kendi kendime ve daldık şehrin içine.

Şehrin nöbetçilerinin sorularına verdiğim birkaç zorunlu cevaptan sonra atımızın başını doğrudan doğruya kaleye çevirdim. En güvenli yer, kale ve Mir'in kasrıydı, gerçi daha dün orada zindandaydım, ama önemli değildi, bugün kırgın ve dilsiz yarimi kasra teslim edebilirdim. Evet, Stêr'i Têlî'nin evine ve Ruşen Hanımın merhametine teslim edecek ve gidecektim. Evime gidemezdik, orada yüreğimin artık dayanamayacağı türden yeni bir belayla karşılaşma ihtimalimiz çok yüksekti. Ancak kasırda, kasrın başına umulmadık bir bela gelmedikçe güvende olurdu; kuşkusuz sürekli bana sahip çıkmış olan Têlî ve Ruşen Hanım isterlerse tabii. Gece henüz yarılanmamıştı, Têlî de dahil olmak üzere, kasrın sakinlerinin büyük bir kısmı henüz uyanıktı. Kasır çok büyüktü, birçok binadan oluşuyordu, içinde Birca Belek ve Mir'in divanhanesinden başka, birçok meclis, oda, divanhane, misafirhane ve aşhane vardı. Ben bütün odaları

görmemiştim, fakat söylentilere göre, içinde üç yüz yetmiş beş oda, meclis, divanhane, balkon ve kütüphane vardı. Kasrın etrafında, yine kalenin içinde, zindan ve han hariç, Mir sülalesinin bireylerinin çok sayıda evi vardı. Têlî'nin üç katlı eviyle Mirza Gurgîn'in köşkü, zindan ve medreseye yakındı. Têlî, Stêr'le birlikte döndüğümü duyunca, büyük bir sevinçle kucakladı beni, eliyle Stêr'in başını okşadı, ona da, hoş geldin, dedi ve bizi alt katta bulunan misafirhaneye götürdü. Têlî gibi oldukça dindar olan biri, yabancı bir kadının başına elini sürmezdi, kim bilir ne kadar sevinmişti ki, bu hareketi yapmaktan kendini alamamıştı. Hizmetçiler Stêr'i kadınların bulunduğu bölüme götürüp bana da sofraya kurunca, Têlî'ye yolculuğumun ayrıntılarını tek tek anlattım. Têlî tam karşımda, elinde doksan dokuzluk tespihiyle bağdaş kurmuş, yüzünde ince bir gülümsemeyle beni dinliyordu. Hem yemek yiyor, hem de konuşuyordum. Ona handan, köle tacirinden ve Stêr'in durumundan, yani yaşanan bütün o kötü şeylerden bahsettiğim halde, yüzündeki neşe hiç eksilmiyordu. O zaman, Têlî'nin neşesinin kaynağının sadece gelişimiz olmadığını anladım, bu sevincin başka bir sebebi olmalıydı. Eğer Têlî'yi tanımasaydım, tekrar evlendiği veya eve bir cariye aldığı için bu kadar sevinçlidir derdim. Fakat Têlî, Mir'in oğlu olduğu halde, Mir kadar beli kuvvetli ve uçkuru gevşek değildi. Mir'in sayısız karısı, cariyesi, çocuk ve torunları vardı, ancak babasının tersine, uçkur meselelerinden çok, tıpkı amcası Salih Bey gibi bütün ilgisini öte dünya ve cennete vermiş olan Têlî'nin, sadece bir karısı ve birkaç çocuğu vardı.

Yemeğimi ve konuşmamı bitirip kenara çekilince sordum:

Kardeşim, bu neşenin kaynağını bana anlatmayacak mısın?

Seni hiç böyle neşeli görmemiştim.

Kazanıyoruz, dedi bana, Bıro, tarihte ilk defa isteğimize kavuşuyoruz.

Cebimden sarılmuş iki sigara çıkardım, birini ona uzattım, birini de önüme bırakıp tekrar sordum: Nasıl, nerede?

Her yerde, dedi ve alkış tutar gibi ellerini çırptı. Her yerde, her şekilde... Savaşta bahsediyorum, haberler geliyor, bu akşam da yeni haberler geldi, güçlerimiz Osmanlı güçlerini kırıyor. Büro düşünsene Büro, o kibirli, o yiğitliğe bok sürdürmeyen, mağrur Osmanlılar yeniliyor.

Yavaş kardeşim, yavaş, dedim ve biraz sakinleşsin diye sigarasını yaktım, teker teker anlat, güzel kardeşim.

Sigarasından büyük bir keyifle derin bir nefes çekip dumanı havaya savurdu ve başladı anlatmaya: Son dönemde Osmanlılar üç önemli yerde, üç ağır yenilgi aldılar. Hakkari ülkesinin Bahdınan yöresinde Hakkari Miri Nurullah Bey'in güçleri, Musul'dan gelip saldıran Osmanlı güçlerinin yürüyüşünü durdurmuşlar; Müks ülkesinde, Van ve Müks sınırlarında, Müks Mir'i Han Mahmut kuvvetleri, Osmanlı güçlerine ağır darbe indirmişler, birçok silahla birlikte dört büyük topu ele geçirmişler; aşağı koldan da mirlik kuvvetleri, Tahir Axayê Mamo'nun önderliğinde, Hevêkan, Omariyan, Milan, Bozan ve diğer aşiretlerle birlikte, Halep'ten gelen Osmanlı ordusunun yürüyüşünü durdurup geri püskürtmüşler. Büro, kaderimiz bu kez tekerrür etmeyecek gibi görünüyor, yenilmeyeceğiz, kazanan biz olacağız.

Têlî'nin söyledikleri doğruysa, o vakit bir mucize yaşanıyor demektir. Daha önceki başkaldırılarda, birbirine karşı çok acımasız olan ve düşmanla işbirliği yaparak birbirinin mahvını getiren ve Osmanlılara karşı giriştikleri ilk isyanda, hemen bozguna uğrayıp yenilen Kürtler, Osmanlılar birçok koldan saldırdıkları halde, bu kez durumu değiştiriyor ve Mir'in öncülüğünde başarıya koşuyorlardı.

Bütün bu söylediklerin doğru mu? diye büyük bir hayretle Têlî'ye sordum.

Hem de nasıl doğru, dedi kahkahalarla ve devam etti, aslında eksik bile anlatıyorum, fazlası yok eksiği var... İşte şimdi de siz geldiniz. Yüreğimde hissediyorum, feleğin çarkı bu kez başımızın üstünde tersten dönmeyecek.

Mir nerede? diye sordum merakla.

Mir dolaşıyor, ahali mirlerinin yanında olduğunu görsün diye aşiret aşiret, sınır sınır dolaşıyor, aşiretler, beyler, ağalar bu savaşın herkesin savaşı olduğunu, savaşa yüz çevirmemek gerektiğini görsünler diye durmadan dolaşıyor. Şimdi o, Mam Sefo, süvari birlikleri genel komutanı Hamit Ağa, mirliğin şeyhülislamı Mele Abdulkuddüs, Mıgo, Necip ve birçok ileri gelenle birlikte, İran'daki Kürt aşiretlerini de savaşa katıp Tahran'la Osmanlılar arasında kurulacak bir ittifakı engellemek için İran sınırında dolaşıyor. Aşiretler geliyor Büro, birer birer gelip savaşa katılıyorlar. Gelen son haber de şu; Erdelan aşiretleri de Mir'in kuvvetlerine katılmış. Her kuş kendi sürüsüyle uçar Büro, ülkenin ahali sürüler halinde gelip savaş saflarına katılıyor.

Yine bir heyecan dalgası sardı her yanı. Önümdeki çayı, çok sıcak olduğu halde neredeyse tek dikişte içtim, bir sigara daha yakıp Têlî'ye dedim ki: Kardeşim, benim mutlaka İran sınırına gitmem lazım, Mir'in, Mam Sefo'nun, Mıgo ve arkadaşlarının yanına. Orada olmak istiyorum. Ardından sözü Stêre ve içimden geçenlere getirdim.

Elbette Stêr burada, yanımızda kalabilir, dedi Têlî. Fakat sen oraya gidip ne yapacaksın? Burada bizim yanımızda kal.

Yapamam burada, dedim ve sözü yine Stêr'e getirdim: Sizin yanınızda kalırsam, belki ona yardımcı olurum, fakat o başka bir dünyada yaşıyor; biraz uzaklaşırsam eğer belki uzaklığın da verdiği duyguyla varlığının farkına varır, ayrıca siz varsınız ve şu anda bulunduğu yer en güvenli yerdir, belki onun için her şey böyle daha iyi olur. Ona zaman lazım, bir evin sıcaklığı, Ruşen Hanım ve kasrın diğer kadınlarının şefkati lazım. Amojna Reşê'yle konuşacağım, o Stêr'i iyi tanıyor, yanında kalabilir.

Ertesi gün öğleden önce Nuh Nebi Camii'ne giderek, onun yaklaşık yedi-sekiz adım uzunluktaki mezarını öptüm, bütün zamanların en uzun adamının mezarına yüz sürdüm ve oradan da Amojna Reşê'nin evine gittim. İyi talihime bakın ki, sürekli sokak sokak, ev ev dolaşan Amojna Reşê, o gün nezle olmuş,

yengeç bedeni biraz daha küçülmüş ve çaresiz bir halde evdeydi. Ona her şeyi, evliliğimizi, Stêr'in yeni elbiselerini bile anlattım. Sevindi mi bilmem, fakat yine de yüzünü ekşitti, göz altından bana baktı ve bir insandan çok bir baykuş sesine benzeyen, her zamankinden daha bet sesiyle konuştu: Taşakların patlasın emi. Demek nikah da kıydın, ulan öteki gözü de akasica, kim bilir taşaklarını nasıl okşayıp kızın başına neler getirmişsin.

Başına bir şey getirdiğim yok, zaten çok kötü halde, dedim gülerek.

Amojnê, tekrar bakımına ihtiyacı var, diyerek sözümü sürdürdüm ve ona Stêr'in yazdıklarından, savaşa gitme isteğinden bahsettim.

Ayağını kır ve otur, dedi önce ve hemen dediklerine pişman oldu; hayır hayır git, senin gidişin herkes için daha hayırlı olur, şişmiş taşakların ondan uzak durdukça, o daha iyi olur, git ve geri dönme!

Amojnê'nin konuşmasını dinlemeye vaktim yoktu, vedalaştım, fakat kapıdan çıkmadan dönüp, Musul'dan gelen eşyaları evde, onun odasında, onları, anlayabileceği bir İncil'le birlikte ona verir misin? dedim.

Sadece İncil'i değil, bir de Tevrat vereceğim kahrolası herif, diye cevap verdi bana yaşlı Musevi cadı.

Aynı günün akşamına doğru, çiçeklerin her yeri rengârenk bir halıya dönüştürdüğü kasrın bahçesinde, kasrın en güzel çiçeğine benzeyen, etrafa misk-i amber kokuları yayan ve her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünen Ruşen Hanım'ı gördüm ve ondan Stêr'e iyi bakmasını rica ederek yolculuk hazırlıklarına başladım.

MAM SEFO'NUN FLAMİNGO KUŞLARI ADINI TAKTIĞI, URMİYE GÖLÜ'NÜN ETRAFINDA GÖRDÜĞÜM TURLARIN SESİ, dünyayı ateşe veren o ağır savaş şartlarında, çocukluğumu, özellikle Mam Sefo'nun kütüphanesinde geçirdiğim günleri hatırlattı bana.

Hazırlıklarımı bitirerek yeni *şal û şepik*'lerimi giydikten, Stêr'le ve Dicle'nin şehriyle vedalaştıktan sonra, Urmiye ülkesine doğru yola çıkınca keyfim iyice yerine geldi; Stêr'i bulup Cizre'ye getirmiş, güvenli, ehil ellere teslim etmiş, şimdi de savaştan gelen güzel haberlerle birlikte Mir'e, Mam Sefo'ya, Mıgo ve diğer dostlara ulaşmak için yola çıkmıştım. Yolculuk boyunca her şey çok canlıydı, köyler insan doluydu, herkes savaş hazırlıklarına girişmiş, böyle bir gün için sakladığı silahlarını çıkarıp savaş talimleri yapıyordu. Mirliğin süvari müfrezeleri, değişik bölgelerdeki silahlı güçler arasında dolaşüyor, savaştan getirdikleri iyi haberlerle herkese moral veriyorlardı. Şimdiden Mir'i, güçlerini, zaferlerini anlatan sayısız türkü dilden dile dolaşıyor ve dengbêjler o türküleri, köylerde ve şehirlerde kurulan gece meclislerinde dillendiriyorlardı. Önceki savaşta her yerde rastladığım o yenilgi ruhuna şimdi hiçbir yerde rastlanmıyordu; şimdi düşman amca, yeğen, dayı, dayı oğlu değildi, düşman yabancı bir dil konuşan, yabancı bir idareyle ülkeyi yöneten, yabancı bir devletti.

Kolaylıkla, hatta neşeyle Mir'in savaş çadırını kurduğu yere ulaştım. Urmiye Gölü'nün yakınlarında, birkaç köy arasında Mir karargâhını kurmuş, bölgenin önemli ileri gelenleriyle birlikte oradan çıkıp ülkenin dört köşesini dolaşıyordu. Askeri sahaya ulaştınca, gördüğüm iki şey beni heyecanlandırdı; Urmiye Gölü ve gölün etrafını sarmış, kâh konup kâh havalanan turna sürüleri. Akşamüzeriydi, güneş usulca batıyordu, güneşin ışıkları gölün suyunu altın rengine dönüştürmüştü. Sürülerini otlatan birkaç çobandan başka etrafta kimseler yoktu, her şey çok sakin, her şey çok dingindi, sanki oralarda savaş değil de, kutsal kitapların sözünü ettiği türden bir cennet vakti yaşanıyor. Göl sularından yükselen serap duygusu, sularda oynayan altın sarısı ışıklar ve turna sürüleri, kutsal kitaplarda geçen bir huzur yayıyorlardı her yere. Bu emsalsiz güzelliği sadece bir yerde görmüştüm; Van Gölü'nde. Bundan birkaç yıl önce, Mam Sefo'nun eşi cennetmekân

Sinemhan'ın naaşını atalarının yurdu Van'a götürmüş, orada, kilisenin mezarlığında toprağa vermek üzere küçük kayıklarla Akdamar Adası'na ulaştırmıştı; işte o zaman da tıpkı buna benzer güçlü bir duygu, böyle manevi bir aydınlık yayılmıştı içime. Urmiye Gölü, neredeyse Van Gölü'nün küçük bir benzeriydi. Tıpkı Mam Sefo'nun kütüphanede geçirdiğimiz o günlerde söylediği gibi, alemin yaratıcısı ülkemize büyük denizler bahşetmemiş, fakat bize cennet nehirleri Dicle ile Fırat'ı, kardeş nehirleri Zap ile Habur'u, Van ve Urmiye Gölü'nü, Cudi, Ağrı, Süphan, Nemrut, Zagros, Herekol ve daha birçok dağı vermişti. Biz, Nuh Nebi'nin torunları, cennet ülkesinin sahibiydik. *Yezdanê Diloan'*dan daha ne isteyebilirdim, şimdi Urmiye Gölü'nün kenarındaydım ve etrafımda göz alabildiğine kuşlar vardı!

Bir bahar yağmuru yağmış, toprağı ıslatmıştı, fakat yağmurlar kesilmiş ve bu tür yağmurlardan sonra hep olduğu gibi, güneşin ışıkları her yeri sarıp sarmalamıştı. Güneyde, gölün üstünde rengârenk bir gökkuşağı oluşmuştu; gökkuşağı gölü boydan boya sarmış, yedi rengiyle gökyüzüne bir yay gibi yerleşmişti. Oradaki en güzel ve en ilginç şey kuşlardı; yüzlerce, binlerce kuş, gölün içinde, etrafında, gökyüzünde, neredeyse gökkuşağının altında, hem uçuşuyor, hem gökyüzüne değip aşağı süzülüyordu. Adeta kuşların şöleni vardı. Meleklerle benzeyen o iri kuşlar, leylek ve turna arası bir türdü. Onları hiç görmemiştim, bu yüzden onları turnaya benzetiyordum, ancak gagalarını saymazsak, turnadan daha güzeldiler; nazlı nazlı salınıyorlardı, kanatlarını şemsiye gibi açıp uçuyorlar ve karşılıklı durup ötmeye başlıyorlardı. Gerçi sesleri çok güzel değildi, fakat ötüşleri çok dikkat çekiciydi, sanki birbirlerine aşk türküleri veya güzellik şirirleri okuyorlardı. Renkleri siyah beyazdı; kalın gövdeleri, uzun boyunları ve kanatları beyaz, kıpkırmızı gagalarının eğri ucu siyah, küçük kafaları kırmızı beyaz, ince uzun bacakları ve kanatlarının altları kırmızıydı. Sürüler halinde hep birlikte uçunca ya da yere konup karşılıklı durunca veya kanatları açık ötü-

ce, kendinizi cennette sanıyordunuz. Bana cennet kuşlarıymış gibi geliyorlardı; Mam Sefo bana adlarının flamingo olduğunu söyleyinceye kadar, ben onları bir çeşit turna olarak kabul ettim. Turna, leylek ve flamingo... Tıpkı ülkemiz ahalisi gibi aynı cinsten gelen kuşlar. Daha sonra, oralarda bulunduğum zamanın, onların yumurtlama mevsimleri olduğunu öğrendim ve güneş ışıklarının salındığı Urmiye Gölü, nehrin kenarındaki saz ve otlar, gölün etrafındaki pınarlar, serin dağ ve yaylalar onların en güzel yurduydular. Uçuyorlardı, dağlardaki ve yaylalardaki pınarlara konuyor, sularından içiyor, yıkanmak için tekrar göle dönüyorlardı. Gölün kenarında yuvalarını yapmış, her yere yumurtalarını bırakmışlardı. Kahrolası zorlu bir savaşta, böyle bir cennet manzarasıyla karşılaşmak! O güzel kuşlar beni çocukluğuma götürdü, Mam Sefo'nun evine, kütüphanesine, Yezidilerin kendi kavimlerinin sembolü olarak gördükleri Melek Tavus levhasının yanına. O tavuskuşu da, iki küçük inci tanesi gibi parlayan gözleri, mavi kısa boyu, değerli taşlara benzeyen halkalarla süslü rengârenk kanatlarıyla, ruhuma hep bir tür sükûnet veriyordu. Acaba bizim kavmimiz, bu ilginç kuşlara neden bu kadar değer veriyor, hatta onu dinlerinin sembolü olarak görüyor? İnsana verdikleri o sükûnet duygusu nereden geliyor acaba?

Aklım bu sorularla dolu, gölü ve cennet kuşlarını ardımda bırakıp yönümü batıya çevirince, benden biraz uzakta, bir kayanın arkasından aniden ortaya çıkan bir bölük mirlik askeriyeye karşılaştım. Hepsi süvariye, atlarını dörtnala kaldırmışlardı ve yıldırım hızıyla kayaların arkasından çıkıp bir yılan gibi kıvrılarak ovaya yayıldılar. Gür ve uzun saçları rüzgârda atının yeleleri gibi savrulan komutanları, var gücüyle bir türkü söyler gibi bağıırıyordu:

Sürün yiğitler, sürün atlarınızı, yüreğinizden korkuyu, kafanızdan kuşkuyu atın, adınızı alçaklıktan kurtarın, rüzgârın ve yıldırımın peşine takılın, kafanızı kaldırın, göğsünüzü öne çıkarın, ağzınızı açın, sesinizi yükseltin, tüfeklerinizi doldurun ve saldırın, ey yiğitler, saldırın!

Eğrilerin kolanlarını gevşetmiş, sel gibi akan atlarının üzen-
gilerinden ses çıkaran, önderlerinin buyruklarına göre hareket
eden süvariler, altı yivli tüfeklerinin namlularını, rüzgâra kafa
tutarcasına havaya kaldırıp karşılıklı nara atıyorlardı:

Kim ki bize saldırırsa, ciğerini sökeriz, biz Mir'in yiğitleriyiz,
gelin ey yiğitler, gelin...

Böyle hareketleri, bu tür sözleri kitaplarda okuduğum, des-
tanlarda işittiğim halde, şimdi gözlerimin önünde olup bitenler
gerçek miydi, yoksa rüya mı, kestiremiyordum. Bir süre sonra,
şahit olduğum her şeyin gerçek olduğunu anladım, talimlerini
bitiren süvariler yanıma geldi, kaytan bıyıklı komutanları durup
bana selam verdi. Sadece komutanlarının değil, tamamı genç olan
bütün süvarilerin selamını aldım, kendimi tanıttım ve beni Mir'in
karargâhına götürmelerini rica ettim onlardan. Komutan iki süva-
riye seslendi, kenara çekti onları, bir şeyler anlattı, tekrar yanıma
döndü, böylece iki süvariyle birlikte yola çıktık. Söylediklerine
göre karargâh uzakta değildi. Yol uzadıkça karşımıza bölük bölük
asker çıktı; elli, yüz, iki yüz, üç yüz süvari, hepsi silahlı, hepsi ken-
dinden emin, atlarının topukları ıslak toprağı çiğneyerek, bazıları
dörtmala, bazıları rahvan, yanımızdan gelip geçti.

Bir süre sonra silahlı güçlerin uçsuz bucaksız bir yere kurul-
muş olan çadırlarına ulaştık. Her yerde, yüzlerce, belki de bin-
lerce siyah beyaz çadır vardı ve mirliğin askerleri çadırların ara-
sında gidip geliyorlardı. Güneş batıyordu, güneşin kızıl ışıkları,
ıslak toprak, siyah beyaz çadırlar, çadırlara girip çıkan silahlılar,
tekmili birden, çocukluğumda sürekli açıp içindeki resimlere
baktığım Keso'nun kitabındaki manzaralardan bir manzaraya
benziyordu. Keso'nun anlattığı manzaralar şimdi tekerrür edi-
yordu ve yol boyunca rastladığım, büyük bir sevinçle selam
verdiğim, hal ve ahvallerini sorduğum sayısız asker, Keso'nun
yaşadığı döneme çok benzeyen yeni bir dönemi yaratıyorlardı.
Her şeyi kökünden değiştiren, hiçbir şeyi eskisi gibi bırakmayan
ve ancak iki biçimde sonuçlanabilecek yeni bir dönem; özgür-

lük veya mutlak esaret... Çadırların arasındaki neferler, ellerinde silah, tencere veya çalı çırpı, sırtlarında çanta veya sandık, atlarının topukları toprağı kazan süvariler, bir baştan gidip öteki baştan geldikleri yere dönen nöbetçiler, hepsi birlikte, aynı heyecanla atan bir yürek gibi, bir tek arzu ve tek bir hedef için silahlanıp başkaldırmışlardı; özgürlük. Şimdi, yolculuğumun bu yeni konağında, bütün o çadırlar, bütün insanlar, bütün askerler, bütün atlılar, flamingo sürülerine benziyorlardı, onlar da flamingo kuşları gibi gelmiş, yeni bir yuva yapmak istiyorlardı. Ancak kuşlarla aralarında bir fark vardı; hedefleri, ister istemez beraberinde ölüm ve cinayet getirecekti, ölüm olmadan hedeflerine hiçbir zaman kavuşamayacaklardı. Şimdi gezintiye çıkmış gibi çadırların arasında dolaşıyorlardı, yarın üzerlerine yağacak ölümden haberdar bir şekilde. Kuşların ölümden haberi yoktu, ama onlar ölümü biliyordu, sadece bilmekle kalmıyor, ölümü koyunlarında gezdiriyorlardı. İyi veya kötü, her şey değişecekti, gelecek başka türlü olacaktı, fakat ölüm olmadan asla.

Mir'in karargâh olarak kullandığı köye ulaştığımızda, akşam çökmüş, köyün kandil ve meşaleleri çoktan yanmıştı. Süvariler beni başkalarına teslim edip gittiler. Bana yabancı gözlerle bakan neferler, beni avlusu olan bir eve götürüp iki kişinin daha bulunduğu bir odaya oturtuktan sonra, soruları art arda sıralamaya giriştiler; kimdim ben, nereden geliyordum, Mam Sefo ile Migo'yu nereden tanıyordum, Mir'i hiç görmüş müydüm, burada olduklarını bana kim söylemişti, buralara kadar tek başıma nasıl gelmiştim ve neden gelmiştim, amacım neydi? Sorularının sonu gelmiyordu, büyük bir sabırla bütün sorulara tek tek cevap yetiştirdim. Söyledikleri doğruydum, benim yaptığım iş akıl kârı değildi, bunu bir tek bir zirdeli yapabiliirdi, fakat ne olursa olsun gelmiş, dostlarıma ulaşmıştım. Beni buraya getirenlerden bir adamla, Mam Sefo'nun evinde arada bir gördüğüm bir Ermeni içeri girip beni tanıdıklarını söyleyince soruların da sonu geldi. Şimdi sıra benim sorularıma gelmişti, çok sabırsızdım, bir

an önce Mam Sefo ile Mıgo'yu görmek istiyordum. Fakat onlar köyde değildi, Mir'le birlikte Şikak yöresine gitmişlerdi, bugün veya yarın döneceklerdi, beklemeliydim. Gabriyel adındaki Ermeni tanıdığım, içinde bulunduğum kötü durumu gördü ve beni karargâhın muhafızlarının elinden kurtararak, Mam Sefo, Mıgo ve başkalarıyla birlikte kaldığı eve götürdü. Gabriyel Cizre'de, mirliğin yardımını ve desteğiyle kurulmuş, içinde Hazreti Musa, Nebi İsa ve Muhammed Peygamber'in dinine ait bütün kitapların bulunduğu dini kütüphanenin sorumlusuydu. Gerçi kütüphanesi çoğunlukla boştu, okumaktan çok et yemek, sigara içmek ve uçkur gevşetmekle meşgul olan Cizre ahalisi kütüphaneye çok gitmiyordu. Gabriyel'i bazen Mam Sefo'nun kütüphanesinde görüyor, savaş ve kavgadan çok uzak olan fikirlerine kulak veriyordum. Fakat o da şimdi savaşın saflarındaydı. Geniş avlulu evde bir misafirhane vardı, birkaç parça kavurma eti, soğan ve ekmele birlikte yiyip bir tas su içtikten sonra, misafirhanenin yatakhanesinde uzandım. Yorgundum, Mam Sefo'yu gördüğümde uyumam mümkün olmayacaktı. Seher vakti tanıdık bir sesle uyandım; Mam Sefo gelmiş, Mıgo'yla birlikte başucumdaydı. Yataktan hızla çıktım, varıp elini öpmeye yeltendim. Öpmeme izin vermedi, sevinçle beni kucaklayıp alımdan öptü.

Yaşa Büro, kızı kurtarmışsın ve şimdi buradasın, sen çok yaşa.

Belli ki olan bitenleri biliyordu. Mam Sefo böyle bir adamdı işte; sadece savaşın ahvalini değil, şahısların durumundan da haberdardı. Mıgo'yla birbirimizi öpüp kucaklaştık.

Büro, zayıflamışsın, dedi.

Evet, evet, diye cevap vermeye giriştim, ancak Mam Sefo sözümü kesti:

Haydi uyu sen, benim de biraz uyumam lazım, iki günden beri gözüme uyku girmedir. Kahvaltıda görüşüp konuşuruz. Mıgo sen de gel, sen şimdi Büro'yu uyutmazsın.

Kahvaltı hiç de umduğum gibi bir kahvaltı olmamıştı, uyanıp avluya çıkınca, Mam Sefo, Mıgo ve birkaç kişiyi, ellerinde ekmele, peynirle ayakta dururken gördüm. Mam Sefo artık iyice

yaşlanmıştı, önden dökülmüş olan saçları ve bıyıkları tamamen kırılmıştı, yüzü öte dünyaya göçmeye hazırlanan ihtiyarların yüzüne benziyordu. Fakat sevinçliydi, gülüp etrafındakilere el kol hareketleriyle bir şeyler anlatıyordu. Mıgo'ya gelince, sanki o da benim gibi zayıflamıştı.

Gel, Büro gel, dedi Mam Sefo beni görünce. Gel bir parça ekmek girsin kursağına, gideceğiz, işimiz çok. Atla geldin, değil mi?

Bir süre sonra Mam Sefo, Mıgo ve yaklaşık yüz kişilik bir süvari birliğiyle yola çıktık. On süvari sürekli Mam'ın etrafındaydı, yaklaşık yirmisi de onarlı gruplar halinde rehberlik yapıyor, bir grup önümüzde yola çıkıyor, gözden kayboluyor, bir süre sonra geri dönen grubun yerini bu kez diğer grup alıyordu. Mıgo'yla ben, büyük bir sevinçle durmadan bir şeyler anlatan Mam'ın yanından hiç ayrılmıyor, aynı heyecanla onu dinliyorduk. Mam Sefo'nun her şeyden, Cizre'de olup biten her şeyden haberi vardı, o anlatsın diye ben hikâyemi daha fazla uzatmadım. Mam'ı, konuşmasını, öğüt ve fikirlerini çok özlemiştim.

Aşiretler geliyor, diyordu. Dün Şikak bölgesinden geldik Büro, oralardaki Şikaki, Celali, Biruki, Heyderani, Sıvılı, Lıdiyi, Milyani gibi aşiretlerin tümü isyana katılıyor. Onlar da gelince, Osman Paşanın işi iyice zorlaşacak. Osman Paşa, kuşkusuz Farsların yardımıyla, Cizîra Botan'ın üstüne büyük bir sefer düzenlemek için Sivas, Malatya ve Van bölgesine büyük bir askeri yığınak yapmış. Fakat biz planlarını bozduk. Büro, şimdi neden buralarda gezdiğimizi merak ediyorsundur; Farslarla Osmanlıların ilişkilerini bozmak, bu bölgedeki aşiretleri seferber etmek, burada güçlü bir cephe kurup Osmanlıların ülkenin her yerine dağılmalarını önlemek için buradayız. Buradan, Soran ve Babanların üstünden, mirliğin en büyük düşmanı Musullu Mehmet Paşa'ya uzanabiliriz. Serhat, her zaman önemli bir yer olagelmıştır Büro, Mıgo, oğullarım, Osmanlılar Farsların yardımıyla isyanları hep bastırmışlar, fakat bu kez yollarını kesiyoruz.

Rahvan atının sırtında yol alan o yaşlı adama baktım, evet çok yaşlanmıştı, yuvarlak yüzünün derisi pörsümüş, kırmızı bir renge bürünmüştü, ancak öte yandan, isyan ve savaştan gelen zafer haberleri onu zindeleştirmişti de. Bazen sağ elinin üç parmağını birleştiriyor, eliyle havada bir kavis çiziyor, sonra parmaklarını alnuna götürüp Ermenice park dıroçi, park dıroçi, yani 'alemlerin yaratıcısına hamd olsun, şükürler olsun' diyordu.

Urmiye Gölü'ne varınca, Mam kuşların adını söyledi bana; Flamingo, dedi ve Latincesini de söyledi, fakat Latince sözler bir kulağımdan girip ötekinden çıktı. Flamingo tam istediğim gibi bir addı ve tavus adına da yakışıyordu. Tavus ve flamingo, kuşlarla biz, Nuh Nebi'nin torunları...

Hiçbir yerde durmuyor, hep at sırtında, karargâh karargâh, çadır çadır, köy köy dolaşıyorduk; askerler, komutanlar, aşiret liderleri, bey ve ağalar gelip gidiyor, bazıları Mam'a mektuplar veriyor, bazıları bölgeleriyle ilgili önemli şeyler anlatıyor, bazıları da bir şeyler soruyorlardı. O geliş gidişlerde, o konuşmaların içinde birçok isim ve bölge adı geçiyor, tanışlardan söz ediliyordu. Mam Sefo o kadar çok adı nasıl aklında tutuyordu, bütün o istek sahiplerinin sonu gelmeyen isteklerine nasıl cevap yetiştirebiliyordu? Ben, hafızasına bu kadar güvenen Dengbêj Biro, onun hafızası karşısında apışıp kalmıştım. Bütün o geliş gidişler, o soru ve cevaplar, aslında at sırtında yapılan toplantılardı. Toplantı yapmadığı zaman da konuşuyordu:

İstanbul'da, Gülhane'de padişahın fermanıyla esaslı değişiklikler oldu, bu fermana göre Osmanlı ahalesinin namus, hayat, mal ve mülkü her şart altında korunacak, devlet vergide adalet ve insaf ölçülerini sağlayacak, ahalinin özgürlüklerini koruyacak, askeri konularda, askerlerin mesuliyetleriyle ilgili yeni bir düzenleme yapacak ve bu tür işleri adaletle yürütecekti. Fakat bu şartların hiçbiri yerine getirilmedi, tam tersine durum daha da kötüleşti, ordu ve paşalar daha çok üstümüze geldi. Yirmi altı eyalet, yüz altmış üç liva, bin sekiz yüz kazaya sahip devlet,

yoksul halkın vergisine, rüşvete, haraca ve fakir fukaranın talan edilmesine muhtaç duruma geldi. Fakat bu kez devlet yüksekten uçtu ve yere kötü çakıldı. Bu kez biz başaracağız. Mısır Hidivi Kavalalı Mehmet Paşa nasıl ordunun gücünü kırdıysa, paşalar Kırında nasıl ağır bir yenilgi aldılarsa, biz de güçlerini öyle kırarak, o paşalara görmedikleri ağır bir yenilgi tattıracağız.

Urmiye Gölü'nden aşağılara inmiş, dağlara ve Hakkari ülkesine doğru gidiyorduk, ancak akşamüzeri güneş batmadan, bir dağın yamacına yaslanmış bir köyde konakladık. Mam Sefo, korumaları ve bizler atlardan indik, bugünkü konağımız bu köydü. Köy silahlı askerlerle doluydu, her yerde büyük bir hareketlilik vardı. Mam ve maiyetindekiler için hazırlanmış olan eve doğru gidince, yanımda yürüyen Mıgo kulağıma yavaşça eğilerek, bu gece burada önemli bir toplantının olacağını söyledi. Mam akşam yemeği boyunca da hep konuştu, ak sakallı adamın yüzünde en ufak bir yorgunluk belirtisi yoktu, tam tersine gülüyor, şaka yapıyor ve konuşuyordu:

Osmanlıları hiç kimse benim gibi tanımaz. Önce bir şey için karar alıyor, sonra da aldıkları kararı bir istek gibi dillendiriyorlar, ancak o istekleri de esasında hep fermanıdır. Önce fikirlere düşman oluyorlar, sonra da o fikirlerin sahiplerine. Ne yapsak da faydası yok, özgürlük ve bağımsızlıkla ilgili fikirlere düşmanlar, özgürlük ve bağımsızlık, onlar için sadece padişah ve devletin özgürlüğü ve bağımsızlığıdır. Ama bu defa kötü düşümler, özgürlük ve bağımsızlığın ne olduğunu bilmeyen, hak ve hukuklarının farkında olmayan halkımız, şimdi bütün bunları istiyor; komşularına karşı bir Ermeni kaplanına dönüşen, devlete karşı ise boynu kıldan ince olan, devletin zincirlerini kayıtsız şartsız kabul eden insanımız, artık bunu kabul etmiyor; kendilerinden başka hiçbir şey düşünmeyen, kendi bağımsızlıklarının ancak birleşik bir kuvvetten doğacağını bilmeyen aşiretlerimiz, bugün güçlerini birleştiriyor; hiçbir zaman bağımsızlığı tatmamış ve bağımsızlığın ne olduğunu bilmeyen ülkemiz, düzenli

bir orduyla bugün bağımsızlığı tadıyor ve o tadın farkına vardığı anda da, değil Osmanlı paşaları, yedi düvel bile onları artık bu tattan vazgeçiremez. Bağımsızlığın değerini bilmek için, onu tanımak lazım.

Edebi ve felsefi sözün ustası olan, hayatın sözlerinden çok yüreğin ve ruhun sözlerinden hoşlanan Mam'a hayretle bakıyordum. Savaş, onu da başka bir insan yapmıştı, savaşa dair sözleri bile, tıpkı edebi sözler gibi, yerinde, güzel ve eksiksiz kullanıyordu. Soframuz zengindi, misafir çoktu ve her geçen an sayıları artıyordu. Yemekler durmadan geliyor, tabak ve siniler dolup dolup boşalıyor ve dört tarafta süren savaştan son haberler geliyordu; Mükslü Han Mahmut, Osmanlılara yeni bir darbe indirmişti; Mir'in küçük kardeşi Esat Bey, süvari birlikler komutanı Hamit Ağa, beş bin kişilik süvari birliğiyle, Malatya, Adıyaman ve Urfa'dan gelen Osmanlı ordusuna karşı akınlar düzenlemişti. Sofradan kalkmadan önce Mam Sefo, herkesin büyük bir sevinçle duymak istediği son sözü söyledi:

Kürtlerin, çoktandır ülkemizin kara bahtına dönüşmüş olan bir sözü var; avlusunda yetişen pancar, ev sahibine acı gelir. Bu söz ahalimizi, insanlarımızı, aşiretlerimizi tutsak almıştı, komşu komşu için, aşiret aşiret için, bölge bölge için, mirlikler komşu mirlikler için acıydı. Aşiretçilik ülkeyi esir almıştı, fakat bugün başkaldırı, aşiretlerden, ailelerden, halklardan ve dinlerden bir birlik meydana getirmiş. Şimdi karısının koynunda uyumayıp, ülkenin birliği için sınır boylarında, askerleriyle birlikte dolaşan isyanın önderi Mirimiz, avlumuzda yetişen pancar artık acı değil, diye haykırıyor ve birliğimizi, yani ülkenin birliğini kutluyor. Haydi hepinize afiyet olsun. Soranlar'ın deyimiyle, noşi can olsun...

Mam Sefo ve birkaç konuk kalkıp gittiler. Diğer konuklar da köyün misafirhanesine gitmek üzere kalkınca, benle Mıgo biraz konuşmak için bize gösterilen odaya gittik. Dağ başlarından köyün içine kadar her yeri nöbetçiler sarmıştı, haberleri olmadan

etrafta kuş uçamazdı. Benim kadar olmasa da biraz zayıflamış olan Mıgo, şimdi bıyık ve çember sakallarıyla Yunanlı bir âlime benziyordu. Ancak yalnız kalınca âlimlik elbisesinden hemen sıyrıldı ve gençlik dönemlerimizin diline sığındı:

Söyle bakalım deli herif, Cizre'de ne var ne yok, evimizde ne olup bitiyor, Stêr'den ne haber, gebe bıraktın mı onu? dedi döşeğe uzanarak.

Hayır kardeşim, nerede! dedim, elimde sigara, karşısında döşeğe oturmuş, iki yastığa yaslanmış bir halde ve hikâyemi baştan sona anlattım. Sonra kısaca evlerinden, Armê ve çocuklarından bahsettim, fakat aslında onları neredeyse unuttum, çoktan beridir evlerine uğradığım yoktu.

Sözü değiştirmek için bir soru attım ortaya; Mıgo, burada Mam'ın yanında olmamız iyi değil mi?

Savaşla ilgili çok az şey biliyordum ve her şeyi öğrenmek istiyordum.

Evet evet, bir sen eksiktin deli herif, şimdi daha iyi oldu...

Mıgo da benim gibi savaş ve kavganın hal ve ahvalini bilmiyordu, fakat baştan beri babasının yanında olduğu için, olaylardan, ilişkilerden, hedef ve arzularından haberdardı. Sorularım sayısızdı, ama her şeyden önce Mir'i merak ediyordum; buralara neden gelmişti?

Babam sofrada sorunu cevaplamadı mı sersem? dedi Mıgo gülümseyerek. Uçkur ve cariyeye zevkini saymazsak, onun istek ve arzuları da halkın istek ve arzularından farklı değil, onlar gibi giyiniyor, yiyip içiyor, her ne kadar eşleri, çocuk ve torunları herkesten daha fazlaysa da onlar gibi yaşıyor. Halkımız Kürt olsun, Ermeni olsun, Yahudi olsun, Keldani olsun, Yezidi olsun, Müslüman olsun, basit insanlardır, hayatımız, hedef ve isteklerimiz basit ve sadedir; eğer biz Hıristiyanların şarabını saymazsak ne Farslar gibi haşhaşımız, ne de Türk ve Araplar gibi rakımız var. Mir bütün bunları biliyor. Etraftaki mirler, civardaki paşa ve mutasarrıflar, bize hükmeden sultan ve hükümdarların

tümü kibirli, kendini beğenmiş ve burunları büyüktür, halk onlar için koyun sürüsünden farksızdır. Bundan birkaç gün önce Mir'in divanında dinledim onu, ben onlar gibi olmayacağım diyordu yüksek sesle. Halkından fedakarlık, hatta ölüm isteyen bir lider, halkına örnek de olabilmelidir. Yüksek hedefleri olan iyi bir önder, direnişin içinde olmalı, her türlü bela ve felaketlerden uzak, huzurlu evinde değil. Halkı koyun sürüsü olarak görenler yanılıyor, halk koyun sürüsü değil deli adam, halk her şeyin farkında, her şeyi duyuyor; iyi ve kötü lideri birbirinden ayırabiliyor. Mir bunu da biliyor ve savaş sadece silahın gücüyle değil, halkın ve askerlerin yüksek maneviyatıyla kazanılır, diyor. Onun için halktan ayrılmıyor ve bütün bunların, yıldırım hızıyla hem halkın, hem de dost ve düşmanların kulağına yayıldığını da elbette biliyor. Ben hiçbir zaman ne Mir'i, ne babamı, ne de öteki liderleri böyle güçlü ve zinde görmedim Büro; kâh burada, kâh orada, kâh öte taraftalar. Aşiret liderleriyle görüşüyor, komutanlarla toplantılar yapıyor, elçileri kabul ediyor, elçiler yolluyor, mektup ve fermanlar yazıyor, çadır kurmaktan tut askerlerin yeme içmelerine kadar, silah ve pusatlarından ayakkabılarına, atlarından elbiselerine kadar her şeyleriyle meşgul oluyorlar. Senin gibi bu tür önderliğe alışkın olmayan herkes aynı şeyi soruyor; kendilerini neden bu kadar yoruyorlar, neden bu kadar büyük tehlikelere atılıyorlar? En büyük tehlike bozgundur Büro, eğer şimdiye kadar her şeyi yolunda giden bu başkaldırı da başarısız olursa, bundan sonra artık hiç kimse başkaldıramaz. Etraf kaynıyor kör arkadaşım benim, havanın sıcaklığından değil, Mir'in ve isyanın ateşiyle; onların sığağı her yeri sarıyor.

Mıgo'nun anlattıklarından, son dönemde babasını iyi dinlediği belli oluyordu, çünkü neredeyse babasının kelimeleriyle konuşuyordu. Geceyarılanıp sigara dumanı dolu misafirhaneye gidince, orada bölgenin dengbêjlerinin düzenlediği bir *şevbuhêrk* gördük. Herkes köyün başka bir evinde, Mam Sefo'nun önderliğinde önemli bir toplantı yapılacağından haberdardı, belki de

onun için dengbêjlerin yaratıcılıktan bir hayli uzak türkülerinin sözleri savaşın ahvali üzerineydi. Dinleyenlere ustalıklarını göstermek ve diğer dengbêjlere karşı küçük düşmemek için, sözleri birbirlerinin ağzından alıyor, sözün örgüsüne ve gücüne dikkat etmeden, seslerini yükseltiyorlardı. Biri şöyle diyordu:

Romi'lerin kafasına taş düşsün, biz inanmıyoruz onlara, ne yaptıklarına, ne de sözlerine. Tahtlarından, taçlarından, saray ve kasırlarından bize ne.

Bir başkası sözü ağzından alıp sesini yükseltiyordu:

Biz tekmül mir, bey, köylü, şehirli, bu ülkenin halkı, eksik değiliz onlardan, ne aşağıda, ne yukarıda, tek şey istiyoruz, onlarla eşitlik. Ne yaparlarsa yapsınlar, biz de onlar gibi yaşayacağız veya öleceğiz, aynı onlar gibi...

MIGO'NUN EN BÜYÜK TEHLİKE OLARAK GÖRDÜĞÜ BOZGUNUN SESİ, ne yazık ki sınır boylarından değil, mirliğin kalbi olan Cizre'den geldi. Şimdiye kadar anlattığım şeyler, isyanın zaferi, Urmiye Gölü'nün kuşları, isyan günlerinin getirdiği gökkuşağı, dengbêjlerin okkalı lafları, askerlerin güven dolu neşesi, Mam Sefo'nun birlik, özgürlüğe ve bağımsızlığa dair sözleri, onun ve bizlerin coşkusu, hemen hemen hepsi, hep birlikte bir rüyaymış meğer; çok kısa süren, çok güzel bir rüya. Biçarelerin gördüğü güzel rüyaların sonsuz olduğuna nerede, ne zaman tanık oldunuz ki? Bir rüyadaydık biz, herkes olmasa bile sanırım sadece Mam Sefo bir rüyada olduğumuzu tahmin ediyor ve bazen kalkıp uyumaya gitmeden önce şöyle diyordu:

Osmanlılar, hiç beklemediğimiz bir şeyi, hiç beklenmedik bir anda bize yaşatmasınlar sakın? Her şey çok iyi gidiyor, büyük engellerle karşılaşmadan adım adım hedefimize yaklaşıyoruz. Osmanlıda oyun çoktur derler, acaba bu durum paşaların bir tuzağı olmasın?

Fakat neydi bu tuzak? Bunu kimse bilmiyordu.

Felaketler hastalıkla başladı; asker çadırları, Urmiye Gölü'nün çevresinde, gölden biraz uzaktaki ovada, birkaç köyün arasında kurulmuştu. Havalarda artık iyice ısınmış, etraftaki pınarların neredeyse tümü kurumuş, küçük küçük su birikintileri oluşmuş, gölün suları çekilmiş, kuşların yuvalarını yaptığı gölün etrafı bataklıkla dönmüş ve her yer sivrisineklerin istilasına uğramıştı. Gündüz uzak diyarlara giden, gece de gittikleri yerlerden yorgun argın dönen binlerce asker, ne yıkanabiliyor, ne de taze ve temiz yiyecek, içecek bulabiliyordu, üstelik tuvalet ihtiyaçlarını çadırlarının çok yakınında gideriyorlardı. İçme suyu da, yakınlardaki kaynak ve yağmur sularının oluşturduğu birikintilere benzer göletlerden tedarik ediliyordu. Günün birinde genç bir asker ishal oldu, ertesi gün ishal olanların sayısı ikiye çıktı, daha ertesi gün bu sayı ona katlandı. Bir süre sonra bu sayı yüze, iki yüze, beş yüze çıktı, kısa bir süre sonra da neredeyse bütün ordu hastalandı. Hastalığa Latince 'kolera' adını takan Mam Sefo ve diğer komutanlar, her ne kadar temizlik konusunda ordunun dikkatini çektilerse de bir işe yaramadı; askerler çok yoruluyor ve ağır koşullarda, çaresizlik içinde hareket ediyorlardı. Her biri bir dağ parçasına benzeyen o genç delikanlılar, önce ishal olup durmadan kusuyor, daha sonra habis bir nöbetle başlayan kahrolası bir baş ağrısına esir düşüyor, güçten kesiliyor, yere yuvarlanıp düştükleri yerden bir daha kalkamıyorlardı; derileri ve bedenleri yavaş yavaş kuruyor, yüzleri kabuk bağlıyor, bir anda iğne ipliğe dönüşüp gözlerini yumuyorlardı. Hastalar için temiz su, doktor, ishal kesici ve ateş düşürücü ilaç lazımdı, fakat bunları kim, nereden bulup getirecekti? Köylüler dağlardan, hastalara yetiştiremedikleri temiz suyu getiriyor, askerlerin susuzluklarını gidermeye yetmeyen mataralarını dolduruyorlardı, ama ilaç nereden bulunacaktı? Belki de Tebriz veya Tahran'dan, ancak buna da İran devleti izin vermiyor, böyle bir girişimde bulunanları da hemen tutukluyordu. Yaşadığımız o coşkulu mutluluk ve sevinç anları taziyeye dönmüş, o cennet anları bir anda cehennem ha-

lini almıştı. Bütün umudumuzu bağladığımız, bizi yalnız bırakmaması için dualarla yalvardığımız, Osmanlıya karşı yüzümüzü kara çıkarmasın diye ibadet ettiğimiz alemlerin yaratıcısı da bizi kaderimize terk etmiş, bizi bir başımıza koymuştu. Önce teker teker, daha sonra toplu mezarlar kazılıyor, gençlerin bedenleri oralara yığılıyor, kireçlenerek üstleri kapatılıyor, o fidan gibi delikanlılar, arkalarında hiçbir iz bırakmadan, taziyesiz toprağa gömülüyordu. Cennetten bir parçaya benzeyen güzel ova, şimdi bir ölüm ovasına dönüşmüş, her yere keskin bir ölüm, leş, gübre ve dışkı kokusu yayılmıştı.

Her yere felaketin izlerinin düştüğü o günlerde, bir felaket haberi daha geldi; Osmanlı ve İran arasında yeni bir anlaşma yapılmıştı ve bu anlaşmaya göre İran, Osmanlılara destek verecekti. On altıncı yüzyılın başında, bu iki devlet ülkemizi kendi aralarında paylaşmışlardı ve o günden beri, çoğu zaman birbirlerine düşmanlık besledikleri halde, dara düştüklerinde bize karşı birleşiyorlardı. Bu kez böyle bir anlaşmayı engellemek için Mir çok uğraşmış, Farsların dini âlim ve liderleri ile İran şahına sayısız elçi göndermişti, ama Allah'tan başka güvenecek yeri olmayan kimsesiz kuşun yuvasını, şimdi ne Allah, ne de diğer egemen devletlerden hiçbiri yapmaya niyetli değildi. Zaten Keldani katliamı dolayısıyla Avrupa devletleri de Mir'e öfke besliyor, onlar da bu yüzden Osmanlıları kızıştırıyorlardı. Mir, Rusya'ya da birkaç elçi gönderdiği halde, onlar da şimdi sağır ve dilsizi oynuyorlardı. Üstüne üstlük şimdi de İran devreye girmişti! Gelen haberlere göre, İran ordusu büyük bir güçle Mir'in ordusuna doğru sefere çıkıyor, saldırmaları bile, Mir'in güçlerinin manevra alanını daraltarak, etrafla, özellikle İran'daki Kürt aşiretleriyle ilişkisini kesmeyi amaçlıyordu.

Mir, Mam Sefo, Tahir Ağa, Mele Abdulkuddüs ve birkaç kişi, hastalığa yakalanmamak için dağ köylerine sığınmıştı; durum tamamıyla değişmişti, yeni duruma uygun yeni kararlar almak gerekiyordu. Ordunun düzeni bozulmuş, hareket kabiliyetini

iyice zayıflatan dağ yamaçlarına çekilmişti. Başkaldırı şimdi geleceğiyle ilgili yeni bir yol çizmeli, bazı askeri taktik ve planları değiştirmeliydi; işte tam bu yeni durumla ilgili toplantılar, münakaşalar yapılırken yeni bir haber geldi; hiç kimsenin beklemediği ve her şeyi berbat eden bir haber. Bir tan atımı vaktinde, güneşin ilk ışıkları etrafı henüz aydınlatmamışken, Mam Sefo, Mıgo ve birkaç askeri yetkiliyle kaldığımız bir dağ köyünde, iyi ve kötü zamanların dostu Mıgo, tatlı uykumdan uyandırdı beni: Kalk ulan kalk, uyku zamanı değil.

Toparlanıp yataktan çıkınca, karşımda bambaşka bir Mıgo gördüm, neşesinden asla bir şey kaybetmeyen, şaka sever arkadaşım şimdi ağlıyor, gözlerinden yaşlar boşanıyordu.

Mamo'ya bir şey mi oldu? dedim korkuyla elini tutarak. Hayır, dedi sadece kafasını sallayarak, gel, gidiyoruz.

Ardına düştüm, Mam ve arkadaşlarının kaldığı eve gittik. İçeri girip gözlerim Mam'a değince, vücudumun her yerini soğuk bir ter bastı. Mam bir kanepeye oturmuş, boynunu eğmiş, elinde piposu, kandil ışığının altında, büyük bir dikkatle karşındaki bembeyaz duvara bakıyordu; kaskatı kesilmişti. Kuşkusuz geldiğimizi görmüştü, ancak sanki hiçbir şeyin farkında değilmiş gibi kıpırtısızca duruyordu. Ne konuşuyor, ne hareket ediyor, ne gözlerini kırıyor, ne de kimseye bakıyordu; sanki çok uzak bir dünyaya gitmiş gibi, derin düşünceler içindeydi. Bundan kısa bir süre önce şen şakrak olan nurani yüzünde, şimdi anlatılmaz derin bir keder okunuyordu; içinde yenilgi, çaresizlik, mahkûniyet, öfke, kızgınlık, kuşku, endişe ve sonsuz bir hüznün barındıran bir keder; bağırarak, yakarmak isteyen, ancak utançından, çaresizlikten ses çıkaramayan bir keder; karanlığın, gelecek felaketlerin ve sonsuz bir esaretin habercisi olan bir keder; ebedi çaresizliğimize şahitlik yapan bir keder. Bu denli derin ve boş bakışları, yıkımdan başka hiçbir şey ifade etmeyen gözleri, bir yerde daha görmüştüm ve o gözler içime ateş düşürmüştü, kör gözüme dayanılmaz bir ağrı saplanmıştı. Fakat nerede?

Dünyanın bütün ateş, kor ve yalazları ciğerlerimi yakıyormuş gibi acı çekerek, etrafıma, hepsi Mam gibi sessizliğe bürünmüş olan odadakilere baktım ve hafızamı zorladım; o bakışları, o kederi, o kuşkuyu, o çaresizliği nerede görmüştüm acaba? Bir anda hatırladım, Gurkêlê' deki Sait Bey Kalesi'nin yakılması sırasında, dağ başında, Yezdîñşêr'in genç yüzünde, onun kara gözlerinde... Yezdîñşêr, çocukluk arkadaşım, uzun boylu yiğit, güzeller güzeli delikanlı, aslan parçası, her zaman minnet beslediğim, hep övgüyle söz ettiğim, beni ölümden kurtaran adam, şimdi mirliğin en önemli komutanlarından biriydi; başkaldırının esaslı bir sembolü gibi şimdi Cizre'yi canı pahasına koruyordu. Yezdîñşêr... Yine bir anda, akıl kârı olmayan bir şey gelip teres aklıma takıldı; Yezdîñşêr... Yoksa?

Ne yazık ki doğruydu, akla sığmayan şey vuku bulmuştu; çoğu zaman bana oyunlar oynamış, bazen de şaka yapmış olan hafızam, tam da yine şakalar yapması gereken o anda, bu kez ciddiye ve beni kandırmıyordu; Yezdîñşêr Osmanlılarla anlaşmıştı.

Kör gözüme şiddetli bir ağrı saplandı, ağrı aklımı başımdan aldı ve yere yıkıldım.

Hayır, Mele Abdulkuddüs'ün, Nakşibendi şeyhlerinin, Şemdinli seyitlerinin, Garzan hocalarının, Norşin âlimlerinin, Müks imamlarının, Medresa Sor hocalarının, Mir'in kardeşi Salih Bey'in, Mir'in oğlu Têlî Bey'in bize yüz çevirmesin diye durmadan yakardıkları şefkatli yaratan, yine bizim safımızda değildi.

Şimdi bu karmakarışık, berbat durumda ne yapılmalıydı? Her kafadan bir ses çıkıyordu, Mele Abdulkuddüs ile hazine nazırı Efendi Ağarın da aralarında bulunduğu dindar kesim, isyan bitti, başkaldırının sürmesi için artık hiçbir ışık kalmadı diyorlardı; onlara göre Mir, Osmanlılar bütün ülkeyi harabeye çevirmeden, bir an önce silah bırakıp teslim olmalıydı. Aralarında Tahir Ağa, Hamit Ağa, Mir'in küçük kardeşi Esat Bey, seçkin komutanlar Halef ve Temo Beylerle birçok aşiret liderinin bulunduğu grup ise, hayır, kazanmak için hâlâ bazı fırsat-

lar var, savaşta olur böyle Őeyler, böyle dűzenli bir başkaldırı, böyle sağlam bir birlik bir daha oluşmaz, savaş sűrmeli, silah bırakmanın yararı yok, Mir silah bıraksa bile Osmanlılar yine her yeri yakıp yıkacak, diyorlardı. Mam Sefo hiĉ konuşmuyor, kırgın bir edayla, sessizce konuşulanları dinliyordu. Sözü'n ustası, ince duygulu Mamum, sözü'n gücünü tamamen kaybettiğini bildiği için susmuş, bazen benim, çoğunlukla da Stêr'in yaptığı gibi, sessizliğin sesine sığınmuştı. Hiĉ unutmuyorum, sadece bir kez, artık sofradakilerin bize zehir olduğu bir akşam yemeğinde, elinde bir parĉa ekmele, hiĉbir Őey yemeden, elindeki ekmeğe bakarak Őunları söylemişti:

Baltanın sapı ağaçtan olmasa, ağaca zeval olmaz.

Mam Sefo da dilsiz yarım gibi, başka bir Şekilde sesini kaybetmiş, dilsizleşmişti; sesine ve sözü'ne hep ihtiyaĉ duyduğum, yüreğimin en derin yerinde sakladığımı prim, en kötü zamanımızda, söz ve sesi terk etti.

Her zaman olduğu gibi son kararı Mir verecekti, elĉiler aracılığıyla en yakın destekĉileri Nurullah Bey ve Han Mahmut gibi müttefikleri ve başka birĉok insana danıştıktan sonra, önemli kararlar alırken hep yaptığı gibi, sıcak ve aydınlık bir günün sabah vaktinde kesin kararını verdi; isyan sürecektir, bütün silahlı güçleriyle birlikte bir an önce Cizîra Botan'ın kalbine, Cizre'ye saldıracaktı. Ćadırlar yüklendi, silahlı güçler ve aşiret kuvvetleri birleşti, önemli haberler destekĉilere, diğer mir ve liderlere gönderildi ve süvarilerle piyadelerden oluşan yaklaşık on bin kişilik bir ordu, daę yollarından geçerek Cizîra Botan'a doğru sefere ĉıktı. İsyandan dönüş yoktu, ordu isyanı sürdürmek üzere Cizre'ye dönüyordu.

O ağır günler keder ve hüznün doluydu, artık ne Mir'in varlığı, ne komutanların fermanı, ne de dengbêjlerin türkűleri kırık yürekleri tamir etmeye veya taze bir Őevk vermeye yetiyordu. Ne güneşin ısısı, ne Urmiye Gölü'nün yüzeyinde parlayan ışık, ne de Őimdi yavruları ayaklarının dibinde dolanan flamingo-

ların bet ötüşleri yeni bir coşku yaratmaya yetiyordu. Artık ne gökyüzünü bir Şikak halısına dönüştürmüş olan akan yıldızların kıvılcımları, ne de şavkırı bizim için her yere salan dolunay kimsenin dikkatini çekiyordu. Orada sadece yüzlerce yiğit değil, birçok arzu, zevk, istek ve ateşli umut da soğuk toprağa gömülmüştü. Ölüm yola çıkmıştı, sadece ardımızda değil, aynı zamanda önümüzdeydi de ve bizler de o ölümden yeni bir hayat yaratmak umuduyla atlarımızı sürüyorduk.

Bana gelince, yol boyunca, Diyarbakır'da geçirdiğim günlerden bugüne kadar karşılaştığım bütün o tuhaf olaylara benimle birlikte tanıklık yapan atımın sırtında, yarı ölü, her çeşit hareket, duygu, ses ve sedadan uzak, sabit bir yere sessizce bakan Mam Sefo'yu seyrettim. Başımıza gelenlerden ve babasının durumundan dolayı gizlice gözyaşı döken Mıgo gibi ben de hep aynı soruyla boğuşuyordum; herkesin Mir gözüyle baktığı, Mir'in yerine geçecek halefi olarak gördüğü Yezdînşêr bunu neden yapmıştı? Kadir kıymet sahibi, hükümran biriydi, Mir ona inanıyordu, isyanın başkentini kardeşlerine, oğullarına değil, yeğenine teslim etmişti! Bir dediği iki olmuyordu, sözü herkesin sözünün üstündeydi; peki neden?

Ordunun saflarına ulaşış Mam ve diğer liderlerin anlattıklarına kulak verdikten sonra, isyanın savaşın düzenine dair izleyeceği yeni taktiği de daha iyi anlamıştım; saldırı değil, savunma yapılacaktı. İsyanın üç önemli merkezi vardı, Cizre, Müks ve Hakkari, isyanın kalbi ise Cizre'ydi. İsyân güçleri, Osmanlılara saldırmak yerine, sınır boylarında onları bekliyor, Osmanlı ordusunun isyan merkezlerine girmelerine izin vermiyorlardı. Sınırlar sağlamsa, buralarda güçlü bir birlik varsa, Osmanlılar buralarda yenilgiyle karşılaşırsa, ülkenin zaptı zordu. Fakat Osmanlı güçleri, toplarıyla birlikte birkaç koldan ülkenin içine yayılırsa, durum güçleşir, isyanın koşulları ortadan kalkardı. Osmanlıların savaş taktikleri belliydi; isyanları bastırmak için, savaşta olmayan halkı öldürüyor, şehir ve köyleri harabeye çevi-

riyor, halkı yerinden yurdundan ediyordu. Ancak bu isyanda en büyük saldırı savunmaydı; isyan güçleri bu kez her zamankinden daha kalabalık, daha güçlü, daha yaygındı ve sınır boylarına çekilerek, buradan Osmanlı ordusunun saldırılarına cevap vermeye hazırlanmışlardı. İsyanın kalbi ise çok sağlamdı; herkesin güvendiği, hem bilgili, hem de seçkin bir komutan olan Yezdînşêr, orada her şeye hakimdi. Herkes, Mir ve Mam Sefo da dahil olmak üzere, şunu söylüyordu; orada Yezdînşêr var! Sınır boylarında hep yenilgi alan ve bir türlü ülkenin içine yayılamayan Osmanlılar, şimdi bir anda ülkeyi, ülkenin kalbinden zapt etmişti. İsyan güçleri, Mir ve diğer liderlerle birlikte sınır boylarında ülkeyi koruyorlardı, fakat paslı bir hançer şimdi ülkeyi kalbinden vurmuydu. Neden?

Neden Yezdînşêro, neden, diyordum kendi kendime, atımın sırtında sessizce, neden güzel kardeşim benim, neden?

Gelen haberlere göre, Osmanlılar Yezdînşêre gizlice bir haber göndermiş, bunun üzerine de Yezdînşêr, güvendiği birkaç adamıyla birlikte Musul'a, başta Musul paşası Mehmet Paşa olmak üzere, Mir'i devirmeye ahdetmiş bütün o Osmanlı paşalarının yanına gidip, orada bir anlaşma yapmıştı; anlaşmaya göre, Mir bozguna uğratıldıktan sonra Yezdînşêr, Cizîra Botan Mir'i olacak, daha sonra da ülkeye tek başına hükmedecekti. Yezdînşêr Mir olacaktı, Yezdînşêr ülkeye hükümdar olacaktı! Hawar kardeşim, diyordum sessizce, hawar... Sığırtmacın işi eşekleri düzmek, Osmanlı paşalarının işi de anlaşma yapıp sözler vermektir.

Öte yandan acı bir gerçek de vardı orta yerde, ister istemez herkes Osmanlıların ustalığını kabul etmeliydi; sınır boylarında uğraşp canlarını tehlikeye atacıklarına, paslı hançerlerini ülkenin kalbine saplamışlardı ve onlar Mir'in bin bir güçlük ve çürük iplikle, değişik halklar, aşiretler, aileler, ocaklar, bölgeler, tarikatlar, dinler, mirlıklar, beyler, ağalar, şeyh ve seyitler arasında sağladığı birliğin, böyle bir darbeye temelden yıkılacağını çok iyi biliyorlardı. Osmanlılar bizi bizden daha iyi tanıyordu. Esaretle gözlerini hayata açan ve aynı esaretle mezara giden, başlarının

üzerinde sürekli Osmanlıların sallanan kılıcını gören, hane harcı adıyla, donlarına kadar, her şey için haraç veren insanlar, böyle bir durumda ne yapabilirlerdi ki? O çaresiz ve esaret altındaki insanlar, güçlerini mir ve aşiretler arasındaki düşmanlıklardan alan Osmanlı gücünün, mutlak temelini esaretimizden alan egemenliklerinin ebedi olduğunu bir kez daha görüyorlardı; bir kez daha onlara kimsenin gücünün yetmeyeceğini, onların kurduğu binlerce kumpasla kimsenin, hatta Mir'in bile baş edemeyeceğine şahit oluyorlardı. Mir, isyan kazanını ateşe sürmüştü; şimdi ise, Osmanlılar kargaşanın kazanını ateşe sürüyordu ve ülkenin her yerinden, her gün kötü bir haber geliyordu; köklü aileler, güçlü aşiretler isyandan vazgeçiyor veya kenara çekiliyor, Osmanlılara yol veriyorlardı. İndirdikleri darbe, şimdi Mir'i kendi ayakta kalmasının hürsüzü yapmıştı, şimdi herkes, isyan etti diye onu suçluyor ve ayıplıyordu.

Dilin kemiği yoktu ve her kafadan bir ses çıkıyordu, kim neye inanacağını bilmiyordu; ancak ben yetim, savaş ve kavgalardan, plan ve taktiklerinden uzak, her şeye sadece şahitlik yapan adam, bir kez daha çaresizliği anlatan o derin bakışla karşılaşmışım. Vaktiyle Yezdîşêr'in yüzünde gördüğüm o bakış, şimdi Mam Sefo, Mir ve diğer ileri gelenlerin yüzündeydi. Yezdîşêr, yüzüne yansıyan o günkü bakışını, attığı bu yeni adımla, şimdi yeni isyanın önderlerinin yüzüne devrediyordu. Şunu söylemek mümkün; bu olay, o bakışın bir tür intikamıydı; Yezdîşêr, şimdi babasının ve dayısının öcünü bu yolla alıyordu.

Bakışın intikamı... Atımın sırtında kararımı verdim, sürekli beni meşgul eden Dicle'nin Türküsü'nden sonra, yeni bir uzun türküye başlarsam eğer, adını 'bakışın intikamı' koyacaktım. Ne hayal, ölüm yolunda nasıl da bir hayal ama!

Ülkemiz böyle bir ülkeydi işte; dayılar yeğenleri yok ediyor, amcalar yeğenleri kaybediyor ve devir değişip yeğenler söz sahibi olunca, o zaman da yeğenler, intikamlarını dayı ve amcalarından alıyordu.

Tarih tekerrür ediyordu, aziz dinleyiciler, zaman tekrarlanıyordu, bakış tekerrür ediyordu, hafıza, söz ve anlatı tekrarlanıyordu.

Mir başkentini geri almak üzere ordusuyla yola çıkmıştı. Ancak güneş ışıkları artık beni aydınlatmıyor, cennet ülkesinin dağ ve yaylalarının bin bir rengi artık ilgimi çekmiyor, beygir ve atların nal sesleri, kısrakların kişnemeleri, eşeklerin anırması, kılıç şangırtıları, tüfek patlamaları, komutanların naraları artık kulağıma gelmiyordu; her şey sessizliğe bürünmüş, gökyüzü gündüz güneşsiz, gece aysız, etraf susuz, ruh aşksızdı; mirliğin kalbine inen hançer, bizim de yüreğimize inmişti.

Ve artık çok geçti, her şey için çok geç. Ordu Cizre yöresine çok geç ulaştı. Dağlardan, sayısız güçlüklerle savaşıarak Cizre'ye doğru geliyordu ordu. Herkes bir an önce Cizre'ye ulaşmak için çabalıyordu, ama olmuyordu, ne yol, ne de karşılarına çıkan zorluklar el veriyordu. Binlerce silahlı adam, geniş bir hat üzerinden, at ve beygirlerle, öküz ve camışlarla, at arabası ve kağnılarla aşağılara iniyordu, ama Dicle kıyılarına ulaştıklarında, artık her şey için çok geçti; Müşir Osman Paşa büyük bir kuvvet ve ağır toplarla yukarıdan, Van ve Diyarbakır yönünden, Musul paşası Mehmet Paşa da aşağıdan hareket ederek, yollarına çıkan her şeyi yok edip isyancılardan önce Cizre yöresine ulaşmışlardı. Kuşkusuz hüner ve yetenekleriyle değil, Mir'e ve isyana ihanet eden güçlerin verdiği destek sayesinde.

Cizra Botan yöresinde, Cudi'nin eteklerinde, Dicle sahillerinde ve batı yönünde, isyancılar ve Osmanlı ordusu arasında üç büyük çarpışma yaşandı; Osmanlı ordusu üç yerde de isyancıları sadece yenip püskürtmekle yetinmedi, peşlerine de düştü. Topların gümbürtüsü her yeri sarmıştı, savaştan önce, koynunda altın kesesiyle bir çocuğun hiçbir tehlikeyle karşılaşmadan bir yerden başka bir yere rahatlıkla gidebileceği kadar güvenli Mir'in ülkesi, şimdi top gülleleriyle sarsılıyor, her yer cehenneme dönüyordu. Hasta, yorgun ve yenilmiş isyancı güçler, bırakın saldırmayı, artık kendilerini bile koruyacak durumda değildi.

Aziz dinleyiciler, kan, ölüm ve yangından müteşekkil savaşı bütün ayrıntılarıyla anlatmak istemiyorum; o kahrolası savaşın ayrıntıları yüreğimi yakıyor, gözüme anlatılmaz bir sızı düşürüyor ve yaralarımı depreştiriyor. Buna rağmen, şimdi o savaş üzerine birkaç söz söylemek farz; zaten amansız bir hastalığın pençesine düşmüş olan isyancıların kendilerine olan güveni tamamen kırılmıştı, çünkü şimdi sadece Osmanlılara karşı değil, aynı zamanda kardeşlerine, amca çocuklarına, hısım ve komşularına karşı da savaşıyorlardı. Osmanlı güçleri ve onların destekçileri olan Kürtlerin sayısı çok daha fazlaydı ve üstüne üstlük, dengbêjlerin deyimiyle, barut icat olmuş, mertlik bozulmuştu; yani Osmanlı topraklarına karşı hiç kimsenin direnme gücü yoktu. İsyancıların silah ve cephanesi de boldu ve yiğitliğe gelince, kimse Mir'in askerlerinden daha yiğit değildi, fakat yüreğe inen paslı hançerle başkaldırı zayıflamış ve toprak namlularının ucunu isyancılara çevirmişti. Yenilgiye yol açan başka bir olay da bana göre şuydu; Osmanlı süvarileri, kılıçlarına Kurandan kopardıkları sayfaları geçirmiş ve Allahuekber nidalarıyla Mir'in güçlerine saldırmışlardı. İslam tarihinde, daha önce de buna benzer bir olay yaşanmıştı; Hazreti Ali ile Muaviye'nin güçleri, Fırat Nehri'ne yakın Sıffin'de karşı karşıya gelip, Hazreti Ali'nin güçleri Muaviye'ye üstün gelince, Muaviye ve arkadaşları, yenilginin önüne geçmek için kılıçlarına Kuran'ın sayfalarını geçirmişlerdi. Böylece Muaviye savaşı kazanmış, Hazreti Ali'nin saldırılarını durdurmakla kalmamış, yavaş yavaş, bin bir hile ve dolapla emeline ulaşmıştı. Şimdi, yüzlerce yıl sonra, yine Mezopotamya toprağında, bu kez cennet ülkesinin doğu nehri civarında, Dicle kıyılarında tarih tekerrür ediyor, Osmanlılar çevirdikleri dolap ve hilelerle savaşı kazanıyorlardı. Sıffin'de yaşananlar, Cizîra Botan'ın, ölüm ülkesine dönüşmüş, yüzlerce, belki de binlerce gencin al kanına bulanmış soğuk toprağı üzerinde ve kızgın güneşinin altında, bir kez daha tekrarlanıyor ve yerin göğün hakimi Allah da bütün olan bitenleri sadece seyretmekle yetiniyordu.

Hayır, bize cennetini bahşeden Allah, bizim, insanlığı korumak için görevlendirip gemilere yüklediği Nuh Nebi'nin torunlarının yanında değildi; tam tersine, lanetini, iç çatışmalar, didişmeler halinde durmadan üstümüze yağıdırıyordu.

TEKERRÜR EDEN TARİHİN VE YİNE HER YERİ ATEŞE VEREN OSMANLI TOPLARININ SESİ, bu kez Hewrex Kalesi'nden duyuldu. Cizîra Botan'daki yenilgilerden sonra, Mir'in önündeki bütün yollar kapanmış, Cizîra Botan düşmüş, Osmanlı askerleri her yere yayılmış, toplar köy ve şehirleri durmadan dövmüş, doğu, batı, kuzey ve güneyden gelen askeri kuvvetler Mir'in etrafını sarmıştı. Mir'in önünde sadece iki yol vardı; ya silalı bırakıp teslim olacak veya ülkeyi terk edip İran'a sığınacaktı. Fakat böyle bir durumda ikinci yol imkânsız görünüyordu, çünkü büyük bir ihtimalle ordu yolunu kesecekti; İran sınırına kadar gitmeyi başarsa bile bu kez orada bekleyen İran ordusu onu tutuklayıp Osmanlılara teslim edecekti. Mir ve komutanları bu yollardan hiçbirini tercih etmeyip başka bir şey yaptılar; teslim olmak yerine Mir'in kalesi olan Hewrex Kalesi'ne sığındılar.

Cizîra Botan, mir ve beyleri kadar, kaleleriyle de gurur duyuyordu; en büyük kalelerden biri olan Hewrex Kalesi, Osmanlı topraklarıyla yıkılan Gurkêl Kalesi, Finike, Şah, Dêr, Kiver, Tanzeh, Ermişat, Tor, Nuşıtıl, Xitim, Pıruz, Eruh, Badan, Bırk kaleleri... Her ünlü mir veya beyin bir kalesi vardı, uzak ülkelerden değerli konukları gelince onları kalelerinde ağırılıyor ve sahip oldukları görkemi onlara tanıtıyorlardı. Kaleler hem seyran yeri, hem de avcılık merkeziydi. Her kalede, mutlaka zahire ve içecek şeyler bulunurdu; hemen hemen tümü, Dicle ve diğer küçük nehirlerin kenarına kurulmuş kalelerin geniş avlularında kuyu ve çeşmeler bulunurdu. Kalesiz bir mir veya bey, bıyıksız bir erkeğe benzetilirdi. Kale, yüksek paye, gurur, zenginlik, mağrurluk ve güç demekti, ancak çoğu zaman aynı kale, iç düşmanlıklardan

dolayı onların mezarı da oluyordu. İsyandan on yıl önce Gurkel Kalesi, Mir'in amcazadesi, Yezdîñşêr'in dayısı Sait Bey'e mezar olmuştu. Sait Bey Osmanlıya başkaldırmuş, fakat yenilmişti. Mir Osmanlılara yardım etmiş, hep birlikte isyan bastırılmış, Osmanlılar kaleyi yıkmakla kalmamış, Sait Bey ve birçok yandaşını sürgün yollarında yok etmiş, Gurkêl'in etrafındaki birçok köyü de harabeye çevirmişti.

Şimdi kalelerin, hiç kimsenin ibret almadığı olaylarla dolu tarihi tekerrür ediyordu; bu kez Mir kendi kalesine sığınıyor ve Osmanlılar, Sait Bey'in yeğeni Yezdîñşêr'le birlikte onu kovalıyordu. Dün Osmanlılar, Mir'in yardımıyla toprakları dağıtıyorlardı. Bugün Osmanlılar, bu kez Sait Bey'in yeğeninin yardımıyla, Mir'in kalesini toprak tutmak için toprakları aynı dağların yükseltilerine çıkartıyordu. Tarihimizin seyri şöyleydi; egemenler hiç değişmiyor, ancak ezilenlerin içinde egemenlerle işbirliği yapanlarla egemenlerin kurbanı olanlar yer değiştiriyordu. Dün Sait Bey kurban, Mir işbirlikçi, bugünse Mir kurban, Sait Bey'in yeğeni işbirlikçiydi. Osmanlılar "kadir-i mutlak"tılar ve Musul paşası Mehmet Paşa'nın deyimiyle, köpeğin üstüne köpek salıyorlardı.

Ya her şeyin altüst olduğu o durumda ben ne yapıyordum? Seyrediyor, olaylara şahitlik yapıyor, olan bitenleri kafamda bir araya getiriyor, onları edebi sözlerle örüyor ve hiç kimselere anlatamadığım edebi hikâye ve türkülere dönüştürüyordum. Kuşkusuz sizin de tahmin ettiğiniz bu şeylerden başka ne yapıyordum peki? Cizre'ye, Stêr'in yanına dönmek, onu alarak kimsesiz, sıradan iki insan gibi, bulabileceğim herhangi bir yoldan Musul'a, eğer hâlâ orada yaşıyorlarsa yarımın babası ve kardeşinin yanına gitmek istiyordum. Fakat hiçbir yere gitmem mümkün değildi, çünkü Mam Sefo, vurgun yemiş gibi bir anda her şeyden uzaklaşmış, kendini, bilincini, sessizliğin derinliklerine çekmiş, o sessiz dünyadaki olayların girdabına düşmüştü. Hiç ağzını açmadığı, hiçbir şeyle meşgul olmadığı

halde Mir'den uzaklaşmamış, hep onun yanında kalmıştı. Mam Sefo, Mir'in yanında, benle Mıgo da onun yanında, hepimiz hep birlikte, çoğunluğu mirliğin idarecileri ve isyanın önderleri olan yaklaşık beş yüz kişiyle kaleye çekildik. Bastırılmış olan isyan, Mir'in kaleye çekilmesiyle, diğer bütün aşamalardan daha kötü bir aşamaya ulaşmıştı.

Hava sıcak, etraf aydınlıktı, fakat her şey, her zamankinden daha siyah, daha kötü, daha kahır vericiydi; karanlık her yere hükmünü kurmuştu. Kalenin içinde, asker ve komutanlar burçlarda nöbetle, Mir'in dindarları medresede okudukları dualarla, bilginler ise hiçbir işe yaramayan münakaşalarla meşguldü. Kalerin dışındaysa gökten ateş yağıyordu; gizlice gidip gelen ulakların getirdikleri haberlere göre, Osmanlı askerleri isyana destek veren yörelerdeki insanları katlediyor, köyleri yakıyor, ahaliyi göçe zorluyordu. Tarlalar yanıyor, koyun ve davar sürüleri götürülüyor, ziynet eşyaları, mal mülk talan ediliyor, evler, ahırlar, bağlar, bahçeler yıkılıyor, yaşlı, çoluk çocuk demeden, herkes zorla yerinden ediliyordu. Uzak yerlerdeki yangınlardan çıkan dumanların kesif kokusu bulunduğumuz yere kadar geliyordu. Ülke kızgın bir ateşin içinde kavruluyordu, her yeri sis ve duman kaplamıştı. Kalenin yükseltilerinden görülen ova ve nehir ince bir sis tabakasının içinde ışıldıyor, benekli bir yılan sırtı gibi görülen dağ dorukları, beyaz bir dumanın içinde kanatlarını açmış boz kartallar gibi dikiliyor ve düne kadar büyük umutlarla uykuya yatan dağların ardındaki köylerin ahalişi, şimdi boz renkli bir dumanla kaplı seher vakitlerinde, Osmanlı askerlerinin naraları ve kılıç şangırtılarıyla uyanıyordu.

Top ve tüfek sesleri ise önce çok uzaklardan duyuldu, fakat günden güne sesler gittikçe yaklaştı ve kalenin yakınındaki köylere ulaşıp oraları dövmeye başladığında, güller sanki kalenin içinde patlıyormuş gibi muazzam ses ve yankılarıyla her yeri sarstı. Sabah vakitleri, kalenin burçlarından olup bitenleri görebiliyorduk; önce ıslığa benzer bir ses duyuluyor, sonra top gür-

lüyor ve hemen ardından bir sis ve duman bulutu her yeri kaplıyor, kısa bir süre sonra sis ve duman, yerini ateşin yalazlarına bırakıyordu. Toplar, Mir'in askerlerinin atış menzillerinin dışına yerleştirilmişti, sabah ve akşamüzerleri gümbürdemeye başlıyorlardı. Kale, dağlardan getirtilen sağlam granit taşlarla yapılmış, duvarları kalın, burçları, içindeki yapılar ve yeraltındaki sığınakları sağlamdı. Top gülleleri, kaleye kolay kolay büyük bir zarar veremez veya kaleyi yıkamazdı, ancak kulakları sağır eden sesleri, güllelerin değdiği yerden çıkan ve her yeri cehennem çeviren o alevler, insanı tutsak alıyordu. Top gülleleri kalenin duvarlarında, burçlarında veya kapı eşiklerinde patlayınca sesleri, sanıyorum, kalede bulunan herkesin yüreğinde yankılanıyordu, sanki gülleler bir kez de yüreklerimizde patlıyordu. Daha önce de toplar görmüş, seslerini uzaktan işitmiştim, fakat şimdi o topların hedefi bizler olduğumuz için, o seslerin insanın yüreğine düşürdüğü korku, her çeşit söz ve tariften daha derin, daha dehşetliydi. Toplar patlayınca, kalede bulunanlar, yüzlerinde belirgin bir korkuyla, çaresizce saklanacak yer arıyor, patlamadan sonra da bağırsız çağırışlarla sağa sola koşturuyorlardı. Toz duman ve barut kokuları arasında insanlar bir çare, bir yol arıyorlardı. Kısa bir süre içinde kalenin duvarları, güllelerin yakan darbeleriyle, yaralı bir insanın, örneğin Stêr'in bedeni gibi siyah lekelerle doldu.

Eğer Osmanlılar kaleye şiddetle saldırıyordu dersem doğru söylemiş olmam, eğer isteselerdi kısa bir süre içinde kaleyi yıkıp zapt edebilirlerdi, ancak onlar için de büyük kayıplara yol açacak ve arkasında sayısız ölü bırakacak şiddetli saldırılar yerine, kaleyi topa tutarak Mir ve destekçilerine çaresiz olduklarını, etraflarının sarıldığını, teslim olmaktan başka bir yollarının olmadığını anlatmak istiyorlardı. Osmanlılar işinin ehliydi, daha önce de başkaldıran Kürt mir ve beylerinin kalelerine saldırmışlardı. Toplar sadece bizi değil, gökyüzünde uçan kuşları da dünyadan uzaklaştırmıştı. Daha önce Hewrex Kalesi'ne hiç gitme-

miştim, fakat kaleyi görmüş olanlar, oradaki kuşlardan, kalenin bulunduğu mevkiden bahsediyor, kalenin burçları, duvarları, tavanı ve çevresindeki yükseltilerle bir kuş cenneti olduğunu söylüyorlardı. Şimdi o kuşlar da gitmiş, kalenin hemen her yerinde rastladığımız yuvaları boş kalmıştı. Kuş sesleri yerine, önce askerlerin, sonra da topların sesiyle yeni güne başlıyorduk. Her yerden etrafımız sarılmış, kapılar yüzümüze kapanmıştı; kuşku, endişe, korku, çaresizlik ve sayısız soru kalede bulunanları tutsak almıştı. Dışarıdan hep kara haberler geliyordu, fakat hiç kimse gerçekten neler olup bittiğini tam anlamıyla bilmiyordu, sadece isyana destek veren insanların, ailelerin, aşiretlerin büyük bir mezalimle karşı karşıya kaldıklarını biliyorduk ve bu tür haberler de, bizi daha büyük öfkeye ve çaresizliğe gark etmekten başka bir şeye yaramıyordu.

İçinde mahsur kalmışsan eğer, kaldığın yer kale bile olsa, hapisneden hiç farklı değildir. Attığımız adımlar sayılı, gittiğimiz yerler belliydi, top sesleriyle kötü haberler nereye gidersek gidelim, hiçbirimizin peşini bırakmıyordu. Kazanlar kaynıyordu, kilerler tıka basa erzakla doluydu, abdesthaneler sürekli meşguldü ve insan dışkıları birkaç karış kireçle örtülüyordu; kalede mahsur kalmış insanlar, ağır bir kokunun içinde, üst üste uyumaya çalışıyordu; kalenin duvar ve burçları asker doluydu, tüfeklerinin namluları aydınlık gecelerde gökyüzündeki yıldızlar gibi şavkıyordu. Yaşlılar ve ağır yaralılar ölüyor, bahçede kazılan mezarlarının başında imamlar dua okuyordu. Bu hengâme içinde gün geceye döndüğünde, her şey ağır bir sessizliğin içine gömülüyordu; her şey yorgun, nefessiz, sessizce uykuya dalıyor, ne bir ses duyuluyor, ne de bir şey hissediliyordu. Hatta leş kokusunu bekleyen ve şimdi sevinçle halaya durmaları gereken çakal ve sırtlanlar bile seslerini kesmişti. Kalenin etrafındaki kaya ve yükseltilerdeki nöbetçiler, ertesi gün yağacak güllelere ve çıkacak yangınlara karşı durabilmek için dinlenip güç toplamaya çalışanlara göz kulak oluyordu.

Kalede geçirdiğimiz o tutsaklık günlerinde, seslerin uykuya yattığı sessizliğin uyanarak hükümünü kurduğu anları seviyordum en çok. Böyle anlarda içinde bulunduğumuz gerçek zamandan kurtuluyor, kendimi hayal aleminin kucağına atıyor, rüzgâr hızıyla at koşturan süvarileri, gün görmüştükleri ve tecrübeleriyle insana cesaret veren yaşlıları, en karmakarışık olay ve ilişkileri bile basit bir dille yorumlayan düşünürleri, insanın hal ve ahvalini anlatan sonsuz bir türkü dillendiren dengbêjleri, insanın ruhuna yepyeni bir umut ve sıcaklık yayan sözlerle, sarı saçlı, mavi gözlü, uzun boylu, ince belli kadını düşünüyordum. Kalede bulunanların çoğunluğu, geniş meclis ve divan-hanelerinde toplanıyor, birbirlerine uzun uzun şeyler anlatmak yerine, çay içerek, arada bir duyulan, inceden inceye söylenen bir türküye kulak kesiliyorlardı, bir gece, iki gece, üç gece... Fakat benim buna hiç gücüm yoktu, yalnızlık, benim için böyle bir toplulukta bulunmaktan çok daha iyiydi.

Her şeyin artık belli olduğu ve herkesin kale maceramızın nasıl sonuçlanacağı konusunda az çok fikir sahibi olduğu son gecelerimizden birinde, her yerin sapsarı bir halı gibi önüme serildiği güney burcuna çıktım. O derin sessizlik içinde hem kıpır kıpır aydınlık saçan, göğün bir ucundan öteki ucuna kayan sayısız yıldızı seyretmek, hem de yukarı burcun merdivenlerine oturmuş, piposundan keder dolu, derin nefesler çeken Mam Sefo'ya yakın olmak istiyordum. Artık sessizliğin egemen olduğu bambaşka bir dünyanın parçası haline gelmiş olan Mam Sefo, akşamüzerleri kalenin burçlarına çıkıyor, orada gecenin geç saatlerine kadar, elinde piposuyla, hiç kıpırdamadan, ağzından tek kelime çıkmadan, derin bir sessizliğe gömülmüş etrafı seyrediyordu. Burçlara çıktığım o gece bazı önemli gelişmeler yaşanacak ve daha sonra da tekrarlanacak bazı tarihi olaylarda adlarına rastlayacağım ünlü komutanlar Xelef ile Şemo'nun da aralarında bulunduğu bazı isyan önderleri, gizlice kaleden kaçacaklardı. Herkes Mam Sefo'nun da onlarla gitmesini istiyor-

du, fakat o bunu kabul etmiyordu. Ben de, Mıgo'yu da yanımıza alıp hep birlikte gitmemiz için onu ikna etmek istiyordum. Kaçış yeri belli olmuştu, gidecek olanlar seçilmiş, silahlar hazırlanmış, ipler sarkıtılmış, ipe tutunup inerken, eller kesilmesin diye yün çoraplar tedarik edilmişti. Parmaklarımın arasında sigara, sıkıntılı bir şekilde, elim Melek Tavus işlemeli kolyemin üstünde, yavaşça Mam'a yaklaşıp yamacına oturdum. Daha önce beni görür görmez gülümseyerek bana seslenip kucaklayan eski Mam Sefo, şimdi burcun mazgalından ölü gibi dışarıyı seyrediyordu. Arada ağzına piposunu götürüp havaya duman savurmasaydı eğer, gören onu bir heykel sanabilirdi. Elimi duvara dayayıp etrafıma baktım; her şey derin bir uykudaydı, divanhaneden hiç eksilmeyen sesler kesilmişti; geniş taşlarla döşeli bir balkona benzeyen ve taş basamaklarla çıkılan bulunduğum yerde kimseler yoktu. Mam'ın en üst basamağına oturduğu, bir yanını ay ışığının aydınlattığı, öteki tarafının ise karanlıkta olduğu merdivenin tümü belirgin bir şekilde seçiliyordu. Avluya da ay ışığı düşmüştü, kalenin kuyu ve çeşmesi, duvarları, kuyunun kovaları, ipleri, meclis ve odaların sütun ve kemerleri, pencereleri, gölge ve ışığın içinde cümle alemi yansıtan bir manzara gibi duruyordu. Öteden beri hep görmek istediğim, şimdi çaresizlikten hapis kaldığımız, etrafındaki yüksek kayalarla birlikte gökyüzüne uzanan ve yüzlerce yıldan beri mirliğin şanını etrafa yayan kale, şimdi tavanı, kubbesi, sütunları, kemerleri, burçları, kuleleri, duvarları, taşları, avlusu, eyvanı, ahırları, aşhaneleri, bahçesi, divanhanesi, meclisi ve hanıyla gecenin gölge ve şavkı altında uyuyordu. Gece, sanki hafif bir kandil ışığıyla tutuşmuş gibi dünyayı yumuşak bir şavkla sarmalamıştı. Sağ tarafımdaki, gökyüzünden yağın ışığın aydınlattığı kaya ve taşlar, o zamana kadar hiç görmediğim bir renge bürünmüştü. Gece aslında gizlice kaçışın değil, dörtnala kalkan atları koşturmanın gecesiydi sanki, atının başını ovaya çevirip gidebildiğin yere kadar gideceğin bir gece. Fakat hepimiz için zaman olabildiğince daralmıştı ve iplere sarı-

larak kaçmaktan başka önümüzde bir yol kalmamıştı. Kalenin kuzey yamacındaki üst katta bulunan Mir'in odası, bulunduğumuz yerden aydınlık görünüyordu. Tam karşımıza düşen oda, açık iki pencereden dışarı sızan ışık ile odanın duvarlarına yansıyan ay ışığı altında, kayalara vuran şavkın rengine benzer kurşuni bir renge bürünmüştü. Bir mir divanhanesi gibi beyaz mermerle yapılmış, pahalı halı ve kilimlerle döşenmiş, sadece bir kez, o da çok kısa bir süre gördüğüm Mir'in odasının kandilleri hâlâ yanuyordu. Mağlup Mir, şimdi ne yapıyordu acaba? Kimse onu görmüyor, etten duvar ören nöbetçilerden kimse, ona ulaşamıyor, ya kendi odasında ya da bodrumdaki sığınakta diğer komutanlarla oturuyor, konuşmaktan çok, onların anlattıklarını dinliyordu. Osmanlı paşalarıyla arasında elçiler gidip geliyor, Hakkari ve Müks bölgelerinde hâlâ süren savaşın haberleri ona aralıksız ulaşıyordu; elbette ölüm, cinayet, felaket, yıkım ve göç haberleri de...

Gece, cılız gölgeler içinde yeni bir güne doğru hızla ilerliyor, canım çok sıkılıyordu; artık gitmeliydik, Osmanlıların ve düne kadar kardeşlerimiz olan işbirlikçilerin tüfeklerine hedef olmak pahasına yola çıkmalı, elimizden geldiğince kaleden, Cizre'den, Cizîra Botan'dan uzaklaşmalıydık. Yavaşça, merdivenin basamağına, Mam Sefo'nun yamacına oturdum ve bir ağıt söyler gibi usulca konuştum:

Mamo, gidelim...

Cevap vermedi, bunun üzerine sözümü birkaç kez tekrarladım. O vakit kafasını salladı ve sadece hayır dedi.

Mamo, bahtına sığınıyorum gidelim, bu gece son fırsattır, senin, benim, bizlerin yapacağı bir şey yok, dedim ısrarla.

Hayır, dedi bir kez daha ve bu defa sözünü tamamladı, kaderim Mir'in kaderiyle birleşti artık, senle Mıgo gidin, ben kalacağım.

Bu kesin sözden sonra ne yapsam boşunaydı, bir daha tek kelime dahi etmedi ve tekrar sessiz dünyasına çekildi. Onu

orada yalnız bırakıp gitmeye gönlüm elvermiyordu. Biraz daha yaklaştım, daima tertemiz olan, hep şık giyinen, kendisine değer veren adamın üstüne, tütün, duman ve toz karışımı pis bir koku sinmişti. Orada yanındayken, çok basit, fakat benim için çok önemli bir şey yapmak istiyordum.

Mamo, başımı dizine koymak istiyorum, dedim yalvarırcasına. Toparlandı, bir basamak yukarı çıktı, burcun duvarına sırtını yasladı, bacağına uzatıp piposunu ağzına götürdü. Yavaşça kafamı dizine koyup kara taşlara uzandım. Sessizce elini saçlarımın arasına sokup gezdirdi, okşamamasıyla birlikte ağrıyan yorgun gözüm kapandı. Bir süre sonra uyandığımda duyduğum ilk şey dingin ve hüzürlü sesiydi:

Oğlum, diyordu bir ninni söyler gibi, oğlum, oğlum...

Ortalık yavaş yavaş aydınlanıyordu, uzandığım sert taşa değen her yerim tutulmuştu; Mam, gözleri kanlanmış, kocaman gövdesi ufalmış, yüzü şişmiş, saç sakalı birbirine karışmış artık sahipsiz kalmış zengin kütüphanesinde bulunan değerli kitapları kaleme alan Yunan veya Latin yazarlar gibi görünüyordu.

İçeri geçelim Mamo, dedim, toparlanıp ayağa kalktım ve yaşlı adamın buruş buruş elinden tuttum. O da yekini mazgaldan dışarı bakınca, tekrar çok alçak bir sesle, ben orada değilmişim gibi düşünerek konuştu:

Ağacın kurdu ağaçtan olmasa, ağaca zeval olmazdı.

Mevsim yine yazdı, yine savaş ve ölüm sessizliği kaplamıştı her yeri, insanlar düşüyor, göçler yola çıkıyor, dökülen kanlara yine ay ve yıldızlar şahitlik yapıyor, sinek ve sivrisinekler hasta ve yaralılara üşüşüyor, yine yiğitlerin yüzlerini, alınlarını ter basıyor, tüfekler patlıyor, kılıçlar kalkıp iniyor, toplar gümbürdüyor, evler viraneye dönüyor, kadınlar kocasız, çocuklar babasız, yiğitler ocaksız, genç kızlar yavuklusuz kalıyor, yine düğünlerin yerini matemler alıyor ve bu yeni hayatın son darbesini yemiş, artık kendine gelmesi çok zor gibi görünen Mam'ım, kara alın yazımızın bir mısra gibi döşenmiş olan son sözünü işte böyle dile getiriyordu.

Mamo, dedim eli elimde, ben önde o arkamda, merdiven üstünde. Biz yalnız kaldık Mama, desteksiz, arkadaşsız, mecalsiz kaldık; bize yeni yollar gösteren bir geceyi daha arkamızda bırakıp, bize hiçbir yol göstermeyen yeni bir güne başlıyoruz; artık bütün yollar tükendi. Osmanlı topları biraz sonra gümbürdeme-ye başlayacak. Sığınağa, arkadaşların yanına gidelim. Mamo, ölüm, leş, yara, barut ve ateş kokusu içinde yalnız kaldık. Kandillerin fitilleri söndü, top fitilleri tutuşacak şimdi Mamo, haydi acele edelim.

Şemo Bey, Xelef Bey ve diğerleri gitmiş, biz kalmıştık ve birkaç gün sonra da Mir'in yeni kararı kalede bulunanlara ulaştırıldı; Mir silah bırakıp teslim olmaya karar vermişti. Osmanlılar ülkeyi tepeden tırnağa harabeye çevirmesinler diye isyanın tamamen bitmesini isteyen hacı hoca takımı, seyit ve ileri gelenler bir kez daha kazanmışlardı. Onlar Mir'le Osmanlı paşaları arasında bir elçi gibi gidip gelmiş, çabalarının sonucunda bir anlaşmaya varmışlardı; Mir silah bırakacak, destekçilerinden de aynı şeyi isteyecek, isyanın bittiğini ilan edecek, Osmanlı sultanına, devletine ve paşalarına bağlılığını gösterecek, kararlarını kabul edecek, mirliği bırakacak, Cizîra Botan'ı, ahalisini terk edecek, sürgün ellerde yeni bir hayatı kabul edecek ve ailesiyle birlikte devletin göstereceği yeni bir yere yerleşecekti. Bunlara karşılık Osmanlı paşaları da ülkeyi harabeye çevirmeyecek, günahsız halktan kimseyi öldürmeyecek, ahaliyi göçe zorlamayacak, mir ailesinden kimselere dokunmayacak, ailesine saygı gösterecek ve Mir'e yeni dönemde de mir muamelesi yapacaktı. Anlaşma, savaşı taraflar arasında bir barış anlaşması değildi, tam tersine esaret ve teslimiyet anlaşmasıydı; yenilgiyi, devletin kati egemenliğini ilan eden bu anlaşma, Mir, ailesi, yandaşları, komutanları, danışmanları için sürgün ellere çıkan yeni bir yol açıyordu; kuşkusuz Mam Sefo, Mıgo ve benim için de.

Günlerden bir gün, bir yaz gününün şafağında, güneş ışıklarının yeni yeni çıkmaya başladığı bir seher vakti kalenin kapıları

ardına kadar açıldı ve Mir önde, bizler arkasında, teker teker, kimimiz süvari, kimimiz piyade, kaleden çıkıp Osmanlı ordusuna teslim olduk. O sabahki duygularım karmakarışıkta, o yaz gecelerinde göklerimizden akan yıldızlar kadar kaygandı hissettiklerim. Gelecek günleri hiç düşünmek istemiyordum, çünkü o günler bilinmezlik sislerinin gerisinde gizliydi, hiçbirimiz gidiş yönümüzün nereyi gösterdiğini bilmiyorduk. Tahmin edebiliyorduk, hatta belki Mir'e de bazı şeyler söylenmişti, fakat şimdi her şeyden habersiz, hiçbir şey yapamadan kendimizi Osmanlıların bahtına ve insafına terk ediyorduk. Yolun her iki tarafı, göz alabildiğine Osmanlı askerleriyle doluydu; at üzerinde veya piyade, silahları ellerinde, haki elbiseleri ve kırmızı fesleriyle, kızıl-yeşil arası bir deniz gibi görünüyordu asker kalabalığı. Mam Sefo ve bazı yaşlılarımızın öksürükleri ile at nallarından çıkan sesleri saymazsak, o kadar insana ve o günün çok özel bir gün olmasına rağmen, her yer dingin ve sessizdi; güneş ışıkları yeni güne hoş geldin diyor ve biz o yeni günle, geride bıraktığımız kadim kaleye, halkımıza, memleketimize allahaısmarladık deyip sürgün ellerin uzun yolculuğuna koyuluyorduk. Yazın harareti sadece bizi değil, etrafı da esir almıştı, otlar kurumuş ve her yer sarı bir renge bürünmüştü. Ben, ayakları üzengide, atının yularından tutmuş, hiçbir şey düşünmüyormuş gibi sadece önüne bakan Mam Sefo'nun yamacında, kendi atının üstünde gidiyor, kah etrafındaki askerleri, kah ardımızda bıraktığımız kaleyi süzüyordum. Adım adım uzaklaşırken, son bir kez daha arkama dönüp, güneşin vurmasıyla duvarları boz bir renge bürünmüş olan kaleye baktım. Gözüme düşen sızıdan, artık hiçbirimizin, Mir'in asaletinin sembolü olan bu kaleyi bir daha görmeyeceğini çıkarıyordum. Biz sadece kaleden değil, kendimizden, bizi biz yapan, bize mutluluklar veren ülkemizden, o ülkeyi büyük bir isyana götüren ve onca zahmete, acıya ve ölüme sebebiyet veren her şeyden de uzaklaşıyorduk. Türkü yakmak, uzun bir ayrılık türküsünü söylemek, ağıda, yenilgiyi anlatan uzun bir ağıda

durmak ve nidası gökyüzüne ulaşan bir hawar çekmek istiyordum, fakat hiçbir şey yapamıyordum; o lüzumsuz zamanlarda bile bülbül kesilen dilim, şimdi bir baykuş diline dönüşmüş, ses vermiyordu ve ben, tam o anda lazım olan zırdeli adam, delilikten çok uzak bir şekilde, yarım gibi kaderine razı, yalnız, sessizce tutsakların arasında gidiyordum.

Sadece bir şeyi çok merak ediyordum; kalenin duvarlarında patlayan o toplar şimdi neredeydi acaba? Etrafa göz gezdiriyor, fakat onları hiçbir yerde görmüyordum. Büyük devletlerin egemenliği böyleydi işte; sadece görünen kuvvetlerle değil, görünmeyen kuvvetlerle de egemenliklerini sürdürüyorlardı. Bu kez de öyle olmamış mıydı, hiç kimsenin hesaba katmadığı bir yerden, kimselerin şahit olmadığı bir güç, hüner ve ustalıklı ölüm darbesini isyanın kalbine indirmemişler miydi?

Mir en öndeydi, beyaz atının sırtına iyice yerleşmiş, kıpırdamadan, Botilere has *şal û şepik*'ler içinde, yavaşça atını sürüyordu. Yenildiği ve kendisini yenen güçlere teslim olduğu halde mağrurdu ve bu mağrurluğu duruşundan, bakışlarından ve atının yürüyüşünden belli oluyordu. Şeyhülislamı, komutanları ve danışmanları etrafında, arkasındaydılar.

Kaleden çok uzakta, başta beş yüz kişi olan, ölüm ve firarlarından sonra üç yüz kişiye düşen, silahlarla kaleye sığınıp, şimdi de silahsız kaleden çıkan kafilemiz, yolun üçe ayrıldığı küçük bir meydanda durdu. Orada büyük bir kalabalık bizi bekliyordu; Osmanlı zabitleri, Kürt aşiret reisleri ve eşrafı, Hıristiyan papazları, Mir'in etrafında olan, başta ona yardım eden ve daha sonra da Osmanlılarla birlikte Mir'i derdest etmeye, belki de Mir'in başına bir şey gelmesin diye gelmiş olan tarınmış imamlar, hocalar... Fakat tuhaf olan şeydu ki, Osmanlı güçlerine önderlik yapan o ünlü paşalardan hiçbiri yoktu ortalıkta, ne isyanı bastıran Müşir Osman Paşa, ne de güçleriyle mirliğin üstüne gelmiş olan civar vilayetlerin paşaları. Emirlerini yerine getiren düşük rütbeli zabitlerini göndermişlerdi bizi almaya. Onlar büyük bir

devletin paşalarıydı, şimdi artık yenilmiş olan Mir, derdest edilmiş bir asi ve eşkıyadan başka neydi ki? Şimdi inceliğinden eser kalmamış, yıkılmış İnce Mir yavaşça atından inip orada bulunanları başıyla selamladı; zabitler askeri bir edayla selamını aldı, hocalar, âlimler, papazlar ve aşiret liderleri de elini sıkıp gözlelerinden öptü. Bu merasimle hayatımız için yeni bir yolculuk başlıyordu, zabit ve bazı Kürt şahsiyetleri, şimdi sakal ve bıyıkları kınadan mahrum kalıp tamamen kırılmış olan Mir'i kafileden ayırarak, aralarına alıp uzaklaştırdılar, fakat Mir, tamamen gözden kaybolmadan, zabit topluluğu içinde dönüp elini son kez kaldırdı, belli ki artık bizimle vedalaşıyordu.

DİCLE TÜRKÜSÜ'NÜN SESİ, hatırlıyorum, bizim ve Dicle'nin yeni hayatının başladığı o anda şöyle duyuldu:

Uğurlar olsun mağlup Mir, uğurlar olsun.
Uğurlar olsun mağlup insanlar, uğurlar olsun.
Uğurlar olsun mağlup ülke, yenik ahali, uğurlar olsun.
Uğurlar olsun size, bize, uğurlar olsun bana.

Sıcaktı, yaz kavurucu, yakarış doluydu yürek.
Yola çıkıyoruz, yaşadığımız, yaşanan en kötü an.
Dünya kavruluyor, yanıyor memleket.
Yolumuz, dönüşü olmayan yolcuların çıktığı en uzun yol.

Alnımızda yenilginin mührü,
Yüzümüzde, yüzümdeki yaraya benzer yıkımın yarası,
Yürekte yankı, ruhta bir çığlık gibi hawar var.
Atlarımızın topukları kurumuş otların içinde
Yorgun gözlerimiz, önümüzdeki sis ve dumanda.
Sevgililerimiz, yarımız, yaşlılarımız, çoluk çocuğumuz ardımızda.

Osmanlı asker ve zabitleri, top ve tüfekleri, kılıç ve hakaretleri, marşlarıyla hep etrafımızda.

Gidiyor, gurbet ülkesi yolunun yolcuları, artık ne ses, ne de seda.

Gidiyorlar.

Köyler yanmış, şehirler harabe, ülke darmadağın.

Yabancı dillerde küfür, hakaret, aşağılama ve mağrurluk.

Her adımda yangın, kan, ölüm.

Gözler yuvalarına kaçmış, ruh küle dönüşmüş, alında ter, gözlerde yaş.

Beden ıslak, dudaklar kurumuş.

Yukarıda asılı ölüm, yürekler yorgun.

Gidiyorlar.

Bildik bir hayattan, bize ait bir dilden,

Yakılmış köylerden, yeni kazılmış mezarlardan,

Kurulmuş taziyelerden, etrafı saran hawar ve iniltilerden,

Uzaklaşıp gidiyoruz.

Dipsiz vadilerden, rengârenk yüksek yaylalardan,

Altın sarısı ekin tarlalarından, gümüş renkli boz ovalardan,

Şavkıyan gecelerden, altın sarısı seherlerden,

Geçip gidiyoruz.

Vadilerin kurumuş su ve pınarlarını, yaylaların solmuş gül ve çiçeklerini,

Ovaların kurumuş otlarını, çer çöpünü,

Gecelerin ay ve yıldızlarını, seher vakitlerinin sessizlik ve aydınlığını,

Her şeyini o ülkenin, her şeyini ardımızda bırakıp gidiyoruz.

Ölüm kalım, belki de sadece ölüm yolunda.

Ölüm ülkesini ardımızda bırakıp gidiyoruz.

Hayır, yerin göğün yaratıcısı, ölüm ülkesine dönüşmüş cennetini sevmiyor.

Hayır, Dicle, kaderim benim, ölüm ülkesi, bahtiyarların ülkesi değil.

Dut ağaçlarındaki serçeler, dağ mağaralarındaki kuşlar.

Bahar kırlangıçları, yükseltilerdeki turnalar.

Göllerin flamingoları, Cudi'nin şahinleri, Şengal kartalları.

Nehirlerdeki balıklar.

Apê Xelef'in tütünü, Mam Sefo'nun piposu.

Amojna Reşê'nin küfürleri, Gulfizer'in örgüleri, Armê'nin bakışları,

Kütüphanenin kitapları, Medresa Sor'un çeşmesi,

Benekli taşlarla inşa edilmiş burç, Mir'in bağları.

Herekol'un keklikleri, Bagok'un güvercinleri, Gabar'ın bülbülleri.

Hayır Dicle, bütün bunlar, düğün ve halayların değil, ölüm ülkesinde kurulmuş matemlerindir.

Hayır Dicle, alnıma vurulmuş mühür, alemin yaratıcısı, bütün bunlar, ayrılık türküsü, ölüm ağıtı ve mağlubiyetin yakarışı için sunmuş.

Biz, beş paralık, yıkılmış, yol bilmez yolcular.

İstekleri bastırılmış, muratları köreltilmiş.

Aç, susuz. Eller, yüzler, dudaklar çatlak. Diller kilitli.

Güçten düşmüş, sestem kesilmiş.

Dicle, altın sarısı ışıklarla parlayan nehir, hep Tanrı'nın lanetine şahitlik yapan Dicle, haydi bir matem türküsüne otur, haydi inle.

Gidiyoruz biz.

Dicle, nehrim benim, beni, hayatımı anlat yolculara.

Yeni bir şarkı ulaştır kırık yüreğime.

Yeni sözler öğret yaralı ruhuma,

Kaderimizin yeni bir sayfası olan destanlarıyla uyut beni, al beni koynuna.

Hoşçakal Dicle, hayatım benim.

Hoşçakal Dicle'nin mavi ve kıvıll toprağı

Hoşçakal yer gök, güneş ve ay,

Oğlunuz, çobanların çobanı dengbêj Apê Xelef'in talebesi, Yezidilerin, Keldanilerin, Nuh Nebi'nin kadim seslerinin öğrencisi.

Ruhunu Dicle'nin sesiyle terbiye eden.

Seslerinizden yeni bir ses yaratan, türkülerinizden yeni türküler, Cudi Dağı'nın, Laleş Vadisi'nin, Babil ve Ninova'nın, öfke ve gazabın türküsünü size armağan eden adam, gidiyor.

Dicle, yorgun nehir, çılgılığım benim, yakarışım.

Gidiyoruz, gidiyorum ben.

Bırakma, bırakma ne olur beni...

SÜRGÜN ÜLKESİNİ ANLATAN YENİ TÜRKÜNÜN SESİ, o küçük meydanda başladı ve o zamana kadar hayatını sarmış olan bütün seslere baskın gelerek, ruhumda ve yüreğimde kendine has, önemli bir yer edindi. Sürgün ülkesinin sesi, başka hiçbir sese benzemez; ilikleri donduran soğuk bir rüzgârın sesine benzer, fakat o soğuktan daha keskindir; kâtilerin kılıcının sesi gibidir, fakat ondan da daha tizdir; usulca yere inen kan damlalarının sesine benzer, fakat ondan daha hüzün vericidir; uğursuz baykuşların sesi gibidir, fakat ondan daha ürkütücüdür. Sürgün ülkesinin sesi, aziz dinleyiciler, soğuk, tiz, hüzünlü ve ürkütücüdür. Hiçbir sıcak sesin sakinleştiremeyeceği, kuşku ve endişeden arındırıp doğal bir sese dönüştüremeyeceği bir ses. Sürgün ülkesinin sesi, baskının gücüyle doğar ve aynı baskının gücüyle varlığını sürdürür.

Ülkemizle sessiz ve keder dolu bir ruh haliyle vedalaştıktan, Dicle'ye sırtımızı dönüp Osmanlı asker ve zabıtları arasında yukan ülkeye doğru yola çıktıktan sonra, sürgün ülkesinin sesini ruhumda hissetmeye başladım. O ses de, kör gözümdeki sızıya benziyordu, kimseler görmüyor, ancak tuhaf bir duyguyla soluğumu kesiyor, beni ruhumdaki karmakarışık gelgitlerin kucağına atıyordu.

Yedi-sekiz ay, belki de bir yıl süren, Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölge, sınır, ahali, dil ve âdetleri arasında geçen yolculuğumuz, ülkeden uzaklaşmamızla başladı. Mir'i, şeyhülislamı ve birkaç kişiyi bizden ayırdılar ve Mir'le birlikte kaleden çıkan bizler ise askerlerin arasında, Anadolu'daki orduların merkezi Sivas'a doğru yola çıktık. Benle Mıgo, artık sadece mağlubiyetin acısını çekmeyen, aynı zamanda hastalanıp yardıma muhtaç hale gelen Mam Sefo'nun yanındaydık ve bazen ben, bazen de Mıgo, onun atının yularından tutarak ilerliyorduk. Hava çok sıcaktı, savaşın ve yaz sıcaklarının gazabı birleşmiş, bir top ateş gibi bedenimizi tutuşturmuştu. Dağlar ülkesine ait elbiselerimiz ve Cudi, Bagok, Herekol ve Gabar dağlarının soğuğuna alışkın bedenlerimiz şimdi ter içindeydi. Yenilginin kederini ve esaretin çaresizliğini saymazsak eğer, yolculuğun en büyük cefası susuzluktu. Güneş etrafı kavuruyordu; yüzümüz, bedenimiz kızgın güneşin altında öyle bir susuzluğa maruz kalıyordu ki, Dicle'nin tekmiil suyunu içseydik bile susuzluğumuzu gidermeye yetmezdi. Gerçi yarımızdaki askerlerin mataraları vardı, komutanları görmediği zaman, mataralarındaki suyu yüksek bir fiyata bize satıyorlardı, fakat matara suyu ezilmiş, yanık yüreklerin susuzluğunu gidermeye yeter miydi? Her gün yürüyorduk, bazen zabitlerin izniyle, göç kervanımız zaruri ihtiyaçlar ve bir parça ekmek, bir baş soğan, birkaç tane zeytin ve biraz da sebzedden oluşan tayını yemek, biraz su içmek için mola veriyor, kısa bir süre sonra yine yola koyuluyorduk, ta ki akşam inip ülkenin her yerine Şengal Dağları'nda yetişen mantarlar misali dağılmış olan yeni bir Osmanlı karargâhına ulaşıncaya kadar.

Osmanlılar, her koldan ülkeye saldırmış, savaşı kazanmış, şimdi de yerlerini sağlamlaştırıyor, ülkeyi adım adım işgal ediyor, her yere askeri karargâhlar inşa ediyor, önemli yerlere toplarını yerleştiriyordu; mirliğin işlerini ellerine almış, kendileri yürütmeye başlamışlardı. Yolculuğumuz sırasında, Hakkari ülkesinde rastladığım o korkunç savaş manzaraları şimdi tekrar

önüme çıkıyordu; köyler, tarlalar, evler yakılmıştı, binalar yıkılmıştı, göç kervanları yollardaydı, karargâhlar esir insanlarla doluydu. Savaş, tek kelimeyle savaştı, savaşlarda verilen sözler, yapılan anlaşmalar kâğıt üzerinde kalıyor ve savaş, sonuna kadar, bütün araçlarıyla, her yerde devam ediyordu. Yolculuk boyunca bir kez daha gerçeklerimizi bize gösteren savaşın kuralları, vicdan ve merhametten değil, güç, korku, tedirginlik ve kırımdan menkuldü; mağlup etmek ve zafere ulaşmaktan başka bir kural yoktu. Mam Sefo'nun yolculuğumuzdan çok önce, o güzel günlerden birinde, piposundan öbek öbek duman savurarak kütüphanesinde söylediği şey, şimdi gerçeğe dönüşmüştü; başarıya ulaşmayan isyan, büyük felaketlerden başka bir şey getirmiyordu; isyan başladığında mutlaka başarıya ulaşmalıydı, aksi takdirde esaret, Mam Sefo'nun kütüphanesinde bulunan Dante'nin manzum kitabında bahsettiği cehennemin katları gibi, kat kat katmerleşiyor, daha da derinleşiyordu. Şimdi yolculuk boyunca gözümüze çarpan manzaralar bunu ziyadesiyle kanıtliyordu; isyan bastırılmıştı ve bizler cehennemin katları arasında, ateş topları içinde gittikçe daha derinlere gömülüydük.

Yola çıktığımızda sayımız yaklaşık üç yüz kişiydi, yol boyunca bize yeni tutsak kafileleri de katıldı ve Sivas'a ulaştığımızda sayımız yaklaşık yedi yüz kişiye ulaşmıştı; bunların tümü Botanlıydı. Bizden ayrılmış olan Mir de yoldaydı, zabitlerin söylediklerine göre, o ve yanındakiler, bilmediğimiz başka bir yoldan geliyorlardı ve bir yerde bizimle buluşacaklardı. Çok uzun, çok zahmetli bir yolculuktan sonra, aç susuz, askerlerin küfür ve hakaretleri eşliğinde Sivas'a, tekmi Anadolu ordularının merkezine ulaştık; ellerimiz ayaklarımız bağlanmış, askeri baraka ve çadırların arasında, ahıra benzer bir yere yerleştirilmiştik. Ulaştığımız yer, yolculuğumuzun son durağı değildi; askerler bizimle alay ederek, Sivas'ın yolculuğumuzun daha ilk adımı bile olmadığını söylüyorlardı. Burası yolculuğun ilk adımından çok,

ayrılığın son adımunun atıldığı yerd. Balkanlar, Kafkas ve Mağrip ülkelerinde aldığı bütün yenilgilere rağmen, Osmanlı ülkesi hâlâ çok genişti ve Allah'tan başka kimselerin hatırlamadığı uzak sınır boylarına gönderilmemiz işten bile değildi. Doğruydu, Osmanlılar, Avrupa'nın büyük devletlerinden destek alan diğer ahalilere karşı yenilgiler alıyordu, fakat başka bir gerçek daha vardı ki, onlar yeryüzünde hiçbir destekçisi olmayan bizleri yenmişlerdi ve şimdi bize arzuladıkları, hedefledikleri her şeyi yapabilirlerdi.

Yerleştirildiğimiz yer, iç içe geçmiş, ağır gübre, sidik ve dışkı kokusunun sindiği birkaç harabeden ibaretti. İçinde ne uzanmak için yatak döşek, ne de oturmak için bir tahta, bir sandalye vardı; sadece ellerimiz ayaklarımız bağlı bir halde üstünde yatmamız için yerlere serpilmiş saman vardı. Kimseden ses çıkmıyordu, hepimiz yorgun, hasta, yıkılmış ve yaralıydık, tıpkı Mam Sefo gibi, ardımızda bıraktığımız sesleri duyabilmek için, sessizlik dünyasının derinliklerine gömülmüştük, fakat buna rağmen Sivas'ta, adım adım yeni bir dünyaya girdiğimi de fark ediyordum; o zamana kadar benden çok uzak olan Osmanlıcanın dünyasına. Sadece memleketimden, hayatımdan ve bildik dünyamdan uzaklaşmıyor, aynı zamanda kendi dilimden de uzaklaşıyordum ve dilimin sesinden çok farklı olan öteki dilin sesi, sessiz dünyanın etrafını gittikçe sarıyordu. Gerçi biraz Osmanlıca biliyordum, bazı dize, beyit, kaside ve şiirleri, medresede veya Mam Sefo'nun kütüphanesinde okumuşluğum vardı, fakat Osmanlıca benim dünyamda, hiçbir zaman Farsça ve Arapça gibi kendine has, önemli bir yer edinmemişti. Selçuklular'ın daha sonra da Osmanlılar'ın büyük şairlerinden biri olan Celaleddin-i Rumi'yi henüz medrese yıllarında okumuştum, fakat o da kıymetli divanını Osmanlıca değil, Farsça yazmıştı. Osmanlıca benim için asık yüzlü bir devletin, çember sakallı paşaların, kamçılı tahsildarların diliydi ve o devlet, o paşalar, mutasarrıflar, kaymakamlar, tahsildarlar ve zabitler, benden, anlatılarımdan,

türkülerimden, hayatımdan ve işlerimden çok uzaktı. Onlardan bana neydi! Şimdi o uzak dil, hem beni ülkemden uzaklaştırıyor, hem de kendi dilimin dünyasını işgal ediyordu. Bize nöbetçilik yapan askerler, basit bir askeri dille kendi aralarında konuşuyor, şakalaşıp övünüyorlardı, çünkü kazanmışlardı ve bu da onların hakkıydı! Akşamüzerleri hava biraz serinleyince, karargâhın büyük bahçesinde binlerce asker diziliyor ve hep yanlarında olan, onlara yardım eden Allanın adıyla, vatanı ve milleti koruyan ebedi devletin, bütün Osmanlı ahalisinin zat-ı şahanesi olan padişahın, sınır içinde ve dışındaki bütün asilerin kafalarını ezen büyük ordunun başına yemin ediyor ve bağırış çağırışlarla vatan ve millete isyan edenlere karşı askeri marşlar söylüyorlardı. Sabahları ise hayatımız, cami müezzinlerinin okuduğu ezanla ve hep ordunun, askerlerin, devletin ve sultanın kahramanlığını anlatan askeri marşlarla başlıyordu. Bütün bunlar beni sessizliğe gömmekle kalmıyor, aynı zamanda canımı da çok acıtiyordu; askerlerin, zabitlerin söylediği şeyler bize büyük bir hakaretti. Onlara göre yüzlerimizi ve yorgun bedenlerimizi kaplayan pislik, mağlubiyet ve yolculuğun eseri değildi, bu bizim hayat biçimimizden geliyordu; hayatımız pis, kirli ve berbat bir hayattı ve bizle dağ başlarındaki vahşi hayvanlar arasında hiçbir fark yoktu, onlar bizi, ruhu beş para etmez cahiller, yol kesen asiler ve dağ eşkıyaları olarak görüyor, bizimle sürekli alay ediyorlardı. Biz mağluptuk ve övünmek, hava atmak, mağrur olmak ve burnu havada gezmek mağlupların değil, muzafferlerin hakkıydı. Top gülleleri ve çelik kılıçlarla elde edilen zafer, hayatın her alanında kendini gösteriyordu.

Fakat en kötü şey, isyan günlerine dair anlattıkları hikâyelerdi; alay edip şakalaşarak birbirlerine Cizîra Botan'da yaşadıkları anıları anlatıyorlardı; ırzına geçtikleri kadınları, burunlarını, kulaklarını, ellerini kestikleri delikanlıları, ölümlerinin kulaklarından yaptıkları tespihleri, süngüyle deştikleri karınları, genç kızların bedenlerinden kopardıkları göğüsleri büyük bir övgüyle, bizim

de duyacağımız bir sesle anlatıyorlardı. Diğerlerinden daha çok kulak, meme, burun, el, ayak kesmiş olanın sesi daha gür çıkıyordu. Cudi, Cilo, Gabar, Herekol, Nemrut dağları, Tiyar, Müks vadileri, Dicle, Zap, Habur nehirleri, Van, Urmiye gölleri, her yer onlar için birer insan avı mekânıydı, onlar avcı, o diyarlar da yaşayan insanlar da avdı. Tarih tekerrür ediyordu, zafer ege-menleri tekrar avcı, mağlupları da av yapmıştı.

Bir akşam vakti, her türlü talim, marş, içtima, nizam, nara ve hayhuy bitip etraf biraz sakinleştikten sonra, bulunduğumuz ahırda gübre ve sidik kokuları arasında yan yana uzandık ve uyku ile uyarıklık arası, tutsak bir geceyi daha devirdiğimizi sandığımız bir vakitte, bulunduğumuz yerin dışında, ahıra nöbetçilik yapan askerler arasında bir şenlik başladı. Askerlerin sesleri, ince duvarlardan ve küçük pencerelerden bize ulaşıyordu, belli ki, şimdi hatırlamadığım önemli bir günü kutluyorlardı, fakat kutlayacakları bir şeyleri daha vardı; zafer. Seslerinden, karavana-da hoşaf ve helva gibi özel tatlıların olduğu anlaşılıyordu ve o gün sayıları daha da artmış olan askerler, hoşaflarını kaşıkıyor, dans edip şarkı söylüyorlardı. Muzafferler, dışarıda zaferlerini kutluyor, mağluplar ise yamaçlarındaki zindanda, onların şenlik seslerini dinliyordu. Gecenin geç bir vaktinde, çoğu yorulup git-tikten sonra, hiçbir zaman unutmayacağım, ben ve dengbêliğim için, sözümün hüneri için, anlatılmaz bir ders olan bir şey vuku buldu; sesi, avazı çok güzel olan, belli ki sesin ustası olan bir asker, bir zafer türküsüne başladı. Söylediği türküyü kendisi mi yapmıştı, yoksa başkalarından mı duymuştu bilmiyorum, ancak söylediği türkü Mir'e, bize, isyana ve mağlubiyete dairdi. Olay çok taze, bazı yerlerde isyan hâlâ sürdüğü halde, olup bitenler şimdiden türkü olup askerlerin diline düşmüştü bile. Yabancı askerin dilinden dökülen, duvarları delip bana ulaşan ders şuydu; olaylar, anılar ve anlatılar çok iç içe geçmişti, haliyle onlar birbirini etkiliyor ve hayatı tamamıyla değiştiren her olay, anı ve felaket, hemen söze, türküye ve hikâyeye dönüşüyordu. Varlığım-dan haberi olmadığı halde bana yeni ders ve tecrübeler öğ-

reten o adı sanı bilinmez askerin bana ulaştırdığı bir başka ders ise şuydu; olaylar ve anılar yaşanıyor, anlatı ve kelam da onları tarih yapıyordu. Önemli bir olay olan Cizîra Botan Mirî'nin isyanı, şimdi isyan bölgesinden uzak bir yerde, bir askerin sesinde tarih oluyor ve ben o askerin söz ve sesinin sadece o geceye ait olmadığını, dalga dalga yayılarak her yere ulaşacağını, bir tarihi olay gibi veya tarihi bir olayın mukaddimesi gibi isimsizce yayılacağını biliyordum.

Fakat bu derslerle birlikte beni hayretler içinde bırakan ve bana en büyük dersi bahşeden şey şuydu; askerin türküsü bizi eşkıya, Mir'i asi, ülkemizi canilerin yaşadığı yer olarak gösteriyor, öte yandan da Osmanlı paşalarını mesih, dünyanın en iyi insanları olarak ilan ediyordu. Büyük bir hayretle, askerin Osmanlıca söylediği türküye kulak veriyordum:

Fukara olanlar kaldı namecal
Zulm-i Bedir Han'dan gayet müşkilhal
Memleket cem oldu yazdı arzuhal
Sultan Mecit Han'a kıldı amanı

Yarıma uzanmış uyuyan Mıgo'yu, askerin söylediği türküyü dinlesin diye uyandırdım. Biraz dinledi, sonra tekrar sırtını bana dönüp uyudu.

Bırak Büro, dedi uyumadan önce, artık söyleyecek hiçbir şeyimiz yok, mağlupların sözü bitti, askerin söyledikleri doğrudur.

Fakat askerin dilinden bir türkü gibi dökülen sözler, içinden çıkıp geldiğimiz gerçeklerimizi anlatmıyordu. Bizim bildiğimiz gerçek öyle değildi, ancak asker devam ediyordu:

Anladı müddeyi Sultan Mecid Han

Emretti, çağırdı Osman Paşa'yı
Hizmeti ver gelsin pek iktizayi
Geline anlattı bu kavgayı
Gidip durma cemet mir-i miranı

Padişah emretti hasil-ı cevap
Dedi askerini var eyle hesap
Karışmam işine ne yaparsan yap
Bir terbiye eyle şu asileri...*

Eğer tutsak ve ellerim, ayakların bağlı olmasaydı, gidip hiç bilmediğim bir dersi bana verdiği ve sözün yaratıcılığı konusunda çok önemli bir şeyi bana öğrettiği için ellerinden öpecektim askerini; yaşanan gerçeklik, vuku bulan olaylar, başa gelenler ve onları tarih, türkü ve hikâyeye dönüştüren sözler, her yerde, herkes için aynı değildi. Veya şöyle söyleyeyim, bir olay vuku buluyor veya bazı şeyler yaşanıyor, böylece de bir gerçek oluşuyordu, fakat biz, şimdi ahırda bulunan tutsaklar, onları başka bir gözle anlatıyor, dışarıdaki askerler ise, tutsakların söylediklerinin tam tersi bir biçimde, tam tersi bir halde görüyor ve anlatıyorlardı. İran sınırlarında, dağ köylerinde kurulan divanhanelerde dinlediğimiz dengbêj anlatıları, askerlerin anlatılarına hiç benzemiyordu. O dengbêjlere göre Mir asi ve eşkıya değil, tam tersine hak, hukuk ve onur sahibiydi ve onlar, anlatılarını dinleyicilerin ruhlarına ulaştırmak için meclislerinde sözü şöyle dolaştırıyorlardı:

Bedirhan derler onun adına
Sahibidir büyük kavmin
Haber salar Yezidi mirine
Toplanırlar Dêrgul'deki divanda

Büyük kavmin sahibi, Sivas'taki o tutsak gecede, kim olduğu ve neler yaptığını bir tek Alların bildiği o askerinin dilinde bir serseri, kavmi de serserilerden oluşan bir güruh oluyordu.

O gece orada, bir gerçeğin başka bir gerçeğe dönüşebileceğini, anuların, insani felaketlerin, tarihi olayların birçok biçimde dil-

* Bu şiir, özgün metinde Türkçedir. (ç.n.)

lendirilebileceğini, yaşanmışlıkların bir yandan övgü ve methiyelere, bir yandan da küfür ve düşmanlıklara vesile olabileceğini öğrendim. Sivas'taki ahırlarda geçirdiğimiz o günlerden kısa bir süre önce yaşadığımız gerçek, şimdi bir askerin ağzında, devlet ve paşaların bakışıyla dile gelip, kazananların gerçekliği haline geliyordu. Peki mağlupların gerçeği, onların sesi, onların dili, onların anlatı ve türküleri? Hani neredeydi onlar? Gêrkulê'deki Sait Bey Kalesi'nden veya katledilen Keldanilerin kanlı diyarından dönerken kendi kendime sorduğum soru, şimdi tekrarlanıyordu; hani, mağlupların ve sessizce yıkılanların tarihi neredeydi? Tıpkı daha önce olduğu gibi, o gün de ahırda, kulaklarım askerin sesinde, Allah'tan bütün umudumu kestiğim halde, yine bütün kalbimle, beni sürgün yollarında öldürmemesi, yeni bir darbe ile beni Stêr ve Mam Sefo gibi dilsiz bırakmaması, aklımı başımdan almaması, mağlupların gerçekliğini söyleyip onların sesi olabileyim diye bana birkaç dinleyiciyle sonsuz zamanından kısacık bir an bahşetmesi için Allah'a yakardım.

Onun için tahammüllü, zeki dinleyicilerim, sizi ve *şevbu-hêrk*'lerimizi bana bağışladığı için Allah'a sonsuz minnet ve şükranlarımı bildirerek, *şevbuhêrk*'lerimizin başında söylediğim şeyi şimdi tekrarlamak zorundayım; ben unutulmuşların sesiyim, sesim, yıkılmışların başına gelenlerin avazıdır.

Sivas'ta ve Sivas'tan sonra yaşadıklarım, bana olaylardan ve felaketlerden sonra oluşan tarihin, kazananların sesiyle biçimlendiğini öğretti. Zafere yol açan top ve tüfek sesleri, aynı zamanda sözü de egemenliği altına alıyor ve sözün üzerinde de zaferini ilan ediyordu. Kazanan güçler, sadece düşman güçleri yenilgiye uğratmakla kalmıyor, aynı zamanda mağluplara ait sözün gücünü de yenilgiye uğratıyordu; böyle bir durumda sadece insanlar değil, sözleri de esir düşüyordu; olaylar yaşanıyor, fakat hemen arkasından o olayları anlatan söz, çok farklı biçim ve muhtevalarda duyuluyordu; ne olay herkes için aynı olay

oluyordu, ne de söz, hikâye ve tarih; çoğu zaman, olaylardan sonra duyduğumuz veya okuduğumuz söz, hikâyeler ve tarih, dilleri kilitli olanların değil, tam tersine dillere kilit vuran ve zaferi kutlayan orduların, zabıt ve komutanların sözü, hikâyesi ve tarihiydi.

Ben, Mam Sefo'yla, şimdi ahırını dolduran horultuya eşlik ederek uyuyan Mıgo'nun arasında yatıyordum; yavaşça kafamı Mam'a çevirince, onun da gözleri açık, sırtını duvara vermiş, ayaklarını uzatarak oturmuş bir halde askeri dinlediğini gördüm. Dikkatle ona baktığımda, kahrolası bu beyaz yaz gecesinde, usulca ve sessizce ağladığını fark ettim.

Mamo, dedim, hafifçe bir ağıt söyler gibi, askerin ne dediğini duyuyor musun?

Bana cevap vermedi, evet, anlamında kafasını sallamakla yetindi.

Mamo, kurban olayım, dedim ve dizinin üstüne koyduğu elini tuttum. Konuş, ağzından tekrar bir söz çıksın. Sözün derman olduğunu söyleyen sen değil miydin? Şimdi, her zamankinden daha çok dermana ihtiyacımız yok mu?

Konuşsun istiyordum; benim, Mıgo'nun ve bütün tutsakların, onun her biri bir ders ve tecrübe barındıran sözlerine ihtiyacımız vardı, fakat konuşacağına, bu kez sağa sola doğru tekrar kafasını salladı; hayır diyordu.

Yani bazen, bazı yerlerde, bazı olaylar karşısında, sözün hiçbir gücü, hiçbir kıymeti kalmıyordu ve o vakit sadece sessizlik oluyor, içinde her şeyi barındıran sessizliğin sesi her şeye ege-men oluyordu.

Bilinmezliğin sis perdesiyle örtülü o kahredici günlerde, bütün tutsakların merak ettiği şeylerden biri de, ailelerinin ve akrabalarının akıbetiydi, fakat bizi bilinmez bir yola salanlardan hiçbiri, ne sorularımızı cevaplıyor, ne de bir haber veriyordu. Sadece yeniden yola çıkmadan önceki son gün, kapısında biriktiğimiz ahırların önündeki meydana genç bir zabıt geldi ve kı-

saca tutsakların isim, nişan ve sıfatlarının liste haline getirildiğini, gemilere bindirilmeden önce aileleriyle buluşturulacaklarını söyledi. Zabitin bu sözü üzerine, gemilere bindirileceğimizi öğrenmiş olduk. İnce bıyıklı zabitin sözünü ettiği gemi, kuşkusuz ardımızda, Cudi Dağı'nda, Cizîra Botan ülkesinde bıraktığımız Nuh Nebi'nin gemisi değildi; peki o zaman hangi gemi, nereye giden bir gemiydi bu? Bu sorunun cevabı da yoktu, biz yine, bizim için sadece müezzinin okuduğu ezan sesinden, Anadolu ordularının karargâhından, askeri talim ve marşlarının sesinden ibaret olan, lanet olası Sivas'ı da ardımızda bırakıp gidecektik.

Silahlı askerler arasında, zahmetli, aç ve susuz geçen uzun bir yolculuktan sonra, başı ve sonu olmayan denizi görüp Pontus ülkesinin deniz kıyısındaki en büyük şehri olan Samsun'a ulaştığımızı anlayınca, zabitin bahsettiği gemilerin Karadeniz gemileri olduğunu anladık. Bu denizin adını kim koymuşsa, isabetli bir iş yapmıştı; yaz olduğu halde, her yerde gündüzleri çok güçlü, geceleri hafif, belirgin bir aydınlık hissedilmesine rağmen, suyun rengi kopkoyu ve sürekli dalgalıydı. Kanatlarını gazap ve zulmün rüzgârıyla şişiren Mezopotamya tarihinin dalgalarına benzeyen denizin dalgaları, açıklarda oluşuyor, yavaş yavaş güçlenerek, genişleyerek, yükselerek büyük bir kuvvetle kıyıları dövüyor ve orada yok oluyorlardı. Bir dalgadan hemen sonra başka biri yükseliyor, sonra bir başkası, onun ardından yeni biri... Ne iklimleri, ne insanları, ne de zamanı dinleyen, içindeki öfkeyi bu kadar güçlü bir biçimde gösteren bu deniz, nasıl bir denizdi?

O tuhaf denizi ve ürkütücü dalgalarını görünce, Mam Sefo'nun kütüphanesinde, halıya uzanarak, içimde bir heyecan dalgasıyla sayfalarını çevirdiğim, dilini bilmediğim halde içindeki resimleri çok sevdiğim iki kitapta gördüğüm iki resim canlandı gözümün önünde. Artık sahipsiz evimde kalan ve kutsal kitaplar gibi sayfalarını çevirip resimlerine baktığım, resimlerdeki insanların hayatını ve kaderlerini düşündüğüm, kendimi onların yerine koyduğum, kendime göre bir ses verdiğim o

kitapları çok seviyordum. Fakat günün birinde kaderimin de onların kaderine benzeyeceğini, onlar gibi yollara düşeceğimi, onların rastladığı dalgalara rastlayacağımı kim tahmin edebilirdi? Denizin dalgalarını görünce hatırladığım resimlerden biri Keso'nun kitabındaydı, on bin Yunanlı askerle yollara düşerek Babil ülkesine giden, oralarda Fars ordularına karşı savaşın yenilen, kandırılan ve daha sonra bin bir güçlük, savaş ve didişmeyle Med, Karduk ve Ermeni ülkesinden geçerek denize ulaşan, gemilere binerek ülkesine giden Keso... Sonsuz denizin kıyısında aklıma düşen resimde Karadeniz vardı; kara bir deniz, kara dalgalarla çalkalanıyor, suyun üstündeki gemiler salıncak gibi sallanıyor ve bizim gibi aç, susuz ve mağlup olan Keso ve Yunan savaşçılara, hoş geldiniz, diyordu. Evet, deniz onlara, hoş geldiniz, diyordu, çünkü resimdeki adamlar sevinçliydi, alkış tutuyorlardı; çünkü deniz onlar için özgürlüğün ve ülkelerine dönüşün işaretiydi. Onlar, şimdi kendilerinden çok uzakta kalmış kanlı Mezopotamya'yı bir daha dönmek üzere arkalarında bırakacak, gemilerle denizi aşın ülkelerine ulaşacaklardı. Deniz kokusu onlar için kaçışın ve vuslatın, atalarının toprağına dönüşün, ülkelerinin sembolüydü. Fakat bizim için neydi? Şimdi Karadeniz, tıpkı Keso gibi benim de hayatıma giriyordu, ben de o kara denizin kara dalgalarının, tecrübelerinin ortağı oluyordum, fakat büyük bir farkla; deniz, ben ve benimle birlikte olan diğer tutsaklar için ne kaçış ve vuslatın, ne de bildik, sakın bir hayatın başlangıcıydı; belki de deniz bize acıyordu, fakat bize hiçbir şekilde, hoş geldiniz, demiyordu. Karadeniz, hasretimin ve ayrılığımın yeni bir adımı, sürgün ellerde geçecek yeni bir hayatın, yeni bir sayfasından başka bir şey değildi.

Onun için aklıma düşen ikinci resim, bana Keso'nun kitabındakinden çok daha yakındı; Roma ülkesinin duygusal şairi, Latin anlatısının büyük ustası Naso'nun* kitabındaki resim. Bütün

* Naso: Tristia'nın yazarı, Roma döneminin büyük şairi Publius O. Naso Ovidius... Romanın kahramanı Büro, Ovidius'u da kısaca "Naso" diye anar. (ç.n.)

ayrıntılarını hatırladığım kitaptaki resim şöyleydi; orta yaşlarda, gözlerine sürme çekmiş, saç sakalı uzamış, üstünde uzun bir kaftan olan bir adam, elinde bir kitapla deniz kıyısında bir taşta oturmuş, önünde yükselen dalgalara bakıyordu. Ressamın da en az Naso kadar usta olduğu, yaptığı resimden belliydi, Naso'nun dilinden hiç anlamadığım, çocuk olduğum, feleğin çarkının nasıl döndüğünü bilmediğim halde, o resmin anlattığı her şeyi anlıyordum. Resimdeki adam, elbette Naso'nun bizzat kendisiydi, dalgalanan deniz de Karadeniz'di ve Naso'nun yüzündeki bakış, kuşkusuz sürgün, düşkün ve çaresiz bir insanın bakışıydı. Naso, atalarının ülkesinden, kadim şehrinden zorla çıkartılmış ve önceki hayatından, ülkesinden çok uzak olan Karadeniz kıyılarında yaşamaya mecbur edilmişti; orada, deniz kıyısında, gazaba gelmiş dalgaları, hayatı ve zorbaları seyrediyor, daha sonra, duygularını, düşüncelerini dizelere dökmeyi, sürgünü ve dönüşü olmayan yolları anlatan şiir ve destanlara dönüştürmeyi, ölümünden sonra yüzlerce, binlerce yıl sonra, adım adım, tıpkı Karadeniz'in dalgaları misali dalga dalga dünyaya yaymayı, hatta kitaplardan ve okumaktan hiç haz etmeyen kahrolası Cizîra Botan'a kadar getirmeyi düşünüyordu belki de. Naso'nun bakışından bin sekiz yüz, hatta bin sekiz yüz elli yıl sonra, şimdi aynı denizin kıyılarında, Anadolu yakasında aynı bakış, galiba gelip benim de yüzüme oturdu; yıkılmış birinin, kırık bakışı.

KARADENİZ DALGALARININ SESİ, –ki yolculuğun sonuna kadar peşimizi bırakmadı– Samsun'da, hem bütün şehirden, hem de kaldığımız askeri nezarethaneden duyuluyordu. Mevsim yaz, hava sıcak olduğu halde Karadeniz çok hırçındı. Mam Sefo gibi Ermeni asıllı, Mir'in en yakınındaki adamlardan biri, Karadeniz yoluyla birkaç kez İstanbul'a gidip gelmiş ve şimdi biz tutsakların kervanına dahil edilmiş olan Apê Oxır, yani Apê Oganês'e göre, Karadeniz hiçbir denize benzemiyordu. Karadeniz, gazabın ve öfkenin deniziydi, dalgaları kuvvetli, sesi gürdü.

Osmanlı payitahtı ile Anadolu ve Mezopotamya arasında çok önemli bir kavşak olan Samsun'a ulaşmıştık, bizi getiren zabıtlar, hepimizi ordu nezarethanelerine tıkmışlardı. Yolculuğumuzun bundan sonraki konağının neresi olacağını bilmeden kaldığımız nezarethaneler, Sivas'ın ahırlarından çok daha iyiydi, ellerimiz ayaklarımız şimdi bağlı değildi, fakat sayımız çoğalmıştı, onun için nezarethanedeki ranzalar bize yetmiyordu. Yaşlı ve hastalarımızı ranzalara yatırıyor, biz gençler de yerde, ince bir çul üzerine uzanarak yatıyorduk. Ben, Mıgo ve Mam Sefo birlikteydik ve üçümüzün payına tek bir ranza düşmüştü; benle Mıgo, artık adımları da yavaşlamış olan Mam'ı ranzaya yatırmıştık. Sabahları, nezarethanelerin kapıları açılınca, dört tarafı silahlı nöbetçilerle korunan bahçeye çıkıyor, akşamüzerleri kapılar üzerimize kapanınca da, derin düşüncelere dalıyor, destan anlatıp, türkü söylüyorduk. Ben türkü söyleyenlere katılmıyor, artık hiçbir yere gidemeyen ve hiçbir sese kulak vermeyen Mam'ın yanından ayrılmıyordum. Mam Sefo konuşmuyordu, ancak diğer tutsakların dili yavaş yavaş çözülüyor, kendi aralarında konuşuyor, tartışıyor ve artık ardımızda bir rüya gibi, sis ve bulutların içinde kalmış olan Cizîra Botan'ın kadim türkülerini söylüyorlardı. Zabıtlar, henüz buraya ulaşmamış olan Mir ve beraberindekileri beklediğimizi söylemişlerdi. Bekliyorduk; Mam sert ranzaya uzanmış, iki eli başının altında, açık gözleri nezarethanenin tavanında beklerken, benle Mıgo, yerde ince çulların üstüne uzanmış bir halde, uyku ve rüyalardan çok uzak, çoğu zaman aç, susuz, kulaklarımız dalgaların sesinde, günleri gecelere, geceleri günlere ekliyorduk.

Bir hafta on gün sonra, sıcak bir sabah vakti, iki zabıt birkaç askerle birlikte gelerek, gidiş haberini vermek üzere hepimizi bahçeye topladı. Tekrar yola çıkacaktık, fakat bu kez hep birlikte değil, kabileler halinde. Mağlupların yolu, Samsun'da birbirinden ayrılıyordu, hepimiz gemilerle gidecektik, fakat farklı zamanlarda ve farklı yerlere doğru. Bizi bahçede toplayan bir

zabit, yolculuk fermanını Osmanlıca duyurduktan sonra, elindeki kâğıttan isimler okumaya başladı; Stephan Manolgiyan, Mıgırdıç Manolgiyan, Oganés Çalkırtıyan, Behram Bey, Marko Bey, Yunus Ağa, Âşık Büro... Önce fark edemedim, Mıgo beni uyardıktan sonra anladım ki, Âşık Büro bendim. Samsun'da bir anda âşık olmuşum, yani Osmanlı dilinde söz ustası veya türkücü. Fakat ülkenin çoğu yerinde, başıboş gezen, avare kimsele-re verilen âşık sıfatı, belki de dengbêlikten daha çok yakışıyordu bana. Zabit adımı bildiği halde, neden âşık diye sesleniyordu da, zırdeli, kör herif, Yezid, üvendire, tokmak gibi diğer lakaplarımla seslenmiyordu bana acaba? Biz isimleri okunan yaklaşık on kişi, isimleri okuyan zabitin emriyle tutsaklardan ayrıldık, kim bilir bir daha ne zaman görüşeceğimiz, belki de artık hiç görmeyeceğimiz arkadaşlarımıza el sallayarak vedalaştıktan sonra, bir başka zabitin ardı sıra nezarethaneden çıktık. Bizi doğrudan doğruya, gemi, insan ve silahlı askerlerle dolu Samsun limanına götürdüler, limanın en tenha köşesinde, o zamana kadar görmediğim kadar büyük bir gemiye çabucak bindirdiler. Askerler bizi içeri alıp kapılar kapandıktan, halatlar toplanıp, gemi demir aldıktan sonra yola koyulduk. Biz ilk değil, son yolculardık, çünkü bindiğimiz gemi ağzına kadar Cizîra Botan'da ardımızda bıraktığımız tanıdık, hısımlarımızla doluydu. Savaşın kuralı şöyleydi, ardınızda bıraktığınız bir insan, hiç tahmin etmediğiniz bir yerde, aniden karşınıza çıkabiliyordu. Savaşlarda, iyilikle kötülük, güzelle çirkin, başarı ile yıkım, acı ile mutluluk iç içeydi ve şimdi içinde yolculuk yaptığımız gemiyi döven dalgalar misali bir dalga yükseliyor, bu dalga bazen acı, bazen mutluluk dalgası olarak gelip, savaşa mahkûm olmuş insanların yüreğine çarpıyordu. Tanıdıklarımız gemideydi! Önce Têlî'nin oğlunu gördüm, sonra Têlî'yi, sonra Necip'i, daha sonra müftü Elkuddusi ile Mela Abdülgani ve Tahir Axaye Mamo ve Mir'in kardeşi Esat Bey'i... Savaş, insanın başına gelebilecek en büyük felaketti ve insanın tekmil hayatını kökünden değiştiren kötü bir

kaderdi, fakat bazen de içinde iyilikten de bir damla bulundura-biliyordu; Stêr de gemideydi! Karşılaştığım hısım akrabalarımı, dost ve arkadaşlarımı gözümde yaşlar, alrümde heyecanın ver-diği terle, teker teker kucakladım ve ayakta durmuş, iğne ipliğe dönmüş Têlî'yi kucaklayıp öpünce, Têlî yavaşça kulağıma eğile-rek Stêr'i de getirdiğini söyledi bana.

Nerede, diyerek kaburgalarını sıktım, hani nerede?

Yavaş ol Büro, boğacaksın beni, dedi. Osmanlılar öldüremedi beni, şimdi sen öldüreceksin. Mir ve Ruşen Hanımın yanında.

Demek ki zabitlerin bize verdiği haber doğruydu, Mir, Ruşen Hanım ve Mir'in ailesi de gemideydi.

Têlî'yi oracıkta bırakarak biraz uzakta bizi seyreden zabitin yanına gittim ve abuk sabuk Osmanlıcamla Mir'in kaldığı yeri sordum. Bir deliye bakar gibi, kısa bir süre yüzüme baktı, sonra konuşmadan sağ elini kaldırdı ve parmağıyla geminin kış tarafı-nı gösterdi. Doğruydu, deliye dönmüştüm, elbiselerim kirliydi, bedenimi ağır, pis bir koku sarmış, saçım sakalım birbirine ka-rışmıştı, fakat şimdi bunları düşünmenin değil, buluşmanın za-manıydı. Zabit şimdi arkamdan seslendiği halde sesini duymu-yordum; çoktandır beni terk etmiş olan bir heyecan bütün ben-liğime yayılmış, her yanıma bir titreme sarmış halde, neredeyse koşar adımlarla zabitin gösterdiği yöne doğru seğirtiyordum. Geminin öteki tarafına geçince, adım başı insanın karşısına çı-kan silahlı nöbetçiler durdurdu beni. Geminin birkaç kamaranın bulunduğu kış tarafı, tamamen askerlerin denetimi altındaydı.

Askerler kim olduğumu ve ne yapmak istediğimi sorunca, Âşık Büro, ben... dedim. Âşık Büro babam, Âşık Büro... Şimdi yeni adıma çok seviyordum!

Bir asker kamaraya girdikten bir süre sonra, arkasında tanı-dık bir yüzle geri geldi; askerinin yanında Ruşen Hanım vardı. Bir sürgün gemisinde karşıma çıkan Ruşen Hanım, şimdi her za-mankinden daha zarıftı. Üstünde Cizîra Botan kıyafetleri, yü-zünde derin bir sükûnet, bana doğru geldi, birkaç adım mesafe-de durdu ve o güzel Kürtçesiyle yavaşça konuştu:

Bıro, Bıro gördün mü başımıza gelenleri!

Ruşen Hanım koyu kıyafetler giymiş, kafasına kofî geçirmiş, kofînin üstüne de karalar bağlamıştı. Kara gözlerine sürme çekmişti, ancak Mir'in kasrında gördüğüm güneşte parlayan örgüleri yoktu şimdi, saçlarını kesmişti. Belki de asker ve zabıtlar, kıyafetinden, duruşundan bir şey anlamamış olabilir, ancak ben giyim kuşamından ve duruşundan yasta olduğunu hemen anlamıştım, karalar bağlayıp örgülerini kesecek kadar büyük bir yasta hem de...

Ben de biraz uzakta durup sadece ona baktım, konuşmak istiyordum, ancak sesim çıkmıyordu, ona doğru gitmek istiyordum, fakat bacaklarım beni götürmüyordu.

Merak etme, dedi daha yumuşak bir bakışla, Stêr'i de getirdik. Senin de Mir'in yanında olduğunu; kaleden çıkartılanlarla birlikte olduğunu biliyorduk. Zavallı kızı o yangında bırakmaya, bir kez daha köle tacirlerine kurban vermeye gönlümüz el vermedi. Kaderimiz benzerdir şimdi, bizim başımıza ne gelirse, sizin başınıza da o gelecek.

Kelimeler ağzından teker teker çıkıyor, bakışları ise kah ben-de, kah kucağına atıldığımız sonsuz denizdeydi. Varıp ellerinden öpmek istiyordum, ama yapamadım, gözlerimden sadece birkaç damla yaş süzüldü o kadar.

Ağlama, dedi bana yavaşça, ağlama... Ağlamak bize yakışmaz, gün ağlama günü değil... Stêr şimdi uyuyor, yola çıktığımız günden bugüne gözüne uyku girmedi, şimdi kendinden geçmiş, süt çocuğu gibi uyuyor. Sonra gel, görürsün onu.

Bunları söyledikten sonra döndü ve kamaraya doğru yürüdü. Ne yapacağımı bilmeden oracıkta dikildim durdum, narın yürüyüşünü izledim. Kamaranın kapısında bir anda döndü, gözleri Kürtçe bilmeyen askerlerde, yine birkaç adım bana doğru yaklaştı.

Bıro, unutma, dedi, alçak bir sesle. Sen Mir'in dengbêjisin ve Stêr de bizim hizmetçimiz. Bizimle gelebilmeniz için zabıtlere

bu yalanı uydurduk. Mir ailesinin yakınları hariç, bu gemiye kimseler alınmadı. Unutma; sen Mir'in kasırdaki dengbêjiydin!

Ben nerede, Mir'in dengbêjliği nerede, dedim gayri ihtiyari.

Çaresizlik korkunçtur Büro, başına daha kötü bir şey gelmesin diye çaresizlik insana böyle yalanlar söyletir işte, sözümü unutma, dedi ve tekrar dönüp gitti.

Mir'in kasrının dengbêji değil mahpusu olan ben, şimdi çok hüünlü bir anda, birden Mir'in dengbêji olup çıkmıştım; aslında hiç de dengbêj olmayan ben, hiçbir meydan, meclis ve divanhanede türkü söylememiş olan ben, kendim için, virane bir çadıra kasır denilmesi misali, bunu uydurmuştum, o kadar; mir, ağa, bey ve şeyh dengbêjlerinden sürekli uzak durmuş, onların anlatı ve sözlerini edebi hünerin anlatı ve sözlerinden çok, sahiplerine düzdükleri methiyeler olarak görmüş olan ben, şimdi gurbet ülkesi yollarında, dengbêj diyarından çok uzaklaşmış olan bir sürgün gemisinde, bir anda resmi bir sığata sahip olmuştum; dengbêj... Çaresizliğin getirdiği yalandan bir dengbêj! Artık hiçbir ihtiyacıma cevap vermeyen bir dengbêj. Mir'i sadece birkaç kez gördüğüm, belki de sadece iki kez konuştuğum halde, beni hep kolladığını biliyordum; bana Medresa Sor'un kapılarını o açmıştı, Mam Sefo'nun dediğine göre arada bir halimi hatırlımı sormuştu ve eminim serbest bırakılmamda onun etkisi olmuştu, olmasa da içten içe bunu mutlaka istemişti. Bütün bunlara rağmen, bundan çok uzun bir süre önce kalenin hanında düzenlediğimiz ve ona Dicle'nin Türküsü'nden parçalar okuduğum *şevbuhêrk*'i saymazsak eğer, Mir'in meclis ve divanında hiç oturmamış, ona türkü söylememiştim. Zaten Sait Bey Kalesi olayı ve Hakkari'deki Nasturi katliamından sonra mirliğin divanında oturup onlara övgü düzmek hiç içimden gelmiyordu. Fakat ne yazık ki feleğin çarkı insanın istediği gibi değil, kılıçların gücüne göre dönüyordu ve Mir'in tahta geçtiği o Newroz gününde içime düşen duygu, şimdi gerçeğe dönüyordu; Ruşen Hanımın dediği gibi, Stêr'le benim kaderim Mir'in kaderiyle birleşiyor,

ben Mir'in sahte dengbêji oluyordum ve dengbêjin de, Mir'in de, Mir'in hanımının da, hizmetçinin de esir olduğu bir sürgün gemisinde, koyu bir sis tabakasının arasında gizli olan belirsiz bir yere ve döneme doğru hep birlikte yol alıyorduk.

Bizi götüren gemi, Karadeniz üzerinde, Anadolu ile Rume-
li arasında sürgün getirip götüren askeri bir gemiydi; Anadolu, Mezopotamya ve Arap ülkelerinde bulunan padişah muhaliflerini ve isyancıları İstanbul üzerinden, Rumeli ve Balkanlara götürüyor, oralandaki muhalifleri de, Arabistan çölleri ve Mağrip ülkelerine dağıtmak üzere Samsun'a getiriyordu. Gemide bulunan zabıt ve askerler tecrübeliydi, her şeyi bütün ayrıntılarıyla biliyorlardı. Kürt ülkesinde kaymakamlık yapmış ve ikisi de Mir'in tanıdığı olan Reşit Bey ve Abdülkadir Bey adlı zabıtların komuta ettiği batıya giden gemide, sayıları tek başlarına birkaç gemiyi dolduracak kadar çok olan Mir'in ailesi, çocukları, akrabaları, hısımları, şeyhülislamı, komutanları ve danışmanları vardı. Mir'in iki kardeşi Salih Bey'le Esat Bey, aileleriyle, oğulları, çoluk çocuğuyla, şeyh ve imamları çocuklarıyla birlikte gemideydi. Osman Paşa ve diğer paşalar Mir'in tekml sülalesini, yaşlı ve iş görmezleri, kadın ve çocukları, hısımlar ve akrabalarıyla birlikte Cizîra Botan ülkesinden uzaklaştırmış ve bir daha dönmek üzere sürgüne göndermişti. Sadece ben değil, haremine yakın olanlar bile, ilk defa bu gemide Mir'in kadın ve cariyelerinin sayısını öğrendik; Hazal, Hezare, Fatime ve Ruşen adlarında dört karısı ile talanlardan, akınlardan esir düşen ve haremine getirilen toplam on dört cariye... Çocuk ve torunlarının sayısını ise kimse bilmiyordu, tavşanlar kadar olmasa da, onlardan hiç de geri kalmayacak bir biçimde çoğalmışlardı, daha da çoğalmaya devam ediyorlardı. Misal, henüz yolculuğun başlarında gemide Mir'in bir çocuğu daha dünyaya geldi ve deniz üstünde dünyaya geldiği ve denizle sürgünü unutmamak için Bahri adını verdiler çocuğa. Bu kadar olay, ilişki, iş, gidiş geliş arasında, uçkuru gevşek Mirimizin, aşna fişne işlerine nasıl bu kadar vakit

ayırabildiğini ben de dahil olmak üzere, herkes çok merak ediyordu, fakat merakımızın bir anlamı yoktu, tavşan gibi çoğalan çocuklar, onun uçkurunun sürekli gevşek ve belinin çok kuvvetli olduğunun en önemli göstergesiydi.

Hepimize dar gelen, çok sıcak, havasız ve karanlık ambarında, Osmanlıların ranza dedikleri yataklarda ikişer ikişer yattığımız gemi İstanbul'a gidiyordu; Zabitlerin Zat-ı Şahaneyi Devlet-i Aliye dedikleri Sultan Abdülmecit ve yine zabitlerin Saltanat-ı Saniyye Paşası dedikleri sadrazamı Mustafa Reşit Paşa, paşalardan Mir ve ailesinin sağ salim İstanbul'a ulaştırılmasını istemişti. Oldukça zayıf olan Têlî ile ben bir ranzada yatıyorduk, Mam Sefo ile Mıgo da bir ranzada yatıyorlardı, fakat çoğu zaman benle Mıgo, tıpkı Samsun'daki nezarethanede olduğu gibi, üstümüz başımız ter ve pisliğe batmış ve ıslak, yerde samanın üstüne uzanıp uyuyorduk. Bu kadar büyük bir savaş, elbette bu kadar küçük bir bedelle son bulmayacaktı ve yolculuğun ilk günlerinde Têlî'den, ülkenin başına gelmiş olan diğer felaketlerden haberdar oldum. Siirt, Eruh, Şırnak, Hacı Behram, Müks, Çatak, Çölemerik, Zaho gibi isyanın önemli şehirleri ele geçirilmiş, Cizre'deki şahsiyetler de dahil, oraların ileri gelenleri, seçkin şahsiyetleri şehir meydanlarında kurulan darağaçlarına çekilmiş, idam fermanları boyunlarına asılmış, cesetleri günlerce teşhir edilmişti; Cizîra Botan, Hakkari ve Bahdınan ülkesinde silah üreten ne kadar imalathane varsa yıkılmış, sorumluları öldürülmüştü; bütün ülkede Mir'in onurunun timsali olarak bilinen, sığındığımız Hewrex Kalesi toplar ve yangırlarla yıkılmış, etrafındaki köyler yakılmıştı; mirlik makamının timsali olan Birca Belek ve kalenin diğer binaları topa tutulmuş, Birca Belek'ten geriye sadece birkaç benekli duvar kalmıştı; Mir'in Dicle kıyısındaki, her daim şenlik mekânları olarak kullanılan bağ ve bahçeleri talan edilmişti; Osmanlı saldırılarına komutanlık yapan Osman, Ömer, Sabri ve Mehmet paşalar, Mir'in bütün malına mülküne, koyunlarına davarlarına, atlarına, evlerine ve

hazinelerine el koymuş, malının çoğunu mezatlarda yok pahasına satışa çıkarmış, böylece Cizîra Botan ahalisinin gözünde Mir'in değerini sıfıra düşürmeyi amaçlamışlardı.

Paşaların Mir'e verdiği, kaleye gidip gelen elçilerin getirdiği sözler, durmadan eşek düzen sığırtmacın işinden farksızdı; söz veriyor, ama başka bir biçimde davranıyorlardı. İlle başlarda içinde tatlı hayaller barındırsa da savaş, eninde sonunda felaketti ve savaş yangınlarının tutsağı olan bizler, o felaketlerin büyüklüğünün, derinliğinin yeni yeni farkına varıyorduk. Sait Bey ve Gurkêlê'de bulunan kalesinin başına gelen felaket, şimdi Mir ve kalesinin başına geliyordu; ben Gurkêlê Kalesi'nin topa tutuluşu sırasında, paşaların istediğinde kaleleri nasıl yıktıklarını gözlerimle gördüğüm için, aynı topların Hewrex Kalesi'ne neler ettiğini çok iyi tahmin edebiliyordum. Savaş böyleydi işte, hayatta hiç yaşanmaması gereken büyük felaketler peş peşe geliyor ve siz de hiçbir şey yapamadan, çaresizce, sıcak bir yaz günü bir elinizde bir tas su veya bir parça kuru ekmek, ya da berbat bir tütünle sarılmış bir sigara, asabi, hırçın bir denizin dalgalarının üstünde, savaşın felaket haberlerini dinliyordunuz, başka hiçbir şey yapmadan, sadece dinliyordunuz. Savaş böyleydi işte, felaketler arka arkaya gelince, bir zincirin halkaları gibi birbirini takip ediyorlardı; Têlî'nin bahsettiği felaketler sadece bunlar değildi, diğer halkalardan da, olup bitenlerden de haberdardı, ancak onları nasıl dillendireceğini bilmiyordu. Dün gibi hatırlıyorum, Karadeniz'de geçirdiğimiz dördüncü günün akşamüzeyiydi, şimdi ağır bir kokuya batmış olan ambarlara doluşmadan önce, elimi tuttu, sol tarafa doğru beni götürüp şöyle dedi:

Bıro, eğer Yezdîşêr böyle yapmasaydı, bu felaketleri yaşamazdık, isyan güçlü, yapısı sağlamdı, fakat Yezdîşêr'in saf değiştirmesi, yamadan çekilen iplik misali, her şeyi yerinden söküüp attı. Biz şimdi mağlubuz ve Osmanlıların tarihinden biliyoruz ki, kazandıkları andan itibaren kılıçlarının gücüyle her şeyi tarumar ediyor, etrafa görünmez bir korku salıyor, ibret olsun

diye hiçbir zaman unutulmayacak kabahatler işliyor, isyanın asıl sebeplerini düşünmeksizin işledikleri bütün o cürümlerden dolayı bile bizi suçlu görüyor ve devlet-i aliye karşı gelmeseydiniz eğer, bütün bunlar başınıza gelmezdi, diyorlar. Cizre'de de çok kötü şeyler yaptılar, fakat nasıl anlatacağımı bilmiyorum.

Yüzü, boyu posu ve duruşu gibi sesi de çok kırktı. Mağluplar kaderlerine razı olmalıdır sevgili kardeşim, dedim, mağlup yürek zaten yaralıdır ve o yaralar hiç iyileşmez, bütün bu acılardan sonra, bir acıyı daha duymaya razıyım, hadi anlat bakalım başka neler olmuş...

Evleri yaktılar Büro, hem de içinde yaşayan çoluk çocukla, yaşlı kadınlarla birlikte, dedi ağlamaklı bir sesle.

Sözlerinden, Têlî'nin ne anlatmaya çalıştığını tahmin ettim, kör gözüme ve yaralı yüreğime dayanılmaz bir ağrı saplandı, ancak ne konuşabildim, ne de bir şey sordum, elim kolyemin üstünde, ipek bir çarşaf gibi önümüze serilmiş olan denize baktım. Bana yardım etmeyeceğini bildiğim halde Allah'a, Têlî tahmin ettiğim şeyleri bana anlatmasın diye sessizce dua ettim. Güneş yavaş yavaş batıyordu, güneş ışıkları denizin kara sularında yansıyor ve çok uzaklarda bazı deniz kuşları kanat çırpıyordu. Etraf öylesine güzel, her şey çok sakindi, ama biz başımıza gelen felaketlerden söz ediyorduk.

Tahir Axayê Mamó'nun evini yaktılar, dedi bir süre sonra, çoluk çocuğuyla birlikte. Ona durumu söylemeliyiz. Apê Oxır'ın da evini yaktı askerler, hem de içindekilerle birlikte, kimsenin dışarı çıkmasına izin vermediler. Ona da anlatmalıyız olan biteni. Mir Maró'un evini de... Fakat en kötüsü Büro, nasıl anlatsam, Mam Sefó'nun içinde bulunduğu durum hiç de iyi değil, nasıl söylesem, Mam'ın da evini yakıp kül ettiler, hem de içindekilerle birlikte... Cizre ve diğer şehirlerde isyana katılan daha birçok ailenin evini yaktılar.

Hayır, dedim, hayır ve hiddetle elini tuttum, kardeşim bana hayır de hayır, hayır. Armê, Mıgo'nun karısı, çocukları, evdeki

diğer kadınlar, fedakâr kahya, içinde büyüdüğüm ev, beni ben yapan kütüphane, ruhumu terbiye eden kitaplar... Hayır, bah-tına sığınuyorum, hayır, bunlar olmadı de, doğru değil de, hayır yalan söylüyorum de...

FELAKETLERİN SESİ, Karadeniz’de geçen o yaz gününden itibaren, bir yangının güçlü alevlerini hatırlatmaya başladı bana, artık benim için felaket, savaşın tutuşturduğu ateşin alevinden başka bir şey değildi. O günden sonra uykularımı zehir eden, arada bir gördüğüm rüya şöyle bir rüyaydı; kadim bir kütüphane de yangın çıkıyordu; kitaplar, raflar, masalar, rahleler, halılar, levhalar, ahşap sütunlar, tabureler tutuşuyordu; yangın şiddetleniyor, her biri dünya malına bedel, İstanbul ve Avrupa’nın büyük şehirlerinde muazzam paralar ödenerek tanıdık sahaflardan şevk ve aşkla tedarik edilmiş olan kitaplar, yangının alevleri arasında kül olup gidiyordu; kitapların ciltleri, göz nuruyla ve yaratıcıların hüneriyle rengârenk kalemlerle, altın ve gümüş sularıyla nakşedilmiş resimleri ağır ağır yanıyor, önce kararıyor, sonra kızıla kesilip küle, ölümün boz rengine bürünüyorlardı; gökyüzü alev, duman ve kitap kokusuyla kaplanıyor ve bir şehir baştan başa, içindeki kadınların ve çocukların çığlıklarıyla birlikte, yavaş yavaş kömür rengine dönüşmüş taş sütunlara ve kül yığınlarına dönüşüyordu. Felaket buydu işte; kitapların sayfalarından yükselip yürek ve ruhları terbiye eden sesler boğuluyor, insanlar ve kitaplar bir arada yanıyor ve yangından sadece, isten kararmış, kapkara taşlar ve yığınla kül kalıyordu.

Savaş, sadece felaket değil, aynı zamanda çaresizlik ve düşkünlüktü de, insanları çaresizleştiriyor, gurur ve onurlarını, fırsat ve imkânlarını ellerinden alıyor ve onları, felaketlerin darbesiyle, sonsuza kadar yere yıkıyordu. Sınır ve ölçü tanımayan düşkünlük, yıkılmış insana şartlarını da kabul ettiriyor ve en kötüsü, insanı yıkılmışlığa, düşkünlüğe, felaketlere, darbelere ve çaresizliğe alıştırıyordu. Biz, gemideki tutsaklar, düşkün-

lûge karşı ölmekten başka ne yapabiliirdik ki? Têlî'yle birlikte, Mıgo'ya kötü haberi vermeyi, ancak kendi eliyle kendini yıkılmışlığın en alt katına hapsedmiş, herkesin gözü önünde adeta intihar etmiş, zaruri ihtiyaçlarını bile bizlerin yardımıyla gideren, birinin desteği olmadan ağzına değil bir lokma ekmek, çorba kaşığı bile götüremeyen Mam Sefo'ya bir şey söylememeyi kararlaştırdık. Haberi öğrendiğinde usulca ağlamaya başlayan Mıgo da bizim gibi düşünüyordu; Mam'a haber vermemeliydik. Şimdi artık dönüşü olmayan yolculuğa çıkmış olan Mam hiç olmazsa ömrünün son deminde, ihanet ettiğim, bedenini kavurmuş olan ateşin yüreğimi de kavurduğu nazik ve güzel kızının, seçkin kütüphanesinin, avlusu, verandası, odaları, balkonu, meclisi ve divanhanesiyle bahtiyarlığının sembolü olan iki katlı evinin, gelini ve yüreğinin parçası saydığı torunlarının hayaliyle yaşamalıydı; belki onlar, onların yalancı varlığı yanık yüreğine bir damla serinlik verebilirlerdi. Savaş böyleydi işte, sadece çaresizlikten yalan söylemek zorunda kalmıyor, çoğu zaman felaketlere ve kötü olaylara dair korkunç haberleri saklıyor veya onları kendinizden, yüreğinizden, ruhunuzdan uzaklaştırmanın çeşitli yollarını arıyordunuz.

Cizre tutsaklarının durmadan bize ulaştırdıkları haberler, soluğumu kesiyordu; onları daha fazla dinlemeye gücüm kalmamıştı. Artık ne zaman Mir, Yezdînşêr, Cizre, Botan, isyan gibi kelimeler kulağıma çalınsa, yüreğim büyük bir korkuyla atmaya başlıyordu; duyulan bu isimler, felaketlerin işaretiydi, bu isimlerin etrafında insanı mutlu edecek, içine bir bahtiyarlık hissini verecek hiçbir şey kalmamıştı artık. Bu isimler artık hayra alamet değildi ve çaresizce onlara, yüz çeviriyordum. Peki onlardan çevirmeye çalıştığım yüzümü nereye çeviriyordum?

Kuşkusuz ona.

Dilsiz ve hareketsiz olduğu halde, beni boğan sıkıntıdan belki de o beni biraz uzaklaştırabilirdi. Onu sadece günde bir defa görebiliyordum, o da, kusmuk ve ter kokularıyla artık bir abdestha-

neye dönüşmüş olan, dar ve karanlık ambarlarımıza girmeden önceki akşam vakitlerinde. Erkekler sabah veya akşam vakitleri kısa süre için, gemideki varlıklarıyla hayatın devam ettiğini bize hatırlatan karılarını ve çocuklarını görebiliyorlardı. Ben de her yere kızılın hakim olduğu akşamüzerlerini tercih etmiştim. Kamaralannın kapısına gidip onu bekliyordum ve artık Âşık Büro, Stêr'in kocası olduğumu bilen nöbetçiler gidip onu getiriyorlardı. Onu alıp güverteye çıkartıyordum, orada nöbetçilerden biraz uzakta bir yere oturuyor ve çoğu zaman konuşmadan, bedeninin sıcaklığını hissederek, öyle elleri ellerimin arasında, sonsuz denize, gökyüzünün boşluğuna, beyaz bulutlara, üstümüzde uçuşan martılara ve durmadan gemiyi döven hırçın dalgalara bakıyordum. Hep mutsuz sonla biten, hüznü destandanımızın iki kahramanı gibi, ellerimiz iç içe, sanki kulaklarımız yorgun kalplerimizin sesinde, başımız birbirimizin omzuna yaslanmış bir halde, gidiş yönümüzde usul usul batmaya hazırlanan güneşin güçlü ışıklarını seyre koyuluyorduk. Hava sıcaktı, ne yağmur yağıyordu, ne de Karadeniz'in meşhur fırtınaları kopuyordu, sadece akşamüzerleri hafif bir garp yeli gelip yüzümüzü okşuyordu. Gemide ilk karşılaştığımızda, beni büyük bir istekle kucaklamıştı ve bu hareketiyle beni özlediğini belli etmişti. Diyarbakır'dayken bedenini saran titremelerden eser kalmamıştı, elleri ve ayakları kolaylıkla hareket ediyor, duruşu ve yürüyüşü de şimdi daha da güven veriyordu. Gerçi daha önce olduğu gibi şimdi de kafası bir şeyden utanır gibi eğikti, gerekli olmadıkça kafasını kaldırıp insanın gözlerine bakmıyordu, fakat mavi gözlerine fer gelmişti; bakışından, ruhunun tekrar yaşamaya başladığı, el ve parmaklarının hareketinden, bedeninde hayata dair hafif bir heyecanın dolaştığı belli oluyordu. Her buluşmamızda, tahta sıralara oturuyor, sırtımızı geminin demirlerine yaslıyor, yüzümüzü denize çeviriyorduk; her şeyi ardımızda bırakıp unutmak ister gibi, ona Urmiye Gölü'ndeki flamingolardan, rahvan atları koşturan süvarilerden, Cudi'nin kuşlarından, Hakka-

ri yaylalarında yetişen yasemin çiçeklerinden bahsediyordum. Ona savaşlardan, zindan ve kalelerden, top ve tüfeklerden, hastalık ve ateşli ölüm nöbetlerinden, mezar ve başucu taşı olmayan çukurlardan, kendi kanında debelenen yiğit savaşçılardan, yıkılan evlerden, yanan tarlalardan, süvarilerin alrunda patlayan altı yivli silahların mermilerinden, ateşin alevlerinde kavrulan tanıdık, akraba ve hısımlardan hiç bahsetmiyor, sadece onu felaketlerden uzaklaştıracak şeylerden söz ediyor, aynı zamanda da sadece bir tek şey arzuluyordum; ölümlerden doğmuş ve ölümlere doğru giden biz, yani ikimiz, birlikte ölmeliydik. Diyarbakır' dayken onu öldürmemi istemişti benden, şüphesiz bunu hiçbir zaman yapamayacaktım, fakat eğer başkaları onu veya beni öldürecekse, tek istediğim ikimizin birlikte ölmesiydi. Sesimi hiç duymayan ve en basit isteğimi bile yerine getirmemiş olan alemin yaratıcısı, bu kez sesimizi duyacak mıydı acaba? Hem arkamızda, hem de önümüzde ölüm, berrak gökyüzü ve sıcak güneş altında, kfiledeki şeyh ve imamların duaları eşliğinde, bir salıncak gibi gidip gelen geminin içinde, mendiller ve kuşaklar serilip namaz kılınan tahtaların üzerinde, nöbetçi askerlerin silahlarının gölgesinde, kirli ellerimin parmakları, Ruşen Hanım gibi örüklerini kesmiş, karalar bağlamış, sarı saçlarını siyah bir örtüyle kapatmış olan Stêr'in ince parmaklarının arasında, gökyüzüne bakıp şöyle düşünüyordum; Allah'ım nerede bana, bize rastlayacaksın, günün birinde tekrar arkamızda bıraktığımız ülkede mi, yoksa bir sürgün ülkesinde mi? Nerede olursa olsun senden tek dileğim, bizi aynı rahmet toprağıyla ört... Biz mahzun, sürgün yolcuları, garip bir yüzle, öncekinden çok farklı bir bakışla, hiç bitmeyen bir sürgün yolculuğunda sessizce birbirimize bakıyor, aklımız tıpkı suyun üstüne bir o yana, bir bu yana sallanan gemi misali gidip gelen düşüncelerle dolu, düşünüyorduk; o düşünüyordu, ben düşünüyordum. Hem arkamızda bıraktığımız dönemi, hem de şimdi önümüzdeki sisin içinde duran geleceğimizi. O ne düşünüyordu? Çok iyi bilmiyordum,

fakat ben çoğu zaman şöyle düşünüyordum; her şeyin altüst olduğu bu karmakarışık dönemde, sabır ve sessizliğiyle bir insanın metanetini, hareketsizliğiyle bir insanın güçlü hareketlerini bana hatırlatan bu kız, yeni hayatımda, bana hayata ait güçlü bir inanç aşıl原因an Apê Xelef'in evi veya Mam Sefo'nun kütüphanesi gibi, gelecek günlerin esas temeli olabilirdi; ikimiz, felaket ve zelzelelerden artakalmış iki yaralı insan olarak, mağlubiyetin sisi ve dumanı içinde, elimizden geldiğince kendimize yeni bir yol seçebilir, belki de kılıç ve tüfeklerden uzak, birbirimizin varlığıyla yeni bir hayat inşa edebilirdik.

Çalkalanan deniz gemiyi hafif hafif sallıyor, gelgitlerden oluşan dalgalar gemiye ulaşır, dövercesine, sert bir sesle çarpıyordu. Güneş ışıkları hem gökyüzünü, hem de suyun yüzeyini kaplamış, suyun derinliklerini bile sarı bir renge büründürmüştü. Sonsuz ve bomboş denizde şimdi her şey güneşin egemenliği altındaydı. Sıcak hava ve çalkalanan deniz, gözlerini bizden ayırmayan nöbetçileri akşamüzerleri adeta bayıltıyor ve duruşları tüfeklerinin omuzlarına tonlarca ağırlık yaptığı intibamı veriyordu. Yanımdaki Stêr, Cudi taşlarının sessizliğine benzeyen sessizliğinin içindeydi ve bana bir şey söylemek istediği zamanda, yavaşça ellerini ve parmaklarını oynatıyordu.

Yazın kavurucu sıcağı, sert askeri düzen, nöbetçilerin hareketleri, hastalık, yara bere, sigara dumanı ve kustumuk kokuları arasında, bir parça kuru ekmek ve birkaç adet acı zeytinle beslenerek, denizin dilinden anlamayan dağ insanların iniltileri içinde geçen yolculuk, gece gündüz sürüyor, adım adım İstanbul'a yaklaşıyorduk, ama yolculuk boyunca Mir'i hiç görmedik. Söylentilere göre, ne o kamarasından çıkmak istiyor, ne de zabıtlar buna izin veriyordu. Mir'in durumunu Stêr'e sorduğumda, iki elini açıyor, avuçlarını birbirine yapıştırarak ellerini açıp kapıyor, dudaklarını oynatarak Mir'in ne yaptığını bana anlatmaya çalışıyordu; Mir okuyordu. Mam Sefo'nun işi olan okumak, anlaşıl原因an şimdi, mirliğin başına gelen felaketlerin

açtığı yaraların tedavisinde kullanılıyordu. Medresede, hocaların yaş değnek ve sopalarının zoruyla çok şey okumak zorunda kalan, onun için de şimdi okumayla arası pek iyi olmayan ve çok gerekli olmazsa okumayan ben ise Stêr'in yanında yüreğim sıcak bir duyguyla attığında veya yabancı göklerin yıldızlarının ışıkları küçük lombozlardan bize ulaştığı, kulaklarımızın suyun sesiyle dolduğu ambarda geçirdiğimiz o sağır ve dilsiz gecelerde keder soluğumu kestiğinde, kâh çok alçak bir sesle, kâh sessizce söylemeye başlıyordum; türküler, hikâyeler, anılar, şüirlerden dizeler, atasözleri... Yani yaralarım iyi gelen bütün sözler yüreğimin ve beyrımın derinliklerinden çıkıyor ve dudaklarımda yavaşça sese dönüşüyordu. Öfke, hasret, keder, yenilgi, kırgınlık, susuzluk ve açlık, yorgunluk, hastalık bir yana, en zor zamanlara ilaç olabilecek söz bir yanaydı, yazılı veya sözlü, fark etmez.

LANET OLASI İSTANBUL'DAN YÜKSELEN SES, başka hiçbir sese benzemiyordu; gece gündüz her yerden duyulan, bitmez tükenmez bir uğultunun, bir kalabalığın hiç dinmeyen gür sesi. Hem Babil, Ninova, Asur gibi harabe şehirlerin, hem de Cizre, Diyarbakır, Musul, Bağdat gibi yaşayan şehirlerin sesini dinlemiştim, fakat İstanbul'un sesi hiçbirine benzemeyen, kendine has bir sestti. Ses, sanki gökyüzünden, yerin yedi kat dibinden, denizden, çarşılardan, şehrin cadde ve sokaklarından, mahallelerinden, kısacası her yerden, anlatılmaz bir karmaşayla beraber geliyordu. İstanbul'un sesi, Karadeniz'in dalgalarının sesine benziyordu; ardı ardına, hep farklı bir biçimde geliyordu; şehirde esen rüzgârın, yağın yağmurun, Boğaz'ın sularının, pazardaki insanların, cami imamlarının, minarelerde okunan ezanın, sokaklardaki atların, kasır ve köşklerdeki musikişinasların, askeri marşların, bir şeyler kutlamak için atılan top ve tüfeklerin sesi birbirine karışıyor ve hep birlikte zelzele sesine benzer bir ses meydana getirip şehri sarıyordu.

İstanbul'a ulaştığımızda mevsim artık sonbahardı, yolculuk boyunca bizi kavuran sıcak hava kınılmış, gökyüzü boz renkli bulutlarla kaplanmıştı. Bir şafak vakti üstümüze kapanan kapılar açıldı ve gemiden çıktık, fakat indiğimizde yine ne Mir'i, ne çocuk çocuğunu, ne de Stêr'i gördük. Belli ki, üstümüzdeki kapılar açılmadan önce, onlar gemiden çıkartılmıştı. Bu kez Mir gibi ortalıktan kaybolan zabıt Reşit Bey değil de, sayısız zabıtlardan başka biri, hiç endişeye kapılmamamız gerektiğini söyledi bize; Mir, karıları, çocukları, şeyh ve imamlarıyla birlikte zabıtın, Zaptiye Kapısı Nezarethanesi adını verdiği bir yere götürülmüştü; bizim de durumumuz belli olunca, çocuk çocuğumuza kavuşacaktık.

Açlık ve susuzluk, yorgunluk ve deniz tutması, gemide bulunan herkesi güçten düşürmüştü, onun için ne ben, ne de başkası, at arabalarına bindirilmiş bir vaziyette nereye götürüldüğümüzü bilmiyorduk, ancak gideceğimiz yere ulaşınca gemide bize rehberlik yapan aynı zabıt, Beşiktaş sırtlarında bulunan askeri nezarethaneye geldiğimizi söyledi. Nezarethane, alçak tavanlı, taştan yapılmış uzunca bir binaydı ve etrafında birkaç askeri bina vardı. O binalardan başka, tepelerde hiçbir yapı görülüyordu, her yer sık ormanlıktı. Belki de özel olarak bizim için inşa edilmiş olan nezarethane, dörder kişinin kalabileceği hücrelerden müteşekkildi. Tutsaklar, hücrelere dörder dörder yerleştirildi; ben, Mam Sefo, Mıgo ile Apê Oxır, kapıya yakın olan en öndeki hücreye yerleştik; Mam Sefo ile Apê Oxır alttaki, benle Mıgo da üstteki ranzaya. Karadeniz ve gemi yolculuğu bizi öldürmese de, öldürmekten beter etmişti; hepimiz hasta, zayıf ve güçsüzdük, dağ, yayla ve geniş ovaların rüzgârına ve sularına alışkın bedenlerimiz, gemi ambarındaki pis havanın içinde, usulca esen bir yelde bile hemen dalından kopan güçsüz bir sonbahar yaprağına dönüşmüştü. Yüzümüz, dudaklarımız çatlamış, urbanımız çürümüş, saçımız sakalımız birbirine karışmış ve vücudumuzun her yerini ağır, pis bir koku sarmıştı. Onun için şimdi konduğumuz nezarethane, hepimizin gözüne cen-

net bahçesi gibi görünmüştü; uzun bir süreden sonra ilk defa biraz dinlendik, yıkandık, temiz çamaşırlar giydik, tıraş olduk, dağ ülkesinde olduğu gibi yine sakal tarayıp, bıyık burduk.

Nezarethanemiz genişçe bir tepenin başındaydı, oradan Osmanlıların Boğaziçi dediği deniz ile İstanbul'un öteki yakası görülüyordu; su üstünde kayıklar, tekneler, gemiler yavaşça hareket ediyor, hem Karadeniz, hem Marmara yönünden, hem Anadolu, hem de Avrupa yakasından gidip geliyorlardı. Deniz iki yakasında bulunan kasır ve köşkler, camilerin minare ve kubbeleri, Hıristiyan kiliselerinin çan kuleleri, sağ yanımızda denizin ötesinde bir tepenin başına inşa edilmiş olan padişah sarayı, önümüzdeki güzel yapıların tümü, buradan bir kilimin motifleri gibi görünüyordu gözümüze. Sabah vakitleri askerler bizi nezarethaneden çıkarınca, çoğu zaman denizin üstünü sis kaplamış olur, fakat daha sonra şehir yavaş yavaş uyanınca, her yer berak bir aydınlığa kavuşurdu. İstanbul, denizi, yapıları, kasırları, konakları, camileri, kiliseleri ve bitmek bilmez uğultusuyla, sadece bir ülkenin ve bir dönemin değil, birçok dönemin ve birçok ülkenin başkenti olduğunu gösteriyordu. Biz, o zamana kadar ondan çok uzakta, sadece kırmızı fesli asker ve zabıtlar aracılığıyla tanıdığımız Osmanlı ülkesinin kalbine gelmiştik. Güle oynaya değil, isyandan sonra yaşanan büyük felaketler ve korkunç olaylardan sonra, Osmanlı ülkesinin kaderinin biçimlendiği esas şehre gelmiş olmam elbette merakımı daha da kamçılıyordu; ziyaret ettiğim, ekmeğini yiyip suyunu içtiğim her şehir bana bir şeyler öğretmişti, acaba Osmanlıların kalbinde ne öğrenecektim, bizim için hiç atmamış olan o kalp, bana ne sunacaktı, beni hangi yola sevk edecekti?

Neden olduğunu bilmiyordum ama, askerler bizi çok erken uyandırıyor, nezarethaneden çıkarıp yemekhaneye götürüyor, kahvaltıdan sonra bazı zabıtlar gelip öğleye kadar bize ülkenin hal ve ahvalinden bahsediyorlardı. Zabıtların askeri bir dille Osmanlıca yaptıkları uzun konuşmalardan, uçsuz bucaksız Os-

manlı ülkesinin sürekli kaynayan kocaman bir kazan olduğunu şimdi daha iyi anlıyordum. Cizîra Botan'da, kendimizi ve isyanımızı her şeyin merkezi sanıyordum, fakat şimdi burada, kaynayan kocaman kazanın küçük bir parçası olduğumuzu yeni yeni anlamaya başlıyordum; Rusya'ya karşı sonu görülmeyen bir savaş sürüyordu, Sırbistan'da, Yunanistan'da, Mağrip ülkelerinde, Mısır'da devletin başı dertteydi, oralardaki mir ve beyler sürekli isyan ediyor, devlete kafa tutuyorlardı, Anadolu ve Rumeli'de, Hicaz ve Cezayir'de, Eflak ve Boğdan'da, Lübnan ve Karadağ'da, Akdeniz adaları Limni, Girit, Rodos'ta, Hersek ve Yemende, güneyden kuzeye, doğudan batıya kadar her yerde kazan fokur fokur kaynıyordu; bizim gibi ezilen, aç ve çaresiz, üstüne üstlük paşaların kamçısı, talan, haraç ve zorbalığı altında inleyen o diyarların ahalisinin sadece tek yolu kalmıştı; isyan. Sözelimi bizim, Cizîra Botan isyanı sırasında, iki isyan daha sürüyordu; Mısırlı Mehmet Ali Paşa ile Hicazlı Faysal Bin Türki isyanları. Mir Bedirhan ile Faysal Bin Türki isyanları bastırılmış, ancak Mehmet Ali Paşa galip gelmişti. İstanbul'da, ezilen bir halkın başkaldırısının galibiyetle sonuçlanmasının, ancak büyük bir devletin desteğiyle mümkün olabileceğini çok iyi öğrendim. Avrupa ülkelerinden İngiltere, Fransa veya Osmanlıların kuzey komşusu Rusya gibi bir ülke bir isyana destek verirse, durum değişiyor, fakat hiç kimse destek vermezse, isyanın kaderi Mir ile Faysal Bin Türki'nin kaderine benziyordu. Bütün dünyada, her ülkede savaş bazen önemli sebeplerden patlak veriyordu ve fakat savaş bittikten sonra, hayat tekrar doğal mecrasına giriyordu, fakat Osmanlı ülkesinde durum tam tersiydi, savaş orada hayatın bizzat kendisiydi, bazen çaresizlikten savaş duruyor ve hayat sesini yükseltiyordu, ancak bir süre sonra savaş ve savaşa uygun tuhaf bir hayat tekrar başlıyordu. Dünyada savaş bir tür siyaset ve egemenliğin yürütülmesiydi, ancak İstanbul'da hayat, toplum, siyaset ve ilişkilerin tümü savaş içindi ve hepsi savaşın hizmetindeydi. Osmanlı ülkesi, savaşın ülkesiydi; savaşla doğ-

muştı, hayatını savaşıla idame ettiriyor ve egemenliğini ezilen ahalinin üstünde savaşıla kuruyordu. Osmanlı sultanlarının büyük bir çoğunluğu, savaş ve akınlardan sonra saray ve hareme getirilen cariyelerin çocuklarıydı. Paşaların durumu da böyleydi; hemen hemen hepsi esaret altındaki ahalinin çocuklarıydı, ülkelerine düzenlenen seferlerde atalarının toprağından kopartılmış, anne ve babalarından alınmış, İstanbul'da rahlelerin önüne oturtulmuş, devlet hocalarının eliyle, devlet ve ordunun hizmetinde bulunmak için eğitilmişlerdi. İstanbul'da en çok duyduğum kelimelerden biri de şuydu; devşirme. Yani, kökünden, damarlarından, aslından uzaklaştırmış insan; paşalar ve ordudaki zabitlerin büyük çoğunluğu bu tür insanlardı. Zat-ı Şahane, Saltanat-ı Seniye gibi sözleri bir tarafa bırakacak olursak, zabitlerin konuşmalarından anlaşılıyordu ki Osmanlı devleti, aslında bir ordu ve paşa devletiydi. Osmanlı sülalesinden bir genç, çoğu zaman sarayda dönen bin bir entrikadan, saltanatın döktüğü onca kandan sonra padişah oluyor, fakat devletten başka ne bir ataya, ne de bir babaya sahip koca sakallı paşalar, devletin bütün işlerini yürütüyorlardı.

O kadar uzak olduğu halde, ülkede olup bitenler İstanbul'dan daha iyi görülüyordu; kazan kayırıyordu ve paşalar ellerinde kepçelerle kaynayan kazanı ha bire karıştırıyordu; yani onların kazanı karıştırmak için, sürekli ezilen halklardan menkul bir kepçeye ihtiyaçları vardı. Kürtlerin bir sözü vardı; çorbanın sıcaklığı gidince, kepçe beş para etmez. Şimdi kahrolası durumumuza, kötü talihimize çok yakışan bu söz, nasıl da yerli yerinde bir sözdü! Osmanlılar, büyük bir ustalikle tedarik ettikleri kepçeyle çorbayı karıştırıyor, sonra da onu bir kenara atıyordu, ta ki çorba taşma noktasına gelinceye kadar; o vakit işlerini görmek için, yeni bir kepçe buluyorlardı. Düşmanlık, rekabet, hile ve dolap yaratmanın ustası olan paşalar, evdeki buzağının evin öküzünden korkmadığını çok iyi bildikleri için, buzağıya kepçe muamelesi yapıyorlardı. Bu da mir, ağa ve beylerin hiç bilmediği bir tür hüner, bir tür ustalıktı.

Sabah vakitleri, meydanda atlarını koşturan zabitler, Zat-ı Şahane, Devlet-i Aliye, Saltanat-ı Seniye, Sadrazamı Aliye, Sadaret, Bab-ı Ali gibi anlamı bilmediğim sözlerle, her daim akınlardan, yenilgiye uğratılan isyanlardan, kalelerin fethinden, mağlupların göçünden, paşaların zaferlerinden bahsediyorlardı. Onlara göre Sultan-ı Şahane, Saltanat-ı Seniye ve Devlet-i Aliye ebediydi ve onlara karşı gelenler, kellesini vermek zorundaydı; kellesi olmasa ellerini, kollarını, el kol olmasa da saç sakallarını. Yüzlerce yıldan beri yedi düvele hükmeden kadim devleti sarsmak, eşkıyaların, baldırı çıplakların haddine mi düşmüştü! Tanzimat, devleti ve ülkeyi düzene sokmak için ilan edilmemiş miydi? Hangi serserim, hangi bedbaht, hangi akla hizmetle, devleti tanzim ve Tanzimat yolundan döndürmeye yeltenebilirdi? Zabitler, serserim ve bedbaht sürüsü olarak gördükleri bizleri, kendilerine göre terbiye ediyorlardı.

O aydınlık sonbaharda, yeni tomurcuk açan bir gülün yaprakları misali, her şeyin yaprak yaprak önümüze açıldığı, İstanbul'un en güzel zamanları olan o akşamüzerleri kendi halimize bırakılıyorduk. Bazen içerde tahta ranzalarımıza uzanıyor, bazen bahçede dolaşüyor, bazen de grup grup veya teker teker, nezarethanenin duvarlarının dibine çömelip kendimizi, kaderimizi, önümüzdeki belirsiz yolu düşünüyorduk. Ağaçlar artık yaprak döküyor, kuşların ötüşü azalıyor ve Boğaz'ın sularında yansıyan güneş etrafı pek ısıtmıyordu. Aşağıdan, Boğaz sahilinde, Sultan Abdülmecit için Dolmabahçe Sarayı adında bir saray inşa eden işçilerin sesleri bize kadar geliyordu. Gemi ve kayıklar durmadan gidip geliyor, hayat sanki hiç savaş yaşanmamış gibi, zabitlerin sabah vakitleri bize anlattıkları olayların hiçbiri olmamış gibi, günlük hayhuyuyla sürüp gidiyordu. Kimin bizden haberi vardı, neler yaşadığımızı ve daha başımıza nelerin geleceğini kim biliyordu? İçimizdeki yangından kim haberdardı? Evet, içimizdeki yangın belki görülüyor, ses vermiyordu, ancak bizi dilsiz bırakacak kadar şiddetli bir yangındı. Zaten Mam Sefo sö-

zün dünyasını çoktan terk etmişti. Dünyanın hiçbir taburesine sığmayan koca götlü Mıgo ise şimdi çok zayıflamıştı, göz pınarları sürekli ıslaktı; karısı, çocukları, evi barkı yakılmıştı ve onun da içinde yanan ateş, gözlerinden okunuyordu. Aynı şey, zindandaki üçüncü arkadaşımız Apê Oxır'ın da başına gelmişti. Bana gelince, en çok Armê'yi yakan ateş içimi kavuruyordu; ince yüzü geliyordu gözümün önüne, hüzünlü bakışı, zayıf duruşu, hafif gülüşü, kendisinden ağır sözleri düşüyordu aklıma. Beni onca yıl beklemiş, beni o kadar çok sevmiş olan çocukluk oyunlarımın arkadaşı, canlı canlı ateşe atılmış, yakılmıştı. Şüphesiz yanarken çığlık atmıştı, fakat nasıl bir şeydi çığılığı acaba, ne demişti? Cizre'deki hayatımın son demlerinde ona yüz çevirmiş, sebeplerini de şimdi yüreğimi yakan soğuk sözlerle ona açık açık söylemiştim. Ona ve yüreğine ihanet etmiştim. İhanet çeşit çeşitti, ben de bir çeşidini seçerek büyük bir ihanette bulunmuşum.

Ve babası Mam Sefo ile içinde bulunduğu durum... Mam Sefo akşamüzerleri nezarethanenin duvarının dibinde, nöbetçilerden bin bir rica minnet aldığımız bir sandalyeye oturuyor, Samsun'a ulaşmadan önce yolda kaybettiği, İstanbul'da, zabitlerden rica ederek yenisini tedarik ettiğimiz piposunu dolduruyor, özenle yakıyor, ağzında piposu, öyle hareketsiz, konuşmadan, hep İstanbul'a, Boğaziçi'ne, sahillere bakıyordu. Gençliğinde İstanbul'da okumuştı, Apê Oxır'la birlikte birkaç kez buraya gelip gitmişti; şehri hepimizden daha iyi tanıdığını, özellikle Levantenler semti Galata'yı, sahildeki caddeleri ve Cadde-i Kebir'i sevdiğini biliyorduk; fakat güzelliğinin yanında, kan ve zulüm üzerine kurulu kadim bir tarihe de sahip olan İstanbul, şimdi ona hiçbir şey ifade etmiyordu; gençliğinin eğlence ve aşk mekânı olan şehre şimdi bir esir olarak gelmişti. Ne yüzü, ne de bakışları hiçbir ifadeyi dışarı vurmuyordu, gözlerinin ferisi sönmüş, yüzündeki merak yok olmuştu, hiçbir şey dikkatini çekmiyor, boş bakışlarla, neredeyse gözlerini hiç kırpmadan sadece etrafı seyrediyordu. Artık tamamen kapanmayan dudakları daima bir

titreme halinde kıpırdayıyordu. Boynunu içeri çekiyor, belini kamburlaştırıyor, ağzında piposu, iki eli dizlerinin üstünde, etrafa bakıyordu. Yanından hiç ayrılmıyordum, koluna giriyor, avluya çıkarıyor, içeri götürüyor, yanında oturuyordum. Mıgo tuvalete götürüyor, yemeğini yediriyordu. Apê Oxır ise arada bir yanına oturuyor, İstanbul'da yaşadıkları günlerden, çapkınlık maceralarından bahsediyordu, ancak hiçbir şeye tepki vermiyordu; o, artık bizim dünyamızda yaşamıyordu.

Doğruydu, yangın ormanı sarmış, yaşla kuru birlikte yanmıştı; hepimiz mağluptuk, başımıza bir felaket gelmişti, ancak bizim aramızda da yıkımı farklı biçimde yaşayanlar vardı. Mam Sefo, içimizde durumu en kötü olandı; kızını, gelirini, torunlarını, memleketini, malını mülkünü, kitaplarını, kütüphanesini, koyunlarını, davarlarını, atlarını, hayallerini, hasılı her şeyini kaybetmişti.

Bütün bunlar başımıza neden gelmişti? İstanbul'da biraz kendimize gelip felaketlerin sonuçlarına biraz alışınca tekrar birbirimize sormaya başladık; neden? Herkesin hemfikir olduğu Yezdînşêr'in saf değiştirmesinden başka, görüşlerimizin arasında hiçbir benzerlik yoktu; her kafadan bir ses çıkıyordu. Bir tas çorba veya nohut ve bir parça kuru ekmekten oluşan akşam yemeğinden sonra kapılar üstümüze kapanınca, Mıgo ve Apê Oxır'la birlikte üstteki ranzaya oturuyor, ellerimizde sigara, ardımızda bıraktığımız olaylar üzerine konuşuyor, birbirimizi aydınlatmaya çalışıyorduk. Mam Sefo kadar olmasa da, Apê Oxır da, Mir'in önemli danışmanlarından biriydi, o da Mam gibi her şeyiyle isyana çok güvenmiş, isyarın başarısı için bütün yüreğiyle çalışmıştı. Mam gibi o da, isyan başarıya ulaşmazsa sonumuzun felaket olacağını biliyordu. Zaten o sakin Cizre zamanlarında Mam, kütüphanesinin balkonunda, düzensiz, güçlü bir birlikten, askeri bir nizamdan yoksun küçük isyanların asla başarıya ulaşmayacağını, felaketlerden başka hiçbir sonuç doğurmayacağını söylememiş miydi?

Bu seferki isyan, bana göre düzensiz küçük bir isyan değildi, diyordu Apê Oxır, belini rutubetli duvara yaslayıp, ayaklarını altına çekip, sağ elinin uzun başparmağını bana ve Mıgo'ya uzatarak. İsyân düzenliydi, tam istediğimiz gibi olmasa da bir birlik mevcuttu, ordu vardı, ülkenin şimdiye kadar görmediği bir lider mevcuttu, fakat ülkenin kara bahtına hükmeden bazı musibetler zaferin önünü kesti, hiçbir devlet isyana destek vermedi, ordu vardı, ancak gerçek orduların kural ve düzeninden yoksundu, ayrıca hastalık ordunun yarısını kırdı, diğer yarısını da güçten düşürdü.

Ermeni asıllı olan Apê Oxır, ülkenin kara bahtı diye nitelendirildiği musibetleri Kürtlerden biliyor, küçük zindanda beni bir Kürt temsilcisi sayıyor ve durmadan bana şunları söylüyordu:

En büyük belalara siz Kürtler yol açtınız Büro, cehaletiniz, yol yordam bilmezliğiniz, sadece sizin değil, ülkede yaşayan tekmil ahalinin de başına bela oldu. Osmanlıların darbeleri değil, sizin başımıza açtığınız belalar öldürdü bizi Büro. Siz bizim de içinde bulunduğumuz ülkeyi yaktınız. Evi yıkılasıca Büro, biliyor musun fakirliğin iki payı cehalettir.

Yüreği yarık amcam benim, diyordum ben de ah çekip, sigaradan derin derin nefesler alarak. Benim gibi bir garibanla Kürtleri neden kıyaslıyorsun... Beni neden hepsinin temsilcisi sayıyorsun ki? Sanki hapishaneye düştüğümü, başıma onca felaketin geldiğini bilmeden konuşuyorsun. Ben, Stêr'le kendimi bile temsil edemiyorum, kaldı ki binlerce parçaya bölünmüş olan Kürtleri temsil edeyim...

Ne yapayım, diyordu, öfkem söyletiyor bana bunları, yoksa gerçeği ben de biliyorum Büro.

Buna benzer sözlerden sonra kendini tutamıyor, tekrar beni hedef yapıp konuşmasını sürdürüyordu:

Siz ülkenizi sevmiyorsunuz Büro, hayır, ülke sevgisi böyle olmaz, siz sadece kendinizi, ailelerinizi, aşiretlerini, tarikatlarınızı seviyorsunuz. Mağrurluğunuz, aile ve aşiretleriniz her şe-

yin üstündedir. Yezdînşêr'in yaptıkları, bundan farklı bir şey mi? Sorunun aileler arasındaki rekabetten farklı bir şey olduğuna inanıyor musun? Evet, sessizce akan su bizi hayretlere düşürdü, ama bununla birlikte Mir ve Yezdînşêr aileleri arasındaki rekabetin yüzlerce yıldan beri devam ettiğini de hepimiz biliyoruz. Mir'in ağabeyi Salih Bey, Yezdînşêr'in babası Seyfettin'i hükümdarlıktan indirdi, Mir de Osmanlılarla birlikte Yezdînşêr'in dayısı Sait Bey'e saldırdı ve şimdi de Yezdînşêr intikam almak için bir fırsat yakaladı. Bütün bunlar birbirine yabancı değildi, amca çocukları, dayı oğulları, hısım akrabaydı! Biz de ülkedeki bu çekişmeden dolayı, tekmil ahali yüzlerce yıldan beri ayaklar altında çiğneniyoruz.

Yanımda oturan Mıgo, arada bir lafa karışarak Apê Oxır'ı kızıştırıyordu.

Ülke, başarı, zafer, özgürlük kimin umurunda! Ağalarınızın, beylerinizin, şeyhlerinizin taşakları sağolsun Büro, birbirine karşı kin besleyip öç alsınlar, sonra da oturup taşaklarını karıştırsınlar, bu onlara yeter işte. Sayısız aşiret, birbirlerine karşı attıkları kibirli palavralar, aralarındaki sonsuz rekabet ve ülkenin özgürlüğü! Ölme eşeğim ölme.

Mıgo, diyordum kuşkuyla ve şaşırarak. Mıgo sen yapma bari, benim ağa, bey ve şeyhlerle ne alakam var! Onlardan ne kadar uzak olduğumu, özgürlüğümü her şeyden, her çeşit güçten daha üstün gördüğümü bilmiyor musun? Benle Stêr'in başına bütün bunlar neden geldi sanıyorsun?

Özgürlük, diyerek lafı Mıgo'nun ağzından alıyordu Apê Oxır. Özgürlük, dalında olgunlaşmış dut değildir, özgürlük, uğraş ve terle, bilgi ve şuurla gelir Büro, siz nerede, özgürlük nerede! Özgürlüğün ne olduğunu bilmeyen, özgürlükten ne anlar? Sizin, ebedi esaretinizden bile haberiniz yok, özgürlüğü nasıl duyacaksınız? Ne kendinizi kandırın ne de başkalarını, bu büyük felaketten sonra bir daha isyan, özgürlük gibi kelimeleri ağızınıza almayın. Bir Fransız filozof söylemişti; özgürlük, bil-

giyle elde edilir, cehaletle yitilir ve özgürlük iki yoldan yiter; oyun, hile bilenler, bilgisizleri, garibanları kandırır, özgürlüklerini ellerinden alır veya büyük bir güç, zorbalıkla küçük gücün özgürlüğünü elinden alır. Sizin hiçbir zaman anlamadığınız şudur Büro; Osmanlı sadece büyük bir güç değil, aynı zamanda oyun, hile bilendir ve size gelince, siz küçük bir güç değil, aynı zamanda cahil ve safsınız da. Sultan ve paşaları bir kenara bırak, düşük rütbeli sıradan bir zabıt bile sizi kandırabilir, parmağında oynatıp birbirinize düşürebilir.

O da bir şeyler söylesin, Apê Oxır'ın sözlerini daha iyi bir mecraya akıtsın diye yakaran bir ifadeyle Mam Sefo'ya bakardım. Ancak ranzada, üstüne ince bir çul çekmiş, iki eli başının altında, gözlerini kırpmadan sürekli yukarı bakarak yatan Mam hiçbir şey söylemiyordu. Sesimizi işittiğini biliyorduk, belki de dünyamıza dönsün diye Apê Oxır bu kadar sert konuşuyordu, ama heyhat.

Mamo sen bir şey söyle, diyordum, yerimden kalkıp yanına gidiyor, yere diz çöküp elimi yavaşça inip kalkan göğsüne koyuyor, ondan rica ediyordum: Bu meseleleri sen hepimizden daha iyi biliyorsun, haydi biraz da sen konuş, her ne kadar söz bazı acıları dindirmeye yetmese de, yine onları dile getirecek olan sözdür, diyen sen değil miydin? Mamo, konuş...

Bazar, hazara berê, qûş, qûşa makerê,* diyordu Apê Oxır ve Mam Sefo'nun da yerine konuşmaya başlıyordu. Durum şimdi eskiden de kötü Büro, şu halimize bak bizim, iniltelerim Osmanlının darbelerinden değil, sizin açtığınız musibetlerden. Ne akıl kârı olan, ne de dile gelebilen musibetler...

Bir ülkenin kaderi haline gelen musibetler... Sohbetten sonra, uykuya yatmadan önce hep bizi yok oluşun yollarına düşüren, dilsiz bırakan, sözleriyle yılanı bile deliğinden çıkararak Mam'ı lâl yapan, bizi insan yapan sesimizi kısıyan musibetleri düşünüyor-

* Bazar, hazara berê, qûş, qûşa makerê: Pazarlık eski pazarlık; palan, dişi eşeğin palanı... (Kürt atasözü) (ç.n.)

dum. Sürgün yolunda, yalandan Mir'in dengbêji, Osmanlıların deyimiyle âşık olmuştum, ama yollarda ölmezsem eğer, mutlaka kaderin musibetlerini ve musibetlerden doğan felaketleri anlatacaktım.

İnsanı endişelerden, kuşkulardan, karmakarışık duygulardan ve bu dünyanın acılarından kurtaran uykuya dalmadan önce, uzandığım ranzada bunları düşünüyordum, ancak benden beklenenlerle kendi arzularım ve hayatımın gerçeği birbirinden çok farklıydı. Birkaç hafta sonra, bulutların gökyüzünü tamamen kapladığı bir akşamüzeri, Mam Sefo'yla nezarethane-nin duvarının dibine sessizce çömeldiğimiz bir anda bir zabıt gelip önümüzde durdu. İnce bıyıklarıyla dikkat çeken, Stêr gibi mavi gözleri olan sarışın zabıt, yepyeni kıyafetleri içinde oldukça gençti.

Âşık Büro sen misin? diye sordu bana.

He, benem, diye cevap verdim kör total Osmanlıca'mla ve korkuyla ayağa kalktım. Zabıtlar, hayırlı bir iş için kimseyi çağırılmazdı; ya kötü bir haber veriyorlardı veya başımıza kötü bir şey getiriyorlardı, ancak bu kez durum farklıydı. Zabıt sesimin güzel olduğunu ve Mir'in yanından ayrılmayan bir âşık olduğumu duymuştu. Türkü söylememi, biz yola koyulmadan sesime kulak vermeyi istiyordu. Son cümlesi ilginçti:

Çünkü yakında gideceksiniz.

Anlaşılan yeni bir karar alınmış, yine yol görünmüştü bize, fakat nereye doğru?

Nereye? diye sordum ve sözümü sürdürdüm: Ben Osmancice söyleyemiyem, Kurdi söyleyem.

Zabıt önce sessizce bana baktı, sonra kızgın bir tonla konuştu:

Niye, sen Bey'in meddahı, soytarısı değil misin? Nasıl dilimizi bilmezsin? Ziyaretçilere şaklabanlıklar yapıp onları eğlendirmiyor musun?

Çok kötü bir duruma düşmüştüm, ne diyeceğimi bilmiyordum. Mir'in meddahı olmadığımı söylesem, beni arkadaşla-

rından ayırır, kim bilir başıma neler getirirlerdi. Sesimi çıkar-
madım, fakat zabıt benden bir cevap ve bir türkü bekliyordu.
Tam o sırada, öteden beri hepsi de doğru olan zehir gibi keskin
sözleriyle soluğumu kesen ve tüm öfkesini üzerime boşaltan
Apê Oxır yetişti imdadıma ve beni, söz ustalığını şaklabanlık
olarak gören musikişinas zabıtın elinden kurtardı. Artık tama-
men alçalmış olan, alçak ve düşkün kaderim, şimdi de bana
bunu yapıyordu; aklım fikrim musibet ve felaketleri anlatabi-
lecek sözlerdeydi, fakat öte yandan zabıt ve ona benzer birçok
kişi, dinleyicilerini güldürüp eğlendiren, değeri beş para etmez
bir soytarı, bir şaklaban olarak görüyordu beni. Evet, eğlence
zamanlarının soytarıydım ve sözlerimle herkesi güldürüyordum;
hünerim soytarılığın basit sözlerinden ibaretti. Söz, hem
şaklabanlıkların ve soytarılıkların hizmetinde olabiliyordu, hem
de edebi hüner sayesinde musibet ve felaketleri de dile getirebi-
liyor, sürekli savaşlarla, vahşet ve vicdansızlıklarla karşı karşıya
kalan insanlığın hizmetinde de olabiliyordu; artık hangisini ter-
cih edeceği sözün sahibine kalmıştı. Ülkemizde eğlence, keyif ve
şaka pazarının çok canlı olduğunu, musibet ve felaketleri anla-
tan edebi sözün pazarının ise bir o kadar kesat olduğunu, Kürt
ağa, bey ve mirlerinin soytarı ve şaklabanlarından biliyordum.
Hatta şunu bile söyleyebilirim, bu pazar kesat olmakla kalmı-
yor, çoğu zaman acı, keder ve insani felaketleri dillendiren söz, o
sözün ustasının başına yeni felaketler de açıyordu. Apê Xelef'in
sözleriyle, Mam Sefo'nun kitaplarıyla, Medresa Sor'da geçirdi-
ği yıllarla, Dicle, Fırat, Babil, Ninova, Asur, Laleş ve Zagros ile
Cudi dağlarına yaptığı seferle ruhunu terbiye eden, hiçbir za-
man şan şöhrat peşinde koşmamış, mal mülk gözetmemiş olan
ben, zırdeli Büro'nun tercihi belliydi; acılardan meydana gelmiş,
acılarla örülmüş ve acıyla dinleyicilere ulaşan, dile gelen sözün
dinleyenlerde has bir duygu yaratması umuduyla...

Sonuçta ehli keyif zabite türkü söylemedim, ancak ondan
tekrar yola çıkacağımızı öğrenmiş olduk. Büyük bir ihtimalle

yeniden denizlere açılacaktık, çünkü zabıt sözlerinin arasından Tersane-i Amire'den bahsetmişti.

Ertesi günün ıslak sabahında, kahvaltıdan sonra iki zabıt bizi bahçeye dizdi ve hep birlikte Sultan Abdülmecit'in sarayına götürülmek üzere hazırlanmamızı istedi. Mir de oraya gelecekti, onunla orada görüşecektik. Hafif bir yağmur çiseliyor, yerden ıslak toprak kokusu yükseliyordu. Silahlı askerlerin arasında, Boğaz kıyısına indik ve oradan da Topkapı Sarayı'na götürülmek üzere kayıklara bindirildik. Yağmur usulca yağıyordu, suya düşen her yağmur damlası, Boğaz'ın sularında geniş halkalar meydana getiriyordu. Uzun kayığın içinde, göreceğim saraydan çok, yağmurun damlalarını düşünüyordum; hava azıcık soğuktu ve gri bulutlar tekmil gökyüzünü kaplamıştı. Hem gökyüzünü, hem suyu, hem de Boğaz'ın her iki yakasını kaplayan, daha önce hiçbir yerde görmediğim bu boz bulanık, kurşuni renk, şimdi bu geç sonbahar mevsiminde kahrolası İstanbul'da, Boğaz'da bir kayığın içinde, ipek bir tül gibi hepimizi sarmalayıp, bizi kaderimizin yazılacağı yeni bir döneme doğru götürüyordu. Evet, ipek bir tül gibi, çünkü ne usulca yağan yağmur rahatsızlık veriyordu, ne de hava bizi üşütecek kadar soğuktu. Askerlerin çektiği kürekler yavaşça suya dalıp çıkıyordu; arka arkaya. Suyu yavaşça yaran kayık, otlar arasında kendine yol arayan yılan misali kıvrılarak yol alıyordu. Ne bizler, ne de asker ve zabıtlar, hiç kimse konuşmuyordu; sessizliğimiz, etrafın sessizliğiyle birlikte huzursuz ruhuma anlatılmaz bir huzur yayıyordu. Boğaz'ın iki yakasına dizilmiş olan köşk ve konaklar, sisin içinde belli belirsiz seçiliyordu. İstanbul, Boğaz'ı kuşatan bir sürü tepenin üstüne kurulmuştu, birbirinin içine geçmiş olan o tepelere inşa edilmiş sayısız cami, minare, kule ve büyük yapı buradan görülüyordu.

Şimdi bulunduğumuz yaka, tam anlamıyla Osmanlı ülkesi ve devletinin kalbiydi; devletin bütün önemli kurumları, Bab-ı Ali, Sadaret, dahiliye nazırlığı, yeni kurulmuş olan zaptiye nazırlığı, sadrazam konağı bu yakada, saraya yakındılar. Bizi geti-

ren askerler iskelede kaldı, bizler zabitlerin arasından yukarıya, saraya doğru yola çıktık. Topkapı, bir kartal burnu gibi denize uzanıyordu; birçok köşk ve konaktan meydana gelen azametli saray tepenin başına kurulmuştu. Mezopotamya'nın konak, köşk, kasır ve kalelerini görmüştüm, fakat şimdi önüme dikilmiş olan yapılar güzellikleri, nakışları, büyüklükleri, düzenleri ve ihtişamlarıyla eşsizdiler. Saraya büyük kapıdan girdik, büyük bir avludan, sol tarafta bulunan yüksekçe, renkli bir binaya doğru yürüdük. Şimdi gitmekte olduğumuz binaya zabitler, Mabeyn Kapısı diyorlardı. Orada, büyük, geniş ve çok güzel döşenmiş bir divanhanede, birkaç zabitle birlikte uzun kanepelere ve yumuşak döşeklere oturduk. Pislikten çürümüş olan Botan işi *şal û şepik*'lerimiz, ne kına ne de badem veya ceviz yağı görmüş saç sakallarımız, yırtık çarıklarımız ve külahlarımızla, doğrusu, padişah sarayı konuklarından çok, kapı kapı dolaşan dilencilere benzeyen tekniil varlığımızla saraya hiç yakışmıyorduk. Zabitler bizi buraya neden getirmişti? Bir süre sonra iki zabit gelip Mir'in iki oğlu Têlî ile Necip'i alıp götürdüler, biz orada kaldık. Bulduğumuz divanhane, nakışlı halılarla, uzun kanepelerle, gümüş, altın ve kristal vazoların içindeki güller ve türlü çiçeklerle süslüydü. Sarayın bahçesine bakan tarafı, o zamana kadar hiçbir yerde görmediğim geniş camlarla kaplıydı ve bir balkona benziyordu; oradan bütün bahçe, sarayın binaları, kubbeleri ve neredeyse Karadeniz'e kadar Boğaz görülüyordu. O zamana kadar binlerce önemli şahsiyetin, sadrazamın, vezirin, nazırın, paşanın, zabitin, mirin, mirzanın, beyin, hahamın, papazın, imamın, şeyhın, diplomatın, elçinin, aydının ve âlimin oturduğu, ister istemez saray ve padişahın verdiği karmaşık düşüncelerle kahve yudumladığı, saraya girişin ilk adımı olan divanhane, şimdi yaşadıkları ve giyim kuşamlarıyla önemli insanlardan çok iskele hamallarına benzeyen bizim gibi çaresiz insanlara ev sahipliği yapıyordu. Bir kolu Avrupa'dan Afrika'ya, diğer kolu da Yemen'den Arabistan ve Kafkasya'ya

uzanan, sınır boylarında sürekli savaşlarla meşgul olan ve neredeyse bütün dünyaya kafa tutan büyük bir imparatorluk, belki de dört yüz yıldan beri buradan, bu kartal burnundan idare ediliyordu. Yüzlerce yıldan beri paha biçilmez hazinelere, sınırsız servetlere, sayısız kadın ve cariyeye, pahalı hediyelere, seçkin zabıtlere, nadir bahçe ve avlulara sahip, tuhaf entrikalara, acımasız cinayetlere, Harun Reşit'in aşklarından daha gizemli aşklara, Sultan ve validelerin sırlarına ortak olan, paşa ve nazırların gizli planlarına ve çevirdikleri dolaplara şahitlik yapan kartal burnu, o ıslak günde, biz Mezopotamya'nun tam anlamıyla yıkılmış insanlarını konuk ediyordu.

Mabeyn hizmetçilerinin getirdiği kahveyi içtikten sonra ayağa kalkıp mabeynin bahçeye bakan tarafına doğru yürüdüm. Mir'in bağ ve bahçelerini de görmüştüm, fakat şimdi önüme açılmış olan bahçe çok farklıydı; beyaz renkli küçük çakıl taşlarıyla döşeli bir yol, bir yılan gibi kıvrılarak bütün bahçenin içinde dolanıyordu. Bahçe bölümlere ayrılmıştı ve her bölüm, içindeki çiçek ve gller de dahil olmak üzere, öteki bölümlerden farklıydı. Fakat bahçenin en dikkat çekici yeri, bodur ağaçlar ve beyaz gllerle bezeli, bütün bahçeden ayrılmış olan duvar dibindeki sol taraftı. Orada bazı kuşlar vardı ve o kuşların arasında hayatımda önemli bir yeri olan ve tasvirini boynumda taşıdığım kuş da vardı; tavuskuşu. Yaklaşık on tavuskuşu, gagaları yukarda, boyunları düz, kimisinin rengârenk kanatları açık, kimisinin kapalı, çeşit çeşit kaz ve ördek türü arasında, ince ince yağan yağmurun altında, nazlı nazlı geziniyorlardı. Bir heyecan sardı her yanımı, gayri ihtiyaşı boynumdaki tavuskuşuna götürdüm elimi, dönüp Mam Sefo'nun elini tutarak pencerenin önüne getirdim.

Mamo tavuskuşlarına bak, aynı senin ktphanende asılı o tavuskuşu levhasındakilere benziyorlar, dedim.

Tavuskuşunun resmini ilk defa çocukken Mam Sefo'nun kütüphanesinde görmüştüm; bir levhada tavuskuşu, bütün güzelliğiyle, kanatları açık duruyordu. O zaman Mam elini başıma

koymuş, parmaklarını saçlarımın arasında dolaştırmış ve bana usulca, Büro, bu kuş senin atalarının sembolüdür, demişti.

Mamo, görüyor musun, dedim yavaşça elini bırakmadan. Ataların sembolü, Osmanlıların sarayında çıktı karşımıza. Ne kadar güzeller, değil mi?

Mam konuşmuyordu, bahçede varlığımızdan haberleri varmış gibi mağrur mağrur dolaşan kuşlara bakıyordu sadece. Sanırım hafif bir tebessümün gölgesi çok kısa bir süreliğine dolaştı yüzünde ve gözleri küçük bir ferle aydınlandı. Başına bütün bunların geleceğini kimselerin bilmediği uzun bir hayattan sonra, her çeşit durumun da ötesinde berbat olan bir durumda, şefkatin sıcaklığını Mam'a ulaştırma sırası bendeydi şimdi; sağ elimi sağ omzuna koydum, şimdi iyice ufalmış olan o koca adamı kucaklayıp dedim ki:

Mamo, benim için yaptığın her şey, bana söylediğin her söz için sana minnettarım.

Bunları neden söyledim bilmiyorum, fakat bahçedeki tavuskuşları, yanımda güçlkle ayakta duran yıkılmış Mam, kör gözüme yeniden düşen o kahrolası ağrı, hep birlikte bir tür vedalaşma olan bu sözleri söyletmişti bana galiba. Eğer o sırada vedalaşmak aklıma gelmişti dersem yalan olur, ancak başımın belası olan kör gözümün böyle bir şeyi hatırlamış olması büyük bir ihtimaldi. Ölünceye kadar Mam ile beraber olacağıma inanıyordum ve bu nedenle hep yanındaydım, fakat bazen aklın ve duygunun sesleri farklı oluyordu; aklımda hep o inanç vardı ve alçak kör gözüm de şimdi acıyla haykırıyordu.

Mam, ayakta duramıyordu, tekrar yerine götürüp oturttum ve ben de yerime oturdum; alını yazısı gibi, hiç kimsenin tahmin etmediği bir yerde aniden karşıma çıkan tavuskuşu, içime taze bir heyecan düşürmüştü, fakat sarayın verdiği kuşku ve endişeler, o heyecanı duymama engel oluyordu. Orada, sigara bile içmeden neden duruyor, neyi bekliyorduk? Vakit öğleyi bulmadan Têlî ile Necip, bu kez tertemiz kıyafetleri içinde, zabitlerle birlikte geri

döndüler. Zabitler hazırlanmamızı söyledi; yine nezarethaneye dönüyorduk. Ne Mir'i görmüş, ne de sultanın huzuruna çıkmıştık, sadece Têlî ile Necip gitmişti ve şimdi de tekrar dönüyorduk. Neden acaba? Sarayın büyük kapısından çıkınca, kapının önündeki meydanda zabitler bizi durdurup bazı isimler okudular; Tahir Bey Mamo, Tahar Bey Bohtan, Stephan Manolgiyan ve Oganés Çalktıryan. İsyanda önemli roller üstlenmiş olan, ikisi komutan, ikisi de Mir danışmanı olan bu dört kişi bizden ayrılacak, başka bir yere götürülecekti. Neden ve nereye? Zabitler de bilmiyordu, biliyorlarsa da bize söylemediler, emir böyleydi. Henüz sorularımız bitmeden, onları bizden ayırdılar, Apê Oxır çaresiz, Mam Sefo'nun koluna girdi, dördü zabitlerin arasında ellerinden hiçbir şey gelmeden, ince ince yağın yağmurun altında yürümeye başladılar, fakat bizden biraz uzakta, yağmur ve sisin içinde bir ağaç gövdesi gibi görünen Mam Sefo aniden durdu, bize döndü, bir süre baktı ve bir haykırışa benzeyen bir sesle bize seslendi:

Hakkınızı helal edin...

O zaman kor düştü yüreğime, yavaş yavaş gözden yiten Mam ve arkadaşlarıma baktım, kör gözümde yaman bir sızıyla kafamdaki külâhı çıkardım, göğsümü biraz açtım, onlar gözden kaybolunca da, yağmur yüzümü yıkasın, tenimi arındırıp yüreğime düşen ateşi söndürsün diye yüzümü gökyüzüne çevirdim. Yine geldiğimiz yoldan, ıpslak, tamamen yıkılmış bir halde nezarethaneye döndük. Öğle yemeği için yemekhaneye gitmeden önce, bizi getiren zabitlerden biri haberi verdi:

Hazırların, yarın sabah şafakla birlikte gidiyorsunuz, Girit'e...

Peki Mam Sefo, Apê Oxır, Tahir ve Tahar beyler?

Zabit sadece bilmediğini söyledi ve çekip gitti. Ne olmuştu, ne oluyordu? Yemek yemenin zamanı değildi, yemekhanede, sarayda ne olup bittiğini öğrenmek için Têlî ile Necip'in etrafını sardık. Têlî'nin bir şey görmesi zaten mümkün değildi, olanları duymuştu o, Necip ise konuşmak yerine ince bıyıklarıyla oynuyor, kelimeler ağzından bin bir güçlkle çıkıyordu. Têlî ile Necip'in ağzından zorlukla çıkan sözlerden öğrendiğime göre, Sultan Ab-

dülmecit, Mir'in şeyhüislamunu, imamunu, bilginlerini ve oğullarını huzura kabul etmişti. Zabitler, Têlî ile Necip'in çürümüş urbalarını çıkarttırmış, temiz teşrif elbiselerini giydirmiş, padişahın huzuruna hep birlikte çıkmıştı. Söylentilere göre her zaman sarhoş olan, çoğu zaman devlet işleriyle meşgul olmaktan çok, cariyelerin koynunda uyuklayan, sadece yeni kasır, konak ve sarayların inşaatını becerebilen padişahın divanında, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa, birçok nazır ve paşanın yanında, neredeyse padişahın babasının yaşında olan Mir, tahtına oturmuş olan genç padişahın eteklerine yüz sürmüş, kaftanını öpmüş ve bu yolla sultana, devlete, sadrazama ve diğer paşalara olan bağlılığını göstermişti. Eğilip kaftanı öptükten sonra Mir doğrulmuş, padişahın karşısında büyük bir saygıyla durmuş ve ona Ömer Hayyam'dan Farsça bir rubai okumuştur:

Hangi rubaiydi? diye sordum Necip'e, Hayyam'ın adını duyunca.

Fakat Necip o rubaiyi hatırlamıyordu, rubaiden sadece ilk dizeyi Têlî hatırlıyordu:

Var mı dünyada günah işlemeyen, söyle...

Medrese'de geçirdiğim yıllar boyunca sürekli Hayyam okumuş, hem Arapça, hem Farsça, hem de Kürtçe, neredeyse bütün dörtlüklerini ezberlemiştim ve doğrusunu söyleyecek olursam eğer, Firdevsi'den, Sadi'den, Hafız'dan çok, büyük bir edebi ustalıkla örülmüş olan, aşkı, hayatın gamı kederini, keyfi ve eğlencesini anlatan Hayyam'ın dörtlüklerini seviyordum. Têlî'nin verdiği ipucuyla, Mir'in padişaha hangi rubaiyi okuduğunu anladım:

Var mı dünyada günah işlemeyen, söyle:
Yaşanır mı hiç günah işlemeden, söyle;
Bana kötü deyip kötülük edeceksen,
İkimizin arasında ne fark kalır, söyle.

Elbette padişahın bu dörtlüğü çok sevdiğine eminim, ancak oldukça dindar, şiirden çok hadis ve ayetleri, sultan, mir ve komutanların maceralarını seven Mir, neden kendi dünyasından oldukça uzak olan Hayyam'ın bir rubaisini, hem de Farsça okumuştur? Mir'in ağzından çıkan dizelerin şerhe ihtiyacı yoktu, onlar meramını çok iyi anlatıyordu zaten, ancak eminim ki, hile ve dolap çevirmenin ustası olan ve kafalarının içinde kuyrukları birbirine değmeden yüzlerce tilki dolaştıran paşalar, padişaktan dileyeceği bir özrün yerine geçsin diye o dizeleri ona vermişlerdi. Ben mir değildim, mağlup Mir'in sorumluluğu da omuzlarımda değildi, onun ne düşündüğünü de bilmiyordum, fakat eğer onun yerinde olsaydım, Hayyam'dan örneğin şu dizeleri de seçer, Zat-ı Şahaney-i Devlet-i Aliye'nin bağışlayıcı şefkatine sunardım:

Dünyada bir gün bile özgür kalamadım, gitti
Hayatımdan bir an bile neşelenemedim, gitti
Her ne kadar zamana öğrencilik yaptıysam da
Dünya üzerinde hâlâ hoca olamadım, gitti.

Her dil bir insandı, herkesin kendine has bir dili vardı; Mir, mirdi, Yezidi Kör Büro ise kimsesizin tekiydi ve şimdi savaşın, insanı, akıldan çok uzak şeyleri bile yapmaya mecbur ettiğini daha iyi anlıyordu.

O gün bir darbe daha yemiştik ve ertesi günün sabahına kadar hiçbirimizin gözüne uyku girmedi. Zabit toparlanmamızı istemişti, fakat çürümüştü elbiselerimizden başka toparlayacak hiçbir şeyimiz yoktu. Benle Mıgo zindanda, gözlerimiz Mam Sefo ile Apê Oxır'ın boş ranzalarında, kulaklarımız dışarıda usulca yağın yağmurun sesinde, yüzümüz avuçlarımızın arasında, yanaklarımızdan süzülen yaşlarla sabaha kadar sessizce oturduk; ortalık biraz aydınlanıp zindanın kapısı açılınca, çıkmadan önce birbirimizi, engel olmadığımız gözyaşlarımız eşliğinde sıkıca

kucakladık; rutubetli zindana dört kişi girmiş, iki kişi çıkıyorduk. Yemekhaneden limana, limandan bizi Girit'e götürecek olan Ereğli gemisine kadar, Mam Sefo ve diğer arkadaşların nerede olduğunu sorduk etrafımızdaki zabıtlere. Fakat hiçbirisi doğru dürüst bir cevap vermedi bize, ancak çok daha sonra başlarına neler geldiğini öğrenmiş olduk; bir geceyarısı cellatlar, elleri arkadan bağlı, ayaklarına zincirle ağır bir taş bağlanmış halde onları canlı olarak Sarayburnu'nda denize atmuşlardı ve Mam Sefo ile Apê Oxır'ın çok sevdikleri Marmara Denizi'nin derinlikleri, büyük bir mağlubiyetten sonra, sürgün ellerde, ikisini koyunda saklayan mezarları olmuştu.

Savaş böyleydi işte; savaşların sebep olduğu felaketler savaş alanında kalmıyor, bir gölge gibi insanı her yerde kovalıyor ve bütün hayatı boyunca savaştan çok uzak yerlerde, artık her şeyin bittiğine inanılan bir anda bile, zaman zaman yeni biçimlerle insanın karşısına çıkıp tekrarlanıyordu.

SESSİZLİĞİN SESİ ŞÖYLEDİR; hayatın yolunu yordamını bilen, hayatı hayat yapan bütün güzelliklere bir güzellik de kendisi iliştiren bir insan, bir anda yabancı bir ülkede, yabancı bir yağmurun altında gözlerinizin önünde kayboluyor ve siz sadece bakmakla yetiniyorsunuz; ne onunla gidebiliyor, ne de gidişine engel olabiliyorsunuz. Sessizliğin egemen olduğu uzun bir süreden sonra dili son defa çözüyor ve son sözünü, kelime kelime, her kelimenin arasına da duyulan bir sessizliği ustaca yerleştirerek söylüyor; hakkınızı helal edin... Ve siz dönüp ona, asıl sen hakkını helal et, diyemiyorsunuz.

Hawar... hawar.

Son sözü, yağmurun içinde yavaş yavaş kaybolan sesi, her daim bahsettiği bir küpe misali, kulaklarınızda yankılanıyor. Sesinin tekrar güven ve inançla çıktığını biliyorsunuz, o sesin içinde bir inancın, bir isyanı sürdürmenin sedası, şahsi bir isyanın, aşk ve nefretin, arzu ve yorgunluğun karmakarışık tuhaf hisleri

olduğuna eminsiniz. Size yeni bir g, taze bir heyecan veren o sesi tekrar duymaktan çok mutlusunuz, fakat siz de, o sesin artık son ses olduğunu anladığınız anda, o ses gibi biçare, onunla birlikte kayboluyorsunuz.

Aziz dinleyiciler, bazen, size anlatmaya gmn yetmediği, sigara içmek bahanesiyle *şevbuhêrk*'ten irak düştüğüm şey şudur; alçak kaderim, en çok ihtiyacım olan sesleri, teker teker hayatımdan uzaklaştırıyordu. Ben kendimi seslerin yoluna adamıştım, o seslerden yeni bir tür hayat inşaa etmiştim, onlarla yaşıyor ve onlarla hareket ediyordum, fakat hayatımın ortağı olan insan, sesinden mahrum kalmıştı; beni birbirinden farklı, l ve diri, yazılı ve sözlü, günlük ve edebi, yüksek ve alçak, iyi ve kötü seslere alıştırılmış olan insan ise, hayatının son deminde, akıl kârı olmayan olaylar karşısında, söz kârı olmayan alçaklıklar karşısında sesinden mahrum kalmış, sessizliğe gömülmüştü. Seslerle başlayan kaderim, derin bir sessizlikle sarmalanıyordu.

O yağmur, o sarayın kapısında geçirdiğimiz gün, ağır aksak yürüyüşü, son defa işittiğim sesi ve gözlerden kaybolması... Bunların tümü, kütüphanesindeki tavuskuşunu tasvir eden o levha gibi, artık iyice yorgun düşmüş olan bilincimin bir parçası oldu. O hep öyle kaldı; mağlup ve dünyaya yüz çevirmiş olan bir ihtiyar, usul usul yağan bir yağmurun altında kayboluyordu. Bir gölge gibi, aslında kökleri bir zamanlar oldukça eğlenceli bir hayata ulaşan bir gölge; bir dönem kendini güzel sözlerle süsleyen; ruh ve yüreğinin cömertliğiyle, cahil toplumunu zenginleştiren; büyük bir yüreğe, geniş bir ruha, güzel bir yüze, tatlı bir bakışaa sahip bir gölge. Orada, benden uzakta, ayakta, son sesiyle...

Hawar, ey dinleyenler, hawar...

O gölge, onun sesi, kaybolduğu o gün, keder ve acılarla örülmüş olan hayatımın esaslı bir anı haline gelmekle kalmıyor, aynı zamanda, beni alıp acı ve kederle dolu bir başka ana götürüyor; kırlangıcın ttğ o güne... vi vi, vi vi, vi vi...

Anne, yerde, sessiz.

Anne sırsıklam, kan ve pınarın suyuyla.

Annenin ve yeni günün sessizliği.

Kırlangıcın sesi, pınarın sesi, yeni günün hafif yelinin sesi,
dut yaprakları arasından.

Ve annesinin yanındaki çocuğun sesi

Çocuk; ölümün çocuğu, kanın çocuğu.

Yüzünü parçalayan kılıç.

Akan kanı.

Hayat ve iki yüzü; aydınlık ve karanlık.

Hayat, neredeyse tamamen karanlık, sadece bir avuç ışık.

Dut, dut ağaçları, beyaz ve kara taneleri.

Çocuk uyur uyanık, sırt üstü.

Yüzünde korkunç bir acı, gözlerinde.

Çevredeki kokuları; ot, ıslak toprak, çiçek, dut ve kan.

Kanın kokusu.

Gözlerini kaplayan kanın.

Açılmayan göz. Kanın kapattığı göz. Güçlkle açılan öteki göz.

Göz, yuvaları; karanlık acının merkezi.

Mavi gökyüzü, gökyüzünde birkaç beyaz bulut, uzakta, çok
uzakta.

Ağaç, ağacın dal ve yaprakları. Ağaçtaki dutlar, dökülmüş
dutlar.

Ağaç dalları arasında güneşin çocuğa ulaşan cılız ışıkları

Su, pınar. Akan su, çocuğun tekrar içtiği.

Alın yanıyor, yüz kan içinde; kan akıyor.

Çocuğun eli alın, yüz ve gözlerde. Kan durmuyor.

Acıyla kavrulan küçücük beden.

Güçlkle kıpırdanan eller, kollar, boyun.

Çocuğun sesi, bağılıyor, hayır, ağlıyor.

Anne... baba... anneciğim...

Çocuk kendinden geçiyor, ağrı soluğunu kesiyor.

Uzun bir süre kendinden geçmiş, derin bir uykuda.

Ses, sadece kırlangıcın sesi; viç viç...

Göz, ateşin kaynağı, acının ocağı, ölümün karanlık kuyusu.
Gözler güçlkle açılıyor tekrar.
Açılıp kapanıyor, kapanıp açılıyor.
Uyku uyanıklık, ölüm ve kalım.
Bir salıncak gibi, bir o yana, bir bu yana.
Gökyüzündeki güneş ışıkları şimdi öte tarafta
Sıcak, altın sarısı, güçlü ışıklar.
Hayatın ışıkları, kalımın bu yanında.
Baş kıpırıyor. Ağrı, alında, gözünde, yüzünde, çenesinde.
Kan. Kurumuş kan.
Gözde, yürek ve ciğerde yangın.
Su, çeşme, akan su...
Yudum yudum su, bir süre.
Ses, ağlama sesi.
Anne... baba... anneciğim...
Anne biraz uzakta, sırt üstü, kaskatı.
Anne öte tarafta. Karanlık, dönüşü olmayan tarafta.
Göz. Karanlık. Ağrı, acı, kan, ağlama...
Yine koku, uyanan etrafın karmakarışık kokuları.
Ağacın taşın kokusu, suyun pınarın, otun çiçeğin, yaprakla
dutun.
Dutlar, tane tane. Gırtlak yanıyor, dudaklar yanıyor.
Sıcak ışıklar yüzde, gözlerde.
Yakan ışıklar.
Çocuk kıpırıyor, yüzünü güneşten çeviriyor.
Şimdi evler, hâlâ yanıyor, hâlâ yangının dumanı tütüyor.
Çocuk yine kıpırıyor ve yangın.
Bütün bedenini, yüzünü, yüreğini saran yangın
Uyku, uykunun perdesi, dalgaları uykunun.
Derin, dingin ve boş bir uyku.
İçinde hiçbir şey, hiç kimseler yok.
Ne anne, ne baba, ne de erkek ve kız kardeşler
Ne gülüş, ne ağlama
Ne sıcaklık, ne ağrı

Uzak bir diyarda, ne ev, ne mekân, ne tanıdık, ne su, ne gökyüzü, ne toprak.

Ağrıdan, kılıçtan ve haykırıştan uzak.
Güzel, tatlı bir uyku.

Fakat göz, yavaşça aralanan göz.

Ağrı, yavaşça uyanan ağrı.

Uzun bir süreden sonra.

Hayata değil, ağrıya dönüş.

Akşamüzeri bir çocuğun iniltisi.

Yanan küçücük bir yürek.

Yumruk kadar bir çocuk yerde, su kenarında, acılar içinde.

Etraf sakin, sessiz, sağır.

Derin, sonsuz bir sükûn.

Ve elini gözüne götüren bir çocuk,

Yine damlayan gözündeki kanı temizleyen, inleyen.

Yeryüzünde tek başına bir çocuk, inleyen...

GİRİT ADASI'NIN SESİ, –ki tamamen denizin sesiydi– kısım soğuk rüzgârları ve yağan karla birlikte, sürgün ellerde, yeni bir mecraya doğru giden hayatımın yeni sesi oldu.

Yağmurlu ıslak bir günde, İstanbul henüz bağıriş çağırışlarla yeni bir güne başlamamışken, Tersane-i Amire'nin köhne bir gemisi olan Ereğli gemisi ile çıktık yola ve karlı, ıslak bir akşamüzeri, Hanya'da henüz bağıriş çağırışlarla dolu yeni gün bitmeden, sürgün hayatımızın son konağına ulaştık; Girit Adası'nın başkenti Hanya'ya. İstanbul'da başlayıp Marmara, Ege ve Akdeniz'de süren yolculuğumuz, az çok Karadeniz'de yaptığımız yolculuğa benziyordu; Mir, yine ailesi ve çocuklarıyla birlikte, asker ve zabıtların gözetiminde, geminin kış tarafındaki kamaralarda kalıyor, bizler de geminin ambarlarında gündüz serbest, gece de birer mahkûm olarak yolculuk yapıyorduk. Yine günde iki kez, sabah ve akşam ailelerimizle görüşürölüyorduk;

yine, İstanbul'da hep Ruşen Hanım'ın yanında kalan Stêr'le, yeni bir gurbet yolunda birbirimize kavuşuyorduk. Yeni yolculuğumuzun ister istemez daha önceki yolculuktan belirgin farkları da vardı; bir kere deniz, Karadeniz'e benzemiyordu, şimdi önümüze açılmış olan deniz, mavi beyaz, sakın ve berrak bir denizdi. Hızla zemheri aylarına yaklaşmamıza ve zaman zaman şiddetlenen rüzgâra rağmen, deniz sakın, dalgaları yumuşaktı. Şimdi bulunduğumuz ambardan, İstanbul'da, Mam Sefo'yla birlikte denize atılarak boğulan dört kişi eksilmişti, fakat Karadeniz yolculuğu sırasında Mir'in yanında tutulan iki kişi şimdi yarımıza getirilmişti; çoğu zaman Mir ve paşalar arasında elçilik görevini yerine getirmiş olan Mir'in şeyhülislamı Elkuddusi Efendi ile Şeyh Abdülgani Efendi...

Karadeniz'de bindiğimiz gemiden daha küçük ve daha köhne olan gemiye binip, İstanbul'u ve Marmara Denizi'ni aramızda bırakıp Ege'den Akdenize açılınca, Mam Sefo ve arkadaşlarının boğdurulması haberiyle birlikte, İstanbul'da ve artık bizim için tamamen bir hayal ülkesine dönüşmüş olan ülkemizde olup bitenlerle ilgili yeni haberler de almaya başladık. İstanbul'da Mir, padişahın huzuruna çıkıp ona Hayyam'dan bir rubai okuduktan sonra, bütün sülalesiyle birlikte affedilmişti, fakat daha önceki dönemde, devlete yaptığı hizmetlerden dolayı kendisine sunulan bütün nişanları da geri alınmıştı. Hem Sait Bey saldırısında, hem de diğer birçok savaşta Osmanlılara sunduğu üstün hizmetlerden dolayı mükafatlandırılmış olan Mir, isyan ve mağlubiyetten sonra İstanbul'da, bu şekilde yeni bir cezaya çarptırılmıştı ve ona kesilen ceza sadece bu kadarla da kalmamıştı; zorla İstanbul'a kadar getirilen bütün sülalesi burada dağıtılmış, birçok karısı, cariyesi ve akrabası, neredeyse birer rehine gibi İstanbul'un Anadolu yakasının Kadıköy mevkiine yerleştirilmiş, o da sadece iki karısı, iki oğlu ve çocukları ile Hewrex Kalesi'nden beri yanından hiç ayrılmamış olan bizlerle birlikte, Osmanlıların deyimiyle menfaya gönderilmişti. Geniş ailesi İstanbul'da, o ise ülkesinden çok uzak, ulaşımı oldukça

zor bir ada olan Girit'te kalacaktı. Ona kesilen başka bir ceza ise şöyleydi; bir daha, hiçbir şekilde Cizîra Botan'a dönemeyecek, ata toprağına ayak basmayacaktı, ayrıca sadece o değil, geniş ailesinden hiç kimse, ne oğulları, ne kızları, ne torunları, ne kardeşleri, yeğenleri, ne de hısım ve akrabalarından herhangi biri... Sürgün ülkesi artık hepsinin kaderi haline gelmişti ve onlar artık gurbet ülkesinde, Osmanlı devletinin hizmetindeki yeni sürgün hayatına alışmak zorundaydılar. Evet, devletin hizmetinde, çünkü devlet, ailesinin bütün gelirlerine, mal ve mülküne el koymuş, onun yerine ona ve ailesine zar zor yetecek küçük bir aylık bağlamıştı. Onu ve ailesini hep devlete muhtaç kılacak küçük bir maaş; her ay başı o ve ailesi, günlük hayatlarını idame ettirebilmek için, devletin paşa, vali ve mutasarrıflarına avuç açacaktı. Günün birinde eğer tekrar isyan etmeye yeltenir veya ülkesine dönmeye kalkışırsa, sadece ona ve ailesine bağlanan maaş kesilmekle kalmayacak, aynı zamanda İstanbul'daki aile üyeleri büyük bir tehlikenin içine düşecek, hatta belki de hayatlarından olacaktı.

Mir'in isyanına benzer yüzlerce olay ve isyanla karşılaşmış olan tecrübeli Osmanlı devleti işini biliyordu; bir isyan nasıl bastırılır, isyancı güçlerin arasında nasıl ikilik sokulur, isyanın önderleri nasıl isyan bölgesinden uzaklaştırılır, nasıl kaybettirilir, nasıl unutulmaya mahkûm edilir... Bütün bunlar, devlet için çok sıradan, çok basit işlerdi.

İsyanın önderlerini bazen öldürerek veya kaybederek, bazen de sürgün ve idari tedbir gibi değişik usullerle cezalandıran devlet, aynı zamanda isyanı bastıran paşalarını ödüllendirmeyi de ihmal etmiyordu. Söylentilere göre devlet Kürdistan adında altından bir nişan yaptırmış ve onu Sultan Abdülmecit'in huzurunda düzenlenen büyük bir merasimle Osman ve diğer paşalara dağıtarak, göğüslerindeki nişanlara bir yenisini daha eklemişti. Üzerine adeta bir gözdağı gibi Hewrex Kalesi'nin tasvirinin kazındığı nişan, herkese devletin zaferini ilan ediyor, devlete

hizmet edenlerin ödüllendirileceğini de cümle aleme duyuruyordu. Devletin Kürdistan adındaki nişanı üzerine resmedilen yıkılmış Hewrex Kalesi, hem bir mağlubiyetin, hem de bir zafeirin sembolüydü.

Gemide bize ulaşan diğer haberler de, tıpkı İstanbul'da olup bitenler gibi hayırlı haberler değildi; Hewrex Kalesi'nin düşüşü ve Samsun'a götürülüşümüzden sonra, Müks'te, silahlı güçleriyle birlikte direnen Han Mahmut, bin bir hile ve dolapla, paşalara uşaklık eden bazı Kürt ileri gelenlerinin uğraşı sonucu ele geçirilip orduya teslim edilmişti. Mir'e karşı çirkin bir muamele yapmayan paşalar, Han Mahmut'a çok sert davranmış, ona günlerce işkence yapmışlardı; çınlçıplak günlerce bir yerde bağlı tutulmuş, dövülmüştü, daha sonra da bütün vücudunu, arlar üşüşüp soksun diye balla sıvamışlardı. Ve bütün bunları ahalisinin gözünün önünde yapmışlardı. Han Mahmut'un sonu da bizimkine benzemişti; çoluk çocuğu ve ailesiyle birlikte Samsun'a, oradan bir gemiyle İstanbul'a, İstanbul'dan da Bulgaristan'da bulunan Silistre'nin Rusçuk şehrine götürülmüştü. Mir Girit'e, Han Mahmut Bulgaristan'a, çocukları ve aileleri ise İstanbul'a... Bu kurala alışkın olan paşalara göre bu yöntemle yılanın beli kırılıyordu; yılan ölmüyor, ancak bir daha hareket edemeyecek duruma getiriliyordu.

Ülkeden gelen bir başka habere göreyse, paşalar kısa bir süreliğine, muntazam bir idare geçinceye kadar, Cizîra Botan'a yeni bir düzen vermiş, Cizre, Hakkari ve Pervari'yi yeni bir idari bölge statüsüne sokmuş ve Yezdînşêr'i de bölgeye genel vali tayin etmişti, kuşkusuz Musul ve Diyarbakır paşalarının emri altında ve Cizîra Botan'ın her yerine yerleşmiş olan ordu güçlerinin rehberliğinde.

Mir'in, Nasturilere karşı giriştiği katliamın ortağı, isyanının en büyük destekçisi, yayla ve vadilerde çıkılan av partilerinin yoldaşı Hakkari Miri Nurullah Bey'e gelince, onun durumu herkesten daha ilginçti. Yezdînşêr saf değiştirip Osmanlı ordu-

su Cizîra Botan'a girince, Nurullah Bey isyandan vazgeçmiş ve ordu güçlerinin, özellikle Musul paşası Mehmet Paşa'nın güçlerinin Hakkari'den Cizre'ye yürümelerine izin vermişti. Fakat her ne kadar orduya yanaşsa, hatta onlara yardım etse de, paşalar onu da Mir ve Han Mahmut gibi ülkeden uzaklaştırmak için peşine düşmüşlerdi. Ne kiliseye, ne de camiye yaranan Nurullah Bey çaresizlikten kaçmış, Gever mıntıkasında bulunan, Musul'a uzanan yol üzerindeki Berdesor Kalesi'ne sığınmıştı. Söylentilere göre, paşalar iki oğlunu tutuklamış, ailesini de tutuklayıp Van'a göndermiş, kendisinin ve taraftarlarının da bizzat gelip orduya, Şevketli, Mehabetli, Kudretli, Adaletli, Azametli Cihan Padişahı Hazretleri dedikleri, Zat-ı Şahane Sultan Abdülmecit'in kollarına sığınmasını istemişti.

Girit yolculuğumuz sırasında bize ulaşan ve çoğumuzun yüreğine az buçuk su serpen haberlerden biri de, eğer güzel haber sayarsak tabii, şuydu; orduların genel komutanı ve isyanı Osmanlıların çoğu zaman kullanmaktan imtina etmedikleri kan ve yangın diliyle bastıran, bu yüzden yüksek bir nişanla mükafatlandırılan Osman Paşa, neredeyse merasimden çok kısa bir süre sonra, Urmiye Gölü kıyılarında ortaya çıkan ve biz mağlupların da yakalandığı hastalığa yakalanmıştı, şimdi ölüm döşeğinde yatıyordu. Aynı sırada Cizîra Botan'a kadar girip taş üstüne taş bırakmayan Anadolu ordusu da aynı salgın hastalığa yakalanmış, tıpkı Mir'in askerleri gibi, önce teker teker, sonra gruplar halinde yere düşüp ölmeye başlamışlardı. Ne kadar doğrudu bilmiyoruz, ancak bize ulaşan haberlere göre, ordunun yarısından çoğu telef olmuştu, diğer yarısı da günden güne azalıyordu. Sadece olup bitenleri seyretmekle yetinen Allah, şimdi onlara da yüz çevirmiş, bedenlerine hastalığın ateşini düşürmüştü ve onları da mezar taşsız, kefensiz, toprağa düşürür olmuştu. Zora rağmen, devran zorla değil, sıraylaydı ve hem galiplerin, hem de mağlupların kurban verdiği savaş, kimsenin değil, sadece Azrail'in cirit attığı bir mekândı, orada başka hiç kimsenin borusu ötmüyordu.

Bu haberler arasında, geceleri zaman zaman türkü söyleyerek, inleyip oflayarak, imam ve şeyhlerin okuduğu hadis ve duaları dinleyerek, Akdeniz'e yağan yumuşak kar altında yavaş yavaş Girit'in kuzeyine, Hanya'ya ulaştık. Yolda Dardanel Boğazı'nı da ardımızda bıraktıktan sonra, kar da yavaş yavaş, önce yere iner inmez eriyen cılız taneleriyle, sonra gittikçe hızlanarak düştüğü her yeri beyaza kestiren iri taneleriyle yağmaya başladı. Ortalık dingindi, ayaza rağmen ne rüzgâr vardı, ne de don. Gemi suyun karnını yavaşça yarıyor, kar altında denizin enginliklerine doğru yol alıyordu. Akşamüzerleri geminin güvertesinde Stêr'le buluşuyorduk; gözlerimiz gökten yavaşça inip suyun içinde kaybolan kar tanelerinde, nöbetçilerden biraz uzakta, üzerimizde haki renkli askeri kaputlarla ıslak sandalyelere oturuyorduk; belimden çözdüğüm kuşağımla başlarımızı örtüyordum; birbirimize sokuluyor, bedenlerimizin yaydığı ısıya sığınuyorduk. İstanbul'dan bizi uzaklaştıran her adımla birlikte, yumuşak bir sükûnetin duyguları tekmil bedenimi, ruhumu ve yüreğimi sarmaya başlıyordu. Bununla birlikte içimde gündün güne, adım adım bir merak da büyümüyor değildi; gitmekte olduğumuz ada nasıl bir yerdi acaba? Bizi orada bekleyen hayat, nasıl bir hayat olacaktı? Stêr'le birlikte orada yeni bir hayat inşa edebilecek miydik; bir daha ayrılmamak üzere orada onunla yalnız kalabilecek miydim? Şimdi tıpkı babası gibi kahrolası bir sessizliğin içine gömülmüş ve artık tamamen yalnızlaşmış, dünyada akla gelebilecek ne kadar felaket varsa tekmilini birden yaşamış olan Mıgı'yu ne yapacak, ona nasıl destek olacaktım; dermanın kar etmediği yaralarını sarmaya nasıl gücüm yetecekti?

Bir kış akşamı, Hanya Limanı'nın kara taşlarına ayak basınca, gözümüze ilk çarpan şey bir sürü asker ve zabıt oldu; limanın etrafı silahlı askerler tarafından kuşatılmıştı. Geniş bir meydana ve canlı bir pazara açılan limanın karşı tarafında bir kalabalık toplanmış, gürültü çıkararak, meraklı gözlerle, uzak ülkelerden adalarına gelen sürgünlere bakıyordu. Osmarılıların Büyükka-

le dedikleri Hanya Kalesi neredeyse limana bitişikti ve zabitler bizi teker teker sayıp, sıraya soktuktan sonra, doğrudan doğruya kalenin zindanına götürdüler. Bu kez Mir'den önce gemiden indirildik; Mir, karıları ve çocukları daha sonra kalenin içindeki evlere götürüleceklerdi. Zabit ve askerler arasında kaleye doğru yola çıkınca, bir yanı deniz, liman, gemi ve kayık, bir yanı ise tepe ve dağ olan bulunduğumuz yere kısa da olsa bir göz gezdirdim. Hanya'nın arkasında birbirinin içine geçerek göğe yükselen ve bana Cudi'yi hatırlatan dağların başı karla kaplıydı. Bizi kalenin zindanına götürdüler; yaklaşık üç hafta kaldığımız soğuk ve karanlık zindanlar, askeri garnizonun altındaydı. Bulduğumuz yere ne bir ışık ulaşıyordu, ne de temiz hava veya güzel bir koku. Üstünde uyumak için ne bir ranza vardı, ne de ihtiyaç gidermek için tuvalet. Biz zaten çok yorgun, aç, susuz ve hastaydık; keskin soğuk, rutubetli ve pis hava hepimizi bir anda tamamen güçten düşürmüştü. Biz gençler her şeye rağmen direnebiliyorduk, fakat Elkuddusi Efendi ve Şeyh Abdülgani gibiler için durum hiç de iç açıcı değildi ve günlerden bir gün, bir sabah vakti, içimizden biri Şeyh Abdülgani'ye seslendiğinde, Şeyh'in çoktan sessizliğin egemen olduğu dünyaya göçtüğünü anladık. Bütün hayatı boyunca sadece Kuran okumuş, tespih çekip dua etmiş olan yaşlı dindar, yabancılar yabancı bir ülkede, pislikle dolu bir zindanda, sessizliğin dalgalarına kapılıp dönüşü olmayan yolculuğa çıkmıştı. Gurbet ülkesinin kervanından adım adım, çok kötü şartlar altında, gündün güne birileri eksiliyordu, kervanda bulunan bizlerin biçare ve şaşkın bakışları altında.

Bir ay dolmadan, belki de yaşlı şeyhin ölümünün yüzü suyu hürmetine, bizi zindanlardan çıkardılar ve ailelere ayırarak, kalenin içinde bulunan, Girit ahalisinin Muhammedi Mahallesi adını verdiği Osmanlı mahallesine yerleştirdiler. O vakit aydınlığın gözüyle, Girit'i, yeni ülkemizi, Stêr'le birlikte çeyrek hayatımızı geçireceğimiz mekânı gördüm ilk defa. Evlere yerleştirilmiştik, fakat biz yine de tutsaktık ve haftada iki gün evlerimize çok ya-

kın olan askeri karakola gidip sorumlu zabıtlere görünmeliydik. Hepsi neredeyse birbirine bitişik olan yerleştirildiğimiz evler, Girit paşasının konağına, askeri garnizona ve karakola çok yakındı. Büyükkale'nin bu mahallesinde Müslüman Osmanlı ahalisi yaşıyordu; Girit'in Hıristiyan olan ahalisi ise, şehrin diğer mahallelerine dağılmıştı. Venediklilerden kalma iki katlı evleri ve Osmanlıların daracık sokaklarıyla birbirine bağlanan mahallemizde, minareli camiler, hoca ve bilginleri işbaşında olan medreseler, pazarlarda satın alıp buraya kadar getirdikleri Çerkez ve Gürcü asıllı karılarıyla iyi bir hayat sürdüren esnaf, zembil, ip ve eşekleriyle dolaşan Müslüman hamallar, sadece Osmanlı ahalisinin gittiği kahvehaneler, aşhane ve hamamlar, sadece Müslümanlara helal et satan kasaplarla, yine sadece Müslümanlara ekmek pişiren fırınlar vardı. Mahallenin sağ tarafından dağlar yükseliyor, sol tarafından ise kalenin burçları, surları ile her daim kalabalık olan limandaki gemi ve kayıklarla, masmavi sonsuz deniz görülüyordu. Birbirinin içine geçmiş seslerin eksik olmadığı liman şehrin merkeziydi; balıkçılar, tüccarlar, yolcular, zabıtlar, askerler, kayıkçılar, hamallar, bekçiler; balıkçı ağları, halmal denkleleri, şarap fıçları, zeytinyağı testileri, zahire torba ve telisleri, balık kasaları, köylü arabaları; esnaf çocukları, zenginlerin eşek ve beygirleri; pazarcıların bağırış çağırışları, pazarlık edenlerin gürültüsü, yani tek mil insanlar, bütün diller, bütün sesler, orada akşam vaktine ve kalenin kapıları kapanuncaya kadar içe içe geçiyor, itiş kakış içinde göğe yükseliyordu. Şehir, cami ve kiliseler şehriydi, adaya sonradan gelip yerleşen Müslümanlarla, Hıristiyan olan yerli halk, birbirinden çok farklı hayatlar sürdürüyordu. Giritliler ve Hanya ahalisi, Müslümanları ve Osmanlıları sevmiyordu; hatta şunu da söyleyebilirim, yeni ülkeye, kadim ahalisine, adanın hayat tarzına az buçuk alışıp, olup bitenlerin biraz farkına vardıktan sonra anladım ki, Girit ahalisi Osmanlılardan nefret ediyordu. Burada yaşayan Osmanlılar Girit asıllı değildi, gelişimizden yaklaşık iki yüz yıl önce, Mağrip

asıllı Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki savaş gemileriyle, şimdi içinde bulunduğumuz kalenin duvarlarını topa tutmuş ve kılıç zoruyla adayı ele geçirmişti; adım adım önce adadaki Osmanlıların başkenti olan Hanya'yı, daha sonra da diğer şehir ve köyleri zapt etmişti... Bir cennete benzeyen, her zaman yemyeşil, Akdeniz'in içinde bir inci tanesini andıran ada Osmanlıların eline geçtikten sonra, bir anda kanlı bir diyar haline gelmişti. Sağlam köklere, mağrur bir tarihe ve büyük zenginliklere sahip ada halkı, diğer yerlerde olduğu gibi zorla, vergi ve haraçla, dayak ve hakaretle egemenliklerini sürdüren Osmanlıların varlığını hiçbir zaman kabul etmemiş, sürekli, neredeyse on yılda bir isyan etmiş ve her defasında isyanları görülmemiş bir şiddetle, kan ve yıkımla bastırılmıştı. İçinden geldiğimiz tarih, adada yine karşımıza çıkmıştı işte; Yukarı Mezopotamya dağlarının tarihi, yani bizim tarihimiz, Helen ve Hıristiyan dünyasının en güzel adalarından birinde, iki yüz yıldan beri adeta tekerrür ediyordu. Aslen Helen olan ve kendilerini Yunanistan'ın bir parçası olarak gören ada halkının isyan ve direnişi, sadece ülkeleri için değil, aynı zamanda dinleri içindi de. Savaş bir yandan Osmanlılarla Girit ahalisi, bir yandan da Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında sürüyordu. Onun için Osmanlılar düzenlerini sağladıkları her yere bir cami inşa ediyor, buna karşın ada halkı da sadece şehirlerde değil, köylerde, dağ başlarında, derin vadilerde, mağara ve koyaklarda, ormanların içinde küçük kilise ve manastırlar yapıyordu. Hanya sadece Osmanlıların idari başkenti değil, aynı zamanda dini başkentiydi de; en büyük cami ile ada ahalisinin metropolitanı Büyükkale'deydi.

Bütün bunların arasında, çok uzak bir ülkeden gelmiş olan biz yabancılar kimdik? Biz de ada halkı gibi başkaldırmış, yenilmiş ve ülkemizden uzaklaştırılmıştık, ancak buna rağmen ada ahalisi ve şehir esnafı bizi Osmanlılarla bir tutuyor, Muhammedi Mahallesi'nin mensupları olarak görüyordu! Onların yüreğindeki yara, bizim de yaramızdı, bizim türkülerimiz de onların türkülleri gibi hüznü ve kırıkta, bizim de avazımız tedirginlikle çıkı-

yordu ağızımızdan, fakat adada yaşanan bu karmaşa içinde kim-
senin bunları düşünecek vakti yoktu; ben Yezidi'ydim, Stêr'le
Mıgo ise Hıristiyan'dı, fakat hepimiz Muhammedi olarak kabul
ediliyorduk ve Osmanlıların baskısını saymazsak eğer, hali vak-
ti yerinde olan, neredeyse hepsi uzun boylu, esmer ve yakışıklı
olan ada halkı, sokak ve pazarlarda bize rastladığında, zorunlu
olmadıkça selam vermiyor, tam tersine bizden kaçıyordu.

Adanın iklimi yumuşak, ama insanları sertti; belki de Os-
manlılardan çok önceleri başlayıp yüzlerce yıldan beri süren
akınlar, talanlar, saldırılar, zapt etme girişimleri, cinayet ve yan-
gınlar insanları çelik gibi sertleştirmişti. Bakışları sert, yürüyüş-
leri sert, hareketleri sert, hiçbir şey anlamadığım konuşmaları
sertti. Hatta, siyah, beyaz ve kırmızı renklerle nakşedilmiş şalvar
ve cepkenlerini, dağlarda kullandıkları ucu sivri ayakkabılarını
giyerek, bizim halaylarımıza çok benzeyen ve adına sirtaki de-
dikleri halaya durunca bile, savaşıyorlarmış gibi, sert hareketler-
le dans ediyorlardı.

Biz sert, onlar sert, Osmanlılar sertti; paşa, mutasarrıf ve zabıt-
lerden oluşan idarecilerimiz hepimizden daha sertti; biz dünya-
nın bütün sert adamları, yumuşacık bir adada buluşmuştuk. Yeni
hayatımız bize, o karmakarışık ülkede ne gösterecekti acaba?

CENNETE BENZER MUTLULUĞUN SESİ, tuhaftır, ilk
defa bu kadar güçlü, bu kadar derin bir şekilde, Girit Adası'nda,
gurbet ülkemizde, sürgün diyarımızda ruhumun ve yüreğimin
en ücra köşelerine nüfuz etti. Ruhuma huzur veren ses, hayatımı
mutluluğun en üst katına ulaştıran duygular Girit'te, onca acı ve
kederden sonra, şimdi yeni bir adımla beni serseme çeviren teres
ömrüme nasip oldu. Memleket, dil, Cizre ve Cizîra Botan hasreti
ile Müslüman-Hıristiyan, Osmanlı-Helen didişmelerini saymaz-
sam eğer, yaralı bir insanın isteyebileceği her şey Girit'te vardı;
göz alabildiğine uzanan ve ipek bir tüle benzeyen masmavi de-
niz; arka arkaya gelen, Karadeniz'dekiler gibi insana korku ver-
meyen, tam tersine aşk, hasret, keder ve umudu hatırlatan yu-

muşacık dalgalar; adayı çepeçevre saran ve beyaz sarı karışımı, kumdan bir çizgi çizen kıyılar; etrafa çok güzel kokular yayan zeytin, limon ve portakal bahçeleriyle büyük büyük, envai çeşit üzüm bağları; ormanlarla kaplı, dağlarla çevrili, yayla ve vadilerle dolu, akarsu, meyve ve sebze cenneti bir coğrafya; berrak bir gökyüzü ve hayata mutluluk saçan, yakıcı olmayan bir güneş; sanki eski Mezopotamya ahalisinin yaylalarından çıkıp gelmiş, birer ok misali dağlarda kanat çırpıp yırtıcı kuşlarla kartallar; pazarları şenlendiren, sofraları zenginleştiren çeşit çeşit balıklar; çok sevdiğim taze ve kurutulmuş üzüm, incir ve dutlar, badem ve cevizler; hiçbir sofradan eksik olmayan bal, süt, yoğurtla ada halkının feta dediği peynirler; zeytin ve zeytinyağı, üzüm ve üzümden yapılan bilumum şaraplar, buğday ve arpadan yapılan rakılar... Yani yeni ülkemde her şey ziyadesiyle vardı. Elbette sizin de anlayacağınız gibi bütün bunlar, peşinde olduğum mutluluğa yetmiyordu, içimde uhde kalmış mutluluk için iki şeye daha ihtiyaç vardı; aşk ve aşkı anlatan sözler... O zamana kadar bana yüz çevirmiş olan yüce Allah, orada bana sıcak bir muhabbet bahşederek, hem insanın içine yumuşak duygular salan aşkı yeniden verdi, hem de her daim peşinde olduğum görkemli söz ve anlatıları... Neredeyse tümünü savaşlarda, yollarda, acı verici olaylar sırasında yitirdiğim her şey, Girit'te teker teker canlanıp bana geri döndü; Mezopotamya tarihi kadar eski olan adanın tarihi ile adayı zapt eden ve saldırılarla yenilgiye uğrayan dillerin, kültürlerin, halkların, din ve hükümdarların izleri, ruhumda yeni bir merak uyandırdı; gurbet ülkesinin yalçın dağları ile kızıl toprağı, her biri bir efsane ve masala konu olan derin vadileri, dipsiz koyaklarla sayısız mağaraları, yüreğimi esir alırcasına ilgimi çekmeye başladı; yağın yağmurlar, düşen karlar, sıcak bir güneş altında yeri ıslatan çiy, denizin üstünde sonsuza kadar parlayan ışıklar, etrafın kızıl bir renge boyandığı akşamüzzerleri, bize hep ışık salan ay ve yıldızlar, hepsi hep birlikte, kırgın ruhuma, yorgun bilincime artık unuttuğum bir sükûnet yaydı; ve kuşkusuz her şeye karşın hâlâ hayatta olan yaralı bir âşığa

ve yitik, tuhaf bir sevdaya dair beslediğim umutlar da günden güne çoğalmaya başladı.

Zabitlerin benle Stêr'e verdiği dayalı döşeli ev, üç oda, bir mutfaktan oluşan küçük bir evdi. Evin bir de küçük bir avlusu vardı. Aslında ev, arkadaşı Nakşibendi şeyhi Abdülgani'yi yitirmiş olan Elkuddusi Efendi için tedarik edilmişti; fakat Mir, Elkuddusi Efendi'nin kendi evine yakın başka bir eve yerleşmesini istemiş, onun için bu ev, Mir'in soytarısı olan benle, Ruşen Hanım'ın hizmetçisi Stêr'e kalmıştı. Evde gerekli olan her şey vardı, çünkü bizden önce bu evde, şimdi tayini Trablusgarp'a çıktığı için adayı terk etmiş olan bir zabit, ailesiyle birlikte yaşamış. Ey dinleyiciler, düşünün hele bir, hayatımızda ilk defa, hiçbir korku, endişe ve tedirginliğe kapılmadan, başımıza gelen onca felaket ve belalardan sonra, Stêr'le ben bir evde, karı koca gibi yaşayacaktık! Şimdi size anlatacağım olayları bırakın bir kenara, sadece bu bile bana ve yedi ceddime yeter de artardı bile.

Stêr'le yeni evimizde baş başa kaldığımız ilk gün, Mıgo'nun da bizimle kalmasını söyledim ona ve o da olur anlamında kafasını sallayınca, koşarak karakola gittim ve kimsesiz Mıgo'ya bir yer aramakta olan zabitlerden rica ederek kolundan tutup onu eve getirdim. Kimsesiz kuşun yuvasını Allah yapıyordu, şimdi devletin bize verdiği ev, biz üç kimsesiz kuşun yuvası oluyordu. Her kuş kendi sürüsüyle uçuyordu; Mir, karıları ve çocuklarıyla birlikte, Girit paşasının konağına çok yakın olan birkaç büyük ve eski Venedik evine yerleşmişti. Têlî'yle ailesini, yanında sadece karısıyla kızı bulunan Elkuddusi Efendi'yi ve ötekileri, Mir'in evlerinin yanında bulunan iki katlı evlere dağıtmışlardı. Bizim evimiz ise onlardan biraz uzakta, kalenin kapısına bakan daracık bir sokağın başındaki tek katlı evdi.

Evimizi eldeki eşyalarla, kendimize göre yeniden döşedik, kapının önündeki avluya açılan odayı Mıgo'ya verdik, mutfağa bitişik odayı ikimiz için döşedik, ortadaki odayı da oturma ve yemek odası olarak kullanmaya başladık. Yüksek bir duvarla çevrilmiş olan avlumuz, cennet bahçesinden küçük bir köşeydi

adeta; avlumuzdaki küçük bahçede, bazıları her daim yeşil olan çeşit çeşit çiçeklerle, yarpuz, nane, fesleğen, kakule, kimyon ve zencefil gibi türlü türlü kokulu bitki bulunuyordu. Zemheri aylarını saymazsak eğer, güneş hemen her gün kendini büyük bir cömertlikle adaya sunuyordu. Uyandıktan sonra biz de peynir, zeytin, sebze ve yeşilliklerden oluşan kahvaltılıklarımızı bahçeye çıkarıyor, orada renk cümbüşü ve çiçek kokuları arasında kahvaltımızı ediyorduk; çiçeklerin yaprak ve tomurcukları, yeni günün ışıklarıyla canlanıyor, sabah sabah balarılarını tomurcuklara üşüşüyor, duvarın arkasında insan ve hayvanların iç içe geçmiş sesleriyle hayat yeni güne başlıyor, uzaklardan denizin dalgaları ile sabahın köründe balığa çıkmış ve şimdi dönmekte olan balıkçıların sesleri duyuluyor; içtiğimiz çaydan hafif bir buğu çok güzel bir kokuyla birlikte yükseliyor, ada halkının sifakiya dediği ve Lefka Ori, yani bizim Zagros Dağları'na çok benzeyen Ak Dağlar'dan gelen, tadı yabani sarımsak katılmış Van peynirine benzeyen kuzukulağıyla karılmış peynirle, ben veya Mıgo'nun fırından yeni getirdiği, hâlâ sıcak olan taze ekmek soframızı şenlendiriyordu. Her birimiz kendi dünyamızda, ruhumuzdaki yaraların içinde, gerekli olmadıkça hiç konuşmadan, ağızımıza sessizce bir parça ekmek götürüyor, bir yudum çayla birlikte adeta sakin, yeni hayatımızdan da bir yudum içmiş gibi oluyorduk. Ben şimdi Akdeniz'in suları gibi masmavi olan Stêr'in gözlerinin içine bakıyor, yüzümde bir tebessümle hem çayımdan, hem de hayattan bir yudum alıyordum; bir yudum çay, bir yudum hayat...

Stêr'le aynı odada yaşıyorduk, fakat yataklarımız onun isteği üzerine ayrıydı; ben odanın bir köşesinde, o diğer köşesinde yatıyordu. Odada baş başa kaldığımız ilk gün ona yaklaşmaya çalıştım, fakat beni itti ve elleriyle meramını anlatmaya çalıştı; yataklarımız ayrı olmalıydı. Peki neden? Kendi kendime neden diye soruyordum, fakat sorularımın manasız olduğunu da biliyordum; ne o konuşabiliyordu, ne de işaret diliyle bana anlatacak olsa bile, ben asıl nedeni bilmek istiyordum. Daha

Diyarbakır'da, onu köle tacirlerinin elinden kurtardıktan sonra, Cemilpaşazadeler'in misafirhanesinde kararımı vermiştim, yaşadıklarıyla ilgili hiçbir şeyi, hiçbir zaman ona sormayacaktım. Gözleri parlıyordu, yüzü bahçemizdeki çiçeklerin tomurcukları gibi şendi, fakat bedeni ve ruhundaki yaralar belli ki durmadan sızlıyordu. Şimdi acele etmenin, hiç de yabancı olmadığımden delice bir hareket yapmanın anlamı yoktu; Stêr, ne bahtı kara Armê'm, ne de bir kısrak gibi kişneyen ve başına nelerin geldiğini bilmediğim Gulîzer'di. Hayatımız sakın bir mecraya girmişti ve hayatın sükûneti, serseri saldırılarım ve delice hareketlerimden çok uzakta, yatak odamızda da sürmeliydi. O bir hayalet gibi sessizce evi topluyor, yemeği ateşe koyuyor, yataklarımızı seriyor, yastıklarımızın arasına kurutulmuş fesleğen yaprakları yerleştiriyor, evin kandil ve mumlarını yakıyor, yatağa girdikten sonra, eliyle bana iyi geceler diliyor, kafasını temiz yastığa koyup, yorganı kafasına çekip uykuya dalıyordu.

Bir gün akşamüzeri Ruşen Harum'un yanından elinde tanıdık bir bohça ile döndü; Musul'dan gelen bohçasıyla... Onca zahmette ve olup bitenlere rağmen, onca ülke ve sınır geçirerek bohçasını Girit'e kadar getirmişti. Doğrusunu söyleyecek olursam, bana yeni bir umut aşıl原因an bohçayı görünce çok sevindim ve geceyarısına kadar Migo ve Têlî'yle süren derin bir sohbetten sonra, odamıza gittiğimde onun odayı tıpkı Cizre'deki fakir evimdeki oda gibi döşediğini gördüm; odada iki mum yanıyordu, başucundaki duvarda ise büyük bir haç asılıydı ve yine başucuna koyduğu küçük taburede de su dolu gümüş bir tas, İsa Mesih'in kitabı olduğunu bildiğim bir kitap ve bir çocuk meleği tasvir eden sarı bir heykel vardı. Mum ışığının sarı bir renge büründürdüğü meleği daha önce hiç görmemiştim, belli ki onu daha sonra bir yerlerde bulmuş, bohçasındaki fakirliklere, yeni bir zenginlik katmıştı. Yavaşça yanına yürüdüm, melek tasvirini alıp dikkatlice baktım; nakışlı kanatları açık, çıplak, uzun saçlı, yuvarlak yüzlü, şen şakrak bir çocuk, dizlerini kamuna çekmiş, iki elini dizlerinin üzerine koymuş, boynunu bükmüş önüne ba-

kıyordu. Çocuk meleğin bakışları ve duruşu ilgimi çekti; yumuşak, saf ve masum bir bakıştı bu. Bir süre meleğe, sonra da derin bir uykuya yatmış, hafifçe horlayan Stêr'e baktım. Daha önce de gördüğüm mendilini yastığının üstüne koymuştu. Usulca başucuna çömeldim ve çocuk meleğin yüzüne benzeyen yüzünü seyretmeye koyuldum.

Stêr, dedim bir rüyada konuşur gibi, yaralı kızım benim, neyleyim elimden sadece gelen bu... Böyle olmasını ister miydin sanıyorsun? Şimdi ardımızda bıraktığımız hayata bakınca, bütün o şeylerin, kavminize karşı girişilen katliamın, aldığın yaraların, halkınıza karşı yapılan düşmanlıkların, ikimizin tutuklanmasının, ikimizin tıklandığı zindanların, Allah'tan başka kimselerin bilmediği başına gelen şeylerin; bütün o olup bitenlerin ne kadar anlamsız, akıldan uzak, vicdana sığmayan şeyler olduğunu daha iyi anlıyorum şimdi. Stêr, şimdi söylediklerimi duymayan lâl kızım benim, basit sözlerime kulak ver, hatırla hele, utanan, utancının içinde boğulan sadece sen misin? Beni de düşün; hissettiğim şeyleri, üstüme gelen sessizliği, beni soluksuz bırakan duyguları düşün. Evimize kadar ulaşan denizin dalgalarının sesini, yeni hayatımızın yeni seslerini dinle ve yeni hayatımın gücünü sıcak duygulardan, aşktan, sözden, yüreğin ve ruhun coşkusundan aldığımı anlamaya çalış. Mahallemizi, mahallemizin daracık sokaklarını, limanı, suyun üstünde salınan kayıkları, balıkçı teknelerini, denizi kaplayan sisi, başı karlı dağları, bizim şehirlerimiz gibi inleyen şehri, martı çığlıklarını, saçlarını okşayan sabah yelini, yani gurbet ellerde bütün bu yeni şeylerin, hayatımın bu yeni deminde coşkumu tazeleyen sıcak duygulara vesile olduğunu bil; onlar olmazsa eğer öleceğimi, onlar olmazsa eğer Mam Sefo, Armê ve ardımızda bıraktığımız yüzlerce, binlerce ölünün yanına gitmek isteyeceğimi bil.

Gecelerimiz boş ve sessizdi, temiz yataklar içinde gözlerim açık, onun soluğunu ve dışarıdan gelen sesleri dinliyordum; denizin sesi bana ulaşıyor, dalgalar usulca limanı dövüyor, deni-

zin üstünde birer salıncak gibi sallanan balıkçı teknelerinin sesi duyuluyor, bazen sokakta kalmış bir sarhoşun narası, martı çığlıkları, bir Yezidi *feqîr*'inin avazı gibi bana ulaşıyordu. Ahırlardan duyulan bir atın kişnemesi, Hıristiyan mahallesinden gelen hüzünlü bir şarkının nağmesi ile Stêr'in bedeninin, soluğunun sesi ve merak eden, arzulayan yüreğimin sesi... Bu farklı seslerin içinde kendimden geçip uykuya dalıyordum.

Sabahın seher vakitlerinde, henüz minarelerden ezan ve kiliselerden çan sesi duyulmadan önce, Stêr'in üzerinden attığı yorganın hışırtısıyla uyanıyordum. Bir sincap gibi, sessiz ve usulca hareket ettiği halde soluğunun sesiyle ayıyor, yatakta sesimi çıkarmadan, odadan çıkmakta olan Stêr'i, onun endamını, uzun boyunu, gergin oyluklarını, zarif kalçalarını, cevher bacaklarını ve narin adımlarını seyrediyordum; o artık konuşamıyordu, fakat bedeni bildiğim teknil dillerdeki bütün güzel ve berrak sözlerle konuşuyordu.

Günlerimiz bu minval üzere geçiyor, haftalar haftalara, aylar aylara ekleniyor, biz yeni yurdumuza alışmaya çalışıyorduk. Benle Mıgo haftada iki gün, perşembe ve cumartesi günleri karakola gidiyor, eski defterin yıpranmış sayfalarına parmağımızı basıp eve dönüyorduk. Stêr de, haftada bazen iki-üç, bazen de beş gün, kendisini hizmetçiden ziyade kızı sayan ve çok seven Ruşen Hanımın yanına gidip ona yardım ediyordu. Baharın şahlanmış bir kısrak veya kudurmuş Dicle seli gibi, bütün güzelliğiyle Giri'in üstüne geldiği bir günün akşamında Stêr, Mir'in evinden dönüp doğruca odamıza gitti. Benle Mıgo mutfakta, çok sevdiği gulül ile Botan yemeklerini pişiriyorduk. Yemekler pişince odaya, yanına gittim. Sırtı kapıya dönük, yatağın üstüne oturmuş, başucundaki sehpanın üstünde bulunan melek heykelciğinin yanına beraberinde getirdiği büyükçe aynayı koymuş, kendini seyrediyordu. Çok yabancı olduğumuz ve sayısı Cizîra Botan ülkesinde bir elin parmaklarını geçmeyen ayna çok güzel, çerçevesi nakışlıydı. Yüzünü aynada gördüm; ağlıyordu, gözyaşları mavi gözlerinden akıp, şimdi Cizîra Botan'ın biçilme-

miş sarı tarlalarına benzeyen yanaklarından süzülüyordu. Ada sahillerinin kumlarına vuran şavka benzeyen dudakları, yavaşça kıpırdıyordu. Buğday başakları gibi sapsarı olan saçları biraz daha uzamıştı, örgüleri omuzlarına dökülüyordu. Aynada beni görünce biraz irkildi ve yıldırım hızıyla aynayı yastığın altına koyup ayağa kalktı. Yavaşça ona doğru yürüdüm, aynayı koyduğu yerden çıkardım, eski yerine koydum, omuzlarından tutup oturttum, ben de yanına çömeldim; şimdi ikimiz birden aynada akseden suretlerimize bakıyorduk; birbirinden çok farklı iki yüz vardı karşımda. Yüzüm hâlâ pembemsi olan derin bir yarayla çeneye kadar yarılmıştı ve kör gözümün kabuğu kapkaraydı, bıyık ve sakallarına aklar düşmüştü ve ilk defa gördüğüm alnımdaki çizgiler oldukça derindi. Onun yüzüne gelince, sararmasına ve zayıflamasına rağmen, dolunaya benziyordu; sade ve yumuşak bakan az buçuk şişmiş gözleri bayıltıcıydı, kalkık burnu yüzüne çok yakışıyordu, kaşlarının inceliği, kirpiklerinin uzunluğu, ince ve güzel yüzü ona bambaşka bir zarafet katıyordu. Aynadan yüzümü çevirmeden sol elimi onun yüzüne götürdüm ve yavaşça yanaklarından süzülen gözyaşlarını sildim.

Gözlerin, yüzün, saçların çok güzel, dedim, tıpkı bu melek gibisin, güneşin ışıkları, yıldızların şavkı, berrak suyun damlasını bile kıskandıracak kadar güzelsin.

Aynadaki yüzünde ince bir tebessüm belirdi ve onu hiç terk etmeyen o derin utangaç ifade, yüzünden, bakışlarından az biraz uzaklaştı. Galiba o sırada bir değişiklik oldu ve o gece usulca odaya girip yatağa girdiğimde, bir süre sonra o da geldi, baş ucumda durdu, sonra yatağıma girip yanıma uzandı.

Stêr, dedim, benim Stêrim.

Eliyle beni susturdu, belli ki konuşmamı istemiyordu. O kadar özlediğim beden, şimdi uzun yıllardan sonra, yine yanımdaydı, bedeninden yükselen sıcaklığı, canından yükselen ısıyı hissediyordum; memeleri, oylukları, baldırları, göbeği, ayakları,

boynu, yüzü, dudakları... Hepsi, hep birlikte yanımdaydı. Yavaşça elimi göğsüne götürdüm, fakat yol vermedi bana. Şehvet ateşiyle kavruluyordum, fakat şehvetimi dindirmeme izin vermiyordu. Ne yapabilirdim? Hiçbir şey... Bana biraz daha yaklaştı, sağ elini sol omzuma götürdü, başını yavaşça göğsüme koydu ve ağır ağır uykuya daldı. Bahar gelmişti, tabiat kudurmuştu, görülmemiş bir yeşillik, etrafı cennet renklerine büründürmüş, tek mil ada baharla isyan etmişti ve sevgilim de başını göğsüme koyup uyumuştı; sabretmeliydim, Eyüp Peygamber'in sabrından da daha büyük bir sabır lazımdı bana şimdi.

Fakat uzun süre beklemedim ve birkaç gece sonra tekrar gelip koynuma girdi. Mumları yakmış, Girit ahalesinin basilika adını verdiği, dillerinde kral anlamına gelen basil kelimesinden türetilmiş fesleğen kokusunu sürünmüş, saçlarını çözmüş ve geceliğinin altına hiçbir şey giymemişti. Konuşmama ve el sürmeme izin vermeden, tıpkı Cizîra Botan'daki evimizde yaptığı gibi usulca elbiselerimi çıkardı, uzun parmaklarını üvendire gibi gerilmiş bedenimde gezdirmeye başladı. Ruhumu, yüreğimi ve bedenimi bir alev sarmıştı, içimde şimşekler çakıyordu, derinliklerimde sudan aydınlık, yangından yakıcı ışıklar şavkıyordu.

Stêr, dedim ve inledim.

Fakat her Stêr deyişimde, sadece bir şey diyordu.

Suuu...

Yani konuşma, saçna sapan sözlerinle, insanı güçten düşüren sonu gelmez izah ve tefsirlerinle bu büyüyü bozma!

Hakkari ülkesinin derin vadilerinde büyümüş olan yaralı ve masum Stêr, aşkın ve şehvetin bu eşsiz hünerini nerede öğrenmişti acaba? Okuduğu kitaplardan mı, ezberlediği hikâyelerden mi, bir çağdan bir çağa devrolan fısıltılardan mı? Hareketleri, kışnayan Gulîzer'in hareketleri gibi asabi değildi, tam tersine yumuşak yumuşak kıpırdıyor, bana nazıkçe sarılıyordu, fakat yumuşaklığında, sessizliğine, bakışına benzer, derin bir güç vardı. Bu da anladığım kadarıyla bir hünerdi, herkesin sahip

olamayacağı bir hüner. Stêr bu hüneri nereden edinmişti acaba? Nereden alırsa alsın, aşkın ve şehvetin hünerine vakıftı, elleriyle bana yardım ediyor, iki bacağıyla, bir yılan gibi arkamdan sarıyor beni sonsuz derinliklerine çekip, ikimizin bedeninden yepyeni bir beden yaratmaya çalışıyordu. İçimden kopan şimşeklerle birlikte, bahar gecelerimizin göklerinden kayan yıldızlar misali, derinliklerinde akıp kaybolmak istiyordum. Etrafımdan hiç ayrılmayan, attığım her adımda kara yüzünü bana gösteren ölüm, orada, onun bedeni bir kaplan gibi beni sarmaladığı anda gelsin, beni alıp götürsün istiyordum. Bundan daha güzel bir ölüm olabilir miydi? Aşk, bir tür ölümdü; bedenlerin birleşmesi, tenlerin sevgisi, yüreklerin temasıydı aşk. Aşk bir bakışla başlıyor, birbiri için kavru lan bedenlerin birleşmesiyle sürüyordu, ta ki yangının alevleri sö nüp kendinden geçinceye kadar. Eve getirdiği aynası gibi yalın ve narin olan bedeni, gecenin sessizliğinin derinlikleri içinde ve cılız mum ışığı altında, bazen sarı bir aleve, bazen de dağların yüksekliklerinden Dicle'ye dökülen berrak akarsulara benziyordu. Çıplak vücudu, dolgun göğüsleri, kılıç yaraları, sarı tüyleri, etrafa yayılan basilika kokusu kanımı kaynatıyordu; kanımın damarlarımda daha hızlı ve daha sıcak aktığını, yüreğimin daha güçlü attığını hissediyordum. Elleriyle bana yol gösterip beni biraz daha kendine çekince kendimden geçiyordum; limanın duvarlarını döven dalgaların sesi, Mağrip ülkelerinden gelen hafif yelin fısıltısı, etraftaki ağaçların hışırtısı, bir koronun söylediği şarkı misali ruhumun derinliklerinde yankılanıyordu. İkimizin arasında hiçbir sınır kalmamalıydı, ne bir yasak, ne bir çarşaf, ne bir yorgan, hatta bir kıl bile kalmamalıydı... Onun yardımıyla vücudum bir anda yay gibi geriliyor, Girit baharı gibi kuduruyor, sadece onun vücudunu, vücudunun yayla ve vadilerini, tepe ve mağaralarını arzuluyordu.

Aşk, cennetten bir ülkeydi; onun bedeni benim ülkemdi.

Vücuduna, genç gözlerinin içine bakınca, yüreğimdeki yaralar iyileşiyor gibi geliyordu bana, ruhumu kavuran keder ben-

den tamamen uzaklaşıyor, sanki bedenim, Yezidi kavillerinde sözü edilen cennet sularında yıkanıyor. Yezidilerin kutsal kitabı Mishefa Reş'e göre yerin ve göğün yaratıcısı, inci tanelerinden meyve ağaçlarını ve tatlı ürünleri yaratıp onları cennete bahşetmişti. Alemlerin yaratıcısının cennetinde, daha sonra cennet bahçelerinden kovulan Adem ile Havva, benim cennetimde ise aşk vardı. Aşk ve aşk dolu bakış, biçare insanların; derin ve sonsuz bir karanlıkta yollarını yitirmiş olan insanların ışığıydı. Bana öyle geliyordu ki, ona ve bedenine her bakışımında kaderimin yolunu görüyordum, kaderimin karanlık yoluna güçlü bir ışık yağıyordu. Bedenlerimizin ses ve sedalarıyla aydınlık sabahlara dönüşen dilsiz gecelerimiz, sadece şehvet ve birleşmenin değil, aynı zamanda bakışların da meydanıydı; gözleri ve bakışları o kadar derindi ki, bedeninin derinliklerinde her kıpırdanmamla birlikte, o gözler, içinde yitip gitmek istediğim Akdeniz'e benzer uçsuz bucaksız bir denize dönüşüyordu.

Bazen, özellikle de Cizre'de, içinde Memê Alan'ın öldüğü zindanda olduğum vakitler, Mem ile Zîn, Ferhat ile Şirin, Siyabend ile Xecê, Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha'nın manevi aşklarına benzettiğim aşkım, aslında hiç de onların aşklarına benzemiyordu; onların manevi aşkında bakışmalar, birleşmeler, temas, şehvet yoktu; fakat benimki temas ve sevişmeyle daha derinleşiyordu. Onların aşkında, kimselerin görmediği, kimselerin tedarik edip bedenini doyurmaya gücünün yetmediği tasavvuf ile iffet, benimkindede ise temas, buğu, ter ve vücutların salgıladığı sıvı esastı; ben, ruhum ve bedenimle birlikte doymalı, doyuma ulaşmalıyım. Onların sözünü ettiği cennet, tasavvuf ve iffetin, benim cennetim ise vücutların cennetiydi; onların terbiyesi, manevi temizliği ve iffeti korumanın terbiyesiydi, benim terbiyem ise teri ve sıvılarıyla bir bedeni sevmektir. Hayır, ben onlara benzemiyordum, aşkım da onlarınkine benzemiyordu; biz yaşıyorduk, biz dünyaya yeniden gelmiştik, hayatı, duyguları, aşkı yeniden yaratıyorduk.

Fakat ne yazık ki, her defasında daha fazla kudurmama, daha fazla onu arzulamama rağmen, bilmiyorum neden, bazen aniden benden uzaklaşıyor, ona yanaşmama izin vermiyordu. Aniden küçük bir kaplumbağa gibi kabuğuna çekiliyor, içinde hiçbir anlam barındırmayan boş bakışlarla bana bakıyordu. Böyle anlarda bir hayalete dönüşüyordu adeta, benimle yaşayan, ama benden bir o kadar uzak bir hayalete. Ona her yaklaşma teşebbüsümle irkiliyor, gözlerinde belirgin bir korkuyla titriyor, dudaklarında anlaşılmasız sözlerle, odanın öbür köşesine kaçıyordu.

Haaaa...

Yani hayır, hayır, hayır...

Bazen aylarca süren böyle durumlarda bir anda güçten düşüyor, dağ doruklarından derin vadilere inen bir çığ gibi dökülüyordum; yüksek yaylaların doruklarından kopup derin koyaklara yuvarlanan bir çığ gibi. Bedenimi ve yüreğimi yakan sıcaklık yavaş yavaş soğuyor, buza kesiyordu; tekmil dünyanın içinde halaya durduğu bakışlarımdaki sevinç, derin bir tedirginlik ve endişeye dönüşüyordu. Ve en kötüsü de elimden bir şey gelmiyordu; ne sözüm ulaşıyordu ona, ne de uysal hareketlerim kâr ediyordu. Kırgın, düşkün, küskün bir halde, tekrar gelip başını göğsüme koysun, yeniden bana, bedenime alışsın diye onu bekliyordum. Bedenin ve ruhun mutluluğu için bütün bu bekleyişler, gündüz ve gece gibi birbirinden tamamen farklı değişiklikler ve yaşantısındaki duygu değişimlerinin ruhumda yarattığı etkiler, beni ona tümüyle esir etti; kendimi korumak için önümde hiçbir çare kalmamıştı. Gelip beni cennet suyunun dalgalarının içine itiyor, bir süre sonra da beni oracıkta bir başıma koyup, odanın, kendisi için korunaklı bir kale haline gelen öteki köşesine kaçıyordu. Aşk da savaşa benziyordu; hayır, savaşa benzemiyordu, adıyla sanıyla bir tür savaştı; içinde ne merhamet vardı, ne de eşitlik.

Bir yılımız tamamlanıp üzerimize bir bahar daha geldiğinde ve bedeni yeniden kudurduğunda, bizi artık tamamen birbiriri-

mize bağlayan bir şey yaptım; Melek Tavus işlemeli kolyemi ona verdim. Kaç kere, hangi biçimlerde tekrarlandığını bilmediğim birleşme oyunlarına daldığımız bir gece, dağınık yatağın içinde, yıldızların artık kayıp yerini güneşin ışıklarına terk etmeye hazırlandıkları bir anda, yorgunluk sonrasının bir dinlenme sefasında, boynumdaki kolyeyi yavaşça çıkardım; vücudunun üzerine eğilmiş bir halde, kısaca kolyenin hikâyesini, Laleş Vadisi'ni ve Yezidileri anlattım ve sedef kolyeyi üç kere öpüp boynuna taktım. Gençliğimin serseri yıllarında, Laleş Vadisi'nde kolyeyi bana veren Kekê Zerdeşt'in, hâlâ aklımda yankılanan sözlerini, sanki onlar Zerdeşt'in dilinden dökülüyormuşçasına, şimdi o devir ve devranlardan, Laleş'ten, ülkeden, Cizîra Botan'dan çok uzak bir yerde, gurbet ellerde, hayretler içinde bana bakan Stêr'e tekrarladım:

Bu kolyeyi hiç kimseye vermemelisin... Eğer günün birinde birine âşık olursan, onunla hayatını birleştirmeye karar verirsen ve yeryüzünde ondan başka hiç kimseyi sevmediğine kanaat getirip aşkın ışığıyla yüreğini aydınlatırsan, o vakit bu kolyeyi ona verebilirsin; ama sadece ona, başka hiç kimseye değil. Melek Tavus, her zaman, her yerde seni ve aşkını koruyamaz, ama size doğru yolu gösterebilir.

Melek Tavus işlemeli kolyemi, aşkının ışığıyla yüreğimi aydınlatan Stêr'den başka kime verebilirdim ki? Ancak her zaman yanımızda olup bizi koruması ve doğru yolu göstermesi gereken Melek Tavus, gerçekten de bunu yaptı mı?

GURBET ELLERDE HAYATA BİR SICAKLIK VEREN SESLER, Girit'te edindiğim tecrübelerle göre konuşacak olursam eğer, aşkın ve edebi sözlerin sesleridir. Güneş, dünyanın her yerinde aynı şekilde doğar ve batar, ay her yerde aynı şekilde büyür ve küçülür, yıldızlar her yerde aynı şekilde yanıp söner, fakat gurbet ellerde aşkın ve edebi sözlerin seslerini duymazsanız, orada ne güneş sıcaktır, ne de ay ve yıldızlar aydınlık. Gurbet

ellerin güneşi soğuktur, ay ve yıldızları karanlıktır; siz yabancısınız, yabancı olmak kaderinize yazılmıştır, ne dil bilirsiniz, ne de yeni ülkenizin hal ve ahvalini; yabancısınız, ne güneş sizin güneşinizdir, ne de ay ve yıldızlar. İçinde yaşayıp gezdiğiniz şehir, görüp görüştüğünüz insanlar, kulağınıza gelen şarkılar, tanık olduğunuz düğün ve dernekler, gittiğiniz matem ve taziyeler, hissettiğiniz acı ve kederler, sevinç ve bahtiyarlıklar, kokladığınız gül ve çiçekler, içtiğiniz su, yediğiniz ekmek, hiçbiri sizin değildir; yabancısınız, ne adınız ve sanınız var, ne de ülkeniz ve yurdunuz. Kimsiniz siz, neler yaşadınız, ne istiyorsunuz, arzularınız nelerdir, bunların hiçbiri kimsenin umurunda değildir; siz sadece sizsiniz, yani yabancı, ne mir ve şehzade, ne dengbêj ve anlatıcı, ne bilgin ve âlim, ne köylü ve çiftçi, ne de bir başka sıfatın sahibi; siz sadece yabancısınız. Gelip geçen yıllar, renk değiştiren güzlerle kışlar, vuku bulan olaylar, dünyaya gelen veya göçen insanlar, hiçbiri sizin değildir; yabancısınız, kaderin darbelerini yemiş, her şeyini yitirmiş ve yepyeni bir kişiliğe bürünmüş, sefil bir göçmenden başka bir şey değilsiniz.

Sürgün ülkesinde yeniden aşkın sıcaklığıyla karşılaşmıştım, onun için güneşin ısınımlı ruhumda ve yüreğimde hissediyordum, fakat sözün sıcaklığına gelince, henüz ondan çok uzaktım. Hayatıma renk veren dilimi yitirmiştim; bana paşaları, topları, tüfekleri, kılıçları, yangınları, talanları ve hakaretleri hatırlatan Osmanlıca'yı sevmiyordum, Helen dünyasının en kadim dili olan Girit halkının dilini de bilmiyordum ve başımıza gelen onca şeyden sonra, bu çok özel dili öğrenmeye de gücüm yoktu. Benim dilimi bilenlerin sayısı ise bir elin parmaklarını geçmiyordu ve onlarla ilişkim de, doğrusunu söyleyecek olursam eğer, o kadar iyi değildi. Mir burada da bir tür mirlik sürdürüyordu; hem Girit'te bulunan Osmanlı paşa, zabıt ve mutasarrıfları, hem de Girit ahalisinden papaz, tüccar, bilgin ve ileri gelenler Mir'in meclisinden eksik olmuyor, ona konuk olup divanhanesinde kurulan *şevbûhêrk*'lere katılıyorlardı. Büyük bir ustalıkla kendi-

ni hem devletın idarecilerine, hem de ona saygıda kusur etmeyen ada halkına kabul ettirmişti. Ben hâlâ soytarısı olarak kabul gördüğüm için iki yıl boyunca meclisinde kurulan *şevbûhêrk*'lere katılıp onlara türkü söylemem için birkaç kez beni davet ettiği halde, her defasında bir bahane uydurup gitmemiştim; her ne kadar üzerimde böyle bir sıfat taşısam da, ben büyüklerin meclisinin dengbêji değildim; ne türkülerim o meclislerin türküleriydi, ne de oralarda dilim dönüyordu. Zaten her şeyi kökünden değiştiren yenilgiden sonra, ne övgü düzmenin, ne de sızlanmanın bir değeri kalmıştı. Mir'in etrafındaki şeyh ve imamlar, Mir'in ağabeyi Salih Bey'le birlikte, Hanya'da bulunan Osmanlıların uzun sakallı şeyh ve imamlarını bulmuş, gece gündüz cami ve medreselerde namaz kılıp, Mir ve cihan padişahı Sultan Abdülmecit için dua okuyorlardı. Mir'in kardeşi Esat Bey'le oğlu Necip, Osmanlılarla birlikte, orduya ait, yeni tımar edilmiş gürbüz atların sırtında ava gidiyor, belki de acı yenilgiyi unutmak için ceylan, tavşan ve keklik avlayarak gururlanıyorlardı. Mir'in küçük oğlu Ali Şamil ise benim gibi zırdelinin tekiydi, henüz çocuk olduğu için, tavuk kovalayan bir tilki gibi, önüne ne gelse kırıp döküp tarumar ediyordu. Mıgo'yla ortak arkadaşımız Têlî ise, bazen çocuğunun elinden tutarak, bazen de bastonuna yaslanarak, bizim, Mir'in, amcasının, Elkuddusi Efendi ve diğer imamların evlerinin arasında dolaşıyordu. Stêr, kendi evimizle Ruşen Hanımın evi arasında bir ceylan gibi sekiyordu. Bana gelince, ben de her yanımı saran aşkın ateşiyle, üstümde Helen kıyafetleri, başımda Girit beresi, ayaklarımda Helen iskarpinleri, Büyükkale'de, çoğu zaman akşamüzerleri, Hanya kapısından başlayıp Lazareto kapısında biten büyük cadde ile, yeni kapıdan başlayıp limanda biten caddede, kalenin meydan, bahçe ve pazarlarından, Girit paşasının konağı, askeri nizamiye, karakol, zabıt evleri, cami, kilise, kahvehane, aşhane, ayakkabı tamircisi, terzi, eczane gibi esnaf dükkânlarının önünden geçerek, adayı bir aşağı bir yukarı turlayıp duruyordum.

Mıgo'ya gelince, onun durumu korkunçtu; ne babası, ne kız kardeşi, ne çocukları, ne arkadaşları, ne malı mülkü, ne de bir hayatı kalmış, her şeyi elinden alınmıştı. Tamamıyla değişmişti, ne sesi çıkıyor, ne bir şey dikkatini çekiyor, ne de bir şey yapmak istiyordu. Gerçi babası gibi sessizliğin derinliklerine gömülüp tamamıyla bizimle vedalaşmış değildi henüz, fakat neredeyse hiç konuşmuyordu. Birlikte yaşıyor, yiyip içiyor, gezip tozuyor-duk, buna rağmen, kendine has o sessiz dünyasından çıkmıyor-
du; aklı çok başka yerlerdeydi. Stêr'le elimizden ne geliyorsa esirgemiyorduk ondan, sürekli ona hizmet ediyorduk, fakat yaraları hepimizin yaralarından daha beterdî. Güzel bir yemek yiyince, hüznünlü bir şarkı dinleyince, konuşma arasında Cizîra Botan kelimesi geçince, evlerinden ve kütüphanelerinden söz açılınca, nerede olursa olsun, sofrada, oturduğu mecliste, kah-vehanede veya çarşıda, gözyaşlarına hakim olamıyor, usulca ağlamaya başlıyordu. Kendini salmış, yeniden şişmanlamaya başlamıştı; adanın leziz zeytinyağı, nar ekşisi, sumak ve baharat-larıyla yaptığımız yemeklerin yanı sıra temiz hava, derin uyku ve sessizlik onu şişmanlatmakla kalmamış, yüzünün şeklini de değiştirmişti. Saçı sakalı birbirine karışmış, boynu kalınlaşmış, kafası vücudundan güçlkle ayırt edilir hale gelmişti. Hepimiz gibi o da sıkıntılıydı, fakat biz bir şeylerle oyalanabiliyorduk. O bunu yapmıyordu ve en büyük sıkıntılarında biri de Sultan Abdülmecit'in mecdiyeleriydi. Biz sürgündük ve devlet bunun için her ay bize belli bir para ödüyordu; ay başında Nizamiye'ye gidiyor, deftere parmağımızı bastıktan sonra mecdiyelerimizi alıp keyifle evlerimize dönüyorduk. Fakat Mıgo bu durumdan hoşnut değildi ve her defasında koluna girerek, neredeyse zorla götürüyordum onu para almaya.

Sultan Abdülmecit'in mecdiyeleri onun olsun, diyordu. Ba-şımıza onca şey getiren, babalarımızı, dedelerimizi öldüren, ev-lerimizi yakan, çocuklarımızı, karılarımızı kaçıran ve bizi bura-lara gönderen devletin maaşını nasıl kabul edebiliriz? O vakit biz niye isyan ettik, bizde hiç ar, haysiyet yok mu?

Cevap vermiyordum, asabileştiği zamanlar, yavaşça koluna girip onu bazen bahçeye, bazen de sokaklara çıkarıyordum. Girit Adası, Asya, Afrika ve Avrupa arasında bir dört yol ağzı gibiydi, buradan birçok ordu, dil, din ve medeniyet gelip geçmişti. Hanya'daki binalar ve Büyükkale, çoğu zaman zorbalıkla gerçekleşen bu geliş gidişlerin izlerini taşıyordu; Venediklilerin, Romalıların, Bizanslıların, Osmanlıların, Arapların, Helenlerin izleri, binaların taşlarına kazılan yazılardan belli oluyordu. Benle Mıgo kol kola, çeşme başlarında, duvar diplerinde, bahçe duvarlarında, konakların kemer ve sütunlarının yanında duruyor, mimariye, nakışlara, resim ve yazılara bakıyorduk; bir şeyler söylesin, öfkesini konuşarak döksün diye ona sürekli sorular soruyordum, fakat nafîle; o sadece ağlıyordu.

Bazen de, havaların sıcak olduğu günlerde, kalenin kapıları kapandıktan, akşam yemeğini yedikten sonra Mıgo'yu alıyor, kalenin burçlarına çıkartıyordum. Gündüzden hazırladığım yiyecek ve içecekler elimdeki çıkının içinde, Mıgo'nun eli elimde, artık balıkçılar, köylüler ve misafirlere kapalı olan en aşağıdaki kapıya iniyor, burcun merdivenlerinden yukarı çıkarak, burcun tepesindeki küçük bir meydanı andıran yere varıyorduk. Karşılıklı taşlara oturuyor, adanın Herakliyon şehrinde yapılan ve çok leziz bir tadı olan şarap veya rakı şişelerini çıkanyor, çıkından sebze, meyve, zeytin, peynir ve çerezleri küçük tabaklara koyarak ikimizin arasındaki çulun üstüne seriyordum. Tıpkı Mezopotamya'daki hayatımız gibi, gerçek ve hayal, asker ve masal sözlerinden iç içe geçmiş Girit'teki hayatımız boyunca geçirdiğimiz en güzel anlar, vadi ve koyaklara yaptığımız seyahatleri saymazsam eğer, Hanya Kalesi'nin burçlarında geçirdiğimiz o anlardı; önümüze uçsuz bucaksız masmavi bir deniz serilmiş, limanda bağlı kayıklar ve demir atmış gemiler, ince bir ışığın altında suyun üstünde sallanıyor, ay yavaş yavaş büyüyor, yıldızlar teker teker beliriyor ve ayla yıldızların şavkı her yerde halaya duruyordu. Ay ışığı, denizden sanki bir alev yükseliyormuşçası-

na haşmetle yansiyordu. Şişeyi açıyor, kadehleri dolduruyor, ilk kadehi sonuna kadar, ardımızda bıraktıklarımız, matemlerine bile oturamadığımız, saygıyla mezara bile yolcu edemediğimiz ölülerimizin anısına içiyorduk. Mıgo konuşmuyordu, konuşan hep ben oluyordum:

Mıgo, sevgili kardeşim, diyordum, bu burçlar, bu aydınlık deniz, bu şişe ve kadehlerimiz, bu parlak ay ve yıldızlar sana hiçbir şey hatırlatmıyor mu?

Cevap vermiyor, sadece içiyordu ve ağzına bir zeytin tanesi atıp denize bakıyordu; sorduğum sorunun cevabını vermek tekrar bana düşüyordu:

Babil, Ninova, Asur güzel kardeşim, akşamları Musul Kalesi'nin burçlarına oturup harabe Ninova'ya nasıl baktığımızı hatırlamıyor musun? İçip, yanık Ninova çölüne bakıp, yüksek sesle Tevrat'tan ayetler okuyordun bize. Şimdi İncil'in ülkesindeyiz Mıgo, bağır tekrar, Tevrat ve İncil'den ayetler oku bana.

Sessizliğini bozmuyordu, onun yerine ben okumaya başlıyordum; sabahlara kadar, bazen sözle, bazen makamla Tevrat, İncil, Kuran ve Mıshefa Reş'ten ayetler, Melayê Bateyî, Melayê Cizîrî, Feqîyê Teyran, Firdevsi, ve Hayyam'dan şiirler, Memê Alan ve Yusuf ile Züleyha destanlarından bölümler, makamlarının ahengine dikkat etmeden, Van ve Cizîra Botan ülkesinin eski zaman dengbêjlerinden türküler okuyordum. Sanki sesimin, boynu bükük, esaret altındaki zarif, aydınlık ve zengin Girit'ten, boynu bükük ve esaret altındaki ülkemize varmasını ve oradan da Mıgo'nun ruhuna ulaşmasını istiyordum. Sesim perde perde, yine de belli bir usulle ve yumuşakça yükseliyordu. Akdeniz'in, birlikte geçirdiğimiz buna benzer tuhaf gecelerinde, yılan, çıyan, akrep ve çakallarla yaşadığımız Babil ve Ninova'da geçirdiğimiz geçmiş güzel günlerimizi anlatmakla başlıyor ve sözü yavaşça, gelen haberlere bakılırsa akan kanın hâlâ dinmediği uzak ülkemize getiriyordum.

Ülkemiz, benim ve Mıgo'nun ülkesi, diyordum, gözyaşlarıyla ıslanmış, matemlere gömülmüş, yaşlıların ağıtlarıyla inleyen

uzak ülkemiz; artık bir düş bir hayal olan ülkemiz; dize olan, sevda olan ülkemiz; artık bir gölge, bir sır olan ülkemiz. Artık bizim olmayan ülkemiz; derin yaralarımız, hüznü türkülerimiz, solan umutlarımız, batan güneşimiz, kesilmiş suyumuz, kırık bakışımız; yanmış, yıkılmış ülkemiz...

Ve Mıgo ağlıyordu. Ben söylüyordum, o ağlıyordu, tanyeri atıncaya kadar. Deniz doğu yönünde kırmızı renge bürünüp etraftaki horozlar ötmeye başlayınca artık susuyor, öteberiyi topluyor, torbama koyuyordum; koluna girdiğim Mıgo'yla beraber, yavaş yavaş, gözlerimiz nemli, kafamız hoş, yüreğimizde kederle merdivenlerden inip eve varıyorduk.

Burçlarda geçirdiğimiz gecelerden başka, sürgün ülkesinde geçirdiğimiz en güzel zamanlardan biri de, adada çıktığımız gezinti ve seyranlardı. Girit bir dağ ülkesiydi, dağlar iç içe geçerek adayı boydan boya kesiyordu. Adanın kuzeyine düşen Hanya biraz düzlük bir yere kurulmuştu, fakat insanların yaşamadığı güney kısmı tamamen dağlıktı, yalçın kayalar denize kadar iniyordu. Adaya biraz alıştıktan, ada halkının da Osmanlı olmadığını, yenilgiye uğramış Botan bölgesinin Kürtleri olduğunu ve buraya sürgüne getirildiğimizi anlamalarından sonra, adanın her yerinde gezintilere çıkmaya başladık. Mir, Esat Bey, Necip ve diğerleri ava çıkıyordu, ben, Mıgo ile Têlî de gezintiye çıkıyorduk; sabahları kapılar açılınca, Têlî'nin yiyecek ve içecek yüklediği beygirlere biniyor, şehirden çıkıp dağlara yöneliyorduk... Giritlilerinin Lefka Ori dediği, bölge halkının sifakiyoti ile palikari adını verdiği özgürlük savaşçılarının dolaştığı Ak Dağlara... Şehirden çıktıktan sonra, adanın Osmanlılarla hiçbir ilişkisi kalmıyordu, artık her şey Helen ye Giritlilere aitti ve her konak, her taş, her kaya, her mağara direnişe ait bir anıya sahipti; her yere kan dökülmüştü, Osmanlı güçlerinin yıkım ve yangınlarının izleri her yerde seçiliyordu. İsyanın bir sembolüymüşçesine her yerde küçük bir kilise vardı ve her yerde, her köyde, insanlar kadın olsun, erkek olsun siyah elbiseler içinde

kiliselerine sahip çıkıyorlardı. Girit baharları, Hakkari ülkesinin yaylaları, özellikle de Berçelan Yaylası'nın yazlarına benziyordu; doğa kuduruyor, çiçekler başkaldırıyor, aniden her yerde bitiyor ve göz alabildiğine kızıl toprağın üstüne, rengârenk bir halı seriyordu. Adım adım geçtiğimiz yerlerde gördüğüm her şeyi, teker teker Têlî'ye anlatıyordum. Hiçbir şey görmeyen, her şeyi koku ve sesle birbirinden ayırt eden Têlî, kulakları dik, kafası sürekli biraz yukarı kalkık, büyük bir ustalıkla taş ve kayalar arasında yolunu ayırt edebilen beygirinin yuları elinde, büyük bir dikkatle beni dinleyip şunları söylüyordu:

Evet, Cizîra Botan ülkesi gibi, evet Cudi gibi...

Soluk soluğa tırmandığımız çiçeklerin yurdu olan dağ başlarından baktığımızda, her yerin cennet gibi ayaklarımızın altına serili olduğunu görüyorduk; suyu buzdan da soğuk dere ve çaylar her yerden birbirine dolanarak denize akıyorlardı. Her şey güçlü bir aydınlığın içinde harmanlanıyor, güneş vurduğu asi kayaların bağrından, göz kamaştırıcı kızıl hatlar oluşturuyordu. Hafif bir yel yüzlerimizi okşuyordu. Sonsuz deniz, beyaz gökyüzünün altında, üstünden duman tütüyormuşçasına sarı bir sisin içinde, mavi bir aydınlığa bürünüyordu. Uzaklardan, dağ doruklarında kurşuni renkli yırtıcı kartallar, engin maviliklerde kanat çırpıyordu. Mıgı'yla birlikte bu manzarayı görüp, her şeyi, hiçbir ayrıntıyı ve rengi kaçırmadan Têlî'ye anlattıktan sonra, tekrar toparlanıyor, beygirlerimize biniyor, ağızımızda sigara, ceviz ve kestane ağaçlarının altından geçerek, sevdiğimiz bir geçide yöneliyorduk. Kuzeyden güneye, dipsiz bir vadiyi kesen çok uzun ve derin geçit, yaralı yüreklerimize bahtiyarlığın damlalarını serpiştiriyordu. Sanki Bagok, Herekol, Cudi, Cilo dağlarından Zagroslar'a geçiyormuş gibi öyle aşağılara, geçidin derinliklerine doğru iniyorduk. Geçidin dibinden gökyüzü mavi bir çizgi gibi görünüyordu; sanki dağlar yarılmış ve yarığın dibinde, belki de dünyanın en uzun geçidi oluşmuştu. Vadi vadi, koyak koyak aşağılara iniyorduk; asi kayalıklarda seken ve köy-

lülerin agrimi veya kırkri adını verdiği dağ keçileriyle her karşılaşmamızda beygirlerimizden yere atlıyor, kafalanmızı kaldırıp yukarılardaki doruklara, kayalıklara bakıyorduk. Fakat tuhaf olan o ki, Têlî kördü, ben tek gözlüydüm, Mıgo'nun yüzündeki şişlik ise neredeyse gözlerini kapatmıştı; biz üç kişi tek gözle doğanın güzellikleri içinde dolaşıp duruyorduk. O kadar kafa yorduğum, o kadar meşgul olduğum sözler ne güne duruyordu? Sürekli konuşuyordum; izah ediyor, tanımlıyor, tasvir ediyor, sözleri birbirine ekleyip gözün gördüğüne yeni şeyler ekliyor, onları kendime göre yeniden biçimlendiriyordum:

Ve Mıgo ağlıyordu, Mıgo durmadan ağlıyordu.

Ve günün birinde ağlaması, Stêr'le benim korktuğum sona ulaştı. Girit'teki hayatının belki de en mutlu günlerinden, güneş ışıkları gibi mutluluk ve umutlarla dolu geçen Girit günlerimizin dördüncü yazından bir gündü. Yaz bastırmuş ve biz yine dağlara vurmuş, birkaç gün süren, zorlu ve fakat bir o kadar güzel bir gezintiden yeni dönmüştük. Stêr, Mıgo'nun yatağını, onun isteği üzerine avluda yapmıştı ve akşam yemeğini yiyip Stêr içeri geçince onunla avluda yalnız kalmıştık. O zaman belki de ilk defa büyük bir istekle konuşmaya başlamış, bir zeytin bahçesinden bahsetmeye başlamıştı. Mıgo'nun kim olduğunu artık bilen, ona büyük bir saygıyla destek olan, bazen Fransızca ve Latince kitaplar getiren Metropolitan papazları, şimdi de ona, Hanya'ya yakın dağlık, derin bir vadinin ağzındaki Aya Yani köyünde çok güzel bir zeytin bahçesi bulmuşlardı. Adanın en zenginlerinden biri olan bahçenin sahibiyle papazlar, bahçeyi borçla satın almak için konuşmuşlardı. Sahipleri, marabalarıyla birlikte bahçe işlerinde Mıgo'ya yardımcı olup, ona destek olacaktı.

Yeni bir hayata başlayacağım Büro, dedi o gece şişmiş yüzünde ince bir tebessümle, sadece Osmanlı mecediyelerinden değil, bu dağınık, berbat hayattan da kurtulacağım.

Büyük bir keyifle onu dinliyor, yüzümde memnun bir ifadeyle ona sigara sarıyordum.

Biraz belimi doğrultuktan sonra etrafıma bakacağım, birini bulup evleneceğim Büro. Tamam, gurbet ülkesi, bu ülkenin dert ve elemeleri var, ama babamın ve kız kardeşimin, sürekli rüyalarımın gelen çoluk çocuğumun hatırı için yeni bir ev kurmalıyım. Kararımı verdim Büro, artık Cizîra Botan'a dönmeyeceğim, hem sonra oralarda ne yaparım ben, oralarda kimim kaldı ki? Yaralarımın merhem sürebilecek iyi bir kız bulduktan sonra evleneceğim, bir oğlum olursa eğer, adını Sefo koyacağım, eğer kız olursa da adı Armê olacak.

Mıgo yatağına uzanmış, sigara içip gelecek günlerin hayallerini anlatıyordu bana:

Yüreğimdiki ateşin ilacı kızıl topraktır Büro, kendimi toprak işine vereceğim, yetiştireceğim zeytinlerin eşi benzeri olmayacak, elde edeceğim zeytinyağı, yağların en güzeli olacak.

Böyle konuşurken, kızıl toprağın başka bir biçimde yüreğindeki ateşin dermanı olacağını bilmiyordu. Stêr çay getirmişti; Mıgo sigarasından keyifle derin nefesler çekip, çay içip konuşuyordu:

Büro, birlikte olalım istiyorum, bahçeyi birlikte alıp işletelim.

Hayır, dedim, biz döneceğiz Mıgo, Musul'a Stêr'in babasına, ikimizin şehrine gideceğiz.

Büro, bırak hayal kurmayı, dedi, bana hayallerini anlatan Mıgo. Ne zaman, nasıl döneceksiniz? Dönmenize kim izin verdi ki? Bu denizin, dağların üstünden atlayarak mı gideceksiniz? Musul... Gençliğimizin şehri... Kim bilir şimdi oralarda neler olmuştur? Paşaların oraları rahat bıraktığını mı sanıyorsun? Gel, zeytin bahçesinde küçük bir de ev yapalım, bazen orada, bazen de şehirde yaşarız. Paramız olunca, Osmanlıların gözetiminden çıkınca, Hanya'da bir kütüphane yapıp adını Stephan Manolgiyan Kütüphanesi koyarız. Tıpkı Cizre'deki, senin de çok sevdiğin o kütüphane gibi. O kitapların tümünü tekrar Paris, Venedik, Roma, Atina ve Konstantinopolis'ten getiririz. Kütüphane herkese açık olacak, herkes girip çıkabilecek. Babamın adını ölümsüz kılacağız... Ne diyorsun, iyi fikir değil mi?

Mıgo, yalvarırım sana, başıma iş açma, kütüphane tamam da, ben topraktan, zeytinden falan anlamam, ben basit bir dengbêjim ve hep öyle kalmak istiyorum.

Dengbêj, dedi, aniden bağırarak. Sen ve dengbêjlik! Ulan deli herif, hâlâ aklın başına gelmedi mi senin? Sen nerede, dengbêjlik nerede! Keşke kurt olsaydın da, önce benim sürüme dalsaydın. Kandırma kendini, sen hiçbir zaman dengbêj falan olmadın... Ne sen dengbêjsin, ne de bu topluluk *dengej*lerin topluluğudur. Kime, hangi dille dengbêjlik yapacaksın sen? Nerede dil, nerede dinleyicilerin? Her şeyimiz kayboldu zırdeli, ne dil kaldı, ne cemaat, ne ülke, ne de ses ve avaz. Biz ruhu beş para etmez yabancılarınız deli herif, bizi katleden devletin kapısının önünde birer dilenciden başka bir şey değiliz!

O böyle konuşmaya başlayınca, o kadar sevindim ki, kanatlarım olsa oracıkta uçardım. İşte bu Mıgo'yu özlemiştim! Beni aşağılayan, bana bağırın, atasözlerini kullanan, keskin bakışlarla bana bakıp daha sonra uzanan, bir kazan kadar kocaman götünü bana çevirdikten sonra osurup uyuyan Mıgo'yu...

Ben dengbêjim Mıgo, kendi kendimin dengbêji, kendimin, Stêr'in ve eğer kabul edersen senin dengbêjinim, dilim de, ülkem de sesimdir, diyerek cevap verdim ve onu biraz daha kızdırmak için devam ettim: Cemaat ve meclislerin dengbêji değil, sessizlerin sesinin dengbêjyim.

Hâlâ eski zırdeliden başka bir şey değilsin, başımıza bu kadar bela geldi, belalar bizi buralara kadar sürükledi, sen hâlâ deliliğini elden bırakmuyorsun. Aferin sana!

Öfkeyle bunları söyleyince, daha fazla dayanamadım, gülerek üzerine atıldım ve tombul yanaklarından öptüm; Mıgo, yola çıkmış geri geliyordu. O gece büyük bir sevinçle yatağa girdim ve üstüne üstlük, her geçen gün biraz daha merhametsizleşen Stêr, nedense o gün imana gelerek koynuma girdi. O gece, yeryüzünün en mutlu kişisi bendim, sabaha kadar Stêr'in kemiklerini sıktım, göğüslerini, baldır bacaklarını okşadım ve camimizin

imamı sabah ezanına durunca, yataktan çıkıp yıkandım, elbiselerimi giydim, bir sigara sarıp avluya çıktım. Çoktan beridir yüzünü görmediğim güzel bir gün başlamıştı; ortalık aydınlık, avlu rengârenkti, çiçekler ve güller tomurcuk açmıştı. Her yeri şenlendirmiş olan çiçek ve baharatların olduğu yere gittim ve ya-vaşça ince, zarif nane yapraklarını okşamaya başladım; Allanın o ne kokuydu öyle! Dünya batsın artık, bu güzellikler, bu koku, bu mutluluk bana yeterdi. Geçmiş günleri, üzerimize gelen felaketleri, gurbeti, sürgünlüğü, her şeyi, hatta kör gözümdeki günden güne çoğalan sızıyı bile unuttum. Kaderimin bir parçası olan keder, acı, hasret, utanma duygusu o gün benden çok uzak bir yerdeydi. Mıgo'yla Stêr de uyanınca, yağda unla kavrulmuş peynir ve balla yapılan Ermenilerin kahvaltıda yediği malez yapıp bahçede yiyecektik; Mıgo onu çok seviyordu. Keyfime diyecek yoktu, nane kokan avuçlarımı burnuma tutup uzun uzun kokladım ve kafamı kaldırıp masmavi gökyüzüne baktım, sonra usulca uyumakta olan Mıgo'nun yanına gidip seslendim:

Kalk haydi hûro,* güneş doğdu üzerimize, kalk haydi, banrov malez yapacağız. Kahvaltıdan sonra da köye gidip bahçeyi görelim hele.

Sesi çıkmadı. Bir kez daha seslendim. Yine sesi çıkmadı; Mıgo'nun da sesi kesilmişti, artık ondan da ses çıkmıyordu...

Mıgo.

Yine, yeni bir bahar günü Girit'i terk edip Suriye'ye doğru yola çıktığımızda, gemiye binmeden önce bir sabah vakti, Mıgo'nun içinde yattığı Hıristiyan mezarlığına gittik Stêr'le; avlumuzdan derlediğimiz bir tutam nane ve fesleğeni, mezarının kızıl toprağına bıraktık, mezar taşını öperek, ebediyete kadar vedalaştık onunla.

Mıgo, cennetnekân kardeşim benim, nane ve fesleğenin kokusunu çok seviyordu.

* Hûro: İşkembe kelimesinden türetilmiş bir isim, lakap. (ç.n.)

ŞEVBUHÊRK VII

Cehennem

SESİM, YANİ DENG BÊJ BIRO'NUN SESİ, –ki bu gece de duyacaksınız– savaşın dalgalarına kapılıp, teker teker veya gruplar halinde, yollarda, denizlerde, zindan veya darağaçlarında, anlatılmaz ve kahrolası bir çaresizlik içinde yitip giden o insanların sesidir işte.

Siz istediniz, ben de anlatacağım, her şeye rağmen; yaralarım, gözümün sızısına, acı dolu olayların verdiği eleme, vaktimin çok daralmasına rağmen anlatacağım. Hatırlarsanız eğer, bundan yedi-sekiz gece önce, daralan zamandan dolayı, bazı ayrıntıları atlayacağımı, fazla sözmüş gibi algılanacak çoğu şeyi bir tarafa bırakacağımı, sadece sözün cevherine ulaşmaya çalışacağımı söylemiştim size. Fakat siz de görüyorsunuz sabırlı dinleyicilerim, söz ne beni dinliyor, ne de yaralarım ve daralan vaktime kulak veriyor; edebi bir iplikle dokunan söz, Bahtiyar ahalisinin kilimleri misali, nakışlarını bizzat kendisi tek tek birbirine bağlıyor. Edebi söz aceleye gelmiyor, edebi söz, ne günlük endişelerden, ne meclislerde bulunanları gece boyunca güldürmekten başka işe yaramayan ve hemen oracıkta unutulmuş şaka ve şaklabanlıklardan, ne de dünyanın mal ve mülkünü kazandırmayı amaçlayan şeylerden pek haz etmiyor. Söyleyiş biçimi ve ahengiyle ölümsüzlüğün peşinde koşan edebi kelimeler, ne bir vakanüvisin, ne de şaka peşinde koşan, hava atan, övgü düzen

soytarıların sözüne benziyor. Edebi sözün zamana ihtiyacı var aziz dinleyicilerim; tıpkı sizin sabrınıza benzer bir sabra, yürek ve ruhun arzusuna, bilinçte uyanan meraka, vicdanda oluşan yumuşaklığa ve sıcaklığa ihtiyacı var. Bu tür insani haletler sizde yoksa eğer, edebi söze kulak vermeyin, gidin, sizi kısa bir süre için eğlendirecek bir soytariya veya sizi bir süre insani haletlerin ağır yükünden kurtaracak, hesap kitap pazarında sizi kandıracak bir dengbêje kulak kesilin. Ne yazık ki aziz dinleyiciler, istesem bile söz, anlatıya edebi bir tat katan, ona bir güç veren önemli ayrıntıların üstünden atlamıyor, sözün çekirdeğini büyük bir insani güç haline getiren tasvirlerin derinliklerinden geri durmuyor. Edebi kelimeler ne beni, ne de sizi dinliyor; kendi yolunu kendisi buluyor ve ona gerekli olan, ona pek yakışan üslupları, avazları, ses ve ahenkleri kendisi seçiyor. Gurbet ülkemde, Girit'te yaşamış eski zamanlara ait bir bilgenin dediği gibi, insan sözle vardır; söz anlatıyor, tasvir ediyor, bir zaman ve tarih yaratıyor, bir hafıza ve bilgiyi ölümsüz kılıyor; insan ve edebi söz doğdukları günden bu yana sürekli yaratıyorlar, olgunlaştırıp görkemli kılıyorlar, kendileri ölümsüzleşirken, zamanı ve insanlığı da ölümsüzleştiriyorlar.

Gerçekten de, yaratıcı olan söz, ey dinleyenler...

Şimdi bu yeni *şevbuhêrk*'imizin başında, bütün bunları neden anlattığımı soracaksınız tabiatıyla. Çünkü anlayışlı dinleyicilerim, Mıgo'nun vefatından sonra, –ki o ölümü bir tür cinayet olarak görüyorum– Girit'teki hayatım yine kelimelerin buyruğuna girdi, yaratılan ve yaratan sözün buyruğuna. Henüz gemiyle İstanbul'dan yeni uzaklaşıp, Marmara ve Dardanelos denizlerini aşarak Akdeniz ve Girit'e yönümüzü çevirdiğimizde, cennetmekân arkadaşım Mıgo, kolumdan tutup yüzümü sol tarafa, uzaklardan seçilen sarı kıyılara çevirmiş ve bana bu kıyıların, Truva, Hektor, Ayenas ve Dardanel savaşlarının mekânı olduğunu söylemişti; daha o zaman sadece İstanbul'dan değil, aynı zamanda Osmanlıların dünyasından da uzaklaşıp başka

bir dünyaya, edebi ses ve sözlerle dolu Helenlerin dünyasına girdiğimi anladım. Girit'te, bütün o uzun yıllar boyunca, ada ahalisinin dili, Homeros ve Sapho gibi büyük şairlerin, Helen dünyasının en kadim dili olduğu halde, günlük hayatı idameye yarayan, o da yanlış telaffuz ettiğim birkaç kelime dışında, o dili hiçbir zaman öğrenemedim; yaralarım derindi ve takatım da yoktu. Arkamda bıraktığım hayat, hiçbir zaman bir anı haline gelmemiş, tam tersine bir gölge olmuş beni kovalıyor, canavarların cirit attığı bir kâbusa dönüşüp rüyalarımı basıyordu. Buna rağmen başka bir dünyadaydım, başka bir dil, başka bir biçim, başka bir yolla çarkı dönen bir dünya ve kulaklarıma devamlı o dilin sözleri, hikâyeleri, anıları, türkü ve destanları çalınıyordu. Adadaki dilin zenginliği, neredeyse Kürtçenin zenginliklerine benziyordu; onların da zengin bir sözlü kültürleri, ilginç anı, hikâye, masal ve uzun destanları vardı. Destanları Erotokritos, tıpkı Memê Alan destanı gibi uzadıkça uzuyor, aşk ve kederi anlatıyordu. Bütün hikâye ve destanlarda yeri olan en büyük tanrıları Zeus, anlatılarına göre Girit'te, İda Dağı'nın mağaralarında doğmuştu. Tıpkı Kürtlerin Nuh Nebi'nin gemisini Cudi Dağı'nda durdurmaları gibi, onlar da Zeus'u kendi dağlarının yükseltelerinde dünyaya getirmişlerdi.

İnsan sürgün ülkesinin dalgalarına kapılıp yeni dil ve anlatılarla karşılaşınca, ister istemez onları kendi dili ve anlatılarıyla da kıyaslıyor. Ben Girit'te, içinde Babil, Ninova, Asur, Dicle, Fırat, cennet bahçeleri, Tevrat, İncil, Kuran, Zerdüş ve cümle peygamberlerin sayısız hikâyelerini barındıran biz Mezopotamyalıların anlatılarının, Helenlerin anlatılarına ne çok benzediğine şaşırarak şahit oldum; sanki ikisi de aynı kaynaktan doğmuştu. Yurdundan sürgün her insan gibi, ben de ilk yıllarda şaşkın, sersem ve tamamen çaresiz bir haldeydim; yaralarımı artık hiçbir işime yaramayan biçare dilimle yalamaktan başka bir şey gelmiyordu elimden. Fakat Migo'nun ölümünden sonra yavaş yavaş yeni dünyanın içine girmeye başladım. Hayır, yeni dünya deyi-

mi durumumu tam anlatmıyor, yeniden çocukluk dünyama geri döndüm desem daha doğru olacak. Ölümünden birkaç ay sonra bir akşamüzeri, Mıgo'nun Metropolitan'dan aldığı Latin filozoflarının kitapları kolumun altında, Girit ahalisinin yüreğinin bir diğer adı olan kilisenin kapısından içeri girdim ve kitapları iade etmek için, doğrudan doğruya o zamana kadar görmediğim kütüphaneye doğru yürüdüm.

Allahım ne kadar çok kitap! dedim gayri ihtiyari, tıpkı bir ömür öncesinde ilk defa Mam Sefo'nun kütüphanesine girdiğim ilk gün yaşadığım şaşkınlık gibi.

Kütüphane, Mam Sefo'nun kütüphanesinin yaklaşık iki katıydı, boydan boya raflar vardı, raflarda da boydan boya kitaplar. O gün, çocukluk günlerimle ilişkim tekrar başladı; Maro'nun, Naso'nun, Keso'nun bütün kitapları, hem Yunanca, hem Latince, hem büyük, hem küçük boylarda, türlü türlü resim ve nakışlarıyla, nesir ve dizeleriyle oradaydılar. Kilisenin papazları, hırpani bir deliye bakar gibi baktılar bana ve çocukluğumun bazı kitaplarını, Stêr için seçtiğim birkaç Tevrat ve İncil'le birlikte alıp eve götürmeme izin verdiler. Mıgo'dan kalan odayı, çocukluğumun hayallerinin mekânına dönüştürmekle başladım işe; Helen asıllı olan ve kitabında Mezopotamya'da aldıkları ağır yenilgiden sonra bin bir güçlkle atalarının yurduna dönen askerlerin çektikleri acı ve hasreti anlatan Keso, şimdi evime girmişti. Maro ve Naso da, tıpkı Keso gibi, acıları, düşkünlükleri, mağlubiyetleri, hasret ve çaresizlikleri anlatıyordu. Her defasında oynadığı yeni bir haşin oyunla beni serseme çeviren alçak kaderim, sanki şaka yapar gibi beni çocukluğumun yazarlarının dünyasının kıyılarına atmış, bu yabancı sürgün hayatımda çıkagelip beni selamlamalarını sağlamıştı.

Sürgün ülkesi, düşkünlüğün ve incelmış duyguların yurdu; günden güne, hiç durmadan daha da düşersiniz, gün geçtikçe daha bir duygusallaşırsınız, yüreğiniz daha bir yufkalaşır. Sınırlar yoktur, ölçüler görülmez, vicdan ve merhamet saklana-

çak yer arar; sizi dinlemeye, geçmişte başınıza gelenleri duymaya, geleceğe dair arzularınızı öğrenmeye kimsenin vakti yoktur. Sürgünde sadece kendi zayıflığınızın ve çaresizliğinizin farkına varmakla kalmaz, aynı zamanda hayatın yeni darbeleriyle benliğinizden başka hiçbir şeyi değiştiremeyeceğinizi de anlarsınız; ne dünyayı, ne hayatı, ne de kaderi. Tam tersine, değiştirmek istediğiniz dünyanın ve hayatın sizi değiştirdiğini, size hükmetmeye başladığını ve yavaş yavaş, tıpkı Mıgo'ya yaptığı gibi, soluğunuzu kestiğini görürsünüz. Bu durumda yapacak tek şey, sizi koruyacak, yaşamanıza imkân tanıyacak, hayatınızı idame ettirmenizi sağlayacak şeylere sığınmaktır. Peki ben kime ve neye sığınacaktım? Aşk ve aşkın sıcaklığının dışında sığınağım, kuşkusuz söz, kuşkusuz çocukluk hayatımın sırdaşları olabilir. Çocukluk hayatı, gurbet ülkesinin hayatı için sağlam bir kaledir, şüphesiz sığınmayı bilenlere. Düş ve hayallerden oluşan çocukluk hayatı, aldatici renkleriyle, soluğu kesilmiş insanı bağrına basar, berraklık ve sıcaklığıyla onu teselli eder.

Keso, Maro ve Naso'nun kitapları, çokça ihtiyacım olan sözün sıcaklığının yolunu önüme açmakla kalmadı, tuhaf bir biçimde beni çocukluğuma da götürdü; çocukluk heyecanlarıma, Mam Sefo'nun kütüphanesine, Apê Xelef'in evine, Dicle'nin etrafında vücut bulmuş anlatılara, Cudi Dağları'na... Kitapların sayfaları Simurg kuşunun kanatlarına dönüşüyor, beni alıp Mezopotamya toprağına götürüyor ve oradan da alıp Akdeniz'e getiriyordu; devir ve devranlar, ülke ve diller arasında bir salınacak gibi sallanıp duruyordum. Mam Sefo'nun kütüphanesinde bulunan kitapların yanında, şimdi kendi yazarlarımın yeni kitaplarını da tedarik etmiştim; Helen ülkesinin felsefe ve filozoflarından bahseden Keso'nun iki kitabı, tıpkı dengbêjlerimiz gibi, basit ve sade bir dille, köy hayatını, tarımı, doğayı ve insanın mutluluğunu anlatan Maro'nun iki şiir kitabı ile yeni hayatıma çokça yardımcı olan Naso'nun iki kitabı. Dillerini bilmiyordum o kitapların, sadece sabahtan akşama kadar, akşamdan sabahla-

ra kadar, sayfaları süsleyen nakış, resim ve şekillere bakıyordum ve tıpkı çocukluğumda yaptığım gibi, ayağa kalkıp o resimlerle konuşuyor, onlara sesleniyor, kendimi onların yerine koyuyor, sonra da basit bir dille, el işaretleri yardımıyla, her şeyi bana şerh etsinler diye sabırlı papazların yanına gidiyordum. Keso'nun felsefe kitapları, Mam Sefo'nun kütüphanesindeki kitap kadar ilgimi çekmedi; âlimlerin ağır ve yüksek ilmi anlatılarından çok, dengbêj ve şairlerin sade ve berrak sözlerini seviyordum. İçindeki şiir ve resimlerle çok güzel olan Maro'nun kitapları ise, beni alıp Mardin, Muş, Bahdinan ve Van ülkesinin ovalarına götürüyordu. Özellikle, kara cüppeli, kara sakallı, aydınlık ruhlu papazların yardımıyla, serbest vezinle kendi dilime çevirdiğim aşığıdaki dörtlüğü hiçbir zaman unutmam mümkün değil:

Bu upuzun ayrılıklar bitecek mi bir gün?
Tarladan kalkan ürünü görecek miyim bir gün?
Atalarımın yurdunu, naçar evimi, toprağımı?
Kendi ocağımı görecek miyim bir gün?

Keso'ya gelince, onun iki yeni kitabıyla çok mutluydum; onun aşk ve sevgi sanatını anlatan, anladığım kadarıyla sürgünlüğüne, gurbet ülkesinde ölüp kalmasına sebep olmuş küçük kitabından, bahar ve yazların aydınlık gecelerinde, yeni bir heyecanla, çaba ve terle birçok hüner öğrendim; onun sayesinde Stêr'in bedenini, yürek atışlarını, gözlerindeki bakışları, oyluklarındaki titremeyi, meme uçlarındaki kıpırtıyı, sesindeki iniltiyi, her gece yeniden keşfettim. Sözün sıcaklığı, aşkın sıcaklığıyla birleşiyor, ikisi birlikte kudurmuş geceler, Girit baharlarına benzeyen coşkulu geceler yaratıyorlardı. Adı sanı olmayan kimsesiz sürgünler ve yıkılmışlar, bundan başka Allah'tan ne isteyebilirler ki? Adı bir dengbêjin hafızasını bile zorlayan ve değişim anlamına gelen Keso'nun öteki kitabı, Latince uzun manzum dizelele, Yunan hikâyeye ve efsanelerini anlatıyordu. Kitap hem çok

fazla isim, tanrı, hatıra ve efsaneyle, hem de rengârenk kalemlerle çizilmiş resim ve şekillerle doluydu. Bir örümcek ağı gibi iç içe geçmiş bütün o isim, tanrı, ilişki ve hatıraların aklımda kalması mümkün değildi kuşkusuz, fakat resimler teker teker, tıpkı sayfalara nakşedildikleri gibi bilincime nakşoldular. Naso sadece, tümü ruh ve bedenini değişimlerine dair olan, denizin öte yakasındaki Yunan ülkesinin efsanelerini anlatmamış, pek çok yerde Girit'ten de söz etmişti. Kitapta bulunan renkli bir resimde, çok ilginç bir manzara vardı; bir adam gökyüzünde, bulutların arasında, kocaman kanatlarıyla, bir adadan denizi aşarak büyük ülkeye doğru uçuyordu. Berbat yeni dilimle, kilisenin papazlarından bu manzaranın anlamını sorunca, sevincin ve gururun bir işareti olan yüksek bir kahkaha eşliğinde resmi hem sözle, hem de bir kâğıda çizmek suretiyle bana anlattılar; uçan adam, tıpkı benim gibi hasret ateşiyle kavru lan Dahedalus'tu; Girit'ten, yani sürgün diyarından, denizin öte yakasında kalmış ülkesine doğru uçuyordu. Kendisi de gurbet ülkesinin dalgalarına kapılmış, ülkesinden çok uzakta, kudurmuş bir denizin soğuk kıyılarında, çılgılık ve bağırışlarla kaybolmuş olan aziz şairim, edebi sözün büyük ustası Naso, sanki ondan bin yıl sonra ilmik ilmik örülen benim hayatımı biliyormuş gibi, benim hikâyemi de yazmıştı işte! İnsan ruhunu anlatan Naso, yıllarca, insanüstü bir çabayla günler, geceler boyu, durmadan dinlenmeden, usta bir kuyumcu misali sözü damıtmış, süslemiş, ona yeni bir ruh vermiş, efsaneleri kendi çağının sözüne eklemiş ve benim için, kaderim için, çaresizliğim için, endişe ve kuşkularım için, hasret ve umutlarım için ölümsüz bir eser vücuda getirmişti işte.

Edebi anlatı böyledir işte, kadir bilen dinleyiciler, ne savrukluğ u ve baştan savmacılığ ı kabul ediyor, ne de pazar ve piyasaların hesap kitabını; yürek ve ruhun sorularının dışında, ne günlük dalgaların sözcüsü oluyor, ne de kısa süren eğlencelerin aracı. Edebi anlatı, kurnaz ama sığ baştan savmacılığ ın iş bitirici acelesi peşinde değildir, ucunda ölüm bile olsa, tıpkı kapımın

eşliğinde bekleyen ölüm gibi, her şeye rağmen ölümsüzlüğün peşindedir. Aklıma hiç gelmeyecek tuhaf bir tesadüfle çocukluğumun ve gurbet ülkesindeki hayatımın hep aynı olan yazarları, böylesi ölümsüz ses ve sözler yaratmışlardı işte, ey dinleyenler. Onlar sadece, kendi çağlarında ve daha önce yaşamış olan insani felaket ve darbeleri, savaş ve kavgaları anlatmamış, aynı zamanda benim çağımda olup bitenlerden de söz etmişlerdi. Onlar hem o devir ve devranlara, hem de benim yaşadığım çağa aittiler, hem orada, hem de buradaydılar.

Mıg'o'nun ölümünden önce söylediği şey doğruydu; ben dengbêj falan değildim, sürgün ülkesinde dilimi ve sesimi yitirmiş bir zavallıydım ve zaten etrafımda ses için elzem olan dinleyiciler de yoktu. Mıg'o'nun deyimiyile, ben nerede, dengbêjlik neredeydi! Fakat bencileyin düşkün Büro'nun yaşaması için anlatmaya ihtiyacı vardı, meclis, topluluk ve dinleyiciler için değil, sadece kendi hayatını sürdürmek için. Sadece söz, çocukluk hayatıma dönüş, çocukluğuma ait sesler yaşamama, bir yandan Stêr'le birlikte, öte yandan yalnız başıma yaşamama yardım edebilirdi. Ben dengbêjliğin getirdiği şan ve şöhretin, pazarlardaki satılık seslerin getireceği mal ve mülkün peşinde değildim, ben sadece hayatımı sürdürebilmenin peşindeydim. Peki neden? Aslında herkesten önce ölmeliydim, fakat şimdi en sona kalmıştım; çoğu dost, arkadaş, tanıdık ve değerli insan felaketlerin yangınlarında yok olmuş gitmişlerdi, ama ben hâlâ yaşıyordum. O vakit yaşamaya devam etmeliydim; günün birinde, sesime kulak verecek birilerini bularak onlara yaşanmış felaketleri, dostlarımla yok oluşunu anlatmak için yaşamalıydım. O çetin yollarda kaybolmadıysam eğer, bunun bir sebebi olmalıydı ve ben edebi sözde hem hayatta kalmamın sebeplerini görüyordum, hem de insanlık tarihi boyunca, neredeyse aynı nedenlerden doğan ve neredeyse tıpatıp birbirine benzeyen felaketlerin, cinayetlerin, yangınların sebeplerini buluyordum. Sürgün ülkesinde sığındığım edebi söz beni hem tamamen yıkılmaktan ve yok olmaktan

koruyordu, hem de yeniden terbiye ediyordu; kelamı, dünyanın ahvalini ve insani haletleri öğreniyordum. Yıkımda yalnız olmadığımızı, yıkılmışlar denizinde sadece küçük bir damla olduğumuzu her geçen gün daha iyi anlıyordum. Söz, ruhuma bir hayat iksiri aşıl原因an bu tür sorulara yol açıyordu; edebi söz neyin nesiydi, dil neydi, edebi söz ve dil aracılığıyla başa gelenler nasıl bir hikâyeye haline geliyordu? Ezberlenmiş cümleler, insani durumların yorumlanması, bir kişinin veya topluluğun adabının izahı mı? Bir tarihin veya yeni bir dönemin sesi, bir ahaliyi ve ülkeyi yönetmenin kanun ve ölçüleri mi? Duygu ve düşünceler, yakarış ve yankılar mı? Keso, Maro ile Naso Girit'in beyaz gecelerinde, Akdeniz'in hafif dalgaları eşliğinde bana, edebi anlatının bütün bunların bileşimi olduğunu öğrettiler; edebi anlatı hem bütün bunlar, hem de bilinç ile hafıza, duygu ve beden, hareketle fikir, ders ile tecrübe, ilaç ile şifaydı. Dünyanın en bilgili insanların dünyanın zaferlerden değil, mağlubiyetlerden oluştuğunu, kahrolası mağrur dünyanın çoğu zaman iyilik değil, kötülük peşinde koştuğunu bilen insanlar olduğunu artık anlamıştım; güzellik, cömertlik, sıcaklık, samimiyet, yardımlaşma, tahammül, anlayışlı olmak gibi insanı insan yapan haller, bin bir güçle elde ediliyordu; düşmanlık, kin, nefret, kıskançlık, ihanet, saldırı, cimrilik, çekememezlik gibi insanı insanlıktan uzaklaştıran haller ise, sadece bir parmağın oynamasıyla hemen harekete geçiyor, yüreklere ve ruhlara nüfuz edip, çoğu zaman hareketlere, ilişkilere ve her şeye hükmediyorlardı. Sürgün ülkesinde geçen her günün bir savaş olduğunu, kendimi yıkımların ve felaketlerin fitilini ateşleyen o insani hallerden koruyabilmek için durmadan savaşmam gerektiğini öğrendim. Edebi söz ve anlatıdan, aşkın ve anlatının sıcaklığı içinde, Stêr'im gibi, yalnız onun ülkesi Hakkari'nin yalnız yaylalarında yetişen incecik, küskün ve yalnız bir yasemin çiçeği gibi, kendi duygu dünyamda yaşamam gerektiğini öğrendim. Bunun için yapmam gereken tek şey şuydu; edebi sözün derinliklerine dalmalıydım, bazen

kendi dilimle, bazen öteki dillerle o sözle bütünleşmeli, ona sadık kalmalı ve hayatımı, beni koruyup kollayan edebi sözün yarattığı bir hayat haline getirmeliydim.

Onun için sevgili dinleyenlerim, gittikçe yaklaşan ölüme rağmen yolumuza devam etmeli, çocukluğumun kitaplarını yazan yazarların nasihatları, Mam Sefo'nun deyimiyle bir küpe misali kulaklarımızda, edebi sözün sabrı, tasvirin sıcaklık ve ayrıntıları, hikâyenin yumuşaklık ve yavaşlığıyla birlikte dünün sesleri arasında, yaşanmışlıkların derinliklerine dalmalıyız. Bir ihtimal, belki hikâyemi sonuna kadar anlatırım, ama hikâyemin sonunu getirmez ve yolda kalırsam eğer, siz halden anlayan dinleyicilerim varsınız artık; hikâyemin nasıl sonuçlanacağını tahmin ederek, ilk geceden beri duyduğunuz üslupla hikâyenin devamını getirirsiniz. Artık ölsem de gam yemem, sizler varsınız çünkü.

Haydi, gelecek zamanların dinleyicileri, toparlanın da hep birlikte, gerçek ve hayali ses ve sedalardan oluşan, hayatın gerçeğinden daha gerçek olan edebi sözün yardımıyla, bugünden düne gidelim. Yaralarımaya ilaç sürmüş, sigaralarımı sarmış, ihtiyaçlarımı giderip uçkurumu sıkmış, boğazımı temizlemiş, dünün seslerini etrafıma toplamış, bir avuç kuru üzümle, kuru inciri, bir tas suyla, kül tablasını, çakmak ve sarılmış sigaraları önüme koyup yeni gecenin bütün hazırlıklarını tamamlamışım, hazırım artık.

Yeni *şevbuhêrk*'imiz başlıyor ey dinleyenler, kandili yakın da, onun ışığıyla edebi sözün yaydığı aydınlığın koynuna girelim artık.

ŞAM'IN SESİNİ, hayatıma giren öteki şehirlerin sesleriyle karşılaştırırsam eğer, bu ses minarelerden yükselen ezanların, camilerde okunan hadislerin, mevlit eşliğinde duyulan tekbirlerle, ağa ve beylerin meclislerinden taşan palavraların sesiydi. Şehrin kimliğini, adı ele veriyordu zaten; Şam-ı Şerif... İslamiyet'in ilim ve irfanının, Müslümanların ünlü halife ve sultanlarının, Sela-

hattin Eyyubi'nin şehri, Osmanlı ülkesinin önemli vilayetlerinden ve sürgün ellerde geçen hayatımızın son konağı.

Evet, Girit'te geçen on beş, on altı, belki de on yedi yıldan sonra, benle Stêr, Mir ve Ruşen Hanım'ın peşine düşerek, bir yaz başlangıcının apaydınlık bir gününde, köhne bir Osmanlı gemisiyle, yine birkaç zabitin gözetiminde, fakat bu kez Stêr'le geminin küçük bir kamarasında bir arada yolculuk yaparak, önce Beyrut'a geldik; oradan da göç kervanımız Lübnanlı birkaç Kürt'ün kervanına katılarak, Hanya'dan beri bize eşlik eden zabitlerle birlikte at sırtında yolları aşarak, Cizîra Botan'dan yaklaşık iki gün uzaklıkta bulunan Şam'a ulaştık. Mir, Şam'a gitmek istemiş, biz de peşine düşmüş, gelip Şam'ın, neredeyse sakinlerinin tümü Kürt olan Salihîye mahallesine yerleşmiştik. Siz neden ve nasıl sorularını sormadan önce, size hikâyemizi kısaca anlatayım; sürgün ülkesinde çektiğimiz hasret, hepimizin belini bükmişti. Ataların sözüydü, sürgün giyilecek elbise değil, sakın ola giymeye yeltenmeyin; bizse bu sözün tam tersine, bırakalım giymeyi bütün vücudumuzla yıllardan beri bu kıyafetin içindeydik, ruhlarımız gurbet ülkesinin kavurucu, soğuk rüzgârlarında donup kalmıştı, gözümüz yollarda, yüzümüz ufukların gerisinde bıraktığımız yurdumuzda, doğacak bir fırsatı kolluyorduk, bizi kendimize, dilimize, ahalimize, ülkemize biraz daha yaklaştıracak olan bir fırsatı. Doğrusunu söyleyecek olursam eğer, Girit hiç de kötü bir yer değildi, oraya ve halkına alışmıştık, onlar da artık bizi tanıyordu, fakat her şeye rağmen biz Girit'te yabancıydık ve hep yabancı kalacaktık. Yabancı bir dil, yabancı bir ülke, yabancı gelenekler ve Mir için, Elkuddusi için, Mir'in etrafındaki dindarlar için yabancı bir din. Mir Girit'te de, artık kaybolmuş iktidarını saymazsak eğer, saygın bir mîr gibi yaşıyordu. Evi her daim Osmanlı, Giritli, Kürt ve Frenk ekabirleriyle doluyor, kuzular kesiliyor, ateşlerde kazanlar kaynıyor, siniler pirinç ve bulgur pilavlarıyla dolup taşıyordu; İstanbul'dan karıları, cariyeleri ve çocukları kabileler halinde onu ziyarete geliyordu. Meclisi yine

şen, sözü yine ağır, dediği yine dedikti. Hıristiyanlarla Müslüman mahalleleri arasında veya iki kişi ya da aile arasında bir anlaşmazlık baş gösterince, ahali devletin paşa, zabıt, zaptiye ve mutasarrıflarına başvurmadan önce, dertlerine çare bulsun, anlaşmazlıkları gidersen diye ona geliyordu. Hem Girit halkı ondan memnundu, hem de Girit'te işleri oldukça zor olan ve halkın hiç de razı olmadığı devletin bizzat kendisi. Osmanlılar gelip adayı işgal ettikleri günden, biz oradan ayrıldığımız güne kadar, Girit'te durum hep karışık olagelmişti; bir isyan bitiyor, yenisi başlıyordu ve oraya gidişimizden sanırım on yıl sonra başlayan yeni bir isyanla, Osmanlılar hepten zor duruma düşmüştü. İsyana ateşi, yine Girit'in özgürlük savaşçılarının yurdu olan Lefka Oris, yani Ak Dağlar da tutuşmuş, Yunanistan ve Avrupa devletlerinin yardımıyla büyük bir başkaldırı haline gelmeye yüz tutmuştu. Giritliler, Osmanlıları ülkelerini işgal etmiş, yabancı bir güç olarak görüyor, onları adada istemiyorlardı. Hayat yine aniden bir yay gibi gerilmişti, asker taşıyan harbiye gemileri geliyor, limana silah yığınağı yapılıyor, şehrin her yerine, kalenin burçlarına, etraftaki tepelere toplar yerleştiriliyordu. Bizim hiç de yabancı olmadığı bu hareketlilik, bu kez adım dım Giritte egemen oluyordu. Tam bu sırada Mir, Cizîra Botan isyanından edindiği tecrübelerle, büyük bir ustalıkla Girit ve Osmanlı kuvvetleri arasına girerek iki tarafı da sakinleştirdi. Mir cami ile kilise arasına girmiş, ne caminin yanmasına izin vermişti, ne de kilisenin yanmasına. Yani büyük bir hünerle, yeni şartlarda iki tarafın anlaşmasına vesile olmuştu. Bu anlaşmaya göre, silahlı isyancılar yeni bir isyana kadar silah bırakıyor, silahlarını samanlık ve mağaralarda saklayıp evlerine gidiyor, Girit bir Osmanlı vilayeti olarak kalıyor ve Osmanlı paşaları yine Girit'in idaresinden sorumlu oluyorlardı; devlet böyle bir anlaşmadan çok memnundu. Öte yandan da Osmanlılar, Hıristiyan dini ve Metropolitan kilisesinin önüne koyduğu bütün engelleri kaldırıyor, vergi ve haracı azaltıyor, sadece Hıristiyanların ödediği özel vergiyi kaldırıyor,

halk köy ve şehirlerdeki mahalli yöneticilerini artık kendisi seçiyor ve haksızlıklara karşı sesini yükseltme hakkına sahip oluyordu; Girit halkı da bu anlaşmadan çok memnundu.

Her iki tarafı da memnun eden böyle bir anlaşmaya vesile olan Mir, söylentilere göre hastalığı artık iyice ilerlemiş olan Sultan Abdülmecit tarafından ödüllendirildi. Mir ve Ruşen Hanım, oğulları Necip, Ali Şamil ve kızlarıyla birlikte İstanbul'a giderek padişahın huzuruna çıktı ve hizmet nişanı padişah eliyle Mir'in göğsüne takıldı. Mir, uzun süre İstanbul'da, Anadolu yakasında bulunan geniş ailesinin yanında kaldı. Têlî ve Cizîra Botan'dan gelen kafileden çoğu kişi Girit'te kalmıştı. Ruşen Hanım, bizim de gitmemizi istediği halde, ben de Stêr de gitmeye cesaret edemedik; ne memlekete değil de devletin kalbine giden yeni bir yolculuğa gücümüz vardı, ne de kahrolası İstanbul bana bir damlacık bile olsa herhangi bir mutluluğu veya sevinci hatırlatıyordu; Mam Sefo'yu denizin derinliklerine gömen o şehirde ne yapacaktım ben?

Fakat Mir ve Ruşen Hanım'la ayrılan yollarımız, birkaç yıl sonra yine birleşti ve bir bahar mevsiminin son günlerinde bir gün, Mir ve Ruşen Hanım'ın, birkaç kadın ve cariye, Mir'in birçok kadın ve cariyeden olma birkaç oğul ve kızıyla birlikte aniden geldiklerini gördük. Ne olmuştu, neler yaşanmıştı bilmiyorduk; bildiğimiz tek şey, Mir yine gelip büyük konağına yerleşmişti. Têlî'nin anlattığına göre Sadrazam ve Babı Ali, Mir'i hizmetlerinden dolayı, her şeyden sorumlu bir paşa olarak Bosna Hersek, Rumeli ve Balkanlar'a göndermek istemişti. Fakat o bunu istememiş ve devletin onu, Cizîra Botan'a, ata yurduna yakın, Müslümanların yaşadığı bir yere göndermesini talep etmişti. Cizîra Botan veya şimdi Vilayet-i Kürdistan adını almış olan tekmil Kürdistan, ki önümüzdeki gecelerde biraz ondan söz edeceğim, Mir'e, ailesine, ona yardım eden destekçilerine hâlâ yasaktı. Ölünceye kadar oraya dönemeyeceklerdi, fakat paşaların kavline uygun, bir paşa veya sorumlulukları olan bir yönetici

gibi değil de, devlete sadık, ona hizmet eden sade bir adam gibi, Araplar kadar Kürtlerin de yaşadığı, Arapça kadar Kürtçenin de yaygın olduğu Şam'a gidebilirdi. Fakat Osmanlı devleti içinde karışıklıklar ne bir, ne iki, ne de ondu, bir karışıklık bitiyor, bir yenisi başlıyordu; Mir'in adaya döndüğü ve Şam'a gidiş hazırlıklarının yapıldığı dönemde, Arap ülkelerinde yeni karışıklıklar baş göstermişti; Araplar haklarının, Osmanlılar da isyanları bastırmanın peşindeydi. Beyrut, Şam, Trablusşam, Balbek, Dêrezor ve daha birçok yerde meydanlara darağaçları kurulmuş, Arap muhalifler art arda idam ediliyordu. Onun için Mir'in gidişi birkaç yıl gecikti, fakat Mir kararını vermişti ve bugün yarın başlayacak yolculuk gününü bekliyordu. Arap ülkelerinde devran değişip isyanlar bastırıldığında ve aslen Kürt olan ve çoktan beri Şam'a yerleşmiş olan, Elyusufi de dedikleri Zırkiyan ailesine mensup bir paşa Vilayet-i Şam'a paşa olarak atandığında, Mir bir an önce yola çıkıp İslam ülkesine, Selahaddin-i Eyyubi'nin şehrine, orada bulunan sayısız dost ve arkadaşlarına kavuşmak için acele etmeye başladı.

Fakat şimdi, neden Mir ve Ruşen Hanım'ın ardına takılıp Şam'a gittiğimizi soracaksınız. Her şeyden önce hâlâ Mir ailesinden sayılıyor ve onun adına hayatımızı idame ettiriyorduk; ben Mir'in soytarısıydım, Stêr de Ruşen Hanım'ın hizmetçisi. Onların ikamesi altında olmak zorundaydık; ricada bulunsaydık eğer, sarının gidişlerinden sonra da Hanya'da kalmamıza izin verirlerdi. Fakat onlar da gittikten sonra, Helen dilinin ülkesinde kendimizi iyice öksüz hissetmez miydik? Mir'in evine hiç gitmediğim ve Stêr'in gidişleri de iyice azaldığı halde, onların varlığı bize güç veriyor, inanç aşıliyordu. Gerçi bazı yeni Kürt aileleri de bizim gibi muhacir olarak Girit'e gelmişti. Hakkari Mir'i Nurullah Bey de, isyanın yenilgisinden, birçok çaresiz didinmeden sonra, önünde kapanan bütün yollardan dolayı Şemdinli seyitlerine teslim olmuş, oradan da Osmanlı zabitlerinin gözetiminde aynı sürgün yolundan geçerek buraya gelmişti. Fakat onlarla

hiçbir ilişkimiz yoktu; geride kalmış kötü anıları canlandırmaya gücümüz yoktu. Sürgün diyarı böyleydi işte; insan ne halkından oluyordu, ne de onunla yaşayabiliyordu, soğukta kalan yarı donmuş bir yılan misali, uyuşuk bir hayat sürdürüyordu o kadar. Bir yolunu bulup o uyuşuk hayatı da aramızda bırakmak, doğal hayata kavuşmak istiyorduk, güneşin ışıklarıyla canlanan, yine güneşin ışıklarıyla kuruyup ölen yayla çiçeği yaseminin sürdürdüğü, hayat gibi bir hayata kavuşmak. Bize ulaşan iki haber, Şam'a gidiş için kesin kararımızı vermemize sebep oldu; isyandan sonra, Musul ve Laleş'te de katliamlar yaşanmış, oradan büyük bir kalabalık Şam'a göç etmişti ve bize verilen bilgiye göre, Suriye'ye göç edenler arasında Stêr'in kardeşi Bedros da vardı. Bedros, ahalisinin çoğunluğu Ermeni, Asuri, Nasturi, Süryani ve Kürt olan Halep'e yerleşmişti. Dilsiz dünyasında, tıpkı benim gibi hep çocukluğunu düşünen Stêr, ağabeyini görmeyi çok istiyordu. Duyduğumuza göre babası Apê Yakup vefat etmişti, fakat ağabeyi Bedros, Suriye'de yaşıyordu. Bize ulaşan ve içimdeki dönüş heyecanını daha büyüten ikinci habere göreyse, birçok Yezidi, Şengal Dağları'ndan ve Laleş'ten kaçıp Şam'a sığınmıştı. Uzun yıllar birbirinden farklı diller, dinler, inanç ve düşünceler arasında gidip gelmiştim, fakat şimdi, belki de yaşlılığın belirtilerinden olsa gerek, içimde atalarımın geleneksel hayatına dair büyük bir merak, sıcak bir duygu kıpırdanıp duruyordu; şimdi tekrar, Laleş'te bıraktığım o sade dünyanın içine girmek istiyordum. Yezidi *qewal* ve *feqîr*'lerle yine sade dilimle konuşmaya başlayacak ve Girit'te muhtevalarını anlamak için çektiğim cefayı çekmeden, bıyıklarımı burarak, ayak ayak üstüne atarak, önümde sigaram, elimde çay bardağıyla, onları, sözlerini ve anlatılarını dinleyecektim. Yeryüzünde bundan daha güzel bir şey var mıydı?

Ve bembeyaz bir Akdeniz gününde göç kervanımız tekrar yola çıktı ve tekrar, her daim cehennem alevleri yükselen, tufan ve gazabın yurdu olan sıcak toprağın diyarına ayak bastık.

ŞAM CAMİLERİNDE DUYULAN MÜEZZİNLERİN BİR-BİRİNDEN GÜZEL SESLERİ sonsuzdu; gece gündüz sürüyor, biri susuyor, öteki başlıyor, birinin tilaveti, ötekine baskın gelmeye çalışıyordu. Müezzinler birbirileriyle yarışıyormuşçasına, her biri kendine has bir sesle ezana duruyor ve şehir ahalisi de seslerinden onların kim olduklarını rahatlıkla ayırt edebiliyordu. Biz, Şam'ın en kadim mahallerinden biri olan Salahiye mahallesinde, İslami nakışlarla süslü, işlenmiş kara taşlardan inşa edilmiş güzel evlere yerleşmiştik ve neredeyse Şam'ın en usta müezzinleri, mahallenin camilerinde farklı farklı sesleriyle, ezan okuma hünerlerini icra ediyorlardı. Müezzinler şafakla birlikte ezana durunca, ben de seslerine kulak kesiliyor, seslerin sahiplerini düşünmeye başlıyordum. Hiçbirini tanımıyordum ve herhangi birini tanımaya da hiç niyetim yoktu, fakat buna rağmen onları düşünüyorum ve seslerine göre, seslerinin ahengi ve tilavetlerine göre, şahsiyetlerini, karakterlerini, boylarını boslarını tahmin etmeye çalışıyordum. Seslerin bana oynadığı oyunlara dayanamıyordum çünkü; çocuk ruhum, şimdi artık iyice yaşlandığım halde, tıpkı çocukluk zamanlarımda olduğu gibi bana oyunlar oynamayı sürdürüyordu. Dünya değişiyordu, biz dünyaları değiştiriyorduk; diller ve dinler değişiyor, fakat tek teselim olan oyunlar olduğu gibi kalıyordu. Tıpkı, şimdi adını hatırlayamadığım bir âlimin dediği gibi, ülke ve diller değişiyor, fakat yürekteki duygularla ruhun arzuları hiç değişmiyordu. Belki de onlar, dünyaların, sınırların, dillerin ve dinlerin değişmesiyle birlikte daha da süsleniyor, bazen daha da olgunlaşıyorlardı, fakat özleri hep aynı kalıyordu.

Hayatın aşına olduğumuz bir oyunuyla yine dünya değiştirmiş, şimdi önceki dünyamızdan çok farklı, yepyeni bir dünyaya gelmiştik; İslamiyet'in dünyasına. Yeni dünya, büyük bir sevgi ve saygıyla oğluna, Cizîra Botan Mirî'ne sahip çıkmış, ona büyük bir şefkatle kucağını açmıştı. Beyrut'tan yola çıkıp Şam vilayetinin sınırlarına ulaşınca Şam paşasını, şehrin tekmül işlerini

yürüten yüksek rütbeli zabıtları, şeyhülislamı, İslam'ın büyük âlimlerini ve Kürt ailelerinin ileri gelenlerini hep birlikte Mir'i beklerken bulduk. Gerçi Mir herhangi bir görev ve nişanla gelmiyordu şehre, fakat şehir şan ve şöhretine sahip çıkıyordu; Osmanlılar hizmetlerine, Kürtler isyanına, dindarlar sadakatine... Mir'in sadece bir değil, birçok insandan, hem de birbirinden çok farklı, birçok insandan oluştuğunu Şam'a ulaştınca anladım.

Stêr'le birlikte oturduğumuz iki oda, mutfak, Hanya'da olduğu gibi küçük bir bahçe ve uzun bir ahırdan oluşan evimiz, Mir'in ve ailesinin evine çok yakındı. Onlarla birlikte Şam'a gelişimizden pek memnun kalan Ruşen Hanım'la Têlî, bizi hiç yalnız bırakmıyor, bize hep sahip çıkıyorlardı. Taştan yapılmış eski bir ev olan evimiz bize yetiyordu; üstüne üstlük bahçesinde, kırmızı çiçekleriyle dünyamızı renklendiren, dalları incecik birkaç nar ağacı bile vardı. Girit'ten, uzun bir hayattan sonra beraberimizde getirdiğimiz eşyamız çok azdı; içindekilere şimdi bir ayna, bir melek heykelciği ve birkaç dini kitap eklenmiş olan Stêr'in bohçası ile saygıda kusur etmemiş olan keşişlerin bana yadigârı olan, çocukluğumun kitapları... Biz kimsesiz yabancılar veya Apê Xelef'in deyimiyle, öksüz kuşlardık, ne gözümüz ev eşyalarında, ne de dünyanın mal mülkündeydi; mahallemizdeki Kürtler, içinde oturabilmek ve Şam'daki hayatımıza başlamak için evi hemen derleyip toparladılar, bizim için zaruri öteberileri bulup buluşturdular, kısa sürede evi içinde oturulabilecek hale getirdiler.

Hiç Şam'a gelmediğim halde, şehir, burada yaşayan köklü Kürt aileleri, Şam'ı Şam yapan ve mezarı burada bulunan Selahattin Eyyubi hakkında birkaç şey biliyordum. Fakat şimdi o bilgilerim, Kürt ileri gelenlerinin şahsında, hayatımızın gerçekleri haline gelmişti; Mir'in meclisi, özellikle ilk aylarda her an dolup taşıyordu; Mir'e hoş geldiniz demeye giden ileri gelenler, sokak başındaki evimizin önünden geçiyorlardı. Kürtler, hem Şam'dan, hem de Lübnan, Halep, Hema, Hımıs, Elcezire, Cebel-

ul Ekrad, Antakya, hatta Bahdinan ülkesinden, kafileler halinde gelip Mir'i ziyaret ediyorlardı. Şam'ın bazı mahallelerinin, Salihiye, Rukneddin, Muhacirin ve Arapça'da Kürt anlamına gelen Ektrat gibi mahallelerin sakinleri neredeyse tümüyle Kürtlerden oluşuyordu; bu mahallelerde Çerkez, Türkmen, Dürzi gibi diğer küçük halklar da yaşıyordu. Çok eskiden, Abbasiler, Fatımiler, Eyyubiler ve Osmanlılar döneminde birçok Kürt aile ve aşireti, Eyyubiler dönemini saymazsak, hep ezilen taraf olarak, bir biçimde gelip Suriye'ye, Şam'ın etrafına yerleşmişlerdi. Arap medeniyetinin önemli bir merkezi olan Şam, bir Kürt şehri değildi, fakat şehrin üstünde Kürtlerin etkisi öteden beri çok büyüktü. Bir zamanlar Suriye ve Şam'a hükmetmiş olan ve Şam'ın büyük mahallelerinde yaşayan Holo, Berekat, Ecelyakini, Elyusufi, Şemdinî, Dekori, Bozo, Alareş, Kolo ve Eyyubi gibi Kürt aile ve aşiretleri, Osmanlıların baskısına rağmen, hâlâ güç ve kudret sahibiydi. Şimdi o. büyük ailelere, bir büyük aile daha ekleniyordu; sayıları sayılmayacak kadar kalabalık olan Bedirhan ailesi...

İlk aylarda Şam'ı, şehrin ve Kürt ailelerinin hayatını daha yakından tanımak, tekrar kendi dilimin tadına varmak ve anlatılabilir hissetmek için, bazen Têlî'yle beraber, bazen de tek başıma o büyük ailelerin her daim misafirlerle dolup taşan, farklı ses ve avazlarla inleyen meclislerinde kurulan *şevbuhêrk*'lere gidiyordum. Ben de Bedirhan ailesinin bir üyesi olarak görülüyordum, bu yüzden kurulan meclislerde, divanhanenin edebine uygun saygın bir yere oturuyor, Kürtçe ve Arapça söylenen sözlere, türkülere, anlatılara, fiskoslara, palavralara, böbürlenmelere ve dedikodulara gecenin geç saatlerine kadar kulak kesiliyordum. Stêr'in aynası iki yaralı yüzü, Şam'daki Kürt topluluğunun aynası ise yaralı bir ruhu gösteriyordu; yenilgi üstüne yenilgi alan, düşen, yıkılan, derin yaralarla inleyen Kürt ruhu, bütün bu felaketlere rağmen rekabetten, düşmanlıktan, palavra, böbürlenme ve kibirden vazgeçmiyor, bütün bu olup bitenlerin ne sebeplerini soruyor, ne de düştüğü yerden kalkabilmek için bir çare arıyordu. Şimdi Şam'da bir kez daha, Girit'te az buçuk unuttuğu-

muz ülkemizin musibetleriyle karşılaşılıyordum; aileler arasında derin bir rekabet vardı, birbirlerini hiç sevmiyor, ele geçirdikleri her fırsatta birbirleriyle didişiyor, birbirlerinin üstünlüğünü kabullenmiyorlardı; böyle yaparken Osmanlıların tahakkümünü kayıtsız şartsız öpüp başlarına koymakta da beis görmüyorlardı. İç içe yaşadıkları, yedikleri içtikleri ayrı gitmediği, birbirlerine kız alıp verdikleri, kol kola aynı halaya durdukları, matem ve taziyeye birlikte oturdukları, kurdukları meclislerde esaret altındaki ülkeden ve birlik olmanın elzeminden bahsettikleri halde, aslında alttan alta birbirlerinin kuyusunu kazıyorlardı; birbirlerini küçük düşürmek için ellerinden geleni yapıyor ve küçümseyerek birbirlerine bakıyorlardı. Hepsi kırırma uğradığı ve anlatılmaz felaketler yaşadığı halde, aralarında ne bir birlik vardı, ne de bir sevgi kııntısı; ne çaba vardı, ne de bir hareket; aralarında ne sözün kıymeti vardı, ne de edep ve usul.

Edebi söz ise zaten onlardan çok uzaktı; onlar yüksek edebi sözden ziyade, alçak dedikodulardan haz ediyorlar ve edebi sözü soytarılanın yaptığı şakalardan ibaret sayıyorlardı. Edebi söz onlar için, soytarılanın ağzından büyük bir keyifle çıkan, onlara düzülen övgülerden başka bir şey değildi.

Birkaç ay sonra Têlî ile birlikte, et yemekleri, çay, sigara dumanı, misafir ve Arapça Kürtçe sözlerle dolup taşmış olan Elyusufiler'in meclisinden dönünce Têlî'yi evine bıraktım, eve dönüp yatak odamıza girdim ve mışıl mışıl uyumakta olan Stêr'in alruna usulca bir öpücük kondurduktan sonra, öteki odaya gittim; yıllardan sonra gözüme tekrar giren o malum sızıyla, hıçkırık hıçkırık ağlamaya başladım.

Neden döndük buralara, diyerek hıçkırıklar arasında kendi kendime sordum. Neden, neden? Felek, bütün bunları bana neden yaşatıyorsun? Beni neden kandırıyor, yaptığım her şeye neden pişman ediyorsun? Kim böyle bir hayatı istemişti, böyle bir toprakta, böyle bir topluluğu kim arzulamıştı? Böyle bir kaderi kim talep etmişti senden? Beni neden kandırıp buralara getirdin, ey felek?

O gece mecliste çok, ama çok sıkılmıştım. Ev sahipleri dünyanın hakimleriymiş gibi, meclisin en makul yerinde ayak ayak üstüne atmış, göbeklerini karınlarının üstüne salmış, gözlerini bizlerden ayırmadan döşeklere kurulmuş bir halde, memnun bir eda ve gülen gözlerle, çok basit Arapça ve Kürtçe sözlerle kendilerini övüp diğer aileleri aşağılayan dalkavuklarını dinliyorlardı. Bir söz vardı, on köyü olan ağa kendini dünyanın hakimi sanır. Elyusufi ailesi meclisinde öten dalkavuklar da, Elyusufiler'i diğer ailelerin hakimi sayıyordu; kuşkusuz mutlak hakim olan Osmanlılardan sonra. Değirmen elden gitmişti, ama onlar çıkırığın peşinden koşup duruyorlardı; bütün o kibirleri, bütün o mağrurlukları kimin ve ne içindi? Onların ruhu da, bahtı kara şairim Naso'nun manzum kitabında anlattığı ruhların geçirdiği değişim gibi, savaşların darbeleriyle değişmişti, ancak bana göre düşkünlük ve mağlubiyetlerini daha da derinleştiren bir değişimdi bu. Savaş böyleydi işte; savaşın rüzgârlarına kapılmış olan ruh bazen iyi bazen de kötü, ama tamamen dönüşü olmayan bir şekilde değişiyordu ve o büyük ailelerin payına da kötülük düşüyordu.

Neden, diyerek o gece kendime sordum gözlerimde boşanan yaşlar eşliğinde; neden?

Biz Girit'te de kalmış ve Giritlilerin de Kürtler gibi neler çektiğine gözlerimizle şahit olmuştuk; onlar da kınma uğruyor, yenilgi üstüne yenilgi alıyor ve her mağlubiyetten sonra acıları daha da katmerleşiyordu. Fakat onlar acılarından, gaddar yenilgilerinden edebi sözler, âlimler, filozoflar, bilginler ve anılar yaratıyor, böylece direniş ruhlarını daha da diri tutuyorlardı. Tekmil kilise ve manastırları, mağara ve koyakları edebi sözün yankılandığı yaratıcılığın mekânlarıydı; yenilginin acısıyla inzivaya çekiliyor ve o acılardan bir kuvvet yaratıyorlardı. Peki Şam'da karşıma çıkan ve her hareketlerini şaşırarak izlediğim bizim ekabir ve bilgin takımı ne yapıyordu? Şüphesiz onlar da bir yerlere sığınıyorlardı ve fakat bu yerler asla yaratıcılık mekânları olan mağara ve koyaklar değil, kuzu etinden yapılmış kebabların ye-

nildiği, kıskançlığı anlatan sözlerin revaçta olduğu mekânlardı. Onlar da yenilgilerin acılarından bir şeyler damıtıyorlardı, fakat bu şey edebi söz ve manevi bir güç hiç değildi; meclislerde kurulan sofralarda yenilen tavuk ve kuzu etine sığınıyor, kıç damarlarını çatlayıncaya kadar her yere bok sürüyorlardı; evet bok, her yere kesif, pis bir koku yayan boktan başka bir şey değil. Büyüklüğü Hakkari kadar bile olmayan Girit, hepsi de ahalisinin ruhlarını temsil eden onlarca, belki de yüzlerce yazar, şair, dengbêj, âlim, filozof ve sanatçı yetiştirmişti. Peki, dengbêjlerin sözünü ettiği ezilmiş ülkenin şair ve âlimleri neredeydi?

O gece, müezzinler sabah ezanına duruncaya kadar, dudaklarımın arasında sigara, soğuk odanın içinde gezinip durdum ve artık iyice aşına olduğum müezzinin sesiyle birlikte, buralara döndüğüm için kapıldığım büyük pişmanlık duygusuyla birlikte kesin kararımı verdim; bir daha ileri gelenlerin bir araya geldiği o meclislere gitmeyecektim. Şam'a gelişimle birlikte amacıma ulaşmış, yine ruhuma aydınlık yayan anadilimin dünyasına varmıştım, fakat aynı zamanda lanetlenmiş kara bir kadere benzeyen ve ruhumu anlatılmaz bir karanlığa boğan başka bir dünyaya da girmiştim.

STÊR'İN AĞABEYİ BEDROS'UN VE SÖYLEDİĞİ KEL-DANİCE TÜRKÜLERİNİN SESİ, o çok sıkıntılı günlerde hem benim sıkıntılarımı giderdi, hem de Stêr'in ruhunu şenlendirdi. Şam'daki ilk yılımızın en iyi olayı, Stêr'in ağabeyi Bedros'un geliyordu diyebilirim. Artık havaların iyice soğuduğu bir sonbahar günü, Stêr'le Hakkari yemeklerini ateşe koyup akşam yemeğinin hazırlıklarını yaparken, sanki kendi atalarının pişirdiği aşların kokusunu almışçasına, üzerinde uzun bir kaftanla, güler bir yüzle, sakal ve bıyıklarına kına yakmış bir halde, yakışıklı endamı ve uzun boyuyla Bedros, mutfak kapısında aniden belirdi. Hem sokağın, hem de evimizin kapısı her daim açıktı, kim isterse hemen içeri girebiliyordu; düşmanlar ve düşmanlıklardan

uzak olan biz kimsesizler, zabitlerin uzun yıllar süren baskı ve gözetiminden kurtulmuştuk ve özgürlüğümüzü bu yolla dışarı vuruyorduk. Bedros fark ettirmeden yavaşça içeri girmiş, mut-fak kapısında durmuş, bir hayat boyunca görmediği kız kardeşi Stêr'e bakıyordu. Fakat keşke böyle sessiz sedasız içeri girme-seydi, çünkü onu görür görmez bir çığlık attım:

Bedros!

Her zamanki gibi kendi sessiz dünyasına çekilmiş olan ve elindeki kepçeyle gulûl ayranını karıştıran Stêr, çığlığımla bir-likte irkildi; ağabeyini böyle habersiz, böyle aniden karşısında görünce, ağzı ve gözleri açık halde bir süre hareketsiz kaldı ve sonra birdenbire bayılıp yere yığıldı. Stêr'in ağzından tek bir kelime bile çıkmıyordu, ancak basit hareketlerinden, anuların, seslerin, duyguların durmadan içinde dalgalanıp durduğunu anlıyordum artık; sessizliği, seslerin çıkardığı bir şimşekti çünkü. Bazen, günlük isteklerini dile getiren basit şeyleri kâğıtlara ya-zıp bana uzatıyordu, ancak bundan farklı duyguları başka türlü dile geliyordu; bana yaklaşıyor, usta elleri ve yumuşak bedeniy-le, yüreğimde şaha kalkmış olan arzuları dindiriyordu; bazen de aniden çok uzak bir dünyaya çekiliyordu, ne ben, ne de başkası-nın haftalarca, aylarca ulaşamayacağı bir dünya; aybaşı olunca haftalarca kanıyordu, güçten düşüyor, sarı yüzü kül rengine dö-nüşüyordu, bu halde bile yüzü bana tarifsiz güzel geliyordu; ki-taplarının sayfalarını açıyor, elinden haçını bırakmadan içindeki resimlere bakıyor, kafasını aşağı yukarı sallıyor, uykuya dalınca-ya kadar dudaklarından mırıltılar dökülüyordu; boş gecelerde ve derin uykularda çığlıklarla irkiliyor, soğuk terler döküyor, tir tir titriyor, ölüm nöbetine tutulmuş gibi sarsılıyor, bazen de aniden heyecan dalgalarına kapılıp bir anda bayılıyordu, tıpkı ağabeyi Bedros'un aniden, mezardan çıkıp gelmiş gibi kapının eşiğinde belirmediği o an gibi. Fakat öte yandan, bu şekilde bayılması belki de iyi bir şeydi; neredeyse bir ömrün ardından ilk defa karşılaşı-

yorlardı, merak ettikleri şeyler çoktu; Stêr'in zavallı durumu, çok şey yaşayıp gördüğünü, çaresizlik, zorbalık, yıkım, öfke, keder ve hasreti, her an cehennem ateşiyle kaynayan kahrolası Mezopotamya toprağında herkesin başına gelebilecek şeylerin tümünü bir arada yaşadığını gösteriyordu. İkimizin başından geçmiş olan felaketlerin tümünü teker teker Bedros'a anlatmama gerek yoktu artık; Stêr'in durumu her şeyi anlatıyordu.

Stêr, geceyarısı yatakta gözlerini açtığı anda, benle Bedros, her birimiz bir tarafında oturmuştuk; bize bakıp güldü.

Ester, dedi Bedros, elini tuttu, ellerini okşadı ve sözünü sürdürdü: Ester, kardeşim, tatlı dillim benim.

Bedros'un sözü yarım kaldı, ağlamaya başladı.

O da bir şey söylemeye yeltendi, fakat ağzından sadece şuna benzer bir şeyler çıktı:

Ağğğğ... Ve öteki elini, ağabeyinin elinin üstüne koydu. Ağğğğ...

Stêr de ağlamaya koyuldu.

Dışarıda şiddetli bir yağmur yağmaya başlamıştı, şimdi so-kağa ve evimizin damına düşen damlaların sesi, sanki yağmur odanın içine yağıyormuş duygusunu veriyordu. Biz üçümüz, onlar ağlayarak, ben ise boğazım düğümlenmiş, bir süre, kulaklarımız dışarıda yağın yağmurun sesinde, sadece oturduk ve sanırım üçümüz de aynı şeyi düşünüyorduk; yorgunluğu, korkuyu, kuşkuyu, ürküntüyü, yılların açtığı yaraları, felaketlerin darbelerini, onların verdiği acıyı, duygusallığı, yorgunlukların yarattığı aşkı, yalnızlığın kavurucu ateşini ve bizimle bu şekilde oyunlar oynayan kaderimizi... Başucunda otururken, henüz Stêr uyanmadan, o da bayılmasın diye, Bedros'a kısaca kız kardeşinin lâl olmasından söz etmişim.

Getirdiğim bir tas gulûl'u kaşıkladıktan sonra Stêr biraz kendine geldi, yataktan çıktı, hep birlikte oturma odasına geçtik. Benim gibi oldukça şişmanlamış ve daha önce gördüğüm güçlü bakışlarını yitirmiş olan Bedros da bizim gibi çökmüştü; ağır ha-

reketlerinden, alnındaki çizgilerden, gözbebeklerindeki azalın ışıktan ve bakışlarından belliydi ki, o da felaketlerin darbelerine maruz kalmıştı. Üç parmağı kopmuş olan sağ eline ilişince güm, kahkahayı bastım:

Parmakların hâlâ çıkmamış, dedim gülerek.

Tıpkı senin gözün gibi azizim, diye cevap verdi bana o gülerek. Bazı yaralar *şal û şepik*'lerin yamalarına benzerler, her zaman görülürler.

O gençlik günlerimiz, Dicle yolculuğumuz, babası Apê Yakup'un salı düştü aklıma; Bedros üç parmağını o zaman, üstünde yolculuk yaptığımız sal, Dicle seline kapılıp alabora oluca kaybetmişti. Ben de sağ dizimden, hâlâ bugün bile acısından bazen aksadığım ağır bir darbe almıştım. Bedros'un sağ eli tamamen yarılmış, üç parmağı kopmuştu. Fakat ben şimdi gülüyordum, tehlikeli olmasına ve Apê Yakup'un çok sonra Cizre'ye kapımın önünde öldürülen fedakar köpeği Gurzo sayesinde ölümden kurtulmamıza rağmen yolculuğumuz, baştan sona kadar her çeşit kötülük ve çirkinlikten uzak, aydınlık dolu, sııcık ve heyecanlı bir maceraydı; bizler, ben, Mıgo, Heme, Kam, Xerabêt, Bedros ve Gurzo ile birlikte Apê Yakup'un salının üstünde Dicle'nin sularında sürüklenerek yeni dünyaları tanımak, yeni bir alem keşfetmek ve daha sonra yeni ders ve tecrübelerimizin de yardımıyla kendi dünyamızı değiştirmek için Dicle üzerinden Musul, Ninova, Bağdat, Babil, Asur ve Fırat yolculuğuna çıkmıştık. O zamanlar henüz hayat yolculuğunda bizi nelerin beklediğini bilmiyorduk; ne dünyayı değiştirmenin pek öyle kolay olmadığını, ne de hayat denilen o muammanın talı bir rüya değil de, kapkaranlık bir kâbus olduğunu biliyorduk.

O gezimizi hatırlıyor musun kardeşim? diye sordum Bedros'a.

Onu nasıl unutabilirim ki, diyerek parmakları kopmuş elini gösterdi bana gülerek.

Stêr şimdi, tüylerini yalayan küçük bir kedi misali ağabeyinin yanında öyle sakin oturmuş, ellerini ellerinin arasına almış,

hem sevinci hem de kederi anlatan munis bakışlarla, kâh onu, kâh beni seyrediyordu. Köz dolu mangalı aramıza almış, önümüzdeki tabaklardan ceviz, kuru incir, kuru dut, kuru üzüm ve bademlerden atıştırıyorduk. Bize sükûnet veren yalnızlığımız, mangaldan odanın içine yayılan ısı, damağımızı tatlandıran çerezlerin tadı, bütün o basit şeyler, üçümüzde de anlatılmaz bir huzur yaratıyordu. Aşk ve insan sıcaklığı böyleydi; o sadece huzur arıyordu, hayatımızdan çok uzak olan ve zindanlara, kılıçlara, tüfeklere, hakaretlere, dayaklara çıkan yolumuzun üstünde hiçbir zaman bize rastlamayan huzuru. Bütün o uzun ve biçare yıllarımız boyunca, bir gün dahi Stêr'in sert bir hareketine şahit olmamıştım, bazen tıpkı Gulîzer gibi, bir kez bile olsa bana küfür etmesini, tabak kırmasını, üstüme saldırmasını, elbiselerini yırtmasını istediğim halde, o bunların hiçbirini yapmamıştı; sadece sessiz ve yalnız dünyasına çekilmiş, huzursuzca bana bakmıştı. Fakat şimdi o huzursuz bakışı değişmişti; bakışları ruhunun aynasıydı ve şimdi o aynada huzur dolu bir yüz görüyordum.

Keldanilere karşı girişilen Tiyar bölgesindeki katliam gününden bugüne kadar o, hep yabancı bir dünyada, yabancı diller arasında yaşamıştı. Tesadüfen yoluna çıkmış olan ben, çoğu zaman yanındaydım, fakat ben de yabancıydım ve ona yabancı bir dille kendimi ifade ediyordum. Şimdi tanıdığı ve onun dünyasına ait olan, tekmil hayatını ona hatırlatan, onunla onun diliyle konuşan öz ağabeyi vardı yanında; o Bedros'un dilinin ahenğiyle tekrar odanın içine gelmiş olan çocukluğunu, türkülerinin dilini, dağlara kazınan kiliselerinin ilahilerini, yayla yükseltelerinden kaynağını alıp derin vadiler arasından akan Zap nehrini, rengârenk çiçeklerle süslenmiş yaylaları, dağ yükseltelerinden gökyüzünün sonsuz maviliğine kanat açan kartalları, annesinin yemeklerini, kız kardeşinin oyunlarını hatırlıyordu besbelli. Bakışları galiba ilk defa bugün, korkuya bulanmamış, yorgunluktan arınmış bir insanın bakışlarına benzemeye başlamıştı; her zaman, hatta o kudurmuş gecelerimizden sonra bile yüzünden eksik olmayan o endişe, ilk defa şimdi kayboluyordu.

O gece sabaha kadar oturduk, benle Bedros konuştuk, o da sessizce bizi dinledi, arada bir de el kol hareketleriyle muhabbetimize katılmaya çalıştı. Demlediğimiz çayımız yanımızda, kül tablalarımız önümüzdeydi, biz çay içiyorduk, o ise süt içiyordu; birbirimize anlatacağımız daha o kadar çok şey vardı ki.

Ertesi gün Bedros'u alıp şehre indim, belki de ilk defa büyük bir mutlulukla Şam'ın sokaklarında, çarşı pazarlarında, kahvehane ve dükkânlarında keyfimce gezip tozdum. Akşam da *şevbuhêrk*'imizi kurduk, ertesi gece de, daha ertesi gece de... Üçümüzün kurduğu *şevbuhêrk*'ler, tıpkı şu andaki *şevbuhêrk*'lerimiz gibi uzadıkça uzadı. Bedros'un karısı ve iki çocuğu Halep'te onu beklediği halde, kısa sürede dönmesine izin vermedik. O uzun geceler boyunca, yaşadığımız her şeyi ona bir bir anlattık, o da yaşadıklarını anlattı bize. Onlar da çok şey yaşamış, çaresizlikten birçok ülke, dil, sınır ve şehir değiştirmişlerdi; katliamdan sonra Hakkari'deki Keldanilerin ruhani lideri Mar Şemun, ailesi, hısım akraba ve bölgede bulunan tekmil kiliselerin papazlarıyla birlikte Hakkari'yi terk edip Apê Yakup ile Bedros'un da yaşadığı Musul'a sığınınca, Keldani, Ermeni ve Süryani kiliseleriyle Avrupa ülkeleri ve Amerikan elçilikleri kapılarını ardına kadar onlara açmıştı. Kiliseler ve elçilikler, Osmanlı devleti ve Musul ile Bağdat'ta bulunan paşalarından katliamı durdurmaları talebinde bulunmuş ve bu katliam sırasında işlenen suçların cezalandırılmasını istemişti. Sadece kilise ve elçilikler değil, aynı zamanda Musul ve civarında yaşayan Hıristiyan ahali de kucağını katliamdan kaçan insanlara açmıştı. Fakat bir süre sonra, diyelim birkaç yıl sonra hayat yine eski düzenine girmiş ve her zaman olduğu gibi Mezopotamya toprağı ve sakinleri, olan biten her şeyi unutup gitmişti. Mezopotamya'daki bütün gazap dalgaları gibi Keldani katliamının dalgası da dinince, bu kez ölüm dalgası yükselmiş ve felaketlerin darbeleriyle zaten güçten düşmüş olan tekmil Keldani yaşlıları bir bir ölmeye başlamıştı;

işte o dalga sırasında Apê Yakup da bir bahar günü, Keldani kilisesinin avlusunda, başına o kadar çok şey getirmiş bu dünyayla vedalaşmadan, gözlerini yummuş ve öte dünyaya görmüştü.

Unutmayın, diyordu Bedros kırık bir sesle, babamız kilisenin mezarlığında yatıyor, eğer günün birinde yolunuz Musul'a düşerse, gidin, ziyaret edin mezarını.

Ancak Apê Yakup ölmeden önce, Mam Sefo'nun gönderdiği haberi almış, karısının ve kızının ölümüne çok üzülmüş, aynı zamanda Ester'i kurtarmama da çok sevinmiş, bohçasını kendi elleriyle hazırlayıp Cizre'de bulunan Mam Sefo'ya göndermişti. Rahmetli Mam Sefo'nun bana verdiği, benim de Stêr'e teslim ettiğim bohça, işte o bohçaydı.

Bedros'un anlattığına göre, Cizîra Botan isyanı ve yenilgisiyle birlikte, Musul'da bulunan Hıristiyanların durumu da iyice kötüleşmişti, özellikle Keldani ve Ermenilerin... Mir ve isyanın en büyük düşmanı olan Musul paşası Mehmet Paşa onların da başına musallat olmuştu. İsyanın önderlerinin hemen hemen tümü Keldani katliamının sorumluları oldukları halde, Mehmet Paşa, Keldani ve Ermenileri de isyanın bir parçası olarak görmüştü, çünkü Keldaniler Hakkarili, isyanın bazı önderleri de Ermeni asıllıydı! Savaş böyleydi işte; içindeki her şey sadece siyah ve beyazdı, ne ara renkler vardı içinde, ne de insan ve cemaatler arasındaki farklar. Keldanilerle Ermeniler de, cinayet ve yıkımlarını temizlik, yani insan ve ahalinin toptan yok edilmesi olarak adlandırdıkları Mehmet Paşanın gazabından payını almıştı. Hikâye uzundu, fakat en sonunda Bedros'un da içinde bulunduğu Hıristiyanların göç kervanı Musul'dan yola çıkmış, Bağdat'a kadar uzanmış, oradan da Fırat boyunca yukarılara doğru tırmanmış, Hıristiyan, Keldani ve Ermenilerin çokça bulunduğu Halep'e kadar gelmişti. Bedros, Halep'te Nasturi kilisesinde bekçi olarak işe girmiş, bir süre sonra da bir keşişin kızıyla evlenmişti, şimdi biri kız, ötekisi erkek, iki çocuk sahibiydi.

Şam'dan yolladığımız haber ona geç ulaşmıştı, ancak haberi alır almaz da yıldırım hızıyla bize gelmişti. Halep'e dönmeliydi, fakat birbirimize yakın olmamız için bir çare bulmalıydık; yüklenip Halep'e, onların yanına gitmemizi istiyordu. Anlattığına göre, orada iyi bir iş bulabilirdim, orada geniş bir Kürt ve Yezi-di cemaati vardı, Kürtlerin Çiyayê Kurmanc* dedikleri Cebel-ul Ekrad, Kürtlerin önemli bir merkeziydi ve Halep'e bir kurşun atımı mesafedeydi.

Gelişiniz, Ester için de her açıdan iyi olacak, diyordu.

Son gece Halep'e dönmeden önce Musul'daki Selçuklular Kalesi'nde geçirdiğimiz geceleri hatırlattım tekrar ona; bir geceyarısı Bedros sarhoş olmuş, gözleri Ninova'nın yanık çölünde, bir türküden çok bir eski zaman destanına benzeyen bir türküye, yumuşak, insanın içine işleyen bir makamla başlamış, daha sonra da yurdu Tiyar ve orada bulunan annesi ve kız kardeşlerinden söz ederek, hüngür hüngür ağlamaya başlamıştı.

İlk defa o gün Ester'in adını duydum, dedim Şam'da geçirdiğimiz o gece. Aynı zamanda anneniz Tırma Hanım ve kız kardeşiniz Sarah'ın da. Sen o zaman Ester'in sesinin senin sesinden daha güzel olduğunu, bir bülbül gibi şakıdığını, herkesten güzel türkü söylediğini söylemiştin. Ta o gün sesini merak etmeye başladım Ester'in, hiçbir zaman bana nasip olmayan, hiçbir zaman duymadığım, dinleyemediğim sesini...

Evet, dedi Bedros da o gece, yanında oturan kardeşine baktı ve elini omzuna koyarak devam etti: Her şeye rağmen kardeşim yaşıyor, şimdi bir aradayız, artık ölünceye kadar birbirimizden ayrılmayacağız. Kardeşim sadece bizim değil, bütün cemaatimizin gözbebeği. Keşişlerimizin yanında, bizim hiç alakamız olmayan okuma yazmayı öğrendi, kilise şarkılarına ve dini ilahilere meyletti, keşiş ve Frenk misyonerlerin getirdiği kitapları okudu, kilisede, çok uzak yollardan gelmiş konukların söylediği

* Kürt Dağı. (ç.n.)

baba, ata yadigârı türkülerimizi kâğıtlara geçirdi. Evet, kardeşim becerikliydi, evet, kardeşim beceriklidir...

Bedros, dedim sözünü keserek. Yarın yola çıkıyorsun, Musul'da söylediğin o türküyü şimdi tekrar söyleyemez misin bize?

Musul'da söylediğim türküyü mü? diye sordu ve bir süre hatırlamaya çalıştı. Musul türküsü ha, hafıza mı kaldı bende be Bıro!

Söylediğin türkü bir hadise benziyordu, dedim. Türkü, hadis ve destan arası bir şeydi, kah hüznü ve ağır bir avazla, kah dinlenerek söylüyordun.

Evet, evet biliyorum nasıl bir şeydi, fakat bütün sözlerini hatırlamıyorum, belki de Ester hatırlıyordur, dedi Bedros ve Ester'e döndü. Uruğ kahramanlarının destanını hatırlıyor musun?

Evet, Ester onu hatırlıyordu, kafasını aşağı doğru sallayarak müspet cevap verdi.

Şimdi, Bedros'un anlattıklarının ardından, okuma yazmayı nasıl öğrendiğini daha iyi anlıyorum, gökyüzündeki yıldızlar kadar ülkemizden uzak olan okuma yazmayı... Sözlerini Bedros için yazabilir misin? diye sordum Ester'e kendime daha fazla hakim olmadan.

Evet, yapabilirdi, gözbebeklerinde güçlü bir mutluluk ışığı belirerek kafasını tekrar salladı.

Stêr mutluydu, bakışlarından ve gözlerindeki tebessümden anlatılmaz bir mutluluk denizinin içinde yüzdüğü besbelliydi; Stêr tekrar Hakkari dağlarının Ester'i oluyordu.

Kendi dilinde kocaman, tuhaf harflerle destanı yazdı. Bedros da çayını içti, sigarasından birkaç derin nefes çekti, boğazını temizledi ve şimdi iyice kartlaşmış, bütün terbiyesini yitirmiş olan bet sesiyle türküye başladı, söyledi, söyledi, söyledi...

TEKERRÜR EDEN TARİHİN SESİ, Heme ve Yezidi Hıdır ile Hadi'nin gelişiyle birlikte, kör gözüme bir kez daha dayanılmaz bir sızı düşürdü. Doğu'nun şehri, şiddetli dini savaşların arenası

Şam, sadece Müslümanların toprağı değil, aynı zamanda yurdunu terk edenlerin de mekânıydı. Ahalisinin büyük bir çoğunluğu Müslüman olduğu halde, Suriye ve Şam'da hem Alevi, Hıristiyan, Yahudi şehir ve mahalleleri vardı, hem de Çerkez, Kürt, Asuri, Ermeni ve Türkmen cemaatleri. Selahattin Eyyubi döneminden bugüne, biçarelik yüzünden yurdunu terk etmek zorunda kalan herkes, İslam Sultanı'nın ülke ve şehrinde kendisine bir sığınak bulabiliyordu. Eyyubi'nin şefkati hâlâ ülke ve şehrin üstündeydi; ülke ve şehir kucağını kırma uğramışlara, yurdunu terk etmek zorunda kalan herkese açıyor, onları bağrına basıyordu. Bedros'un gelişiyle birlikte, toprağını terk etmiş bir çok Keldani'nin gelip Halep civarına yerleştiğini öğrendik. Heme, Hıdır ve Hadi'nin gelişiyle de, yurdunu terk etmiş tanıdıklarımızın sayısının sadece aynı yollardan geçtiğimiz Bedros, Mir, Ruşen Hanım, Têlî ve ötekilerle sınırlı kalmayacağını anladık.

Heme, Hıdır ve Hadi... Hikâyelerine nereden başlamalı, ne demeli, hangi sözlerle anlatmalıyım onları? Aniden, bir yıldırım hızıyla girdiler hayatımıza. Bedros'u yollamış, Stêr'le birlikte Halep'e gidiş fikriyle didişip duruyorduk. Şimdi yeni tomurcuk açmış bir gül gibi şenlenmiş, mutluluktan uçan Stêr, yüklenip gitmemizi arzuluyor, fakat her şeyden önce, kendisini çok seven Ruşen Hanım'ı ikna etmek istiyordu. İkiisi gurbet ülkesinde birbirine çok alışmışlardı ve Ruşen Hanım, şimdi bu dağınık, yeni dönemde Stêr'i yitirmek istemiyordu. Bana gelince, açıkça ne istediğimi bilmiyordum; bildiğim tek şey, çok yorgun olduğumdu, uzun süren gurbetlik ve dağınık hayat altüst etmişti beni. Belki de tam anlamıyla düşmemiştim, ama kendimi oldukça yaşlanmış hissediyordum ve kaybettiğim onca şeyden sonra yeryüzünde artık sadece tek bir şey istiyordum; Stêr'in mutluluğunu.

Onun için eğer o Halep'e gidiş konusunda kesin kararını verirse, hiçbir şey sormadan peşinden gitmeye hazırdım. Şam'la Halep fikri arasında gidip geldiğimiz günlerden bir gün, tek başıma evde oturduğum, havanın yağışlı olduğu bir anda, evimizin kapısında aniden üç kişi belirdi; daha önce tanıdığım, fakat

şimdi çok değişmiş olan üç kişi... Önce onları tanıyamadım, yüzleri ve bakışları aslında bana hiç de yabancı gelmiyordu, fakat konuşmaya başlayıp seslerini duyuncaya kadar kim olduklarını çıkaramadım; belki de bu durum yaşlılığın belirtisiydi, artık insanları hareketlerinden, boy ve endamlarından değil de, tıpkı Têlî gibi seslerinden tanıyordum, bana selam verip konuşmaya başladıklarında tanıdım onları.

Heme, Hıdır ve Hadi, diyerek onlara doğru yürüdüm, nasıl da değişmişsiniz böyle.

Evet, onlar da değişmişti; savaş böyleydi, alevleriyle insan ve cemaatleri yakınca, sadece yer ve yurtları değil, aynı zamanda insanların yüreğini, ruhunu, şekil ve duruşlarını da değiştiriyordu. Hıdır ve Hadi'yi Ninova'dan tanıyordum. Rahmetli Mıgo'yla Musul'a gidip, oradan bir başıma yönümü Yezidi ahalisinin kalbi Laleş Vadisi'ne çevirince, Hıdır ile Hadi bana rehberlik yapmış, yol boyunca bana Yezidi kavillerini okuyarak beni oraya kadar götürmüşlerdi. Laleş'teki fakirhaneye çulumu serip bir kış boyunca orada kaldığım süre içinde, birkaç kez, tanışmama vesile oldukları, eşsiz bir Yezidi *qewal*'ı olan Kekê Zerdeşt'in ziyaretine gelmişlerdi. Evet, Kekê Zerdeşt, şimdi Stêr'in boynunda olan Melek Tavus işlemeli kolyeyi o zaman bana hediye eden adam. Hıdır ile Hadi, felaketlerin dalgalarına kapılıp Suriye'ye gelmiş olan o iki gençti işte.

Heme'ye gelince, onun için hiçbir söze hacet yok, onu zaten çok iyi tanuyorsunuz.

Her insan bir dil, her insan bir dünyadır; Heme, Hıdır ve Hadi, üç insan, üç dünya ve üç ilginç hikâyeydi. Hangisinden başlasam acaba? Belki de kıyafetlerinden, özellikle de Heme'ninkilerden. Heme; çocukluk arkadaşım, beni, onu ve Gulîzer'i büyüten Apê Xelef'in oğlu; şimdi tekmili birden birer rüyaya dönüşmüş olan, çocukluk oyunlarının arkadaşı Gulîzer'in ağabeyi; benim gibi Medresa Sor'un öğrencisi; İslamiyet dininin âlimi;

adını malmîran'a* dönüştürmüş olan malwêran;** hiçbir şeye toz kondurmayan, İslami fetva ve dava sahibi adam. İsyân günlerinden beri hiç görmediğim bildiğiniz o palavracı, osurgan Heme işte. Sesi olmasaydı, onu tanımam mümkün değildi; gerçi hâlâ zayıf ve uzun boyluydu, fakat hepten değişmişti. Bana sürekli zırdeli diyen Heme, şimdi kendisi hırpani bir deliye benziyordu; daha da büyümüş olan gözleri fır dönüyor, kor gibi parlıyordu ve sol kolu, dudaklarıyla birlikte bir tikle durmadan kıpırdıyordu. Yüzü sarı, gözleri kan renginde, kıpkırmızıydı. Tiki, kocaman gözlerini, sakal ve bıyıklarıyla birlikte yüzünün tümünü değiştirmişti. Rengârenk yeni kıyafetlerden hoşlanan Heme, şimdi yerlerde sürünen beyaz bir Yezidi libası içindeydi; ne rengârenk *şal û şepik*'leri kalmıştı, ne de ipek mintan ve kafftanları. Başındaki sarıgın yerini, siyah bir mendille sarmalanmış basit bir siyah külah almıştı, bağı açık uzun beyaz libası, kırmızı bir kuşakla bağlanmıştı ve omuzlarını çürümüş, siyah renkli bir cüppeyle örtmüştü. Yalınayak olmasa da, ayağındakiler ayakka-bıya benzemiyordu; ayaklarında lime lime olmuş çarıklar vardı. Sakal ve saçlarını da Yezidiler gibi uzatmıştı, şimdi tamamı kırılmış olan sakalları göğsüne kadar iniyor, beyazların hakim olduğu saçları, iki örgüyle omuzlarına dökülüyordu.

Yezidi kıyafetleri içindeki Hıdır ile Hadi, cılız Heme'nin tam tersine oldukça şişman görünüyordu.

Aniden gelişleri, kılık kıyafetleri, birliktelikleri, kısacası her şeyleri çok tuhaftı. Birbirlerini nereden tanıyorlar acaba, nasıl bir araya gelmişlerdi? Maceralarını dinledikten sonra her şeyi daha iyi anlamaya başladım. Cizîra Botan ve ardımızda bıraktığımız ülkenin durumu hakkında arada bir bazı bilgiler alıyorduk, fakat Heme'yi dinleyinceye kadar durumun bu kadar korkunç olduğunu bilmiyordum doğrusu. Aslında tamamen unuttuğum Hıdır ile Hadi'nin hikâyesi ise hem Heme'ninki kadar ilginç, hem

* Malmîran: Mir sülalesinden gelen. (ç.n.)

Malwêran: Güvenilmez, işe yaramaz, çürük. Evler yıkan. (ç.n.)

de elem doluydu. İnsanlar ve yaşadıkları, Heme, Hadi, Hıdır ile her birinin başından geçmiş tuhaf olaylar... Size nasıl anlatsam? Eğer bütün hikâyelerini tek tek, ayrıntıyla anlatmaya kalksam, *şevbuhêrk'*lerimizi bir ömür kadar uzatmam gerekecek; kısacası onların başına gelenler de en az benim hikâyem kadar acı ve keder doluydu. Biliyorum, eğer onların hikâyelerinden hiç söz etmesem, o vakit benim hikâyemin de bazı esaslı parçaları eksik kalacak. Başlarken söylediğim gibi hikâyenin sonu gelmelidir, dengbêj onu düzenleyip, eksiksiz anlatmalıdır; dengbêj sözüne ve hikâyesine sadık olmalıdır.

Belki de zamansız ve davetsiz misafirlerim şöyle bahsetmeye başlayabilirim; önce Hıdır ile Hadi, sonra Heme. Stêr'in, birkaç günden beri Mir'in evinde, Ruşen Hanım'ın yanında kaldığı, benim yalnız olduğum o akşamüzeri, üçüncü, özellikle Heme'yi görmüş olmam, doğrusu beni hiç sevindirmedi. Naçar bir evde birlikte büyüdüğümüz Heme'yle çoktan beri, diyebilirim ki Dicle üzerinde yaptığımız o yolculuktan beri, sadece yollarımızı değil, aynı zamanda hayat ve kaderlerimizi de ayırmıştık. İsyân sırasında ve sonrasında meydana gelen olaylar esnasında da ayrı yarı yerlerdeydik; o ülkede, Osmanlılarla işbirliği yapan Yêzdînşêr'in yanında kalmış, ben ise Mam Sefo ve Mıgo'yla birlikte Mir'in ardısına sürgün ülkesinin dalgalarına kapılmıştım. Şimdi tekrar, paramparça olmuş hayatımızın yeni bir ülkesinde yeniden yoluma çıkıyordu; son yıllarda meydana gelen olay ve değişimlerden hiç haberim olmadan ve kim olduğunu, neler düşündüğünü hiç bilmeden. Bir söz vardır, şimşeğini gördüğün buluttan korkma denir, Heme'nin durumu da bundan farklı değildi; son dönemlerde şimşeğinin nasıl olduğunu görmemiştim ve bu beni rahatsız ediyordu. Fakat misafir, kim olursa olsun Tanrı misafiriydi ve onu barındırmak farzdı.

Dışarısı yağmurlu ve soğuktu, onları içeri alarak döşeklere oturttum, sırtlarına yastık koydum ve çay demliğini ateşe sürüp, önlerine yoksul sofrasını kurdum. Hayatlarını, yaşadıkları

rnu, hikâyelerini merak ediyordum; çocukluktan beri hep asabi biri olarak hatırladığım Heme'nin şimşeginin nasıl çaktığını öğrenmek istiyordum. O gece tan atımına kadar, ertesi gün de neredeyse bütün gün ve bütün gece boyunca çay, sigara, ekmek, peynir, bal, ceviz içi, kuru üzüm ve kuru incir eşliğinde oturduk; ben sordum onlar anlattı, bazen de tam tersine onlar sordu, ben anlattım. Hepimiz insani felaketlerden nasibimizi almıştık, onun için birbirimize anlatacağımız çok şeyimiz vardı. Laleş Vadisi'nden gelen iki Yezidinin hikâyesi, ki Bedros'un yaşadıklarına çok benziyordu, az çok hepimizin macerasının özetiydi; isyan sırasında onlara da ölüm fermanı çıkmış, temizlik peşinde koşan Musul paşası Mehmet Paşa, onları da düşman ilan etmişti. Mir, bir zamanlar Şeyhan Ovası Yezidileri'ne saldırıp her şeylerini talan ettiği halde, şimdi Yezidiler de paşaların gözünde aniden isyanın destekçileri durumuna düşmüşlerdi. İsyân, paşalar için Keldani ve Yezidiler gibi devlete bağlılıklarını pek göstermeyen kavimleri tamamen ortadan kaldırmak, paşaların deyimiyle temizlemek için büyük bir fırsat yaratmıştı. Kan dökücülüğüyle ünlenmiş olan Musul paşası, isyanın ta ilk günlerinde, vergi, asker ve rüşvet bahanesiyle, Şengal Dağları ve Laleş Vadisi'nde yaşayan Yezidilerin etrafını sarmıştı; Yezidiler, devlete daha çok vergi vermeli, Osmanlı ordusunda, Müslüman birlikler içinde askerlik yapmalı ve paşaların her öksürüğüyle birlikte, mal ve mülklerini yollarına sermeliydi.

Esas mesele mal mülk değildi, vergi ve haraç zor şeyler değildi, diyordu Hıdır parmaklarını uzun sakallarının içinde gezdirerek, geçmiş günleri sanki yeniden yaşıyormuş gibi. Fakat askerlik, üstüne üstlük Müslüman birlikler içinde askerlik yapmak olacak şey değildi. Ordunun içindeki Müslümanlar bizi sevmiyordu, onların içine girer girmez hepimizi toptan yok ederlerdi. Paşalar neyi, ne zaman, nasıl isteyeceklerini çok iyi biliyorlardı; onlar, hiçbir dönemde askerliğe bulaşmamış, binlerce yıldan beri korunakları olan Zagros ve Şengal dağlarının derin vadilerinde, dünyadan çok uzak bir şekilde yaşamış olan Yezidilerin

askerlik yapmayacaklarını çok iyi biliyorlardı. Yezidiler askere gitmeyip emirlerine karşı geldikleri anda da paşalara gün doğacak, o küçük, kimsesiz halka saldıracak, peşinde düştükleri temizlik hedefine kısa yoldan ulaşmış olacaklardı.

Ordu birkaç koldan saldırdı bize, diyordu Hadi iki elini kocaman göbeğinin üstünde kenetlenmiş bir halde odanın tavanına bakarak. Adım adım yaklaştılar, Moğol orduları misali yollarına çıkan bütün köyleri yakıp yıkıp, ahaliyi Dicle nehrine sürdüler. Binlerce insan, içlerinde çoluk çocuk, kadın ve yaşlılar olduğu halde, üstlerine gelen atlıların huşmundan nehre doğru kaçıyordu. Mevsim bahardı, nehir taşmış, nehir kenarında Mehmet Paşanın askerleri, kendilerine doğru gelmekte olan insanları bekliyordu. Anneler çocuklarını arkalarında bırakmıştı; bir kıyamet varsa eğer, o gün kopmuştu, bir yandan önüne çıkan her şeyi içine alan nehrin azgın dalgaları, öte yandan da cehennem ateşinden beter bir ateş bekliyordu onları. Binlerce insan, su ve cehennem ateşinin arasında, bağırsık ve yakarışlarla oradan oraya kaçıyordu, fakat kaçtıkları yerlerde, çığlıklarını duyacak, yaşlıların, çocukların, kadınların imdadına yetişecek hiç kimseler yoktu. Ellerindeki Kuran-ı Kerim'i havaya kaldırmış olan zabitler, hep bir ağızdan tekbir getiriyor, biçare Yezidi halkından dinlerini değiştirip İslamiyet'e dönmelerini istiyordu. Nedamet getirenler, zabitlerin yardımıyla kelimeyi şahadet getirenler canını kurtarıyor, bunu yapmayanlar da kellelerini veriyordu. Dicle kıyıları kafası kopmuş cesetlerle doluydu, hüsum ve akrabalarımızın cesetleri nehrin sularında yüzüyordu. Yaşamak için önlerindeki bütün yolları tükenmiş olan birçok kişi, içlerinde benle Hıdır da olmak üzere, kendimizi aman vermeyen suyun dalgalarına bıraktık; onlardan bir çoğu azgın suyun dalgalarına kapılıp kayboldu. Ben, Hıdır ve iki arkadaşımız büyük bir tesadüf eseri kurtulduk, gazaba gelmiş olan nehir, Musul'un aşağılarında, nedendir bilmem, bize acıdı ve bizi yarı ölü bir halde kıyılarına attı.

Hadi, bütün bu felaketleri anlatırken, ne bana, ne de Hıdır ve Heme'ye bakıyor, gözlerini kâh odanın tavanında, kâh kapıda, kâh göbeğinin üstündeki ellerinin üzerinde gezdirerek, çok yavaş bir sesle, ağır ağır sözünü sürdürüyordu. Soluğu kesilince veya ağlamaklı olunca, Hıdır ondan sözü alıp devam ediyordu; dağlarıyla cennete, vadi ve koyaklarıyla da cehenneme yakın olan ve artık tamamen ardımda bırakmış olduğum ülkede meydana gelen felaketler sonsuzdu, ne Hıdır ile Hadi'nin sözleri onları anlatmaya yetiyordu, ne de bizim gece ve gündüzlerimiz. Bir insanı sevindirip mutlu kılacak, ona iyi bir duygu aşılacaktır, insana insan olduğunu hatırlatacak, iyi bir şey hiç mi yaşamamıştı? Belki onlar da yaşamıştı, fakat hatırladığım olay ve ilişkiler bunun tam tersiydi; derin bir çaresizlik, anlatılmaz bir baskı ve gaddar bir zulüm.

Kekê Zerdeşt de Dicle kenarındaki o büyük karmaşada öldürüldü, dedi Hadi ve başlarına gelen bütün olayları bitirdikten sonra şu cümleyi ekledi: Anlatılarıyla, misafirperverliğiyle tanınan ve sana Melek Tavus işlemeli kolyeyi veren Kekê Zerdeşt.

Söz, Kekê Zerdeşt ve Melek Tavus kolyesine gelince, ister istemez artık benim de hikâyemin ve yaşadığım felaketlerin sırası gelmişti, ben de kısaca başımızdan geçenleri ve Melek Tavus işlemeli kolyeyle olan maceramı anlatarak son sözümü söyledim:

O şimdi Stêr'in boynunda. Kekê Zerdeşt'in vasiyetine göre, onu sevdiğime hediye ettim. İnanıyorum ki, cennetmekân Zerdeşt'in ruhu şimdi huzur doludur.

Kekê Zerdeşt ve şefkatinden bahsetmek istiyordum biraz, fakat sabaha doğru Hıdır, Hadi'den sözü almış, konuşmaya başlamıştı:

Kesilmiş Yezidi kafa ve kulakları, Musul Kalesi'nin kapılarına asıldı kardeşim, çivilerle çaktılar, günlerce, haftalarca asılı kaldılar orada. Bizler, ben, Hadi ve nehrin dalgalarından kurtulmuş olan iki arkadaşımız, şehrin hayhuyu içinde şuna da

şahit olduk; birkaç hafta önce birlikte olduğumuz, yiyip içtiğimiz, konuşup güleştüğümüz arkadaşlarımızın kelleleri, kalenin kapılarına asılmıştı. Bir gün, benle Hadi vicdansız paşayı da gözlerimizle gördük. Biz Kürtlerin, Yezidilerin, Keldanilerin ve Arapların başına yemin etmiş olan ve gözü paraya ve cina-yetlere asla doymayan paşa, bir manga askerle kalenin büyük kapısına, marifetlerini, yani kestiği ve şimdi kalenin kapısına çivilediği kelleleri görmeye gelmişti. Hayatım boyunca, insan ve insanlıktan bu kadar uzak bir başka insan görmedim. O insan değil, ayı ve maymun arası tuhaf bir mahlûkattı; boyu çok kısa, göbeği kocamandı, bir gözü kördü, bir kulağı yoktu, kamburu çıkmıştı, düşük omuzlarının içinden kafasını yukarı kaldırarak etrafa şaşş bakıyor, bir ayı misali yalpalayarak yürüyordu. Sesi de ayı sesine benziyordu, konuşmuyor, adeta böğürüyordu. Fesi kırmızı, kıyafetleri altın şeritlerle nakışlıydı, göğsü nişanlarla doluydu, söylentilere göre birçok savaşa girip çıkmış ve bu savaşlardan aldığı yaralardan dolayı sultan tarafından birkaç kez ödüllendirilmişti. Gördüğüm sırada bir tüfeğim olsaydı eğer, onu oracıkta öldürür, daha sonra da cesedinin üstüne giderek şunu sormak isterdim; sen, insanlıktan çıkmış adam, ne istiyorsun bizden, niçin yakamızdan düşmüyorsun! Fakat ne tüfeğim vardı, ne de bende o güç, sadece bütün o hengâme içinde, adı Mehmet Paşa Giritlioğlu olan, bizi katletmiş, çoluk çocuğumuzu zorla alıkoymuş, köle pazarlarında satılığa çıkarmış olan o ayıya bakıyordum.

Giritlioğlu sözü dikkatimi çekti kuşkusuz, adını her yerde, her an duyduğum o paşanın bir adının da bu olduğunu ve Giritli olduğunu bilmiyordum.

Giritlioğlu mu, diye sordum Hıdır'a. Bir yanlıştın olmasın? Biliyorsun Mir'le birlikte uzun yıllar Girit'te kaldım, orada onun adını hiç duymadım.

Hayır, yanıldığımı sanmıyorum, dedi ve Hadi'ye döndü, adı buydu değil mi?

Şüphesiz adı buydu. Giritliođlu Mehmet Pařa, Musul pařasıydı ve Mir'e dűřmanlık yapmıř, herkesten önce harekete geçmiř, daha isyanın ilk gűnlerinde temizliđi o bařlatmıřtı.

Hayret, dedim ardımızda bıraktığımız gecenin řafađında artık felaketleri anlatmaktan iyice yorgun dűřműř olan kűk cemaate. Hayret, Mehmet Pařa Giritli, Anadolu orduları komutanı, isyanı bastıran Osman Pařa Hırvat, űstűműze gelen ordu komutanlarından Esat Pařa Bosnalı... Hayret, her biri Osmanlı'nın baskısı altında ezilen halklardan birine mensup, aynı zamanda her biri aynı devletin hizmetkarı ve baskı altındaki diđer halkların dűřmanı. Pařaların hűnerleriyle iřlerini yűrűten devlet, adı var kendisi yok sultan, naçar ve boynu bűkűk halkların çocuklarını, çaresizlerin ve boynu bűkűklerin űzerine salıyor; iřlerini böyle pařalara grdűrűyor... Uzak diyarlarda, anne ve babalarından zorla alınan devřirme çocuklar, devletin ders-hane, medrese ve talimhanelerinde pařa olmak için eđitilen, yetiřkin delikanlılar olduktan sonra da, yine sınır boylarında, Basra, Yemen ve Arabistan llerinde, Mađrip űlkesinin kıraç topraklarında, Kafkas űlkesinin dađlarında, Balkan ovalarında, kudurmuř birer at gibi drtnele kalkarak, ezilen halkların űstűne saldıran pařalar. Hayret, atlar kořuyor, sűvariler vűnűyor. Hayret, böyle bir devletin dűzenine biz garibanlar, nasıl akıl sır erdireceđiz, sayısız dűmen ve dolap çevirmede bu kadar mahir olan bir devlete nasıl kafa tutacađız?

Sonra, bin bir gűlűkle Suriye'ye ulařtıđ, halkımızın yanına, dedi Hadi kalkıp gitmeden önce. Biliyorsun Afrin ve iyayē Kurman dolaylarında Yezidilerin köyleri var, oraya yerleřtik. Bir gűn hanımını da al gel, bekliyoruz seni.

Kařvaltıdan sonra Hadi ve Hıdır bir daha gelmek űzere vedalařıp gittiler; bűtűn gece huzursuzca oturmuř, çođu zaman anlatılanlara sadece kulak kesilmiř ve řimdi gözleri kan çanađına dnműř olan Heme ise bizde kaldı. Onun evi řam'daydı veya řöyle söyleyeyim, yűklenip yeni řam'a gelmiř, Kurman

mahallesinde tek göz bir ev tutmuş, tek başına yaşıyordu. Heme o gece, ertesi gün, daha ertesi gün ve ertesi gece bizde kaldı. Sonra kalkıp evine gitti, fakat ertesi gün tekrar geldi ve tekrar iki gün kaldı; bize sormadan geliyor, döşeklere kuruluyor, bir deli gibi tuhaf şeyler anlatarak, konuştuğu konuşuyordu.

Karısının, çocuklarının ve kız kardeşi Gulîzer'in başına neler geldiğini soracaksınız şimdi. Ülkede neler olmuş, halk neler yaşamış, Yezdînşêre ne olmuştu? Geçmiş gecelerimizde, ardımızda bıraktığımız ülkeden ve bizden sonra orada yaşananlardan neredeyse hiç söz etmedim, fakat şimdi Şam'da tekrar Heme'ye rastlayıp yaşadığı her şeyi tek tek öğrenince, artık size ülkeden ve bizden sonra vuku bulan olaylardan bahsetmek farz oldu. Heme'nin macerası aslında bütün olan bitenlerin bir özeti idi, fakat size, Yezdînşêr'i kandırıp ülkenin kaderiyle ilgili yeni kararlar almış olan Osmanlı devletinden bahsedeceğim önce.

Hatırlarsanız eğer, daha önce kazan ve kepeçeden bahsetmiştim; Osmanlıların, kaynayan kazanı karıştırmak için her zaman bir kepeçeye ihtiyaçları vardı ve bana göre Yezdînşêr, isyan sırasında Osmanlıların ihtiyaç duyduğu yeni kepeç görevini görmüştü. Yanılmayı, çocukluk ve gençlik yıllarımdan yakışıklı arkadaşı Yezdînşêr'in başarıya ulaşarak beni yanıltmasını çok istiyordum, fakat her zaman olduğu gibi isteğim gerçekleşmedi, ne Yezdînşêr muzaffer oldu, ne de özgürlük düşleri gerçeğe dönüştü. Tarih yine tekerrür etmiş ve her zaman tarihin darbele-ri altında inleyen halk, yeni bir darbe yemişti. Evet, Osmanlılar Yezdînşêr'e, onu Cizîra Botan'ın yeni miri yapma sözü vermişti, fakat sözleri dut ağacının sonbahara kadar kalmış yapraklarına benziyordu.

Baban Seyfettin Bey, Cizîra Botan beyiydi, demişlerdi Osmanlı paşaları ona. Azizi sülalesi, yani Bedirhan ve kardeşleri hakkınızı yediler, mir ve mirlik senin hakkındır. Senin mir olman lazım...

Yezdînşêr'i bu yolla saflarına çekmiş ve isyana öldürücü darbeyi indirmişlerdi. İsyanın bastırılmasından sonra Yezdînşêr, bir

mir gibi Cizîra Botan'da oturmuş, ancak isyanın son kıvılcımları da sönüp Osmanlı güçleri ülkenin her yerine hakim olup Mir ve destekçilerine sürgün yolları görününce, Osmanlılar sözlerinden dönmüş ve ülkeye yeni bir idari, siyasi ve askeri düzen vermişlerdi; Kürdistan Eyaleti. Paşaların komutanı, Babıali paşaları, Anadolu Müşir paşası, nezaret nazırı ve Sedaret müsteşarı hep birlikte İstanbul'da toplanmış ve yukarı Mezopotamya'da yeni bir eyalet kurmak için Sultan Abdülmecit'e yeni bir kanun teklifi sunmuşlardı; Mir'i Girite gönderdikten ve isyanı bastırılmış olan paşaları ödüllendirdikten sonra sultan bu öneriyi de kabul etmiş, böylece başkenti Ahlat olan, Van, Diyarbakır, Cizîra Botan, Mardin, Harput, Bitlis ve Muş'u da sınırların içine alan Kürdistan Eyaleti resmen kurulmuştu. Yeni eyaletin kurulması, daha önceki bütün idari usullerin ölümü demekti; devlet Ahlat'a düzenli bir ordu yerleştiriyor, başına buyruk mirlik, beylik, ağalık ve şeyhliklere son veriyor ve tekmil ülkeyi İstanbul'dan tayin edilmiş olan paşa, vali, mutasarrıf ve kaymakamların yönetimi altına sokuyordu. Bölge egemenleri, bundan böyle vali ve kaymakamların görevlendirdiği birer müdür veya katip olarak işleri yürütebileceklerdi ancak; onların hiçbiri artık ne mir, ne bey, ne ağaydı, sadece ve sadece uzak bir yerden gelmiş, ruhu beş para etmez yabancı bir kaymakamın katiplerinden başka bir şey değillerdi. Eyaletin kurulmasıyla birlikte kötü talihli kardeşim Yezdînşêr, rîh dibû bihost, dijmin nedibû dost* atasözünün anlamını kavramıştı, fakat artık geçti, çok geç; mir ve mirliği bırakın, o şimdi hiçbir şey değildi ve hayal ettiği ülke şimdi ordunun toplanın hakimiyeti altındaydı. Kaynayan çorbanın kaynaması dinmiş, devletin artık kepçeye ihtiyacı kalmamıştı.

Şaşkına dönmüştük biz, diyordu Heme ilk gecelerimizde. Yezdînşêr Musul paşalarına, Avrupa devletlerinin elçilerine,

* Rîh dibû bihost, dijmin nedibû dost: Sakal bir karış olur, fakat düşmandan dost olmaz. (Kürt atasözü) (ç.n.)

oradan Bağdat paşasına, oradan Diyarbakır ve Van'a, oralardaki paşalara gidiyor, fakat hiç kimse devletin kararını değiştiremiyordu; herkes ondan susmasını istiyor, kaderine razı olmasını tavsiye ediyordu, kuşkusuz eğer sonu Mir Bedirhan'ın sonuna benzesin istemiyorsa. Heme, kıpkırmızı gözleri fal taşı gibi açılmış, yüzündeki tikle, ağzından salyalar akıtarak, kâh oturarak kâh ayakta, kâh yayıldığı döşekte delicesine, anlattıkça anlatıyordu. Yezdînşêr'in macerası, Mir'in macerasının neredeyse tıpatıp tekrarıydı, o yüzden uzatmayacağım; en sonunda, yüksekten uçup alçaktan düşen Yezdînşêr'in itirazlarından dolayı, Osmanlılar katipliği de ondan almış, yerine bir zabıt atayarak onu Cizre'den uzaklaştırmış, Musul'a götürmüşlerdi. Mir'in isyanından yaklaşık on yıl sonra, Osmanlı devleti Kafkas ülkesinde Ruslarla amansız bir savaşa tutuşunca Yezdînşêr Musul'dan kaçmış, kuvvetlerini toplayarak isyan etmiş, Cizre'yi işgal ederek buradaki bütün Osmanlı zabıt ve askerlerini öldürmüştü. Mir'in elindeki isyan bayrağı şimdi el değiştirmiş, ona ihanet etmiş olan ve fakat şimdi şartların zorlamasıyla izinden yürüyen yeğenin eline geçmişti.

Tarih tekerrür ediyordu; tıpkı Mir gibi o da bölgedeki bütün aşiretlerle, ağa ve beyler arasında barış sağlamış ve özgür topraklarını gündün güne genişletmişti; Zaho ve Amediye'yi almış, oradan yukarı çıkarak Midyat ve Turabidin'i sınırlarının içine katmış, oradan Siirt ve Şırnak üzerine yürümüş, Osmanlı askerlerini buradan da uzaklaştırmıştı. Yakaladığı her Osmanlı zabıt ve askerini, son nefere kadar kayıtsız şartsız öldürmüştü. Van, Müks ve Serhat illerine kadar gitmek, Osmanlılara yenilgi üstüne yenilgi yaşatan Rus ordusuna yetişmek istemişti, fakat Bağdat ve Musul paşalarının güçleri aşağıdan yola çıkmıştı, onun için yolunu değiştirmiş, Cizre'de, aşağı Mezopotamya'dan gelen güçlere karşı durmanın hazırlıklarına girişmişti.

Tarih tekerrür ediyordu; Mir'i tutuklayan ve İstanbul'a getirip orada nezaret zabıtlarına teslim eden Osmanlı zabiti Raşit

Bey, şimdi Bağdat'a paşa olmuş, Musul paşasının güçleriyle birlikte büyük bir kuvvetle Yezdînşêr'in üstüne doğru geliyordu.

Tarih tekerrür ediyordu; Osmanlılara tekrar bir kepçe lazımdı ve bu kez kepçeleri ünlü komutanlar Xelef ile Şemo'ydu. Anlayışlı dinleyicilerim, söz söylemenin ustaları hatırlayın bir, hani Mir'in iki komutanı vardı; Mir, Hewrex Kalesi'nde çaresiz bir durumdayken iplere asılarak kaleden kaçan Xelef ile fiemo. Şimdi, Osmanlı ile Yezdînşêr arasında süren büyük savaşta onlar, Mir'in intikamını almak için Yezdînşêr'e karşı savaşıyorlardı.

Tarih tekerrür ediyordu; Yezdînşêr daha fazla dayanamamış, acı bir yenilgiden sonra gizlice Musul'a kaçarak İngiliz elçiliğine sığınmış, fakat elçilikte geçen dört-beş çaresiz aydan sonra İngilizler, Osmanlıların Mir'e sunduğu şartlara benzer şartlarla onu devlete teslim etmiş, böylece Anadolu, Karadeniz ve İstanbul'dan geçen sürgün yolları, Yezdînşêr ve ailesinin de önüne açılmış ve en sonunda bütün ahaliyle birlikte, Osmanlıların emir ve gözetiminde gelip Lübnan'da, Akdeniz'in yukarısında, Trablusşam ve civarındaki şehir ile köylere yerleşmişti.

Tıpkı Mir gibi, Yezdînşêr ve isyanıyla da ilgili türküler dilden dile dolaşıyordu, dengbêjler onları her yere ulaştırmıştı ve Heme bizim evde onları kâh sözle, kâh makamla, dağınık bir şekilde, kafasını sallayarak söylüyordu:

Heylo Mîro, Yezdînşêro, şêrê zirav,
Li me tê emir, emirê hukimatê,
Ferman, fermana dewletê,
Dengê top û qumberên wan romiyan giran in, li pey me tê,
Heyf û donzdeh mixabin e, wa nava dilê me tê...*

* Heylo Mîro, Yezdînşêro, şêrê zirav...:
Hey Mirim Yezdînşêrim, incecik aslanım,
Ferman çıkmış bize, hükümetin fermanı,
Ferman katidir, devletin fermanı
Romîler'in top ve bombalarının sesi amansızdır, ardımızdan geliyor,
On iki kez yazıklar olsun ki, o sesler içimizde yankılanıyor. (ç.n.)

Dengbêjlerin tekrar sözünü ettiği o top ve bombaların sesi, Yezdînşêr'in dayısı Sait Bey'in Gurkêl Kalesi ile Mir'in kalesi Hewrex'in duvarlarında patlayan top ve bombaların sesiydi aslında; sadece tarih değil, sesler de tekerrür ediyordu.

Fakat yaşadığımız tarih sadece bundan ibaret değildi, yanılmıyorsam eğer, bir isyanın bastırılması başka musibetlerle de tamamlanmalıydı, yani tekerrür eden tarih, her zaman olduğu gibi sonuna kadar devam etmeliydi; Yezdînşêr tutuklanıp sürgün yolları ona ve ahalisine de görününce, Osmanlılar bu kez de onun ve destekçilerinin Cizre ve ülkenin her yerine dağılmış evlerini, kasır ve konaklarını yakmaya başlamıştı. Yezdînşêr'in destekçileri ve onunla birlikte aynı yola baş koymuş olan Heme ve Heme'nin hem arkadaşı, hem de kayınbiraderi olan Cırcır Kamo'nun Cizre'de bulunan evleri de yakılmıştı. İçindeki bütün kadın, çocuk ve yaşlılarla birlikte.

Gulîzer'le birlikte.

Bıro, evimi yaktılar, ocağımı kül ettiler, diyordu Heme ağlayarak. İki karım, beş çocuğum, kız kardeşim Gulîzer'le birlikte, evimi ateşe verdiler ve hepsini yaktılar.

Bu sözü, daha önce de bir dostumun ağzından duymuş, o zaman da içime kor düşmüştü; Mam Sefo'nun evi ateşe verilmiş, içinde kadınlar, çocuklar, çocukluk arkadaşım Armê de olduğu halde, yakılıp kül edilmişti. Şimdi de, yine Cizre'de bir başka evde, bir başka çocukluk arkadaşımın yakılışının haberini alıyordum. Aç olanın aklında hep ekmek vardı, kırıma uğramış olanın da hep bir kor ateş.

Gulîzer ile Armê; parlak güneş ışıklarıyla başlayan çocukluk günleri, maharetli kızların elleriyle kurulan büyük evdeki zengin sofralar, çocukluğun tecrübesiz ruhunu şad eden bir kavalın sesi, koyunlar, keçiler, kuzular, oğlaklar, süt sağmalar, *bêrîvan*'lar, gurup vakitlerinin kızıl ışıkları, bereketli topraklar, dingin sonsuz gökyüzü, yalçın dağlar, serin yaylalar, kudurmuş nehirler, kadim ağaçlar, lezzetli dutlar, gökyüzünde kanat açan göçmen kuşlar,

nazlı nazlı, kıvrılarak akan Dicle nehri, nehrin sularında kıvılcımlanan ışık... Gulîzer ile Armê; gülüşler, yüzlerindeki aydınlık gülüşle Dicle çocukları, büyük bir evin mahzenindeki çocukluk oyunları, mutlu bir hayatın hayal ve düşleri, sıcak bir aşk, şehvet, gözler, boyun, memeler, beden, duru, masum bir heyecan, kitaplar, kütüphane, medrese, sesler, sözler, türküler, destanlar, bedenlerin coşkusunun dile gelmesi, yürek, beyin ve ruhun sıcaklığı... Gulîzer ile Armê; gülümseme, istek, coşku...

Gulîzer ile Armê; Dicle'nin kıyılarında kalan hayatım, hayatımın artık küle dönüşmüş olan en güzel yılları, yitik ülkede artık yanmış olan düşlerim.

Yol boyunca da teker teker öldürüldük, diyordu odanın içinde ayağa kalkıp oradan oraya gidip gelen Heme, sayımız günden güne azaldı.

Heme İstanbul'da da, birlikte ayet ve hadislere sığındığı, birlikte etrafa saldırıp böbürlendiği arkadaşı Kamo'yu, yine daha önce benim de şahit olduğum yöntemlerle yitirmiş ve berabere oldukleriyle birlikte adım adım Lübnan'a ulaşmıştı. İsim ve şahısları bir tarafa bırakacak olursak eğer, Heme ile benim, Mıgo ile Kamo'nun, Armê ile Gulîzer'in veya Bedros'un yaşadıkları arasında hiçbir fark yoktu aslında; çünkü Dicle havzasında ne zaman ve dönemler değişiyordu, ne de hayat ve kaderler. Biz Dicle çocuklarının kaderi, her zaman ve her yerde aynıydı; esaret. Dicle nehri nasıl dün ve önceki günden çok önce, çok eski zamanlardan beri, binlerce yıllık tecrübelerle, her şeye şahitlik yaparak, bütün damarlarıyla birlikte bilinmedik bir denize doğru akıp o denizin içinde kayboluyorsa, bizim kaderimiz de, hem dün, hem de bugün, kırımın ve mağlubiyetin sayısız ders ve tecrübeleri içinde adım adım kaybolmaktı. Devir ve devranlar geçiyor, kuşaklar değişiyor, ömürler tükeniyor, fakat Dicle durmadan akıp gidiyordu; insanlar, şahsiyetler gelip geçiyor, hayatın, yeme içmenin, giyim kuşamın renk ve biçimleri değişiyor, fakat lanetli kaderimiz değişmeden, hep kendisi gibi kalıyordu.

Gözlerimi Heme'den ayırmadan pür dikkat hikâyesini dinlerken düşünüyordum da; evet, tarih bizi esir almıştı.

Esaretle örülen tarih bizim için durmadan tekerrür ediyordu. Heme'nin macerası aslında sadece tek bir şeyi anlatıyordu; bizi ebedi köleleri yapmış olan tarihi. Heme anlattıkça anlatıyordu; büyük bir çaresizlik içinde başlayan Lübnan'daki dağınık hayat, aynı zamanda Heme'nin hayatının yeni bir durağı olmuştu.

Felaketler insanı sadece yıkmakla kalmıyor, aynı zamanda düşündürüyordu da. Lübnan'daki Hıristiyan köylerinde, geceler gündüzler, haftalar ve aylar boyunca kendimi, hayatımı, fikir ve eylemlerimi, yaşadığımız olayları düşündüm durdum, diyordu bazen kulaklarımı sağır edercesine Heme. Kimdik biz, bütün bunlar neden yaşanmıştı, kim, nerede hata yapmıştı, neden hiçbirimiz başaramıyorduk, niçin birbirimize düşüp kurda kuşa yem oluyorduk? Çok düşündüm Büro, çok. Sonra sebepleri bulmaya başladım ve bütün soruların cevaplarını bir bir verdim. Biz aslen Yezidiydik Büro, öyle değil mi? Biz Melek Tavus'un kavmiydik, Allah'ın en sevgili meleği, Adem ve ademoğullarına hep yardım etmek istemiş olan Melek Tavus. Biz meleklerin kadim kavmi, dünyanın ışığına ve temiz ruhlara inanan sade inancımızla, Mezopotamya'da ortaya çıkan dinlerden çok önce vardık. Fakat daha sonra ne oldu? İslamiyet bize zorla kabul ettirildi ve İslam şiarıyla işbaşına geçen bütün devletler, hükümdarlar ve emirlikler, Araplar olsun, Farslar olsun, Osmanlılar olsun, Kürtler olsun, Muhammet dinini, İslamiyet'in şartlarını ve kutsal kitabı Kuran'ı bize karşı, kendilerini egemen, bizi esir kılan bir kılıç gibi kullanmaya başladılar Büro, öyle değil mi? İçlerinden en gözü dönmüş, en büyük katil Osmanlılardır Büro, unutmama; Osmanlılar Kuran-ı Kerim ve Muhammed Peygamber'in hadislerini cinayet ve yıkım hedefleri için bize karşı bir kalkan olarak kullandılar, şeyhleri, imamları, medrese ve âlimleriyle bizi kandırdılar, karşımıza Kuran'ın sayfalarıyla dikildiler, halifelikle gözlerimizi kör ettiler, din kardeşliği yalanıyla elimizi kolumuzu

bağladılar, sence de öyle değil mi? Hadis, ayet ve tekbirlerle bize kardeşlik ve eşitlikten bahsedenler, evlerimizi, içinde yaşayan kadın ve çocuklarımızla birlikte yaktılar, öyle değil mi?

Her sözün sonunda Heme, 'öyle değil mi' diye soruyordu, kuşkusuz sorularının cevabını vermiyor, elimdeki sigarayla şaşırmuş bir halde, kör gözümde dayanılmaz bir sızıyla, Medresa Sor'dan mezun, bana o zamana kadar soyundan, köklerinden bahsetmemiş, İslam ilminin derinliklerine dalmış, İslam dünyasının seçkin âlimlerinden biri olmuş, İslamiyet'in şeyhleriyle, hocalarıyla, seyit ve âlimleriyle güçlü ilişkiler kurmuş, Şemdinli seyitleri ve Cizîra Botan şeyhülislamının damadı olmuş, şeriatın ardına düşüp Hıristiyan katline başlamış, onun için kendilerine *şêr, piling, zinar, çiya** gibi sıfatlar yakıştırılmış Kamo gibileriyle birlikte kendisi gibi düşünmeyenlere karşı büyük bir düşmanlık beslemiş, kin ve nefret üzerine kurulmuş olan Hedef, Doğru Yol gibi teşkilatlar oluşturmuş, şimdi de bütün bunları terk ederek, o bağnaz dini görüşlerinden ve hayatından vazgeçmiş, din değiştirerek Yezidi olmuş olan Heme'ye bakıyordum sadece. Heme ve Yezidilik! Gerçek hayatta değil de, rüyalarda bile gerçekleşmeyecek şey şimdi gerçek olmuştu. Heme çok bağnaz bir yerden, akıl kârı olmayan bir yolla başka bir yere geçmiş, tıpkı bir zamanlar İslamiyet için yaptığı gibi, şimdi bütün gücüyle Yezidilik inancına sığınmış, onlar gibi giyinip kuşanmış, sakal ve bıyık bırakmış ve Suriye'deki Yezidilerin ardına düşmüştü. Hadi ve Hıdır'la da bu yolla tanışmış, onlara benzer birçok kişiyle çok güçlü arkadaşlıklar kurmuştu.

Bir türlü yerinde oturamayan, oturduğu anda da aniden ayağa kalkarak odanın içinde oradan oraya gezinen çocukluk arkadaşşıma büyük bir dikkat ve kuşkuyla bakıyordum; Dicle yolculuğumuz sırasında alından aldığı yaranın izi hâlâ belirgindi, fakat bu izden başka, asabi arkadaşımın yüzünde, bedeninde ve en-

* Şêr, piling, zinar, çiya: Aslan, kaplan, kaya, dağ. (ç.n.)

damunda o gençlik günlerine ait başka hiçbir iz kalmamıştı. İyice yaşlanmış, derisi pörsümüş, damarları çekilmiş, çok zayıflamış, yumruk kadar kalmıştı. Yemek hiç ilgisini çekmiyordu, önüne kurduğum sofrayı nasıl kurduysam öyle kaldırıyordum. Ağzına bir lokma atıyor veya bir yudum su içiyor, aniden aklına bir şey geliyor, tekrar konuşmaya başlıyordu. Gerçi bütün hareketlerini ezbere biliyordum, fakat şimdi oturup kalkması iyice tuhaflaşmıştı; sakince oturamıyor, aniden ayağa kalkıyor, dışarı çıkıyor, tekrar içeri giriyor, hiçbir şey olmamış gibi döşeğe kuruluyordu; Heme'nin şimşeği şimdi her zamankinden farklı çakıyordu. Ne bir anı bir anına, ne de bir sözü bir sözüne benziyordu.

Savaş böyleydi işte, dikkatim Heme'nin üzerinde, kendi kendime düşünüyordum, tıpkı sürgün şairim Naso'nun değişimler kitabında sözünü ettiği gibi bir şey; insanı, ruhunu, düşüncelerini, hareketlerini, oturup kalkmasını, kısacası her şeyini tamamen değiştiriyordu.

Anlattığı şeyler içime ateş düşürdüğü halde, nasıl cevap vereceğimi, ona karşı nasıl hareket etmem gerektiğini bilmiyordum doğrusu. Bir yandan ataların şu sözüne inanıyordum; quna ku elimî tira, devê ku elimî vira, rast nabe heta kurê kura.* Bir yandan da, her şeyini yitirmiş olan bu hırpani kılıklı adama acıyordum. Dağ dağa muhtaç oluyordu, palavra, küfür, yalan, böbürlenme ve övünmeleriyle dağları yerinden oynatan Heme'nin, ne derse desin, şimdi bana çok ihtiyacı vardı. O da benim gibi sadece yurdunu terk etmekle kalmamış, Yezidi olmayan herkesle de ilişkilerini kesmiş, Lübnan'ı, sürgün arkadaşlarını ve Yezdînşêr'i bırakmış, Yezidilerin beyaz urbalarına bürünmüş, virane bir hayata başlamış ve Yezidi arkadaşlarının ona bulduğu izbe ve kirli odasında, kafasına dolmuş olan yeni fikir ve düşünceler arasında yaşamaya başlamıştı.

* Osuruğa alışmış göt, yalana alışmış ağız, aynı kalır kuşaklar boyunca. (Kürt atasözü) (ç.n.)

Mir Bedirhan da, Yezdîñşêr de, bütün öteki bey, ağa ve şeyhler de katildir, hepsinin ellerine Yezidi kanı bulaşmış, hepsi Yezidi çocuklarını köle, karılarını cariye yapmışlar, köle pazarlarında satılığa çıkarmışlar, diyordu Heme derin bir ah çekerek. Hatta bu katillerin arasında kayınpederim bile var.

Belki de hatırlıyorsunuz hafızası güçlü dinleyicilerim, Heme'nin kayınpederi Mir'in Şeyhülislamı Abdulkuddüsi'ydi. Evet Mir'in yanından hiç ayrılmamış, onunla birlikte sürgün ülkesine gitmiş, Girit'te adını Elkudsi diye değiştirmiş, kendini beğenmiş Kamo'nun babası olan şeyh. Savaş sırasında her şeyini, hatta kendisine uzak düşmüş kızlarını, oğullarını ve torunlarını da kaybetmiş olan Şeyh Abdulkuddüsi, şimdi Şam'da Mir'e yakın bir yerde hayatını sürdürüyordu. Savaş böyleydi işte; baba bir tarafta, çocukları bir tarafta, kayınpeder Mir'in yanında, damat Yezdîñşêr'in yanında kalmış ve en sonunda tekmili birden, yenilginin ağır darbeleriyle yıkılmışlardı. Fakat Heme, bir ayağı çukurda, yüreği yanık ihtiyarı görmek istemiyordu. Şeyh Abdulkuddüsi'yi görmesini istediğim her defasında, büyük bir dikkatle kör gözüme bakıyor, bana bir şeyler hatırlatmak istiyormuşçasına, şunları tekrarlayıp duruyordu:

Bana ışık vermeyen gözü, ne yapayım ben?

Bu sözü benim için söylemediğini biliyordum, çünkü benden umutluydu; yeni fikir ve düşünceleri, yeni hayatı için benden bir destek, bir ışık bekliyordu.

MELEK TAVUSUN SESİNİ, ki Heme her sözün başında anıyordu, hayatım boyunca hiçbir zaman duymadım, fakat Heme'nin tümünü ezberlediği hikâyelerle Yezidi efsaneleri, artık Şam'da geçen hayatımızın bir parçası haline geldi. Doğruydum, Heme değişmişti, fakat bazı huyları ve en önemlisi inadı hariç; huyu, neredeyse eski huyunun aynısıydı. Büyük bir inat ve gözü dönmüştülikle koruduğu dini bırakmış ve fakat şimdi aynı inat ve bağnazlıkla başka bir inanca sarılmış, yeni bir davanın

ve mücadelenin yoluna baş koymuştu. Yaraları derin, sıkıntıları büyüktü, ama sadece ziyaret amacıyla gelmiyordu evimize, aynı zamanda bazı hedefleri de vardı. Eski hedeflerini bırakmış, şimdi önüne yeni hedefler koymuştu; yeni ilişkiler kurmak, yeni bir hareket başlatmak istiyordu. Yezidi davası için hem ölünen, hem de öldüren bir hareket, şiddet kullanarak Yezidi katillerine saldıran ve dünyada Yezidi kanını yerde bırakmayan bir hareket.

Dinimiz zaten gizli bir dindir, hayatımız, kavillerimiz de öyle, diyordu. Biz istediğimiz için değil, bize zorla kabul ettirildiği için böyle, şimdi bize silahlı gizli bir hareket lazım, korkumuzu cümle paşa, zabit, asker, mir, ağa, bey, şeyh ve adamlarının yüreğine düşürerek, korkutarak onları bizi kırmaktan vazgeçirecek bir hareket... Onların o kendini beğenmiş paşalarını, hükümrân ağa ve şeyhlerini öldürmeyinceye kadar, bizi kanımızın içinde boğmaya devam edecekler. Bize, tıpkı Hasan Sabbah ve Haşhaşileri gibi, güçlü, kuvvetli, korkusuz ve silahlı insanlar lazım.

Heme'nin geliş zamanları belli değildi, eve ne vakit, nasıl geleceğini bilmiyorduk, fakat en az haftada bir gün çıkıp geliyordu. Bazen kayboluyor, Efrin ve Serê Kahnîyê'ye ve civardaki Yezidi köylerine gidiyor, bir süre sonra da aniden, anlatı torbasında bir sürü kavil, efsane, anı ve yeni fikirle belirliyordu. Stêr'in tekmil hikâyesini biliyordu ve Stêr, Ruşen Hanım'ın evinden dönünce birbirleriyle tanıştılar, fakat Stêr'in ondan hoşlandığını söyleyemem, tam tersine, onun kanlı gözlerinden, tuhaf kılık kıyafetinden, asabi hareketlerinden korkuyordu. Evimize gelmesini istemediğini biliyordum, fakat o benim çocukluk arkadaşım, onun için Stêr memnuniyetsizliğini göstermiyor, sadece evde olduğu zamanlarda, gerekli olmadıkça Heme'yle oturduğumuz odaya girmiyordu.

Heme'nin hiç değişmemiş bir huyu daha vardı; başkaları ne istiyor, ne düşünüyor, onun umurunda değildi, bir şey yapmak veya bir şey söylemek istediği zaman, etrafına hiç dikkat etmeden, istediğini yapıp istediğini söylüyordu. Söylediği sözün

nerelere gittiğini hiç umursamıyordu; onun için en önemli şey, başkalarını hiç düşünmeden, utanıp sıkılmadan, o sırada yaptıkları ve söyledikleriydi. Yıldırım hızıyla, sanki Yezidilerin en saklı sırlarını ele veriyormuşçasına, sözlerini ardı ardına diziyordu; her şeyi o biliyordu, herkesin öğretmeni idi ve geri kalan herkes de onun öğrencileri. Konuştuktan sonra da methiye ve övgü bekliyordu; o arz etmişti, dinleyenler de hem ona teşekkür etmeli, hem de bütün o önemli sözleri için onu övmeliydi. Her durumda önder, rehber, bilgin ve zeki olan oydu; kuşkusuz sözünü ettiği hareketin rehberi de yine kendisiydi. Olan biten her şeye, bütün felakete rağmen, yine de kendinden emin ve mağrurdu, hep övgü bekliyordu, fakat başkaları için, mesela benim için, ağzından övgü dolu tek bir söz dahi çıkmıyordu. Ben onun için hep, babasıyla birlikte sahip çıktığı bir öksüzdüm.

Bıro, sen de bize katılmalısın, diyordu, derin derin yüzüme bakarak. Köklerine geri dönmelisin, katliamlardan artakalmış bir çocuk olduğunu unutmamalısın, ahalimizin tarihinden eksik olmayan katliamlardan. Unutmamalısın, unutmamalı...

“Unutmamalısın” veya “yapmamalısın” diyordu sürekli, unutmamalı veya yapmamalı; unutmamalıydım veya yapmalıydım, ama neyi unutmayacağımın, neyi yapmayacağımın cevabını ben değil, o biliyordu. Cizîra Botan’da gururla İslami buyruklar dağıtan mağrur Heme, şimdi de kin ve nefretle, buyruklardan uzak zavallı Yezidiler adına buyruklar dağıtıyordu. Sadece dinini değiştirmişti, inadı, kini ve nefreti ise olduğu gibi duruyordu.

Ben ona, kan kanla yıkanmaz Heme, kan suyla yıkanır, bu bir Yezidi kavli değil mi? diye sorunca, bana şöyle cevap veriyordu:

Doğrudur, fakat ayaklanmalıyız, güçlü bir ayaklanma da ancak kanla olur. Zaten her yerde bizi birer suçlu, cenabet ve zındık olarak görüyor, canımızı alıyor, her yerde cezayı, ölümü, yıkımı ve yangını bize layık görüyorlar, o vakit neden gam yiyelim?

Benim için saldırganlık ve körlük anlamına gelen eski dini sarhoşluğu, şimdi başka bir biçimde sürüyordu. Dün de beni suçluyordu, bugün de:

Sende hiç mi ar duyusunu yok Büro, diyordu öfkeyle. Bütün bu felaketlerden hiç mi ders ve tecrübe edinmedin? Bütün bu kanunların, kuralların, fermanların, kararların, hadislerin, ayet ve sözlerin yollarımıza döşenmiş birer tuzak olduğunu, ellerimizi ayaklarımızı bağladığını, soluğumuzu kestiğini görmüyor musun? Melek Tavus'un bütün bu kanun ve kurallardan dolayı, yeri ve göğü yaratan Tanrı tarafından cezalandırıldığını, daha sonra da, insan sevgisine, aşka, arzuya ve bedenlere, hayat türküsinin avazına ebedi bir ışık yayıp insan ruhuna bir güzellik katan nurundan dolayı yine Tanrı tarafından ödüllendirildiğini bilmiyor musun? Onların kanun ve kuralları bizim ölümümüzdür, öyle değil mi? Melek Tavus, Adem ve oğullarının yollarını kesen kanun ve kurallar peşinde değildi, o nefsin mutluluğunun peşindeydi Büro; nefsin mutluluğu, hayatın esas kuralıdır, bize de böyle bir yol lazım, fakat zorbaların kanun ve kurallarını aşmadan o yol önümüze açılmaz, unutma.

Sözleri darmadağınktı, bazen dini hadislere bürünüyor, bazen de bir zirdelinin rüyasında çıkardığı seslere benziyordu.

Yeri göğü yaratan Allah, diyordu, meleklerin şeyhi Melek Tavus'u biz insanların iyiliği, güzelliği, adaleti, bilgi ve zenginliği için yarattı. Düşmanlarımız ona başka adlar layık görse de, Melek Tavus kalıcı yaratandan sonra gelir. Melek Tavus ile öteki melekler, Nuh Nebi'nin babası Enoş Nebi'yi kanatlarına bindirerek, ülkemizin dağlarındaki gizli cennete uçurdular. Nuh Nebi'nin gemisi Cudi Dağı'na kondu, mezarı şehrimiz Cizre'dedir, İbrahim Peygamber, Eyüp Peygamber ve daha birçok nebi ülkemizin ekmeğini yiyip suyundan içtiler. Biz Melek Tavus'un kavmi, Nuh Nebi'nin torunları, cennet kapılarının sahibi, insanlık efsanelerinin dengbêjleriyiz, fakat bugün kimsesiz, desteksiz ve sahipsiziz, sonumuz gelmek üzere. Düşmanlarımız cenneti-

mizi cehennemde çevirdiler. Kardan beyaz başka bir şey yoktur, ama eşek ve köpekler oraya sığıyor şimdi Büro, ülkemiz, cennetin mekânı, meleklerin ve bembeyaz karın yurdudur, fakat üzerine sığıyorlar Büro, öyle değil mi? Onu temizlemeliyiz, sende hiç mi sorumluluk yok?

Anlattıklarına için için gülsem de sinirlenmekten de kendimi alamıyordum. Fakat Heme evin yolunu bir kere bellemişti, ne zaman canı istese, bize sormadan gelip doğrudan doğruya oturma odasına geçip konuşmaya başlıyordu. Hep kötü kokan Heme, bizden başka kimleri görüyor, neler yapıyor bilmiyordum ve doğrusunu söyleyecek olursam, bilmek de istemiyordum. Apê Xelef'in, Gulîzer'in, çocukluğumuzun ve başına gelmiş onca felaketin hatırasına sessizce, büyük bir sabırla onu dinliyor ve dinlemekten başka hiçbir şey yapmak istemiyordum; ben de en az onun kadar yaralıydım ve ondan daha yorgundum. Fakat bir gün, bir akşamüzeri hızla içeri girip konuşmaya başlayınca, belki de ilk defa sesimi yükselttim. O sırada Stêr de oradaydı. Stêr'i ve boynundaki kolyeyi görünce, öfkeli bakışlarla bana bakıp konuştu:

Büro, bu kolyeyi bana vermelisin, o Laleş'ten bize yadigâr kalmış, Stêr ne yapacak onu? O bizim mirasımızdır, öyle değil mi?

Hayır, diyerek sesimi yükseltip kesin konuştum. Öyle değil, o Kekê Zerdeşt'in hediyesidir, onun vasiyeti üzerine onu sevdiğime armağan ettim. Sana ne bundan?

Osmanlılar ve Müslümanlar her şeyimizi talan ettiler Büro, ne kitap ve defterlerimiz kalmış, ne de tavuskuşumuzun nişanları, ne Musa ve Davut'un asaları, ne de güneş, yılan ve bülbül sembolleri. Bütün bunları teker teker bulmalı, bir araya getirmeli, bir yerde toplamalı ve kimde hangi mirasımız varsa onu geri almalıyız.

Heme, diye bağırdım. Deli olma, bela mı arıyorsun sen? Bu sevdadan vazgeç. Kolye Stêr'in kolyesidir ve bir daha da ondan söz etme!

Çok sinirlenmiştim, sözünü uzatsaydı eğer, onu kovmaya hazırdım, ama sustu ve bir daha da kolyeden bahsetmedi. O günden sonra da zaten evimize gelişlerini iyice seyrekleştirdi.

ŞİMDİ ARTIK İYİCE YAŞLANMIŞ VE HASTA DÜŞMÜŞ OLAN MİR'İN SESİNİ, Şam'daki son günlerimizde, belki de her zamankinden, hatta gençlik günlerimden de daha sık duymaya başladım.

Selahattin Eyyubi'nin ölümünden bugüne, kahrolası bir uykunun derinliklerine dalmış olan ve Osmanlı paşalarının baskısı altında inleyen İslam uygarlığının şehri Şam'ın, hepimizin hayatın son konağı olduğunu biliyordum artık; Suriye'nin uyuşuk, gamsız kıraç toprağı, mezarlarımızı örten toprak olacaktı. Hayat, hem Cizîra Botan'da, hem de dünyanın her yerinde sürüp gidecek, güneş doğacak, yıldızlar gökyüzünde belirecek, ay her yeri şavkına boğacak, dünyaya yeni çocuklar gelecek, zaman akacak, devran dönecekti, ama biz bütün bunlardan çok uzak bir yerde olacaktık; biz her şeyle, herkesle vedalaşıp gidecektik. Feleğin çarkı bir kez bizim için ters dönmüştü, ulaştığımız konak, hayatımızın son durağıydı, artık dönüş olmadığı gibi, bir şeyleri değiştirmek arzu ve çabasının da bir anlamı yoktu. Gerçi içimizde bazıları, örneğin Heme gibileri, ters dönmüş olan feleğin çarkını düzeltmek için hâlâ çırpınıp duruyordu, fakat bütün uğraşlarının manasız olduğunu da biliyordum; farkına varmadan kendilerini ve etrafındakileri üzüyor ve sadece yaraları derinleştiriyorlardı; feci bir şekilde yıkılmıştık ve aldığımız darbeler, cehennem zebanilerinin indirdiği darbelerden daha ağırdı. Devir ve devranlar, durmadan tekerrür eden tarih, savaş ve kavgalar, bizde ne güç ve heves, ne de istek ve umut bırakmıştı. Şimdi hepimiz, mağlup olmuş bir hayatın içinde, hayatın son konağında bir korunak arıyorduk, bizi gazabın dalgalarından koruyacak, bize hiç olmazsa dingin ve huzurlu, mezarı ve mezar taşı olan bir ölüm bahşedecek bir korunak. Biz Dicle çocuklarının, Dicle

kıyılarında büyük bir coşkuyla küheylan bir at gibi salınan o büyük umutları, şimdi kırık birer anıya dönüşmüştü; zaman hem yürek ve ruhlarımızı, hem de şekil ve şemalimizi değiştirmişti. Ben, artık kendimi, uzaktan kırık bir tebessümle hayatı seyreden yaşlı bir adam gibi hissediyordum, yaşama cesaretini yitirmiş, yeni bir adımdan, yeni bir hareket kabiliyetinden korkan yaşlı bir adam. Kuşkusuz bu istediğim bir şey değildi, ne yaşlanmak istiyordum, ne de korkmak ve yılmak, fakat hayatımdan geçen bütün şeyler gibi, yaşlılık da bana kulak asmadan çıkıp gelmiş ve bütün haletlerini teknil hayatıma farz kılmuştu.

Bütün hayatım didişmelerle geçmişti, şimdi uzun bir ömürden sonra, Şam'ın aydınlık gecelerinde, soğuk odamızda, hayatımın sevgilisi öteki odada muşıl muşıl uyurken, yorgun yüreğimin sesine kulak kesilip gelip geçen hayatı gözlerimde canlandırırken, o kahrolası hayatın içinde yararlı hiçbir şey yapmadığımı hayretle görüyordum; gece ve gündüzler kısa, yıllar ve mevsimler kısa, söz ve eylemler kısa, coşku ve heyecanlar kısaydı, hiçbir şeyi yeşertmeyecek kadar, ardında hiçbir iz bırakmayacak kadar kısa bir hayat.

Beni hayata bağlayan şeyler, şahsiyetler, duygular, bana hayatın tadını veren zevkler ve coşkular, sürgün ülkesinin tükenmez yollarında günden güne azalmıştı; ülke, Dicle nehri, Cizre, naçar evim, Mam Sefo, Mıgo, Armê, onların kütüphaneleri, Gulîzer, tanıdıklarım, arkadaşlarım, şakalaşmalar, çıkılan seyranlar, söz ve anlatı, her şey, herkes teker teker yitip gitmişti. Hem hayatımı bilen, hem de kırık ve yaşlı hislerime rağmen beni hiç terk etmeyen tek bir kişi kalmıştı geride; Stêr. Stêr, hayata karşı direnişimdi. Biz birbirimize aittik; birbirine muhtaç, sırdaş, aynı kaderin ortağı, aynı yolun yoldaşı. Birbirimize, birbirimizin yaralarına, hastalıklarına, zayıflık ve yanlışlarına alışmıştık ve hiç sitem etmeden günleri günlere ekliyor, son güne doğru hızla ilerliyorduk. Şam'daki duygularımı anlatacak olursam eğer, diyebilirim ki, hayatımdaki her şey çok kısaydı, her şey yavaş yavaş kay-

boluyor, sisler içinde, berrak olmayan bir anıya dönüşüyordu, fakat Stêr'in hayatı, endamı, hareket ve duyguları bu durumun tam tersineydi; her ne kadar geçmiş hayatımdaki şeyler günden güne benden uzaklaşıyorsa da, Stêr bütün varlığıyla günden güne hayatımın esas sesi haline geliyordu. Yorgundum, ne benim yeni inançlarla, yeni fikirlerle dolabilir, ne de yüreğim yeni istek ve arzuların peşinde koşabilirdi, fakat onun ruhunun, yüreğinin ve bedeninin sıcaklığı sayesinde hâlâ ayaktaydım.

Gerçi Heme, bana dair umudunu hâlâ yitirmemişti ve bazen aniden beni Melek Şemyaza diye çağırıyordu ama, Şemyaza ve gücünü bir yana bırakın, artık en ufak bir şey için gücüm kalmamıştı. Şemyaza... Şimdi zırdeli Heme'nin sözlerini hatırlarken hâlâ gülüyorum. Eski inadını elden bırakmadan girdiği yeni yolda, o yolla ilişkili bütün kitapları, beyitleri, dize ve açıklamaları, örneğin cin ve meleklerle epey kafa yormuş El Halaç, İbni Arabi, Ahmet Gazali gibilerinin kitaplarını okumuş ve onlardan kendisine göre yağsız tuzsuz bir çorba yaparak, o tatsız çorbasını bana ve çevresindekilere içirmeye çalışıyordu. Şemyaza sözü de, o çorbanın bir kaşığıydı, ne Şemyaza'nın adını duymuştum, ne de bu tür hikâyelerden haberim vardı benim, ama bir ara Şemyaza sözü ağızından çıkınca, kim olduğunu sormuş bulundum.

Şemyaza bir melektir, demişti bana kendini beğenmiş bir edayla, bir melekten çok bir cine benzeyen bakışlarını bana dikerek. Senin gibi bir gözü kör, bir gözü açık, uzun boylu, keskin bakışlı, saç, sakalı birbirine karışmış günahkâr bir melek. Yerin göğün yaratıcısı, her şeyi görüp hissetsin ve acı çeksin diye tek gözünü açık bırakmış. Sen de, hem gücün, hem de günahkarlığınla Şemyaza'ya benziyorsun Büro, kendine dönmüyorsun, böylece en büyük günahı işliyorsun.

Ne yapabilir, ona nasıl cevap verebilirdim? Ben dün de günahkardım, çünkü dinin kin ve nefret dolu karanlık yoluna girmemiştim, bugün de günahkardım, çünkü hançer ve kılıçlarla, intikam ve kan peşinde koşan bir Yezidi olamamıştım.

Ben ne Şemyaza, ne hayata karşı galip gelmiş biri, ne bir dengbêj, ne de başka bir şeydim; ben, sadece ağabeyinin sayesinde şimdi bana karşı daha sıcak, daha neşeli, daha ilgili olan, bana bağlılıktan çok, hayata bağlı olan Stêr'in aşığıyım, o kadar. Aşk, sevgi ve bunların verdiği sıcak duygular tuhaftı, bazen bir mucizeden hiç farklı olmayan sonuçlar doğurabiliyorlardı. O gün hissettiğim şeyleri soracak olursanız eğer, aslında eski hayatımdan geçenlerin peşi sıra çoktan gitmiş olmalıydım, fakat Stêr ve ona karşı beslediğim duygular izin vermedi buna. Onun yanında olduğum veya derin derin bana bakıp, kalbinin sıcaklığıyla başını göğsüme koyup, uzun parmaklarıyla bedenimi okşadığı zamanlarda geçmişin seslerinden kurtulabiliyordum sadece; o zaman kendimi mağlup olmuş bir insan gibi değil de, muzaffer bir komutan gibi, ruhu beş para etmez darmadağın bir sürgün değil de, hayata karşı başı dimdik, mutlu bir insan gibi hissediyordum. Aşk, kalıcı büyüyle insanı diğer bütün dünyalardan uzaklaştıran çok özel, bambaşka bir dünyaydı.

Gerçekten de, bizim dışımızda kalan dünyalarla hiçbir ilişkim kalmamıştı, ne ağa ve beylerin divanhanelerine gidiyor, ne de Şam'ın kahvehanelerinde pinekliyor, çarşı ve pazarlarında, cadde ve sokaklarında aylak aylak dolaşarak vakit öldürüyordum; ne divanhane ve meclislerden eksik olmayan didişmelere, dedikodu ve öfkelere mecalim vardı benim, ne de Şam'ın karanlık gecelerinin bağrında saklı yeni merakları keşfetmeye. Çoğu zaman evde, dudaklarının arasında bir sigarayla odada oturuyor ve geçmiş zamanların sesleri ile geride bıraktığım hayatın renkleri arasında gidip geliyordum. Veya elime bir kitap alıp kâh içindeki resimlere dalıyor, kâh takılarak satır satır okumaya başlıyordum.

Günlük istek ve heyecanları benden almış olan şimdiki zaman, beni alıp eski zamanlara götürüyordu; bilincimde yüzlerce, belki de binlerce soruyla, o zamanlara ait seslerin, sedaların, avazların, makamların, türkülerin, satır ve dizelerin içine da-

lıyordum. Neyin peşindeydim ben? O günlerde aklıma düşen bütün sorulara kestirme bir cevap teşkil edebilecek olan bu sorunun cevabını hâlâ bilmiyorum, fakat galiba huzuru, her şeyin üstünde olan hayatın huzurunu arıyordum; tek istediğim yumuşacık bir ninniydi, yumuşak, hüzünlü ve sıcak makamıyla beni uykunun kollarına teslim edecek, belki de çok güzel bir rüyayı bana armağan edecek bir ninni...

Fakat gecenin geç vakitlerinde tatlı rüyalar ve sıcak bir ninni yerine, dünün sesleriyle dolu, tatlı rüyalardan çok sonsuz bir kâbusa benzeyen kahrolası bir uykusuzluk çöküyordu üstüme ve bütün o seslerin fısıltıları arasında, çay ve sigara içerek, kuru üzüm, badem ve ceviz atıştırarak sabahlara kadar oturuyordum. Evimizde misafirin eksik olduğu gecelerde Stêr, akşamdan yatağa girip uyuyordu. Arada bir beni çağırduğunda kalkıp yanına gidiyordum, uykuya daldıktan sonra da yataktan çıkıyor, öteki odaya gidip, geçmiş hayatıma ait o seslerin içine tekrar dalıyordum. Neredeyse tümü aydınlık dolu ve dayanılmaz sıcak olan Şam geceleri, gökyüzünde yıldızların belirmesiyle başlıyor, güneşin sarı ışıklarıyla nihayete eriyordu; yıldızların şavkı ve güneşin sarı ışıkları, yani dışarıdaki hayatın bütün sesleri uykuya dalınca yaşamaya başlıyor, yine aynı şekilde, kuşların cıvıltıları, cami müezzinlerinin sesi, köpek havlamaları, pazara giden eşeklerin anırmalarıyla uykuya yatıyordum. Kötü talihim, beni hayatın çirkinliklerine şahit kılmıştı, Şam'da süren hoş hayatın güzelliklerini bana bahşedeceğine, geçmiş zamanlara ait yakınış ve iniltilere benzeyen sesleri sunuyordu bana. Esaret altında bir ülke, boynu bükük bir halk, kıraç bir toprak, tarifsiz bir cehalet, sonsuz felaketler, yaralı bir hayat, kör bir göz, yaralı bir yüz ve kötü bir talih; ben bunların tümüydüm işte.

Bedros'u saymazsam eğer, Stêr'le birlikte yeryüzünde yapayalnızdık, onun için evimizin çocuk sesleriyle şenlenmesini çok istiyordum. Fakat olmuyordu, hem Girit'te, hem de Şam'da bir sürü hekim, koca kan, ebe ve uzmanı ziyaret etmemize, bir sürü

ilaç denememize rağmen, Stêr'in çocuğu olmuyordu; yaşadıkları sadece yüreğinde ve ruhunda, teni ve bedeninde değil, aynı zamanda içinin hassas yerlerinde de derin yaralar bırakmıştı. Çocuğu hem kendim, hem de onun için istiyordum, çocuk nurdurdu ve bizim nura, onun sesine ve sıcaklığına ihtiyacımız vardı. Fakat talihimize bakın ki, nur topu gibi bir çocuk doğuracağına Stêr durmadan kanıyordu, önüne çıkan her türlü canlı nüveyi yok eden bir kanamaydı ona musallat olan.

Eve misafir gelince ferahlıyorduk ve böylece dünün sesleri ve anılarından bir süreliğine bile olsa kurtuluyorduk. Hatta, şimdi bilinci tamamen melekler ve cinler arasında gidip gelen Heme'nin gelişi bile bizim için iyi bir şeydi. Bedros, neredeyse ayda bir kez, bazen tek başına, bazen karısı ve çocuklarıyla geliyor, birkaç gün bizde kalıp isteğini tekrarlayıp duruyordu; Halep'e gitmeliydik. Hadi ve Hıdır da Afrin'den Şam'a gelince, çıkınlarında zeytin, fıstık ve kuru dutlarla bizi ziyaret ediyorlardı. Têlî ve kardeşleri ise artık tamamen benden uzaklaşmışlardı; Şam İslamiyet'in zengin ve renkli bir şehriydi, içinde sayısız bilgin, âlim, hoca, cami, medrese, dersane, kütüphane, dini meclis ve tekke vardı; Têlî artık o dünyanın bir parçası haline gelmişti. Şam'da bize en yakın olan insan Ruşen Hanım'dı. Evimize gelmiyordu, ancak her zaman bizden haberdardı, gözünü üzerimizden ayırmıyor, her defasında Stêr'i çağırıp ona para veriyor ve evimizin ne eksigi varsa hemen gideriyordu. Mir'e gelince, artık birbirimize tümüyle yabancı hale gelmiştik.

Benim için gündüzlerin gece, gecelerin gündüz olduğu, mevsimin bahara dönüştüğü, günlerin uzamaya başladığı, etrafın daha da aydınlandığı günlerden bir gün, bir sabah vakti Stêr beni uyandırdı; Têlî evimize gelmiş, öteki odada beni bekliyordu. Toparlanıp odaya gidince kadim arkadaşımı, çok sade, beyaz kıyafetler içinde, kafasını önüne eğmiş, ışıktan mahrum iki gözü de açık, yüzünde bir endişeyle döşeğe kurulmuş bir halde otururken buldum. Stêr'in ikram ettiği çaydan içiyordu. Ayak

sesimi işitince ayağa kalktı, bana doğru yürüdü, selam vermeden veya başka bir Şey söylemeden aniden lafa girdi:

Bıro, Mir hastadır.

Bana verdiği, beklediğim bir haberdi aslında, onca Şey görmüş, onca Şey yaşamış, onca Şeye üzölmüş olan Mir, kuşkusuz çoktan hastalanmalı, hatta kalbi durmalıydı, fakat yine de hastalık haberini duyunca çok üzöldüm; kahrolası talihimin yolunu, hiç de öyle olmasını istemediği halde, o önüme açmış ve ben de bu durumu isteyerek, büyük bir coşkuyla kabullenmiştim ve o güne kadar gurbet ellerde bir arada darmadağın bir hayat yaşamış ve yine hep birlikte yurdumuza iki günlük mesafede bulunan Şam'a ulaşmıştıık. Son konağı da kat edip atalarının yurduna dönmeye mecalinin olmadığını biliyordum, fakat o ve evimizden biraz uzakta olan evi, benim için hâlâ hayatta sığınabileceğim tek yerdı. Acaba o sığınak Şimdi yok oluşa doğru mu gidiyordu?

Bıro, Mir seni istiyor, dedi Têlî sabah sabah yaptığımız sohbetten sonra. Gitmeden önce seninle konuşmak istiyor, yarın sabah, kahvaltıdan sonra seni bekliyor.

Ertesi gün, çoktan beridir giymediğim yeni ve temiz kıyafetlerimi giyerek, taze ve sıcak bir heyecanla yola çıkıp Mir'in evine gittim. Hava sıcak, gökyüzü berrak, etraf oldukça sessizdi. Şehrin sokaklarında, caddelerinde, çarşı ve pazarlarında hayat çoktan başlamıştı, fakat sokaklar hâlâ tenhaydı. Mir'in, geniş ailesiyle birlikte yaşadığı evi, Diyarbakır ve Musul evlerine benziyordu; iki katlı bir konak, geniş bir avlu, avluda bir kuyu, bir çeşme ve yeni çiçek açan birkaç meyve ağacı, sayısız oda, misafirhane, mutfak, divanhane, meclis ve yamacında kurulmuş bir ahırdan müteşekkildi. Ev, kuşkusuz Cizre'deki Bırca Belek'e benzemiyordu, fakat Şam'a göre oldukça heybetli bir evdi. Evin büyük kapısından içeri girince, belli ki geleceğimden haberdar olan hizmetçiler beni avludan geçirerek Mir'in bulunduğu büyükçe bir odaya götürdüler. Avluda büyük bir hareketlilik vardı,

bazı hamallar sebze dolu küfeleri boşaltıyor, birkaç kadın ve çocuk avlunun bir yerine doğru yürüyor, iki adam kuyu ve çeşmenin etrafını süpürüyor ve mutfak tarafından ızgaraya yatırılmış çok güzel et kokusu geliyordu. Kuyunun yanından geçerken, ikinci katta bulunan Mir'in meclisinin kapısının önünde birkaç kadınla birlikte beklemekte olan Ruşen Hanım'a ilişti gözüm. Cizre Kalesi zindanı ve Mir'in bahçesinden beri tanıdığım o sakin, mağrur ve sır dolu asil bakışları, bütün o kötü olaylar ve yaşanmışlıklara rağmen hâlâ yüzünden eksik değildi. Kafasını hafifçe eğerek selam verdi bana. Ben de biraz eğildim, yüzümde belirgin bir tebessümle, gözlerimi ondan ayırmadan büyük bir minnetle selamını aldım; evet, Ruşen Hanım her zaman güvenilebileceğim bir insandı.

Bana rehberlik yapan hizmetçiler büyük bir saygıyla Mir'in odasının kapısını açtılar, biraz serin ve loş odaya girince, kapıyı yine usulca kapatıp gittiler. Mir'in bulunduğu oda, evimizin üç odası kadar büyüktü; duvarlarda rengârenk birkaç halı asılıydı, odanın dört tarafı bir divanhane gibi döşenmiş, yerlere minderler, üstüne yaslanmak için yastıklar konmuştu. Pencere önünde yan yana iki rahle, karşı duvarda da birkaç raf ve raflarda kitaplar vardı. Oda çok güzel kokuyordu, gül kokusuna benzer bir koku... Güneş ışıkları, pencerelerin korkuluklarından içeri sızıp odayı az buçuk aydınlatıyordu. Oda pencere tarafından aydınlık, benim bulunduğum yer ise biraz loştu. Aydınlık ve karanlık, ağır koku, odanın rengi, içindeki eşyalar ve onların sessizliği, çocukluğumun geçtiği Medresa Sor'un hücrelerini düşürdü aklıma; odada bir çilenin ve hüznün kokusu vardı. O, kaderimin Mir'i, pencerenin önünde, uzun boyu ve kocaman gövdesiyle yüzü bana dönük, gölgesi kapıya kadar uzamış bir halde ayakta duruyordu.

Bıro gel, dedi, hâlâ aklımdan çıkmayan sert ve gür sesiyle. Bıro, ata toprağımızın dengbêji, gel yanıma hele.

Kelimeler teker teker, ağır ağır çıkıyordu ağzından ve sesi karşısındakine büyük bir ciddiyet ve saygı hissi veriyordu. Yavaş yavaş, adım adım yaklaştım ona, tam önüne gelince hürmetle varıp elini öpmeye yeltendim. Elini öpmeme izin vermedi, onun yerine iki eliyle elimi sıkıp beni rahlenin önüne serilmiş mindere doğru götürdü. Birlikte geçirdiğimiz bütün o yılların hatırası için elini öpmek istemiştim, hayır istememiş, şiddetle arzulamıştım, fakat o buna engel olmuştu; yüzündeki tebessümle beni oturttu. Elleri sımsıcak, yumuşacık ve hareketsizdi. Yüzündeki tebessüm ve içinde şaka barındıran, insanı sakinleştiren sesi, biraz rahatlamama yardımcı oldu; hayatım onun attığı adımlara göre biçimlendiği, kâğıt üstünde hâlâ onun soytarısı olarak görüldüğüm ve hep onu düşündüğüm halde, uzun bir süreden beri görmüyordum onu. Büyük umutlarla ayaklanan, feci bir şekilde yenilen, yenilgisiyle birlikte herkesin yüz çevirdiği, düşmanları bir anda çoğalan, benim de bazen sevdiğim, bazen çok kızdığım, bazen de acıdığım insan şimdi karşımdaydı ve ben tekrar ilk günkü gibi, bütün karmaşık duygularıma rağmen, ona hiçbir zaman yüz çevirmeyeceğimi, ona hiçbir zaman düşmanlık beslemeyeceğimi anladım. Fakat aynı zamanda yine, ardında bu kadar olay ve anı bırakmış olan adamın, bütün tecrübesi, bilgisi ve sözleriyle, yaşadıklarımızı bir araya getirebilmek, onları edebi sözle örmek için bana yardımcı olması gerektiğini de anlıyordum. Daha önce olduğu gibi, içinde hem şefkat ve merhamet, hem de sertlik ve korku barındıran bakışı hiç değişmemişti; yüzü sakin, bakışları biraz sert ve mağrur, ağzı ve yüzü birbiriyle uyumluydu. Hareketlerinden ve bakışlarından ihtiyatı ve tedbiri elden bırakmadığı belliydi. Saçı, sakal ve bıyıkları şimdi bembeyazdı, sürme çekilmiş kara gözleri, pencereden sızan ışığın altında parlıyordu. Burnu, ataların deyimiyle koç burnuna benziyor, kocaman gözlerine, yuvarlak yüzüne ve uzun boyuna çok yakışıyordu. Dün gibi hatırlıyorum, o zaman onun yanındayken şunları düşünmüştüm; bu kocaman ve gü-

zel gözlere, bu sert ve sıcak bakışlara, bu mağrur fakat duygusal duruşa sahip insan, ister istemez asi, isyankar olmak, yenilmek ve artık hiçbir faydası kalmamış o aynı asaletiyle ölümü kabul- lenmek zorunda. Yeryüzünde tutsak kalmış bir asi adam; isyana mahkûm, devir ve devranlara kurban olmuş bir insan. Kılık kı- yafeti, her zamanki gibi rengârenk, yepyeni ve dikkat çekiciydi; *şal û şepik*'leri kaşmirden, gömleği ipektendi, başındaki sarık, kırmızı ve yeşil renklerle süslüydü. Harat işi boz renkli bir cüp- pe omuzlarını örtüyordu. Saçına sakalına her zaman kına yakan Mir, hayatındaki değişimleri, geçen ömrünü göstermek ve baş- ka türlü bir asaleti ortaya koymak için şimdi saç ve sakallarına kına yakmaktan vazgeçmişti.

Mirim, diye düşündüm o kısa süren sessizlik anında; yenik Mirim, yenik ülkenin, yenik halkın Mir'i. Artık ne orduları, ne dostları, ne de konak ve kaleleri kalmış Mirim. Artık hiçbir şeye sahip olmayan Mirim. Ne Birca Belek'e, ne Dêrgul'e; ne Westan'a, ne Hewrex'e. Artık ne ayağa kalkabilen, ne sefer dü- zenleyebilen, ne antlaşma yapabilen, ne de ferman çıkarabilen yıkılmış Mirim. Ülkesi paramparça, halkı darmadağın, toprağı kıraç, ne hevesi, ne de dili kalmış Mirim; artık ne sözü, ne de bir türküsü kalmış Mirim.

O kısacık anda beynime üşüşen düşünceler, beni alıp Cizîra Botan'a götürdü, hayatımda ilk kez onu gördüğüm, Birca Belek'te, o ağır mecliste tahta çıktığı o kutlu Newroz gününe; incecik bir delikanlı olan Mir, yüzünde tatlı bir gülüşle, gözleri kendisini kutlamaya gelmiş olan ileri gelenlerin üzerinde, Botan işi rengârenk kıyafetler içinde mirlik tahtında oturuyordu. O za- man her şey neşe içindeydi; gün neşeli, dönem neşeli, Mir neşe- li, ahalisi neşeli, tabiat neşeli, dünya neşeli, ben neşeli... Cümle alem neşeli, eğlenceli, şenlikliydi. Ben büyük meclisin kapısının eşiğinde, o ise içerdeydi, yüreğim anlatılmaz bir heyecanla güp güp atıyordu ve henüz çocuk olduğum halde, onu sevsem de, ondan nefret etsem de kaderimin Mir'in hareketleriyle biçim-

leneceğini anlıyordum sanki. O umutlu günden, Şam'da geçen ihtiyar ömrümüzün yeni bir ilkbahar mevsiminin bir gününe ulaşmıştık şimdi.

O güzel yıllarımızın dengbêji, dedi gülerek ve tuttuğu elimi bırakmadan yanıma oturdu. Senden hep haberdardım, fakat dünya işleri ve sürgün ülkesinin didişmeleri, istemediğim bir sürü işle meşgul olmamı getirdi. Benim soytarım olduğunu da biliyordum. Fakat şimdi her şeyi geride bıraktığımız bugün, kırık kalpli iki kişi gibi konuşmaya vaktimiz var artık. Hadi söyle bana oğlum, nasılsın bakalım?

İyiyim Mirim, dedim tek kelimeyle.

Şam şekerdir, fakat memleket daha tatlıdır Biro, dedi, elimi bıraktı, sırtını yastığa yasladı ve dikkatle bana baktı. Şam artık yaşlılığımızın yurdudur. Yurt özlemi, yaşlılıkta daha da feci bir hal alıyor, onun için ülke kelimesi hâlâ çok tatlıdır. Artık daha fazla dayanamıyorum, işte bunun için ülkenin sözünü bana ulaştırasın diye seni çağırdım. Ülke dağlarında esen keskin rüzgârlarla çelikleşmiş ve ülkenin yaylalarındaki serinliği Şam'ın sarı sıcaklarına mahkûm olmuş yaşlı, hasta ve yaralı bir ruha ulaştırabilecek kadim sözü. Haydi söyle bana sözün ustası, bana sözünün hal ve ahvalini söyle.

Hani söz nerede? diye üzüntüyle cevap verdim. Söz kalmadı Mirim, yenilgiyle beraber söz de yenildi. Ne söz kaldı, ne ustalık, ne de dengbêjlik.

Biro... Dengbêj olmak isteyen Biro ve bütün ülkenin Mir'i olmak isteyen ben. Ne sen dengbêj oldun, ne de ben herkesin Mir'i. Dünya bunu başımıza getirdi oğlum; yazık gençliğe ki, ardından yaşlılık, yazık mehtaba ki, ardından karanlık gece gelir, bizim ise, yazık bize ki, ardımızdan hiçbir şey gelmiyor.

Merak ettiğim veya konuşmak istediğim çok şey vardı, fakat Mir'in, yanında konuşulmasını istemediği, huzurunda yasakladığı bazı şeylerin varlığından haberdardım; hiç kimse huzurunda isyandan, savaştan, yenilgiden ve sürgün ülkesine gidişten

bahsedemezdi, kendisi anlatmadıktan sonra; hiç kimse Yêzdîn şêr ve ailesinden söz edemezdi; Yezdînşêr ve ailesinin adı yasaktı; Lübnan'da yaşadıkları ve Şam'dan çok uzak olmadıkları halde, onları hiç kimse ziyaret edemez veya ziyaretlerini kabul edemezdi; Azizi sülalesinden, Yezdînşêr sülalesinden biriyle sonsuza kadar hiç kimse evlenemez, hiçbir biçimde hısım ve akraba olamazdı. Ve buna benzer onlarca yasa. Onun için susuyor, Mir'in konuşmasını bekliyordum; o beni çağırmişti, onun için ister istemez konuşmanın seyrini o belirleyecekti.

Artık her şey geride kaldığında, dünyanın bütün didişmeleri ve hayata ait bütün hesap kitaplar kapandığında, işte o zaman insan, çocukluk hayatının ardına düşüyor Büro, dedi Mir çok alçak bir sesle bu kez pencereden dışarı bakarak. Dağlarımızı, yaylalarımızı, derelerimizi, nehirlerimizi, meralarımızı, kale ve seyrangahlarımızı çok özledim.

Farkına varmadan, derin bir ah çekti. Bütün hayatı, uzak ve derin düşleri, yüksek amaçları, sonsuz sabrı, dur durak bilmeyen çabası, büyük savaşları, gurbet ülkesinde geçen darmadağın yılları, tekmil ömrü şimdi çektiği o ahın derinliklerinde gizliydi sanki. Her şeyden geriye sadece bu derin ah kalmıştı; o derin keder, aslında bizzat kendisiydi, bu keder ömrünün tek gerçeğiydi. Önüne yüksek hedefler koymuş, o zamana kadar ülkede görülmemiş bir güçle ayaklanmış olan Mir, şimdi bütün yenilgileri, kırımları, oyunları, ihanetleri, saf değiştirmeleri, değişimleri ve hayatın çaresizliklerini kabullenmişti; uzun bir hayattan sonra bütün bunları ardında bırakmış ve şimdi o derin ah sadece tek bir şey için çekiyordu; hasret. Bütün tarihi boyunca barıştan, birlik ve sükûnetten uzak olan bir ülkede çok güçlü bir barış, birlik ve sükûnet sağlamış, ülkesinin yaylalarında isyan çadırlarını kurmuş, Dêrgul kasrının kapılarını fakirlere ve çaresizlere açmış, Urmiye ovalarında atını dörtnala kaldırmış, esaret altındaki bir ruhtan çok uzak olan bir güven ve

mağrurluğu, emir, hareket ve sözleriyle tedirgin ahalisinin üstüne serpiştirmiş, Bagok, Herekol, Gabar ve Cudi dağlarında bey ve ağalarla birlikte ava çıkmış olan Mir, artık her şeye egemen olan, herkese ev sahipliği yapan ve iğneyi deliğinden vuran bir avcı olmadığını çok iyi biliyordu. Kavminin yeni bir Selahattin Eyyubi olarak gördüğü Mir, şimdi ömrünün sonbaharında, ata yurdunun hasretiyle, kaynağını nehir ve yaylalardan alan edebi sözü tekrar iştmenin arzusuyla derin derin ah çekiyordu.

Söz de öyledir Mirim, dedim derin bir üzüntüyle. İnsanın artık hiçbir şeyi kazanmaya veya kaybetmeye gücü kalmayınca, söz en yüksek seviyesine ulaşır orada görkemli bir hal alıyor ve edebi-ebedi söze dönüşüyor. Hüner sahibi veya dengbêj, işte tam o zaman büyük eserler yaratabiliyor.

Demek sen şimdi büyük eserler yaratıyorsun, dedi gülerek. Kazanacağımız veya kaybedeceğimiz hiçbir şeyimiz yok artık. Şam'da hemen her gün Arapça konuşuyoruz, divanhanemiz Arapça dolup taşıyor Büro, kutsal kitabımız Arapçadır, Allah'a Arapça yakarıyoruz. Dengbêjlerin sesini çok özledim.

Hayır Mirim, hiçbir eser yaratmıyorum. Benim sözüm hüner sahiplerine. Ne yazık ki ben ne hüner sahibi olabildim ne de dengbêj. Hayır ben bunu istemedim, siz de bunun için bana çok yardım etmediniz değil, fakat kahrolası hayat önüme, önümüze setler çekti. Ataların sözünü aktaran bir usta ve iyi bir dengbêj olmayı, ölümsüz eserler yaratan biri olmayı çok istedim, fakat yapamadım işte, şartlarımız el vermedi buna. Neyse Mirimin kafasını böyle şeylerle ağrıtmamalıyım şimdi.

Hayır Büro, hayır kafamı ağrıtmıyorsun, dedi, sininin içinden bir sigara alıp çakmakla birlikte bana uzattı. Senin çok sigara içtiğini biliyorum, buyur utanma, iç. Hayır, susma, ben şimdiye kadar bir sürü ıvır zıvırla başımı ağrıttım, artık yoruldu, yüreğim yorgun düştü. Konuş, anlat bana bakalım neden başaramadın? Rahmetli Sefo senden çok umutluydu, ben de aynı şekilde. Ne oldu sana bakalım?

Mir'in evine gelirken, ne istediğini, nelerden konuşacağımızı hiç bilmiyordum. Şimdi sorduğu şey ise bütün bir hayatımdı. Nasıl, hangi sözlerle cevabını vermeliydim?

Çok şey oldu Mirim, dedim, hesaplayamadığım çok şey vuku buldu. Beni güçten düşüren, baş edemediğim birçok şey.

Ne gibi Büro, söyle bana? Hepimiz ölüm darbesine benzer darbeler aldık, hep birlikte yenildik. Sen neden başaramadın Büro?

Esasında ben bu soruların cevaplarını ondan almak, o konuşsun, ben de dinleyeyim diye gelmiştim Mir'in evine, fakat şimdi soruları o bana soruyor ve bir cevap bekliyordu benden. Ellerinde meyve tabakları ve kahve fincanlarıyla içeri giren hizmetçiler yetişti imdadıma, gelişleriyle biraz soluk aldım ve Mir'in sorularının cevaplarını düşündüm. Uzattığı sigarayı çok içmek istediğim halde, utanıyordum ondan. Hizmetçilerle konuşup onlardan birkaç şey daha isterken, dikkatle ona baktım; Mir yaşlanmıştı, devir ve devranlar yüzünde derin izler bırakmıştı. Kaç yaşındaydı acaba? Altmış? Altmış beş? Daha fazla değil, fakat neredeyse tümü oluk oluk akan kanın içinden geçmiş karmakarışık hayatı soluğunu kesmişti. Têlî'nin bana söylediğine göre, yüreği tıkanmıştı ve soluk almakta güçlük çekiyordu artık.

Evet Büro seni dinliyorum, dedi bana hizmetçiler gittikten sonra. Sen Medresa Sor'da okudun, medresenin, Sefo ve kasrın kütüphanesinde bulunan birçok kitabı hatmettin, arkadaşlarıyla birlikte Bağdat ve Babil'e kadar gittin, istediğin her şey oldu, sözle, sözün örgüsüyle, ses ve avazlarla çok kafarı ağrıttın, fakat bütün bunlara rağmen başaramadın. Neden? Dengbêj olamadın madem, ne oldun peki?

Yeni bir soruyla sorusuna karşılık vermek istiyordum; peki sen neden başaramadın ve ne oldun şimdi? Fakat ona böyle bir soruyu soramazdım, bir süre sessiz kaldım, sonra yavaşça cevabını verdim:

Ne oldum bilmiyorum Mirim, fakat ne olmadığımı biliyorum; dengbêj olamadım, asker olamadım, hüner sahibi olama-

dım, soytarı olamadım, ağa ve beylere sadık bir adam olamadım, tüccar olamadım, zengin olamadım, sahtekâr olamadım ve mutlu da olamadım. Hiçbir şey olamadım Mirim, istek ve arzularım, fikir ve inançlarım hiçbir şeye yaramadı, sadece karmakarışık bir rüya, boz bulanık bir hayal olarak kaldılar ve hayatın acı gerçekleri karşısında, güneşin bağırında kalmış kar misali eriyip gittiler. Rüyalarım kadar çeşit çeşit olan hayatın gerçekleri, sessizlikten, yenilgi ve yok oluştan başka, hiçbir şey sunmadı bana. Sözlerimle kafanı ağrıtmıyorum ya Mirim?

Hayır, hayır, dedi, cüppesinin cebinden doksan dokuzluk tespihini çıkarıp dikkatle beni dinleyen Mir. Devam et sen.

Her şeyden önce Mam Sefo bana yeni bir yol gösterdi, ülkemizin durumuna hiç de uygun olmayan bir yol, dedim derin düşünceler arasında.

Nasıl, nasıl bir yoldu o?

Mam Sefo'nun kütüphanesinde seslere alıştım, yürek ve ruhun seslerine, uzak ve yakın seslere, doğunun ve batının seslerine, sadece anlatmayan, aynı zamanda izah eden seslere, tasvir eden, insanın önüne ruhun ve yüreğin aynasını koyan seslere. Rahmetli Mam'ın cansız kitaplarının içindeki hatlardan, dize ve resimlerden yaşayan sesler inşa ettim kendime, onlara yeni bir ruh verdim; hem kişilerden bahseden, hem de çok eski zamanları yaşadığım zamana getiren canlı sesler. O zamanlar anlamıyordum, fakat bu da bir tür terbiyeymiş meğer; hayatın darbelelerini anlamak ve o darbelere karşı durmak için daha sonra bana çok yardımları dokundu o seslerin. Kitapların sarı sayfalarından yükselen sesler, teknil olaylara, ilişkilere ve yaşanmışlıklara ışık tutan bir kandile dönüştüler, kuşkusuz olan bitenlerin nedenleri hatırlamak ve bütün yenilgilere karşı direnebilmek adına. Fakat sonsuza kadar yanan kandiller yoktur yeryüzünde ve bu terbiye aynı zamanda beni sürüden de ayırdı; bütün ses ve dengbêjlerden farklı olmak, ormandaki ağaçların içinde çok özel bir ağaç olmak istedim. Çocukluğumda, kadim ve sağlam bir

dut ağacı vardı Dicle kenarında. Evet, o ağaca benzer bir ağaç olmayı çok istiyordum; farklı, gür, köklü, kadim, sağlam, her şeye şahitlik yapan, bilginin, anlamanın ve sabrın timsali.

Evet, özel bir ağaç oldun, dedi ve kahve fincanını önüne koydu. Hep aklımdaydın, herkesten farklıydın sen, ne hesap kitap, ne de mal mülk peşinde koşan bir adamdın sen. Onun için yardım ettim sana ve onun için bugün yanımda olmanı istiyorum.

Evet Mirim, sürüden ayrıldım, fakat sürüden ayrılmak zordur, eğer imkânları yoksa insanın, kolay kolay yaşayamaz. Sürü derken, ses ve dengbêj sürüsünü kastediyorum ve ülkemizde ses ile dengbêjlik, tıpkı ülkenin bizzat kendisi gibi, mirlikleri, bölgeleri, beyleri, ağaları, şeyhleri, tarikatları gibi parça parçaydı. Bilgisizlik ve cehalet yüzünden, zaten sesin ve dengbêjliğin değeri yoktu, kaldı ki özel bir sesin olsun! Yürek ve ruha hitap etmekten başka, hiç kimseye hizmet etmeyen özel bir sesi kim talep edebilirdi ki? Bütün beyler, ağalar, şeyhler ve büyük dava peşinde koşan adamlar dalkavuk istiyorlardı kendi çevrelerinde, yürek ve ruhu anlatan özel bir ses yerine, herkesten övgü ve alkış bekliyorlardı. Ağa ve beylerimiz, isteklerini dile getirecek, duygularını yaşatacak, her daim kendilerini övecek ses ve dengbêjlerin peşindeydi, haşa huzurdan ülke davası için ayaklananlar bile, herkesin her an yaptıklarına alkış tutmasını istiyor, dine sığınmış ve sert bir siyasetin yoluna baş koymuş olan arkadaşlarımız herkese düşmanlık besliyor, ses ve dengbêjlerin kendi siyasetlerinin hizmetinde olmasını istiyorlardı; diğer halklar gibi, mesela Giritliler, Araplar, Osmanlılar veya Farslar gibi ne mekteplerimiz vardı bizim, ne de ses ve söz ustalarımız; ne bu tür hünerlere ait deneyimlerimiz vardı, ne de bir çabamız. Meydan, ağa ve beylere; pazar, burnundan kıl aldırmayan, kendini beğenmiş sert ve bağınaz siyasetçilere kalmıştı. Ehmedê Xanî'nin deyimiyle, seslerin ve özel bir dengbêjliğin pazarı çok kesattı Mirim; ne dinleyiciler vardı, ne de imkânlar, ne özel meclis ve

divanhaneler, ne de öyle bir bilinç ve terbiye. Bir atasözümüz şöyle diyor, herkesin kör olduğu bir şehre girersen eğer, sen de bir gözünü kapat. Benden de, açık veya kapalı istenen buydu, zaten tek gözüm kördü, öteki gözümü de ışıktan mahrum bırakmaya hiç niyetim yoktu. Bir kez sürüden ayrılmıştım, dönüşü yoktu artık, ardım böyleyken, önüm de sis ve dumanla kaplıydı, bilmediğim birçok şeyi öğrenmem gerekiyordu. Ülkenin sınırlarını, insan gruplarını, onların biçimlendirdiği geleneksel hayatı çığnemiş, onların içinde, tek başıma uçan yabancı bir kuşa dönüşmüştüm.

Evet oğlum seni dinliyorum, fakat hiç savaştan bahsetmiyorsun?

Ne diyeyim Mirim? Savaşta da bir şey değildim ben, hiçbir işe yaramayan bir şahit olmaktan başka elimden bir şey gelmiyordu; size de hiç yardımım dokunmadı.

Savaşa şahitlik yapmak az şey mi oğlum? Eğer gerçekten de şahitlik yapmışsan ve eğer yaptığın o şahitliği özel kelimelerle dile getirebilirsen, istediğin biçimde, sözünü ettiğin terbiyeye göre yaşadıklarımızdan bahsedip hayatımızın seslerinin kaybolmasını engelleyebilirsen, bundan daha büyük yardım mı olur bize?

Geç kaldım Mirim, artık çok geç. Mam Sefo ve diğer arkadaşların gittiği ülkeye doğru uzun bir yolculuğa çıkmak üzereyim. Fakat son nefesime kadar bir şeyi hep tekrarlayıp duracağım; yenilgilerimizin asıl nedeni cehaletimizdir Mirim. Girdiğimiz savaşlar, cehalet ve iç düşmanlıklarımız sebebiyle başarıya ulaşmıyor ve bu durum, esaretimizi daha da derinleştiriyor; bizi çaresiz bırakan sonsuz savaş, ne ülkenin saygın bir hayat tesis etmesine, ne de farklı bir sesin ve dengbêjliğin oluşmasına izin veriyor.

Neden ağlıyorsun oğlum, dedi bana yumuşak bir edayla.

O sırada ağladığımın farkına vardım. Gözümünden boşanan yaşları elimle sildim ve sustum. Zaten ne söylesem boştu; her

şey çoktan olup bitmişti, her yeri yakmış olan savaşın ateşi, şimdi sadece yaralı yürekleri yakan sıcacık bir küle dönüşmüştü içimizde.

Şimdi oldukça hüzürlenmiş olan Mir ayağa kalktı, sağ elinde tespihi, sol eli kırılmış sakallarının arasında pencereye doğru yürüdü ve dışarıyı seyretmeye koyuldu. Mir'in odası şimdi daha da aydınlanmış, ışık odanın her yerine yayılmıştı. Güneş ışıkları yan yana duran rahleleri sarımtırak bir renge bü-ründürmüştü, ışık, rahlelerin üzerindeki kitapların kara ciltlerinden odanın içine yansımaya başlamıştı. Sol taraftaki rahlenin üzerindeki kitabın sayfaları açıktı. Mir'in sırtı bana dönüktü, ayağa kalkıp açık duran küçük kitaba doğru yürüdüm. Bir göz attığım Arapça kitap, belli ki Selahattin Eyyubi'yi anlatıyordu.

Selahattin Eyyubi'nin sözcüsü Bahattin'in kitabıdır o, dedi, pencerenin önünde ne yaptığıma bakan Mir. İstiyorsan eğer, al oku.

Hayır Mirim, teşekkür ederim, artık kitap okumaya mecalim yok.

Hayır Büro, kitabı al ve oku, ben birkaç kez okudum onu. Oku ve tekrar gel, daha konuşacak çok şey var.

Mir'in sözünden gitmem gerektiğini anladım, kitabı kolumun altına sıkıştırdım, siniden bir elma aldım, saygıyla vedalaşıp geri geri kapıya doğru yürüdüm, tam kapıdan çıkarken bana dedi ki:

Unutma sabahları, öğle namazından önce gel ve bir daha ağlama, atalarımızın sözleri üzerine konuşabilelim diye, sakın ağlama.

SELAHATTİN EYYUBİ'NİN SESİ, ki Bahattin'in küçük kitabının sayfalarından yükseliyordu, sanki sadece Eyyubilerin devir ve devranlarının sesi değil, aynı zamanda Mir'in yaşadığı devir ve devranların da sesiydi. Eve ulaşır ulaşmaz, derhal kara bir deriyle kaplanmış olan kitaba saldırdım ve yutarcasına okudum. Bir iki kez, hatta üç kez... İmadeddin'le bir-

likte, Selahattin Eyyubi'nin hizmetinde sözcüsü olan Bahattin, kitabında İslam Sultanı'nın hayatından bahsediyordu, özellikle ilk sayfalarında. Kitabı okuduktan sonra, Selahattin Eyyubi'nin Mir için, hem kişisel ve dini, hem de siyasi ve idari hayatında, çok önemli bir emsal olduğunu anladım. Bahattin, mutlak bir ahlaki ve dini gerçeğin peşinde koşan, çok sade ve basit bir insanı anlatıyordu; adil, iyi huylu, yumuşak, merhametli, güvenilir, fedakar, yardımsever bir insanı; gücü, cömertliği ve cesaretiyle ünlü bir insanı; misafirperverliğiyle nam salmış, dünyanın malı mülkünde gözü olmayan, kayıtsız şartsız Allah yolundan ve İslam dininden ayrılmayan, rehberi Kuran ve hadis olan, öfkelenmeden herkesi dinleyip sonra kararını veren bir insanı; Ermeni ülkesinde ezilen bir Kürt ailesinden gelen, Tikrit'te, Ninova yakınlarında dünyaya gelmiş, Arap ülkesinde Balbek'te büyümüş, çaresizlikler içinde bentlerini yıkıp bütün İslam aleminin sultanı mertebesine ulaşmış, Mısır'a sultan olmuş, hem Hıristiyan krallarına, hem de Müslüman komutanlara karşı sayısız zaferler kazanmış, kutsal Kudüs'ü Hıristiyanlardan geri almış, kadim uygarlıklar şehri Kahire'yi hükümdarlığının idari merkezi, İslam şehri Şam'ı ise askeri merkezi haline getirmiş, arkasında büyük bir imparatorluk, ölümsüz bir isim, yüksek bir şan, on yedi oğul ve bir kız bırakıp, büyük bir çaresizlik içinde vefat edip bu dünyadan göçmüş bir insanı; esaret ve boynu büküklükten, ebedi, kalıcı, sonsuz bir hükümdarlık yaratan insanı. Mir'e böyle bir emsalden daha iyi kim rehberlik yapabiliirdi ki? Evet Mir, birçok meziyetini İslam Sultanı'ndan almıştı, hatta diyebilirim ki, Mir'in o derin dindarlığı da İslam Miri'nden geliyordu.

Bahattin'in kitabı hep başucumdaydı ve okudukça Mir ve Selahattin Eyyubi'nin meziyetlerini daha çok düşünmeye başladım, fakat bir kez daha Mir'in huzuruna çıkmaya gücüm yoktu artık, bizzat kendi ağzından Selahattin Eyyubi ile ilişkilerini çok duymak istediğim halde, bir kez daha yanına gitme cesaretini kendimde bulamıyordum. Uzun yıllardan sonra Mir'in huzuru-

na çıkmış ve galiba tekml hayatımda ilk defa onunla yalnız kalmış ve uzun uzun konuşmuştum, fakat bu fırsatı da iyi değerlendiremeyip, abuk sabuk şeylerden söz edip, elimde olmadan huzurunda ağlamıştım. Neden ağladığımı, hiç de cömert olmayan gözyaşlarımın neden yanaklarımdan süzüldüğünü hiç bilmiyordum, fakat bir kez daha huzuruna çıkmaya utanıyordum. Ve o sözlerim... Yaşadıklarımın ve içinde bulunduğum durumdan dolayı, sonuçlarını düşünmeden çoğu zaman ağzımdan abuk sabuk laflar çıkıyordu, bazen kendimi korumak, bazen de bir tür savuruma olan itham ve suçlama amacıyla sözleri ardı ardına diziyordum, fakat Mir'in huzurunda durup dilime hükmetmeliydim. Ben kin ve nefretin, savaş ve kavganın, şehvet ve sevginin, yenilgi ve kırmın ateşini görmüştüm ve ben bunların tecrübeleri ışığında gevşek dilime sahip olmayı bilmeliydim artık, hiç olmazsa Mir'in huzurunda! Fakat, o kadar çok ölüme şahit olduğum, ölümün nefesini hep yöremde hissettiğim, sadece boş bir duygudan oluşan, içinde sis ve dumandan başka, ne şan şöret, ne tanıdık dost, ne başarıma isteği, ne yenilgi korkusu, ne mutluluk, ne üzüntü olan o ölüm hissi hep içimde dolaştığı halde, hâlâ kendimi koruyor, başkalarını itham edip eleştirebiliyordum. Neden? Kendime hakim olmalı ve artık her şeyin geride kaldığını anlamalıydım. Hayır, bir daha Mir'in huzuruna çıkmayacaktım.

Fakat ziyaretimden bir hafta on gün sonra, bir sabah vakti Têlî bir kez daha eve gelip haber verdi; Mir beni bekliyordu.

Mir, benim gibi ona hiçbir şey veremeyecek birinden ne istiyordu acaba, beni neden görmek istiyordu? Kafamda buna benzer sorularla yola çıkıp Têlî'yle birlikte Mir'in huzuruna vardım. Günlerden cumaydı, tatil günü, Şam'ın sayısız minarelerinden müezzinlerin sesleri yükseliyordu. Hava sıcaktı, badem ağaçları beyaz çiçekler açmıştı. Mir'in üstündeki rengârenk kıyafetler, daha öncekilerden inceydi, sakal ve bıyıklarına çekidüzen vermiş, güzel bir koku sürünmüştü.

Yolda, Têlî ile kol kola yürürken, ona birkaç şey sormuş, o da kısa cevaplar vermişti bana; eli darda olduğu halde Mir zekâtını aksatmıyor, beş vakit namazını hiç kaçırmıyor, odasında tek başına oturup hadis okuyor, bazen Têlî, bazen Şeyh Abdulkuddüsi, bazen de diğer hocalar yanına gidip ona Kurandan sureler okuyor, o da elinde tespîhi, gözleri kapalı bir halde okunan Kur'anı dinliyor, her cuma günü oğulları ve yöresindeki erkeklerle birlikte Emevi camisine gidip cuma namazını kılıyor, namazdan sonra da caminin arkasındaki bahçede bulunan Selahattin Eyyubi'nin türbesine gidiyor, İslam Sultanı'nın mezar taşının dibinde bir süre oturuyor, dua okuyor, mezar taşını öpüp eve dönüyordu. Evet, artık hiçbir kuşku kalmamıştı, Selahattin Eyyubi, Mir için bir emsaldi; onun gibi oturup kalkıyor, hareketlerini düzenliyordu ve büyük bir ihtimalle ömrünün son günlerini büyük hükümdarın yanında geçirmek için Şam'a gelmişti.

Hoş geldin Büro, dedi bana Mir, Têlî ile birlikte içeri girince.

Hani bir daha geleceğine söz vermiştin?

Üstünüze afiyet, bahar nezlesine tutuldum biraz Mirim, dedim varıp elini sıkarken.

Oğlum, dedi ve elini öpmemem için elini çekip, sol elini omzuma koydu. Biz seninle şimdi arkadaşız, ne ben mirim, ne de sen dengbêj veya Osmanlıların deyimiyle âşık. Artık ne ordularım, askerlerim, ferman ve kanunlarım var benim, ne de senin bir mecburiyetin. İki arkadaş gibi oturup kendi dilimizden konuşacağız. Öyle değil mi?

Duygularımı anlıyormuş gibi konuşuyordu. Bu kez, artık babasından daha yaşlı görünen, uzun boyu ve zayıf bedeni her zamankinden daha çökmüş olan oğlu Têlî de yanımızdaydı. Benle Têlî, yan yana Mir'in karşısına oturduk. Ayağında renkli ipliklerle dokunmuş bir çift yün çorap, elinde ise ışıktaki şavkıyan sedef taneli bir tespîh vardı.

Anlattıklarını düşündüm Büro, özellikle sözün örgüsü, sözün yaratıcılığı üzerine anlattıklarını. Çok iyi hatırlıyorum, Cizre'deki kasırdayken, bir dengbêj meclisinde buna benzer sözler söy-

lemiştin bana. Ülkemizde pek duyulmayan, insanların, toplumların, dünyanın ahvalini başka türlü dile getiren sözler. Belli ki bütün hayatını sözle geçirdin ve onunla kafanı çok yordun. Söz nedir oğlum, hele anlat bakalım bana, söz neyi ifade ediyor?

Ne diyeceğimi bilmiyordum, söz her şeydi, fakat aynı zamanda hiçbir şeydi; söz her şeyi ifade ediyordu, fakat aynı zamanda hiçbir şey ifade etmiyordu. Sessiz kaldım.

Oğlum, diye sözünü sürdürdü. Binlerce hatıra dolu bir hayattan sonra şimdi mezara çok yaklaşmışken, bana öyle geliyor ki, biz ahalemiz ve ülkemizle birlikte, atalarımızın sözü, anlatıları sayesinde ayakta kalıyoruz hâlâ. Kimsesiziz biz, kimse destek olmuyor bize, idari ve siyasi alanda bizden hiçbiri, hiçbir şey beceremedi, ne mirlerimiz, ne de şeyh ve âlimlerimiz; iki büyük hükümdarlık, Osmanlılarla Farslar arasında hep ezilip kaldık, düşmanlık ve rekabet yakıp yıktı bizi, cehalet bizi medeni dünyadan uzaklaştırdı. Fakat bütün bunlara rağmen hâlâ ayakta. Neden, bu gücümüz nereden geliyor bizim? Eğer ataların dili ve sözü değilse, nedir o?

Bilmiyorum Mirim, dedim ve kafamı üzüntüyle önüme eğdim. Sorunuzun cevabını, siz benden daha iyi biliyorsunuz şüphesiz.

Tekrar kahvelerimiz geldi, meyve ve tatlı sinileri tekrar önümüze dizildi ve Mir, bu tür yağlı, kalın laflar etmeye niyetimin olmadığını anlayınca, bu kez sorusunu değiştirdi:

O vakit söyle bana bakalım oğlum, kasrın hanında sözü örmekten, bir araya getirmekten ve düzene koymaktan bahsetmiştin; eğer istediğin gibi bir dengbêj olsaydın, sözü nasıl örerdin? Neleri esas alırdın?

Berraklık ve sadeliği Mirim, dedim hiç düşünmeden. Söz biz insanlar için vardır ve sözün birinci görevi bize, birbirimizi anlamamız için yardımcı olmaktır, söz olmadan, haşa huzurdan, biz hayvanlara benzeriz. Her insan bir dil, her insan bir dünyadır, fakat söz bütün o insanları, dilleri ve dünyaları birbirine bağlar. Söz

basit, berrak, sade, samimi, sıcak ve düzgünse, o vakit insanlar ve dünyalar arasında kurulan birlik de sağlam olur. Fakat aynı zamanda söz aldatıcıdır da, eğer söz kayıtsız şartsız bizi dinler diyecek olursak, doğru söylemiş olmayız, sözler sayısızdır ve insan onları her türlü, her biçimde kullanabilir. Yanlış veya eksik ya da fazla bir seçim, yanlış sonuçlar da doğurur; onların içinden en gerekli, en iyi ve en güzel olanlarını seçip bir araya getirmeliyiz. Arzularımız, isteklerimiz nelerdir, onlara hangi sözler yakışır, arzularımızı en seçkin sözlerle nasıl ifade edebiliriz; böyle bir ahenk olduktan sonra, inanıyorum ki, o zaman sözün asıl gücü ortaya çıkar.

Oğlum kahveni içmeyi unutma, dedi Mir sözümü keserek. Tekrar nerede olduğumu unutmuş, sonu olmayan yeni bir konuşmaya başlamıştım. Tekrar bir utanç hissi kapladı her yerimi. Biraz soğumuş olan kahvemi acele acele içerek sustum.

Yanılmuyorsam berraklık dedin, diyerek tekrar söze başladı Mir. Berraklık ve en gerekli söz, değil mi?

Evet Mirim, dedim ve çaresizce sürdürdüm konuşmamı: Şartlar el verip dengbêj olsaydım eğer, sözün sadeliğine ve berraklığına dikkat ederdim en çok. Berraklık ile bulanıklık, aydınlık ile karanlık insan ruhunun iki yönüdür, hayatta iki yöne de ihtiyaç var, fakat karanlık taraf, ancak aydınlık taraftan seçilir, ruhumuzun ve yüreğimizin karanlık tarafında gizlenmiş olan fikirler, düşünceler, kuşkular, arzular, korkular, öfkeler, hüzneler ve sevinçler ise, sadece berrak sözle ortaya çıkarlar. Sözün üslubu, türkünün konusu berraksa eğer, o zaman hem sözün gücü, hem de insan için, özellikle yenik ve çaresiz insanlar için çok gerekli olan sözün sıcaklığı ruhlara ulaşır. Bahar aylarında taşan Dicle sellerine benzeyen, onun suları kadar temiz olan bir berraklık; içinde hem damlaları, hem de selleri barındıran, ikisi de aynı anda seçilen bir berraklık. Ustaların hüneriyle biçimlenmiş, edebi güçle süslenmiş, fikri bir derinlikle örülmüş bir berraklık Mirim.

Aferin sana Biro, dedi bana Mir sözümü bitirince ve bir kahkaha attı.

Kahkahası beni biraz şaşırttı, onu bu durumda hiç görmemiştim, söylediklerimi beğenmişti demek, fakat bu kadarını da hiç beklemiyordum! Têlî de kendini tutamadı, o da kahkahasını koyuverdi. O sırada, tıpkı çocukluğumda olduğu gibi kendimi mağrur ve bilgili hissettim, yüzümde büyük bir mutlulukla sözümü sürdürdüm:

İnsanın ruhu, fikirleri ve duyguları, her zaman karmakarışıktır Mirim, heyecan, coşku, insanın içinden taşan dalgalar, dinen üzüntüler, soluğunu kesen arzular, insanı sağır ve dilsiz koyan yenilgiler hepsi iç içedir ve söz, bütün bunların tümüne yeni bir düzen vermelidir; sürekli arzuladığım ve fakat hep benden uzak kalmış olan ustalık dediğim bundan başka bir şey değildir. İçinde türkünün avaz ve ahengi olan, seslere ve duygulara kulak kesilen, o seslerden ve duygulardan berrak, yumuşak, sıcak ve güçlü bir müzik yaratan bir düzen; Cudi'de esen yel misali bazen uslu, bazen hızlı, bazen anlık, bazen dur durak bilmez, bazen yüksek, bazen de alçak perdeden duyulan bir müzik. Sözünü ettiğiniz atalarımızın sözünün bir gücü varsa eğer Mirim, bence de bu gücün kaynağı ülkenin toprağıdır, sözümüz gücünü Dicle ve Fırat'ın sellerinden, Van ve Urmiye gölleri sularının damlalarından, Cudi ve Zagros dağlarında esen serin yelden, Hakkari ve Bahdınan yöresinin derin vadi ve koyaklarından, bir zamanlar cennet olan ve fakat şimdi dipsiz bir cehenneme dönmüş olan yurdumuzun sayısız sarı ovalarından alıyor.

Bir zamanlar cennet olan ve fakat şimdi dipsiz bir cehenneme dönüşmüş olan ülke... Mir sözümü tekrarlayarak bir kahkaha daha attı. Bir süre, iki eli de göbeğinin üstünde uzun uzun güldü, ben ise kendimi ve anlattıklarımı beğenmiş bir edayla ağzıma iki badem tanesini attım, üstüne bir tas su içtim, bıyıklarımı sıvazladım ve Mir ile oğluna gözlerimi diktim. Bir süre sonra Mir, Têlî'ye dönüp konuştu:

Oğlum git bak bakalım şeyh ve hocalarımız camiye gitmek için hazırlar mı?

Yine gitme vakti gelmişti, Têlî kalkınca ben de ayağa kalkıp toparlandım.

Oğlum, dedi bana Mir ayağa kalkınca. Her zaman beklerim, unutmaya gelmeni istiyorum ben, söylediklerin Dêrgul'un seher yellerini ulaştırıyor bana. Geleceksin değil mi?

Olur Mirim, dedim ve kapıya doğru yürüdüm.

Benimle kapıya kadar geldi, kapıyı açıp tam çıkarken bir şey daha sordu bana:

Bıro, Bahattin'in kitabını okudun mu?

Evet Mirim okudum, şimdi bir kez daha okuyorum, bitirince getireceğim.

Bekle, dedi kapının önünde ve hüzünlü bir edayla avluya baktı. Têlî gelinceye kadar bekle, madem söz Bahattin ve Selahattin Eyyubi'ye geldi, sana bir iki şey daha söylemek istiyorum; birincisi, halkımız ve yabancılar beni yeni bir Selahattin olarak görüyordu, fakat ben hiçbir zaman yeni bir Selahattin olmadım, çok istediğim halde şartlar buna izin vermedi. İkincisi, şimdi bir süre sonra camiye gideceğim, oradan da Büyük Sultan'ın mezarına. Her cuma günü yanına gidip onunla konuşuyorum, sessizce, kimselere duyurmadan cehaletimiz ve iç düşmanlıklarımız üzerine konuşuyorum onunla. Biliyorsun o, çok geniş bir hükümdarlığı Eyyubi sülalesine teslim ettikten sonra rahmetli oldu, daha sonra oğulları, amca çocukları, amca ve hısımları birbirine girdi, birbirlerine karşı başkaldırıp o görkemli hükümdarlığı beş sene gibi kısa bir süre içinde yok ettiler. Evet, biz birbirimize benzemiyoruz, ama derdimiz ortaktır; o da şimdi aynı dertten dolayı mezarında inleyip duruyor. Üçüncüsüne gelince, ben de Selahattin Eyyubi'nin hareketine benzer bir hareket vücuda getirmek istiyordum, fakat inanıyorum ki, isyan sırasında bazı yerlerde çok önemli hatalar yaptık.

İsyandan, savaştan ve yenilgiden hiç bahsetmeyen Mir, şimdi kapının eşiğinde ayakta durmuş bir halde yaşadığı o günlerden söz ediyordu. Sessizce, büyük bir hayretle ona baktım.

İslam dininin sultanı, diyerek sözünü sürdürdü, savaşlar sırasında çıkıp ahalisinin içinde dolaşıyor, onlar gibi yiyip içiyor, onlar gibi yaşıyor, sularından içip, ekmeklerini yiyordu. Ben de öyle yaptım, fakat bu büyük bir hataydı, Cizre'den, Birca Belek'ten çıkıp isyanın kalbini başkasına teslim etmemeliydim. Fakat en büyük hatam, ben de en az Büyük Sultan kadar dindar olduğum halde, davamızın onun davası gibi bir din davası olmadığını bilmememdi, düşmanımız Osmanlı Sultanı, bundan iki yüz yıl önce bir mirimizin dediği gibi, hiçbir zaman bizim gibi asil biri olmamıştı; tam tersine o, Asya çöllerinden gelmiş bir göçebeydi ve fakat ne çare, o aynı zamanda, İslam dininin halifesiydi de. Selahattin Eyyubi'nin bütün İslam dünyası arasında güçlü bir birlik yaratmaya gücü vardı, fakat bizim böyle bir gücümüz yoktu. Ben ve cennetmekân Sultan sadece iki yönden birbirimize benziyoruz; cehaletin ve içteki karışıklıkların derdi ile yaşadıklarımız, yani hayatımız. O elli yedi yıl yaşadı ve ben de o yaşlarda geziniyorum. Sana söyleyeceğim son şey şudur oğlum, biz çok hata yaptık, çok.

Hayatı boyunca çektiği bütün acı ve elemeleri dile getiren derin bir ah daha çekti Mir. Artık yaşlılıktan mıydı, hayatın omuzlarına bindirdiği ağır yükten miydi, yoksa başka bir şeyden mi bilmiyorum, bugünlerde çok çabuk ağlamaklı oluyordum, şimdi Mir'in içinde kitap okuduğu, Kuran ve hadis dinlediği odanın kapısında tekrar gözlerime yaşlar dolmuştu. Yüzümü Mir'den öte yana çevirdim ve içinde coşkulu baharın bütün izleri belirgin bir şekilde seçilen avluya bakmaya başladım; avluda büyük bir hareketlilik göze çarpıyordu. İki kişi gelip, dış kapıda, birlikte camiye gideceklerin kendisini beklediğini ve arabanın hazır olduğunu haber verdiler Mir'e. Onunla vedala-

şıp ondan önce yola çıktım, birkaç adım attıktan sonra tekrar Mir'in sesi ulaştı kulaklarıma:

Bıro, Cizre'de Dicle'nin Türküsü'nü söylemiştin bize, hatırlıyor musun, bir dahaki sefere bana Dicle'den ve türküsünden söz edeceksin, unutma.

Hey Mirim hey, biz ve Dicle, ben ve Dicle'nin Türküsü!

DICLE TÜRKÜSÜ'NÜN SESİ, ki Mir onu bir daha duymak istiyordu, çoktan beridir keder dolu hayatımdan ve yorgun bilincimden uzak düşmüştü. Stêr ve ona duyduğum aşkı bir yana bırakacak olursam eğer, hayatta en çok istediğim şey Dicle Türküsü'nü düzenlemek, süslemek ve tamamlamaktı; bir türküden çok bir destana benzeyen, kadim seslerle, fakat yeni bir solukla biçimlenmiş, hem bir dengbêj türküsüne, hem de ona hiç benzemeyen, içinde hem dünü, hem de bugünü barındıran, devir ve devranlardan ve sürekli tekerrür eden tarih ve talihten bahseden bir türkü. Hiçbir işe yaramamıştım, öğrendiğim ve şahit olduğum her şey yok olup gitmişti. Hiç olmazsa, eksiksiz, tamamlanmış, söze, edebiyata, türkülere ve insanlara hizmet edebilecek bir şey bırakmak istiyordum ardımda. Fakat yenilgi, darmadağın hayat, sürgün ülkesi, çaresizlikler ve bizi esir almış olan dünyanın tek mil karışıklıkları, hiçbir zaman Dicle Türküsü'ne dönmeme, ona tekrar alışmama, onu baştan örüp tamamlamama izin vermemişti. Tamamlamayı bir yana bırakın, ezberlediğim birçok dizesini de unutmuştum. Edebi duygudan uzaktım, hayatımız edebi hayattan çok uzaktı, edebi söz bizden uzaktı, edebi sözün değerini bilen meclis ve divanhaneler yoktu, gelip giden insanlar, görüştüğlerimin tümü yaralıydı, hepsi acı, elem ve kederlerinin sonuçlarıyla meşguldü, yenilgi ve çaresizlikler düşmanlıkları arttırmıştı, herkes kudurmuş bir kurt gibi etrafına saldırıyordu ve bütün bunların üstüne, sürgün ülkesinde geçimimizi Ruşen Hanım ve Têlî'nin verdiği birkaç mecidileyeyle sağlıyorduk. Böyle bir durumda, neyi nasıl yaratabilir, sözün gücü ve güzelliğini nasıl ortaya çıkarabilirdim?

Fakat her şeye rağmen, sırf Mir'in hatırı için, Dicle Türküsü bahanesiyle birkaç sözü bir araya getirip ona okumalıydım. Mir hastaydı ve söylediğim abuk sabuk laflarımın ona çok iyi geldiğini hayretle görüyordum. O sabah vakti eve döndükten sonra evde bulunan kitapların sayfalarının içine daldım, hafızamın yardımıyla, Dicle ve Fırat ülkesinin eski zamanlarının içinde gezintiye çıktım. Aynı akşam, imana gelip bedeninin kapısını bana açsın diye, Stêr'e de içimden geçen edebi söze dair niyetimi açtım; eski kitapların sararmış sayfaları ile sevgilinin apak kyunun, yaratıcılık için bulunmaz nimetler olduğunu biliyordum çünkü. Geceler boyu, bedenlerimizden yükselen inilti dindikten sonra Stêr'i yatırıp öteki odaya geçiyor, gözlerimi pencereden görülen yıldız ve aydan ayırmadan, sözün dünyasında gezinip duruyordum; eski ve yeni sözlerin dünyasında. Bir hafta, on gün içinde, bet sesimle Mir'e bir türkü gibi okuyacağım birkaç dizeyi bir araya getirip ezberledim. Vücuda getirdiğim dizeler, kuşkusuz, yaratmak istediğim Dicle Türküsü'nün dizelerinden çok uzaktı, fakat o gün için işimi görmeye yeterdi. Yine Mir'in huzuruna gidip diyecektim ki:

Buyurun Mirim, Dicle Türküsü'nün en son söz ve dizeleridir bunlar; bizim sözlerimiz, atalarımızın sözleri, Ruşen Hanım'ın atalarının sözleri, yurdumuzun sözleri.

Ruşen Hanım'ın atalarını özellikle anacaktım, çünkü o Yeziydi ve onların adını anmak çok önemliydi. Fakat felek kahrolası yüzünü bize tekrar gösterdi ve bir daha Mir'i görüp ona o dizeleri okumaya fırsatım olmadı; bir kalp sektesi yıldırım hızıyla gelip çarpmış ve Mir bir daha kendisine gelememişti.

Şam'da bir araya getirdiğim ve artık pörsümüş bir rüyanın son dizeleri olan sözlerim, aşağı yukarı şöyleydi:

Dicle'yim ben,
Dicle'nin sesi,
Çok uzaklarda, sürgün ülkesinde bir inilti
Bir inilti yabancı bir güneş altında,

Şavkının altında yabancı yıldızların, yabancı bir ayın
Seni düşünüyor.

Sen, çoktandır unuttuğum bir çobanın kavalı,
Bir atın koşusu, uzaklarda kalmış bir Mağrip rüzgârı misali,
Dallarını, yapraklarını, tanelerini unuttuğum bir dut ağacı,
Kokularına doyamadığım bir reyhan dalı, zambak çiçeği,
Artık haber alamadığım bir turna sürüsü.

Sen, unutulmuş kaderim,

Sen, yitirilmiş aklım, hafızam.

Seni düşünüyorum kayboluş ülkesinde.

Seni düşünüp, hawar diye bağıyorum.

Hawar, ben, sen, bizler ne çok yorgun

Savaşlardan, kavgalardan, matem ve taziyelerden,

Yolculuklardan, göçlerden, darbe ve yaralardan.

Boynumuzdaki boyunduruk, el ve ayaklarımızdaki zincir,

Dilimizdeki kilit, ölümü ruhumuzun.

Kalubeladan beri süren esaretten yorgun.

Kaybolmuş, artık çok uzaklarda.

Dicle'yim ben,

Dicle'nin sesi.

Seni anlatan ses, yalnız ülke, sessiz toprak.

Ben yorgun, sen yorgun, biz yorgun.

Dörtnala kalkan atlar,

Kınından çekilmiş kılıçlar,

Patlayan toplar, gelip geçen ordular,

Gökyüzüne ulaşan fermanlar,

Etrafı esir alan naralar,

Yanan kasır ve kaleler,

Kaldırılan talanlar,

Şimdi hepsi, yorgun yüreğinde incecik bir çığlık.

Sen Nuh Nebi'nin toprağı, dayan,

Nuh Peygamber'in sabrıyla,

Şefkatli yaratıcının kandilinin ışığıyla.

Nur kara dumanın ardında, aydınlık gecenin karanlığından sonra.

Sen, insanlığın şefkatli kadim toprağı,

Neler gördün, neler duydun sen!

Gelip geçen kaç padişah, kaç kral, kaç imparator, kaç komutan, kaç paşa,

Kaç yangın, kaç tufan, kaç yıldırım.

Kaç felakete şahitlik yaptın sen.

Gelip geçtiler tümü, B

ir sen kaldın!

Gideceğim ben, gideceğiz biz.

Kalacaksın sen ey Adem ile Havva'nın uzak toprağı

Matemin toprağı, timsali sabır ve metanetin.

Dicle'yim ben,

Dicle'nin sesi

Ataların sözüyle mırıldanan ses.

Söz; ben, biz, yıkılmış, mağlup.

Her şeyden önce var olan söz,

Cennetle yaratılan söz,

Melek Tavus'un boynunda bir mercan gibi asılı,

Ağızından dökülmüş Adem ile Havva'nın,

Enoş Peygamber'in kitabında yazılı,

Nuh Tufanı'nda güvercinin gagasına tünemiş,

İnançlı İbrahim'in ruhunda yankı,

Kurban İshak'ın yüreğinde korku

Cudi'de gemi, Urfa'da Halil-i Rahman,

Ninova'da Yunus Nebi, Harran Ovası'nda Eyüp

Zagroslar'da Zerdüş, Laleş'te Mishefa Reş.

Dicle, Fırat,

Ben, ataların sözü,

Ben, sözü cennetin,

Cehennemın sözü.

Ben, bütün kök, soy, damar ve yollarda,
Bütün kadim şehirlerinin harabelerinde beyit, süt çocukları-
nın beşiklerinde ninni.

Mir çadırlarında nakış, mezar taşlarında satır,
Bütün rüyalarda ses, bütün arzular da coşku.
Sözüm ben.

Söz, Dicle Türküsü'nün sözü
Dicle'nin sesi.

Onunla birlikte, ondan çok uzak ben,
Rahmet ülkesinin eşiğinde,
Dicle Türküsü'nün son sözü;
Dicle'yim ben,

KANIN SESİ, Amojna Reşê'nin, Cizre'deki fakirhanemde, tıpkı Tevrat'tan bir dize okurcasına, yatağın içinde, ölümle kalım arasında gidip gelen Stêr'in başucunda sözünü ettiği o ses, uzun yıllardan sonra Şam'da gelip beni buldu ve hayatın son darbesini büyük bir gaddarlıkla indirdi bana. Nedendir bilmem, Şam'da geçirdiğim o son yıllarda, aklım fikrim hep Cizîra Botan'la meşguldü; çocukluğumu, gençliğimi, Apê Xelef'i, Mam Sefo'yu, Migo'yu, Armê'yi, Gulîzer ile bir cadıya benzeyen, fakat tatlı dilile beni hep güldürmüş olan Amojna Reşê'yi düşünüyordum durmadan. Amojna Reşê'den başka hepsi ölmüştü, peki o yaşlı kadının başına neler gelmişti acaba? Bu sorunun cevabını bilmiyordum, gizlice Cizre'ye gidip gelenler de ondan hiçbir haber getirmiyordu. Belki o da bir biçimde rahmet toprağıyla buluşmuştu kim bilir. İnsanlar göçüp gidiyor, fakat ses ve sözleri kalıyordu onlardan geriye; çoğu zaman Tevrat ve diğer hadis kitaplarından alınma, çoğunu yolculuklarda unuttuğum Amojna Reşê'nin sözleri, şimdi Şam'da tekrar aklıma düşüyordu. Büyük umutlarla başlayan, büyük yenilgilerle başka bir mecraya giren, yenilgiden sonra da içinde hiçbir umut, istek, arzu ve çaba barındırmayan hayatımız, Mir'in sözünü ettiği hasretin son konağına ulaşmıştı.

Sürgün ülkesi insana şunu yapıyordu; sürgünde insanın içini kemiren hayati duygular, zaman içinde yok olup gidiyor, her şeyden geriye sadece pür hasret kalıyordu, çocukluk hayatına, oradan da mezara doğru giden bir hasret. İlk başlarda geçmiş yılların ardına düşen, geçmişin duygularını, anılarını yaşatan, sonra da Dicle üstünde sallanan bir sal misali olayların ve yenilginin kuşkusu ile esaret ve çaresizliğin endişeleri arasında gidip gelen, bazen vicdanın közü, bazen de intikam ateşiyle yanan ve en sonunda hayatın indirdiği sayısız darbelerle yorgun, küskün, kederli, biçare, sus pus olmuş ve yüreği, yıkılmış bir kalenin kalıntısı gibi sessizliğin ebedi toprağına gömen bir hasret. İçinde ne zafer, ne yenilgi, ne direniş, ne de isyan barındıran, geçmişin anılarından başka sığınabilecek hiçbir şeyi olmayan, çok özel bir yurt ve mekân yaratan bir hasret. Ruhu çocukluk hayatından bir avaza, yüreği ebedi bir uykuya, hayatı ise sadece sessiz bir sese dönüştüren bir hasret.

Evet, Şam'daki hayatımız bu minval üzere, onulmaz bir hasret ve derin bir sefalet içinde sürüp gidiyordu. Kör gözüme tekrar felaket bir sızı düşmüştü, geceyarıları her şeyden el ayak çekip, hasretin yitik seslerinin içine dalınca, bu sızı canımı çok acıtıyor, beni serseme çeviriyordu. Sızı, yeni acıların habercisiydi ve ben, bu yeni sızıyı Mir'in hastalığına yoruyordum, kapının eşiğine kadar gelmiş olan yeni felaketleri aklımın ucuna bile getirmeden. Peşimizi hiç bırakmamış olan kahrolası ölüm, yine etrafımızda fır dönüyordu; Mir hastaydı, hayatın yumruklarıyla yıkılmış olan Şeyh Abdulkuddüsi yatağına düşmüştü, Bedros'un çocuğı habis bir nöbete tutulmuştu. Bir ölüm arenasına dönüşmüş olan toprağıımızı, yaylalarımızı, ova ve nehirlerimizi ardımızda bırakmış, bize her an ölümü hatırlatan gurbet ülkesini bırakıp Şam'a gelmiştik ve fakat bütün bunlara rağmen ölüm yakamızı bırakmıyordu; bir gölge gibi gittiğimiz her yerde bizi kovalayıp duruyordu.

Aslında ben de yakınlarım, tanıdıklarım ve arkadaşlarım gibi çoktan göçüp gitmeliydim. Fakat göçüp gideceğime, bir kaplan pençesini hatırlatan iki elimle, artık bana sunacak hiçbir şeyi olmayan hayata tırnaklarımı geçirmiş, direniyordum. Peki neden? Stêr'den başka beni kahrolası hayata bağlayan ne vardı, artık ondan ne umuyordum? Eğer içimden geçenleri Stêr'e açmış olsaydım, şüphesiz o da benimle birlikte gelmeye hazırdı. Peki neden konuşmuyordum onunla, eksik olan şey neydi, ben neden korkuyordum? Bu soruların cevaplarını bulamıyordum, fakat bir şeyi çok iyi biliyordum; böyle bir adım atmak için çok gerekli olan cevabı bulmaya cesaretim yoktu. Ben, Cizîra Botan'ın gözünü budaktan sakınmayan zirdelisi, zamanın darbeleriyle Şam'ın korkağı olup çıkmıştım. Mam Sefo'nun küpe yapıp kulağıma takmamı istediği söz şimdi doğrulanmıştı; korkaklar palavracı olurdu. Dicle, Ninova, Bağdat ve Babil diyarlarında gezerken bol keseden attığım palavralar, böbürlenmeler şimdi beni utançımdan yerin dibine batıran bir korkuya dönüşmüştü.

Tecrübelerimden, korkaklığın da elbette bana bir faydası olmayacağını bilmeliydim; yola çıkmıştık bir kez, hiç kimse, hiçbir güç artık bizi yoldan çeviremezdi, gidecektik. Sıcak bir günün öğleden sonrasında Salihîye çarşısında elimde Stêr'in çok sevdiği taze badem dolu bir keseyle, dar sokaklarda kalabalıklar içinde, sebze, meyve dükkânları ve baharat kokuları arasında dolaşırken, aniden kör gözüme dayanılmaz bir sızı düştü. Neydi, ne olmuştu acaba? Yoksa Mir mi vefat etmişti? Gezinmekten vazgeçtim ve hızlı adımlarla, elimdekileri bırakıp Mir'in evine gitmek için, eve doğru yürümeye başladım. Eve biraz yaklaşmışken, artık koşmaya başladım. Evin kapısında, soluksuz kalmış bir halde durdum; dış kapı ardına kadar açtı, yıldırım hızıyla evin içine daldım. Evin kapısı da, dış kapı gibi açtı.

Stêr, dedim sesimi biraz yükselterek, Stêr!

İçerden hiçbir ses gelmedi. Yoksa Stêr de mi Mir'in evine gitmişti? Tam o sırada bir şey dikkatimi çekti ve oracıkta dondum

kaldım; kan, kapının üstünde incecik bir kan izi vardı. Çığlıklar-la içeri koştum; kan, eşik, evin duvarları kan içindeydi.

Tekrar var gücümle bağırdım:

Stêr!

Aklım başımdan gitmiş bir halde her zaman yaşadığım oda-ya daldım; kan, yerler, döşekler, halı, yastık ve beyaz duvarlar kan kırmızısına boyanmıştı. Fakat Stêr orada yoktu, içerde kim-seler yoktu, hiçbir ses duyulmuyordu. Vaktiyle Amojna Reşê'nin hayata döndürdüğü kız neredeydi acaba?

Stêr, diye bağırdım, Stêr, neredesin?

Oradan, yatak odamıza döndüm; kan, biraz aralık kalmış olan odanın kapısı kan içindeydi. Kapıyı açıp içeri attım kendi-mi; kan, her yer kan içindeydi.

Stêr!

Stêr oradaydı; kan, bir kan gölünün ortasında, yatakta, sırt üstü uzanmış, pembe beyaz karışımı kıyafetleri kıpkırmızı kan-la ıslanmış bir halde, hareketsiz duruyordu. Stêr kendi kanına bulanmıştı.

Stêr...

SESSİZLİĞİN SESİ... Haydi söyleyin bakalım, ben şimdi ne diyeyim?

Dil kayıp,

Boğaz kurumuş,

Yürek çöl gibi; ne ses, ne seda.

Karanlık, sadece dipsiz bir karanlık; ne yurt, ne devir, ne de devran.

Ne bir insan, ne bir şey, ne bir söz, ne de bir ses,

Sadece karanlık.

Sesin karanlığı; sessizlik.

Kaderimiz Stêrim, sadece şu oldu; sessizlik.

Talihimiz, karanlıklarda tohum, kanda fidan,

Karanlık gecelerimizde dallar yapraklar,
Endişe ve korkularımızda derin bir inilti.
Talihimiz, Stêrim benim,
Başımıza gelen belalar, suçumuz bizim.
Karanlık gecelerimizin dipsiz bir vadisi.
Sessiz günlerimizin sert ve sivri bir doruğu.
Talihimiz; çaba boşuna, istekler boşuna, boşu boşuna aşk.
Neydi günahımız bizim, karanlık gecelerimin Stêr'i?
Neden böyle bir talih?
Neydi suçumuz, kusurumuz neydi?
Hatalarımız neydi, neydi kötülüklerimiz?
Neden payımıza düştü sessizlik?
Neden ateş, yangın, yıkım, göç, elem ve keder?
Neden dönüşü olmayan yollar, donuk ülkeler neden?
Neden gece, sadece gece neden?
Neden gülü olmayan dikenler?
Neden acı, sadece sızı?
Kimdik biz, biz kimdik boş gecelerimin Stêr'i?
Adımız neydi, yurdumuz neresi, neresiydi ülkemiz?
Neyi anlatıyorduk, neydi dilimiz?
Bütün hesapları neden bizden soruldu dünyanın?
Stêrim benim, kurban olduğum,
Neden kurban seçildik biz?
Neden kan dolu bir göç, yara dolu bir beden?
Ama neden bu kahrolası talih?

Bizi hiçbir zaman görmemiş,
Yanımıza hiç uğramamış Allah şahit;
Seni sevdim Stêrim.
Senin aşkınla attı yüreğim.
Sıcaklığıyla var oldu sefil hayatım.
Hayatın ışığı senin mavi gözlerinde,
Varoluşun ışığı,

Gözlerine sığındım senin, kimsesizim benim.

Seni sevdim.

Saçların Dicle selleri,

Göğsümde bir Cudi serinliği,

Sizler vardınız yarım benim, sen ve aşkın nöbeti.

O yatak, cennet yurdum benim,

O döşek, o çarşaf, o yorgan, o yastık,

Çocukluğumun yaylalarının serin yeli,

Şimdi senin kanınla kızıl.

Şimdi cehennem, her şey cehennem şimdi.

Bekle beni Stêrim,

Sığınağım benim.

Yola çıkmış geliyorum.

Sözlerim, sessiz türküm benim,

Senin için, ben gelene kadar.

Sözlerim, içinde senin aynalarının duruluğu,

Apak bir yüz gösteren aynaların,

Şafakta öten bülbüllerin nazlı sesini

Derin vadilerden çıkmış güzel bir kızın sesini hatırlatıyordu

bana,

Duru sözlerim senin için, hepsi senin için ölümün kızı.

Yara derin, yüz ezik, kül rengine bürünmüş.

Kan. Kanın kızı; kanla varolmuş, kanla giden.

Teşekkürler güzelim,

Seni tanıdığım için teşekkürler.

Bedenin, iniltin, gülüşün, hayatın,

Sesin olan sessizliğini senin.

Aşkın.

Teşekkürler kötü talihlim benim,

Teşekkürler göklerimin yıldızı.

STÊRLE BENİM HİKÂYESİNİN SON SESİ, şimdide kadar büyük bir sabırla, uzun geceler boyu dinlediğiniz bütün o yaşananların son sesi, o kanlı günlerde, daha önce de sık sık tekrarladığım, bütün hayatımızı kuşatan küçük bir soru olarak, bir inilti gibi, bir keder gibi çıktı ağzımdan bu kez; neden?

Kelimelerle dile gelmesi mümkün olmayan o günkü duygularımı bir kenara bırakacak olursam eğer, ölümden de soğuk olan katı gerçek şuydu; Stêr ölmüştü, biri veya bazıları onu evde bıçaklayıp öldürmüştü. Fakat neden? Evin her yerine bulaşmış olan kandan, ölmek için uzun süre debelendiği belliydi, evin içinde koşuşturmuş, oraya buraya kaçmış, fakat katil veya katiller aman vermeyip onu öldürmüşlerdi. Bizim için bir sığınak olan yatak odamız ve bedenlerimizi sarıp sarmalayan yatağımız kızıl kana bulanmış, sığındığımız odamız bir mezara dönüşmüştü şimdi.

Zaten ölmüş, hayatın darbeleriyle paramparça olmuş, kılıç darbeleriyle, hayatta varolan cesaret, arzu, istek, güzellik, mutluluk ve saygı gibi duygulardan çoktan beridir vazgeçmiş, kılıcın buyruğunu, yani düşkünlük ve yok oluşu kendi kaderi olarak bellemiş olan o zavallıyı kim öldürmek isteyebilirdi ki? Daha hayatının baharında, bedenini sevgi ve aşk rüzgârlarına kaptıracağına, keskin bir kılıcın ağzından damlayan kana şahit olmuş ve varlığını kılıca teslim etmişti. Onun için kılıcın fermanını çok iyi tanımış, belki de bu yüzden korku ve her türlü aşılanmadan menkul derin bir sessizliğe bürünmüştü. Hep sessizliğe gömülü, kimseden hiçbir şey istemeyen bu zavallıyı kim veya kimler öldürmek isteyebilirdi? Ne benim düşmanlarım vardı, ne de onun, ne kimseyle bir alıp veremediğimiz vardı, ne de görülmemiş bir hesap kitabımız. Evimize girip çıkanların sayısı çok azdı ve onun ziyaret ettikleri de, sadece Ruşen Hanım ve yöresindeki kadınlardı. Peki neden? Hiçbirimiz, ne ben, ne yüreğine ateş düşmüş olan Ruşen Hanım, ne de başkaları böyle bir cinayete anlam veremiyordu. Etrafımızdakilere, Heme'ye,

Têlî'ye ve kardeşlerine, mahalledeki esnafa, Yezidilere, Ruknettin ve Muhacirin mahallelerindeki Kürtlere, velhasıl neredeyse bütün Şam'a olan bitenleri sorduk, kimse hiçbir şey bilmiyordu. Evimize yanlışlıkla girmiş bir hırsız mı öldürmüştü onu? Sokakta görmüş ve tecavüz etmek isteyen biri mi yoksa? Yoksa yoksa Mir'in düşmanları olan, kolları ona ve ailesine yetişmeyen ve onlara acı çektirmek isteyen birileri mi? Veya ne yaptığını bilmeyen bir deli mi?

Halep'te bizi bekleyen ve haberi alır almaz bir anda yıkılan ağabeyi Bedros Şam'a gelmişti. Bütün akrabalarını yitirmiş olan Bedros, şimdi de kız kardeşini acımasız bir cinayete kurban vermişti ve bir çocuğu da Halep'te ölümle pençeleşiyordu. Bedros, o kocaman adam şimdi sadece ağlıyordu; yeni tecrübelerle, ölümüne karşı ağlamaktan başka insanın yapabileceği hiçbir şey olmadığını şimdi bir kez daha anlıyordu. Bedros, Stêr'i Halep'e götürüp Nasturi mezarlığında toprağa vermemizi çok istiyordu, fakat yol uzun, hava da çok sıcaktı. Doğrusunu söyleyecek olursam, benim hiçbir şeye gücüm yoktu. Gökyüzünün berrak olduğu, güneşin her yeri iyice ısıttığı bir sabah vakti, hepimiz matem kıyafetlerine büründük, ben, Ruşen Hanım, evin üç-dört cariye ve hizmetçisi, Têlî ve iki oğlu, evde bulunan bir-iki adam, Bedros ve iki Nasturi papazla birlikte, Şam'daki Ermeni kilisesinde, mum ışığı altında ve İsa Mesih hadisleri eşliğinde yapılan sade bir törenden sonra Stêr'i, Nasturi mezarlığının bir köşesinde toprağa verdik.

Başucuna birkaç basilika, fesleğen ve nane fidanını diktim; Stêr de rahmetli Mıgo gibi onların kokusunu çok seviyordu.

Fakat çok tuhaftır, matem, taziye, keder, acı gibi dilimden hiç düşmeyen kelimeler, Stêr'in ölümüyle ağzımdan hiç çıkmadı ve ölümünün arkasından matem tutmak gelmedi içimden. Gafil avlayan ölüm, beni bu kez tam anlamıyla yıkmıştı; yüreğim, içinde ne söz, ne duygu, ne de başka bir şey yeşermeyen bir çöle dönüşmüştü artık. Stêr ölmüştü, hayatımın son sığınağı, ölüm karşı-

sındaki direncim, bana haber vermeden gitmiş, her şey bir anda anlamını yitirmişti artık. Kâbuslarla dolu bir dünyada güzel bir rüya görmüştüm ve aynı rüya, şimdi beni yine kâbus alevlerinin içine atıp, çekip gitmişti. Sessizliğiyle beni esir alan Stêr, şimdi gidişiyle de, korkularımdan dolayı göremediğim yolu bana göstermişti; ölüm. Peki aşk? Aşkın nöbeti, sevgi, şehvet, aydınlık gecelerin şehvet ateşi, sıcak bedenler, hayatın derin duyguları? Stêr ölüme giden yolu bana göstermişti, fakat gidişiyle bana hayatının en büyük kötülüğünü de yapmıştı; hayatımın bütün hatıra ve duyguları, şimdi sadece yitmiş bir rüyanın çok hüznünlü, kırık bir sesiydi. Yüreğin ve ruhun bütün o duyguları ve bedeninin coşkusu, kan emici bir rüzgârda kaybolan bir seraba dönüşmüş ve hayatımın gerçeğini tekrar bana sunmuştu; çöl.

Yezidi kavillerine göre, yerin göğün yaratıcısı cennetten sonra, yedinci günde cehennemi yaratmıştı; cehennem, yarattığı son şeydi. Stêr'in gidişiyle ben de son durağa varmışım; bana cennetten bir rüya bahşeden Stêr, şimdi beni cehennem ateşlerine atıp gitmişti.

Stêr'i toprağa verdikten sonra herkes sessizce evine döndü, Bedros Halep'teki hasta çocuğunun başına gitti, ben de şimdi cehenneme dönüşmüş olan, hâlâ kanla dolu evime vardım. Ne matem vardı, ne de taziye. Zaten isteseydim bile matem tutulmazdı, çünkü cehenneme çıkan bütün yollar o günlerde hep birlikte önümüze açıldı.

Nasıl anlatsam? Önce Mir vefat etti.

Stêr'i defnettiğimiz günün ertesinde, herkesin kendisine göre bir sıfat bulup andığı, herkesin farklı bir biçimde sözünü ettiği o insan, güçlüklerle dolu bir hayattan sonra, sürgün ülkesinde, kutsal Şam'da rahmet toprağına baş koyup, kahrolası dünyanın bütün elem ve kederlerinden kurtulup gitti. Mir, büyük bir şenlik, anlatılmaz bir heyecan ve büyük bir görkemle tahta çıkmış ve derin bir sessizlik içinde, çaresiz, kimsesiz, unutulmuş bir halde bu dünyayla vedalaşmıştı. Ancak ölümüyle birlikte halk

tekrar adını hatırladı ve insanlar ülkenin her yerinden, doğudan batıdan, kafiler halinde taziyesine geldi.

Biz böyleydik işte; halkımız bizi ölünce hatırlıyordu, yaşarken birbirimizin mezarını kazıyor, ölümden sonra da karalar bağlayıp birbirimizin mezarı başında taziyeye oturuyorduk.

Mir'in cenazesinin kalktığı gün, Şam'ın olağanüstü bir günüydü, herkes, hatta Mir'in düşmanları bile cenazeye gelmişti. Osmanlı paşa ve zabıtları, Kürtlerin bey ve ileri gelenleri, İslam dininin şeyh ve ulemaları, Hıristiyan dininin papaz ve patrikleri, Yahudi âlim ve hahamları, Yezidi şeyh ve mirleri, Alevi önderleri, Kürt, Arap, Türkmen, Çerkez aileleri, hatta Yezdîşêr sülalesine kadar herkes cenazedeydi. Sarınm Mir, Emevi camisinin yanındaki Selahattin Eyyubi'nin yanına defnedilmesini istemişti, fakat ne Osmanlı paşaları böyle bir şey istiyordu, ne de Kürtler; Kürt Mir'i, Kürtlerin içinde olmalıydı. Onun için Mir, Kürt mahallesi Rukdettin'in küçük mezarlığında toprağa verildi. Dağ yamacına kurulmuş olan Kürt mahallesi matem içindeydi, sokaklar, caddeler, damlar, her yer son yolculuğunda Mir'i uğurlamak için insanlarla dolmuştu. Şam müezzinleri, o gün Mir için seslerini daha da yükselttiler, Şam tekbir, hadis ve ayet sesleriyle dolup taşı. Söylentilere göre, toplam doksan dokuz çocuk yapmış, Ruşen Hanım da dahil olmak üzere dört kadına nikah kıymış, on dört cariyesi olan, Têlî de dahil olmak üzere, İstanbul, Şam, Anadolu ve Mezopotamya'nın bir çok yerine hâlâ yaşayan altmış yetmiş çocuk, sayısız torun bırakmış olan mağlup Mir, tekbir ve dualar eşliğinde soğuk toprağa baş koyup gitmişti.

Stêr gitmişti.

Mir gitmişti.

Ben ise hâlâ hayattaydım.

Mir'in cenazesi kalktıktan sonra, mir evinin etrafına dağılmış olan oğullarının evlerinde taziyeye oturuldu, fakat benim mateme oturmaya gücüm yoktu. Benim matemlerimin sayısı fazlaydı ve ben Stêr'in, kanlar içinde kaldığı kendi evimde tek başıma

taziyeye oturmak istiyordum. Şimdi, o günlerde içinde bulunduğum durumu izah etmekten çok uzak birtakım laflarla başınızı ağrıtmak istemiyorum; o gün önümde tütün tabakası, her daim demli çayıyla birlikte misafir odamızda oturdum ve sizin çok iyi bildiğiniz halimizi tekrar düşünmeye başladım. Sabahu akşam ettim, akşamı da dışarıda dolunay olan apaydınlık bir geceye çevirdim, geceyi de çay ve sigara eşliğinde havanın sıcak olduğu başka bir sabaha çevirdim. Çok yorgundum, kaç gündün beri gözüme uyku girmemişti, bilincim, bedenim yumruklarla dövülmüş gibi zonkluyordu, ama bir türlü de uyuyamuyordum. Hayır, hayatımla ilgili önemli bir karar almadan uyumamalıydım; acaba Mir ve Stêr'in ardından mı gitmeli, yoksa kalmalı mıydım? Kalmam çok mu elzemdi, kalırsam eğer ne yapacaktım? Neden peki?

Sabah vakti elimde çay bardağı, dudaklarımın arasında sigara, kapının önüne çıkıp eşikte oturduğum ve yüzümü güneşe çevirdiğim sırada, dış kapı açıldı ve Heme girdi içeri.

İyi günler, ey günahkâr melek Şemyaza, dedi ve doğrudan doğruya içeri daldı.

Böyle deli gibi her çıkıp gelişinde daha da öfkeleniyordum.

Heme, hiç şaka kaldıracak gücüm yok, dedim ve arkasından gittim.

Ben de çay istiyorum, çayın var mı? diye sordu dikkatle yüzüme bakarak.

Ateşteki demlikten bir bardak çay doldurup verdim ona. Üzerine sinmiş ağır kir ve ter kokusundan belliydi ki, o da benim gibi uyumamıştı, gözleri şimdi daha da kan çanağına dönmüştü, bakışları cin görmüş gibi keskin ve tuhaftı. Önce bana, sonra etrafına baktı, sonra tekrar bana baktı, beni tepeden turnağa süzdü, sonra da misafir odasındaki Stêr'in kanıyla kıpkızıl kesilmiş olan döşeğe oturup çayını içmeye başladı.

Seninle biraz konuşmak istiyorum Büro, dedi hal hatır sormadan gözlerimin içine bakarak.

Birkaç günden beri ortalıkta görünmeyen, ne Stêr, ne de Mir'in cenazesine gelmiş olan Heme, tekrar aniden ortaya çıkmıştı. Kim bilir ne tür deliliklerle uğraşıyordu!

Otur, dedi tekrar, sözü boş şeylerle uzatmayacağım, zaman boş sözlerin zamanı değil. Senden bir isteğim var, son isteğim.

Ondan biraz uzakta, elimde çay bardağıyla oturup dikkatle ona baktım. Önceleri adına malmîran diyen, şimdi her şeyiyle malwêran'a dönüşmüş olan, kıskançlık ve fesatçılığıyla, içindeki kin ve nefretle her zaman bozguncu ve yıkıcı yollara baş koymuş olan deli Heme, benden ne istiyordu acaba?

Beni öldürmelisin ey Şemyaza, dedi, çayından son yudumu alıp bardağı önüne koydu. Ben de en az senin kadar günahkırım, beni mutlaka öldürmelisin.

Heme, dedim sesimi yükselterek. Deliliği bırak ve çekip git, sen yoluna, ben yoluma. Döşeklere, duvarlara bulaşmış olan kanu görüyorsun zaten, canım çok sıkılıyor, beni yalnız bırak ve git.

Hayır, dedi ve ayağa kalktı, odanın içinde birkaç tur attı, sonra tekrar gelip yerine oturdu.

Bana bir çay daha ver.

Kalkıp bardağını doldurdum, önüne koydum. Çayını iç ve git.

Hayır, şimdi beni dinle, büyük bir dikkatle anlatacaklarıma kulak ver, dedi ve çayını bir yudumda yarıladi.

Şimdi yüzünde ince bir tebessüm, hüzünlü bir edayla bana bakıyordu.

Atalarım, diyerek sözünü sürdürdü: Babam çoban Xelef, Yezidi mir ve şeyhleri, karım ve çocuklarım, kız kardeşim Gulîzer şimdi beni bekliyorlar, artık gitme zamanı geldi, bu yalancı, bu şerefsiz dünyayla vedalaşmanın zamanı çoktan geldi. Tanrı'nın yarattığı ilk melek olan ve hep insanın iyiliğini isteyen Melek Tavus ile yine Tanrı tarafından affedilmiş olan Şemyaza meleğin yüzünü gördüm, rüyama girdiler ikisi de, cennete gittim, cehennem de gördüm ve tekrar geri döndüm, yolda herkesi, her şeyi, canavarları, kuşları, aklına gelecek her şeyi gördüm. Yol boyunca

ca çok günah işledim, üstündeki ağaçları kestim, dua etmek için yüzümü güneşe çevirdim, fakat güneş ışıkları gözlerimi kamaştırdı ve günah işledim, bir kez, iki kez, belki de onlarca kez. Hayatım, günahkarların hayatıdır, ey Şemyaza, hayatım on, belki de yirmi günahkarın hayatına bedeldir. Yeter artık, şimdi çok yorgunum ve sana sığınıyorum; öldür beni.

Hiçbir şey anlamadığım bu sözlerden sonra, üstündeki Yezidi libasının içine elini soktu, belinden sedef kakmalı bir hançer çıkarıp önüme koydu:

Öldür beni. Eğer Yezidi kavillerine göre intihar caiz olsaydı, ben kendimi öldürürdüm, fakat intihar caiz değil bize, intihar eden insanın ruhu hiçbir zaman temizlenmez. Ruhum temizlenmeli, haydi öldür beni.

Hançeri çıkarıp önüme koyunca, söylediklerinde son derece ciddi olduğunu anladım. Kınından çekilmiş çift ince ağızlı, ince, keskin hançere bakınca, üstünde kurumuş kan damlalarını gördüm.

Heme, dedim büyük bir ciddiyetle. Hayatın kıskançlık, fesatlık, kin ve nefretle geçti, hem ülkede, hem gurbet ülkesinde. Daha ülkedeyken senden uzaklaşmıştım ve yenilgiyle birlikte tamamen birbirimizden koptuk. Sürgün yılları boyunca çok acı çektik, fakat kafamız rahattı; çünkü yarımızda sen yoktun. Buralarda, aniden tekrar çıkıp geldin, güya kendini değiştirmiştin, eski huylarını terk etmiştin, fakat eşek hep eşek olarak kalır Heme, sen hiç değişmedin aslında. Bırak, sen belanı arıyorsun, şimdi git ve belanı başka yerde ara, haydi kalk.

Hayır, dedi, sen beni öldürmelisin, başkası değil. Neden? dedim öfkeyle, söyle bana, neden ben?

Çünkü sana dünyanın en büyük kötülüğünü yaptım, senin hayatını elinden aldım ve ben seni buralara savurdum.

Ben kadere inanıyorum Heme, kaderimiz böyleymiş. Eğer biz iyi insanlar olsaydık, bu kadar cahil ve kör olmasaydık, birbirimize bu kadar çok kötülük yaşatmasaydık, bütün bu belalar

başımıza gelmezdi, biz bu duruma layığız; herkes hayatına ve kaderine layıktır.

Bırak kaderi, kendini beğenmiş kibirli Büro, sen hiçbir şeye inanmıyorsun, ben seni bilmiyorum muyum? Eğer bir şeye inanmış olsaydın, ülkedeyken yanımıza gelirdin, doğru yanlış o zamanlar bir inanç bayrağı vardı elimizde, eğer kadere inanıyor olsaydın, orada yanımızda olurdun, gerçi farklı da olsa şimdi burada da inanç yolundayız biz, fakat hayır, sen ne dün yanımızdaydın, ne de bugün yanımızdasın. Sen bütün kibrin, bütün kendini beğenmişliğiyle, yumuşak tatlı dilinle hep başka yerlerde oldun.

Ben kıskançlığın, fesadın, kin ve nefretin yanında değilim Heme, hâlâ bunu anlamadın mı? Ben nerede, kibir nerede? Kibir zenginlerin, imkân ve fırsatları olan insanların işidir, tek kibrim sizden uzak olmamdı. Fakat sizler fesat ve kıskançtınız, siz yapmak için değil, yıkmak için vardınız. Sen ve arkadaşların dün de öyleydiniz, bugün de öylesiniz. Biz, biz, biz... Her yerde bir "biz" e ihtiyacın var, dün de, bugün de. Evet siz, peki söyle bakalım bana, ne inşa ettiniz siz, saldırganlığınız, bağnazlığınız ve kıskançlığınızla nereye vardınız?

Bırak şimdi sonuçları, nereye vardığımızı, ben bir şey için geldim sana, yoksa boş bir münakaşa için değil, ben senin canını acıttım, soluğunu kestim, yüreğinde derin yaralar açtım.

Hayır sen değil, şartlar bunu yaptı, eğer içinde bulunduğumuz şartlar o kadar kötü olmasaydı ne ben, ne sen, ne Mir ne başkaları bu duruma düşmezdi, dedim büyük bir öfkeyle ve ayağa kalktım. Derhal çekip gitmesini istiyordum.

Otur, dedi tekrar, daha sözümü bitirmedim, şimdi ne desek boş artık, fakat beni neden öldürmen gerektiğini bilmelisin.

Seni öldürmeyeceğim Heme, kalk ve cehennem olup git. Beni öldüreceksin, mecbursun buna, dedi ve tekrar ayağa kalkıp odanın içinde gezinmeye başladı, sonra gelip yerine oturdu, sarılmış sigaralarından birini alıp yaktı ve sözünü sürdürdü: Mecbursun sen. Çünkü ülkedeyken Gulîzer'in bir daha evine gelmesine ben izin vermedim.

Aklım fikrim içinde bulunduğum matemdeydi, Heme sözü nereye götürüyordu! söylediği şeyin çoktan geride kalmış olan bir şey olduğunu anlasın diye cevap vermedim ona.

Hatırlıyorsan eğer, Cizre'deki evde Gulîzer'i dövüp evime göndermiştin. O gün tesadüfen evdeydim, gözyaşlarının sebebinin sorup biraz zorlayınca, her şeyi teker teker anlattı bana. O günden itibaren bir daha sana gelmesine izin vermedim.

Peki Heme, sözünü söyledin sen, şimdi kalkıp git, dedim yumuşakça.

Yani bir şey söylemeyeceksin, yani sen Gulîzer'i sevmiyordun öyle mi? Yani, neden hiç evlenmediğini düşünmeyeceksin. Eğer evlenmiş olsaydı evimde olmayacak ve ateşte yanmayacaktı!

Heme kardeş, diyerek yumuşakça sözünü kestim tekrar. Söylediğin şeyler şimdi bizden çok uzak kalmış olan şeyler. Yeter, Yezdan'a sığın ve kalkıp git.

Hayır yetmez, dedi, sigarasından birkaç nefes çekti ve sözünü sürdürdü: Sana bir sorum var benim.

Kıpkırmızı kan çanağına dönmüş olan gözleri, saldırmaya hazır bir yılan gözü gibi yuvalarında durmadan oynuyordu. Sesimi çıkarmadım.

Sence Cizre'de Ester'i kim ihbar etti?

Stêr öldü Heme, dedim tekrar öfkeyle. Stêr öldürüldü. Şimdi neyin davasını gütmeye çalışıyorsun sen?

Ester'i ben ihbar ettim deli herif, ben.

Hayır, dedim bağırarak, hayır.

Evet ben ihbar ettim. Onun için beni öldürmelisin şimdi. Vücudumun her yerini bir sıcaklık kapladı, ayağa fırladım, ona doğru bir adım attım ve durdum.

Neden, dedim sadece ve tekrar yerime oturdum, neden?

Bir hedef koymuştum önüme, Doğru Yol'a ulaşma hedefi, bir amacımız vardı bizim, sokaklarda hedef, hedef diye bağırdık, Doğru Yol, Doğru Yol, fakat sen bizim yanımızda değildin,

bizim yaptıklarımızı yapmıyordun, tam tersine, büyük bir kibirle başka bir yol seçmiştin kendine ve yabancı bir Hıristiyan kızı yüzünden Gulîzer'in canını acıtmıştın.

Ne diyeyim eşek herif, eşeksin ve hep eşek kalacaksın, ulan hâlâ anlamadın mı? Sizin hedef ve amaçlarınız, doğru ve yanlış yollarınızın topu birden fesat yuvalarıydı, başka bir şey değil, saflarınızdan kan, kin ve nefret akıyordu, insanları incitmekten, onların canını acıtmaktan başka bir şey yapmıyordunuz, dedim ve derin bir ah çektim. Can çıkar huy çıkmaz deli Heme.

Gözlerimden boşanan yaşlarla bir sigara daha yakıp devam ettim:

Söyleyeceğin şeyi söyledin, şimdi git artık.

Hayır ey Şemyaza, seni bırakmayacağım, beni öldürmelisin, dedi ve o da bir sigara yaktı. Ülkedeyken bir şey daha yaptım.

Yeter artık Heme, anlatma artık, dedim, ne yaptıysan yaptın, duymak istemiyorum artık.

Mecbursun dinlemeye, dedi. Cizre'de isyan bastırıldıktan sonra, ben, Kamo ve teşkilatımızın diğer elemanları, Sefo, Oxir, Tahir, Tahar, Xelef, Şero, ile Mir'in etrafındaki diğer adamların isimlerini teker teker Osmanlı zabitlerine verip evlerini onlara gösterdik.

Peki neden, dedim yüreğimi yakan bir ateşle, neden?

Bize göre isyan, yoldan, din yolundan sapmıştı, bir Hıristiyan hareketine dönüşmüştü, Osmanlılar ise bize Kuran üzerine yemin edip din, iman sözünü vermişlerdi.

Siz de buna inandınız değil mi eşek herif? dedim. Peki sonra ne oldu? Sizin de evleriniz, tıpkı onların evleri gibi içindeki, çoluk çocuk, yaşlı ve kadınlarla birlikte ateşe verilmedi mi?

Evet öyle oldu, eşeksin de bana, haydi tekrar eşek de ve kal-kıp beni burada öldür.

Her şeye rağmen kendime hakim olmalıydım, içimden bir ses sakın olmamı söylüyordu.

Heme, çoktan ölümü hak ettin, bu hançer yüreğine saplanmalı, fakat git ve belanı başka yerde ara, haydi kalk, hançerini de al ve git.

Hayır, dedi tekrar ve sözünü sürdürdü: Sen beni öldürecek-sin. Hançerime zaten kan bulaşmış, yeni bir kanla ıslanmadan bu hançer buradan çıkmayacak.

Sözünü bitirdikten sonra ayağa kalktı, kapıya yürüdü, avluya yüzünü dönerek, üstündeki mintanı karnına kadar çekti, uçkurunu çözüp işlemeye başladı, tekrar uçkurunu bağlayıp içeri döndü. Yerine oturdu, bana baktı ve hançeri biraz daha önüme itti:

Şimdi sana göstereceğim şeyden sonra hançeri mecburen alacaksın, dedi ve elini beyaz mintanının cebine götürdü ve sol avucunun içine sakladığı bir şey çıkardı.

Kapalı avucunu bana doğru uzattı ve yavaş yavaş açtı; içinde Stêr'e hediye ettiğim Melek Tavus işlemeli kolye vardı. Kana bulanmış kolye şimdi mor bir renge bürünmüştü. O cehennem günlerinde kolyeyi unutmuştum, hayır onu unutmamış, onu daha sonra aramayı düşünmüştüm. Stêr'i yatağın içinde ölü bulduğumda boynunda kolye yoktu, daha sonra fistanının düğmelerini yere saçılmış bir halde bulunca, kolyenin de, katille didişmesi sırasında bir yerlere savrulduğuna inanmıştım. Fakat şimdi o Heme'nin avucundaydı.

Onu nereden buldun, diye sordum irkilerek, kim verdi onu sana, söyle bana, kim?

Hiç kimse, dedi büyük bir soğukkanlılıkla gözlerimin içine bakarak, onu Stêr'den ben aldım.

Nasıl, ne zaman? diye sordum bağırarak.

O gün, akşamüzeri, kan dökülürken.

Yoksa o sırada burada mıydın! Senden başka kim vardı burada, Stêr'i kim öldürdü?

Hiç kimse, dedi ağlamaklı bir sesle, hiç kimse yoktu, onu hiç kimse öldürmedi.

Yoksa? dedim ve aniden ayağa fırlayıp Heme'nin mintanından tutup onu ayağa kaldırırken sorumu tekrarladım: Yoksa?

Evet, dedi sadece, evet.

Neden, ulan köpek oğlu köpek neden? Ne yapmıştı sana, günahı neydi onun?

Hiçbir şey, dedi aynı ağlamaklı tonla, hiçbir şey.

Neden o halde, diye sordum tekrar ve boğazına sarıldım. Neden?

Akşamüzeriydi, dedi güçlkle, sen yoktun evde, o yalnızdı, kolyeyi istedim ondan, fakat onu bana vermedi ve düşmanca bakışlarla kapıyı gösterdi bana.

Elimi boğazından çektim, biraz uzaklaştım ve var gücümle suratna bir yumruk indirdim. Duvara savruldu ve yere yığılırken, güçlkle bana ulaşan bir sesle konuştu:

Evet, beni öldüreceksin, işte böyle, işte böyle, fakat dur, her şeyi anlatmama izin ver.

Biraz toparlandı, soluğu kesilmiş bir halde tekrar gelip yerine oturdu, titreyen parmaklarının arasına bir sigara aldı ve devam etti:

Ondan sadece kolyeyi istedim, başka bir şey değil, fakat o bana düşmanlık yaptı, zaten o hep düşmandı. O kolye ona değil, bana lazımdı, ben mirasımın peşindeydim, o ona miras değildi. Ne yapacaktı kolyeyi o? Eğer iyilikle kolyeyi bana vermiş olsaydı, ona bir şey yapmadan giderdim, fakat vermedi.

Kolye, sadece bir kolyedir çöl eşeği, köpek herif, malwêran Heme, fesat, fitne dolu hedeflerin sahibi, sadece bir kolye, Allah'ın taşından cansız bir kolye.

Artık ağzıma ne geliyorsa söylüyordum ona, fakat umurunda değildi, tam tersine küfürlerim hoşuna gidiyordu, hayır hoşuna gitmiyor, onu daha da çıldırtıyordu.

Evet, ne desen doğrudur, evet tilki ulaşamadığı üzümüne koruk der, evet saldır hançere, ruhumu kanımla yıkayıp beni, beni bekleyen ruhların yanına yolla, haydi çabuk ol.

Eşek herif, köpek, tilki, dedim ve bir yumruk daha indirdim suratına, senin ağzının ulaşamadığı benim neyim vardı şerefsiz herif, yeryüzünde onunla yapayalnızdık biz.

Mecbursun, dedi, tekrar toparlanıp sözünü sürdürdü: Sen mecbursun, bu hançerle bütün günahlarımı temizleyeceksin, al onu eline, haydi korkma.

Yere eğildim, döşeğin üstündeki karlı hançeri elime aldım, doğrulup ondan biraz uzaklaştım, büyük bir kin ve nefretle, önüne geçemediğim bir öfkeyle bakıp adım adım ona yaklaştım.

Gel, gel, dedi ayakta dikilmiş ve o zamana kadar yüzünde hiç görmediğim bir ifadeyle, gel, haydi gel.

Sırtını duvara verdi, iki eliyle göğsünün üstündeki mintanın yakasından tutup yırttı.

Gel ve hançeri tam buraya sapla, dedi ve sol göğsünü gösterdi. Ey Şemyaza, ey günahkâr, hayatında bir kez olsun iyi bir şey yap, hançerle delik deşik et beni.

Hançeri tuttuğum sağ elimi yavaş yavaş kaldırdım, gözlerimi kapattım ve bir süre öyle kaldım.

Hayır onun gibi davranmamalıyım; diye kısa bir an düşündüm. Heme, Kamo ve arkadaşlarının hedeflerine ulaşmak için bir huy, bir amaç haline getirdikleri kıskançlık, fesatlık, kin ve nefretin ruhumu sarmasına izin vermemeli, onlar gibi olmama-lydım. Hayatta hiçbir şey başaramamıştım, fakat kıskançlıktan, fesatlıktan, kin ve nefretten uzak kalmayı becermişim, şimdi bu hançeri bu köpeğin göğsüne indirirsem, benim ondan ve arkadaşlarından ne farkım kalırdı?

Hayır, dedim ve gözlerimi açıp hançeri döşeğin üzerine attım, yüzümü ondan çevirip kapıya döndüm. Hayır, başka yere cehennem ol git, seni öldürmeye değmez. Cehennem olup evden çıkmazsan eğer, ben çıkıyorum. Allah belanı versin sepin.

Gözümde yaşlarla adım adım kapıya doğru yürüdüm, kapıya ulaşmadan, Heme'nin çılgınlığıyla birlikte böğrümüne saplanan şiddetli bir sancıyla yerime çakılıp kaldım. Kısa bir süre soluk alamadım, gözlerimin önünde her şey karardı, biraz kendime gelince odaya yüzümü çevirdim; Heme benden biraz uzakta elinde hançerle deli gibi bana bakıyordu. Sağ böğrüm sızlamaya

başlamıştı, güçlkle elimi böğrümeye götürdüm, belim kanlar içindeydi; kan, elime kan dolmuştu.

Neden? diye sordum inleyerek.

Bayılmak üzereydim ve güçlkle kapıya tutunup derin derin nefes almaya çalıştım.

Madem sen beni öldürmüyorsun, o vakit ben seni öldüreceğim, dedi bana ağzından salyalar akıtarak. Hançer bir kez kana bulandı, yine kanla ıslanmadan buradan çıkmayacak.

Sözünü bitirdikten sonra tekrar üzerime saldırdı. Gafil avlanmıştım, bu kez hançer sol taraftan, yüreğin altından bedenime ulaştı. Daha öncekinden de acı bir sızı bedenime yayıldı ve yere yığıldım, fakat bu kez üstten bir hançer darbesi daha almadan elinden tutup, onu yere yatırdım. Yerde yuvarlanmaya başladık, zaten bir kıl kadar incelmış olan Heme'ye baskın geldim, elindeki hançeri alıp üstüne çöktüm; hançer indi kalktı, indi kalktı. Ne zamana kadar bilmiyorum, tamamen aklım başımdan gidip yere yığılnca, inip kalkan hançer de durdu. Bir süre sonra nasılsa biraz kendime geldim, ayağa kalktım, elimdeki hançerle etrafıma baktım; oda, yere serilmiş olan döşek, odanın duvarları, köşedeki kanepeler, her şey kan içindeydi ve Heme, hareketsiz, kıpırtısız, gözleri ardına kadar açık, yüzü, sakal ve bıyıkları kana bulanmış bir halde, boynundan hâlâ akan kanla yukarıya, odanın tavanına bakıyordu. Hayatı boyunca içinde yıkım ve bozgunculuk barındıran hedefler peşinde koşmuş olan Heme en sonunda kazanmış, hedefine ulaşmıştı ve dönüşü olmayan yola koyulup gitmişti işte. O sırada karanlığın perdesi tekrar üzerime geldi ve beni boylu boyunca, Heme'nin yanına yere uzattı.

Artık her şey bitmişti.

Kandil

Siz istediniz, ben de anlattım. Şimdi kandili söndürün ve yüreğinize, ruhunuza ve bilincinize ulaşmış olan unutulmaların sesini de yanınıza alarak gidin artık.

Başlarken söylemiştim size, söyleyeceklerim gözünüzü korkutmazsa eğer, sesime kulak verin; sözüm gözünüzü korkutmadı ve sonuna kadar unutulmaların sözüne, mağlupların sesi olan söylediklerime kulak kesildiniz. Bu geceye kadar hep duyduğunuz ses, şimdiye dek hikâyelerini dinlediğiniz o unutulmuş insanların sesi olan, unutulmuş bir insanın sesiydi.

Sesim, yaralı Büro'nun sesidir, dengbêj olmak isteyen, fakat dengbêj olamadığı gibi, başka bir şey de olamayan Büro'nun. Evet, her *şevbuhêrk*'in başında, sesim Dengbêj Büro'nun sesidir dedim, fakat sözünü ettiğim dengbêjlik aslında benim gerçeğimden ziyade, hayatımın arzusuydu; başka ses ve sözlerin üslubuna benzemeyen, içinde bulunduğumuz şartların gerçekleşmesine hiçbir zaman izin vermediği bir arzu. Uzun geceler boyu dinlediğiniz ses, darmadağın, yorgun bir yüreğin sesiydi, ki içinde, ne arzuladığım dengbêjlik, ne de yarım kalmış ve hiçbir zaman tam anlamıyla olgunlaşıp tamamlanmamış olan Dicle Türküsü vardı. Yüreğimden geçen o dengbêjlik ve Dicle Türküsü'nün tamamı, şimdi Dicle nehrinin dalgaları arasında geziniyor; sizler, artık sözümün ve sesimin sahibi olan gençler, gidin onları nehrin berrak sularında arayın ve bulun.

Bana gelince, benim tarafımda artık her şey bitti, artık ne ses ve söz kaldı, ne hikâye ve dengbêjlik, ne de arzu ve hedefler.

Durmadan anlattığım o sesler, geçmiş hatıraların sesleri gibi hâlâ yarım dalar ve onlar benimle birlikte mezara gidecekler. Fakat onların, aynı zamanda sizinle birlikte gelecek devir ve devranlara, yeni kuşak ve insanlara ulaşacaklarına inanıyorum; umudum bu. Sizinle yollanmış bu geceden itibaren ayrılıyor artık; ben aziz seslerimin arasına döneceğim aziz dinleyicilerim, sizler de yeni devir ve devranların arasına döneceksiniz.

Benden, Kör Büro'dan bu kadar; öğrenmem gereken şeyleri öğrendim, dinlemek istediğim sesleri dinledim, söylemek istediğim sözleri söyledim ve size ulaştırmak istediğim sesleri ulaştırdım. Ses bitti, söz bitti artık.

Ses de, söz de sizindir artık, buyrun.

Hançer darbelerinden sonra tekrar gözlerimi açtığımda, Têlî'nin evinde, temiz bir yataktaydım. O zaman, bu rezil dünyaya tekrar geri geldiğime çok üzüldüm. Çok berbat bir durumda vedalaşmış gitmişim, geri dönmek için hiçbir nederim yoktu artık. Têlî'nin küçük oğlu, Stêr, Heme ve benim kanımın her yere bulaştığı evde, beni baygın bir halde bulmuş, gelip kurtarsınlar diye babası ve amcalarına haber vermişti. Onlar da beni, ebedi yolculuğumun yarısında yakalayıp hayata döndürmüşlerdi; fikrimi sormadan beni kurtarmışlardı yani. Fakat şimdi *Yezdanê Dilovan'*a ve onlara, beni kurtardıkları için çok minnettarım. Beni kurtarmasalar da eğer, yaralarım biraz kabuk bağladıktan sonra onlardan, Van'a giden bir kervanla birlikte, Botanlı iki köylünün yardımıyla, sedyede taşınarak, kızgın güneşin ve ay ışığının altında yapılan bir yolculuktan sonra, beni ataların yurduna, Cizre'ye göndermelerini rica edemeyecektim; Melek Tavus işlemleri kolyem boynumda, bin bir güçlükten sonra Cizre'ye, anne ve babasını bekleyen boynu bükük öksüz bir çocuk gibi, hâlâ beni bekleyen harabe evime ulaşmasaydım eğer, sizinle tanışmayacak, böylece unutulmuşların sesleri ve onların hikâyelerini size nakletmeye hiçbir zaman fırsat bulamayacaktım.

Kervan beni, artık yıkılmış bir şehre ve Osmanlıların deyişiyle küçük bir Osmanlı kasabasına dönüşmüş olan Cizre'ye

ulaştırınca, yaralı bir halde, Dicle'nin kenarında baş koyacak küçük bir mezar yeri bulmak için şehre döndüğümü duyan, hâlâ beni unutmamış olan eski arkadaş ve tanıdıklarım hemen etrafıma toplandı. Ülkede kalmış Mir ailesinin tanıdık ve hısımları, vefat etmiş olan Amojna Reşê'nin oğlu, şehirde kalmış olan Mam Sefo'nun kahyası, vakti zamanında Mir'in en seçkin komutanlarından olan Xelef ile Bıro'nun şimdi babalarının yolunda yürüyen oğulları, yurdundan sürgün edilmiş ve kırıma uğramış Cizîra Botan'da yaşayan Ermeni, Nasturi ve Yezdilerin çocuk ve torunları ile daha birçok tanıdık, sürgün ülkesinde başımıza neler geldiğini çok merak ediyordu. Zorbalıkla, savaş ateşiyle birbirimizden istemeden ayrılmış ve her birimizin başına yüzlerce şey gelmişti. Onların merakı, unutulmaların sesinin ve geçmiş zamanlara dair sözün önünü açtı; hiçbir zaman dengbêj olmayı becerememiş olan Dengbêj Bıro, ses ve söze sığınmalı ve hayatında ilk ve son kez dengbêj olmalıydı; tıpkı arzuladığı türden, çok farklı bir dengbêj... Bana bazı şeyleri, dönemleri, olup bitenleri her sorduklarında, ben de dağınık bir şeyler anlatıyordum, fakat böyle olmuyordu, yaralı ve yorgundum, anlatı için, aslında anlatıdan önce hafızam ve düşüncelerim için, sözün hüneri için bir düzen lazımdı; bunun üzerine, yirmi, yirmi beş yaşlarında yedi genç bulmalarını istedim onlardan, ülke topraklarında yaşayan, fakat kendilerine özgü bir dilleri olan, değişik yörelerden, farklı gelenek ve göreneklerle yetişmiş yedi genç. Sözün gücüne inanmış, söze değer veren yedi genç; sözle haşır neşir, hikâyeye ve anlatıyı seven, kıskançlıktan, fesatlıktan, rekabetten ve düşmanlıktan uzak, sözü, içinde kin ve nefret barındıran boş bir hedefe ulaşmanın aracı veya inançları, din ve tarikatları, ekabir ve egemenleri yüceltme bahanesiyle onlara övgü düzen bir şey olarak değil de, aşkın, aydınlığın ve umudun sonsuz insani gücü olarak gören, biri Müslüman bir Kürt, biri Hıristiyan bir Keldani, biri Yezidi, biri Yahudi, biri Ermeni, biri Arap, biri de Türk olmak üzere, ülkenin ekmeğini yiyerek, suyundan içerek büyümüş yedi genç. Birbirlerine hiç benzemeyen, fakat sözün

gücünde buluşan, hep beraber edebi söze kulak veren yedi genç; ülke toprağının damarlarından beslenmiş ve Dicle ile Fırat gibi, edebi sözün gücüyle ülke toprağının yollarını sulamayı becerebilen yedi genç.

Başımızdan geçenlerin hikâyesini merak edenler, sizleri ülkenin değişik yörelerinden bulup getirdiler; hâlâ isimlerini bilmediğim, fakat söze olan bağlılıklarına, dinleme biçimlerinin sıcaklığına ve edebiyata olan saygılarına inandığım siz yedi genci.

Size inanıyorum, sizler beni, bu zırdeli yaralı ihtiyarı, sonuna kadar büyük bir sabırla dinlediniz çünkü.

Ey dinleyenler, ey saygıda kusur etmemiş olan yedi genç, kalkıp gitmeden önce size bir teşekkür borçluyum; teşekkürler size, teşekkürler sabrınıza, metanetinize ve saygınıza.

Yedi genç... Şimdi soracaksınız, neden yedi diye?

Yedi genç ve yedi *şevbuhêrk*... Daha söze başlarken böyle düşünmüştüm, fakat siz gelmeden biraz önce, yanımdaki tasın içine attığım kuru üzüm tanelerini saydım; tasta tam on yedi kuru üzüm tanesi vardı. Demek ki on yedi gece oturmuşuz, size on yedi gece boyunca anlatmışım, siz de on yedi gece boyunca bana kulak vermişsiniz. Her gece yanımdaki tase bir kuru üzüm tanesi attım ve sayıları yediyi aşmış, on yediyi buldu. Başlarken söylediğim gibi, kandil kandili yakar, laf lafı açar ve yedi, on yedi olur. Fakat ben bütün hikâyeyi yitik hayatın yedi adımı gibi düzenleyip kurdum; yedi konak, yedi dönem, sefil bir hayattan yedi satır. Veya Fars şairi Nizami'nin kitabının adıyla söyleyecek olursam, Heft Peyker, yani hayatımdan yedi veçhe.

Evet, neden yedi?

Yedi hepimizi buluşturan kutsal bir rakamdır, kin ve nefretin gazap topraklarına dönüşmüş olan Mezopotamya toprağında, Büro adını aldığım İbrahim Peygamber gibi, bütün dinleri, imanları, inanç ve insanları aynı kökte buluşturuyor. Yezidi kavillerine göre Allah, dünyayı yedi günde, yedi meleklerle birlikte yarattı; önce gökyüzünü, sonra ayı, sonra güneşi, sonra toprağı, sonra yıldızları, sonra cenneti ve en sonunda da cehennemi. Tevrat'ta

da durum değişmez, Tanrı dünyayı yedi günde yaratır. Hayat ağacının da yedi dalı ve yedi yaprağı var. Kadim nehirler Dicle ile Fırat da yedi kola ayrılıyor. Biz Nuh Nebi'nin torunları bilmiyoruz; Nuh Nebi, gemisini yedi günde tufana hazırladı ve Nuh Nebi'nin güvercini, yedinci ayın on yedinci gününde Cudi'de duran insanlık gemisinden uçarak yedi gün boyunca kanat çırptı ve yedinci günde, gagasının arasında bir zeytin dalıyla hayatın müjdesini ulaştırdı. Gençliğimizde Mıgı'yla birlikte ziyaret ettiğimiz Babil şehrinin kulesi, yedi katlıdır. İslam dinin ilk ve esas sözü La ilaha illa Allah Muhamed Resul Allah yedi kelimededen oluşuyor ve Kuran'a göre cennet ve cehennem yedi katlıdır. Simurg kuşları yedi dağın ve yedi vadinin üstünden uçtular. Stêr'in atalarına göre, Enoş, Nuh, İbrahim, İshak, Yakup, Musa ve İsa Peygamberler insanlığın yedi çobanıdır ve insanlık bilgisinin yedi direği. Hepsini teker teker anlatmama gerek yok, hayatımızı çevreleyen daha birçok şey, yedi rakamı üzerine kuruludur.

Yedi, biziz. Siz, yedi kişisiniz; bu ülkeden çok uzak düşmüş olan sözün, şefkat ve vicdanın birliğisiniz.

Sizler, sesin, dilin ve sözün birliğinin timsali olan sizler; size anlatacak hiçbir sözüm kalmadı artık. Fakat sizden son bir ricam daha var, bu kez bir daha açmamacasına gözlerimi yumduğumda, daha önce de söylediğim gibi, beni öyle bir yere gömün ki, Cudi dağlarından esen yelin sesi ile Dicle nehrinin sesi ulaşsın bana. Mesela, Dicle'nin kenarındaki o kadim dut ağacının altına, çocukluk ve gençlik yıllarımda meyvesinden yediğim, gölgesine uzandığım, rüyalarımın giren o dut ağacının. Yine de siz bilirsiniz, dut ağacının altı veya başka bir yer, yeter ki ses eksik olmasın yöremden, rüzgârın ve suyun sesi.

Siz istediniz, ben de anlattım ve bugünden itibaren sizler anlatacaksınız, önce hikâyemi merak edenlere, sonra da kendi yörelerinizdeki insanlara, kendi dil ve üsluplarınızla.

Haydi, şimdi kandili söndürün ve gidin artık.

Açıklayıcı Sözlük

Mir Bedirhan: 1803 (Cizre)-1868 (Şam).

Bedirhan'ın tahta çıkış tarihi: 1821.

Dêrgul Kalesi ve Sait Bey olayı: Mayıs, 1837.

Hakkari'deki Nasturi katliamı: 1842.

Mir Bedirhan İsyanı: 1846, İsyanın bastırılması, 1847.

Mir Bedirhan ve ailesinin sürgünü: 1847.

Mir Bedirhan'ın Girit Hanya'da yaşadığı yıllar: 1847-1858.

Mir Bedirhan'ın öteki sürgün yılları: 1862 (İstanbul)-1867 (Şam).

Melayê Cizîrî: Şair, Diwan'ın yazarı, 1570-1640.

Feqîyê Teyran: Şair, Şexe Sena'nın yazarı, 1590-1660.

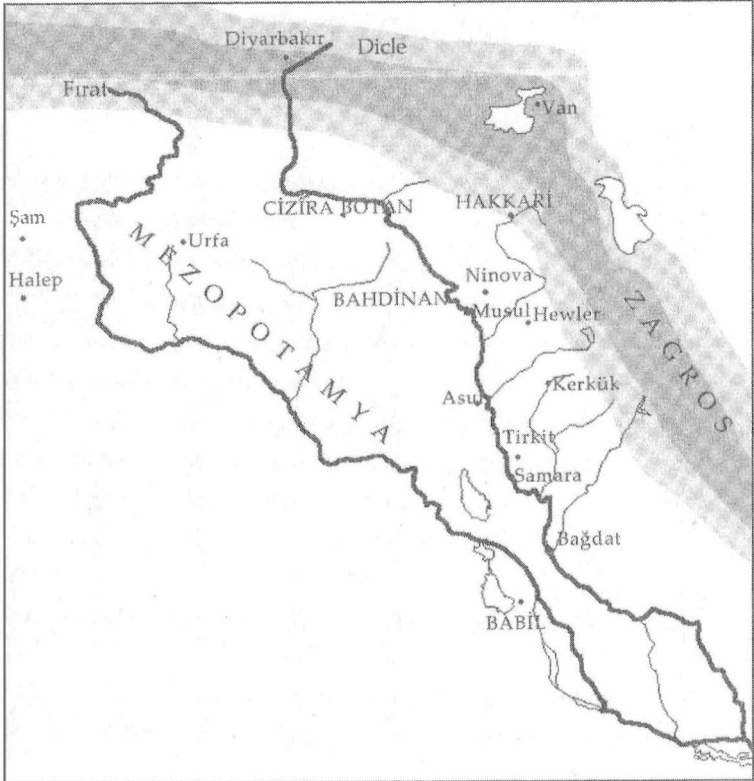
Ehmedê Xanî: Şair, Mem û Zîn ve Nûbara Biçûkan'ın yazarı, 1651-1707.

Keso: Ksenefon, yazar, komutan, Anabasis ve Onbinlerin Dönüşü'nün yazarı, MÖ 426-354.

Maro: Publius V. Maro Vergilius, şair, Aeneis'in yazarı, MÖ 70-MS 19.

Medresa Sor: Mir Bedirhan'ın dedesi Mir Şerefhan tarafından, 1508 yılında Cizre'de inşa edilen ve "Kızıl Medrese" anlamına gelen medrese.

Naso: Publius O. Naso Ovidius, şair, Tristia'nın yazarı, MÖ 43-MS 17.

Mezopotamya halklarının ölüm ve göçlerle sarmalanan unutturulmuş akıbetinin ölümsüzleştiği "Dicle'nin Sesi"nin ikinci kitabı *Dicle'nin Sürgünleri*'nde amansız olaylar Dengbêj Biro'nun kudretli nefesi ve Mehmed Uzun'un usta kalemikle can bulmaya devam ediyor.

Gelecek kuşaklar yaşananlardan ders alsın, acı ve kanla sulanan topraklarda artık iyilik ve güzellik filizlensin diye Mir Bedirhan'ın önce İstanbul'a, ardından da Girit'e sürgün edililişinin hikâyesi kelime avcısı, kelim ustası Biro tarafından adeta bir makam eşliğinde, tane tane aktarılıyor. Ta ki Biro bitap düşüp, "... ve şimdi kandili söndürüp, artık gidin" diyene kadar...

ISBN: 978-605-772-868-5

50 TL (KDV'den muaftır.)

► selyayincilik f selyayin @selyayincilik

www.selyayincilik.com